



ESPONDI
BIBLIACA

160
N
32.

BIRNAZ NAPOLI

BIBL. NAZ.
VITT. EMANUELE III

160

N

32

NAPOLI

Handwritten:
Liber
anti...

Handwritten: libr. P. Ph. Ag =

Handwritten: 1766.

xxxiv. x. 21.

~~11~~ 106

e

20

SALOMONIS van TIL
THEOL. DORDRAC.

PHOSPHORUS

PROPHETICUS

seu

MOSIS & HABAKUKI

VATICINIA

Novo ad istius Canticum & hujus librum Prophe-
ticum Commentario illustrata, & cum justâ
rerum historiâ accuratiùs collata.

Hiscæ accedit

DISSERTATIO PARADOXA

Theologico-Chronologica

de

ANNO, MENSE & DIE
NATI CHRISTI.



LUGDUNI-BATAVORUM,

Apud JORDANUM LUCHTMANS, 1700.

Cum Privilegio DD. Ordinum Hollandiæ.



*Opus impressum juxta
Canones Ecclesiasticos.*

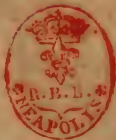
VIRO FORTISSIMO
GENEROSISSIMO ILLUSTRISSIMO
HADRIANO GUSTAVO
Comiti in *SEDDONS*,

BARONI de LEUTH, MEYSWYK & EYSDEN &c.
Domino in DORTH & STAVENISSE &c.
Militiæ Fœderati Belgii Præposito Ge-
nerali Majori, Legionis equestris TRI-
BUNO, nec non Comitatus urbiq̃ue Zut-
phaniorum Præfecto.

ILLUSTRISSIME COMES.



Uod in animum induxerim hæc
nostras lucubrationes Propheticas
illustri Tuo nomini inscribere, fecit
argumenti nobilitas: attingunt enim
duo nobilissima scripturæ Prophe-
ticæ specimina, à nobis pro viribus illustrata, &
cum historiis, ad rerum prædictarum implementum



D E D I C A T I O.

tum facientibus, collata. Prius ex Mose desumptum, exhibet nobis *canticum*, Deo dictante à Viro Dei excerptum, atque in cynosuram omnium prophetiarum sequentium populo Dei traditum, quò viarum Dei, circa Ecclesiam servandarum, teneat compendium, atque articulorum doctrinæ propheticae rudimentum. Hujus meditatio *Davidi* ejusque in poësi sacrâ coöperariis, sæpè materiam præbuit, pluribus sermonibus amplificandam, & pigmentis poëticis ornandam: *Prophetis* autem varia argumenta (prout temporum ferebat ratio) Spiritu eos incitante penitiùs inquirenda, novisque circumstantiis (ex novis revelationibus haustis) investienda. Alterum adjeci specimen, ex minorum Prophetarum volumine assumptum; librum nempe *HABAKUKI*; quò illustremus Prophetarum sequentium methodum, utque illi spem, ex divino hoc cantico conceptam, novis visionum enarrationibus concionibusque, sub certis tentationibus vacillantem, erexerint, & fata populi, in priori delineata, quandò opus erat, novo lumine exposuerint: omnia suis accommodantes consiliis, & pro variatione tentationis, nec non rerum exigentiâ, applicantes.

Hæc dum molior, adversus obnitentium prævisa studia me confirmant dicta Petri, *2 Petr. 1: 19-21*. quibus Propheticam Scripturam ab utilitate suâ peculiari commendaturus, in hunc modum scribit.

D E D I C A T I O .

scribit. ἔχομεν βεβαίωτον τὴν περὶ φηλικὸν λόγον , ὡ κα-
 λῶς ποιῆται περὶ σέχοντες , ὡς λύχνω φαίνοντι ἐν ἀνυχμῆσιν
 πάρα , ἕως ἔῃ ἡμέρα ἀνατολῆς , καὶ φΩΣΦΟΡΟΣ ἀνατείλη ἐν
 ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Τὰ τοῦ πρώτων γνώσκοντες , ὅτι πᾶσι περ-
 φηλία χρᾶφῆς ἰδίας ἐπιπύστωσιν ἔγινεαι : οὐ γὰρ θελήματι ἀν-
 θρώπων ἠρέχθη πῶτε περὶ φηλία , ἀλλ' ἕκαστὸν πρὸς ἑαυτὸν ἀγίας
 φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἄγιοι θεῷ ἀνθρώπων. Nemo jure
 Doctori in Ecclesiâ vitio vertet , quod juxta cum
 aliis S. Scripturæ literis etiam scripta meditetur
 Prophetica , suasque meditationes placido coöpe-
 rariorum judicio submittat : quippe quæ magnam
 sacrarum literarum partem constituunt , & commu-
 nem cum cæteris libris canonicis auctorem Spiritum
 Dei agnoscunt. *Hisce qui attendunt* , Petro teste ,
bene faciunt ; nec suâ laude sunt defraudandi. Qui
 ab iis avertunt oculos , *lucernam Dei in obscuro loco*
splendentem pudendâ supinitate negligunt. Sunt
 fateor Lucifugæ , qui scripturam Propheticam ni-
 miâ arguunt obscuritatis , quàm ut se huic abyssso
 immittere audeant : verum eos cum Petro non
 sentire palàm est , qui ad hanc lucem *Phosphorum*
oriri in cordibus nostris asseruit ; imò hi potius ex
 ejusdem sententiâ suam inconsiderantiam in operis
 divini accusationem convertunt. Si cuiquam obscu-
 ri videantur Prophetarum sermones , id totum *at-*
tentionis neglectui & humanæ incuriæ tribuendum :
 quod legentes nimium festinent , aut mentem

D E D I C A T I O.

præjudiciis exccæcatam hisce admoveant : qui si in piâ attentione & timore Dei mentem Dei indagare instituerent pergerentque , ex tenebris eluctarentur , diemque sibi lucescere experirentur. Quod Judæorum Magistri & Antichristi Satellites in iis non inveniunt , quæ inveniunt Christiani & Orthodoxi , dum illi Christum , hi veram Ecclesiam exindè cognoscere non addiscunt ; hoc eorum præjudiciis tribuendum , quæ illis sunt velamento , ne videnda videant. Habet se nostro iudicio scriptura Prophetica picturæ instar , à manu ingeniosissimi artificis profectæ , quæ multa in sinu aut in umbris recondita continet , à multis spectatoribus non observata ; sed quàm primum ab alio vel digito monstrantur , & ad omnem repræsentaminis rationem referuntur , spontè in sensus incurrunt , adèd ut obstupescat se ista proprio Marte non observasse primus spectator.

Videbar mihi, ILL. COMES, eam (longo inquisitionum usu) sensum Propheticum eruendi methodum invenisse, quæ similem indicandi fructum pollicetur : quæque omnis in libris illis textura succinctiùs & evidentiùs referatur, quàm quidem in aliorum commentariis fieri solet. Hanc secuti scripta Prophetico-Poëtica in Psalterio Davidis aggressi sumus, quorum expositionem linguâ vernaculâ dedimus ; ea autem non sine fructu legi indies

D E D I C A T I O.

dies non sine animi gaudio intelligimus. Abhinc multi mihi auctores fuerunt, ut eadem methodo specimina quædam Prophetica, sed Latio sermone ederem, exterorum in gratiam, si fortè hæc methodus etiam Ecclesiæ universali prodesse queat. Nefas duxi talentum meum qualecunque sub modio occultare, qui ædificandæ Ecclesiæ Christi consecratus sum; nihil metuens hominum, sacra ista minùs reverenter tractantium, judicia. Sufficit mihi, quod juxtà analogiam fidei, & normam spei hæc, quæ pertractavi; excusserim: neque quicquam tradiderim, quod non cum historiâ viarum Dei consentiat. Cæterùm conabar sapientiam Dei glorificare in verbo Dei, eam ubique ex occasione dicendorum & sine docentium Prophetarum iustificando.

Diu multumque cogitavi, ILL. COMES, aliquid in grati animi *πικνύειον* Tuo Illustri nomini inscribere, qui me ante aliquot annos vultu tam blando, tamque sereno excepisti: nunc autem in opere, Exteris æquè ac Nostratibus destinato, hanc ansam arripio, quò plures sint gratitudinis meæ testes, & in pluribus terrarum locis. Tibi dicatum velim, quod Tibi ob argumenti nobilitatem ingratum non fore, sat scio; cui post tot pro Patriæ & Ecclesiæ libertate exardatos in bello labores, & probatam in armis dexteritatem nunc volupe est in
sacris

DEDICATIO.

facris consensescere, & quod reliquum est temporis in sacrarum literarum meditationem impendere. Benignum Tuum de me meisque laboribus iudicium currenti calcar addidit; atque hactenus & Tuo patrocinio debet Lector, si quicquam per nostras lucubrationes proficiat. Tantos studiorum Mæcenates diu sospites conservet Deus! Tibique Nestoris annos concedat, qui modestos sacrarum literarum ruspatores amare non cessas. Vive itaque diu, & vive Deo, ac hilari fronte hanc sinceri nostri amoris hypothecam ac tesseram excipe. Ita vovet animitus

ILLUSTRISSIMI NOMINIS TUI CULTOR

Dordraci vi. Kal. Aprilis,
A. D. MDCC.

SALOMON van TIL.


Præ-

PRÆFATIO.

LECTORI

BENEVOLO

SALUTEM.

onsilium nostrum in hisce nostris lucubrationibus edendis scire qui aues? Candide Lector, paucis accipe. Anni jam modò plures elapsi sunt, à quo linguâ vernaculâ nostram in scripta Prophetica introductionem in lucem emisimus, in quâ non solum studii prophetici tuebatur dignitatem & utilitatem, verum etiam ad piorum in isto exercitio meliorem manuuctionem utilissimas præscripsimus regulas hermeneuticas, eum in modum assertas, & exemplis illustratas, ut vel ipsi contradicentes fateri coacti fuerint, eas locis fuisse confirmatas, quæ extra controversiam posita erant: undè videbantur à nobis postulare, ut expositiones controversas juxta easdem decidere, & nostras applicationes per eas demonstrare tentemus, quò ista disciplina ad majorem evehatur certitudinem. Hoc saltem cum à nobis flagitârunt, qui ad nostrum advolabant gymnasium, partim Sacrolanctæ Theologiæ Studiosi, partim sacri ministerii Candidati, majorum profectuum causâ collegia nostra exegetica frequentan-

**

tes,

P R Æ F A T I O.

tes, & quæ ad calamum effundebamus dictata avidè ex-
 cipientes. Sic intra proprios parietes nata sunt herme-
 neutico-analytica, ad variarum prophetiarum illustra-
 tionem & demonstrationem spectantia; omiſſis quando-
 que notis criticis & philologicis, ubique obviis, ad tem-
 pus lucrandum; nonnunquam additis, sed strictim,
 ubi id videbatur magis necessarium: quæ proin eò solum
 tendebant, ut in iis saltem observarent regulas nostras
 hermeneuticas legitimè applicatas, & justâ methodo ad
 praxin revocatas. Interim observans, quod multi viri
 doctissimi, quibuscum ea manuscripta communicata fue-
 runt, ea legentes, non solum hanc nostram methodum
 ut facilem & evidentem probarent, sed etiam se in ma-
 jorem rerum certitudinem per eam introductos profiteren-
 tur; eorum judicio fretus de edendis aliquod specimini-
 bus seriò mecum deliberavi, plurimisque deliberanti cal-
 car addentibus decrevi, quas nunc typis mandavi lucu-
 brationes in Canticum Moſis & Habakuki librum pro-
 pheticum limatas & amplificatas, cum erudito orbe com-
 municare: ut quilibet de observatis in hoc opere regulis
 hermeneuticis statuere possit. Adjecissem etiam huic operi
 nostrum in Malachiam commentarium, nisi in justum
 excrevisset volumen; quare Phosphori nostri propheti-
 ci alteram constituet partem, si Deus vitam & vires
 propagare non deneget.

Hoc saltem duobus hisce speciminibus nos effecturos
 speramus, ut fratres, nostras lucubrations sine præ-
 judiciis legentes, se minùs difficiles sint exhibituri, ad
 agnoscendam regni Christi in prophetiis V. T. delinea-
 tionem; nec de oportunitate excursus istius, quem in
 V. T. populo concionantes fecerunt Prophetae, ampliùs
 hæreant, postquam occasiones, harum rerum pertra-
 ctationes postulantes, adeò in aprico collocavimus. Quod

P R Æ F A T I O.

in pluribus Christum inveniamus & regnum Christi, non censeretur à scopo generali scripturarum alienum, cum testimonium Jesu sit spiritus prophetiæ Apoc. 19: 10. Ille sane spectandus est ut centrum prophetiæ Act. 10: 43. Hoc proprium fuit Prophetis inquirere in quod & quale tempus inciderent Christi passiones & gloria, 1 Petr. 1: 10. 17. Hinc omnes dicuntur de ipso locuti Luc. 24: 25-27. Act. 3: 18. 24. sicut etiam de diebus restorationis omnium Act. 3: 19-21. Secuti sumus hæc in parte monitum Augustini, qui tract. 9. in Joh. in hunc modum scribit. Lege libros Propheticos, non intellecto Christo; quid tam inspidum & fatuum invenies? intellige ibi Christum, non solum sapit quod legis, sed etiam inebriat. Christi cognitio procul dubio est clavis cognitionis, & Christi testimonium prima ratio conscribendarum prophetiarum. Quod si igitur loca de Christo & regno Christi accepta vocabulorum potestatem ita observent, ut in istâ expositione summam & nativam suam emphasin exercent: atque per analysin eum tueri in coherentiâ rerum pertractatarum locum cernuntur, quem sapiens ordinis dispositio flagitat: ac tandem omnia sic proposita, & eum in modum intellecta scopum ex justâ scribendi occasione deprompta gloriose exhauriant? dubitandum non puto, quin agnoscenda sint, ut ex mente Dei accepta. Verum, ut pertinaciæ occurramus, videndum, quid ad demonstrationem hermeneuticam quis tantum postulare queat, ut rationi cedens in applicatione Prophetiæ ad ejus implementationem planè acquiescat? & quid ad eam rem à nobis collatum sit?

Ad demonstrationem in subjectâ materiâ absolvendam, quam hæc nostrâ methodo molimur, nil aliud requiri, quam solidam probationem consensus inter ve-

P R Æ F A T I O.

ram historiam & prædictionem propheticam omnes æqui rerum arbitri mecum putabunt : seu quod idem est, verbum propheticum de eodem subjecto, in iisdem circumstantiis temporis, loci & comitii constituto ea asserere prædicata, & sic ea dicere, quæ fide digna narratio historica circa idem in iisdem circumstantiis facta esse affirmat. Si utrinque prædicata conveniant, & sic consona summo cum consensu dicant hinc prædictio, illinc historia; atque ea utrinque dicantur de eodem subjecto, in iisdem circumstantiis constituto! necesse est ut pro demonstrato agnoscamus in istâ historiâ contineri prædictionis implementum; illudque respiciamus tanquam ex indicato Dei consilio promanatum: cum talia præseiri non nisi ex revelato Dei consilio possint; nec fieri queat, ut ea casu tam exactè consentiant, quæ ita consentire cernuntur.

Postulamur ab hinc porro, ut quenam methodi nostræ ratio sit, attentè perpendat Lectos Benevolus, quo facilius de soliditate pertractationis nostræ statuatur. Introductiones generales & ad singulas pericopas speciales hoc agunt, ut de quo subjecto agatur in sermone prophetico, & in quibus circumstantiis temporis, aut sub quo schemate spectetur, non solum eruant, verum & pro nostro modulo juxta canones de eruendo vero prophetiarum subjecto adstruant; quâ in re ferè omne rectæ applicationis prophetiarum momentum situm esse experientia satis superque docuit. Hûc ferè omnis redit circa prophetias controversia, de quo subjecto prædicata sint intelligenda? cum aliâs historia implementi faciliè manifestet, quenam vocabulorum in prædicatis adhibitorum sit potestas, quæve significationis amplitudo aut restrictio sit admittenda. Alterum, quod eadem introductiones præstant, est ex justis & temporis editorum
vati-

P R Æ F A T I O.

vaticiniorum consentaneis occasionibus cujuslibet vaticinii scopum elicere, qui in dubiis etiam censetur determinationis decisionisque principium; cum ille sensus tantummodo in vocibus & phrasibus exponendis obtineat, qui scopo respondet, eique se subordinari patitur: scopus enim sermonis limæ instar spectandus est, ad quam interpretis judicium acuendum est. Eum, quem dicimus scopum, eâ simplicitate & perspicuitate eruiamus, ut facile lectori, quid ædificatio ecclesiæ certis in casibus postulet tenenti, assensum exprimat: præprimis si, quæ de scopo librorum prophetarum eruendo canones nostri hermeneutici præscribunt, conferat.

Analyses, contextum sermonum resolventes, summam, quam in rebus disponendis sapientiam & prudentiam adhibuit Spiritus Sanctus, aperiunt & celebrant: quamque solidis & legitime progredientibus mediis, ad intentum suum obtinendum usus fuerit, illustrant: quæ omnia lectori distinctè ob oculos ponuntur. Harum potestas est etiam à posteriori probare scopum auctoris legitime positum fuisse.

Explicationes Textuales versantur partim circa potestatem cum vocabulorum tum phrasium, quæ & probanda est ex usu linguæ, & aliquandò restringenda ex scopo dicentis atque analogiâ fidei: partim circa enunciationum munera, quibus in præsentī sermone funguntur, ut teneat lector, quas partes singule in toto sermone ex scopo tueantur: atque huic inherendum quoque censuimus, ne unquam scopus (qui perpetuum debet esse collimationis punctum) indagatoris oculum effugiat, in hisce cernere licebit, quænam subjecto jam eruto tribuantur prædicata; quid boni sperandum, quidve mali metuendum cecinerint Vates in futurum, ad doctrinam propheticam inculcandam populo, aut amplificandam.

P R Æ F A T I O.

Ubi aliquando annotasse quoque iuvabit, quo modo alii prophetae etiam alii in locis eandem rem attigerint, ut ita lector animadvertat ex locorum aliorum parallelâ, non aliter ac in analogiâ fidei eruendâ fieri consuetum est, etiam analogiam Ipei, seu articulum doctrinae propheticae confirmari.

Sicubi sermo per ratiociniorum concatenationem ad rem aliquam adstruendam progrediatur: nos toti pericopa singularem subjungimus ratiocinii demonstrationem, quâ rationum valor urgetur, quò soliditatem sapientiae justificemus. Hanc à notis philologicis separamus, partim ne eadem ad nauseaam ibi recurrant, partim quia vis unita fortior stringit.

Hinc tandem ad historicum vaticinii implementum progredimur; quae exercitatio praedictionem cum narratione historica ita confert & componit, ut lector teneat eadem esse in factis historicè enarratis, quae praedicta fuerant in sermone prophetico; hoc observantes, ut historica narratio ex probatae fidei auctoribus ita adstruatur, ut de veritate facti nullum restare queat dubium.

Num hoc nostrum consilium rectum sit? aut an isti per hasce nostras lucubrationes factum sit satis? eorum relinquo iudicio, qui extra partes constituti veritatem unice colunt: atque hisce te, lector haud inique, valere jubeo.

CANTICUM
M O S I S

DEUT. XXXII: 1-43.

A N A L Y S I

EXPOSITIONIBUS

ET

DEMONSTRATIONIBUS
ILLUSTRATUM.

DAVID

DAVID CHYTRÆUS

In Onomastico.

Moses summus post filium Dei in ecclesiâ Doctor legis & Testis de Christo venturo : Præceptor & Dux totius chori Prophetici : Fons ac Oceanus universæ Theologia : ex quo omnes caterorum Prophetarum, Christi & Apostolorum conciones & libri emanarunt.

Scriptor primæ & antiquissimæ historiae mundi & ecclesiæ & Dux populi Israëliti ex Aegypto per divisum mare rubrum egredientis, & in deserto, vagantis annos XL.

INTRO-

ENCOMIASTICON.



*calesti & utinam sit mens afflata furore,
Et possim Magno concaluisse Deo!
Concaluisse Deo, qui iussit ducere
Mosen*

*Isacidas Rubrum per mare. Prodigium!
Prodigium Phario tortis inmanius byaris!
In muri speciem lymphæ marina stetit;
Munit iter, Judæ tuto transire potestas
Quod sit; vexantes Nilicolasque necet:
Concaluisse Deo, qui certo tempore Gnatam
Misit ut orcino nos Pharaone levet.
Concaluisse Deo, qui solvens ora Prophetis
Hoc populum Vates praemonuisse dedit:
Ut canerem laetus laudes & facta JEHOVAE,
Cumque SALUTIFERI (a) & FLAMEN,
ubique tuas?
Ut canerem Vatum praesagia; quique revelant,
Quos inter lucet TILLIUS arte cata.
Ille dedit Prodromum (b), Matthaeum, Mu-
fica (c), Psalmos;
Illius hinc volitat fama per ora virum.
Scilicet apparet doctus simul atque disertus:
Lector inescatus non satiandus erat,*

Mox

(a) JESU. (b) Inleidinge tot de Prophetische schriftten.

(c) Digt-zang en Speelkonst.

*Mox nisi complura his subtexeret. Ergo laborem
Aggreditur sanctum fortis Alexicacos.
Ut melius pateat dias in luminis auras
Amramidae carmen plenius, ecce, venit.*
PHOSPHORUS ecce venit, qui praelucere Pro-
phetis
*Sic posset, nuce ceu conderet Iliadas.
Huic comes est Christi natalis plusque magisque
Investigatus, quam fuit ante, dies.
Nec non amplexans Habacuc (*) pia dogmata
tollit
Rite caput, luctâ crimina sternit ovans.
Haec legito, & mixtum cognosces utile dulci
Plus, mea quam tenuis Musa referre potest.*

(*) Hebr. amplexans vel luctator.

S. MUNKERUS.

INTRODUCTIO

In Canticum

M O S I S.

Deut. xxxiii: 1 - 43.

I. *Cantici hujus auctor.*

Refers hoc canticum *Deum ipsum agnoscat auctorem*, qui illud, ut populo Israëlítico tradendum, *Mosi*, ejusque in regiminis administratione successori *Josua*, ad calamum dictavit, inque tabernaculo, ut ante *Mosis* decessum cum electa hac gente communicetur, praeformavit. *Deut. 31: 19.* Singulari cum apparatu ex ore Dei exceptum non tantum juxta arcam foederis repositum, sed etiam pentateucho insertum fuit, quo sapius legere, & memoriae suae altius imprimere poterant, quotquot verbum Dei amabant.

II. *Moses ut conspicienus.*

Moses circa divinum illud dictamen se passim gessit cum *Josua Dei amanuensim*, ex ore Dei illud nunquam non venerandum oraculum conscribentem:

A

qui

2 CANTICUM MOSIS

qui partim etiam respiciendus est *ut actor*, in quem finem, insignem muneris sui partem adimpleturus, tanquam loquens introducit: ille enim, *ut fidelis in totâ domo Dei minister*, in testimonium rerum postmodum proferendarum (Num. 12: 7. Hebr. 3: 2 5.) hic veritatis agit patronum; cujus sane erat vel ipsius etiam euangelii suscipere patrocinium, si quando Israëlita per apostasiam ab *angelo fœderis* recederent, eumque per infidelitatem *ut verum Deum (rupem inquam salutis)* admittere abnuerent. Exhibetur proin hic Moses tanquam actor post fata loquens, atque ex sepulchro eadem adversus generationem distortam secutam ad ejustem redargutionem erigens. Hoc eleganter innuit Christus, cui ὁ κατηγορῶν αὐτῶν dicitur eo in loco, ubi ad ejus testimonium pro divinitate suâ provocat. Job. 5: 45. 47. Egredere itaque in hoc cantico Moses κατηγορῶν, qui hoc suo scripto quasi redivivus in publicum prodiret, & sub finem Reipublicæ, Judæos, Christum (Dei filium) verum Deum non agnoscentes, acriter redargueret: hoc enim pertractatur in nostro cantico argumentum ex scopo, atque Mosi in mandatis datur, ut discutiendum.

III. Argumentum Cantici.

Nemo non videt hic repræsentari disceptationem forensis, quasi coram Deo iudice advocatis testibus peragendam; ut in hoc foro Moses sit κατηγορῶν; testes vero adducti sint *cælum & terra*; ille, cujus causâ agitur à Caussidico nostro, sit *rupes salutis*, cujus magnitudo rapta ponitur in controversiam: rei vero accusati sint *Judæi*, qui criminis læsæ majestatis postulantur,

lantur, atque arguuntur post multas jam olim commiffas offenfiones, nunc modium criminum adimpleviffe cum plenaria Dei derelictione & foederis divini violatione. Peragit autem ille cauffidicus criminationes fuas eum in modum, ut exaggeret eas ab ingratitude peccato turpiori, beneficia jam antiquitus à rupe falutis accepta longo catalogo enumerando, & malignas retributiones ingratorum cum iis comparando: unde ad pœnarum denunciationem jam ante divinis comminationibus definitarum progrediens, oftendit quale iudicium excidii illis immineret. Addit tamen etiam, quomodo fummus ille iudex feveritatem iudicii mitigaturus ejuſdem gentis reliquias, tandem aliquando ad cor patrum reducendas, reaſſumeret: quas per argumenta, quibus rupis falutis magnitudo aſſeritur, ad agnitionem veritatis pertrahere, & ad pertinaciæ deponitionem regenerare decreverat.

IV. *Tempus diſceptationis peragenda.*

HÆc diſceptatio certo alicui accommodata eſt tempori, quo Moſes, à perpetratis omnibus iſtis in populo ſceleribus, contra ſceleſtos ita inſurgeret, ſicuti in hoc cantico detonaſſe repræſentatur. *Scena poëtica*, quam divinã in hoc cantico ſapientia adornat, nullo alio tempore exactius congruit, quam tempore *ſine Republica Judaica*, quo peccatum finis foret commiſſum, & iudicium populi finale ſtare præforibus: inter duo illa extrema, quorum unum concipitur ut *præteritum*, ſcelus nempe perpetratum, alterum ut *futurum*, iudicium videlicet promeritum. *Moſes* prorumpit in hoc repræſentamine, ut accuſatorem agens ad-

4 CANTICUM MOSIS

versus gentem refractariam; cui extremum illud malum minatur, ut certo imminens. Hic vero temporis articulus cum primo Evangelii tempore concurrit, quo Christus à Iudæis damnatus prædicatus est inter eosdem Iudæos, ut à Deo per resurrectionem justificatus, quod factum stante adhuc republica sub templo secundo. Hunc temporis articulum in ultimâ reipublicæ Judaicæ periodo designatum probamus

I. Ex ipsâ rerum inter se collatione, quæ hinc narrantur ut *præterite*, illinc ut *future*: quadrat enim sermo ille accusatorius illi solum tempori, quo populus se abnegatæ rupis reum fecerat; quoque etiam Deus ob horrendum illud scelus stabat in procinctu ad abscondendam faciem suam, Conf. vers. 15. 16. & 18. hujus canticæ cum ejusdem vers. 20. *Crimen*, pœnæ causa, ponitur *oblivio rupis*, quæ eos adegerat ad *rupis* illius (rupis inquam *salutis*) ultimum contemptum. *Pœna* vero definitur, ut absconditio faciei Dei cum totâ reipublicæ subversione. Tempus intermedium, quod scenæ ut præsens congruit, est redargutionis & objur-
gationis. Alterutrum ergo necessarium est; ut scena hæc respiciat tempus antecedens exterminium Reipublicæ primum per Chaldæos ob crimen idololatriæ: vel tempus antecedens excisionem Reipublicæ secundam per Romanos, illatam ob crimen damnati & excisi ducis Christi, de quo vaticinatus est Daniel. *Dan. 9.* Non prius, quia solus idololatriæ reatus non exhaurit accusationem, quæ idololatriæ adjicit crimen *occise rupis salutis*, quod idem est cum crimine *excisi ducis*. Nec judicium excisæ Reipublicæ per Chaldæos exhaurit judicium hic prædictum, quod importaret finem populi: à priori enim expulsionem post annos LXX. reducti sunt in terram & restituebantur in integrum, ergo posterius illud tempus respon-

respondet scenæ, quam hic adornavit Deus: quod in ipsa verborum expositione probabimus amplius, & per assignationem implementi illustrabimus.

2. Ex præmissis *Deut.* 31: 16 - 21. idem confirmatur amplius; ubi hujus cantici usus traditur satis accurate; fore nempe post Mosis exitum tempus, quo inferviat hoc canticum in testimonium contra filios Israël rebelles, quando se non tantum avertissent à Deo vero ad Deos alienos, verum etiam Deum irritassent, desertuissent, torumque foedus ejus irritum fecissent: postquam multa mala, multasque angustias jam experti fuissent Judæi, adè ut propter immedicabile vulnus præter faciei divinæ ablationem, omnimodamque gentis desertionem, restaret nihil.

3. Ex indicio divino, hoc canticum referente ad אחרית הימים seu *ultimum dierum Deut* 31: 28. 29. (quam phrasin à Mose mutuatam etiam adhibuerunt Prophetæ, ut *Jesaias Jesf.* 2: 1. *Mich.* 4: 1. nec non *Paulus Hebr.* 1: 1.) vel ipsi Judæi fatentur hanc phrasin significare tempora Messia: & res ipsa evincit eandem finem quendam indicare, in quo definitæ rei tempus terminatur: cumque hic Deo & Mosis res sit cum populo Israëlítico, in peculiarem Rempublicam coalito, ac nuper ad eam constituendam liberato, haud dubium esse potest, quin politia Judaicæ finem respiciat, ante cujus consummationem Messiam in carne apparituum vates uno ore ecemerant. Proin hoc consecrationis instrumentum (in testimonium contra Judæos *in ultimo dierum* producendum) concipi debet in usum istum tum demum revocandum, quando Respublica Judæorum ad signale illud exitum, à Romanis inferendum, vergeret: & crimen exitii, jam tum commissum, commemoratà in hoc cantico reprehensione, perstringendum

6 CANTICUM MOSIS

dum foret. Hoc est, inter Christi apparitionem in carne, & civitatis sanctæ subversionem, Titi armis perfectam, gentique Judaicæ horrendâ cum strage, totiusque terræ vastatione illatam.

4. Neque Christiano homini de eo dubitare permittit Paulina hujus cantici applicatio, quæ dicta vers. 21. ad tempus euangelii à Judæis non recepti revocat; quo Deus, ad zelum provocatus, vocationem gentium (quas apostatarum loco substituere Deo decretum erat *Rom. 10: 19.*) moliebatur. Accepit itaque *Paulus* hoc canticum, ut tempus respiciens rejectionis Judæorum & vocationis gentium, atque adeo ad initia regni Christi spectans, quando Princeps salutis, per passiones consummatus semen electum, laboris pretium, in unum populum, ex Judæis & gentibus cogendum, repetebat, atque à patre, ei peculium adjudicante, accipiebat. Quod ad vers. 21. pluribus confirmabimus: est enim *vocatio gentium* singularis regni Christi character, & nota infallibilis.

V. *Occasio, huic discussioni conscribendæ oblata.*

ANsæ & occasio, huic disceptationi conscribendæ oblata, satis manifesta est. Dies enim aderat, quo Moses à populo discederet, terrasque relinqueret. Hinc illi nata necessitas munus suum obsignandi, & adversus instantes graviore populî tentationes, Deo cognititas, sufficiens antidotum cum populo communicandi. Prævidit vir Dei spiritu prophetico aliquid esse in *mysterio salutis* seu redemptionis, quod difficulter admittit, admitteretque in posterum sapientia carnalis, quodque pauci numero rite tenerent. Scilicet Personam

nam Redemptoris (quæ *rupes salutis* audit, atque ad ἀπολύτρωσιν electis præstandam filius hominis nascere-
 tur) jam tum præxititisse, eundemque esse Angelum
 faciei Dei, ac verum cum patre Deum: qui fidei arti-
 culus tamen primi erat momenti. Quoad doctrinam
 de redemptore futuro satis edocti erant Israëlita, quod
 post aliquod demum secula nasceretur *semen mulieris*,
 adeoque verus homo, & frater, ex fratribus oriundus,
 qui caput serpentis contriturus, ipse conterendus erat
 quoad calcaneum. *Gen. 3. Jacob*, hunc ipsum
 descripsit, ut ex Indæ posteris oriundum, sub cujus
 imperio non solum Iudæi, verum & gentes se sub-
 mitterent. *Gen. 49: 10. 12.* Ast cum huic doctrinæ
 ut summum cohæreret mysterium, quod ille *Jude fi-*
lius, in carne *Deus* foret; Mosesque prævideret hujus
 articuli ἀνωγειαν fore causam apostasiæ populi (adver-
 sus quam tentationem electi erant muniendi) nihil potius
 desideravit in fine muneris sui, quam hanc causam
 agere, atque populo antidotum tradere huic causæ in-
 ferviens, quod ediscant, & per omnia secula asservent
 Israëlitis posteris. Oportunè itaque *spiritus Dei* (qui
 affectus propheticos simul excitat, & ad suum scopum
 revocat) hoc instrumentum Mosi & Iosue ad calamum
 dictavit, quod voto Prophetæ respondebat, divinitatem
rupi salutis attribuendam assererat, omnesque vias
 Dei circa eam litem cum sapientiâ carnis disciprandam
 exponebat: in quem finem amanuenses ad tentorium
 conventus vocantur, atque dictamen Dei sedentes ex-
 cipere jubentur, cujus ope Moses rerum post loquen-
 darum testis evaderet amplissimus.

VI. *Scopus Dei in hujus argumenti traditione intentus*

Hinc facile colligas, quis sit *scopus & finis*, quem in hoc cantico ejusque traditione intendit Spiritus Sanctus: scilicet fidem deitatis futuri Redemptoris asserere, atque ejus rei ignorantiam & abnegationem notare, ut pessimæ apostasiæ à Deo causam. Quod ut evidentissimè pateat, repræsentatur in statu populi ultimi temporis (qui se aliquando ex illa ignorantia & veritatis istius rejectione criminis læsæ majestatis divinæ reum faceret, atque damnatam ultimi excidii) uti veniret infidelitatis atque ingratitude ultimæ arguendus, nec non terrore instantis judicii ob commissam à Deo salutis apostasiam ad poenitentiam invitandus, quo electi per conversionem illud judicium effugiant, reprobi vero & duræ cervicis homines in exemplum severitatis divinæ proponantur, donec ultima posteritas ex consideratione viarum Dei illud judicium sequentium, post diuturnam gentis rejectionem, ad Deum redeat, atque professione & fide magnitudinis hujus rupis cum Deo conciliata, regnum Christi ingrediatur. Hunc scopum exponunt verba *dote magnitudinem Deo nostro, rupi cuius opus perfectum est*, in quibus mandatum continetur *fidei de rupis salutis veræ Deitate*: quam qui rejiciunt percuti, atque in justum Dei judicium incidunt; qui vero cum confugio ad eam credunt & venerantur, salvi evadunt, Deumque sibi habent propitium, tuti ab omni malo, ac freti omni bono salutari. Sic ad satietatem desiderii sui accepit Moyses, tradiditque instrumentum conversionis populi, quo ab errore adeò periculoso electi omnium temporum in viam revocentur. VII.

VII. *Sermonis forma ligata.*

Quilibet Lectorum facilè animadvertit orationem hic occurrere cum gravem & ardentem, tum vero *adstrictam numeris & ligatam*, non solutam; quod mirum in modum valet partim ad memoriam firmandam, partim ad mentem numerofo illo verborum ductu vehementius excitandam: constanter enim carmen seu *canticum* appellatur *Deut.* 31: 19. 21. 22. & 32: 44. Est verò hoc poëma (si alterum ipsius Mosis excipias) ex omni memoriâ longe vetustissimum & antiquissimum: certum enim est, Mosen omni græcâ antiquitate (vel ipsorum græcorum testimonio) fuisse antiquiorem: quippe qui ante prima illa totius Græciæ lumina, Orpheum, Linum, & Musæum annis prope quadringentis floruit. Homero autem, quem parentem antiquitatis, solem omnium doctrinarum, & fontem ingeniorum, Veteres nominarunt, prior fuit plusquam quingentis annis Moles.

Quo autem carminum genere constet hoc poëma (Deum agnoscens auctorem & dictatorem) res explicatu difficilis est, Hebrææ linguæ callentissimis inter se de hujus poëseos ratione dissentientibus. *Josephus & Eusebius* hoc carmen heroico metro, quod hexametrum dicitur, compositum volunt: ast *Hieronymus* ejus versus tetrametro jambico constare dixit. Quod si tanta sit inter doctissimos illos Veteres de hujus poëmatibus mensurâ dissensio? quid mirum si posterioribus hic hæreat aqua. *Masius*, vir si quisquam alius Hebraice doctissimus ad *Jos.* 10: 12. de se ingenue profitetur: *posui ego certe (cur non confitear meam curiositatem)*

tatem) non nihil studii in eâ re inveniendâ, sed frustra: nihil enim satis certi absque præmonstratore video me de Hebraicarum syllabarum numero, ac proinde neque de versuum mensuris modisque posse percipere. Sic etiam fere omnes alii hic suam profitentur ignorantiam.

VIII. *Elegantia poetica.*

Singularis hic observanda est *elegantia poetica*, quâ res pluresquam unâ scenâ absolvuntur; Poëtarum enim est res aliquando depingere per scenas & exitus. Ita in primâ & secundâ scenâ videas gentem Judaicam accusatam, & ad gravissimas poenas damnatam, quotquot se Christo ponuntur non submisisse. In tertiâ scenâ verò reliquæ averſæ gentis exhibentur, ecclesiæ Christi afflictæ & demum liberatæ spectatores, in obfirmatione cordis perseverantes, donec in fine viarum Dei de magnitudine rupis salutis convictæ ad Deum redeant, & cum erroris agnitione filium exosculentur.

IX. *Methodus in hoc cantico observanda.*

Mosen diximus in hac dramate poetico à Deo introduci *κατήγορον*, qui causam Dei Redemptoris adversus Judæos perfidos in foro dicat, ita ut ejus *κατηγορία* vim haberet testimonii contra reos prolati. Hic conspicitur alloquium suum nunc dirigere ad *testes, caelum & terram*, ab iis postulans, ut dictis assensum præbeant, & veritatem, nefario ausu in controversiam raptam, secum confirment. Postea *ad Judæos ingratos*, parti ortho-

thodoxæ controversiam moventes, atque scelus suum perpetratum ut factum legitimum defendentes: quos tamen ut reos arguit, & turpissimi criminis patratores convincere conatur. Huic disceptationi forensi, dicta sua confirmaturus, partim testimonium patrum, partim dicta Dei, seu Christi immiscet, certo modo quoque ad rem facientia. Quæ observatio graves tollit difficultates, in constructione interpretibus alias haud parvam molestiam creantes. Præsertim per hanc animadversionem solvitur illa difficultas, quæ invenitur in pericopâ, à vers. 8. ad vers. 14. se porrigente: ubi omnia beneficia Dei antiqua, in populum cum primo ex Ægypto egressu collata, & hinc proximè secuta, proponuntur verbis futuri temporis, cum videri possint præteritum tempus postulare. Verum eo in loco notandum probè est, ut Moses ibi inserat testimonium patrum anteriorum, Dei consilium supra eorum posteros jam ante indicatum ratumque exponentium, atque illud tempus depingentium, quo Deus gentes diviserat eâ cum reservatione, ut populo postmodum excitando hæreditatis futuræ nihilominus prospexerit terminos; quâ de re distinctius agemus in commentario.

X. *Usus hujus carminis.*

Quamvis summa hujus carminis utilitas ad Judæos spectaret, qui post rejectam salutis rupem sub finem Reipublicæ Judaicæ, & postea usque ad consummationem seculorum viverent: non tamen existimandum illud carmen Judæis ante Christi adventum minus usui fuisse.

1. Usus ejus dogmaticus sanè omnibus erat commu-

nis, atque sic universalis, qui est inculcare *fidem Deitatis Christi*, haud quaquam abnegandam: crimen enim in posteris objurgandum, quoad radicem, non erat in patribus tolerandum. Fugiendus erat omni tempore error, qui aliquandò in filiis tam amarus produceret fructus, quippe qui cum fide verâ & justificante consistere non poterat.

2. Usus ejus consolatorius erat insignis ad *spem gratiæ* divinæ populo electo addictæ firmandam: inlignè enim lætitiæ erat argumentum instrumentum cernere sibi traditum, cujus ope aberrans posteritas aliquando in viam erat reducenda, & suis temporibus à cæcitate spiritali liberanda, quo cum Deo redeant in gratiam, Angelumque fœderis ad salutem agnoscant.

3. Porrò etiam hæc oda utilis erat ad *cautelam*; monet enim in exemplo ne liberorum animis implantarent radicem illam amaricantes propullulantem fructus, quæ abnegatione Deitatis redemptoris posterorum fidem corrumpere; dixerat enim jam ante Moses *Deut. 29: 18. 19.* de illâ radice; nunc ejus damna, & quanti sit hoc futurum periculi adumbrat.

4. Faciebat quoque ad *prudenciam sperantium*, ne nimium festinarent ad rem speratam præoccupandam, nec contra ad ulteriora quam oportet tempora spem protrahant: quoniam ea hic notantur signa temporum, utrumque Christi adventum antecedentia, ex quibus singulorum temporum facies facile dignosci potest, modo ad rerum seriem, & indicatam consecutionem secundum prius & posterius legitime attendatur.

XI. *Hujus cantici analysis.*

REstat, ut hujus cantici analysin respiciamus, quod commode dividimus in tres scenas, quarum singulari vias rupis salutis cum in modum exponunt, ut exinde facile sit conficere Redemptorem populi electi, cum se filium Dei profiteatur, temerè à Judæis ut corruptorem doctrinæ & blasphemum fuisse damnatum. Videre itaque hic licet

1. Scenam correptionis, quæ Mosen repræsentat, ut generationem populi Israelitici degenerem damnatæ & occisæ rupis salutis ream arguentem, & ei gloriam deitatis contra incredulos adstruentem. vers. 1-18.

2. Scenam condemnationis, quæ Mosen introducit, ut sententiæ divinæ adversus illos infideles prolatae præconem, quasi ex foro Dei procedentem, pœnasque immorigeris ex pronuntiatione Judicis imminentes inter fideles cum omni suo ambitu exponentem; ut sic modum teneant, quo causâ Christi per adversantium condemnationem in foro Dei justificata fuit. vers. 19-28.

3. Scenam ultimæ regni Christi ejectionis, adversus varia hostium molimina promotæ; ubi ultimi moliminis Dei consummatio ad novi populi liberationem & exaltationem suscepta describitur, quatenus ex variis inimicorum oppugnationibus asserti reliquii gentis Judicæ argumento forent ad conversionem; quippe per hanc viarum Christi manifestationem ad agnitionem regni Christi reducendis, & per donum fidei cum Deo conciliandis. vers. 29-43.

Scena prima.

S Cena prior (quæ Mosen repræsentat apostatas Judæos corripientem) tribus absolvitur actibus.

I. Actus primus ad apparatus spectat disceptationi causæ præmittendum, habetque se per modum proce-
mii. Hic Moses alloquium suum *ad cælum & terram*
ut testes in causâ validos dirigit, rogans ut dicendis
abhinc assensum non denegent. Hos invitat

A. Ad audiendum; ubi videas

1. Postulatum attentionis: quod ad captandam benevolentiam proponitur. vers. 1.
2. Confirmationem æquitatis postulati istius, argumentis desumptis
 - a. A sermonis proferendi efficaciâ & utilitate latissimâ. vers. 2.
 - b. Ab argumenti, quod exponere in animo habebat, pondere gravissimo. vers. 3. a.

B. Ad restificandum: ubi occurrit

1. Postulatum testimonii, quò *cedant Deo nostro magnitudinem*. vers. 3. b.
 2. Expositio fidei orthodoxæ, quam explorandam & testimonio confirmandam exhibet. vers. 4.
 3. Vendicatio ejusdem à scandalo objecto. vers. 5.
- II. Actus secundus exhibet alloquium ad reos conversum, quos criminatur: ubi

A. Caput accusationis indicatur, scilicet *prava retributio Jehovæ*, per impactam illi corruptionem *facta*. vers. 6. a.

B. Confirmatio criminis seu reatus subjicitur; dum dignitas sprete rupis probatur argumentis desumptis


1. Ab

1. Ab opere molito & initialiter præstitio : scilicet opere redemptionis , regenerationis & amplissimæ instructionis populi. vers. 6. b.
2. A sententiâ primi Patris & Seniorum , Dominum Israelis eundem cum Angelo duce agnoscentium : ubi notanda
 - a. Provocatio ad horum sententiam , 'cum ablegatione immorigerorum ad eam legitime expendentam. vers. 7.
 - b. Professio fidei ipsa per modum responsi patrum hic inserta , exponens
 1. Consilium Dei à principio manifestatum.
 - N. De populo eligendo , seu à gentibus separando. vers. 8. 9.
 2. De ducendo hoc populo , & fovendo in deserto. vers. 10 . 12.
 3. De eodem in terrâ hæreditatis confirmando & benedicendo. vers. 13.
 - II. Effectum consequens , ut ex benevolentia redundans in seram illam posteritatem , quam actor in hoc actu compellat. vers. 14.
- III. Actus tertius , quo actor horum *σκληροκαρδιαν* perspicens , eorundem scelus cum indignatione adumbrat , tanquam *ἀναπελόγητον* , ex eo
 - A. Quod vestigia patrum carnalium , non obstantibus objurgationibus propheticis in malo pergentium , secuti fuerint , scelusque absolverint. vers. 15.
 - B. Quod modo pudendo progrediantur
 1. Convertendo se , tanquam ad novum idolum. Quod valdè exaggerat. vers. 16. 17.
 2. A vertendo se à rupe salutis , cum turpi benefactoris oblivione. vers. 18.

EXPOSITIO
TEXTUALIS

Scena prima

CANTICI
MOSSIS.

Verf. 1.  *Uribus percipite calis.* Compellat *calos* hoc suo alloquio Moses : in quo dicendi genere quidam profopociam admittunt : quã etiam inanimata solẽm atque astra advocat , ut testes evadant in causã litis , & aliquando adversus populum illum ingratum testimonium præbeant. Aliis tamen simplicius videtur , ut hic statuatur metonymia continentis pro contento , atque sub nomine *calorum* intelligamus *calites* , gloriã divinã assidui spectatores atque buccinatores : totum videlicet cœlestem exercitum , angelos & beatas animas ; quotquot ad proximum majestatis divinã conspectum atque intuitum admittuntur : quod nobis etiam ob suam simplicitatẽ maximẽ arridet. Imitati sunt postmodum etiam hanc phrasim Mosaicam alii. Conf. *Psal. 50: 4. Jes. 1: 2. Auribus percipere* est rem cum summã mentis attentione , dum judicii gratiã ad forum defertur , excipere , ut nihil non perceptum

ceptum præterfluat. Metaphora est ab hominibus in corpore degentibus ad spiritus incorporeos translata: solent enim homines, quando maximi momenti fore sermonem, ad quem audiendum invitantur, existimant, imperium exercere in organa auditus, eaque ad perceptionem omnimodam applicare, atque sic curare ne vox ulla loquentis animum effugiat: ut omnibus perpenſis causâ feliciter dijudicetur, aut in casu rogati testimonii cum conscientia rei olim cognita diligentius conferratur. Causâ disceptanda erat gloria *Angeli faciei Dei*, qui idem est Angelus foederis, & caput atque Princeps angelorum. *Psal.* 34: 8. *Dan.* 10: 13. 21. 12: 1. Huc *Angeli* singulari titulo vocantur, quippe quorum est in causâ ejus, qui audit *Princeps angelorum*, manifestare zelum, atque laesamque ejus gloriam & dignitatem suo restaurare testimonio. Neque dubium est, quin angelorum munus sit huic suo Principi præsto esse, atque ejus gloriam & honorem quovis modo tueri. *Conf. Deut.* 33: 2. *Psal.* 18: 11. *Jes.* 6: 1. 2. Adde visionem antiquam Jacobo olim in somno oblatam, cui scala à terrâ in cœlum usque porrigens disposita, angelos referebat per eam adscendentes & descendentes. *Gen.* 28: 12. Qui proin ut hujus Principis spectantur ministri, & spectæ capitis gloriæ vindicæ; jure merito citantur, & advocantur ad præsentis causæ discussionem rite percipiendam, quæ ad vindicias gloriæ Angeli foederis spectabat.

Et loquitur. Verbum *וַיִּשְׁמַע* in *Pibel* notat multo sermone & ratiocinato uti; atque ira spondet Moses ampliorem discussionem, causæ *Angeli Ducis & Assertoris*, cujus gloriam defendere contra Rebelligum criminationes in se susceperat.

Et audiat terra. Hic terra in contradistinctione ad
C
cælum

caelum iterum metonymicè significat *incolas terre*, quotquot poterant esse rerum visarum & auditarum contra populum refractarium testes: qui proinde alteram testium classem constituunt. Futurum מַשִּׁיחַ hic quoque postulatoriè capiendum; quoniam capite præcedenti (*Deut. 31: 28.*) *caelum & terra* designabantur, ut simul convocandi & *futuri testes*, qui adversus posteritatem apostaticam veritati præberent testimonium.

Dicta oris mei. Vox מִן, & in plurali מִנֵּי à radice מִן notat *dictum & dicta*: ita Hebræis dicuntur *enunciationes*, quæ in unam orationem collectæ partes faciunt *sermonis*: sermo enim integer ex variis componitur effatis, quæ simul junctæ & connexa, atque sic pronunciata & audita totum orationis complexum constituunt. Contineret autem *sermo* hic multa effata, pondere gravissima, eaque singula singulatim expendenda; & sic audienda; ut per partes à variis testibus in terrâ confirmanda: cum enim non omnia sint ejusdem temporis & loci; atque alii hæc, alii alia viderint, omnibus singula sunt expendenda, ut singuli dignoscere queant, quarum rerum testes à Deo constituti sint.

Verf. 2. *Stillabit (seu diffuset) ut pluvia doctrina mea.* Vox לקח ad literam significat *acceptio mea*; seu id, quod ego accepi, à verbo לקח accipere, quod etiam verbum disciplinæ est. Num. 23: 20. Prov. 1: 3. Hinc vox לקח pro *doctrinâ*. Job. 11: 4. Prov. 4: 2. 7: 21. *Jes. 29: 24.* Notat Moses *doctrinam*, quam ex ore Dei distantis *acceperat*; spondetque non sermonem sui ingenii, aut ex proprio motu conceptum, sed

sed divinæ traditionis, & ex divino oraculo haustum, se propositurum. Affixum hic significare potest subiectum recipiens. Spondet itaque se traditurum, quod à Deo acceperat, *doctrinam* videlicet coelitus edoctam: atque promde à se auctore Deo promulgandam. Hanc asserit *stillaturam*, ut *pluvia*. Confert hanc *doctrinam cum pluvia*. Proin *pluvia* proponitur ut doctrinæ symbolum atque emblemata. Monet *Horus Apollo nubem* in hieroglyphicis *Aegyptiorum* representamentum fuisse *Doctores*; quæ cum pluviam suo tempore effundat, analogia exigit, ut etiam olim *Aegyptii pluviam* habuerint pro symbolo doctrinæ. In sacris plura sunt testimonia, in quibus doctrina, coelitus delapsa, cum pluvia confertur. *Jes. 55: 10. 11.* aut sub pluviae metaphora venit. *2. Sam. 23: 4. Psal. 72: 6.* Ratio symboli est, quod omnis terræ *Judaicæ* in proferendis fructibus felicitas ex pluviis cœlestibus suspensa fuerit (*Deut. 11: 10. 11.*) humum ejus intimè perfudentibus ac fecundantibus; quarum defectu omnia videntur æstu torrida & arentia; contra verò, si cœlum eas demitteret omnia læta & virentia. Adeoque *Doctrina* hic concipitur, ut ad plantarum in ecclesiâ incrementum latioremq; segetem faciens, efficiensque, ut steriles animi ejus disciplinâ imbuti virescant, nec non fidei & charitatis gemmina atque fructus ubertim producant; quæ in re spiritualis ecclesiæ vigor consistit. Imò connotatur etiam, quod sicuti *terra promissionis* non ex fluminum eruptionibus ut *Aegyptus* irrigabatur; sed è cœlo aquas expectabat; ita *ecclesia* foret irriganda suis hisce eloquiis, quæ non humano artificio ingeniove erant elaborata, aut ex humanarum doctrinarum thesauris deprompta; sed coelitus ad ipsum demissâ, ab eo sicuti ex nûbe hominum infunderentur animis.

Stillare dicitur pluvia, cum molliter & guttatim descendit in terram. Ita verbum *קָרַע* reddunt *Tigurina Regia & Pagninus*; alii *descendere*, aut *desfluere*; quæ ultima significatio potior videtur: suadet hoc verbi etymon; nam verbum *קָרַע* (à voce *קָרַע* *cervix* deductum) alludit ad animalia decollata, quæ ex apertis arteriis venisque sanguinem affatim effundunt, atque *diffluere* in omnes partes sinunt: atque ita notat doctrinæ cum ecclesiâ, agri rationem habente, communicationem, sensim in omnes partes diffluentem, quæ eam fecundari solet. Quidam *futurorum* accipiunt optativè, putantes, hoc schema argumento enunciationis sequentis respondere elegantius, cum populus Israëliticus concipiatur ut ager sterilis. Verum, id præter rationem dicitur; quoniam populus Israëliticus in hac scenâ introducitur ut in partes divisus, quarum unâ hanc Mosis doctrinam susciperet cum fructu, dum alia animum suum adversus eam obfirmaret; adeoque Moses prædicit potius in futuro, fore justo tempore *nubes* (id est Doctores) qui hanc Mosis doctrinam in gremium ecclesiæ effunderent atque ita propagarent, ut in varias oras difflueret. Adde, quod ea verba usum istius carminis indicent, quippe ad ædificationem credentium destinati, ut fideles in cognitione & pietate feliciter excreverint.

Fluct instar roris dictum meum. Id est, unumquodque dictorum meorum: ita ut singula effata cum totidem roris guttulis conferantur. Symbolum itaque hic alterum *ros* est, qui de pluviarum naturâ participat; atque præsertim ad æstum & ardorem solis mitigandum facit. Conf. *Jes.* 18: 4. *Dan.* 3: 5. Uno verbo; in proverbium abiit, *ros super herbas.* Vide *Mich.* 5: 6. Proin-

Proinde superaddit notioni pluviarum, ut cum fecunditate suppeditet refrigerium; atque hinc est Symbolum doctrinæ solatii, in tentationum & persecutionum æstu valentis; ac anxios credentium animos refocillantis. Sic alter hujus carminis usus innuitur, qui est spem ecclesię corroborare in adversis, eamque eventuum gloriosorum prædictionibus erigere.

Fluere dicitur ros dictorum Dei & Mosis, ut & aquæ *manare* dicuntur eodem verbo נָזַל. *Exod.* 5: 8. *Num.* 24: 7. *Psal.* 78: 16. *Jer.* 18: 14. Notatque fore, ut doctrina hujus cantici se quam largissime diffundat, atque ita per plurimum ora glificat, imò per universum orbem exeat.

Sicut psœcas super herbam. Vox טַעַרָּה procellam & turbinem significat. טַעַרָּים vero pluviam ventorum pluviosorum. Hinc Jonatham Thargumista, ut *minuta pluvia ventorum pluviosorum, qui mense Octobri flant, super herbam.* Nostrates eleganter *ros-tes* gen: ut concipi debeat ex minutis guttulis conflata, ventoque agitata, quæ magis penetrat & telluris germina efficacius protrudit; quippe herbarum rubulos felicius subingrediens. Vox טַעַרָּה qualemcunque notat herbam, ad brutorum pabulum exerescentem: qualis crescit in pascuis; undè dicitur pabulum onagrorum. *Job.* 6: 5. *cervarum Jer.* 14: 9. & *vitulorum. Jer.* 50: 11. Respicit hæc enunciatio effatum primum, ut pluvia ista hic vocetur *psœcas*, ejusque usus referatur ad terræ fecunditatem augendam; ad quam saltem valeret hæc doctrina, coöperante spiritus sancti impulsu, se ejus præconio intermiscente.

Et sicut gutta (seu stilla) super sementem. Vox יָבִיבִים guttas & stillas notat. *Conf. Jer.* 3: 3. 14: 22. quia guttæ, quo tenuiores eo plures sunt. Vox

וַיְהִי herbam significat frumentiferam, ex cujus semine panes & pulmenta coquuntur, atque humano generi in alimoniam cedunt. Dux istæ voces נשׂת & נשׂע etiam junguntur *Job. 6: 15. prov. 27: 15.* atque symbola sunt hominum, qui ecclesie possent esse utiles.

Hoc eloquium est amplificatio enunciati secundi, ut intelligi debeant *stille* roris seu *rorulente*, fruges succo suo alibili perfundentes. Habent autem dicta hujus versus vim argumenti, quo cælités ad attentionem moveantur: quasi dixerit. Quæ doctrina, qualis mea erit, se quam latissimè diffundet, & multorum animis se alte insinuabit, ad plurium sanctificationem & consolationem; huic favere debent angeli, atque pro consilio Dei respondere, quatenus sunt ministratorii spiritus in salutem electorum emittendi. Præsertim si à fructu istius doctrinæ ultima capitis Angelorum gloria dependeat.

Vers. 3. *Quoniam nomen Jehovæ proclamabo.* Notandum, quod *Jehovah* hic non sit nomen totius trinitatis, sed singularis alicujus in Deitate personæ, cujus Deitas, licet ab incredulis raperetur in controversiam, nihilominus apud angelos & alios fideles erat certa, & extra dubium. Hæc persona Deitatis erat *Angelus metator*, cujus auctoritatem & Deitatem quidem in hoc cantico ex ejus viis & operibus probat Causidicus, quando alloquitur abnegantes; verum in hoc alloquio ad Cælités supponit ut cognitam & ab omnibus agnitam. Apud Moïsem vocatur hic Angelus *Jehovah* *Gen. 16: 10. 11. 13. Exod. 3: 2-4. Deus Bethel Gen. 31: 11. 13. Abrahami & Isaaci. Angelus Goël. Gen. 48: 16. in cujus medio nomen Dei. Exod. 23: 21. Nomen Jehovæ* significat omnes ejus virtutes & vias, undè sibi inter cælités nomen, seu laudem & exultationem compara-

paravit. Quid si respiciat nomen *Rupis*, ut huic consilio respondeat eventus, quem exhibet vers. 4. ut ille sit titulus, & hoc ejus nomen, quo ejus dignitas exprimitur. Verbum קרא vertunt alii *invocabo*: sed *invocare nomen Dei* in precibus dicitur קרא בשם cum præpositione. Melius *proclamabo* (Conf. *Exod.* 33: 19. 34: 5. 6.) uti præco, qui publicè rem denunciat, atque ita spondet se indicaturum vero suo nomine personam deitatis, visitantem populum suum, cujus virtutes omnibus prosequeretur laudibus: imò se apertè ad omnium aures, sicuti præcones solent altâ & clarâ voce solent, ejus verum titulum proclamaturum promittit. Particula causalis כי indicat ab hoc præconii argumento se expectare omnem euangelii successum, & vitam in mundo spiritualem, atque animarum solatium: nec non pronitatem angelorum ad contestificandum; quippe qui non possunt non gloriam istius Jehovæ principis angelorum amare, quærere, omnibusque viribus eam promoventibus suam conferre assensum.

Date Deo nostro magnitudinem. Eadem persona divina appellatur non tantum *Deus*: sed vocatur à præcone nomine suo & fratrum suorum loquente, *Deus omnium* ex hominibus credentium. *Deus noster* audit à quibusdam vi foederis; quia ille est, in quo promissio foederis foret וזה יאמר אלהים ; qui enim in foedere dixit *ero Deus vester*, ille talis fieret in personâ filii, & concipitur hic in tempore factus; unde vera fidei professio dicit de eo, *Deus noster*: atque hoc symbolum erigit contra abnegantes, qui cum quâ talem non recipiunt. *Magnitudo* ejus præcellentiam significat, quæ eum celebrem reddit, omnique exultatione dignum. Ita ad Deum refertur etiam 1 *Chron.* 29: 11. *Psal.* 145: 3. Op.

3. Opponitur autem partim ejus humilitati, quæ haud diu minor esse vellet præ דַּיָּוָה diis, atque inde resumere gloriam & decus: partim vilipendio hostium, qui eum cum contemptu rejicerent.

Verbum בָּרַךְ venit etiam sub sensu *dandi*. Gen. 17: 16. Deut. 1: 13. Notat autem *magnitudinem dare Deo huic electorum*, quasi in hac visione conspicuo, nihil aliud quam asserere illi debitam dignitatem & divinam præcellentiam (*Psal* 29: 1. 2. 96: 7. 8.) nihil enim Deus à creaturis suis accipit undè major evadat, ipse sibi sufficiens, nulliusque rei indigus. Creaturarum solum est hanc supereminentiam agnoscere & profiteri. Proin postulatam Causidici à testibus est, ut confessioni ecclesiæ adversus omnes detrectatores Angeli fœderis assensum præbeant, eamque suo confirmet testimonio.

Verf. 4. *Rupes ille cujus molimen perfectum*. Incipit hic ipsa nominis Jehovah proclamatio, cui ut assensum præbeant, angeli rogabantur. Jehovah ille, Deus turbæ credentium, hic vocatur רֹכֵס *rupes*. Ubi nota literam *zade* majusculam pingi in textu, ut lector statim percipiat maximam in hac voce collocari emphasin, eamque mente suspensâ diutius trutinandam esse. Præmittitur quoque $\text{וְהוֹדִיעַ$ *He demonstrativum*, indicans singularem quandam objecti sermonis indigationem; ut Moses hic conspiciendus sit inter proclamandum quasi *in hanc petram* digitum intendere; non aliter ac si eam ut objectum justificandum omnium oculis præsentem sisteret. Concipit autem hanc vocem, ut in præsentem lite nomen Jehovah proclamandum atque hoc loco proclamatum experimentem, imò assertam Jehovah magnitudinem feliciter exponentem, propter quam omnibus ad hunc confugientibus magni faciendus esset.

Hinc

Hinc notatu dignum hoc ipsum nomen sæpius repeti in hoc cantico: ut vers. 15. 18. 37. Imo exponi satis evidenter, quando vers. 15. vocatur. *Rupes salutis*. Ipsi Judæi in Genarâ ad tract. *Beracoth* (cap. 1: fol. 5.) agnoscunt nulli nisi summo Deo hoc nomen competere, quando dicunt: *non est rupes nisi Deus benedictus; quia dicitur Deut. 32: 14. Rupis, quæ genuit te, oblitus es.* Quod ipsum quoque confirmant testimonia *Psal. 18: 32. 73: 26. Jes. 26: 4. 44: 8.* Ad rem facit, quod *rupes* vocitetur ipse *Goël* *Psal. 19: 15.* Adeoque persona divina, in hac scenâ conspicua, cujus magnitudini detraxisse hostes arguuntur, hic notatur non tantum ut *Deus benedictus*, verum etiam ut ipse *Goël*, qui non poterat non esse *rupes populi, & genitor*. Rationem hieroglyphicæ istius denominationis quod attinet; illa facile ex descriptione *rupis salutis* eruitur: quæ est periclitantibus tutam præbere evasione & certam salutem, si modo ad eam confugiant, atque huc se recipiant. Metaphora proin sumpta est à *rupium* *se*, quem in bellis præstant; quotiescumque enim debellati, aut hostium invasionibus resistere minus valentes, tutum querunt refugium, eo in casu *rupes* conscendere, & *altissima* eorum *culmina* adire solent: contra quod munimentorum genus, nec atretes quiequam valent ad subvertendum; nec facilis est concensus hostium ob difficiles aditus. Censentur autem *rupes* præruptæ natura munitæ, aut sæpius in munimenta eliguntur arte ulterius firmandæ; quorsum phræses alludunt, *rupes munitionis nostræ* *Jes. 17: 10. rupes receptus nostri.* *Psal. 94: 22. Conf. 2. Sam. 22: 3.* Hæc loca cum eliguntur in usum partim ob immotam firmitatem; qua subverti aut loco moveri nequeunt; atque ad eò contra omnem vim illatan per-

quâ hand
de real-
ostium,

Gen. 17:
nem dare
spicuo,
n & di-
3.) nihil
evadat,
turarum
profiteri.
onfessio-
li sedede-
nt testi-

Inci-
ut assen-
h ille,
es. U-
stu, ut
ollocari
mandam
m, in-
digita-
procla-
e; non
m occu-
n, ut in
ue hoc
ehovæ
quam
is esset.
Hinc

nant : partim ob præaltam celsitudinem , quâ extra sagittarum & lapidum jactum constituta expugnata fere sunt impossibilia , atque ibi degentes adversus hostium arma in tuto collocant : partim etiam ob augustos & præruptos aditus , à quo facile est arcere hostes. vid. *Psal.* 61 : 3. Hinc confidunt nationes plurimum , quæ talibus sunt munitæ propugnaculis , ac se satis tutas ab hostibus existimant. Vide *Obad.* vers. 3. de Idumæis. Hinc maxima est securitatis promissio in celsis & rupibus habitare. *Jes.* 33 : 16. Transfertur itaque nomen *rupis* ad Deum , ut defensorem populi sui æternâ suâ potentiâ , & præcelsâ suâ majestate inexpugnabilem , suosque tutos ab hostium vi collocantem ; qui proinde omnibus commendatur ad confugium. 1. *Sam.* 2 : 2. *non est rupes sicut Deus noster.* Hoc nomine dnm designatur *Angelus metator* , proponitur ut rupis munus adimplens , atque adeo ut æternus , potentissimus & populi sui defensor , verumque fidei ac fiduciæ objectum : qui confugentes ad ipsum in fidem recipit , atque ab omni hostium spiritualium furore tutos reddit : uno verbo , qui credentibus in ipsum est æternæ salutis auctor , procurans ne quisquam illorum pereat in æternum. In hoc opere & usu ponitur *magnitudo deitatis* ; per illud enim gratiæ divinæ studium tantum restat peccatori *spes salutis* ; atque sine eo conspectu nil conspicitur in Deo , quod non terrorem & desperationem incutiat : quia aliàs nullum restaret evasionis medium , quo antiqui serpentis furorem effugias.

Vis effati per articulum demonstrativum est , *illum* , quem rejecerunt architecti , atque omni contumeliâ profecuti sunt ut inutilem , atque vanum defensorem & asertorem , nihilominus esse *veram illam & magnam rupem* , ad quam nisi confugiat quis , ille certo sit periturus.

turus. Alias vocatur *arx Dei* prehendida, si quis pacem habere velit cum Deo. *Iesai. 27: 5.*

Huic tribuitur *molimen*. Vox פֶּעַל id propriè notat; seu *opus*, quo quis occupatus est, nondum omni modo absolutum. Ita verbum פֶּעַל distinguitur à verbo עָשָׂה, ut opus inceptum à consummato, & ad terminum decretum perducto.

Respicit procul dubio illud molimen, quo fundat ecclesiam, & ædificat in rupe: seu quo regnum suum stabiliebat, dum novum populum sibi comparabat & ornabat in gloriam suam; civitatem in monte præalto benè munitam extruendo. Hoc molimen declaratur *ut integrum*, cui nihil deerat, quod quis jure requirere ad ejus soliditatem aut fortissimam defensionem receptorumque securitatem poterat. Sic vox מִשְׁמַח notat id, quod omni modo absolutum est, & perfectum. Ita res molita conspicitur in ideâ, quæ rem omni ex parte completam indicat, & in quibusdam operibus initialibus, quæ eandem perfectionem spondent: sic enim ex jactis operis fundamentis de ipso opere futuro judicamus.

Quoniam omnes via ejus judicium. *Via Dei* in factis notat agendi methodum, seu modum progrediendi in aliquo opere, quo Deus uritur ad finem suum consequendum; ut opus intentum plenariè suo consilio respondeat. Quare in viis Dei finem atque exitum rerum ob agendi rationem alium esse non posse, quam quem ipse sibi proposuerat Deus animadvertimus, quippe qui suo excidere scopo non potest: atque modum operandi non alium, quam qui ejus decentiam ubique observat. Proponitur itaque *rupes salutis*, ut quæ in opere suo integerrimo promovendo, sicuti jam inceperat, singularem operandi modum teneret; &

plurquam unum : atque *omnes ejus vias*, hoc est, quamcunque agendi rationem, dirigeret ad modulum æquitatis. Concipit omnes ejus vias spectare ad opus molitum : hoc est, nihil eum egisse, aut acturum, quod non spectaret ad ecclesiam suam super se rupem ædificandam.

Has omnes vocat **שפוט** *judicium*. Vox significat definitum Legislatoris de æquo & justo, juxta quod omnes actiones, ut legitimæ habeantur, censendæ sunt. Posset hic ellipsis vocis *juxta* concipi & suppleri; quasi dictum esset **שפוט** ut *Lev. 5: 10. juxta judicium*, seu exigentiam rei. Nisi hic potius emphasis sit; omnis agendi ejus ratio, seu viæ omnes sunt illud ipsum quod Lex judicii in hac causâ exigit: ut in nullo gressu ad operis progressum vel quicquam aberratum sit ab nonnâ divinâ, si ad hunc lapidem lydium & modulum omnia exigantur; continent enim id ipsum, quod ex judicio Legislatoris in lege præformatum fuerat, atque continebit in posterum. Nil ergo in iis occurrit criminandum, dum præco hanc rupem salutis ex opere vult cognosci, molimen ejus hæctenus tentatum affirmans perfectum esse, quoniam media ad eum finem justificantiur ex lege ut legitima, & ad scopum legitime facientia: hoc omne enim, quod egit ad asserendum sibi populum, atque supra se fundandum, ait factum convenienter judicio, quod assertori & vindici populi præscriptum erat, & justitia divina ab eo exigebat. Hujus autem erat *thronum & regnum suum fundare supra judicium. Psal. 89: 15. 97: 2.*

Deus fortis veritas. Vocatur *rupes illa* **ל** propter absolutam potentiam; opus enim ædificationis ecclesiæ jam commemoratum divinam postulabat omnipotentiam; atque eam in rupe manifestabat: tantæ molis est eccle-

ecclesiam redimere & regenerare, ut cum à reatu, tum à dominio peccati liberetur. Fortis sit ille heros oportet; qui caput serpentis conterat, omniaque diaboli opera perfringat. *Veritas* est prædicatum, quod huic Deo forti tribuitur. Vox רָצוֹן veritatem & fidelitatem notat: atque ita dicitur ille, quia illi tuto creditur, qui nunquam sefellit credentium fidem, nec fœdus suum violavit; sed se constantem atque fidelem exhibuit in præstandis promissis, dum pollicitationes cumulate exhibuit. Adde quod & *veritas* audiat propter soliditatem corporis præ umbris; lex enim umbras tantum rei habebat in placitis; *veritas* tantum in populi assertore & vindice spectatur: quasi Præco porrecto in rupem & sponsores jam factum redemptorem digno designaret objectum fidei eum esse, qui spem patrum & finem umbrarum adducto jam solido piaculo adimpleverat.

Et absque injuria. Vox רָצוֹן notat proprie factum contra alterius *jus*, quo quoquam detrahitur, quod eidem debetur ex jure; atque adeo *injuriam*; *Lev.* 19: 16. *Psal.* 7: 4. 53: 2. Negatur de Deo. *Psal.* 92: 16. *Jer.* 2: 5. & de Christo *Jes.* 53: 9. Hic præco & patronus causæ rupis, negans eam fecisse cuiquam injuriam, amolitur ab eâ accusationem adversariorum, contra eos asserens, quod nullius jura violaverit, nec Dei per blasphemiam, qui sine rapinâ se potuit Deo parem sistere: nec principum aut regum hujus mundi, qui regnum tantum cœleste fundare molitus fuerat: nec populi, quem non seduxit, sed per veram doctrinam ad Deum reducere conatus fuerat.

Justus & rectus est ipse. *Justus* dicitur, qui ex jure suo sibi partim competenti, partim acquisito agit; atque ita *rupis* se operi applicans perfectio, id tentavit,

quod jure poterat partim divino, ut filius Dei & hæres omnium, partim acquisito per redemptionem populi in peculium suum. Imo & *justus* dicitur, dum sine omni profopolepsiâ ad se confugientes suscipit, atque pro jure donato gratiose excipit; alias verò ut hostes arceat & oppugnat: à quo titulo Messias sæpius commendatur ut *justus*, suo jure utens. *Jes.* 11: 2. 53: 11. *Jer.* 23: 5. 6. 33: 15. 16. *Zach.* 9: 9.

Rectus quoque dicitur propter intrinsecam sanctitatem (quæ est purus amor & studium recti) utpote nullâ pravitate notatus: sicuti erat *homo*, quem Deus condiderat, antequam ratiocinia quæsierat יָשָׁר *rectus*. *Ecl.* 7: 29. & Deus ipse dicitur יָשָׁר *Psal.* 25: 8. Hæc etiam opponuntur criminibus objectis, quasi fraude doloque egerit, & non ex jure suo, aut non ex rectâ intentione.

Vers. 5. Hic versus magnam interpretibus peperit difficultatem, qui circa ejus sensum mirum in modum variant: ut verè obtineat hic, quot capita, tot sensus; oriturque varietas ob dubium subjecti, ad quod verba וְלֹא שָׁחַת לוֹ sint referenda. Plurimi interpretes tanquam caput accusationis populi corrupti accipiunt, atque ut crimen progeniei perverisæ exponunt. Hinc *Junius* vertit *corrupt* se nempe Israël. *Vulgatus* *peccavit* ei, alii *corrupt* sibi. *LXX* *peccarunt* non ei. Hæc interpretantur viri Docti, nihil suo scelere Deo officere potuerunt; sed se ipsos potius (ut vertunt *Symmachus*, *Aquila* & *Pagninus*) corruerunt, atque illustrent ex loco *Iob.* 35: 6. Verum ἀβλεψα interpretum in causâ est, quod in veram dictorum mentem non incidentes, in has difficultates prolapsi fuerint. Quod si locum ipsum juxta accentuationem Hebraicam attentius inspexissent, non ut puto adeo contorta produxissent in-

interpretamenta. Qui vertunt *corrupt se*, non sunt filii ejus, peccant contra accentuationem particulæ אָל; quæ per *Tipcha* dirimitur ab effato sequenti, & rapitur ad antecedens dictum, quod etiam LXX notantes vertunt, non peccarunt ei. Dein malè referunt prius enunciatum ad Israëllem, maleque vertunt LXX in plurali peccarunt; cum hic singulare obtineat, atque adeo is sit intelligendus, de quo proxime dictum fuerat, & ad quem affixum singulare in בני respicit: nam, *Israel* in voce אֱלֹהִים notatur per affixum plurale. Scio viros Doctos velle, quod Israël collectivè intelligatur, & propterea singulari usus fuerit textus; verum contrarium docet affixum plurale in אֱלֹהִים, & singulare in בני: atque ex diversâ illa relatione etiam constat populum distingui in filios Dei & rebelles, ac proinde non collectivè ut unum respici, verum potius ut in duas classes divisus.

Lud. Capellus, & cum eo alii, primum enunciatum ad rupem referunt, atque vertunt, non corrupt se Deus: quæ versio, licet ad verum suum subjectum referat prædicatum hoc, nihilominus duram facit particulæ negativæ אֵל hic transpositionem; cujus nullum exstat in sacris exemplum. Adde, quod etiam peccet contra accentum *thebir* in שָׁחַת לוֹ, qui cum etiam distinctivus sit, hanc transpositionem planè respuit.

Vir summus Cl. *Ioh. Coccejus* B. M. monet vocem שָׁחַת non necessario pro verbo in præterito pihel esse accipiendam; verum commodissimè sumi posse pro nomine formæ שָׁחַת: prout etiam occurrit *Hof. 13: 9*: atque לוֹ exercere hic significationem possessivam, totumque effatum verti posse interrogative cum responsione negativa; לוֹ שָׁחַת num illi corrupto? Neutiquam

quam. Hæc versio plane respondet accentibus ; constructioni particulæ ך, quæ dativi index est, satis facta, nec non cum scopo sermonis hujus ex asse consentit. De rupe enim præter meritum suum damnatâ instituitur ventilatio ; cujus hic peragitur justificatio ; dum apologista objectionem seu acculationem hujus, à Judæis prolatam, ad examen revocat & diluit. Hinc criminatio est, quod penes ipsum sit corruptio, scilicet sanæ doctrinæ & populi. Hanc criminationem ad indaginem vocans apologista eam revocat ad quæstionem, mutatque in interrogationem : ad quam negative respondet. Quasi dicat : Vos cæcites, & quotquot in terris fuistis vitæ ejus testes ! verumne est ? quod illi defectores objiciunt, penes illum fuisse corruptionem aut doctrinæ ? aut populi ? plane uti vos mecum novistis, id verum non est : sed contra vitiosos ex populo ad respicientiam & morum correctionem revocavit. Quod si quis dubitet, num particula ך alicubi simpliciter pro responso negativo ponatur ? is inspiciat *Ios. 5 : 13. 14. Nican. 22 : 30. Iud. 12 : 5.*

Verti etiam possunt *corruptit sibi nihilum*. Nihil notius est, quam vöculam ך læpius in sacris etiam nominaliter poni, ut *nihilum* significet, quod confirmari potest ex *Job. 6 : 21. Jes. 23 : 13. Ezech. 21 : 27.* quæ versio cum antecedente quoad sensum coincidit, nec signum interrogationis precario postulat, atque verbum ך ut præteritum *pihel* retinet, nec non ך in dativâ significatione retinet : adeoque fortean videri possit simplicissima. Interim enunciatio concipi debet, tanquam objectionis occupatio, quasi dicat. *Quicquid exacerbatî hostes huic nostræ rupi objiciant, ac si omnia corruperit, & sibi prætenso Christo ejusque regno inutilia reddiderit, ego tamen coram vobis testibus asseverare*

rare ausim, quod nihil plane corruperit sibi, sed omnia ita paraverit atque instruxerit ad minimum usque, prout regnum Dei postulabat. Corruptio nihil aliud est, quam alicujus rei mutatio ex statu bono in malum. Ita status hominis integer erat à naturâ integrâ; corruptus verò est ex seductione ad peccatum sollicitante. In quantum aliquid descivit à statu integro aut redintegrato, in tantum corruptum dicitur. Sic corrumuntur homines, quando per seductionem ad errores fidei aut morum pertracti, digniori conditioni fiunt inepti. Ita corrumpitur doctrina, quando mendacia intermiscuntur veritati, & veritas per ea ex parte abnegatur. Ut jam in quæstione sit inter hunc Caussidicum & Judæos apostatas; num, quem rupem Ecclesiæ profitetur Moses, aliquid aut docuerit, aut fecerit, cujus interventu populum ita corruperit, aut à fide & moribus abduxerit, ut censeretur debeat ad regnum cælorum ingrediendum ineptus: atque sibi scopoque suo inutilis?

Filii ejus macula eorum. Qui vertunt textum; non sunt filii ejus, macula eorum est. Illi dupliciter contra textus originalis impingunt accentuationem: primò quod particulam **נל** (quæ per accentum *thebir* cohæret cum enunciato antecedente, non vero cum **בני**) ex suâ sede turbent, & alieno loco intrudant: adeoque ex affirmativâ enunciatione faciunt negativam. Dein, quod per accentum conjunctivum proximè cohærentia à se invicem divellant: atque ex unâ enunciatione duas faciunt: cohærent enim voces **בני** & **מומם** proximè per accentum conjunctivum sub voce priori. Proin verti debent *Filii ejus macula eorum*: atque accipi, non eo sensu, quem LXX tradunt, quasi dicat Filios Dei mutatos in *maculam*: nam parum cohæret, ut filii Dei sint macula eorum, aut mutati in maculam eorum. Sed sen-

sensus verborum est, quod qui nuper erant *macula eorum*, atque homines graviter peccantes, facti fuerint *filius Dei*, nempe per verbum vocationis & spiritum Christi regenti; adeò ut purgati & emaculati jam facti sint pietatis exemplaria, à quo resipiscentes à peccato tranfierunt ad pium vitæ genus. Ita *filius Christi, quos daret ipsi pater, forent in signa & portenta. Jef. 8.*

Hæc sententia cohæret cum enunciatione antecedenti per modum argumenti, probantis illam rupem *nihilum sibi corrupisse*: cum contra potius homines per peccata & vitia sæculi corruptos & contaminatos restaurarit, & imagini Dei conformes reddiderit. Quod qui facit, ille nihil sibi corrupisse, sed correxisse multos & regno cælorum adaptasse censendus est.

Generatio perversa & tortuosa. Concipi hæc possunt ellipsin relativi **וְנָא** postulare; *macula eorum, qui sunt perversa & tortuosa generatio*, vel tanquam cum animi abreptione & stupore quodam dicta; quo in casu abrupta dicuntur: ut accusatio sit coram testibus cum singulari quâdam indignatione facta. Hostes itaque rupis nostræ, perfectionem viarum ejus abnegantes & eam corruptionis arguentes, hic concipiuntur tanquam pars Israelis, à spirituali populo sejuncta, cujus zelotæ, licet sese jactitent Abrahami esse filios, filii hic audiunt degeneres; seu quod idem *generatio perversa & tortuosa.* **עַקְשׁ דָּרֹר** est *generatio*, quæ ab integritate patrum recessit: ita enim vox **עַקְשׁ** communiter opponitur **תָּא** **תַּמִּים**: quare notatur in his pessima *hypocrisis*, dum qui à sententiâ & fide patrum recesserunt in totum, adhuc videri volunt Abrahami filii.

Tortuosa, Hebr. **פתלתל**. Vox luctæ & luctantibus propria, indicans flexus illos membrorum distortos,

tos, quibus pugil adversarium implicare & labefactare studet. Notantur itaque ab actionibus fraudulentis simul ac violentis, quibus rupem salutis ejusque filios circumvenire ac supplantare cogitabant: se in omnes formas vertendo, ut quod verum & rectum est, atque ad introductionem regni coelorum faciebat, excludant.

Verf. 6. *Hocine rependitis Iehovæ?* Incipit ab hoc versu actus secundus, cujus sermo est increpatorius, atque Mosen repræsentat per apostrophen ad populum degenerem causam rupis agentem. Notandum *He* majusculum in *וְהָיָה* ad acuendam admirationem & indignationem spectare. Accusatio criminatio- nis caputreatus facit turpissimam ingratitude, quæ est pessimæ retributionis.

לְמַד Retribuere notat, propriè est bene vel male merenti paria vel contraria reddere. *Psal.* 7: 5. & hic, certo quodam opere acceptis responde- re beneficiis. Horum beneficiorum auctor *Iehovah*, qui hic est *rupes*, Angelus faciei, merator & olim dux populi, qui jam ut medicus eos sanaverat in populo, quos viderant & spectaverant ut *maculam* gentis. Particula *וְהָיָה* indicat *factum*, quo pessimè retributum fuit Deo, ut retributio eorum planè videatur non respondere beneficiis acceptis, quæ maxima fuere, & ab authore maximo, qui ab iis retulit pessima: atque respicit enim actionem scelestam, quam indigitat ut præsentem: concipiuntur autem rupem salutis corruptionis damnasse, & ut flagitiosum ad pœnam rapuisse, filiosque ejus à se propulsasse, & abhinc apertam moliri regni Christi oppugnationem: jam vero ut corruptorem damnare & supplicio tradere, qui corruptos vocaverat ad resipiscentiam, atque mediante regenerationis gratiâ in filios Dei inculpato & intaminato trans-

formaverat; hoc erat pessimè referre Jehovah, populum visitanti in carne. *Interrogatio*, facit ad majorem convictionem, dum extrema inter se collata, hinc maximi auctoris summa beneficia, illinc gravissimæ injuriæ benefactori illatæ, statim ἀλογίαν moliminum & factorum ad omnium conscientiam manifestant: ut non sint semet excusando, qui tale quid faciunt. *Interrogatio* talis conscientiam cogit ad responsum: quâ eo utitur consilio, ut detestandæ ingratitude confessionem eis extorqueat. Præterea etiam conjunctam habet detestationem. *Jer. 2: 11-13.*

Popule stultè. עֵם נָבַל. Vox נָבַל Nabal quandoquidem *cadaver* seu corpus mortuum significat: quandoquidem *stultum*, ut in historiâ Nabalis 1 Sam. 25: 26. Paulo redditur ἀόνοτος Rom. 10: 19. Radix verbo *procidendi* redditur, diciturque de foliis ex marcere prolabantibus. *Jes. 40: 8.* Ita homo nullâ ratione utens censetur vitâ & vitæ vigore destitutus. Ita in rebus spiritualibus peccator *stultus est*, in peccatis mortuus, nihil agens ex rectâ ratione; imò multis modis adversus rationis dictamen insurgens. Dixerat Deus *Deut. 4: 6.* legem huic populo datam fore illis sapientiæ fontem. Nunc cum *stultum* vocat *populum*, indicat hos insanientes per ignorantiam eloquiorum Dei longè recessisse à fine legis, & ejus intellectu spirituali; undè populus ille flagitiosus factus, contra omnem æquitatem statuens de rupe ecclesiæ.

Et non Sapiens. וְלֹא חָכֵם quasi dicat, *aut saltem non sapiens.* Id est. Non tenens aut perpendens, quid optimum & tibi salutare foret; dum oblivioni tradidit, quæ de spirituali hominis redemptione erant cognoscenda, deque personâ redemptoris erant retinenda, quo cum adventantem cognoscant, atque pro meri-

merito excipiant. Nota istam Judaicæ gentis atatem, quæ tandem cum Republicâ suâ excidium pateretur, in prophetiis depingi, ut *gentem stultam & insipientem*. *Jes. 29: 14.* *Jer. 8: 9.* Dein animadvertit non tantum insipientis esse, sed & ultimæ stoliditatis, largissimo beneficiorum, maximè salutarium, fonti gravissimas rependere injurias: & sic potentissimum dominum ad vindictam provocare actionibus scelestis, festinanter & absque justâ perpensione perpetratis.

Nonne iste est pater tuus? Aggravat ingratitude crimen ex dignitate objecti contra quod peccabant: dulcissimum est patris nomen, atque præ pluribus validissimum ad filium in officio continendum. Hanc relationem induit Deus & jure creationis. *Jes. 64: 8.* *Mal. 2: 10.* & jure adoptionis externæ. *Jes. 1: 2.* col. *Exod. 4: 22.* *Rom. 9: 4.* Verum etiam inter titulos Christi est, qui vocatur *pater æternitatis*. *Jes. 9: 6.* Jam verò istius paternitatis nullam habere rationem crimen grave est. *Jes. 1: 2.* *Mal. 1: 6.*

Qui mercatus est te: vel potius in præsentî, *qui te mercatur*. Verbum *קנה* notat acquisitionem in peculium & propriam possessionem, sive per generationem *Gen. 4: 1.* sive per redemptionem soluto pretio. *Gen. 25: 10.* *33: 19.* *47: 19.* *Exod. 21: 2.* *Lev. 22: 11.* *25: 14.* indè hoc nomine gaudent mercatores, & justo titulo possessores. *Gen. 14: 22.* *Deum excelsum possessorem cæli & terræ.* Ubi etiam est participium *קנה*, ut hic. Hoc dicitur hic loci ratione electorum in populo; concipiturque Jehovah eo ipso tempore, quo ut corruptor damnatus ad supplicium trahebatur, egisse *mercatores populi*, qui sibi justam & legitimam acquirebat possessionem, in cujus medio regere vellet,

omnemque gratiam suam inter suos dispensare. Nec tamen putandum est per hanc interpretationem gratiæ universalis patronis argumentum suppeditari, quo probent Christum etiam pro perituris solvisse pretium sanguinis sui: quoniam locutio est Synecdochica, quæ de populo affirmat, quæ tantum populi parti electæ conveniunt, quæque singularem amoris notam erga eum populum connotant.

Ipsè fecit te. *Ipsè*, mercator tui, *fecit*, id est perfecit *te*: quod non quadrat omnibus & singulis, sed verificatur in iis, quos sanctificaverat, & emaculando per spiritum regenerationis *fecerat filios*, imagini suæ conformes. Quos mercatus erat, hos perfecit: idque pro singulari suo amore erga populum hunc. Verbum פָּעַל ita facere significat, ut rem absolvas, atque ita perficere opus.

Et instruxit te, aut concinnavit te. וְיָצַדְךָ significat in pihel *firmare*, sed in hiphil *concinnare*: nihilominus multa sunt, quæ iisdem rebus sustinentur firmanturque, quibus concinnantur; quo in casu illa distinctio minus observatur. Hic populus quoad vocatos in unum corpus fuit concinne coagmentatus, & ita in rupe confirmatus, quatenus donis N. T. instructus orationibus, in novum populum per communionem inter se & cum rupe coagmentatus fuit. Talium auctorem ut corruptorem populi spernere & damnando rejicere erat pessima retributio.

Verf. 7. Memento dierum seculi. וְיָדַדְךָ quandoquidem mundum significat: Sæpius tempus. Quando ad temporis significationem adhibetur, ut hic loci, vi etymy tempus designat, cujus terminus occultus est: radix וְיָדַדְךָ enim notat *occultum esse*. Sive occultum sit illud tempus quoad ejus durationem propter infinitatem

tatem, seu termini carentiam, uti obtinet in æternitate, sive propter durationem indefinitam, quando terminus latet. Hic □ל notat *seculum prius* terminandum cum republicâ Judaicâ, quod sub lege fluxit, & nunc concipitur ad *ultimum diem* pervenisse, atque haud longè à fine istius rei abesse, cujus duratio illud seculum mensurat. Supponitur hos rupis nostræ adversarios hunc benefactorem populi ex factis suis cognovisse, sicuti factum oportebat: jubet igitur hic caussidicus, ut priora tempora, seu dies istius seculi jam diu elapsos in memoriam revocent, atque ex gestis istorum temporum teneant hunc ipsum eundem esse, qui ipsos in hæreditatem primi testamenti, terram inquam promissionis introduxerat. Quod si enim fuissent memores *angeli metatoris*, qui idem & *fæderis* est, non quoque fuissent ignari, hunc eundem esse Jehovah, quem adventantem in carne sub finem istius seculi, populumque suum visitantem expectarant patres.

Considerate annos ætatis & ætatis. Id est gesta non unius ætatis. Notat inconsiderantiæ vitium in progenie perversâ: præsertim in eo, quod ætatem cum ætate non conferant: ætatem primam & suam; atque utriusque gesta in annis: quoniam prima redemptio ex Ægypto cum ultimâ Christi magnam haberet analogiam, modo per umbram vellent cognoscere corpus.

Roga patrem tuum. Quidam hic singularem accipiunt pro plurali, ut sit provocatio ad patres anteriores: nec malè, quia Abraham, Isaïc & Jacob eos erudire poterant in descriptione Mosaicâ. Nihilominus emphasis videri posset etiam in hoc *singulari*, ut pater populi notet Abrahamum, primum parentem, ad quem remittuntur posterî, quem Deus declaraverat *patrem multarum gentium*; cuique spem fecerat seminis, quod hæredi-

reditaret eam terram. Ille nempe primus fuit, cui Deus consilium suum de separando sibi ex posteris ejus populo aperuerat, atque terminos hæreditatis quali in testamento quodam particulari definitos notificarat; ut in illo primo parente populi hujus fuerit radix & auspiciū.

Et indicabit tibi, ille pater tuus per ea, quæ de eo à Mose conscripta sunt: nempe, quod *Jehovah*, quocum illi res fuit, quique variis in apparitionibus cum eo egit de utroque testamento, fuerit *Angelus fæderis*, qui promisit Abrahamo se ei fore in Deum, seque proin aliquando præberet redemptorem populi: quod de Deo Abrahami etiam professus fuit Jacob *Gen. 48: 15. 16. Ubi Deum, coram quo ambulaverant patres ejus Abraham & Isaac.* appellat מלאך דגאלי מכל רע.

Angelum, qui esset assertor meus ex omni malo, atque describit, ut omnis benedictionis fontem ac originem.

Seniores tuos. Respicit illos legatos populi, quos Moses ex jussu Dei secum assumpsit, ut gloriam Dei conspicerent, quandò fædus inter Deum & populum erat ratificatum. *Exod. 24: 9. 10.*

Et dicent tibi: scilicet ut Angelus faciei in populo habitaverit, atque sub fædere solenniter ratificato θεοκρατικῶν susceperit: utque etiam fecerit adventus alicujus in carne ad populum hunc postmodum perficiendum & concinnandum præludium.

Nota hic, ut Moses historiam anteriorum dierum jubet cognoscere ex testibus domesticis haud suspectæ & sublestæ fidei, quorum fidem in dubium vocare non licuit. Dein observa omnem præconii hujus intentionem eo vergere, ut populus in extremo dierum arguatur reus apostasiæ à fide patrum; quo electi & ad fidem reducen-

ducendi discant per illam convictionem redire ad cor & sententiam patrum. Conf. *Mal.* 4: 6.

Verf. 8. Incipit hic responsum cum patris tum seniorum, quod Moses hic sub eorum nomine adornatum inserit: & ut continens argumentum rerum indicandarum & dicendarum commodè apponit.

Cum hereditatem distribueret Altissimus gentibus. Responsum, ad solutionem dubii comparatum, hic provocat ad anteriora tempora: scilicet ad tempora divisionis gentium, ædificationem turris Babylonicæ proximè secuta; quando ex posteris Noächii per universum terrarum orbem divisæ sunt ac profeminatæ familiæ, & cum confusione linguarum fuerunt separatæ atque dispersæ. Monet vero *Altissimum* pro jure suo supremo ex liberrimo suo arbitrio & plenâ potestate singulis gentibus præscriptos terrarum terminos ac fines designasse, atque ad definitas regiones colonos quasi misisse: quod suâ fecit providentiâ, in definitione habitaculorum & ditionum à singulis occupatarum agnoscendâ & exosculandâ.

Cum divideret filios Adami, scilicet ex diluvio superstitites. *Divisio gentium,* à confusione linguarum nata, hic Deo tribuitur, qui eam confusionem inmittendo simul gentibus cogitationem de terrâ dividendâ suggestit, atque ad eam promovendam adegit: undè huc usque cohabitantes abhinc à se invicem secesserunt.

Statui terminos populorum, id est, tribuum & familiarum, sub propriis ducibus sedes querentium. Intellige præsertim gentes Cananæorum, quæ terram promissionis primæ occupaverant: & ita inter se divisam tenebant, ut singulæ suis includerentur finibus. Verum & hoc prædicatur à Deo statutum & definitum.

Pro numero filiorum Israël. LXX. Κατὰ ἀριθμὸν ἀγ-

γέλων θεῶν. In Hebræo est למספר בני ישראל. For-
 san legerunt בני אלהים filiorum Dei, idque exposuerunt
 angelorum Dei: sicuti & angeli filii Dei audiunt. Job.
 1. Eugubinus pronunciat locum apud LXX deprava-
 tum & mendosum. Verum contra ostenderunt alii Pa-
 tres antiquissimos constanter lectionem istam τῶν LXX
 fuisse interpretatos. Clemens Alexandr. Stromat.
 libr. 6. Origenes Hom. 28. in Numeros, & quot-
 quot secuti sunt. Nazianzenus orat. 2. Epiphanius
 Har. 51. Chrysosthomus Hom. 61. in Matth. Atha-
 nadius in libr. QQ. ad Antioch. 4. 2. Basilius libr. 3.
 contra Eunom. &c. Gregorius Papa Hom. 34. in
 Euang. his verbis mentem exponit. Quia superna illa
 civitas ex Angelis & hominibus constat; tanta illuc
 adscensura creditur multitudo hominum, quantos illic
 contigit electos Angelos remansisse: sicut scriptum est,
 statuit terminos gentium secundum numerum Angelo-
 rum Dei. Verum hæc expositio longè petita est, atque
 Cantici hujus scopo minimè consentanea: deserit quoque
 eam versio vulgata: & deserenda est propter constan-
 tem textus Hebræici lectionem. Hebræi exponunt de
 LXX nationibus ex posteritate Noächicâ oriundis, quod
 ex Gen. 10. colligunt; & comparant cum numero fi-
 liorum, qui cum Jacobo descenderunt in Ægyptum,
 qui etiam LXX numerantur Gen. 46: 27. Exod. 1: 5.
 Deut. 10: 22. Verum, neque hæc interpretatio re-
 spondet scopo, qui exigit, ut singulare beneficium con-
 tineant hæc verba; quale quid non invenias in eo,
 quod numerus filiorum Jacobi, qui Ægyptum ingressi
 sunt, respondeat numero gentium ex Noâcho oriunda-
 rum. Omitto alios, versionem τῶν LXX sequentes,
 qui exponunt in hanc mentem: Deum in gentium divi-
 sione, tot gentes esse voluisse, quot Angelis Princi-
 patum

patum tenentibus essent numero pares : itaque singulis populis singulos præfecisse Angelos : populum vero suum non Angelico subiecisse muneri , verum ejus curam sibi reservasse. Sed falsum est Deum resignasse gubernationem providentiæ suæ Angelis quoad gentes : & Judæos non gubernasse sub Angelorum custodia , quasi ministratorii illi spiritus populum Dei non curassent. Quis docuit hos homines , adeò restrictum fuisse Angelorum Principum numerum , ut numero duntaxat gentium primævæ illius divisionis ex æquo responderent ? Germanus loci nostri sensus est ; Deum jam tum in illâ primâ divisione benigne prospexisse populo suo ; illique designasse non modo opimum , feracissimumque solum : verum etiam tantam tamque late patentem terræ regionem , quæ capiendo numero filiorum Israël , ad summam multitudinem propagando , sufficeret. Interim verò , dum electus sibi populus nasceretur , & ad justam multitudinem excresceret , gentes Cananæorum intra præfixos constituisse limites ; quibus tanquam colonis terram , populo suo decretam , ad tempus elocavit : quos tamen , quando præstitutum tempus adesset , populo suo locum cedere cogeret. Imo subinnuit jam tum , cum Cananæi primi occuparent terram , eam fere in easdem secasse partes , quæ postea tribus Israëlitis responderent. Sic celebratur illa antiqua Dei cura super tribus Israëlitis , quâ eorum rationem habuit diu antequam natæ fuerant : quod singularis Dei gratiæ & benevolentiæ erat argumentum inter Abrahami posteros : quâ in designanda terræ hæreditandæ amplitudine , non tam colonorum , qui primo tenebant , quam Israëlitarum , qui eam ex testamento suo reciperent , rationem habuit. Hoc beneficium commemorat Deus *Ezech. 20: 6* ubi dicit se eam terram,

fluentem lacte & melle, quæ egregia erat inter omnes terras, providisse eis, id est, diu ante in ipsâ terrarum distributione destinasse. Hic sermo commode tribuitur Abrahamo & senioribus. Abrahamo inquam, qui à Deo vocatus, ut relictâ patriâ hanc terram ingrederetur, ibi primos istos colonos invenerat: sed & oraculis Dei monitus edoctus fuit post tempus definitum posteritatem suam primis his colonis fuisse surrogandam: idque ex eo Dei consilio, quo Cananæos volebat severitatis suæ facere exemplum, & terram veri cultus sedem, Abrahami posteris (veritatis hæredibus) tradendam. Commodè itaque hæc ex Abrahami historiâ discere poterant Judæi. Ex senioribus etiam eadem facile erat addiscere, qui cum Mose fœderis hujus ratificationem curaverant, Deumque à ratificatione istâ ad hanc tribuum in terram prædefinitam introductionem pronum & paratum conspexerant.

Verf. 9. Quoniam pars Jehovæ populus ejus. Est hic titulus posterorum Jacobi honorificus, quod audiant *populus Jehovæ*: includit enim illa phrasîς θεοκρατικῆς, quâ *Jehovah*, solus verus Deus, voluit regem agere inter illos (Num. 23: 21.) atque cum in finem hunc populum sibi devincire fœdere illo Sinaitico. De hoc populo affirmatur à Senioribus, convenienter promissioni Abrahamo factæ, quod sit pars *Jehovæ*.

חלק יהוה. Pars sive portio *Jehovæ* connotat distinctionem à reliquis gentibus, quatenus illæ concipiuntur, ut separatae, derelictæ, & desertæ à Deo, qui eas dimisit, atque sivit ire in viis suis. Provocatur proin hîc loci ad electionem Dei, quæ fuit fundamentum voluntatis de posteritate Abrahami (ex Isaaco & Jacobo oriundâ) separandâ à gentibus, atque conservandâ in terrâ

râ propriâ ad liberum veri cultus exercitium. Sic rejectis gentibus *hic populus est portio Jehovæ*, quam sibi asseruit in peculium. Conf. *Exod.* 19: 5. 6. *Deut.* 7: 6. 10: 14. 15. 14: 2. 26: 18. 19. *Psal.* 135: 4. Hinc profitetur Bileam. *Num.* 23: 9. *Ecce, hic populus habitabit solus, atque inter gentes non recensabitur.* Redditur hoc effato causa, cur illis tam benigne providerit Deus; quia videlicet Jacob est populus ejus peculiaris, quem eligendo præ cæteris amavit, atque ut suum peculium speciali modo sibi regendum sub administratione gratiæ suæ assumpsit.

Jacob funiculus hæreditatis ejus. *Funiculus hæreditatis* dicitur *Jacob* (id est populus Israëliticus, *Jacob* cum posteris suis) metaphoricè, phrasi ab agrimensuris mutuata, qui debitas terræ portiones funiculis metiri solebant. Sic terra promissionis funiculis rimò fuit dimensa, & in partes duodecim pro ratione ultatitudinis divisa: deinde spatia illa, limitibus jam terminata suis, sortito inter tribus XII sunt distributa. *Psal.* 8: 54. 55. conf. 2 *Sam.* 8: 2. LXX. σχοινισμα κληροµιας αυτου. Id, quod ad justam hæreditatis portionem obtinendam funibus dimensum, atque suis terminis definitum fuit. Σχοινος juncum & funem ex juncis ulstribus nexum notat, ut tradit *Plinius* libr. 12. cap.

Mensura Ægyptiaca & Persica erat. *Schoenus* duces fuit, major Ægyptiorum continens duas parasangas persicas, seu 60 stadia Attica, auctore *Etymologica matris*, *Herodoto* & *Strabone*. Minor Ægyptiorum & Babyloniorum ex rationibus *Eratosthenis* & *Theophrastis* continebat 40 stadia, seu 5 milliaria Italica, docente *Plinio* libr. 12. cap. 13. Variabant enim schoeni per Ægyptum, Geometriæ matrem, jam à multis seculis, fide *Strabonis* Metatoris. *Schoenus* autem voca-

batur illa mensura; quia funiculis metiebatur: ut Judæi illam mensurandi rationem videantur ab Ægyptiis mutuasse: qui ob Nili inundationes, terrarum limites sæpe confundentes, cogebantur etiam sæpius terminos per funiculorum dimensiones restituere: ab iis enim per *Sesostrin* etiam Geometriæ artes ad Græcos transisse dicimus ex *Herodoto* in *Euterpe*.

Nota porrò *Jehovam* hic concipi ut hæredem, cui hic populus ex testamento quodam cederet in peculium: qui character in Deitate soli filio competit, quippe cui pater in æterno decreto, quasi per testamentum, dedit Jacobum ducendum, atque *funiculum*, id est mensuratam portionem, quam hæreditariò possideret juxta voluntatem patris acceptandum. Eadem phrasis Christo tribuitur respectu populi electi N. T. *Psal.* 16: 5. 6. Ex hoc principio facilè deducitur, quanti sit facienda illa cura, qua prospexit Israëlî terram promissionis: quippe quæ hunc populum curare voluit ut *hæreditatem suam*, in quâ semet vellet multimodis beneficii gratiæ glorificare.

Verf. 10. *Inventurus ipsum in terrâ deserti*. Difficultatem hic parit, quod in textu Hebraico, quæ sequuntur à verf. 10. ad verf. 13. omnia exprimentur verbis futuri temporis, cum tamen respectu scenæ res enunciata concipi debeant ut præteritæ. Verum, non attendunt interpretes hæc tribui Abrahamo & senioribus, ante harum rerum eventum viventibus, & connecti cum sermone consilium Dei exponente, quod observavit Deus in divisione populi: proin hæc effata sequentia explicant consilium Dei, quod jam tum sibi habebat propositum Filius Dei, futurus dux populi; nempe cum ita distribuisset terras inter gentes, ut dandam postmodum Jacobi posteris portionem, ad tempus

pus dederit Cananæis, pessimis hominibus, postmodum justè exterminandis; atque in animo habuisse singulari modo occurrendi Israëlitis in deserto, ubi ducatum illum suscipiat, ut eos Cananæorum loco substituat, atque in populum singularem confirmet. Futura in cā connexionione efficiunt, ut collatis cum eis præteritis teneant omnia illa evenisse populo huic ex singulari Dei consilio, & juxta prædictiones jam ante notificatas; quæ probant solum hunc verum Deum fuisse populi Israëliti ducem & protectorem, qui omnia agit juxta consilium voluntatis suæ, mundumque regit pro suo arbitrio, terrarum orbem distribuens uti vult. *Inveniendi verbum hic occursum notat, & studium illis superveniendi in statu misero & periculoso potenti suo auxilio. Alii amen, ut Onkelos & LXX verbum נשׂו accipiunt sub significato sufficientis suppeditationis omnium necessitatum, quo sensu verbum hoc usurpatur Num. 11: 27. Jos. 17: 16. Jud. 21: 14. Atque ita significaret miculôsam populi sustentationem in deserto. Potior tamen videtur sensus prior; ad cujus illustrationem confer. Deut. 33: 2. Hab. 3: 3. Locum, hoc Ducis auxilium postulantem (ne aberrent, aut lædantur & mirè pereant) vocat textus *terram deserti*, id est, inaltam, atque hominibus alendis ineptam; ubi, si conervarentur, cœlitus cibum victumque recipere debeant.*

Et in vasto ejulabili solitudinis. תהו notat rem inonditam, cujus defectus in eo spectatur, quod nihil lineam architecti habeat complanarum: ut terra תהו, ubi pedem figere non queas propter multa impedimenta non ablata aut solo æquata. שׁמין à radice שׁמ, quæ extat *Ezech. 6: 6, desolatam* quid notat. Vocatur desertum Arabiæ, in quo oberrarunt Israelitæ, *solitu-*

litudinem ejulabilem, ab ejulatu ferarum non nisi luctuosis ferarum clamoribus resonantem, quibus undique circumstrepebat regio horrida. Sic notatur & aliud periculum, à ferarum insidiantium & in latebris se occultantium laniatu, quod pecori & hominibus imminere similibus in locis solet.

Circumdabit. Verbum כסס non significat *circumducere*, sed *circuire*, ut *Psal.* 26: 6. Describit autem curam filii Dei, cingentis populum valli & muri instar, ut peculium suum ab hostibus & feris animantibus defendat, atque ab omnibus injuriis metuendis tutum faciat: ipse futurus iis fortalitiu & murus. *Zach.* 2: 5.

Erudiet, seu *prudenter faciet*. Ita post potentem circumvallationem notatur alterum beneficium, quod Dei filius, hæres populi, Israëlitis facere in animo haberet, atque præstaret, à quo hunc populum invenisset in deserto: scilicet dationem disciplinæ legis, quâ hunc sapientem ac prudentem redderet, cum omnibus ad cultum Dei necessariis instruendo, atque sic à gentibus omnibus, in erroribus hærentibus, atque idololatriæ studiosis, distinguendo: prout etiam traditâ sanctissimâ lege Israëlitis viam ad cœlestem patriam ducentem, atque rationem ad benè beateque vivendum indicantem commonstravit. Quod beneficium celebratur. *Psal.* 147: 19. 20.

Servabit instar pupille oculorum. Symbolum *pupille oculorum* explicat rem carissimam, quæ maximè homini curæ & cordi esse solet. Vide *Psal.* 17: 8. *Zach.* 2: 8. Ut itaque solertissimam describeret tutandi, atque defendendi curam, appositâ comparatione usus est rei unicè atque eximie dilectæ, videlicet *pupille oculorum*, quam ab ipsâ naturâ palpebrarum propugnaculo

culo septam, & superciliorum munimento vallatam nos etiam summâ custodiâ tuemur. Deus decreverat, ut nullo casu iste populus interiret, aut non perseveraret: mō ut nemo impunè eum læderet, aut lædere conaretur. Hinc Pharaoni oppressisse cum multo stetit sanguine.

Verf. 11. *Instar aquilæ, quæ excitat (aut excitavit) pullitiam suam.* Hebr *nidum suum*; sed hoc metonymice ponitur pro pullitie. Futurum ויי verimus in præsentī, ut consuetudinem aquilæ exponens, & morem: quasi dicat, sicut aquila, quæ solet excitare fœtum, ne ab aliis avibus rapacibus incauta pullities capiatur, aut lædatur. *Nidus* designat tenerrimos pullos; quales recens exclusi, qui etiam somnolenti sunt & torpentes; quos aquila excitat clamore, ut se matrem ab aliis avibus dignoscant, & se ad ejus nutum componant. *Rudis populus* foret, recens ex Ægypto ductus: quem Deus ex somnolentiâ naturali voce suâ excitare debuit si salvum vellet, & de voluntate suâ more, quomodo ipsos deceat componere, ne rapaci inliatori præda fiant.

Super pullos suos motum facit. Sic vertimus verbum ויהי in *pihel*, per motum facere aliquem: solent enim aves huc atque illuc volitando, quando super pullos feruntur, concitatos facere motus, quibus eos in periculo moneant; undè vigiles redduntur, ut caeca sua extollant, ne tam facile abripi possint.

Expandet alas suas, cum excipiet eum. Hic transfertur metaphora ab aquilâ ad Deum: qui ipse concipit singulari consilio voluisse gestare populum potentiâ sua. *Alæ aquilinæ* sunt symbolum potentiæ divinæ, quæ concipit *expansas*, quandò sponte porrigit, atque exercet potentiam suam, ut ad auxilium promptam & paratam,

ratam, eamque addicit ex fœdere.

Portabit eum super alam suam. Portare notat actuale potentie suæ auxilium, quo suos evellit supra hostium contactum. Eâdem similitudine usus est Deus. *Exod. 19: 4. Deut. 1: 31.* Portasse Israellem dicitur ut homo portat parvulum suum. Tribuitur ea portatio Angelo fœderis. *Jes. 63: 9.*

Verf. 12. Jehovah solus ducet eum, & non erit cum eo Deus alienus. Verbum נחה ducere & deducere significans tribuitur pastori gregem ducenti. *Psal. 77: 21. 78: 52. 80: 2.* Hoc consilium præstitit, quando 1.) castra præcedens populo viam commonstrabat in columnâ nubis interdiu & ignis noctu. *Exod. 13: 21. 15: 13.* 2.) Ex tabernaculo imperabat, & signa dabat, quando pergendum, & quando subsistendum esset. *Num. 9: 18.* 3.) Antecedens castra, quæ in viâ occurrebant obstacula removebat. *Psal. 80: 9.* Hic ductus & ducatus tribuitur *Jehovæ soli*: qui alibi tribuitur *Angelo faciei.* *Exod. 23: 20. 33: 2. Num. 20: 16. Jes. 63: 9.* unde iste Angelus Judæis Doctoribus appellatur מלאך מטטרון *Angelus Metator*: quæ phrasis dicit *Legatum ad castrametationes*, cujus arbitrio nunc erat subsistendum, alias in itinere pergendum. Hæc conciliari non possunt, nisi ille *Angelus* ponatur fuisse ipse *filius Dei*, à Patre in hunc finem *legatus*, qui etiam cum Patre est *Jehovah* verus Deus. Hinc ille *Angelus* sapius de se loquens, semet nominat *Jehovam.* *Conf. Exod. 3: 2. 14. cum Act. 7: 31. & Exod. 19: 18. 20: 2. cum Act. 7: 38.* atque ratio adducitur, *Exod. 23: 21.* quia *nomen Dei est in medio ipsius.* Monet ergo *Metatorem* populi fuisse *Jehovam*, atque cum respiciendum esse, ut qui aliquando populum in carne visitaret atque redimeret, pro antiquo illo

lo amore, quem tot speciminibus jam cum initio populi probaverat. Conf. *Mal.* 3; 1. 2.

Negatur quoque cum usurum ope *alieni Dei*, quem ellet assumere. *Deus alienus est*, aut potius dicitur, qui ab aliis gentibus peregrinis colitur tanquam Deus, et idea Deitatis ei non conveniat, ac proin falso applicetur. Propriè **אל נכר** est peregrinus Deus potens.

Negat se aliunde vocaturum potentem, qui ei sit ingratiſſimo illo opere ab auxiliis, quippe qui ipſe futurus eſſet

אל שׁו Deus potentiâ ſufficiens, ſeu inexhauſti valoris.

Vers. 13. *Faciet te ſuperinſidere ſuper celsa terra.**

ut potius equitare ſeu vehi. Verbum **רכב** notat equitare, vehi curru ſeu equo. In Hiphil habet tranſitivam ſignificationem (*Pſal.* 66: 12.), notatque effire, ut quis ita curru aut equo ſuper-inſidens vehatur. Conf. quoad phraſin. *Deut.* 33: 29. *Jef.* 58:

Significant *celsa terra* præalta ejus munimenta, quibus ſuperinſident, qui illa terræ clauſtra & munimenta non ſolum tenent, ſed & cum imperio, dum eques equo inſidens frenum tenet, atque gubernat, quoque pro jūſſu iis utuntur. Niſi quis malit alluſionem fieri ad morem victorum triumphos agentium, in ingenti comitatu & acclamatione ovantes urbem quam curru vecti aut equo ingrediuntur, & tunc verte *pro celsa terra*. *Gen.* 41: 43. & *Eſth.* 6: 11, inter maximos cenſetur honores, ſi quis curru aut equo impoſitus cum pompâ vehatur. Ita reſpiciat locus, effectum hunc Ducem, ut inſignes reportent Iſraëlitæ à Canaëis victorias, quibus terram occupent, donec omnia teneant terræ munimenta, atque adeo omne imperium, & omnem poteſtatem in eâ exercent. Imo ut triumphos agant magnificentiſſimè: devictis enim, de-

letisque hostibus, eos tanquam curru aut equo vectos, ovantes atque triumphantes *propter celsa subjugata* deduceret Dux exercitus per illam terram. Sic belli successus huic duci tribuitur. Conf. *Ios.* 5: 14.

Ut edat proventus agri. Intellige omnes arborum fruges & fructus: idque cum singulari quiete jure victorum, qui jure belli facti sint legitimi terræ devictæ possessores. *Vau* nobis hic est *vau* consecutivum. Omnis illa victoria & acquisita potestas populo in hunc usum tenderet, ut illi tuto serere liceret & metere, jure peculii, absque hostium subactorum metu. Commendatur terræ à copioso proventu & multivario, unde plurale תנובות hic adhibetur. Conf. *Deut.* 3: 25. 8: 7. 10. Nec non à securitate ob celsa ejus, ut liceat ibi agros colere, & messem sperare.

Sugatque mel ex petrâ. Nota hic *mel ex petrâ* & confer *Psal.* 81: 17. Terra dicitur *fluere melle.* *Exod.* 3: 8. *Num.* 16: 14. *Ios.* 5: 6. Facit hoc ad commendationem terræ, undè ab hoc etiam laudatur *Agyptus Num.* 16: 13. Solent apes mellificare in quibuscunque cavitatibus: atque ita ponuntur etiam hic facere in scissuris petrarum, ex quibus mella erunt coloni; & *sugere mella* dicuntur *ex petrâ*, quando ea *sugunt* ex favis, è petrâ erutis. Ita invenit Jonathan in viâ deserti *mellis effluviem.* 1 *Sam.* 14: 25. 26. 27. & Simson favos mellis in extis occisi leonis. *Jud.* 14: 8. 9. Ita concipitur quoque idem ille dux futurus auctor omnium benedictionis, qui singulari suâ providentiâ curaret, ut ne quidem *petræ aridæ* illis essent inutiles, verum & mella funderent. *Ovid.* *Metamorph.* 1.

*Flumina jam lactis, jam flumina nectaris ibant.
Flavaque de viridi stillabant ilice mella.*

Quod si tamen quis velit potius ut proverbialiter dictum excipere hoc enunciatum? per nos licet. Atque tunc *mellis* nomine mellitos suavissimosque fructus intellige, veluti *melimela*: redundant enim Judææ montes palmis, ficibus, vitibus, & ejusmodi stirpibus, fructus dulcissimos proferentibus. Hæc explicatio videtur confirmari loco *Num. 13: 28.* ubi exploratores à lustratione terræ redeuntes atque palmitem cum uvis suis reportantes, ajunt Mosi; *venimus in terram, ad quam misisti nos, quæ revera fuit lacte & melle, ut ex his fructibus cognosci potest.* Vide ut ex mellitis fructibus, quos terra proferebat, atque præsertim ex uvis, probent eam lacte & melle fluere.

Atque *oleum* ex duro *rupis*. Phrasis חלמית צור notat durissimum (aut silicem) *rupis*. Conf. *Deut. 8: 15. Psal. 114: 8. Job. 28: 9. Ies. 50: 7.* *Oleum* est pinguis ille succus, ex olearum baccis expressus, quæ in torcular injectæ, & calcatæ (*Joël. 2: 34. Mich. 6: 15.*) pinguedinem exsudant. Hæc collecta *oleum* dicitur, gratissimum ciborum condimentum. *Ezech. 16: 13.* Solebant enim Veteres ex similâ oleo & melle panes coquere, seu placentas gratissimi saporis: de quibus *Athenæus* videndus est. Cæterum etiam unctioibus veterum, cum ad luxum, tum ad pollincturam, aut usum medicum spectantibus, nec non *Lucernis*, ad illuminationem ardentibus, impendebatur quam maximè. Hinc *oleum*, tanquam peculiare donum Dei prædicatur. *Deut. 7: 13. 11: 44. Jer. 31: 12. Hos. 2: 22.* Quando hoc *oleum* ex durissimo *rupis* derivat, culturam olearum in Palæstinâ respicit: ubi hoc arborum genus etiam in solo petroso feliciter excrescit, paucâ terrâ contentum, modo radices suas rupium fissuris hinc indè inferere queant. Hinc

celebratur in sacris *mons oliveti*, in quo *Bellonio* teste etiam nunc oleæ (quæ *multum olei reddunt*) frequenter excrescunt. *Job* in *Urtitide* celebrat *petras olei vivos effundentes*. *Job*. 29: 6. Inter proprias *Judæorum* merces oleum censetur. *Ezech.* 27: 17. Hinc *Salomon* quorannis *Hiramo Tyrionum Regi* viginti coros olei purissimi dare potuit. *1 Reg.* 5: 11. *2. Chron.* 2: 10. cumque corus *Hebræorum* continere dicitur 1080 libras *Romanas*, quotannis evectæ sunt 21600 libræ olei, & quidem purissimi, quod latini vocabant *primæ pressuræ*, quoniam longè melioris saporis est, quod minore vi præli, quasi *lixivium deflaxerit*. Uti author est *Columella* 20: 50. NB. Forte *mella & oleum* hic combinantur, quia cum similia miscentur, ut *pinguem faciant panem*, *delicias Regum*. *Gen.* 49: 20. Commendat sanè hoc terram illam, quam illis prospexit *Angelus Metator*, quod rupes ipsæ non fuerint inutiles, sed præter *mella oleum* fundebant: id est, oleas magnâ alerent copiâ, quorum *baccæ oleum* suppeditabant ex *olivis* exprimendum. Tanta videlicet erat terræ feracitas, ut vel ipsa *montosa & aspera saxeta*, cœlesti rore ubertim irrigata, hos suavissimos proferrent fructus. Tantaque erat *Dei foederati* cum hoc populo *munificentia* supra hanc terram, ut eam suis *benedictionibus* tam clementer respiceret. *Conf. Psal.* 81: 17.

Verf. 14. Notandum *Mosen* post insertum patrum responsum ad suum redire sermonem, atque enarratum *Dei consilium* jam applicare populo præsenti (id est in fine istius seculi *superstiti*) qui *gratiosi* istius consilii eventum à multis seculis jam viderat & gustaverat, atque terræ istius *feracissimæ* proventu etiam num fruebatur, quod patet ex *alloquio* in *secundâ personâ* & tempore

ore præsentem : demonstratum enim est , Moſen repræſentari , quaſi ex mortuis redivivum , propè finem Reipublicæ populum in hunc modum arguentem.

Butyrum armenti & lac ovium , ſcilicet vobis adeſt copioſè , & inſigni ſuppeditatur affluentia. Talia ſuppeditant viva animalia , *armenta* nimirum butyrum , & *oves* lacticina : qui fructus ab agris & collibus paucis etiam legebantur : quod quoque teſtimonium eſt regionis fertilioris. *Jef. 7 : 21. 22.* Nota porrò termiſtam ſic quoque commendari ut *fluentem lacte*.

Cum adipe agnorum & ducum (ſeu *arietum inter oves*) *Basaneorum* , & *hircorum*. Ita indicat carnes pinguiſſimas. Non quod adipem comederint , id enim lege vetitum erat *Lev. 3 : 16. 17.* Verum quod ſignificant pecorum pinguium , & benè ſaginatorum , quæ maioribus gregibus alebantur , ut *Nabal fecit. 1 Sam. 25 : 2. Abſalom 2 Sam. 13 : 23.* Omitto Patriarchas vitantur in hac terrâ jam ante agentes , eò quod terra iſta nodum pascua eſſet. Sanè magnam partem opum eorum incolæ ſibi in armentis & gregibus collocabant , ut ne gregibus quidem dedecori eſſet iſtas pecudes alere. Non *arietes* vocari **בני בָּשָׁן** *filios Baſan* : quia regia illa eſt primis pascuis uberrimis abundans , paſtionis bonitatis , alendis ſaginandiſque pecoribus erat quam aptiſſima.

Conf. *Pſal. 22 : 13.*

Cum adipe renum tritici. Inter germina frumentaria *tritici* reliquis præcellit : abundabat etiam Judæa frumento optimo , undè etiam commendatur , quando *tritici* audit *Deut. 8 : 8.* Hinc Tyrii mercatores eorum hanc frumenti ſpeciem inde avehebant olim. *Ezech. 27 : 17.* Ejus bonitas celebratur cum *adeps tritici* commendatur , *Pſal. 81 : 17. 147 : 14.* & hic *adeps renum tritici* , eſt pinguedo molliffima , ſignificando id quod opti-

optimum & selectissimum est, atque ex internis tritici visceribus truitur. Intellige florem seu similan tritici pinguisimam, ex qua dulcissimi coquantur panes.

Et sanguinem uvae bibis merum. Ab esculentis transit ad potum: atque ejus quoque optimam recenset speciem, *vinum*: quod hic *uuae sanguis* dicitur, quia uvarum succus est expressus, sanguinis in morem ex venis profluens, atque ibi terrarum rubicundus, sanguinem colore suo referens. Hinc vestes sanguine consperse conferuntur cum vestimentis calcantium in torculari, *Jes. 63: 2.* *Sanguis uuae* quoque audit vinum. *Gen. 49: 11.* Conf. *Ecclesiast. 50: 16.* & *1 Macch. 6: 34.* Ne exteri scriptores quidem ab hoc dicendi modo alieni sunt: *Plinius* enim libr. 14: 5. refert Philosophum quendam Alexandri M. intemperantiam cohibiturus, ei dixisse: *vinum potaturus, Rex, memento te bibere sanguinem terrae.* Quando *merum* dicit, notatur vini affluentia; ut aqua temperare vinum Israelitis haud fuerit necesse, quoniam terra ista, incolis licet referta, omnibus quotannis sufficientem vini depromebat copiam. Huc faciebat botri & acinorum magnitudo, quam vel sola ejus, quem in castra intulerunt exploratores, docere potest descriptio *Num. 13: 23.* quales majorem quoque vini quantitatem continebant. Conf. *Cant. 8: 11.* Adde & frequentem vinearum in terra culturam. *Bibis*, Hebr. futurum sensu praesentis; praesertim quando consuetudinem indicat, quasi dicat; *bibere soles.* Secunda vero persona notat apostrophem Mosis, alloquium facientis ad terrae incolas, quos compellat hic sermo, ut spernentes rupem salutis. Mens sermonis Mosaici est; ex collatione eventus rerum cum antiquo Dei proposito (de quo patrem Abrahamum & Seniores convenire poterant) demonstrare Dei con-

stan-

tiam & beneficentiam, cui hæc omnia debebant, ut ingritudinem populi ultimi temporis exaggeraret, oblivioni tradentis benefactorem, atque tantum beneficium Amasis adscribentis. Conf. *Hof.* 2: 4. 7. Dein docere intendit eundem esse *Deum, Angelum fœderis*, qui eorum fuerat benefactor, cujus erat populum aliquandò visitare in carne, quem in istâ rerum affluentia inveniret, quando *Immanuel* natus ex virgine, in istâ terrâ ut suâ cum ipsis *mel & butyrum comederet*; quod signum temporis adventus Christi, non sine allusione ad hunc locum, instauravit Propheta, *Jes.* 7: 15.

Verf. 15. Et impinguatus est Jeschurun. Notandum iterum, sermonem alloqui Israelis in secundâ personâ mutari in sermonem tertiæ personæ, & immisceri verbis secundæ personæ: cujus mutationis rationem quaerimus in singulari affectu loquentis, qui passionem temporis exprimere volens, nunc apostrophen facit ad testes, quasi cum singulari animi indignatione cœlos obestans & nunc rediens ad convictionem & accusationem populi. Præsens apostrophe igitur responderet procemio ubi dixerat; *auribus percipite cœli*) atque vultu quæ ab Israele ingrato averso, oculos ad cœlum attolit, oram cœlitibus, ut testibus, exponens hinc beneficii ductum perceptum, illinc pessimam retributionem redditam. Duplex *vau* sibi mutuo respondet, & eleanter latinè reddideris, *ut impinguatus est Jeschurun, & recalcitavit.*

JESCHURUN (consentientibus omnibus Interpretibus) est nomen populi Israelitici, quo etiam Moses utitur in suis benedictionibus valedictoriis. *Deut.* 3: 5. 26. occurrit etiam *Jes.* 44: 2. **LXX** ὁ ἡγαπημένος. *ulg. Dilectus.* Quomodò autem illud interpretarentur ex voce **יִשְׂרָאֵל** derivent, videant earum ver-

lionum patroni. Quidam hic respici vocem רָא , quæ *rectum* significat, autumant: sed nostro iudicio minus rectè, quoniam hæc progenies notatur ut detorta & depravata. Alii rectius ad radicem רָו (*vidit*) referunt; quia gens erat destinata ad videndum rerum prædictarum eventum, quæque Deum cerneret, populum aliquandò visitantem in carne. Hic populus dicitur *impinguatus*, verbo רָמַשׁ . Id est, ex illâ soli pinguedine & uberrimâ omnium rerum affluentia, iis donis accumulatus & *pinguefactus*. LXX potius paraphrasin exhibent. $\text{Ἔπιον οἶνον καὶ ἔφαγεν Ἰακώβ, καὶ ἐνεπλήσθη. Bibit vinum & comedit Iacob, & repletus est. Pingues dicuntur, qui omni prosperitate gaudent, divitiis nempe, potentia & honoribus, nullius rei externæ indigi. Psal. 78: 31. Ies. 10: 16.$

Et recalcitravit. Phrasis desumpta est ab equis & bobus lascivientibus, qui, quo plus pinguescunt, eo lascivius recalcitrant, & quali in ipsum Dominum ac benefactorem insurgunt. Hoc verbo utitur textus, ubi filii Eli accusantur. 1 Sam. 2: 29. atque significat pernicissimum & maximè rebellem esse hunc populum & fuisse in Deum beneficientem, cumque protervè contemnere. Peccatum idem est, adversus quod præmoniti erant. Deut. 8: 11. 31: 20. Hujus postmodum rei declarantur, Hos. 4: 16. *Sicut vacca lascivens declinat. Ubi Chaldaeus; sicut bos, qui saginatur, & recalcitrat, sic rebellat propter multitudinem bonorum Israël.*

Impinguatus es. Redit in parenthesi ad usum verborum in secundâ personâ, vultum unâ cum sermone convertens ad progeniem illam ultimi temporis, ut teneat quærelam ad cælum missam illos tangere, quos per apostrophem compellat; quosque Caussidicus hic concipitur suis petere accusationibus.

Incrassatus es, ut dimensione factâ majorem locum occupaveris: sic crassities est dimensionis augmentum, atque symbolum regni amplificati, quo non solum multiplicando terram implevit populus, sed etiam terminos imperii longè latequè propagavit.

Operuisti te. Phrasis elliptica, quam suppleant Interpretes voce *adipe*, ut sermo maneat in eadem allegoria. Vide phrasin integram *Iob. 15: 27. Psal. 7: 10. 73: 7.* Notatur tertius gradus munificentiae divinae externae, ex quâ pinguedine operi incedebant supra patres, omnibus bonis ita affluentes, ut inde exreverint ad summas opes, & maximam potentiam.

Et dereliquit Deum, qui fecerat eum. Clauditur parenthesis, ac post eam redit sermo in tertiâ personâ per alloquium ad cœlos & testes accitos: transitque à crimine recalcitrationis ad novum crimen derelictionis *Dei factoris sui*: atque ut recalcitratio respondet ratiōi, ita hæc derelictio respondet incrassationi, quoniam utque pessimam illam retributionem, quam Jehovah rependere ausi fuerant. *Deus* hic describitur à beneficio, *qui fecit ipsum* scilicet populum suum. *Psal. 100: 3.* quique eum instruxerat bonis istis affluentibus copiosis. *Hof. 2: 7. Nehem. 9: 25.* *Derelictio Dei* est, quando populus deserit altare Dei, & quæregem illum in palatio suo desistit, atque cessat.

Ino cadaver fecit rupem salutis. Qui vers. 4. *rupes* dicebatur, hic audit *rupes salutis*, ad quam qui se rept, periculum effugit, & salvus evadit. Indicat hic titulus eam personam Deitatis, quæ peccatori proponitur ut *salutis author*. Hic ipse est, qui eandem ob causam sæpius in sacris sub nomine *ישוע* seu *Somitatoris* commendatur; speciatim *Jes. 45: 21. 24. 25.* *Somitator non est præter me. Tantum in Jehovah* (di-

xit de me) justitia omnis: in Jehovah justificabuntur & gloriabuntur omne semen Israel. Qui est justitia nostra & Jehovah justitia nostra, per illum in diebus illis salvabitur Iuda. Ier. 23: 6. Atqui id tribuitur Angelo faciei. Jof. 63: 9. Et Angelus faciei ipsius eos salvos præstitit **הַשַּׁיִעִים**. Itaque Angelus faciei Dei est & rupes salutis populi, ad quem se præsidii causâ recipere debebant. Uti climax est in beneficiis Dei, ita climax est in maleficiis Israël. Notatur crimen jam turpissimum ab *opertis adipe*, contra *rupem salutis*, ac unicum beatitudinis authorem seu fontem, commissum. Crimen inquam atrox & horrendum, quod exprimitur verbo **נבל** *in pibil*, cujus verbum **נבל** *in Kal.* ex marcore procidere & defluere, ut folium arboris marcidum, significat: undè & **נבל** *stultus* vers. 6. & **נבלה** *cadaver* dicitur. Potest respicere verbum hoc ad significationem flagitiosæ stultitiæ; atque sic aliquem ut reum facti insani excipere notabit: scilicet eum puniendo ut reum: solebant enim stulte agentes pro ratione criminis seu malefanz actionis supplicio affici. Jof. 7: 15. Deut. 22: 21. atque ita verbum hoc *in Pihel* notat aliquem infamare & *ἀτιμίαν* notâ signare. Nah. 3: 6. Mich. 6: 7. atque sic dicitur populus *infamiâ affecisse rupem salutis*, atque ut hominem scelestum tractasse. Vel potest respicere ad significationem *cadaveris*, atque ita significabit *cadaver facere*. Includit hoc verbum omnem *ἀτιμίαν*, damnationem, blasphemiam, irrisionem, & mortem supplicii Benefactori contra omne jus & fas illatam. Utraque significatio huc recidit, *rupem salutis* fuisse traditam supplicio, atque ultimâ infamiâ notatam eo titulo, quasi stultitiam & scelus pœnâ dignum commississet: aut se extulisset præter veritatem: dum cœci Judices

cam

eam censebant rupem marcidam, in quâ nil esset præsidii, & unde nil commodi redundaret. Nemo dubitat crimen esse capite ludentium, si quis se rupem salutis jactet, qui sit tantummodo merus & impotens homo: atque sub eo nomine ostendit Canticum Judæos peccaturos, quod veram rupem salutis non cognoscentes, ut falso sibi eam dignitatem adscribentem infamiâ notarent, utque marcidum & ad confugium præbendum invalidum dejicerent, atque ita eum salutis Principem ab omni decore & statu deturbarent. Per modum stupentis & scelus detestantis hoc pronunciat de Judæis in alloquio ad testes Moses, tanquam eum ipsis manifestam & extra controversiam ponendam inierit eos, qui rem tenebant. Unde hoc scema orationis efficacissimum. Judæi quidem negarent eum, quem infamaverant, esse rupem salutis, sed cœlites & conspectæ multitudinis ejus testes id verum esse sciebant: neque Juratorum negatio rei veritatem tollit, nec eorum ignorantia, quæ erat prævæ dispositionis & neglectæ attentionis vultus, gravitatem criminis tollere supponitur. Sanè neandum erat scelus, quod reos ope Christi indignos faceret, & omnem salutis spem eis eripit, qui opis & salutis auctorem ad eò neglectim respiciunt, etiam moniti, eundem tam indigno modo excipiunt.

Verf. 16. *Ad zelum provocabunt ipsum per alienos: ut zelare faciant ipsum.* Hoc dictum videtur de consequenti manifestatione zeli accipiendum, in ipso opere judiciorum spectandi. Deus in sacris frequenter *zelotes* dicitur. *Exod. 20: 3. 34: 14. Deut. 4: 24. 5: 9. 6: 15. Nah. 1: 1.* Certum quidem est non posse *zelum* proprie dictum (qui est agritudo animi mariti erga uxorem, non servatæ castitatis suspectam) cadere in Deum, quatenus acerbissimum inurit dolorem ex eo, quod aliter vehementer concupitâ potiatur. *Abfit* (inquit

Augustinus) ut impassibilem Dei naturam perpeti ullam molestiam suspicemur. Zelat sine aliquo livore, irascitur sine aliquâ perturbatione. Libr. de patientiâ Cap. 1. Verum propter relationem, quam habet Ecclesiæ Sospitator ad ecclesiam, sicuti sponsus ad sibi desponsatam (Hos. 2: 18. 10.) quæ ecclesiam obligat huic soli adhærere: & propter voluntatem manifestandi istius foedifragii turpitudinem, per poenæ ob eam causam infligendæ gravitatem, ei zelus tribuitur; qui nihil aliud est, quam rata voluntas gloriam suam, ut rem sibi charam, ab injuriâ vendicandi, & perfidiam gravitate supplicii ut crimen scelestissimum norandi. Pro illo zelo dicitur læsâ illa fides matrimonialis à Deo propediem severè punienda.

Per alienos scilicet Amasios, quibuscum scortantur; sive Deos falsos, sive Principes mundi, quos perditæ amando, dum eorum gratiam quarunt, ita sectantur, ut eorum in gratiam rupem salutis rejecerint. Alieni proin dicuntur, quibus gloriam Deo propriam, & amores cæteraque officia soli Deo debita, offerunt, cum abalienatione animi à vero sponso, ejusque turpi postpositione; hos dotare non verentes. Conf. Hos 2: 4. Psal. 16: 4. Effectum istius zeli est, zelum excitantibus dare libellum repudii cum ablatione dotis, & traditione ejus in manus judicis scelus punientis. Jes. 50: 1. Ezech. 16: 38. Deut. 29: 20.

Per abominaciones facient ipsi agrè. Hic abominaciones vocantur sacrificia non tantum ante Christum sine fide oblata. (Jes. 1: 13.) sed præ primis post unicum Christi sacrificium, quando ea de jure erant abrogata, & nihilominus pertinaci animo à Judæis fuerunt perpetuata; quæ ut abominaciones norantur, Jes. 66: 1-4. Hæc concipiuntur, ut ægritudinem Deo sospitatori inferen-

ferentia: atque eum, singulari modo irritantia, ad omnem fervorem iræ suæ in eos effundendum. *Psal.* 16:4.

Verf. 17. *Sacrificabunt Dæmonibus, non Deo.* Adeo ut eorum sacrificia nec ad verum Deum respicerent, nec vero Deo accepta forent, sed Dæmonibus. Quæcunque sacrificia post infamatam & occisam rupem salutis offeruntur, censentur non Deo oblata; quia tales offerentes ideam deitatis non applicant vero Deo triuni: atque adeo figmentum colunt, non Deum. Hoc sensu dicuntur Israëlitz in deserto coluisse Molochum (*Amos.* 25. 26) quia non recte de Deo cogitantes, eum non aliter concipiebant, ac gentes suam, quod colebant, numen, nempe ut Deum sine Christo, & sine ejus sacramento placibilem. Qui proin in deitate filium Assertorem, & spiritum Dei Sanctificatorem non debite agnoscant, aut etiamnum agnoscunt, & victimas pecudum peccatores expiare putant, illi idolum concipiunt, ut dicuntur Molochum, atque ei sacrificant. *Dæmonum* hic mentionem, qui דַּיְמוֹן vocantur, à vastando, quia vastant homines, & cultoribus suis ultimam perniciem inducunt, atque noxam. Conf. *Psal.* 106:37. *Chron.* 11:15. *1 Cor.* 10:20. Qui suis sacrificiis verum Deum offendunt, & gratificant Dæmonibus, scilicet apostasiæ auctoribus, homines ad talia consilia adducunt, illi sanè rectè dicuntur Dæmonibus sacrificare. Ita ostenditur, quod per hæc sacrificia jurantur tanquam per abominaciones Deo agrè facere, et videri velint Deum per ea demereri.

Dii, quos non noverant. Exaggerat malum. Qui deitate veram rupem salutis non agnoscunt, licet viri velint sibi cavere ab idololatriâ gentium, & Deum Abrahami colere: nihilominus rei censentur idololatre, sed nove, dum novum cerebri commentum colunt.

Dicuntur *non novisse illos Deos*, scilicet antehac: non solum quoad nomina, sed maximè quoad cultum, aut in cultu.

Novis, qui è propinquo venerant. Dicuntur *novi*, qui ab antiquo non fuerunt agniti, aut eo loco habiti: atque è propinquo *venisse*, id est, non à gentibus mutuari & ad cultum translati; verum ab ipsis efficti; dum ipsi primi mutarunt gloriam Dei, ei detrahendo gloriam sanctitatis & justitiæ.

Quos non formidaverant patres vestri. Formido est mali imminentis apprehensio cum horrore. Hæc studium parit averruncandi, eosque sibi placandi, à quibus malum sibi metuebant. *Patres* dum allegat, Patriarchas intelligere videtur, quorum se filios gloriantur. Redit sermo suo alloquio ad generationem istam, quam *in fine dierum* compellat accusatio, dicit enim non patres eorum, sed *patres vestri*.

Verf. 18. *Rupem, quæ peperit te, oblivisceris.* De rupe diximus ad verf. 4. & 14. illa hic dicitur *peperisse populum*. Verbum ילין significat *genit & peperit*. Propriè hoc femininum est, sed eleganter dicitur de viris, *generavit*. Beneficium notatur antiquum in præterito: atque respicere videtur ad originem gentis, quam Deus in Isaïco miraculosum in modum excitavit ex Sarâ sterili, & effcctâ. Undè populi author factus hoc opere manifestavit consilium suum de populo sibi separando, & quasi novâ creatione præparando, qui ipsum juxta voluntatem suam colat. Chald. *Qui creavit te*. Hæc enim excitatio populi pro fine habebat, ut essent *filii Dei*, & Deus inter illos paternum testaretur amorem, undè Israël vocatur *Dei primogenitus*. *Exod. 4: 22.* Conf. *Jes. 1: 2.* Verum, notatu dignum, quod ילין possit quoque esse nomen cum affixo,

fixo, ut ילר sit formæ כתב, & יקר, ac significet *cognitionem tuam*: ut *rupes* concipiatur homo factus ex Juris, atque eorum cognatus. *Vel Cognationis tuæ, est fratrum tuorum*; quam eorum plures admiserunt, quæpiè colunt: aut *patrum* anteriorum, quam illi sunt generati. Hæc expositio forte præferenda, quia homines non sunt filii Dei per generationem, sed per creationem, aut regenerationem.

Verbum נשח significat *oblivisci* Jer. 23: 39. *Israhel. 3: 17.* atque indicat, alicujus non habere rationem pro dignitate suâ: imò ignorantiam ex neglectu antiquæ cognitionis. Veteres jam olim noverant Angelum dei esse Deum rupem salutis, atque eundem, qui Angelus fœderis dicitur: eundemque expectabant post prodromum aliquem celeriter venturum ad templum Jerusalem. *Mil. 3: 2.* Hanc traditionem oblivioni tradentes posteri, atque ita clavem cognitionis abscondentes, suam sibi de personâ & regno Messiaë ideam finxerant, quæ merum postulabat hominem, & regnum terrestris viribus à gentibus reportandis celeberrimum. Hæc oblivio & ignorantia continuandæ perfidiæ causa foret. Significat etiam hoc verbum Jer. 51: 30. *Gen. 32: 33. Luxare.* suam significationem *Galatinus & Porchetus* contra hæreticos urgent: atque ita notaret ipsum supplicium crucis, quo *rupem cognationis suæ* scelestè tractarunt.

Et oblitus es Deum omnipotentem parturitorem tuum. Vocatur jam *rupes* אלל Deus omnipotens. Verbum אלל in *Pibel* לולל parturire notat, *Jes. 51: 2. Gal. 51: 7.* Notandumque hic participium præsens haberi, ut concipiatur tanquam molimen ei proprium, quod est de munere Rupis. Verbum in suâ emphasi audit dolores acerbissimos, quos fœminæ, dum fœtum

suam excludere laborant, patiuntur: atque sic commodè notat etiam dolores, sine quibus nova creatura non procederet: quoniam Christus suis passionibus & doloribus acerbissimis sibi semen impetraret. *Ies. 53: 11.* Horum omnium *oblivisci* est non amplius requirere Messiam, qui dolore & labore animæ populum sibi compararet novum. Hæc oblivio totalem gentis perversæ apostasiam includit; quâ se à fide & verò Deo avertentes, non Deum coluerunt. Non tamen dissimulare possum verbum **חול** juxta *Mercerum* etiam notare posse *dolore & cruciatu affici*, ut verti possit *cruciatu à te affectum*. *Pibel* enim non semper transitivam significationem exercet: sed potius significationem in *Kal* acuit: ut **חול** est *dolorem sentire*, ita **חולל** est *acerbissimos experiri dolores*, uti mulieres solent in partu; atque hinc derivatur sensus parturiendi. Quicquid sit, saltem acerbissimos dolores includit, cum parturientium doloribus conferendos. Hinc antiquæ fidei dogma de doloribus Messiae ab ipso perferendis proin etiam solidè confirmatur: ipse enim Deus jam tunc Mosis exposuit *passiones Christi* acerbissimis doloribus perferendas; idque non aliam ob causam, quam *ut multos procrearet filios*. Ut crimen infidelitatis sit, istud dogma non retinere; quod Judæis sanè notandum fuisset.

APODICTICA

Ratiocinii

DEMONSTRATIO.

I. **N**otandum, omnem controversiam versari circa aliquod *Messia* requisitum: videlicet, num ille, qui promittebatur ut semen mulieris, & semen Abrahæ, ex fratribus oriundus, foret solummodò *merus homo*? atque ita ex hoc caractere damnandus esset, si quis veniret sub *Messia* nomine, qui se filium Dei profiteretur, ut blasphemix reus? an verò contra debuerit spectari, ut Deus in carne manifestandus, Deus verus æque ac verus homo? Hujus rei ignorantia depingitur ut scelestissimi criminis causa: Judæi enim degeneres (cum ut merum hominem concipientes, atque dum se filium Dei profiteretur, ut blasphemum, populi verique cultus corruptorem ad supplicium non solum damnantes, sed & rapientes) in hac scenâ corripuntur, ut ingrati ergâ summum benefactorem, & apostatæ à verâ fide patrum facti. Asserit itaque hic sermo apologeticus pro causâ Christi, quod munus redemptoris postularet in Christo Deitatem in carne manifestandam; sine quo requisito munus redemptoris *Messias* obire non poterat. Hanc litis contestationem validis instruit *Causidicus* argumentis, probando rupem salutis verum Deum esse

1. Ab opere suscepto, quod asserit esse *perfectum*, & non posse perfici, nisi ab eo, cui competit *magnitudo* Deitatis in emphasi. Est enim *opus illud*, per

modum rupis salutis peccatorem ad se confugientem non tantum recipere, & à metu pereundi in peccatis liberare, verum etiam sibi per regenerationem conformare, ac secum unire, eum sibi superinadificando. Quod jus legitimo medio sibi acquirere debuit rupes, *διὰ τὴν τῆς νόθου* unâ cum omnibus umbris & promissionibus divinis adimplendo: atque ita credentibus jus salutis impetrando. Sanè ubique affirmant Prophetae, neminem expectandum esse Sospitorem populi, nisi *rupem*: nec quenquam *rupem* se posse præstare, præter solum verum Deum *Jes. 44: 6. 45: 21.* Sane objectum fidei, cui peccator se tuto credat ad salutem, ut *rupi salutis*, præter Deum nullus esse potest; quia iste honor soli Deo competit: quem tamen negare assertori, salutem procuranti (qui eopse rupes salutis est) absurdum foret. Jam verò assumit *vers. 3. 4.* Eum, quem Judæi ut *corruptorem* populi damnarant, nihil aliud fuisse molitum; quam hoc opus perfectum, atque ejus nobilissimum dedisse specimen, quando generationis perversæ *labem* fecit sibi *filios*, ac spiritu regenerationis sibi reddidit conformes, homines pios & antecedaneum vitæ genus mutantem in aliud, omnibus pietatis temperantiæ & justitiæ exercitiis occupatum; quos ad relapsionem vocando fecit frugi Deo servos. Adde nihil eum tentasse ad novam ecclesiam & regnum Deo decorum erigendum, quod non institueretur *juxta judicium*; & postulare *veritas*, dum lex, & umbræ legis, una cum prophetiis id exigebant ad eam causam, quod hic præstabat: præsertim cum id eâ egerit prudentiâ, ut nulli *fecerit injuriam*, nec Deo, nec Cæsari aut principibus populi, ullive hominum quicquam iis debitum detrahens: Satis comprobatus *justus & reclus*. Hinc concludendum,

si veram tribuendam esse Deitatem, ex munere suscepto ei competentem, atque huic ut Deo nostro à Christianis recte dari magnitudinem, dandamque esse: non obstante Judæorum perversitate, quâ eum, ut corruptionis reum contra ejus molimen laudatissimum, damnaverant.

2. Ex manifesto eum damnantium errore; qui corruptionem sunt interpretari opus, quod erat optimæ ædificationis: atque ita eum præter causam damnarunt. Vocationem enim plebis, ejusque collectionem in populum, sibi subjiciendum (ut fecisse Christus supponitur) vocare seductionem populi, quia se filium Dei dixit, seque eis proposuit ut regem in regno Cœlorum: erat contra rationem progredi. Cum potius fuisset ex eo colligere, quod populum aberrantem reduxerit ad cor patrum. Qui enim ex face populi sibi collegit maximos peccatores, eos vocando ad resipiscentiam, & regenerando ad imaginem Dei, atque hos vendicando in omnem libertatem filiorum Dei, omnibus donis spiritualibus ornavit instruxitque: ille vere regnum cœlorum introducit, seque dignum illi regno regem præstat. Hoc enim cum caractere Christi Eminentis consentit, quem notat Jesaias, Cap. 8: 8. Ubi inter caracteres Messie ponitur, quod filii ejus forent in signa & portenta, probantia magnitudinem parturientis. Pium est peccatores vocare ad resipiscentiam; & potentie divinæ est tantum exercere in hominum animos imperium, ut se verè probent in piorum castra transiisse: idque eo tempore, quando generatio perversa & distorta dicitur populum ob corruptissimos mores quos contraxerat, seculo talem reformationem exigente. Verum vers. 5. 6. talem se exhibuisse, quem ut corruptorem populi damnaverant, probat apologista, dum jubet cœlum & terram examinare filios ejus, eorumque mutatos mores, & vitam reformatam: atque colligit cum potius de-

buisse hinc agnosci, ut *patrem*, qui instituebat *mercari* populum, *perficere*, & *omni ornatu instruere*.

3. Ex abnegatione articuli fidei antiquæ, qui credere jubet, munus *assertoris* illum demum præstiturum in plenitudine temporis, qui patribus fuit cognitus ut *Angelus Metatron*, prout eum ex antiquâ traditione appellabant doctores pristini. 1. Notissimum est, *Angelum* seu *Legatum Dei* commemorari, qui se gessit ut ducem & Regem populi, quem & *Abraham* & *Seniores* agnovissent ut authorem electionis populi, & fidelem exsecutorum consilii divini, etiam abhinc fontem omnium benedictionis futurum, quas experti sunt posterum in terrâ Canaân. *Jes. 63: 9. 10. In omni angustia ipsorum non oppugnabat quis, quin Angelus Faciei ejus eos salvos faceret. In dilectione suâ & clementiâ suâ ille asserebat eos* (postulans salutem ipsorum, ut populi sui, ut sibi datorum) *& suscepit eos, & tulit eos omnibus diebus seculi.* Hic locus manifesto respicit dicta in lege *Gen. 48: 15. 16. Exod. 3: 2. 23: 21. 33: 14-16. Jos. 5: 14. 15.* & conferendus est cum Cantici nostri pericopâ à vers. 7. ad vers. 13. 2. Dein notandum, hunc *Angelum faciei* fuisse Angelum non creatum, sed increatum, seu ipsum verum Deum, quod constat ex nominibus; vocatur enim *Jehovah*, *Deus visionis. Gen. 16: 10. 11. 13. Deus Bethelis Gen. 31: 11. 13.* qui se appellabat *Jehovah*, *Deum patris Abrahami* & *Deum Isaaci*, atque distinguitur ab *Angelis* per scalam ascendentibus & descendantibus. *Gen. 28: 12. 13.* Imò vocatur *Deus ille, coram quo ambulaverant Patres Jacobi, Deus pastor* & *Angelus Assertor. Gen. 28: 15. 16. Angelus, rubum inhabitans, diserte vocatur Jehovah*, qui nomen suum dicit *אֱלֹהֵי אֲשֶׁר אֱדְוָהוּ* *Exod. 3: 2-4. 14. coll. Deut. 33: 16.* Hinc dicitur

nomen

nomine Dei esse in medio ejus. Exod. 23: 21. Et tanquam facies Dei ille opponitur Angelo creato. Exod. 33: 2. coll. cum vers. 12-17. Adde, quod ex opere Assertoris cognoscatur Deus; dum ille titulus soli Deo asseritur Jes. 41: 14. 44: 6. Ille etiam sibi vendicat opus Dei, quale est multiplicare semen. Gen. 16: 10. Concipiturque ut fons omnis benedictionis. Gen. 48: 6. 17. Hinc etiam divino honore eum profecuti sunt Patres: Jacob ei votum nuncupavit. Gen. 31: 11. & cum adoravit, benedictionem ab eo implorando. Gen. 48: 6. supponens in illo divinam potentiam, divitias, potestatem, voluntatem & gratiam, à quibus tanta bona solummodo procedere poterant. Imò penes ipsum stare peccata remittere aut retinere monemur. Exod. 23: 21. 22. 3. Notandum tertio hunc Angelum populi assertorem eundem esse, qui (Mal. 3: 1.) audit Angelus Fœderis, quem expectabant ut adventurum ad templum suum: qui foret ipse Messias, redemptor populi, cujus erat sibi mercari populum, seu per laborem animæ sibi acquirere semen salvandum, ut laboris pretium, & sibi asserere in regnum: qui vocatur filius Dei & heres gentium, & simul unctus rex. Psal. 2: 6-8. dandus in fœdus populi & lucem gentium. Jes. 42: 6. 49: 6. 8. qui ibidem vocatur servus Ierovæ; ut Angelus fœderis idem sit, qui promissus Dei servus, dandus populo in fœdus. Jam verò in posteris hic error notatur, quod scandalizati ex eo, quia Christus se Deum dixerat, cum, ut corruptorem, ad supplicium rapientes, defecerint à fide patrum.

4. Ex zelo Dei, qui se proximè manifestaret opere iræ, temerarios illos iudices effundendæ: qui zelus arguento foret, quod vindicem ageret Deus læsæ gloriæ, quo hunc damnaverant: ita testarentur Cœlites & Ter-

ræ incolæ nefariò occisum fuiffè filium Dei eundemque rupem salutis. Quem ergò ut pseudo-Christum occiderent eam ob causam, quod se testatus erat filium Dei: quemque Angeli & homines testarentur abhinc à Deo justificatum esse: Deo abhinc Zelum suum manifestante contra eum populum; ille revera foret rupe salutis, cui danda erat magnitudo. Verum eventus docebit ea concurrere in illud tempus, quo *Jesus* crucis supplicio interemptus est.

II. Nec objiciendum, tale quid non esse expectandum à populo Dei; nec in verum Deum cadere posse, quem populus Dei ad necem damnare, atque occidere nequit. Hanc enim objectionem præoccupat, eique præjudicio se opponit actor, ostendens

1. A parte populi externi non alienum censendum esse, si quando tale quid committeret eo tempore crimen: fore enim tunc populum *generationem perverfam & tortuosam*, vers. 5. *Populum stultum & non sapientem*, nil debito modo perpendentem, vers. 6. Præsertim non considerantem confessionem patris & seniorum, vers. 7. Non meliorem patribus, sed pejorem progeniem, vestigia calcantem eorum, qui jam ante recalcitrando faginati injuriam intulerant Angelo faciei, atque incrassati dereliquerant Deum factorem suum. Conf. *Ies.* 63: 9. 10. Adeoque alienum non esse ab hæc progenie, quæ pejor avis, & patrum carnalium vestigia calcabat, Deum ulterius exacerbare, atque rupem salutis damnare, imò eundem damnatum acerbissimis afficere doloribus, donec eum cadaver fecerint.

2. A parte Christi tenendum esse, quod *rupes salutis* veniret ut illis *agnatus*, in carne assumpta, in qua posset *acerbissimos experiri dolores*, atque malevolorum

rum operâ vitâ animali privari, ut *illum facerent cadaver.*

III. Abhinc litis contestationem concludit, atque colligit eos ob crimen negatæ Deitatis rupis nostræ, & punitæ confessionis nominis ejusdem in ipsius Christi personâ, se exhibuisse maturos gravissimo illo judicio, ex zelo Dei & maximè pravitatâ ejus irâ propediem expectando: quoniam hic non infandam solum commiserunt ingratitude-
nem, sed & turpissimum læsæ Majestatis divinæ crimen: imo quod totum Dei cultum eum in modum corrupe-
rint, ut sacrificia eorum essent meræ abominationes, & cultus Dæmonum, non Dei: qui enim filium Dei abne-
gat, abnegat quoque patrem.

IMPLEMENTUM
PROPHETIÆ
ISTIUS
HISTORICUM.



Uacunque Moses partim de beneficiis rupis in populum collatis, partim de injuriis rupi à populo illatis pronuntiat; illa omnia ad amissim suis impleta fuisse temporibus, historia sacra evincit.

I. Expendamus primum tempora, adventum Christi antecedentia, & quas tunc cum Israele observaverit

vias Rex Israël, à Reipublicæ principio ad ejus finem usque? quænam sc. beneficia ab Angelo Metatore receperint, quæque mala ingrati retulerint.

A. Beneficia quod attinet, quando *Deus*, finem vocationis *Abrahami* profecuturus, elapso præstituto tempore, ejus posteritatem emancipare, atque libertati restituere moliebatur, cumque eam ex *Ægypto* vocaverat, dedit huic generationi *Angelum Metatorem* inducem & principem populi, qui eum duxit non solum per devia deserti Arabiæ *Petræ*, verum in loco horrido & arido etiam cibavit mannâ de cœlis, atque potavit aquâ ex rupe. *Exod. 23: 20. 21.* undè per quadraginta annos perpetuis inclaruit in illo populo miraculis. *Circuibat* ille gentem potenti defensione, quando *Ægyptios* eam persequentes suffocabat in mari, & *Amalecitas* ipsos invadentes editâ strage prostravit. *Edocuit* ut Legislator eum populum legem suam in monte Sinai, atque fœdus cum eo pepigit de pace & salute. *Servavit* ab omnibus periculis deserti inter fera animalia & angues, aliaque mala, interitum minantia, *instar pupillæ oculi sui*, ne ullo casu periret: imo *gestavit eum alis aquilinis*, ne ulli delassati aut viribus destituti procumberent. Ita incedebat cum populo, ut eum habuerit tanquam *portionem suam, & funiculum hereditatis suæ*, quippe electum sibi in peculium, in quo vellet glorificare gratiam suam: *Duxitque* eum populum *solus* usque ad terræ, diu ante promissæ & posteris *Abrahami* destinatæ, limites.

Introducitur Israëllem denuò manifestavit se *Principem exercitus. Jos. 5: 13. 14.* atque ita profligavit antiquos terræ ejus colonos, ut sub potestatem populi sui redegerit *celsum terræ* & omnia ejus munimenta, quæ materiam præbuerunt ovationibus & triumphis, atque

que ita possederunt terram fluentem lacte & melle, terram inquam amplam, ac futuræ populi multiplicationi respondentem, divisam pro numero tribuum, ante in divisione populorum gentibus impiis datam, ut eam colerent, & quasi in hujus populi usum præpararent; ita ut vitibus oleisque confita, & frugibus ferendis aptata, multivaria alimonix genera affatim suppeditaret. In hac terrâ ita firmavit rempublicam, ut persisteret in eâ populus per multa secula, ita ut Christus eos ibi in carne visitans invenerit, omnimodâ rerum affluentia gaudentes.

Durante illo tempore inhabitationis ita excepit in terrâ illâ populum hunc, ut *saginitus, incrassatus*, tandemque *pinguedine opertus fuerit*: quod prius adimpletum est durante tabernaculo sub Judicibus, sub quibus vires accepit. Alterum expertus est ille populus sub templo primo, ejusque apparatu, quando reliquis Cananæis expulsis, & subjugatis gentibus vicinis, ita *incrassatus* est, ut terram solus possidens impleverit, & terminos imperii propagaverit ad Euphratem usque. Tertium verò iis præstitum est sub templo secundo, quando populus iste sub Assamonæis maximas acquisivit divitias, vires, robur & honores.

B. Verum plusquam unâ vice, unove modo Israëllem peccasse in *Angelum illum benefactorem*, id convenienter prædictionibus hujus Cantici ex querelis Prophetarum manifestum est. Jam ante peccatum fuit, quod Reipublicæ ultimo luerunt Israëlité exterminio. Coactus est sæpius Deus castigare eorum recalcitraciones, & derelictiones sui per idololatrias. *Recalcitravit* primum, quando altaria multiplicavit, & cum cultu Jehovæ conjunxit quoque cultum Deorum alienorum: quod crimen recalcitationis notatur, *Jud. 3: 10-23.*

quare Deum sæpius provocavit ad severiores castigatio-
nes. Postmodum sub Regibus *dereliquit Deum*,
quando deseruit regnum decem tribuum unicum Dei
altare & templum Hierosolymitanum, & loco veri Dei
coluit Baalim: quod & *Juda* postmodum imitatus est:
de quâ re insignis est querela *Jer. 2: 1-13.* aded ut qui-
dam reges ausi fuerint ipsum templum profanare. Vi-
de peccatum *Amanassis*, *2 Reg. 21: 2-9.* severè puni-
tum per captivitatem Babylonicam, ex quâ tamen ex-
plorati & depurati reducti sunt.

11: Quæ verò Moses de novissimis *Angeli fœderis*
beneficiis, & pudendo *ingrati populi crimine*, quo be-
nefactori pessimè retribuit, monuit, omnia ita adim-
pleta & verificata sunt per eam historiam, quæ Jesu
Mariæ filii vitam & mortem describit, quem Judæorum
pars maxima non admittens damnavit, & crucis suppli-
cio è medio sustulit.

A. Ille Jesus, dum *Iohannes Baptista*, prodromum
Christi agens, ei viam parabat, accedens ad muneris
ineundi inaugurationem, sub baptismi susceptione cœlitus
à patre declaratus est *dilectus ejus filius*, in quo sibi com-
placebat *Luc. 3: 22.* undè profitebantur cum discipuli
Christum, filium Dei vivi, *Matth. 16: 26. Joh. 6: 69.*
Nec ille hoc abnuebat; sed contra pluribus
defendebat *se patri parem esse*, atque aded veram sibi
competere Deitatem. Atque sic exhibuit se λόγον, qui
σάρξ ἐγένετο. Huc respicit universum *Johannis* Euange-
lium: Is itaque pro *magnitudine* & dignitate personæ
suar statim semet gessit, atque se proposuit; ut *rupem salu-
tis* decet, ad quem se recipiant, quoque salvari cuperent,
spondens *ad ipsum accedentibus requiem. Matth. 11: 28.*
seu quod idem est, *in ipsum credentibus sa-
lutem. Joh. 6: 47.* Declaraturus opus suum, quod
molie-

moliebatur, professus est se *rupem* seu *petram esse*, atque *huic petrae se inaedificaturum ecclesiam*, cui *portae inferorum non prevalerent*. Expende locum *Matth. 16: 13-19*. Incepit autem hoc opus à collectione discipulorum, atque sibi adsevit *in filios* seu discipulos *Galilaeos*, homines contemptos, & ex facie populi electos; cum iis gravissimos quoque peccatores vocavit ad resipiscenciam, quem adventus sui exposuit fuisse finem: *Matth. 9: 11-14*. Verum hos ita traduxit ex tenebris in lucem, atque ita immutavit potenti suo verbo, ut ex pessimis optimi evaserint; quo opere *sipientia justificata fuit à filiis suis*. *Matth. 11: 19*. Coll. vers. 25. 26. Verum ut *vie* ejus essent irreprehensibiles, omne *ius legis* adimplentes, & umbras legis ac prophetias verificantes, dixit se *venisse non ad solvendam legem, sed ut legem & prophetas adimpleret*. *Matth. 5: 17. 18*. Hinc *veritas & gratia advenit nobis per Iesum Christum*. *Ioh. 1: 17*. quare notant ubique Evangelistæ, ut omnia ejus dicta, facta, & casus spectarint ad prophetiarum implementum. Opus *salutis* tentavit mercando, seu *lytro sanguinis redimendo* sibi populum. *Matth. 20: 28*. atque ita *emit sibi ecclesiam proprio suo sanguine*. *Act. 20: 28*. ut acquireret sibi *λαόν περισίτων* (*Tit. 2: 14*.) dum agnus ferens peccata mundi, peccata nostra bajulavit in corpore suo in ligno crucis. *Ioh. 1: 29*. *1 Petr. 7: 24*. Hinc *perfecit populum suum*, dum fecit opus perfectum, dignum sibi peculium, zelantem in bonis operibus, atque per *τελειώσιν* N. T. consummavit, eos transfrendo in statum libertatis & quietis spiritualis. Imo & *adornavit* atque instruxit donis extraordinariis, à quo misit spiritum suum, eumque copiose effudit primò in congregatos discipulos. *Act. 2: 1. 4*. Dein in alios. *Act.*

10: 4-46. 19: 12. Cæterum ejus vitæ genus fuit planè sanctum, dum nulli fecit *injuriam*, Deo dans quod Dei erat, & Cæsari quod Cæsaris; quærebat enim gloriam patris, & populum suum retinuit in officio erga superiores. Imo contrà omnibus benefaciens terram pervasit, qualescunque morbos curando. *Iustus & rectus*, qui peccatum non novit, provocans omnes ut contrarium ostendant, quandò dixit, *quis vestrum arguit me peccati. Job. 8: 46.*

B. Interim invenit populum Israëliticum maximam partem se evangelio regni opponentem, *Job. 1: 11.* Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν ἠπαρέαβον: nam populus quocum Jesu res erat, juxta dilignatos à Mose characteres, se comprobavit *populum stultum*, seu scelestum, & *haud quaquam sapientem*, non attendentem ad signa temporum, *Matth. 16: 3.* nec expendentem, quæ ad eorum pacem faciebant. *Luc. 19: 42.* Hinc cæci duces. *Matth. 15: 14.* Quod in cantico dicuntur *ætas perversa & contorta*, idem ipsis objicit Johannes Baptista, qui ob corruptissimos populi mores eam appellavit *progeniem viperarum. Matth. 3: 7.* Christus, ut eos ostendat à patrum studiis degeneres dixit eos *ex patre Diabolo* fuisse *Job. 8: 44.* ac sæpius denominationem hanc Cantici illis applicat; ut videre licet *Matth. 12: 39. 16: 4. Marc. 9: 19. Luc. 9: 41. 11: 29.* atque idem faciunt post Dominum Apostoli. *Act. 2: 40. Phil. 2: 15.* Neque dubitare nos sinit historia Judaica: corrupta enim fuit ista ætas per *Sadduceos*, homines audaces & profanos, omnem vitæ futuræ spem projicientes, quorum secta jam tum Pontificatum occupaverat. *Act. 4: 6. Pharizæorum* secta, licet in speciem rigidior videretur, nihilominus sub illo pietatis velo putida tegebat ulcera, quæ tangit Chri-

Christus *Matth. 23. Josephus Ant. libr. 17: 3.* vocat *hominum genus astutum, arrogans, & interdum Regibus quoque infestum, ut eos etiam aperte impugnare non vererentur.* Plebs verò omnis communiter secura est cœco impetu cœcos duces, & tantâ occupata fuit ignorantia, ut finem legis non intelligeret. *Josephus* tacitum temporis, quo Romani Judæos invadebant, ingenuè describit libr. 6. de bello Jud. cap. 16. *Puto, inquit, si Romani contra noxios venire tardassent, aut hiatu terræ devorandam fuisse civitatem, aut diluvio perituram, aut flumina ac Sodomæ incendia passeram: multo enim magis impiam tulit progeniem, quam que illa pertulerat.* Vide ut impiam notet progeniem, ipsis Sodomitis pejorem.

C. A perversâ hâc & contortâ generatione eâ omnia passus est *Jesus*, quæ *rupes salutis* circa finem dicuntur: *Reipublicæ Judaicæ* ex descriptione cantici nostri pateret: nam *convicia* tulit, quibus cum *corruptionis* reum agere cum doctrinâ tum populi non erubuit degener illa progenies: audiebat enim ab eâ *erro & seductor.* *Ioh. 7: 12. Samarita ac dæmonium habens,* qui principis *Dæmoniorum* ope *dæmonia* ejiciebat. *Ioh. 9: 16. 24. 29. 10: 20. Matth. 12: 34.* imò *ur blasphemum* respuerunt *Jesus*, quum se *Dei filium*, Deoque parem asseruit. *Ioh. 5: 18. 10: 33.* Unde accusatio inter causas damnationis allegat, quod se *filium Dei* dixerat, hoc enim in crimen *blasphemix* rapiunt. *Matth. 26: 63-65.* Coram *Pilato* adversus eum *insurgentes* illi læsæ majestatis & concitati populi reum agere conantur. *Luc. 23: 2. 5.* nec non violatæ legis, eo quod se dixerat *filium Dei.* *Ioh. 19: 7.* Quibus accusationibus characterem *populi non sapientis & ætatis perverse ac contortæ* in cantico nostro expressum adimplent,

plent, rupi nostræ cœu Deo nostrò magnitudinem & gloriam Deitatis detrahentes, atque hoc ipsum illi in crimen vertentes, sine quo nec Abraham pater nec Moses cum senioribus *rupem salutis* agnoverunt; quippe Assertorem agere, & confugium præbere confugientibus ad se, talibusque salutem spondere *gloria Dei* est, à Deo vero non alienanda, & tamen etiam character munus Christi præprimis constituens.

His adde, quod scandalizati fuerint ex vilitate discipulorum Christi, videntes illos huic nostro intimos esse, qui in populo erant minimi, & partim à peritiâ literarum usitataque Scribis tractatione legis alieni, partim etiam fordibus & peccatis gravioribus inquinati. Hos illi objecerunt, *eum sicutum meretricum, publicanorum, & peccatorum appellantes, eique vitio dantes, quod cum talibus cibum caperet. Matth. 11: 19. 9: 11.* non perpendentes Christo magis decoros esse pauperes esurientes & sitientes justitiam; nec non meretrices, publicanos & peccatores ab ipso sanctificatos, ablutos, emendatos; imo indoctos, rudes, ignaros ejus spiritu & doctrinâ illuminatos; quam Sapientes mundi ignorantes Dei sapientiam, nobiles mundi saturi bonis, aut justî in semet ipsis gloriantes, Deum verò minimè glorificantes: Istos enim quærere ut servaret, officium Christi fuit, atque summæ ejus charitatis & humilitatis argumentum: imo tales sanctificare & ad Deum reducere potentioris gratiæ & gratiosæ potentiæ censerî debuisse specimen, quo se probavit *sanctum israelis*, & Assertorem clementissimum.

Ab his conviciis perrexerunt ad acerbissimam persecutionem; *querentes eum usque ad necem: Job. 8: 40.* in quo studio perseverarunt, donec quod intendebant, absolverunt. Proin non cessarunt hoc moliri, usque

usque dum *eum* infamiâ notarint & *cadaver fecerint*: quod ab iis factum observare licet, partim in decretis synedrii magni ad ejus necem tendentibus. *Joh. 5: 16. 7: 1. 19. 20. 8: 37. 40. 59. 10: 31. 11: 53. 57.* partim ipsâ decretorum executione; dum cum vinculis constrictum in Synedrio magno tandem capitis damnarunt, atque ad forum Pilati pertractum ad furcam postularunt, ab accusationibus Jesu, & comminationibus Judici intentatis non desistentes, donec Romanum Præsidentem coëgerant eundem cruci, & post exhalatam animam sepulchro adjudicare. Hoc agentes hominum ingratisissimi *rupem salutis cadaver fecerunt*, agnatam luxantes, atque acerbissimis doloribus excruciantes.

D. Verum & id præstitit Deus ad justificandam causam *Jesu*, quod *κατήγορος* perfidæ gentis à *cælo*, & à *terrâ* (ut causâ rupis salutis adversus hostium criminationes post perpetratum scelus justificaretur) exegit. Nimirum illi testes dederunt Deo huic nostro magnitudinem. *Cælites* quidem, dum mortui beati, animis ad corporis reassumptionem è *cælo* redeuntibus, è monumentis resurrexerunt, atque civitatem sanctam ingressi, pluribus apparuerunt, à quo Christus & mortuus est & resurrexit. *Matth. 27: 52. 53.* Dumque Angeli apud monumentum Christi cunctantes, resurrectionis Christi & ministros & præcones egerunt; quippe conspecti non solum ab amicis, verum etiam ab hostibus, *Matth. 28: 1-6.* qui etiam ab ejus ascensione in *cælum* cum Jesu discipulis egerunt, eosque docuerunt de ejus ingressu in *cælum* & expectando reditu, *Act. 1: 10. 11.* Hi sanè eosque ei ministrantes dederunt ei magnitudinem, atque declararunt eum in causâ litis contra Judæos à Deo, eum resuscitante, &

in cœlum reassumēte, fuisse justificatum. His adde Spiritum Sanctum, in ipsa pentecostes festivitate cœlitus super discipulos delapsū, atque testes resurrectionis ita corripientem atque inspirantem, ut locuti fuerint *magnalia Dei*: quo opere & ipse testis à cœlo factus est Christi redivivi & in cœlum sublato, atque adeo à Deo in causā suā justificati. *In terrā* etiam inventi sunt testes Christi à contumeliā & infamiā, quam in suspendio crucis tulerat, vindicati & justificati: quotquot enim eum è mortuis redivivum oculis conspexerant suis, dederunt ei, ut *rupi salutis*, testimonium *magnitudinis*: inter quos non solum fuerunt apostoli & alii primæ admissionis amici, verum etiam quingenti fratres *1 Cor. 15: 6*. Adde, quod rem intuentibus discipulis ex quodam montis oliveti culmine in cœlum ascenderit, atque adeo jus suum adeundi patrem, ut jus filii simul ac sponsoris, comprobaverit. Sanè; quando apostoli, spiritu sancto uncti, Judæis objecerunt, eos *Jesum occidendo rupem salutis* indignè excepisse ac cadaver fecisse, *Act. 2: 22-24. 3: 12-15*. quem *dominum gloriæ*, & *Principem vitæ* pronunciant; *illi testes rupi* dederunt magnitudinem, qui nullo titulo respui, nisi per novum crimen possunt.

E. Neque negari potest, commissum illud crimen inter illa signa temporum interponi, quæ hoc ipsum tempus flagitant, quo *Jesús* ab iis ut *pseudo-Messias* damnatus est: ponitur enim ut consequens lascivientis saturitatis, & antecedens *zeli divini*, ultima iræ divinæ judicium parantis. Quoniam *adipe aperti* dicuntur male respondisse accepto beneficio, *rupem salutis occidendo*, atque illud tempus ultimam prosperitatem innuat, quæ sub Assamonæorum regno populum ad summum evexit authoritatis & potestatis fastigium, opor-

oportet, ut consequens lascivix sub istâ prosperitate subnatæ effectus finem istius temporis attingat, atque ante ablatam omnem potestatem à populo acciderit. Cumque *zelus Dei* concipiatur ut consequens istius criminis, ex indignatione sceleris istius ortum; sequitur causam irritantem adfuisse ante iræ istius effusionem, quæ totam rempublicam sustulit. Hinc inter ultima Assamonæorum tempora; & excidium reipublicæ Judicæ, per Romanos illatum, infamiam illam passa fuerit *rupes salutis* oportet. Jam vero præter *Iesum Nazarenum* nemo toto illo temporis intervallo visus est, qui vel ansam dederit dissidiorum de vero Christo; aut in quo Judæi censi potuerint *se rupem* sprevisse. Ut proin historia prophetiam exhauriens, & ei temporis alligata, (quo Iesus ita fuit habitus, nemoque alius præter illum) censi debeat sola à spiritu sancto intenta, atque ejus prædictionis justum faciens implementum.

F. Restat adhuc aliquid, accuratiori inquisitione dignum, quomodò Judæi, excidium secundi templi passi, dici possint Deum concitasse ad istum zelum per *alienos, abominaciones, cultum Dæmoniorum atque Deorum novorum è propinquo adventantium*. Vers. 16. 17. Cum tamen ea ætas videatur præ primis à crimine idololatriæ fuisse libera. Verum tenendum 1. Per *alienos* posse intelligi *amafios Romanos*, quibuscum scortati sunt, quando potiora fuerunt eorum studia placendi Romanis, quam *Rupi*, sponso suo, cui deponsati erant in fœdere: ab his enim sibi metuentes Judæi Christum sustulerunt: ita enim dixisse in Synedrio magno dicuntur; *Si ipsum ita dimittamus, omnes credent in eum, & convenient Romani, & auferent à nobis cum locum, tum gentem*. Ioh. 11: 48. Hinc Cæsar's amicitiam Christi conservationi præferentes dixerunt, *Non*

habemus regem nisi Casarem. Ioh. 19: 15. 2. Per abominaciones intelligo sacrificia post unicum Christi sacrificium sine fide oblata, atque pro mediis & causis impetrandi à Deo remissionem peccatorum habita; quæ sine respectu ad Christi *ἰλασµὸν* adhibita pro naveatâ, non pro odore fragrantia censentur. Hinc in sacrificiis pergentes, & umbrarum istarum corpus non admittentes, gentibus fuerunt assimilati, qui sanguine pecuino placare offensum numen studebant. Hoc erat *finem legis* ignorare, & abominandam victimam, Dei sanctitatem & justitiam abnegantem, altari imponere. 3. Cultus ille, qui fundamentis, ideam Dei corruptentibus, & filium ac spiritum sanctum ex Deitate excludentibus, nititur, jure dicitur *cultus non Dei*: verum talis est cultus Judæorum in sacrificiis, ab iis oblatis, qui necessitatem satisfactionis à sponse Christo præstandæ, nec non doctrinam de trinitate personarum in unitate Deitatis abnegant: quique ex Angelo Metatore creatum faciunt Angelum, quem tamen colunt, invocant, & ut redeat ad eos reducendum implorant. Hunc cultum itaque à vero objecto deviantem, & figmentum cerebri loco veri Dei substituentem, merito interpretatur *Deus cultum Dæmoniorum*: quia sicuti ortum debet seductioni diabolica; ita nulli placet, nihi hîsce. Adde, quod Judæi per kabbalam practicam & artes magicas eo prolapsi fuerint, ut crediderint per hanc kabbalam miracula adî posse. *Menasse Ben Israël* Probl. xxii. de Creat. ita scribit. *Multi sane reperiuntur, qui Dæmones istos adjurationibus suis advocant, & necromantias operâ mira admodum multa patrant. Quin & libris quibusdam kabbalistarum, quales sunt Pircke Ehaloth, Raziel & aliorum, recensentur eorum nomina, exorcismi & in-*

cantationes. Tale exorcismi studium inter Judæos jam ante gentis Judaicæ excidium viguisse animadvertimus ex *Matth.* 12: 27. & *Act.* 19: 13. Hanc artem diabolicam ut defendant verpæ, Salomonem eam jam olim coluisse fingunt: atque hunc esse arcanum scripturarum sacrarum usum blasphemii statuunt. Quidni adjiciam Judæos, à quo expiationis annuæ mysterium non intellexerunt, ejusque relationem ad expiationem per Christum procurandam (à quo sibi nil præter corporalia spondent beneficia) abnegarunt, se cultus averrunctorii reos fecisse, dum *hircum emissarium Azazeli missum* interpretati sunt *munus Sammaëli datum* (in *Pirke Avoth* cap. 46.) ne eorum sacrificia turbaret, ut exponit *Lipmannus*. *R. Bechai* dicit. *Quemadmodum quis cani frustum objicit, ne ob eo mordeatur, sic stratâ quasi vâ absque omni accusatione ad Deum sacrificium ejus ascendit.* Scilicet ita Sathanas accusator populi eo die avertitur à quotidiano accusationis opere. Hanc textus istius acceptionem satis antiquam esse (licet absurdissima sit) vel inde patet, quod Judæi, qui pentateuchum in Ægypto græcâ ediderunt linguâ, huc satis manifesto respexerint, quando locum *Lev.* 16: 8. reddiderunt τῷ ἀποπομπῆν & hircum in desertum missum dicunt εἰς τὴν ἀποπομπὴν *vers.* 10.: nam ut auctor est *Pollux*, ἀποπομπῆται dicebantur οἱ δαίμονες, οἱ μὲν λούτες τὰς ἄρας: ut *Sammaël* sic fiat Dæmon averruncus, ne damnum inferat, dono aliquo placandus. Accedit, quod *Eliesser* in *Pirke Avoth*, author satis antiquus, eam interpretationem ut genuinam adducat: & omnes Kabbalistæ antiquissimi eam uno animo receperunt. Qui proin eo animo hircum emissarium Azazeli, Dæmoniorum principi, miserunt, ut illi cederet in munus placationis, ne accusatorem Judæorum eo die agat a-

puḍ Deum: illi sanè cultu averruncatorio coluerunt Dæmonia.

4. Fateor adhuc unam, eamque haud parvam superesse difficultatem, quæ solvenda restat, si pede inoffenso pergere velimus. Nodus ille solvendus est, quomodo Judæi tempore Christi iconolatriæ hostes infensissimi, *novorum Deorum* fuisse *inventores* accusari jure queant; & quidem *Deorum*, quos non è longinquo acceperant, sed ipsi è propinquo introduxerant? Quicquid Judæi se jactent in Babylone ab idololatriæ crimine purificatos, & ab omni cultu gentilium imposterum se toto abhorruisse animo: nihilominus gentem hanc cum ignorantia veræ redemptionis incidisse in cultum *angelorum*, quos sibi novos venerabantur Deos, gentibus incognitos, probandum nobis est, ut accusationis divinæ veritas palam fiat. Nihil notius est, quam *Judeorum Matajologiam*, ubi de fundamentis legis agunt, *decem numerare angelorum ordines*, totumque opus gubernationis mundi inter illos dividere, ut nihil sit in universo, quod non eorum curæ subjectum sit. *Maimon. de Fund. leg. cap. 2. §. VIII. Varietas nominum Angelorum est pro ratione graduum ipsorum, & propterea vocantur Chajôth Ha-kodes (quæ omnium sunt supremi) & Ophannim, Oralim, Chasmalim, Seraphim, Malachim, Elohim, Filii Dei, & Ischim.* Horum quorundam etiam in Thalmude mentionem fieri videre est in variis locis; & apud *R. Eliezerem* in cap. patrum cap. 4. ubi *mysterium Marcheva* seu currus divinæ majestatis exponit, atque angelorum illic ministrantium quatuor facit classes, sub suis principibus *Michaële, Gabriele, Uriele & Raphaële* agentium. Diversis rebus eos peculiare tribuere angeles (qui ob indefinitam rerum diversitatem
innu-

innumeri sunt) ex multorum locorum collatione facile constaret. *Gabriel* igni, *Jorkamo* vero grandini ponitur à Deo præfectus. *Pesach*. p. 118. *Suriel* princeps facierum, seu angelorum coram Deo stantium dicitur. *Berachosh*. p. 51. *Lilab* est Angelus, conceptioni præpositus (*Nidd*. p. 16.) qui etiam Abrahami custodem egisse asseritur. *Sanhedr*. p. 96. **DUMAH** vocatur spiritus ventis præpositus. *Sanhedr*. p. 94. *Nekid*, custos panis & vini. *Pesach*. p. 111. Auctor libri *Zohar* fol. 108. Angelos mundi gubernio præfectos nominatim recenset **LXVII**, quorum catalogum refert *Bartolucci Biblioth.* part. 1. fol. 228. Scio equidem *Angelorum* invocationem & cultum à novitiis Judæorum Magistris damnari; quales sunt *Moses ben Maimon* in tract. **IV** cap. 2. *Aarb.* in libr. **מַחְשַׁבֵּי אֱלֹהִים** cap. 12. aliæque plures: aliam nihilo-minus fuisse antiquiorum (præcipuè Cabbalistarum veterum) mentem, haud difficile probatu est. Multa ex Hebraico penuario pro Angelorum cultu desumpta attulit antehac *A Voisin* in suâ *Theol. Jud.* Causam absolvit orationis formula, quam *R. Eliezer Ha-Kalir* composuit, atque ut in die expiationum recitandam præscripsit, incipiens **אֲרוֹמֵם צְבָאוֹת** *Aromem-cha*, *Exaltabo te* &c. totam ex *Mss.* codice producit *Bartolocc.* in *Bibl. Rabb.* p. 1. fol. 192. quâ multi *angeli* nominatim compellantur, roganturque ut præsto sint apud Deum, & pro Israël in angustiis posito intercedant: & concluditur cum invocatione Michaelis Archangeli, quem Synagoga tutelarem credunt. **מִיכָאֵל הַשָּׁדַד שֶׁל רַחֲמִים**
הַתְּפִלָּה בְּעַד יִשְׂרָאֵל לָרֹד בְּמַרְוֹמִים בְּאוֹר פְּנֵי
מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים *Michaël, princeps*
miseriendarum, ora pro Israele, ut dominetur in excelsis,

celsis, in luce vultus Regis, sedentis super solium misericordiarum.

R. Gedalja in scholiis ad R. Jos. Albo libr. 2. *fundam.* cap. 28. notat ab Hebræis in die expiationis canticum recitari ad Angelos Misericordiarum, eisque dici *לְפָנַי נִחַלְנוּ* *deprecamini queso faciem Dei.* Multaque, ut salvâ istiusmodi orationis formulâ Judæi à peccato angelolatriæ excusari queant, frigidè disceptat.

Quibus in hunc modum expensis concludendum est *Judeos*, sub finem templi secundi viventes, & Christianam fidem pertinaciter respicientes, ad vivum retulisse, quicquid notarum in hâc cantici divini picturâ coacervatum fuerat, ut illi tanquam Christicidæ in fine temporum ita accusandi & justè puniendi dignoscerentur; utque damnatus ab iis Angelus fœderis denuò ab eorum calumniis justificatus spectaretur.

Agnoscant ergò nobiscum Pii Lectores, quicquid hic Moses accepit, ut Dei penicillo de fine Reipublicæ depictum, atque ante tot secula populo accusato traditum, tam quoad accepta à populo per Dei clementiam beneficia, quam quoad eorum contra Christum commissâ crimina, adeò exactè juxta historiam sacram & præsertim evangelicam, fuisse adimpletum, ut ne verbum quidem in vaticinio occurrat, quod per implementum historicum suam veritatem non assertam inveniat. Quâ in re profunda Dei sapientia & præscientia nobis adoranda occurrit.

SCENA SECUNDA

*Exhibens denunciationem sententiæ, adversus
ingratos rupis salutis occifores prolatae
vers. 19-28.*

§. 1. *Scenæ secundæ ratio.*

Rodit hic aliquis quasi ex foro divino in publicum, qui post peractam κατήγορίαν & absolutam litis contestationem palam denuntiat, quid per divinam sententiam adversus ingratos illos rupis salutis occifores & degeneres illos Jacobi posteros per modum pœnæ statutum sit. Proin concipio hic eundem *Mosen*, qui in scenâ præcedenti egerat κατήγορος, nunc quasi alio in loco inter homines agere *sententiæ* contra apostatas Judæos latae *præconem*; atque inter primum sermonem & hunc aliquam concipiendam esse moram existimo, sententiæ pronuntiationi, quatenus est Judicis opus, tribuendam, eamque concipi ut in arcano Dei foro conclusam, & ad priorem convictionem definitam, sed jam quasi alio in loco extra illud forum per aliquem Judicis istius ministrum propalendam.

§. 2. *Argumentum præconii novi.*

Argumentum hujus præconii est *Judicis sententiam*, pœnam in foro statutam definitam, *cum quibusdam communitare*; atque exindè imminens populo

pulo refractario supplicium pro merito exaggerare, nec non per omnes partes ad vivum depingere. *Panam* autem illam describendam *respicere ultimum Reipublice Judaicae, domisque secundae exterminium* ex sequentibus rationibus evidenter colligi existimamus.

1. Ex culpâ, propter quam poena illa gravior statuta concipitur, quæ fuit *crimen excisa rupis*, quam contumeliosè excepisse & cadaver fecisse dicuntur: quod crimen à Judæis sub domo secundâ commissum, patrum crimina anteriora aggravat: posteris enim peiora patribus perpetrantibus tandem longanimitatem suam abrumpit Deus. Cumque poena crimen sequatur, sub secundâ domo committendum & commissum, oportet imminens Reipublicæ & templo exterminium spectare excidium populi, sub domo secundâ ferendum, quod ultimum & totale fuit.

2. Ex gravitate poenæ, quæ deducitur ex ultimâ illâ irâ Dei, pro principio habente totalem *absconsionem faciei Dei*, quæ hos transgressores faceret zeli divini exemplaria, comparandos hæc in parte cum Sodomæ & Gomorrhæ incolis, qui sine spe restitutionis judicati sunt.

3. Ex notâ temporis, quo cum ista poenæ executio connectitur; componitur enim cum tempore, quo Deus illos irritaret & ad zelum atque iram proritaret per *non populum*. vers. 21. Adeoque conjungitur cum vocatione gentium, quas eorum loco amaret & adoptaret Deus. Eo sensu etiam Paulus hunc locum adducit, atque huic rei applicat, *Rom. 10: 19.* quem audire saltem Christianum interpretem decet. Neque negabit opinor Judæus *vocationem gentium* pertinere ad initia regni Christi. Jam verò nulla est vocatio gentium facta ante excidium domus primæ; ergò respicit tempus

tempus excidii domus secundæ, quo gentes multo numero visæ sunt legere Mosen & Prophetas, atque omissis idolis profiteri Deum Abrahami, Isâici, & Jacobi, eundemque precibus colere, atque cultu rationali venerari.

§. 3. *Alloquium, ad quos directum?*

Alloquium concipio ut directum ad certum gentium vocatarum: loquitur enim de Judæis rebellibus, & contumaciæ convictis in tertiâ personâ, ut & de filiis & filiabus rupis, id est de credentibus ex Judæis. Undè sequitur hanc promulgationem sententiæ Divinæ notificari inter gentes, atque ita alloquium præconis dirigi ad tertium genus hominum extra Judæorum consortium constitutorum, ut sunt gentes, aut ex gentibus credentes: nam verbum Dei promulgatum per hunc præconem, si Judæos æque credentes ac incredulos excipias, auditores inter homines habere non potuit, nisi gentes in populum adscitas, aut adsciscendas saltem.

§. 4. *Scopus & ratio hujus promulgationis.*

Ratio promulgandæ hujus sententiæ divinæ inter gentes, & quidem ante executionis ejus diem, nulla alia est, quam *defensio causæ Christi*, argumento ex *condemnatione hostium* ejus desumpto: invitantur enim gentes, ut *severitatem Dei in Judæos* ex supplicii gravitate perpendant, atque exinde adscenderent ad investigandam causam tantæ iræ. Describitur autem poena adversus Judæos decreta ut exemplaris, Judæos

inignis alicujus criminis reos arguens. Ante pœnam illatam nectit præco supplicium cum crimine, quod est *pertinacia in persequendo Christo* in ejus filiis & filiabus, & in perpetuando odio adversus regnum Christi, quod sufflaminare & in herbâ opprimere cogitabant. Quod si Deus est vindex causæ filiorum & filiarum Christi, etiam talis est causæ Christi; qui justificatur, ut præter causam excisus. Hinc palam est, debitam magnitudinem Christo rupi & Deo nostro non fuisse concessam à Judæis, sed blasphemiam gentis conspurcatam, ejusdemque nefario ausu ei detractam: defenduntur enim ex divinâ vindictâ ab eorum vexatoribus sumptâ, qui suâ confessione illi justam *magnitudinem* attribuunt.

§. 5. *Analysis.*

Præco hujus sententiæ in Judæos latæ, atque quid paulò post futurum sit in antecessum ad majorem rei fidem notificans, describit.

- I. Tempus & causam abruptæ Dei tolerantia, quam erga Judæos exercuit. vers. 19.
- II. Sententiam Judicis, quasi verbotenus exceptam: quâ exponitur
 - A. Pœna definita, Judæis imminens, per partes: quæ sunt.
 1. Rejectione populi externi per absconsionem faciei Dei. vers. 20.
 2. Provocatio Judæorum ad zelum & iram per vocationem & immisionem gentium. vers. 21.
 3. Afflictio toti populo cum ultimo exterminio inferenda: & quidem.
 - a. Terræ, olim sanctæ, nunc anathemate ferienda. vers. 22.

B. In-


b. Incolis terræ per varia excandescentiæ divinæ instrumenta. vers. 23. 24. 25.

B. Pœna modificata, ubi notatur

1. Restrictio excidii quoad reliquias. vers. 26.
2. Causa restrictionis in uno studio consulendi gloriæ suæ à Judice posita. vers. 27. 28.

E X P O S I T I O T E X T U A L I S

Scenæ secundæ.

Verf. 19.  *T* vidit Jehovah, & sprevit. Id est, ut vidit Jehovah, ut sprevit. Sic duo verba se mutuo respicientia (utroque præfixam copulam habente) sæpè sensum consecutionis immediatæ exercent: ac verti potest in primo verbo per *cum*, in altero per *tum* ei respondente. Vide Num. 10: 5. 2 Reg. 9: 2. *Cum vidit Jehovah, tum sprevit*; id est, *simul ac vidit, etiam sprevit*. Nemo nescit ita Deo τὸ *videre* adscribi ἀνθρωποπαθῶς, atque abruptam Dei tolerantiam significare: concipitur enim Judex in crimen non animadvertens referre speciem *non videntis*, & oculos quasi in alia conversos habentis: atq; quandò ea agit, quæ ad apparatus judicii faciunt, referre speciem redeuntis ad inspectionem causæ. *Videre Dei* hic est, ad causam agendam redire, atque in reos animadvertere: quod

M 3. nihil.

nihil aliud infert, quam Deum post commissum crimen occisæ rupis non præcipitasse vindictam, sed aliquamdiu distulisse, ut adversariis in suâ longanimitate tempus concederet resipiscentiæ: ast tamen non ita distulisse causam, ut planè negligeret. Verum, abruptâ tolerantia, oportune iudicium præparasse, quantocius eorum mens corrigi nescia fuit manifestata. Neque vidisse, quin simul spreverit. Cum vidit igitur est, cum causam illam agere opportunum statuit, & quasi penitentiùs inspexit. Conf. Gen. 11: 5. 18: 22. Psal. 14: 2. Videt Deus, id est cognoscit antequam Judicet. Psal. 10: 14. & hoc studium videndi illustrat parabola de ficu infrugifera, ad quam tribus annis venit, fructum quæsiturus. Luc. 13: 6. &c.

Tunc sprevit. Verbum יָנַד convenit cum דָּנָה: nisi quod adhuc atrocius quid dicat; atque rejectionem alicujus ut omni clementiâ indigni, & hominem nullius precii connotet. Conf. Prov. 5: 12. Jer. 14: 21. 33: 24. Thren. 2: 6. Innuit Deum populum hunc cum contemptu rejecisse, ut non amplius parcendum: quem olim censuerat ut peculium sibi pretiosum, nunc censuit, quam primum eorum pertinaciam vidit, ut nullius pretii, atque sibi inutilis, nomine populi & privilegiis etiam externis indignum.

Propter ægritudinem filiorum suorum & filiarum suarum. Malè quidam interpretes hos filios & has filias referunt ad progeniem illam degenerem: affixa enim suadent hæc accipienda esse de filiis Dei, seu rupis salutis: reliqui enim vers. 20. vocantur filii in quibus non est fides. De his filiis actum supra vers. 5. Habebat filios & filias ex gratiâ regenerationis & adoptionis. דָּוָה hic notat vexationem, ægritudinem pariens, quâ animus oppressorum affligitur. Vox cum, voce

voce in statu constructo, jam *agritudinem* oblatam, jam acceptam notat, vers. 21. **כִּנְדֻב** *agritudo* inimici id est, quam inimicus inferre solet. Hic verò **כִּנְדֻב** *agritudo filiorum eius* est *agritudo*, quâ affliguntur filii Dei ab hostibus. Vel si per **כִּנְדֻב** quis *iram* intelligere malit, is notet, nomina affectuum quidem *agritudo* aptius construi cum subjecto, unde **לXX** *καὶ παρεκίνηθη δι' ὀργὴν υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων*, quod Vulg. vertit, *quia provocaverunt eum filii sui & filiae*. Verum aliquando etiam nomen in constructione adhærens notare objectum, atque sic vertendum *propter iram in filios suos & filias suas*: prout nos hic accipiendum esse putamus. Effectum hujus iræ est persecutio, seu vexatio, quam passi ponuntur cum filii Dei, tum filiae ejusdem, sine differentia sexus; adeò ut ne quidem pepererint sexum debiliorem. Hisce indicat *etatis perversæ & distortæ* pertinaciam, quâ post occisam rupem salutis gens nondum satiata sanguine perrexit in oppugnatione regni Christi, vel ipsos ejus subditos persequendo: ut in persecutione capitis novæ istius generationis non exhaustam iram, verum ex odio in Christum nondum extincto vexaverint etiam eos, quos sibi adoptaverat in filios & filias, quique professione suâ rupi cedebant magnitudinem; ne quidem testes dignitatis ejus in terrâ parentes. Hoc vitium pertinaciæ, resipicientiam à priori crimine excludentis, concipitur ut causa abruptæ Dei tolerantiam, & rejecti cum contumeliâ populi externi: dum Judex se componit ad vindicandum hinc sanguinem Christi, illinc injuriam populo credenti illatam. Proin *nota temporis*, quo Deus abruptâ suâ tolerantiam se composuit ad hostium illorum excidium, ponitur in perpetuatione persecutionum, à Judæis adversus Christum in Christianis motarum: quâ ista ætas comprobata fuit ut incor-

incurrigibilis, & respiscere nescia; omnem movens lapidem ad famam euangelii opprimendam.

Verf. 20. *Et dixit*, Deus ut Judex. Hoc dictum Dei concipitur ut jam in foro suo confirmatum, & quasi inter coelites pronunciatum; constatque habuisse rationem formalem sententiæ, adversus pertinaces & obduratos corde inter Judæos latæ: quod jam notificatur in terris, dum executio erat præ foribus, & vindictæ divinæ instrumenta ad justum supplicium reis inferendum se componebant, quasi ad id à Deo vocata.

Occultabo faciem meam ab ipsis. Onkelos: *abire faciam præsentiam meam ab ipsis*: Jonathan. *Separabo faciem benevolentiae meae ab ipsis.* Hoc effatum continet initium malorum. *Facies Dei* concipitur in sacris, ut omnis lucis, vitæ, & gaudii causa: notatque præsentiam salutarem, gratiâ & fortissimâ tutelâ efficacem. Hinc omne suum bene esse in eo collocant, atque inde derivant fideles. *Psal.* 44: 4. 31: 17 80: 8. Denunciatio divina hic pœnam statuit *occultationem faciei suae*: quod malum etiam prædixerat *Deut.* 31: 17. *Conf. Jes.* 64: 7. *Jer.* 33: 5. Præsupponit, Deum aliquando benevolam suam faciem inter illos manifestasse, partim manifestatione veritatis & gratiæ, per quam multos sanctificaverat: partim oblatione gaudii & solatii, etiam ex manifestis potentissimæ adversus corporalium & spiritualium insultuum defensionis exemplis; quod privilegium gentis Judaicæ fuit; etiam quamdiu Deus tolerantiam suam exercuit inter eos. Verum abhinc sequeretur omnis lucis, gratiæ, & tutelæ ablatio: undè etiam expectandum eos tali patrocinio privatos, in omnia mala & calamitates incursumos. Continet itaque sententia hæc *judicium indurationis & traditionis in manus hostium.* Primum quidem, quia inde sequeretur, quod Ju-

udæi, suis relicti præjudiciis à cognitione Dei & fœderis ejus magis magisque recederent, atque regnum Dei non cognoscentes solidâ spe regni Christi exciderent. Alterum verò judicium inferret omnem tutelæ divinæ destitutionem, imò negatam inter crudelissimas hominum lanienas miserationem: quia velaret Deus quasi oculos suos, ne ad plagarum conspectum ullâ tangatur commiseratione.

Videbo, quis sit faturus finis eorum? seu ultimum eorum. Nota ut finem seu extremum populi prædixerit. Hebr. אחרית est postréma rei pars: ut sic innuat extremum, quippe quorum rebus finis imponeretur, cum eæ ad extremum essent venturæ. *Videre* Deus dicitur cum affectu, ut notet cum jucunditate intueri horum ultima, quæ in destitutis auxilio divino semper sunt maximè calamitosa. Solet Deus improbis, quandò commeritæ ingruunt calamitates, minitari, se non solum non flendum commiseratione, verum eos etiam insuper irurum. *Prov.* 1: 26. Hunc impetum & hoc mali incrementum hic notare oportet: se dicit non solum eos depecturum, illisque gratiam & opem negaturum, verum etiam eos ludibrio habiturum, quando ab illis cœnæ debitæ repeterentur: quasi dicat cruciatos & exarnificatos, atque cum exitio luctantes cum contemptu & irrisione contemplabor, atque pascam hoc supplicio oculos meos veluti jucundissimo spectaculo. Sic irrisio & sublannatio in calamitosissimis malis, pars peracerata supplicii est.

Nam generatio distorta sicut ipsi. Dicebantur vers. דור עקש ופתלתל. Hic audiunt תחפכות. *Generatio* seu ætas *tortuositatum.* Iste Hebraismus notat homines, verbum Dei pessimè torquentes, atque ad sua

præjudicia de Messîâ ejusque regno & justitiâ propriâ confirmanda trahentes. Hoc vitium contorquendi dicta Dei eaque pervertendi notatur etiam apud Prophetas. *Jes. 5: 20.*

Justificatur ab eo crimine iudicium *abscissionis faciei Dei ab ipsis*, & calamitosi exitii eorum, cum gaudio spectandi: quippe qui Angelum faciei non cognoscentes in scripturis, illam clavem cognitionis occultaverant à plebe (quæ causa fuit, quod eum rupem salutis adeo turpiter exceperunt) illi digni erant, ut *facies Dei* ab ipsis occultaretur.

Filii, in quibus non est fides: seu fidelitas. *Filios* eos vocat *אֲבָנִים דִּבְרָא*, propter jactantiam eorum, quâ se gloriabantur esse *filios Abrahami*, atque ejus gratiâ etiam *Dei*: verum jactantiæ istius temeritatem indicat, dum negat in iis esse *fidem* seu *fidelitatem*. Vox *יִשְׁרָאֵל* non adeo notat fidem, quâ quis credit, quam quæ causa est, cur alicui credatur. Ita illis stigma inurit perfidiæ & foedifragii, eo quod fidem datam in adstipulatione foederis non præstiterint: contra ac *Abrahamus* fecerat. Etiam hac accusatione iudicium decretum & paratum justificat: qui enim fidem non præstant, foedus Dei faciunt irritum, atque protervè violant: quare ex justo & æquo foederis promissis orbantur: Deumque non amicum, sed hostem experiuntur.

Verf. 21. *Ipsi Zelare me faciunt per non Deum, vel in non Deo.* Præpositio *ב* cum hoc verbo constructa, aut *medium* provocationis ad Zelum, aut Zeli divini *objectum* denotat. Conf. verf. 16. In scenâ anteriori *crimen fornicationis spiritualis* huic populo objiciebatur per modum accusationis, in hâc vero scenâ à Judice allegatur ut causa severioris in illos animadversionis, atque ad iudicii decreti justificationem facit. De hoc
forni-

Fornicationis spiritualis crimine in sacris multiplex extat querela, vide *Psal.* 16:4. *Fer.* 3:2. *Hof.* 9:1. *Zelus* autem *Dei* proritatus est gloriae divinae siclae in-
 ensissimus amor, ejus vindicias cupiens. Quasi dicat;
 Illi amafios suos perditte amando mihi sponfo fideliffimo
 latam fidem turpiter violarunt, atque notam infamiae
 nullserunt: undè gloriae meae amor à me postulat, ut
 nanc rigidiùs vendicare à deperdito hoc hominum gene-
 e eorumque injuriis non negligam.

Aegre mihi fecerunt vanitatibus suis. Hoc ipsum
 uoque accusationis caput, adductum vers. 16, huc
 ansfertur ad sententiam Judicis fundandam: nisi quod *abo-*
nationem loco hic ponantur *vanitates*, quae duo se mu-
 o explicant. *Vanitates* dicuntur, quarum observantia,
 cet maximâ cum pompâ celebretur, & cum spe sum-
 ae utilitatis, nihilominus nullum usum praestat, atque
 bservantem spe suâ destituit, dum eventus imaginariis
 uctibus haud quaquam respondeat. Talis est observantia
 gis abrogatae & praceptorum hominum; praesertim
 andò fit cum opinione erigendi in iis propriam justi-
 am, & cum abnegatione regni Christi spiritualis. Hoc
 adium *vanitatum*, causa cum fuerit contumeliosae re-
 ctionis rupis nostrae (adeo ut ei inter rejciendum
 erbiffimos intulerint dolores) exaggeratur ab effectu,
 io *aegre fecerint* Deo Judici, atque eum ad justam pro-
 caverint iram.

*Et ego illos Zelare faciam per non populum, vel in
 n populo.* Vide judicii aequitatem, cujus est per le-
 m talionis par pari referre. Phrasis metaphoram con-
 net; translatio ex isto amantium ingenio desumitur,
 io amans, sibi parem non rependi amorem animad-
 rtens, ipse quoque amorem suum aliò deflectit, &
 ejus conspectu, à quâ se despectum dolet, alteram

fuscipit, & ut despiciens invidiâ rumpatur, beneficiis cumulat. Sic amantium in morem *Deus* concipitur agere velle cum Judæis, fœderis desponsationis ruptoribus; utpote qui par pari referre sponsæ ingratae & perfidæ volens, amorem transferre statuit ad gentes, atque ex iis sibi sponsam electam adornare, & in Judæorum conspectu omni beneficiorum genere accumulare, quo Judæos vehementius ureret. Sanè si maritus adulteram uxorem repudiet, & ipsâ intuentem ejus loco ancillam ducat aut mendicam, cui monilia priori erepta tradat; utique id non potest non pessimè eam habere. Veluti cum Ahasuerus repudiârâ reginâ Vasthi ejus loco sibi junxit Estheram, ex captivis Judæis adductam. Hoc modo autem se acturum cum Judæis minatur *Deus*: ut iis ob gravissima flagitia repudiatis, velit prærogativis eorum donare gentes: in quibus continetur rejectio Judæorum cum vocatione gentium. Huc saltem collimare præsens effatum docet nos *Spiritus Sanctus* per applicationem Paulinam. *Rom. 10: 19. Sed dico, numquid Israël non cognovit? Primus Moyses dicit. Ego vos ad æmulationem adducam in non gentem: in gentem insipientem vos ad iram provocabo.* Ubi nos docet gentem Israeliticam ex isthoc *Mosis* vaticinio cognoscere debuisse vel saltem potuisse gentiles (quos illi ad eò præ se contemnebant) ex istâ vilitate ad filiorum dignitatem extollendos, atque pervicacium Judæorum loco substituendos fuisse, etiam ad eorum livorem & æmulationem. *Non populus* audit gentilium ex civitate *Dei* exclusorum congeries, ex quibus multos pro amore suo in eos converso per gratiam vocationis ad se adducere, & multimodis gratiæ donis accumulare *Deus* statuerat. Dicitur hoc *Judæis* pertinacibus cessurum in argumentum *Zeli* seu æmulationis, qui lividis hæc oculis respi-

respicerent; ut hoc se sit habiturum per modum *judicii* & *retaliationis*: quippe quibus invidia foret impedimentum ingrediendi in regnum Christi; propter odium in gentes, tam splendide admissas.

Per gentem stultam ipsis ægre faciam. Pergit iudicium hoc in poenâ secundum jus talionis definiendâ. Qui *domino suo ægre fecerant*, illis jam iudicium retaliationis adjudicat *ægritudinem*, & sensum doloris ad iram stimulantem. Hoc *Deus* faceret ut *Judex*, qualescumque vexationes immittens in eos, qui ipsum & filios ac filias suas multis modis vexaverant. Instrumentum vexationis definit *gentem stultam*. □□□

Vocantur *gentes*, quotquot ex Israël ortum non habebant, quoniam nunquam sub Deo rege lege divinâ se disciplinari passi fuerant: undè semper fuerant Barbari. *Gens* in singulari notat hic singularem ex omnibus nationibus gentem, cujus manum adhiberet *Judex*. *Stulta* dicitur, quatenus erat verâ sapientiæ cognitione destituta, imò opinionibus stultissimis in cultu idolorum infatuata. Vers. 6. *populus* Israëliticus impingens in rupem salutis audiebat *populus stultus*, ubi de voce □□□ diximus: atque ponuntur ejusdem ordinis gentes in suo gentilismo, ac Judæi sine fide in Judaismo.

Stulta dicitur *gens* in relatione ad *vanitates Judæorum*; videbatur enim oppositio ex lege talionis faciendâ postulare, ut aut in priori effato huic respondente *stultitiæ* ponerentur, tanquam irritationis Dei causæ; aut hic loci *gens vana* diceretur. Verum Moses illa inter se commutat ut *ισοδυναμα*, & ejusdem valoris; stultitiæ enim est Deum Deique amicitiam in vanitatibus quærere, seu per sanguinem pecuinum, aliaque supersticiosa se velle Deo conciliare. *Sententia* ipsa poenam in eo constituit, quod Deus Judæis, vanitatum studiofis;

ægre faceret, eos vexaret, & ad furorem concitaret per irritationes gentis stultæ, & quidem eo usque, donec conceptâ animi ægritudine ex vexationum illatarum magnitudine, animi impatientiam proderent, atque adversus vexantes insurgerent.

Verf. 22. Hic versus tertium Judiciorum gradum; seu tertiam poenarum decretarum speciem describit, quam *in igne, in naso Dei ardente*, constituit. Sed antequam rem ipsam expendere aggrediamur notandum est, interpretes suis in versionibus hic præter causam tempora mutare, nec præterita satis à futuris distinguere: quatuor enim enunciationes verbis præteriti temporis exprimuntur: quinta utitur verbo in futuro. Has temporum anomalias, quas tam facile interpretes admittunt, nos præter urgentes necessitates non patimur introduci: proin hic videndum, quem sensum verba, ejectis anomaliis, fundere possint. Nos in primâ enunciatione animadvertimus, per accentum distinctivum post voces *וְנֹסֵף* earum sensum non nihil dirimi à proximè sequentibus, atque adeò per ellipsin relativi *וְנֹסֵף* (quæ frequentissima est in sacris) eo in loco supplendam, omnia posse restitui salvis temporibus. Vertamus ergò verba in hunc modum. *Quoniam ignis adest, qui in naso meo succensus fuit, & exarsit usque ad infernum infimum, & absumpsit terram atque proventum ejus, atque inflammavit fundamenta montium; accumulabo in ipsos mala.*

Nam ignis adest. Zelus Dei comparatur cum igne aliquo *ardente*, quatenus sub se iram comprehendit, quæ multa absumit & destruit. Quando voluntas Dei concipitur, ut rigidiores adversus improbos poenas statuens, *ira* dicitur: quando istæ poenæ decernuntur ad vindicandam gloriæ divinæ læsionem *zelus*; ab effectu
furu-

futuro, qui est consumptio & destructio reorum ignis; qui *adesse* dicitur, dum causâ non solum pœnarum adest, verum dum judicia in promptu & parata sunt. Confer de hoc igne. *Deut. 4: 24. Psal. 7: 5. Zeph. 1: 18. 3: 8.* Hinc etiam tribunal Dei referebat speciem ignis. *Ezech. 1: 27. Psal. 50: 3.*

Qui *succensus fuit in naso meo: alii in irâ meâ.* Hoc ἀνθρωποπαθῶς dictum esse, quilibet videt; faciuntque ad exaggerationem iræ, contra Judæos perfidos conceptæ. Exaggeratio provocat ad comparisonem ejus cum duobus exemplis singularibus, in sacris notatis. Quasi dicat, *ignis adest haud absimilis ei, qui olim succensus fuit in naso meo (seu irâ meâ) ut exarsit usque ad infernum seu orcum inferiorem.*

Et exarsit usque ad orcum inferiorem. Hæc conjungimus cum priori enunciato, tanquam effectum cum causâ. Multum laborant iterum interpretes, ut evuant, quid sit *ad orcum inferiorem usque ardere?* Plures vim verborum nimium elevant. Quis nescit? iram Dei quondam in Sodomæorum civitates ignem demisisse, cujus operâ non tantum istæ civitates fuerunt combustæ, sed etiam ad orcum usque absumptæ: deflagratâ enim materiâ sulphureâ quicquid supererat in profundissimam maris mortui voraginem cum subversione præcipitatum fuit. Nec mirum textum sacrum ad hoc veritatis divinæ provocare exemplum, quoniam ultimum Judæorum supplicium, ut anathema eis inferendum, sæpius cum isto confertur exemplo. Conf. *Deut. 9: 23.*

Adde hoc severioris supplicii exemplum cum in finem monumenta sua erecta habere juxta vel potius intra erræ sanctæ terminos; ut Judæis ipso conspectu documento essent, ne in similia crimina incidant: alias enim sancti-

sanctitatem terræ simile iudicium non averfuram à colonis suis, prædannatorum exemplum sequentibus.

Etiã absorpsit terram & proventum ejus. Vide alterum specimen vastationis, quam immiserat antehac ira Dei. Hoc specimen exhibetur in primâ terræ sanctæ subversione, per *Chaldæos* factâ; atque adducitur ne putarent à terræ dignitate, postquam Judaicæ gentis evasit hæreditas, tantam cladem alienam esse. *Ignis* sæpè dicitur *comedere & absumere*, atque tunc plenariam notat desolationem; quæ applicatur *terræ*, in quantum hominum industriâ, variis ædificiis & civitatibus antea fuerat exculta: quibus destructis, incolis partim cæsis, partim in captivitatem abductis, jure merito *terra* concipitur ut *absconpta*. Hoc idem dicitur *de terræ proventu*, vitibus enim arboribusque excisis, agrisque neglectis omnis terræ proventus spectatur ut absorptus.

Et inflammavit fundamenta montium; atque sic desolatio concipitur ad ipsos montes funditus penetrasse, eosque plane subvertisse, in quibus afflicti quærebant refugium. Nota *ignem* jam accensum sic comparari cum igne, qui antehac talibus effectis conspicuus fuerat, ut tenerent, quod non minor ipsis immineret ab hoc igne vastatio, quam olim experti fuerant, quando quidem rediret Deus ad gloriæ suæ, tam petulanter læsæ, vindicationem.

Verf. 23. *Accumulabo in ipsos mala.* Redit sermo ad futura, atque exponit omnem vim iræ divinæ, quam abhinc exerceret. *Mala* hic sunt qualiacunque *mala tristia*, ex irâ Dei profluentia, atque supplicii rationem habentia, quæ populum istum, cum absconpitione faciei Dei rejectum, opprimerent. *Accumulatio* malorum infert longam afflictionum successionem, quæ

quæ se mutuo è vestigio sequerentur, atque in cumulum malorum assurgerent.

Tela mea consumam in eos. Concipitur *Judex*, ut qui statuerat contra rebelles se arma sumpturum, quibus in bellum prodeat, quæque perfidis illis opponeret, ipse iis in hostem conversus. *Conf. Jes. 63: 10. Tela Dei* hic notantur, quæ sunt cujuscunque generis calamitates, tanquam totidem suppliciorum tela acerrima, ad facinora hominum plectenda divinitus intorta: quæ metaphora etiam occurrit. *Job. 6: 4. Psal. 38: 3. 64: 8. Thren. 3: 13. Zach. 9: 14.* Rationes metaphora sunt, quod istæ calamitates telorum instar eminens conjectæ, hostilem populum ferirent, atque imparatum & nihil minus opinantem obruerent, ut prius lethale vulnus sit excepturus, quàm ictus prævidere aut declinare queat; quæ ex divinæ vindictæ latibus celeritè immitterentur. In horum telorum conjectu notandum 1. Deum hostiliter & acriter prius arcum suum intendere, ut quo adductus fuit vehementius, eo graviores habeat emissiones. *Psal. 7: 13. Thren. 2: 4.* Dein 2. Deum in excutiendo arcu dexteram quoque suam firmare, id est, sagittam manu premere, ut certiori & penetrantiori vulnere feriat. *Psal. 38: 3.* Porò 3. Pharetra Dei describitur *venenatis gravida sagittis*, quæ veneno tinctæ lethaliter feriunt. *Job. 6: 4.* quæ propterea *vasa mortis* audiunt, id est, instrumenta mortifera; quia insanabile prorsus ac mortale vulnus inferunt. *Psal. 7: 14.* Imo 4. Collimantur à peritissimo arquite Deo in eam maximè partem, cui gravio-rem & acerbiorem dolorem inurant; hinc corda aut renes petunt. *Thren. 3: 12. Psal. 45: 6.* Tandem 5. Illud divinis tribuitur telis, ut ipsa peritissimè conjecta, altequè renibus cæterisque visceribus infixæ, sanguine

guine repleantur & quasi exsaturentur. Conf. vers. 42. hujus cantici.

Quandò dicit *consumam tela mea*, perpetuat metaphoram, ab arquitebus desumptam, qui à jaculando non abstant in bello, donec telum ultimum projece- rint, atque pharetram planè evacuaverint: ita quoque sic acturum statuit Deus cum Judæis (quippe omnibus qualiumcunque suppliciorum & calamitatum telis iracundiæ suæ pharetram exhausturus) donec nullum vindictæ genus reliquum sit, quod in hostes istos non effuderit. Nota ergo telorum multitudinem, famem, pestilentiam, hostiles cædes, bestiarum incurfus, & quæ in sequentibus porrò numerantur: nec non omnium istorum malorum immiissionem, donec Deus penitus perfecrit vindictam suam, inculcari.

Vers. 24. *Consumpti erunt fame. Junius exesos. Coccejus ustos fame.* Hi radicem Chaldaicam נִין agnoscunt, quod verbum occurrit. *Dan. 3: 19.* atque *urere & succendere* significat: atque ejus participium in nostro textu occurrere autumant, ubi legimus מִי רָעַב. Nihilominus Doctissimus *Capellus* vocem מִי potius nomen esse quam participium vult, vertitque *ardores famis*, quod haud quaquam respuendum videtur. Primum itaque vindictæ divinæ telum ponitur *fames*, sæpius in lege Dei inter plagas numerata, quâ Deus ingratos puniret. *Lev. 26: 28. 29. Deut. 28: 22-24.* Durum telum necessitas, præsertim ad *famem* increfcens. *Ezech. 5: 16.* Huic tribuuntur *ardores. Thren. 5: 10.* Solet enim *fames* instar flammæ omnem succum vegetum exhaurire, certamque mortem inferre, dum vitales spiritus depascit, atque absumit. Malum sanè horrendum, atque molestissimo sensu homines enecans, & ferè ad rabiem redigens.

Et comesti anthrace: vel potius juxta Cl. Capellum, & *æstum anthracis.* Quidam vocem לחמי derivant à לחל, & tanquam participium accipiunt: ast vir Doctissimus derivat à לחמ præposito lamed, ut in singulari sit לחום, eodem modo atque לחל populus à verbo לחם, in plurali לחמים, sicuti hic לחומים. Vox רשף *prunam* denotat; hic autem venit pro *anthrace*, ulcere videlicet pestilentiali fumis ardoribus maximum hominum numerum enecante: habet enim immodicum æstum, quo viscera torrentur, ammisque fatiscunt, cujus indicium rubor & anhelitus igneus; lingua aspera tumet, & ora arenia auræ cadendæ inhiant.

Et pestis amaræ. Vox קטב significat malum exitiale, & quaecunque exitium, conf. *Psal.* 91: 6. *Jes.* 2: 2. *Hof.* 13: 14. Verum, quoniam cum anthrace cõpulatur, exitialem notat contagiem, atque lumbito enecantem. Hinc vox censenda est metaphoricam *pestis* descriptionem continere, adeo ut hic morbus jungatur cum suo symptomate. *Amarus* autem dicitur ille morbus; quia ingratus & horridus; non solum ob gravissimum, quem inurit, doloris sensum; sed præ primis, quia lethalis est; *mors* enim ut res *amaræ* sæpius occurrit. 1 *Sam.* 15: 32. *Jes.* 38: 17. *Reg.* 4: 40. *Psal.* 64: 4.

Observe jam hic *secundum* occurrere malum, priori *accumulandum*, quod rationem formalem habet secundæ sagittæ, in gentem hanc rebellem immittendæ; ut ost *famem* sequatur *pestilentia*, eique superaccedat tanquam *comes*, & suppliciorum incrementum. Ita inter supplicia divinitus intentata, etiam *pestilentia* recensetur.

fetur, *Ezech.* 14: 11. Confer quoque *Lev.* 26: 15. 16. *Deut.* 28: 20. 21. *Hiskias*, ex hoc morbo decumbens, queritur (*Jes.* 39: 12.) *descenderunt in me sagittæ tuæ*. In obsidione Hierosolymæ hanc plagam minatur Deus. *Jes.* 5: 14. *Ezech.* 5: 12.

Et dentem bestiariam immittam in illos. Instrumenta novi supplicii hic designantur; *bestia* videlicet, id est fera animantia, viribus valentia, & ad dilacerationem hominum prona: qualia sunt *leones*, *pardi*, *ursi*, *atque lupi*, quibus aliquando & homines cedunt in cibum. *Immittendi* verbum videtur esse castrense, atque accipiendum de incurso hostili; *Deoque* tribuitur, ut adversus hostes suos expeditionem bellicam facienti, & instar belli Ducis res moderanti. Nota hic malum tertium, instar *sagittæ* seu teli immittendum; de quo suppliciorum ad vindictam immittendorum genere vide. *Jer.* 15: 3. *Ezech.* 14: 15. 2 *Reg.* 17: 25. Hoc etiam fieri, quando redacti in potestatem hostium, feris ad dilaniandum objiciuntur, quilibet agnoscat mecum. Ita *Daniel* damnatus fuit ad foveam leonis.

Cum veneno repentium in pulvere. Hic stylo poetico per periphrasim *repentes in pulvere* vocantur *angues* & *serpentes* venenati: quibus *venenum* tribuitur tanquam malum mortiferum; quos enim serpentes dentibus vulnerant, illi infuso vulnere succo venenoso, subito, excitatâ in sanguine effervescentiâ, quæ ejus crasin solvit, moriuntur. Hæc nova Dei, vindictam sumentis, sagitta est, quæ ad hostium suorum uteretur exterminium. Hanc plagam minatur Deus etiam. *Jer.* 8: 17. *Amos.* 9: 3.

Verf. 25. Foris orbabit gladius. Est sanè *gladius* instrumentum in bello potissimum, quo strages editur inter hostes: undè synecdochice qualiacunque armorum
gene-

genera sub sese comprehendit. Nihilominus notandum, ejus maxime usum esse, quando cominus pugnatur, & ruptis aciebus hostes in fugam dati sternuntur: atque sic connotat victorum inter victos edendas strages. Effectum gladii in manu victorum dicitur *orbare*, seu orbos facere; quod ex adulatorum casu sequitur, dum filii parentibus orbari evadunt orphani. Hoc præstaret gladius *foris*, quicquid in agro est, aut extra munimentum ultimi refugii: ita nimirum hostes terram pervadendo, omniaque depopulando, Rempubicam subvertent, maximamque prædam, hominibus occisis, bonisque direptis, agerent. Notate hic quartum malum, quod tanquam gravissimum Dei judicium ingratis illis rupis contemptoribus eveniret, *bellum* scilicet cum horridis suis effectis. *Levit. 26: 16. 17. 25. Deut. 26: 25. 47. 8.*

Et à penetralibus erit terror. Vox אַיִמָה *terror* sic notat *terrorem panicum*, qui maximam parit in mente confusionem, ut nesciat, quid sibi faciendum sit; unde consiliorum fluctuatio, & dissensus intestini supra modum defensionis; imò desperatio, & desperata molimina; quæ aliquandò erumpunt in mutuas cædes. Concipiuntur post agros depopulatos etiam confusiones in munimento prædiali. חַרְרִים sunt intima ædis alicujus penetralia, seu conclavia, ex quibus prodiret malum terribile. Videtur *templum* respicere, ex cujus atriis & penetralibus exitium immineret omnibus, in præsidio istius urbis ad tutelam inveniendam coalitis, & quidem à condomesticis in ipsos excurrentibus: quod malum præ reliquis erat metuendum.

Cum juvenem tum virginem, lætentem cum viro cano. Scilicet gladius feriet. Non caderent tantum qui arma gerebant, sed etiam inermes: atque hostium,

quos contra hunc populum degenerem adduceret sceleris perpetati vindex, tanta foret crudelitas, ut nulli parceret sexui, nulli ætati, nullius haberet discrimen: adeo ut nec *juvenem* adolescentiæ flos, nec *virginem* decora speciei, nec *lactentem* insita etiam fetis commiseratio, nec *senem* denique reverentia eriperet ex malo. Est hæc extremæ savissimæque cædis exaggeratio frequens in sacris: vide 2 *Chron.* 36: 17. *Jer.* 51: 22. Dum itaque nemini parcendum definit Judex, belli eventus notatur cum summo populi ingrati exterminio.

Verf. 26. *Dixissem.* Verbum in indicativo vertimus in subjunctivo; quia versus sequens monet Judicem abstinuisse ab hæc pronuntiatione, & non dixisse, quod justitia *dicere* exigebat; quod est moderantis judicium peccato promeritum; quodque est justitiæ arbitrariæ, quæ in tempore supplicia modificat, cæterum poenarum reservans ultimo judicio. Cohibitio ab istius sententiæ pronuntiatione notatur verbis *nisi timerem*, & firmatur ex relictione reliquiarum disperlarum. *Dicere* hic idem est ac præcipere, & mandare, atque ita ex tribunali pronuntiare de excindendis populi reliquiis usque ad omnem memoriæ deletionem.

Ad angulos usque queram eos. In textu legimus 𐤀𐤏𐤍𐤁 pro 𐤀𐤏𐤍. Verbum nullibi nisi in hoc loco amplius occurrit; quod tamen satis manifesto voci 𐤀𐤏𐤍 suum debet ortum, quæ *angulum* alicujus *agri* notat. Malè enim legunt, ac si tres voculæ distinctæ essent in textu 𐤀𐤏𐤍𐤁, qui vertunt cum vulgato, *ubinam sunt?* divellunt enim in textu conjuncta & arcte coherentia. Invenias hanc voculam in lege, agros demetere jubente, relictis tamen in pauperum usum *angulis*. *Levit.* 19: 9. 23: 22. *Deut.* 24: 19. unde in *hiphil* 𐤀𐤏𐤍, quod quidam vertunt *in omnes angu-*

angulos dispergere, & relegare, quosdam Rabbinos secuti; Verum hoc minus placet, cum quia textus agit de poenâ non inferendâ, licet promeritâ; cum tamen actualis Judæorum dispersio, quæ ipsos cogit ubique agere inter gentes, poena fuit revera illata. Tum quia poena ejusdem ordinis sequitur, quæ minus cum hoc effato cohæreret, quando additur, *cessare faciam inter homines memoriam eorum*; quod sane dispersioni contrarium est, quæ conservationem memoriæ Judæorum includit. R. Salomo Farchi vertit, *constituam eos angulum*, quod exponit, abjiciam eos à me, ut sint liberi, & pateant omnium direptioni, uti angulus gri, quem non demetebant, relinquebatur cujusvis transeuntis pauperis arbitrio. Jonathun, & reliquum *faciam ex illis partem*, quemadmodum vir, qui demet agrum suum, & relinquit partem aliquam. Verum si interpretes incurrunt in eadem vitia cum prioribus. Melius Abarbanel. *Colligam eos in angulum, ut cessare faciam ab hominibus memoriam eorum*: si enim, inquit ille, in uno angulo degant, facilius possunt opprimi, quod factum in decem tribubus, quas Salmasior in unum deportavit locum, undè facillimè eam memoria perit. Ast noluisse hoc Deum, propter ostium jactantiam innuit, qui eos non in unum angulum coëgit, sed per universum orbem dispersit. Atque, licet in uno alterove regno, ut in Angliâ, Galliâ & Hispaniâ fuerint exterminati; non tamen deleta est tota gens, sed in multis terris superstites memoriam suam conservant.

Omnium optima versio est, *ad angulos usque quem ipsos*: seu ad verbum *angulabo ipsos*, angulos cum agro demessurus, nihilque non exsecatum licturus. Ita Messum suam inter eos, ejusque extensionem

sionem exponit Deus, nisi quid obstaret, ad angulos usque inclusivè futuram. Jussisset itaque ut ipsi anguli extremi à messoribus demeterentur, & hostes Judæorum residuos perquirerent in angulis ad plenariam eorum deletionem & internecionem, nisi gravis ratio contra agendi id prohibuisset. Supponitur itaque messis ampla, in qua agrum suum demeteret, ac exindè refecaret Judæos: moderamen tamen est, quod reliquæ populi dispersæ in multis locis manerent, & quasi in angulis terræ.

Faciam cessare inter homines memoriam eorum. Hic iterum proponitur pœna singularis promerita, significans totius gentis abolitionem. Conf. *Exod.* 17: 14. *Job.* 18: 17. *Psal.* 119: 13. Scilicet futurum fuisse, ut ne leviter quidem impressum in terrarum orbe vestigium relinqueretur, quod eorum extinctam memoriam revocare posset. Concipitur iterum hæc pœna tanquam æqua & crimini ab iis perpetrato condigna, quam jus talionis postulare videbatur; quæ dictabat sane *oblivionem Dei*, cujus memoriam non coluerant hi apostatæ vers. 18. jure hic venire puniendam *ablatione memorie* transgredientium de terrâ. Quod factum fuisset, nisi aliquod obstaculum fuisset aliud.

Verf. 27. *Nisi ægritudinem inimici timerem.* Hæc igitur vera ratio & causa fuit, cur non ipsos in angulis exciderit, memoriamque eorum sustulerit Deus, vindicem læsæ gloriæ agens. Qui hic *inimicus* audit, mihi est *Diabolus*, omnium inimicorum nominis Dei dux atque caput, qui abnegationis gloriæ rupis author est, & consiliarius, atque ad hoc crimen suos incitat. Huic tribuitur *DV2 ægritudo*, seu dolor ex manifestatâ in rupe gloriâ Dei: cujus abhinc studium est exconceptâ irâ & indignatione opera Dei malè interpretari. Hic ad dolo-

dolorem suum leniendum, & qualemcunque vindictam repetendam, conatur gloriam Dei quâ potest obscurare. Is author est omnis blasphemiae in Deum, & seductionis gentium, nec non persecutionum, quas adversus veritatis professores movent Tyranni: hæc enim omnia ab ægritudine istius inimici erant expectanda. *Timere* dicitur *Deus* ægritudinem Diaboli ita compositam ad gloriae Dei insultandum, ἀνθρωποπαθῶς: nulla enim causa est, cur Deus hunc inimicum respiceret tanquam se potentiorum, quasi ejus iram cohibere non posset: sed solummodo respicit ejus dolorem, ut malum quaerentem, gloriae suae contrarium, cui antidotum parare vellet & obicem ponere, ne hostis scopum suum planè assequeretur: sicuti enim in metu est perceptio mali, ut imminenti & minitanti, unâ cum voluntate illud pro viribus avertendi, aut declinandi: ita in Deo consilium dicitur cum eludendi scopum, quem ad damnum gloriae inferendum sibi præfigebat inimicus, maloque attentato maturè per ea occurrendi media, quæ id facillè verrere poterant; seu isti media eripiendi, quibus ad dolorem suum abuti posset. Notandum interim non dicitur divinum hoc effatum, quod nullus foret ægritudinis inimici locus, sed quod eum, ægritudine occupatum, certo quodam destituere argumento voluit, quod ad gentium seductionem juxta humanæ sapientiae præjudicium poterat abuti; quippe qui hanc posterorum Abrahami abolitionem interpretaretur Dei Abrahami, quoad causam diutinâ velitatione disceptatam, condemnationem, & Deorum gentilium triumphum.

Ne alienent hostes ipsorum. Quos *hostes ipsorum* (videlicet *Judeorum*) appellat, sunt *gentiles*, jam olim religioni Mosaicæ infesti, & sub inimico jam degnato tanquam sub capite adversus eam militantes;

quibus Princeps hujus seculi uteretur ad Judæorum exterminium, & veritatis oppressionem: ille enim potenter operatur in filiis tenebrarum. *Alienare* vero est gloriam operis, Jehovah debitam, in alios transferre cum effectu. Non negat gentiles gloriam extinctæ gentis Judæorum rapturos ad Jovem suum Capitolinum, alioſve Deos aut Deas, bellorum, ut putant, præſides, quibus omnem armorum successum adscribere inter illos moris est. At spondet Deus illos hostium conatus non eum habituros successum, ut hisce suis triumphis vocandos ad fidem legis & evangelii ab agnitione veri Dei arcere queant, aut efficere, quo minus magna pars gentium videat hoc judicium exterminii esse iræ Jehovah effectum, contemptum rupis salutis severè vindicantis. Non permisit illis Deus omnimodum gentis Judaicæ exterminium, quin relicta sunt per universum orbem gentis indurata & apostatica reliquia, quæ legem & Prophetas legentes in synagogis, exemplum essent punitæ coelitus apostasiæ, atque gentibus vocandis argumentum credendi Mosi & Prophetis, omnemque idolatriam effugiendi: ac simul etiam ex eorum libris evitandi scopulos, in quos illi impingentes naufragium fecerunt. Utile fuit ecclesiæ Christianæ ad fidem Jehovah Dei & Christi, quod Judæorum induratorum remanserit pars satis magna, sed dispersa per orbem, in memoriam antiqui populi: nam, hinc factum, ut ipsa posteritas ita afflicta in exilio, non passa sit se exindè seduci ad cultum gentium, sed professâ fuerit in Deitate monarchiam, & Jehovah judicem, justo judicio eos punientem; etiamsi ad veram supplicii causam non asurgant: fuerunt itaque hostes quidem armis superiores, non causa: nec triumphus ille reportatus efficere potuit, ut fides legis & prophetarum aboleretur, quæ
potius

potius per hunc triumphum confirmatur, quippe cum vaticiniis hujus libri consentientem, qui hæc populi facta cecinerat.

Ne dicant; id est, ne dicat quisquam: divisim enim hæc intelligimus, ut hic alii *ab hostibus Judeorum supra nominatis* sint respiciendi: atque eum in finem hoc dictum accipimus ut impersonale; Belgicè eleganter reddas, *dat men niet en sege*: quod sæpius obtinet in sacris. Vide *Job. 18: 18. Jes. 38: 16. Hesth. 2: 2*. Intelligere hic possumus hypocritas, nomen Dei in speciem profitentes, qualibus etiam utitur inimicus, ut eorum operâ gloriæ Dei detrahat.

Manus nostra elata est. Hic est sermo superbientium, viribusque suis innitentium; ast quorum præsumptio in Judæis prædamnata foret. *Manus* venit pro viribus, atque ita notantur, qui jactant proprias vires. Verbum *מַנְיָ* notat *altum & elatum esse*, atque metaphora ab iis desumpta videtur, qui manum ad ferendum attollunt: & *2 Sam. 20: 21. tollere manum in regem* dicuntur, qui rebelles contra regem arma sumunt, proprias vires ad ejus depulsionem experturi. Qui tale quid jactant, non agnoscunt in isto judicio manum Dei punientem, sed eum quasi ex gubernatione mundi excludunt. Ast forte respicit potius eos, qui cum Judæis vires liberi arbitrii credunt, & in omni suo opere *manum suam* exosculantur, id est propria arbitrii sui studia: atque tunc *alta* dicitur *manus*, quæ conspicua putatur, & propter eminentiam omnibus in sensum incurrens: quorum sententia in Judæis fuit prædamnata, qui sua jactantes opera, ea etiam ostentabant tanquam propriam justitiam constituentia. Hic sensus nobis efficacior videtur, & cum re ipsa consentit.

Et non Jehovah molitus est omne hoc. Accentus conjunctivus sub particulâ **ל** arctissimè nectit voces **יהוה ל**, ut aliud sit, *non Jehovah molitus est*, aliud, *Jehovah non molitus est hoc omne*. Posterius est eorum, qui Jehovah negant esse verum Deum, qui error est gentilium. Prius verò est eorum, qui rupem agnoscunt judiciorum causam, sed eam à verâ Deitate excludunt: redemptorem & judicem eum agnoscetes saltem nomine tenus, ast magnitudinem ei detrahentes æque ac Judæi. Propter illos Deo etiam consultum visum fuit Judæorum reliquias ex hoc judicio eximere, & eorum memoriam relinquere, ut sic error iste pessimus cohibeatur exinde, quod ejus patroni cum Judæis damnatis hactenus colludant: quippe qui evangelium quo ad corticem admittentes nihilominus in causâ primariâ Judæorum hæresin, ob quam condemnati sunt, admittunt; hæc in parte Judaizantes.

Verf. 28. *Nam gens perditâ consiliis sunt.* Hic quæstio est de subjecto: de quibus nimirum hæc dicantur, de Judæis ne? num verò de gentibus, cæterisque inimici seu Sathanæ instrumentis? Judæi, quorquod canticum hoc interpretantur, hæc ferè ad hostes Israëlitis, & eos, qui dicuntur gloriæ Dei contradicere, referunt. Maxima pars interpretum Christianorum de Judæis hoc dictum existimat; metuunt enim aliâs omnes hic esse intelligendos, à quibus Judæi gravia passi sunt, eosque sub semine inimici, & hostibus Dei recenseri: atque hunc versum conferunt cum verf. 4. Ast si verum fateri velinus, & simplicitatem retinere, Judæorum interpretatio hic præferenda est; quia ratio redditur, cur metus ille Dei ab inimici ægritudine, seu hostium perversis studiis gloriæ judicii à se alienantibus, & hypocritarum haud sinceris confessionibus, sit legitimus? Ratio illa

illa est, quoniam tota illa cohors sunt *gens perdita consiliis*, quæ sanè immediatè cohærent. Neque hoc veris Christianis est contrarium, quia illi non sunt de numero hostium Judæorum sed gentiles: nec de numero hypocritarum, gloriæ Dei detrahentium; sed de numero filiorum, quos Judæi & gentes vexarunt, quique cum hypocritis disceptant.

Prædicatum quod attinet, *Jonathan* vertit *gens perdentium bona consilia*, id est repudiantium consilia ad eorum bonum proposita. *Paraphrastes Hierosolymitanus*, *populus perditus malis consiliis*, perveria in propriam perniciem eudens consilia, & amplectens. Notandum verbum **נָחַשׁ** dici de ovibus in aberratione à pastore vero percuntibus, quales præda fiunt leonum & cæterarum belluarum. Ista aberrationis causa ponitur in propriis consiliis. Mens itaque dictorum est, gentem illam in suis consiliis, circa viam salutis stantem, quid sibi sequendum sit (licet visa sit sapiens in oculis suis) ita perditè sibi placuisse, ut Deum, de rupe salutis testantem, non audiverit, imò à regno Dei recedens in perniciem abierit. à quâ gente sanè nihil expectandum boni, sed omnia gloriæ Dei adversa.

Non est in ipsis prudentia, scilicet ad consultandum id, quod optimum est; quippe quæ non animadvertet, quod observandum erat: quam nempe ob causam Deus Judæos abjecerat, antehac ita defensos, & corroboratos; quemve errorem in ipsis damnaverat; cum hoc iudicium ad controversiæ alicujus decisionem illatum debuisset inquiri, & causa per Judæorum istorum supplicium justificata ex eorum libris dignosci. *Paulus* diceret *φασκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράθησαν. Rom. 1: 22.*

DEMONSTRATIO

AD VIM

RATIOCINII.



Ota hæc pericopa, pœnarum denunciationem aduersus eos continens, qui Deitatem rupis sospitatoris abnegarunt, huc facit, ut abnegationem Deitatis Christi ostendat esse crimen in cœlo damnatum, atque ex gratiâ Dei regnoque Christi homines excludens. Hinc præsens exemplum vocandis & vocatis ad fidem euangelii proponitur in cautelam, ne in eundem lapidem impingentes in simile iudicium incidant. Variæ hic ponuntur notæ, quæ in tempore perpensæ, totidem sunt pœnarum indicia, abnegationem magnitudinis rupis tanquam crimen infidelitatis damnantia.

I. Notæ istæ, rationem pœnarum habentes, censentur mala sequentia,

N. Occultatio faciei Dei, à Judæis ablatæ; quæ exclusionem ex omni gratiâ includit, ut fiant *noni populus*, omni bono spiritali & defensione orbatus, imò plang abdicatus, sedens sub iudicio indurationis. Verf. 20.

2. Conversio gentium rapta in argumentum zeli peruersi, undè eorum ex regno Christi exclusio ortum duxit, quandò cum vocatis ex gentibus cohabitare nollent. Verf. 21.

3. Irritatio Judæorum per gentem idololatricam; quâ

quâ provocati sunt Judæi ad bella temeraria & lites; atque bellis impliciti, contra gentem, orbis dominam, pugnare magno suo damno coacti sunt. Vers. 21.

7. Exterminium Reipublicæ Judaicæ, per omnia plagarum genera promotum, dum fame, peste, feris, & gladio maxima eorum pars extincta est, atque terra eorum anathemate percussâ similis facta est terræ Sodomæ, & terræ antiquæ per Assyrios & Chaldæos vastatæ. Vers. 22-25.

7. Dispersio reliquiarum populi perfidi, in exemplum viarum Dei, dum memoria eorum fuit servata in dedecus eorum, ut alii discant cautius mercari. Vers. 26-28.

II. Cæterum hæc faciunt ad justificationem causæ Christi, & Judæorum damnationem, omnibus vocatis & vocandis manifestandam. Videas enim pœnarum starum rationem jam à principio reipublicæ fuisse indicatam: atque nationem Judaicam non potuisse eum in nodum abdicari, nisi ob crimen abnegatæ & male habitæ rupis salutis, pertinaciter continuatæ in vexatione filiorum & filiarum ejus, si modò Deum audiamus in hoc cantico vias suas prædelineantem, & fata populi perfidi in antecessum desinientem. Si vera tradidit *Moses*, quando hoc canticum tradidit populo, sique *Judæi* illud etiamnum *ex Mosis præcepto* canentes, *Mosis* præterunt testimonium, oportet ut ante consummationem reipublicæ hoc crimen commiserint, verum Deum conspiciatorem scelestè occiderint, & abnegatione Deitatis ejus huc reatum contraxerint, quem luere debuerunt in excidio Reipublicæ, & luunt etiamnum in suo exilio. Credendum itaque erat, neminem venturum tanquam Messiam ad redemptionem populi promerendam, nisi Deum

Deum manifestatum in carne, ad parvum tempus humiliatum, sed abhinc ad thronum iudicii contra pertinaces exaltandum.

III. Confirmatur porrò *Deitas rupis* contra gentes eam abalienantes, & hæreticos eam oppugnantes; quoniam Deus reliquit Judæorum portionem in dispersione eo consilio, ut prudenter animadverterent pii, negantes Deitatem Christi ad exemplum Judæorum etiam aberrare à ratione salutis, & perire in suis consiliis. Hi constituuntur inexcusabiles, quia non assecuti sunt consilium Dei in relinquendâ Judæorum posteritate, quod fuit eos nobis sistere capsaños librorum V. T. & conservatores antiquæ traditionis, ex quibus testimonia pro Deitate Christi, quæ omnem dubitationem superant depromuntur. Si excidisset Deus toram gentem, destitueretur eorum scriptis, ex quibus eorum errorem ut damnatum cognoscere licet: destitueretur ecclesia provocatio-
ne ad libros V. T. contra Judæos testantes & fidem veram circa articulum Deitatis Christi confirmantes. Imò frænū iniectum est gentibus & Hæreticis, qui fateri coguntur libros V. T. in manu Judæorum conservatos sapere gentis antiquitatem, nec in gratiam Christianorum esse confictos, cum adhuc sint in manu eorum, qui Jesum occiderunt, & in hunc usque diem in suâ infidelitate perstant, aperti quippe Christianæ religionis hostes. Proin fatendum, si illi ex propriis suis judicentur codicibus, atque ex iis causa damnationis probetur *abnegatio Deitatis Christi*, adeo ut hi ipsi libri tandem aliquando futuri sint instrumentum conversionis eorum, quando ad debitam redituri sunt attentionem; non esse excusandos, qui in eandem incidunt hæresin, atque ex hujus cognitionis defectu se sentiunt cogi ad Systematis theologi omni modam perversionem.

Pro-

Prolapsi sunt ex hujus veritatis abnegatione Judæi in *ματαιολογίαν*. Prolabuntur & illi in idem malum, ut cogantur viam salutis fingere ex proprio cerebro, proprii consilii adhærentes, in quâ percunt: qui enim Deitatem Christi negant, cum pretio sanguinis Christi etiam ejus satisfactionem tollunt, atque doctrinam de justificatione peccatoris corrumpunt, coacti ejus loco justificationem ex placito, quæ per acceptilationem fiat, substituere, qualecunque illud placitum sit; quâ in re Judæismus & gentilismus quoad caput rei consentiunt.

DEMONSTRATIO
 IMPLEMENTI
 A D
 DIVINITATEM
Hujus cantici
 FIRMANDAM.

Constat in antecessum canticum hoc præsentis in pericopâ adversâ Judaicæ gentis cecinisse fata, & ut diximus cum crimine spretæ rupis salutis conjunxisse. Quod si juxta hoc vaticinium judicia illa ad unum omnia Judæis evenerint, haud dubiè censenda sunt eis evenisse ob ipsum illud crimen, quorum hic junguntur: fieri enim non poterat, ut magna illa pars populi Judaici unâ cum Reipublicæ exterminio

Q

ex

ex dignitate populi Dei excideret, quin simul etiam reatum contemptæ & male habitæ rupis salutis contraxerit, qui Deo hanc vindictam extorsit. Nil proin ad causam Christi contra Judæos asserendam vendicandamque nobis restat demonstrandum, quam ut ex historia probemus omnia illa mala, hic notata, Judæis evenisse, quæ hic tanquam totidem supplicia, ob crimen rejecti redemptoris infligenda, allegantur. Jam vero palam est

I. Post excisum unctum Ducem, quem Christiani profitentur esse *Jesum*, Judæorum ex voto crucifixum, atque sub blasphemix titulo (quoniam *se filium Dei* dixerat) ad illud supplicium damnatum traditumque, maximam Judæorum partem *vexasse filios*, id est discipulos excili ducis; quo facto crimen damnatæ rupis malefanam istam progeniem in signum perviciatæ aggravaturam prædixerat textus. Sanè multa gravia à Judæis passi sunt Jesu discipuli. Paulus paucis rem omnem attingit 1 *Theff.* 2: 14-16. Jam ab initio regni Christi carceribus inclusi sunt Apostoli, & Synedrii magni jussu flagellati, omnesque sustulissent, nisi Gamalielis obstitisset consilium. *Act.* 5: 3. 34. 40. *Stephanus*, vir plenus fidei & Spiritus Sancti lapidibus obrutus est. *Act.* 7: 58. 59. Abhinc Saulus, auctoritate Synedrii adversus novos Christianos munitus graves & horrendos contra ecclesiam Christi concitavit fluctus. *Act.* 8: 3. 9: 1. 22: 24. 16: 9. 1 *Cor.* 15: 9. *Gal.* 1: 13. 1 *Tim.* 1: 13. *Jacobum* Herodes Agrippa gladio percussit. *Act.* 12: 2. *Petrum* in vincula conjecit. *Act.* 12: & ut Judæis placeret nihil intentatum reliquit. Quanto cum furore *Paulum* ad necem quæsierint, patet ex *Act.* 21. 22. 23. 24. *Jacobum* *Jesum* de templo præcipitarunt, teste *Josepho.* *Ant.* J. 20: 8. & *Eusebio* H. E. 2: 22. II.

II. Judicia, Judæis interminata, etiam palam constant, & quidem.

N. Judicium illud spirituale *abscissionis faciei Dei*: à quo omnis *lux* veræ cognitionis à Judæis recessit, nec non pietatis & solatii. Sic misera gens in reprobam mentem manifesto tradita est: à quo enim verum λότρον abnegarunt, tota theologia Judaica facta est ματαιολογια, fabulis & nugis cabalisticis plena, tota superstitiosa, ac conciliationem peccatoris cum Deo quærens in rebus nihili. Imo recessit ab iis etiam vera pietas & gaudium. Hinc etiam *Josephus* ultimas de hac gente ejusque impietate effudit querelas; cogunturque Judæi ipsi fateri, quod graviores ob iniquitates, propter quas salute indigni sunt, in exilio mancant. Imò in tantum ab iis recessit *lux solatii*, ut tot secula templo & sacrificiis destituti non habuerint, quo mentem erigant, vivamque spem concipiant; expiationes enim veras in sacrificiis umbraticis quærentes, non possunt non exhorrescere ad eam cogitationem, quâ Deum intuentur omnia expiationis media legalia ab iis auferentem.

2. Judicia sequuntur corporalia externa, quæ sunt,
I. *Provocatio Judæorum ad iram & furorem per gentem stultam*; quod planè factum à Romanis, Judæos in Palestinâ ad rebellionem & arma capefrenda irritantibus: non solum quando *Cajus* imaginem suam in templum jussit collocari, quod consilium tamen ejus mors abruptit: verum maximè, quando *Gessius Florus* gentem Judaicam oppressit, eorundemque cultum multis sannis & ludibriis excepit, qualia multa videas apud *Josephum*. Hinc Judæi, iram concipientes, contra Romanos in-

surgere ceperunt, quibusdam turbonibus ab occupatione Massada, propugnaculi Judææ validissimi, occisis Romanorum præfidiis, initium facientibus. Hoc motuum principium universalis rebellio & populi apostasia secutæ sunt; adeo ut ab anno ær. vulg. 65. usque ad 70. bella cum Romanis, non nisi cum civitatis sanctæ excidio finienda, gesta fuerint.

2. Excidium Reipublicæ Judaicæ plus quam unâ plagâ fuit spectabile; nam, cum Romani Hierosolymas includerent, subactis jam Galilæis multisque locis munitis destructis, innumera hominum multitudo percempta fuit *fame, peste, & gladio*. Maximus horror omnium corripuit animos & *penetralibus templi*, pudendum in modum profanati, quando sub Eleazare militantes intimum templi atrium, & zelotæ sub ducatu Johannis extimum ejusdem templi occupaverant, præliis intestinis se mutuo incessanter invadentes, omniaque cadaveribus replentes; dum etiam tertia factio urbem teneret; atque ex monte templi erumpentes alii alios conterrerent. Horreis incensis *fames* oborta est gravissima, ex cadaverum foetore accessit *pestilentia*, atque ex intestinis dissidiis multorum *strages*. Ita attritis viribus civitas à Romanis facilius occupatur: quod peractum anno æræ vulg. 70. *Loi mensis 10, duce Tito Vespasiano*. Constat unâ illâ obsidione undecies centena millia hominum, quod fando vix est auditum, periisse. Urbs solo æquata est, templumque igne concrematum & dirutum. Reliqua à strage turba fere tota spectaculis fuit servata, ut cum *feris animalibus* certamina inirent, dilanantibus bestis objecta. Cum autem

arma

arma ulterius moverent Romani ad totam terram subigendam, multi coacti sunt in antris horridisque speluncis latebras quærere, ubi ne quidem à *serpentibus*, cæterisque veneno necantibus reptilibus tuti erant. Quocunque te vertas, nihil erat nisi ignis absumens, & sanguinis effusi manantia flumina. Ut ne Sodomæ quidem subversio, & terræ per Assyrios & Chaldæos vastatio fuerit terribilior.

3. Hinc cæteri Judæi, exuti sacris & profanis, sine templo & aris per ultimas mundi oras palare coacti sunt, ubique terrarum miseris erroribus dissipati, nullius provinciæ potentes, servientes ubicunque debebant, & domitos animos, quondam ad libertatem tam acres, forti huic & omne genus ludibriis submitentes. Præsertim à quo sub Hadriano alterâ vice victi & deleti sunt, prohibiti patrios repetere lares.

III. Hisce Dei judiciis, in pervicacem Judæorum gentem effundendis, concipiuntur hic præmitti, hinc gentium vocatio, illinc Judæorum pertinacia.

N. *Gentium vocatio*, nobilissimum est regni Christi beneficium, cujus ope filius Dei constituatur hæres mundi & ecclesia ejus cohæres: huic *vocationi gentium* Paulus Cantici dictum (*illos zelare faciam per non populum*) ipse applicat Rom. 10:19. Eventus vero respondit prædictioni; Christus enim, à quo resurrexit è mortuis, mandata dedit Apostolis, ut jure acquisitæ potestatis in cælo & in terrâ, qualescunque gentes ad disciplinam suam vocarent, & in regnum suum introducerent. *Matth. 28: 18. 19. Act. 1: 8.* Quod non solum factum fuisse ab Apostolis, sed etiam eo

cum successu constat, ut propediem ecclesiæ ex gentibus collectæ ubique terrarum inventæ fuerint. Conf. *Col. 1: 6*. Unus Paulus ab urbe sanctâ usque ad Illyricum, & quidem κύκλω per varios circuitus evangelium prædicavit. *Rom. 15: 19*. Reliqui diviso inter se orbe cæteras gentes adierunt; Parthos à Thomâ, Æthiopes à Maithæo, Indos citeriores à Bartholomæo, Scythas ab Andræâ, Asiam à Iohanne, Pontum, Galatiam, Bithyniam, & Cappadociam à Petro evangelium recepisse antiqua traditio est apud *Eusebium H. E. 111: 1*. Quicquid sit, saltem univèrsium terrarum orbem ferè pervasisse evangelium, & ubique Christianos fecisse ipsa testatur experientia.

2. *Judæorum pertinaciam* ansam præbuisset huic vocationi gentium, etiam confirmat historia. Monet enim Lucas in actis, ut cum Judæi animum obfirmarent adversus evangelium, Apostoli conversi sint ad gentes, ut fortean hoc medio eos ad Zelum provocarent. Hinc *Paulus & Barnabas* Judæos alloquentes, ita instituunt. *Act. 13: 46-48*. *Vobis quidem necessum erat primò predicari verbum Dei. Quia autem eum aspernamini, & vos non judicatis dignos vitâ æternâ, ecce convertimur ad gentes. Quo quidem nuntio letabantur gentiles, & glorificabant sermonem Domini, & crediderunt, quotquot ordinati sunt ad vitam æternam.* Hinc gentes concipiuntur utin deficientium Judæorum supplementum adductæ, quo damnum illud regno Christi resarcitum fuit. *Rom. 11: 11-14*. Hoc pertinaciæ gentis quæsitum remedium, quibusdam Judæorum reliquiis cessit in bonum, qui se converti passi sunt; at maximæ gentis parti in

in malum, qui eo vehementius adversus Christianam fidem & Christianos credentes exacerbati sunt; undè horrendum illud exterminii judicium in se provocarunt.

IV. Notanda quoque sunt alia, judicium illud consequentia, quæ post Reipublicæ Judaicæ excidium per eventus vaticiniis consentientes impleta cernimus; qualia sunt.

N. *Conservatio reliquiarum gentis Judaicæ*, quæ licet in summum venerit exterminii periculum, nihilominus tota extingui haud potuit, Deo dispersos inter gentes, & magnam partem ex Iudæâ evadentium conservante; atque id residuum abhinc ita rursus multiplicante, ut etiamnum inter quascunque fere orbis terrarum gentes dispersos invenias Iudæos, viva severitatis Dei exempla, nobilissimæ prosapiæ carcinomata, omniumque nationum inter quas extorres & palabundi degunt, nauseam & abominationem.

D. *Istæ reliquæ* (tanquam iræ divinæ speculum) reverà hunc usum præstiterunt; ut ovariantibus Romanis, & luxuriantibus hæreticis potuerint opponi. Constat Iudæos superstites victoribus sæpius oneri fuisse; audiamus ipsam confessionem *Rutilii Numatiani*, cujus querela ita se habet.

*Atque utinam nunquam Judæa subacta fuisset
Pompeji bellis imperioque Titi.*

Latius excisæ pestis contagia serpunt.

Victoresque suos natio victa premit.

Hæretici verò, Judaicis erroribus Christianam fidem contaminare laborantes, falsa sua dogmata in
Lu-

Iudæis prædamnata cernere possunt; quamdiu populus iste apostaticus superstes ore & scriptis fidem Christianam impugnat. Ita fibula imponitur hæreticis, ne in propagandis erroribus pergere studentes, Christianorum (Iudæorum apostasiam agnoscentium) animos facile occupent.

1. *Insolentia inimici* secuta etiam est Iudæorum iudicium: quæ fuit elatio gentilium, gloriam Dei Iudicis alienantium, & ad Iovem Capitolinum transferentium, quem excisæ Reipublicæ Iudaicæ jactarunt auctorem; *Jehovam Deum* non agnoscentes, ejusque nomen hostilibus insultibus persequentes, spectarunt hanc victoriam, ut Idolorum suorum à Iehovâ reportatum & multum jactatum triumphum: huc faciunt templum pacis in rei memoriam extructum; & arcus ille triumphalis Vespasiani, formam trophæi referens; nec non mandatum Titi, didrachma antehac Iehovæ pensum, posthac Iovi Capitolino pendere præcipiens, quarum rerum testis est *Josephus*.

7. Hostile victoris populi odium adjiciatur, non solum in *Judeos*, verum etiam in *Christianos*, quippe etiam nominis Iehovæ cultores, quosque tanquam Iudaicæ religionis sectam & propaginem respexerunt Romani: à quibus præter immania convitia gravissimas quoque persecutiones passa est ecclesia Christiana sub Trajano, Severo, Maximino, Decio, Gallo & Volusiano, Valeriano & Gallieno, Aureliano, Diocletiano, & tandem etiam sub Iuliano: de quibus oppressionibus multa Historici, & præsertim *Lactantius* de mortibus persecutorum, nuper è tenebris erutus. Non tamen efficere potuit hostilis ille impetus *inimici*, in

Chri-

Christianos mancipia sua immittentis, quo minus illorum fides prævaluerit, qui Judæorum supplicium interpretabantur occisi Christi vindictam, à gente apostaticâ sumptam; quique profitebantur opus illud non Jovis Capitolini, sed *Jehovæ*, manu populi stulti, & à verâ religione aberrantis, ad hoc ipsum utentis, eamque ita circumscribentis, ut libros V. T. unâ cum reliquiis Judæorum tollere haud potuerint.

¶. Imò etiam supponuntur fore *hæretici* Judaizantes, Deitatem filii Dei negantes, & vires proprias propriamque justitiam jactantes, quorum causa spectanda erat in Judæis, ex fœdere Dei exclusis, prædamnata. Sic *Ebionita*, Christum credentes merum hominem, seu יהוה נל non *Jehovam*, orti sunt; & alii legis umbraticæ observantiam adhuc urgentes, atque ita doctrinam de justificatione peccatoris corrumpentes, ex quorum principiis postea orti sunt *Pelagiani*, *Photiniani*, *Arriani*, nec non *Muhammedani*, quoad caput rei cum Judæis sentientes, Deitatem Christi, ejusque λύτρον, ad animarum redemptionem solum, abnegantes.

V. Norandum porrò hanc adversus Judæos latam *sententiam* in hac scenâ concipi, ut *ante supplicii illationem promulgatam* & à variis prædictam: quod tempus inter crimen excisi ducis, & judicii divini executionem intercedere debuit: proinde quoad hujus rei implementum notare oportet, excidium illud Reipubl. Judaicæ non accidisse, nisi post aliqualem euangelii de futuro illo judicio vaticinantis promulgationem, & prælagiorum quorundam, hunc exitum denotantium, præconium.

¶. Videas hujus argumenti prophetias & prædictiones in libris N. T. annotatas, & ante finem politæ Judaicæ cum iisdem libris per univèrsun orbem disseminatâs:

natas : quales invenire licet *Act.* 13: 40. 41. 28: 25-27. 1 *Thess.* 2: 16. &c.

¶ His adde aliquot præfagia, apud Josephum notata, huic excidio præmissa.

Lubet hæc *Christiani Matthie* verbis in Theatro ejus historico occurrentibus subnotare. „ Prodigia, „ inquit, sive portenta, quæ expugnationem & *πρωλε-* „ *θριαν* urbis Jerosolymæ sunt antegressa erant quadru- „ plicia. 1. *In cælo* : nam primo stella fulgida „ sive *cometa* per integrum annum supra urbem Je- „ rusalem stetit. *Luna* eclipsin per duodecim noctes „ continuas passa est. 2. *In aere* visi sunt quoque ante „ occasum solis currus & quadrigæ in totâ illâ re- „ gione per ærem ferri, & phalanges armatæ in nubi- „ bus commisceri. 3. *In templo* lumen in azymorum „ festo circa maximam templi aram tam clarè fulsit, „ ut dies illuxisse putaretur. *Ænea* templi orientalis „ porta, cujus ostia viginti simul viri maximâ cum „ difficultate removebant, ferreis seris aneoque pessu- „ lo conclusa, horâ noctis sextâ sponte paruit. Bos „ cum sacrificanda esset agnum peperit. Sacerdotes in „ festo Pentecostes interius ingressi templum sacrorum „ causâ strepitum primo atque sonitum, deinde vocem „ audiverunt dicentem, *μεταβαίνωμεν ἐντεῦθεν* : *Migre-* „ *mus hinc*. 4. *In urbe*, quadriennio ante bellum in „ festo tabernaculorum *Jesus* quidam, *Anani* rustici „ filius, cum Jerosolymam ad festum venisset, fanatico „ repente spiritu correptus, exclamare coepit : *vox ab* „ *oriente*, *vox ab occidente*, *vox à quatuor ventis*, „ *vox supra Jerosolymam & templum*, *vox super spon-* „ *sos & sponsas*, *vox super omnem populum*. Hæc „ vociferans noctu atque interdiu circuibat urbem ; & „ quanquam ob voces mali ominis verberaretur, ta- „ men

„ men eandem perpetuò cantilenam canebat. Addu-
 „ ctus ad Romanum Præsidem, & flagris cæsus neque
 „ supplitavit, neque lachrymavit, sed voce lugubri-
 „ ter inflexa ad singulas plagas clamabat: *Va. Va. Je-*
 „ *rosolymis!* donec Albinus Præses hominem absolvit,
 „ insanire ratus. Ille verò usque ad bellum vocifera-
 „ batur. *Va. Va. Jerosolymis!* In festis autem præci-
 „ puè triste illud augurium declamabat, idque fecit
 „ annos septem & menses quinque, donec in obsidio-
 „ ne in mœnibus obambulans rursus clamaret intentâ
 „ voce: *Va! Va urbi & populo!* & prostramo adje-
 „ cit insolens hoc verbum. *Væ etiam mihi,* cum subito
 „ hostili tormenti lætu ad vocem illam percussus con-
 „ cidit... Notatur etiam quod Christiani ante obsi-
 „ dionem urbis divinitus sint admoniti, ut ex urbe
 „ Jerosolymâ transfugerent in oppidum trans Jordân-
 „ nem, nomine *Pellam*, in ditione Regis Agrippæ
 „ Junioris sitam, ubi conservati sunt.

Hæc qui mecum accuratè perpenderit, atque in ti-
 more Dei discussit, non poterit non mirari, quam
 accuratè Deus *in principio etiam prædixerit fi-*
nem (*Jes. 46: 10.*) populo suo; utque ne quidem
 unum verborum istorum malorum in vanum ceciderit
 in terram, verum omnia quam exactissimè impleta fue-
 rint hæctenus in extorri & sub divino anathemate exulan-
 te populo judaico. Utinam dies adesset, quo Mo-
 sen hic animadverterent Judæi testem agere contra illos,
 atque eum audientes victas darent manus, Deo, rupi
 salutis gloriam, debitamque magnitudinem cedentes!

SCENA TERTIA

Ultimam regni Christi post varia ejus certamina evectioem exponens. Vers. 29-43.

I. *Scena tertia ratio.*

Accingimus nos jam ad *tertiam sive ultimam* cantici hujus divini *scenam*, in quâ mihi videor trium observare sermonum sibi mutuo respondentium vices. 1. Primus Sermo querulus est, in quo sua ex dolore orta emittit actor suspiria, lugetque in certâ gente prudentiæ & debitiæ attentionis defectum; quem tanquàm spei ecclesiæ ad tempus frustratæ & in posteriora secula dilatæ, si non planè vacillantis, respicit causam: quippe qui efficeret, ut plenaria mundi hæreditas unâ cum universali agnitione magnitudinis rupis suæ, credentibus ex testamento Dei promissa, non statim adfuerit, sed in aliam oportunitatem fuerit rejecta. Has lugentis partes in se suscipiens palam se proficitur ex eorum numero, qui *rupem salutis* agnoscunt, ejusque magnitudinem venerantur. Quid ni concipimus eundem quem ante diximus *Mosen* hic denuo introduci actorem, qui in primâ scenâ adversus Judæos carnales, in *rupem Salutis* perfidos, egit *κατήγορον*; in secundâ verò judicii divini ad eorum supplicium parati præconem. Quid quæso obstat cur idem ille non tertiâ vice induat personam dolentis, eo quod partis sincerioris populi sui, per fidem regno Christi insertæ, & cum fidelibus ex gentibus unitæ, haud felicior paratus esset in hære-

hæreditatis mundi occupatione progressus, idque propter quorundam stuporem, se Christo non subjicientium. 2. Alter sermo est respondentis ad istam querelam, atque ad rem in quæstione per ampliorem consilii divini expositionem aptissime reponentis. Actor hic est ipse *Deus*, ita tamen, ut duæ divinitatis personæ sermonem hunc consolatorium proferant, & quasi inter se dividant. Prima testatur de secundâ, atque spondet eam, quicquid in communi decreto erat ratum, atque ad ecclesiæ assertionem stabilitum, in tempore suscepturam. Secunda quoque se sistit, ut ad hoc opus, quantocyus oportunitas adesset, promptam atque paratam. Utraque solatium fundat in gloriosissimo quodam ecclesiæ supra hostes triumpho, quem spondet non solum Deus Pater per filium adducendum, sed & filius ut per suum Zelum in tempore perficiendum. Proin hic depinguntur hostium contra ecclesiam conamina, ut elidenda, & in gaudium ac gloriam oppressorum severe vindicanda. 3. Tandem finitur hoc canticum sermone tertio, licet breviori; qui est hominis ad acclamationem regi, ita parato ad suorum auxilium, invitantis, atque omnem illam spem in argumentum jubili rapientis. Ubi bona futura pro rei dignitate exaggerat, quippe quicquid aliquis sibi ex conciliato Dei amore spondere possit continentia. Neque displicet, si quis etiam hic Mosen concipiat, quasi ex sepulchro redivivum, atque eum in modum post fata loquentem, qui hic gentes invitet, ut electos ex Judæis secum excitent, atque ad communes rupi laudes dandas persuadere laborent.

II. *Ansa, his sermonibus oblata.*

ANsa, quam huic quasi collationi oblatam puto, quærenda est in dictis scenæ secundæ, ubi *gens quadam* notata fuerat, tanquam *periens consiliiis & attentione* ad rationem viarum Dei *carens*, atque hæctenus diabolo (rebus Christi inimico) ad omnem ejus indignationem contra regnum Christi exsequendam pessime intervens. Dixerat Judæis relinquendas esse reliquias, easque per totum orbem dispersas ad quorundam refrænationem. Prævidet, qui id ex Dei sententiâ didicerat, illam gentem male sanam objecturam speratæ mundi hæreditati plenariæ obstaculum, atque interim fore, ut subnascatur pessima vitis, cujus plantatores forent Judices, in speciem quidem rupem nostram quoad ejus magnitudinem profitentes, sed tamen reverà ecclesiæ inimici. Hæc dolet animitus actor primus: hunc luctum modificat Deus pater & filius: atque hoc solatium admittens quiritor, monet regni Christi hæredes, ut spem illam cum hilaritate in animo foveant, atque laborent, ut hunc viarum Dei exitum videant Judæi, & eadem cum hilaritate secum profiteantur.

 III. *Cujus temporis sint decantata hic ecclesiæ certamina, ejusque promissa hic assertio?*

Nihil notius, quam populum Dei hic repræsentari, ut ab ejus hostibus diu oppressum, & variis certaminibus exercendum, quamdiu scilicet tempora durent divinæ super ejus hostes tolerantia: verum tristioris hujus repræsentaminis gloriosior subjicitur exitus,

tus, quo causam ecclesie & suam acturus Deus, hinc populum suum extolleret, illinc hostes ejus subigeret. Hærent tamen Interpretes cujus temporis sit populus ille, quem hic ut diu afflictum & tam gloriose liberandum depingit Deus, immediatus hujus cantici auctor. Triplex verò hic est sententiarum divortium.

1. Quidam cantici hujus argumenta, in fati populi Dei depingendis non excedere tempora liberationis Judæorum ex captivitate Babylonicâ autumant. Hi primum sermonem redire ad accusationem Judæorum, qui Chaldæorum jugum sceleribus suis promeruerant, volunt: alterum verò sermonem spondere liberationem populi ex istâ captivitate Babylonicâ unâ cum subversione Monarchiæ Chaldæorum, per Cyrum peractâ, audacter asserunt.

2. Alii argumentum cantici terminandum in ultimum reipublicæ Judaicæ exitium per Romanos illatum volunt, atque primum hujus scenæ sermonem redire ad accusationem populi perfidi volunt; alterum vero ad iudicium per Romanos inferendi illationem; ut inimici ibi puniendi sint Judæi perveraces.

3. Tandem sunt alii, qui iudicium, quod populi oppressi assertionem continet, quodque spondet Scenæ hujus sermo secundus, referunt ad liberationem regni Christi ab hostibus ultimi temporis, quam expectat ecclesia ut cum introitu plenitudinis gentium & universali conversione Judæorum adducendam.

Nos quod attinet, haud veremur asserere hujus tertie scenæ argumentum esse agere de obstaculis, regno Christi sub Novo Testamento objiciendis, iisque iterum removendis, ut tandem magnitudo rupis nostræ per totum orbem agnoscat. Idque adstruimus.

A. Ex duarum priorum sententiarum refutatione, quibus

bus remotis nil remanet in viis Dei præter iudicium illud in sacris celeberrimum, cuius spes facta est ecclesiæ Novi Testamenti, ab Antichristi aliorumque hostium persecutionibus liberandæ. Saltem adversus primam applicationem, quæ hanc scenam temporibus Chaldæorum & Cyri, Persarum regis, accommodare laborat, militant hæ rationes. 1.) Quod Moses ipse hæc applicet ad populi ex primo testamento in terram istam introducti finem, quando monet *in fine* seu *ultimo die* hoc canticum sic testificaturum contra ipsos. *Deut. 31: 28. 29.* undè & ipse Deus dicit, videbo *quodnam sit futurum eorum ultimum*, ut in hoc ipso canteo, *vers. 20.* 2.) Adde, quod jam ante probatum sit, & crimen & pœnam hic ita exaggerari, ut aliquod atrox scelus ultra antiquitus commissam idololatriam hic notetur, & quidem ultimo exterminio puniendam, quale non fuit captivitas Babylonica. 3.) Monuimus etiam inter pœnas numerari provocationem populi fœdifragi ad Zelum per conversionem gentium; quod Paulus exposuit de vocatione gentium, ut medio provocationis Judæorum ad pravam illam æmulationem, quâ se averterent à Christo: quod Chaldæorum temporibus haud quaquam obrinuit. 4.) Dicant quæso, quomodo spes de excindendis Chaldæis, & restituendo populo, ut cum Deo suo conciliato potuerit eo tempore respici, ut gentibus argumentum jubili, quo Deo ut parato ad illam assertionem populi sui acclament? Sane ille locus supponit hilaritatem fidei, quæ non est nisi gentium conversarum, ex quâ Paulus etiam conversionem gentium sub N. T. probat, ut à Prophetis prædictam. *Rom. 15: 10.* Pone hic ab omnibus gentibus, quod quidam vult, exigi, ut felicitatem Hebræorum plenis laudibus ad cælum tollant, eo quod Deum

Deum colant, qui peccatis eorum veniam, & Idololatriæ, à quibus crudeliter habiti fuerunt, perniciem adstituat: num quæso hoc præstare possunt sine abjuratione Idololatriæ, & conversione ad Deum Israël? Ast, tale quid à totius terrarum orbis populis tunc factum, non dicet opinor ille paraphrastes. Multo magis causa ejus ruit, si vertamus, *conciatate jubilum gentes, populus ipsius: aut excitate o gentes ad jubilum populum ipsius.* Cum in utraque versione gentes non possint non concipi, ut jam credentes, & in calu hostium servorum Dei maximæ lætitiæ argumentum invenientes, quippe in spe ipsâ judicii instantis subsilientes.

Neque altera sententia satisfacit, quæ quidem in secundâ scenâ agnoscit judicium Dei fuisse depictum, quod tanquam Christicidæ tulerunt à Romanis Judæi, verum in hac tertiâ scenâ putat fieri reditum ad idem argumentum, licet cum exaggeratione. In hac explicatione & applicatione displicet 1.) *Tautologia*, Sapientiæ divinæ minus conveniens: ad quid enim spectabit denuo repetere accusationem jam ante in scenâ primâ tam accuratè absolutam, & judicium in scenâ secundâ adeo graphicè depictum? 2.) *Destitutio solidæ coherentiæ*, ea enim non admittit in vers. 27. 28. ut per *gentem consiliis pereuntem* Judæos intelligamus jam ante damnatos: sed evidentiâ nexus evincit, Judæorum, ecclesiæ & Dei hostes notari, qui post inflicta Judæis judicia, & dispersas eorum reliquias nondum agnoscerent hos ab crimine non agnitæ magnitudinis rupis ita punitos. Hæc inconsiderantia ponitur ut per Judæorum reliquias refrænanda, & aliquando confundenda: proin ratio datur, cur Deus suæ gloriæ consulens mœruat ab illis; quia sunt *gens periens consiliis.* Hinc sequitur porrò cætera, quæ sequuntur, concipi debere, ut

Judæorum refractariorum judicium sequentia, atque excurrere usque ad ultimum ecclesiæ Christianæ triumphum. 3.) Adde, quod Judicium Judæis per Romanos illatum *non expiationem terræ, sed anathema* intulerit, quæ sanè è diametro opposita sunt, nec in unâ sede morantur. Magnum Dei judicium, quo Judæos punivit, *terram Dei*, eiecit colonis, posuit sub anathemate. Sed magnum judicium, quo ecclesiam liberaret ab hostibus circa ultima N. T. tempora *expiaret terram Dei*, & totum orbem faceret habitaculum ecclesiæ Deo gratissimum. Undè necesse est hic non respici illud judicium Judæorum jam ante descriptum in scenâ secundâ, cujus consequens fuit huic contrarium.

B. Pro tertiâ sententiâ, quæ hanc scenam ad impeditum regni Christi progressum refert, quæquæ hic promitti felicissimum Christianismi post diurna certamina triumphum statuit, fortissima militant argumenta. 1.) Habet illa applicatio præeuntem Spiritum S. ut constare potest ex *Apoc. 15: 3.* ubi *canticum Moysi* dicitur tunc decantandum, quandò ultimam reportaverit ecclesia victoriam ab hostibus suis: cumque huic ecclesiæ triumpho nulla cantici nostri verba applicari queant, præter ea, quæ in hâc tertiâ scenâ occurrunt, eaque legitimo nexu (ut nostra expositio ostendet) huc quam aptissimè referri possint, sanè spiritui sancto nobis in istâ applicatione duci refragandum non est. Adde, verba ipsa cantici propterea sæpius repeti, atque ex hâc scenâ desumi in Apocalypsi, ubi felicia ultimi temporis fata occurrunt deprædicanda. Vide *Apoc. 6: 12-17. 18: 20-24. 19: 2.* 2.) Ad ipsâ scenæ conclusionem attendentes (quæ scenæ exitum exponit *vers. 43.*) videntur ibi conjungi omnimodam servorum Dei ab hostium oppressionibus liberationem, cum expiatione terræ Dei

& populi Dei, atque utrumque exhiberi ut argumentum jubilationis hinc gentium, illinc Judæorum. Cumque ea hactenus non viderit orbis ita junctim à Deo ecclesiæ præstita: omnisque scriptura prophetica felicia illa tempora ad ultimam ecclesiæ N. T. periodum (quæ totam terram exhibebit deo sanctificatam) referat; oportet, ut spem, quam hæc scena facit, concipiamus tanquam se ad finem mundi usque porrigentem. Imo hinc sequitur *judicium* illud assertionis, quod secundus scenæ hujus sermo adedè graphicè depingit, non esse judicium Chaldæis à Cyro illatum, nec judicium Judæis à Tito Vespasiano inflictum; sed *judicium*, quod hostibus ecclesiæ N. T. post varia ecclesiæ N. T. decertata certamina manet. 3.) Adde, quod quorum causa hic agitur, vocentur *servi Dei*, seu *veræ rupis*, qui legibus regni Christi parentes, multa passi fuerant pro nomine Christi martyria, jam verò certum est, hunc titulum non competere, nisi *Christianis*, jam ante nomen Christi profitentibus: undè sequitur hoc judicium, ad vindicias causæ horum servorum Christi infligendum, nullum aliud esse, quam quod peteret horum sincerè credentium hostes, qui Christianum nomen persecuti fuerant, & persequuntur adhuc, & quidem cum illâ consequentiâ, ut abhinc *rupes salutis* in toto orbe agnoscat. verus & summus ille Deus. Hæc *judicii* istius ratio exponitur vers. 39-42. 4.) Neque prætermittendum, quod tota hæc scena res referat, quæ post reipublicæ Judaicæ exterminium ultimum, atque dissipatas per orbem Judæorum reliquias, sequerentur, nec non obstaculum regno Christi, quo minus ab eo tempore ad plenariam mundi subjectionem seu hæreditatem provecta fuerit, objicerent. Proin scenæ hujus sermo primus luget tantummodo illa regno Christi objecta impedimenta, quæ in

sermone responforio considerantur, tanquam singulari Dei vindictâ auferenda.

Neque metuendum est, quod hæc nostra interpretatio Judæis nimium faueat, qui illud iudicium concipiunt; ut pœnas sumpturum ab iis, à quibus multa gravia in dispersione fuerant passi, ac proinde Christianis, populi Judaici oppressoribus esse applicandum, sicuti Judæorum magistri hanc scenam applicare solent. Cum contra facile sit demonstratu plura in hoc cantico notari hominum genera, quales sunt *Judæi*, sub anathemate positi: *serui Dei* ex Judæis & gentibus collecti, atque rupem salutis sincerè profitentès: nec non *Romani*, primum gentiles, postmodum pseudo-Christiani, à gentiliū principiis, sententiis, & ritibus non satis purgati: Imo etiam alii *Judaizantes*. Hæc duo ultima genera inimicorum, se *seruis Dei* opponentium designari, ut hoc Dei iudicio puniendi (sive *hostes* sive *osores* audiant) constat: est non alio nomine, quam quia *seruos rupis* non sine horrendis sanguinum effusionibus aliisque injuriis opprimere conati fuerant. Sub his verò *Dei seruis* non comprehendi Judæos è terrâ suâ ejectos vel indè constat, quia illi norantur ob non agnitam rupis magnitudinem ex terrâ ejecti, & tanquam osores & hostes Dei proscripti, in fine demum reducendi.

IV. Tertiæ hujus scenæ scopus.

EX dictis etiam colligimus hujus ulterioris repræsentationis scopum esse, ut ostendat, quibus gradibus post damnatam gentem Judæicam *rupes salutis se causse suæ & servorum suorum probaret vindicem*, & quomodo in elevatione regni sui (super hostes sui nominis exaltandi)

altrandi) *suam magnitudinem*, seu quod idem est, *Deitatem suam* ad totius mundi convictionem *assereret*. Hinc exigit rupes salutis, ut in opere vindictæ suæ *videant & animadvertant* homines in communi, quod ille sit omnipotens ille mundi rector, & solus ille ac supremus verus Deus. vers. 39. Neque *acclamatio* regi facienda (quæ postulatur vers. 43.) aliud vult, quam ut eum celebret verum regem in regno Dei. *Hanc agnitionem* concipit, ut *intentum* à magno illo ecclesiæ vindice in viis illis suis *fructum*, quem sub finem operis ab hominibus, judiciorum istorum spectatoribus, expectet. Scilicet quod multi *ex Judæorum supplicio & gentium fugâ* non satis agnoscerent, hoc efficeret, ut universaliter agnosceretur ex tertio seu ultimo judicio persequens hostium & osorum supplicium: atqui hæc foret *agnitio magnitudinis rupis*, cui se omnes Arbitrarii per multa secula opposuerant, quodque argumentum omnibus antegressis setulis magnam controversiarum partem constituerat.

V. *Methodus in a. lornatione hujus scenæ servata.*

Pœtica fictio in hâc scenâ elegantissima est, & probat hoc canticum esse sapientiâ divinâ dignissimum opus. 1. Primo loco in scenam educit hominem, gloriæ rupis amantissimum, sese Orthodoxis fidei confessoribus adjunctem, qui cognoscitur ex dictis, quibus profiteretur vers. 31. *Non sicut nostra rupes est rupes eorum*. Non potuit dicere *nostram rupem*, quin profitebatur se cum omnibus electis credentibus supra eandem Petram ædificatum, atque in eâdem invenisse confugium fidei ad suam salutem. Ita etiam quosdam Ju-

dices appellabat *inimicos nostros*. Nihilominus probat se Prophetam à Deo de rebus futuris edoctum, undè indicat se prævidere fugam gentium, inimicorum aliorum exaltationem ad tribunalia, eorundemque futura molimina ad vitim pravam colendam, quæ pessimum protruderet venenum: imò etiam quod gens malefana per illa omnia non rediret ad prudentiam, quâ magnitudinem rupis agnoscat. Hæc expositurus docet cum gemitu horum inconsiderantiam effecturum, ut rupes nostra secundum suam magnitudinem non statim per totum mundum ab omnibus gentibus cognoscatur & glorificetur: atque hunc dolorem eleganter sub phrasi optativâ occultat, quæ testatur per horum insipientiam magnum ab ecclesiâ arceri bonum, quod tamen fervido animi desiderio multi sperabant. Adde etiam sub hoc schemate indicari aliquod priorum Christianorum præjudicium, quo proxime secuturam putabant universalem mundi sub regno Christi subjectionem. 2. Secundo loco comparent Deus Pater & Filius, qui sistuntur, ut confortaturi ecclesiam quoad spem conceptam; sed indicant eam spem exercendam esse tolerantiam: bonum enim speratum dilatum tantum esse in tempus opportunum: attamen certò certius venturum, quod prior probat ex obfignatione libri, alter firmat jurejurando. Prior signa temporis opportuni exponit, alter verò modum exsequendi judicii, quo triumphum ab incredulis reportaret, suamque magnitudinem comprobaret, explicat. 3. Tertio loco comparet etiam aliquis divini consilii minister, qui suadet, ut spem illam datam rapiant in argumentum jubili, atque eam inde concipiant futuræ liberationis certitudinem, quâ, non aliter ac si jam partam coram iacuerentur victoriam, regem illum populi, ejusdemque potentissimum defensorem, omnibus laudibus celebrent,

brent, atque ad concentum præ primis electos ex Judæis invitent.

VI. *Divisio hujus scenæ.*

PRO triplici sermone tripartitam concipimus hanc scenam.

I. Primi actoris sermo effundit querelam, supra gentis malefanz in præcedenti scenâ memoratâ inconsiderantiam; ubi videas.

A. Votum majoris sapientiæ & prudentiæ. Vers. 29.

B. Convictionem criminis, defectum prudentiæ manifestantis, ubi procedit

1. Ex facto aliquo futuro, ad veram causam per inconsiderantiam non relato. Vers. 30. 31. a.

2. Ex condemnatione futurâ aliorum hostium, qui tamen veram causam cognoscentes priorum inconsiderantiam facerent inexcusabilem: horum
judicium

a. Notatur. Vers. 31. b.

b. Exaggeratur ab eo, quod etiam illi iudices forent homines pessimi consilii & prævæ vitis auctores. Vers. 32. 33.

II. Secundi actus sermo duplex est, exponens consilium Dei de novo medio revocandi inconsiderantes ad agnitionem magnitudinis rupis, per aliud iudicium, in hostes ultimi temporis effundendum; ubi agit

A. Deus Pater,

1. Decretum ultionis, ab hostibus sumendum, manifestans. Vers. 34. 35. a.

2. Oportunitatem temporis, quo hoc iudicium fieret, per qualitates temporis indicans, cujus signa
a. Va-

- a. Vacillatio pedis hostium. Vers. 35. b.
 b. Ultima ecclesia angustia decentiam maturandæ liberationis includens. Vers. 36.
 c. Proterva hostium insultatio spem ecclesiæ per amaram expostulationem irridens. Vers. 37. 38.
- B. Deus Filius, dictis patris non solum accinens, sed se paratum ad illud auxilium sistens; in cujus sermone notetur.
1. Exordium, invitans ad attentionem, quâ ejus magnitudinem ex viis ejus futuris animadvertant. Vers. 39.
 2. Spei à Deo datæ (de liberatione ecclesiæ per ultionem ab hostibus sumendam) renovatio, & sub jurâjurando confirmatio. Vers. 40.
 3. Modi, quo judicium exerceret, terribilioris expositio. Vers. 41. 42.
- III. Tercii actus sermo epiphonema continet, excitans ad jubilum, ubi occurrit,
- A. Excitatio ipsa ad debitam regi acclamationem faciendam. Vers. 43. a.
 - B. Confirmatio officii debiti ex rationibus, dignum jubilatione argumentum proponentibus. Vers. 43. b.

EXPOSITIO
TEXTUALIS

Scenæ tertiæ

V. 29. **U**tinam sapientes fuissent : vel sapiis-
sent ; atque adeo se sapientes ipso
rerum conspectu , nec non occasio-
num oblatarum presentatione præstaf-
sent. Nova hic scena est , & novus actor eam aperit ,
qui in publicam erumpens querelam dolorem suum te-
statur supra novè accusatorum inconsiderantiam , & non
admissam sapientiæ disciplinam. Respicit actor *veram*
sapientiam , ex verbo sapientiæ hauriendam , quam ne-
gat à gente malefanâ aut edoctam , aut ad usum revo-
catam : respondetque hæc ejus querimonia ultimè di-
ctis , & in fine scenæ antecedentis per modum accusa-
tionis objectis. *Neglectus* igitur *sapientiæ* , hic nora-
tus , est attentionis defectus , quâ non didicerant scri-
pturas , vias Dei delineantes ; nec dogmatis , in quo
radicatur omnis sapientia , sensum & momentum. Est
autem hoc *dogma* doctrina de rupis dignitate & magni-
tudine , sine quâ ratio salutis peccatoris non intelli-
gitur ; Suntrque *vie Dei* omnia ejus opera , quæ ad ve-
ritatis istius justificationem & falsitatis contrariæ damna-
tionem se facturum prædixerat Deus. Particula optati-
va 17 exponitur per negativam **N** à LXX interpretibus ,
T
nisi

nisi forte in suo vitiatō codice legerint **וְ** pro **וַ**: vertunt enim hæc verba *וְכִּי עָפְרוּנָהָן סוּמְעָא*, conjungentes & verbum sequens.

Hoc optativo dicendi genere pessimè abutuntur Pelagianizantes, qui indè in Deo *velleitatem*, in homine intemeratas *liberi arbitri vires* colligunt. Verum præterquam quod *Deus* non nisi per *ἀνθρωποπάθειαν* sic alibi loqui concipiendus sit; hic plane ejus applicatio non quadrat; frustra enim hic fingunt Deum loqui, cum actor hanc scenam aperiens potius *homo* sit, de Deo loquens in terciâ personâ, ut liquet ex vers. 30. apertè enim se jungit vers. 31. cum fidelibus, dum Deum rupem professurus vocat *petram nostram*: talis sermo est hominis fidelis, petram salutis etiam spei omnisque fiduciae suæ fundamentum & fulcimentum profitentis. Talis est, qui dolet in his defectum sapientiæ, quia causa erat amoliendi per longum tempus boni, quo gloriosior evasisset ecclesia, & gloria *rupi* assereretur.

Animadvertent hoc. Verbum **וַיִּשְׁרַח** notat aliquid ad mentem revocare, atque ita attendere, ut simul quod intelligunt factis futuris applicent. In viis Dei observandis is rem rite perpendit, qui in gestis rerum prædictarum eventum perspicit, & ex quonam Dei consilio fiant per prophetias dignoscere novit. Nexus ponitur inter *sapientiam & prudentiam attentionis*, prioris est res maximas cognoscere ex usu & scopo: posterioris est ad obvia attendere, quomodo illa possint in casibus oblati locum habere. Confer quoad Phrasin & utriusque nexum. *Psal.* 107: 43. *Ferem.* 9: 11. *Hos.* 14: 10. Particula **וַיִּשְׁרַח** relativa est, monetque objectum animadversionis esse indicatum in antecedentibus. Quæ Præco iudicii divini præmonuerat in antecedentibus, ea monet tunc fuisse ab us perpendenda

denda quando, judicia Dei cernerentur populum Judaicum invadentia, eosque etiamnum debere ea considerare attentius.

Attenderent ad extremum ipsorum. Verbum **בִּוְהַבְּיָוֶה** notat *prudentiam*, seu prudentem rerum trutinacionem, ut quo ducant teneas: cumque exitus acta probet, prudentia amat in alieno exemplo potius spectare, quid sibi de viæ exitu spondere possit; quid non? **אֶחָדָה** notat (ut visum vers. 20.) rei extremum seu ultimum terminum, ubi finis anteriora damnat aut coronat, prout exitus nocet aut juvat.

Dubium videri possit, quorsum illud affixum in **לְאֶחָדָה** referri debeat: quidam ad Judæos supplicii Dei punitos referunt: atque ita huic nostro foret in votis, ut hæc gens inconsiderantior exemplum severitatis Dei in Judæis diligentius expenderet, atque judicia ipsa cum suppliciorum causis exactius conferret, ne in simile exemplum perfidiæ incidat, atque ecclesiæ similes creet molestias. In hunc sensum si verba accipiamus, deplorat istius prudentiæ & sapientiæ defectum, quandoquidem in eo se manifestaturum, quod hi ad Judæorum exemplum professores rupis eodem ac illi odio proscriberent atque persecuerentur, non perpendentes Judæos ita agendo in judicium exterminii incidisse. Hoc si notarent, supponit, quod manus à sanguine servorum Dei fundendo cautius abstinerent.

Sunt tamen alii, qui vertunt *ad extremum suum*, referendo affixum ad illos ipsos, quos deplorat actor, atque imprudentiæ reos arguit: quod forte cum sequentibus magis convenit: atque ita tacitè infelicem viarum exitum (quem notatum cernimus vers. 30.) innuit; quamvis nec præsentiant nec credant id delinquentes,

tes, qui hoc ex Judæorum exemplo discere debuissent. Est in hominibus irrogenitis mira cæcitas, quod præsentia intuentes futura non advertant; nec patiantur se à præsentibus voluptatum fruitionibus depelli per consequentium malorum interminationes, quas non ad animum revocant: Imò quod ne quidem finem præsentium judiciorum Dei videant.

Verf. 30. *Quomodo persequeretur unus mille? & duo fugarent decem millia? seu myriadem.* Descriptio rarum belli eventum suspendit ex usu prudentiæ; imò ut dilatum, vel saltem nondum obtentum proponit ob defectum sapientiæ. Vel potius *fuga hostium* concipitur ut res præsens, nuperve facta: sed ab istis insensatis non rite perpensa; qui manentes in abnegatione Deitatis rupis nostræ, non rite animadvertunt id sine consilio manifestandi rupis præstantiam fieri non potuisse. Ut rem factam nuper concipi debere eam fugam monent sequentia, ubi *rupes eorum* dicitur *eos vendidisse*, & *Jehovah eos conclusisse*. Depingitur effectum aliquod divinx potentiæ simul ac tutelæ (quando hos liberare vult oppressos, aut punire transgressores) omni modo stupendum, propter partium inæqualitatem: *unus* enim confertur hic cum *mille* hominum turbâ, & *duo* cum militum *myriade*: in quâ collatione augetur proportio; nam *unus* quidem in primo effato opponitur uno millenario, ast in altero effato *duo* juncti opponuntur longè aliâ proportione, non duobus millibus, sed decem; qui numerus quintuplicatus est. *רַבְרַב* licet ex etymo à thenate *רַב* multitudinem significet magnam, in numeris definitis tamen *myriadem* notat, habetque se ad numerum millenarium, sicuti millenarius ad centenarium; & centenarius ad denarium. Conf. *Jud. 20:10*. In tantâ partium disparitate numeri majores ponuntur hostium

hostium continere inanum: numerus minimus repræsentare Dei instrumentum unum & alterum, quo solo velit uti ad hostium superbiam deprimendam. Eventus victoriæ autem ponitur in eo, quod non solum servaretur ecclesia ab hostium invasionibus, sed quod cogenterur hostes *um & duobus* junctis terga dare per fugam, & fugiendo à tergo arma sentire persequentis. Exempla similis victoriæ reportatæ sunt in sacris. *Sangar* bubulci baculo tantummodo instructus sexies centum Philistæorum profligavit, *Jud. 4.* *Jonathan* cum suo armigero Philistæos aggressus, eos fugavit, *1 Sãm. 14.* Verum, in similibus casibus notanda semper manus Dei, cui *ex æquo est per paucos redimere ac per plures*; quippe qui immisissis inter hostes terroribus panicis, facile eos confundit. Nec sufficit rem in abstracto sic spectasse: cum actor hic potius novum specimen inconsiderantiæ proferrat, quod nempe finem novi operis non satis perpendentes manserint in errore circa rupem salutis. Delatâ Judæorum manu hic ponitur delenda etiam alia quædam potestas in mundo, se opponens adversus regnum Christi, seu contra professores magnitudinis rupis nostræ: quam victoriam reportaret ecclesia parvâ manu: fugatos enim, aut fugandos, esse ex hostium numero concipiendos me docent sequentia, ubi *eorum rupes* opponitur Deo nostro.

Si non, quia rupes eorum vendidit eos. Revocatur illa fuga hostilis potestatis ad causas singulares. Quæstio erit de modo possibilitatis istius eventus? Qui pote, ut tam impar vis collata, talem inveniret successum? nisi aliunde accederet ratio? quam nunc exponit. Duplex adducitur stupendi eventus causa, hinc *rupes eorum*: illinc *Jehovak*. *Rupes eorum* est, cujus defensioni ianiti solebant, atque opem in bellis implora-

re; *rupes* enim, ut diximus, symbolum potentiae est, seu verae, seu imaginariae, ad quam se homines, ut defensionem inveniant, recipiunt. Cumque haec eorum *rupes* à Jehovah distinguatur, nulla alia esse potest, quam gentium aliquis *Deus*, seu idolum, quod colebant; imò est ipse *Diabolus*, pro Deo cultus, homines seducens, atque gloriam Dei ad se rapiens: qui videbatur in deletione Reipubl. Judaicae causam superior; dum victores, triumphii laudes ad hunc suum Deum referentes, sibi videbantur in eo habere fortissimam *rupem*. Dicitur haec *rupes eorum* suos *vendidisse*, id est, alterius potestati concessisse, & quasi tradidisse; quo sensu etiam *Deus* dicitur *vendere populum* Psal. 44: 10. Verum emphasis verbi וָכַר haud quaquam negligenda videtur: Qui enim sic *vendit* aliquid, lucrum intendit, atque ejus gratiam quasi de jure peculii recedit. Eum in modum ponitur antiquus ille, & vaserrimus fallendi artifex (videns, quod crescente per orbem lumine veritatis, idololâtras ex gentibus in pristina caecitate retinere diutius haud valeret) consiliunt mutasse, & è re sua existimasse, ut priorem commutaret scenam, atque hominibus Idololatriam quidem detestantibus, nec tamen veritatem Dei sincerè agnoscentibus traderet potestatem illos sub novâ seductionis specie in aliam religionem transferendi. Sic vidit Johannes in Apocalypsi cap. 13: 2. *Draconem omnem suam potestatem Bestiae tradentem. Vendidit* itaque fugatos, quia retinere non poterat; & hoc egit, ut sub titulo mentito aliâque formâ nova evaderent regni tenebrarum mancipia.

Et Jehovah conclusit ipsos. LXX. Καὶ ὁ κύριος παρέδωκεν αὐτούς. *Et dominus tradidit ipsos*, fugatos nempe; quos *rupes* ipsorum deseruit; cum tueri non posset.

Jeho-

Jehovah subegit, potestateque orbavit. Verbum מָנַח in Hiphil מָנַחַךְ notat propriè *jubere occludi*. Deus concipitur ut rei arbiter; qui jubet, ut victi concludantur, & quasi in suis detineantur ergastulis, atque pro suo arbitrio statuit de forte fugatorum, ut evadant mancipia & potestate orbati sub potestate novâ serviant. Dein statuit de ergasterii ministris, quorum sub custodia hi servi forent premendi: undè hoc verbum sub notione *tradendi* vertitur, quatenus id pendet ex arbitrio Dei. Sensus itaque est, Deos gentium ita deseruisse patrocinium cultorum suorum, atque alia orci instrumenta parasse, quæ eas subigerent, ut interim totum rei arbitrium fuerit penes *Jehovam*, hisce utentem, & ad eum finem excitantem: nisi enim *Jehovah* eos *tradidisset*, & eam scenæ mutationem suo arbitrio direxisset, nihil horum eo modo fieri potuisset.

Vers. 31. *Quia non sicut nostra petra, petra ipsorum est.* Nota hic oppositionem fieri inter utramque petram, & utrumque populum ad hanc aut illam petram spectantem; dicit enim Orator צורנו & צורם. Proin nomen *petrae* seu *rupis* transfertur hic etiam ad Deos alienos; non quod revera sint id, quod audiunt; verum quia tales censentur à cultoribus suis, qui se ab iis accepisse auxilium autumant. Dum opponuntur *populi* per affixa (*nostra & ipsorum*) evidens est non unum esse utriusque confugium, nec eandem fidem; verum qui *petrae salutis* adhærebant, hic gloriari de ejus præstantiâ supra petram fugatorum. Differentia in eo est, quod *petra ecclesie* sit constans, semper sibi similis, mutationem in suis non patiens, atque insuperabilis. *Petra vero fugatorum* sit varia & mutabilis, nec quicquam valens adversus arbitrium *petrae nostræ*, cui cedere cogitur & inservire. Quando orator hic no-

ster

ster dicit *nostra rupes*, conjungit se cum iis, qui se petrae salutis adhærentes super eam ædificari passi sunt; proficiturque se ex numero fidelium & membrum ecclesie esse. Hinc observamus, quam coactè interpretes (dum personas in scenâ sermonem commutantes non satis distinguunt) dicant *Deum loqui in personâ populi aut Moysi*: quo interpretandi genere mirè ordinem sermonis turbant.

Verum, deliberandum hic de potestate particule causalis: negat fugam & subactionem hostium adeo singularem fieri potuisse, nisi ad confusionem petrae hostium fugatorum & ad gloriam Jehovæ, qui agnoscendus sit in câ rerum mutatione supremus mundi arbiter & gubernator, atque causæ judex, dum fugatos jubet quasi includi, & ob contractum reatum opprimi: nunc autem probat in illâ rerum mutatione longè alias fuisse partes rupis nostræ, quam rupis fugatorum & subactorum; atque hunc nostrum Deum revera concipiendum esse in illâ rerum mutatione, ut verum judicem, & supremum arbitrum; quia *non est nostra petra comparanda cum petra eorum*. Hoc jam ponitur ut per omnes Jehovæ vias comprobatum: atque inde concluditur cum in hoc judicio attentius fuisse considerandum, quàm quidem faciebat gens malefana, finem viarum Dei in hisce non perpendens.

Et inimici nostri erunt Judices. Vel sunt Judices.
LXX. οἱ δὲ ἐχθροὶ ἡμῶν ἀνοητοί. Illi hic accusationem concipiunt, quâ in hostibus denuo peccatum inconsiderantia culpatur, quod in sequentibus putant confirmari, dum *vitis eorum* depingitur ut pessimos fructus profrens. Sed malè, dum longè aliud quid dicitur. *Inimici* vocantur, fortè ad præcautionem, quia poterant videri *amici*; quippe Deo mentientes hic concipiuntur
fucum

fucum facere, & speciem regni fingere, dum nomen Christi externum profitentur. Hi audiunt פלילים, quæ vox Judices in causâ litis & arbitros notat, *Exod.* 21: 22. Derivatur vocabulum à radice פלל, quæ vox in Pihel *judicare* significat. *1 Sam.* 2: 25. *Psal.* 106: 30. Atque ita hi inimici, licet se rectè sentientes jactitent, ponuntur Judices fore ab istâ scenâ mutatione, & potestatis translatione; qui abjuratâ idololatriâ antiquâ, & publicâ authoritate muniti causas dicerent, atque controversias deciderent: hi enim rupem ecclesiæ in hac litis causâ & controversiâ justificarent, atque eum summum Deum declararent. Ita aliquando magnitudo rupis ex vis ejus, præsertim ex fugâ hostium cognosceretur in N. T. ut non solum pii in illi fide confirmarentur, sed etiam ipsi inimici pro suâ authoritate id tanquam rem evidentem agnoscerent, ejusque præstantiam præ diis gentium celebrarent.

Verf. 32. *Nam vitis ipsorum erit ex vite Sodomæ.* Hic omnis difficultas versatur in particulâ relativâ ipsorum, quam interpretes diversimodè trahunt. Quidam hic reditum fieri ad Judæos existimant, atque nexum quærunt cum verf. 26. ex R. Salomone Jarchio, qui rem ita connectit. *Dixi in corde meo, in omnes angulos dispergerem eos, cessare facerem memoriam ipsorum . . . propterea, quia opera ipsorum opera Sodomæ & Gommorhæ.* Abarbanel ad hostes refert; *Cum inquit confutaverat opinionem, quæ volebat falsorum Deorum ope superatum Israellem: jam quoque ostendere conatur, neque justitiæ suæ hostes debere victoriam, cum nihil minus fuerint quam justî, qui naturâ cogitationibus & actionibus se pessimos probaverint.* Sunt & inter Christianos interpretes, qui ad gentiles referunt, putent-

putentque Mosen jam hic gentilium flagitia commemorare, quibus divinam iracundiam irritarunt: atque ad majorem exaggerationem fructus vitiosæ illius propagationis Gentilitatis conferre cum fructibus Sodomæ & Gomorrhæ. Verum, parum attendunt illi omnes ad scenam præsentem. Loquitur præsens orator ut frater inter fratres & ad fratres, deplorans, quod *gens quædam malefana* non didicerit sapientiam & prudentiam ex viis Dei cum Judæis & Gentibus initis: atque ad ejus stuporis exaggerationem monet, quod causam facile potuissent dignoscere, si ad causam & finem fugationis gentium quoque attendissent. Saltem debuisse convinci ex judicio aliorum *inimicorum*, qui judices forent, urget apud fratres; qui (licet inimici) hanc rem probe tenerent. His dictis subjungit argumentum, probans eos fore *inimicos*, *homines* sc. *peffimos*, ex fructibus. Hæc probare de Judæis aut Gentibus Idololâtris, apertis hostibus, apud professores rupis nostræ non erat operæ pretium; cum nemo Christianus de eo dubitet; neque metus erat, ut ab his deciperentur eorum judicio. Verum metus erat eos, qui Judices agentes, magnitudinem rupis nostræ dogmatizarent ex tribunalibus, aliquandò decepturos veros fideles, qui eos propter tale judicium acciperent pro amicis, & veris regni Christi membris: eorum in gratiam probat illorum *judicium* ab eo respici quidem ut causæ favens, at tamen ut *inimicorum*, fucos & specie fallentium, reipsa tamen ut veritatem salutarem opprimentium; *quia vitis ipsorum fores ex vite Sodomæ*. Ita omnia proximè cohærent, & instituuntur fideles, cur in judicio causæ consentientes, tamen non sint habendi pro amicis, sincerè credentibus, & veris populi ductoribus, neque eorum judicio in omnibus standum sit. Notandum quoque particulam ¶ aliquandò

dd etiam esse assertivam, & veri certe 1 Sam. 14: 39. 44. 25: 34. Quasi dicat, certe vitis eorum (quos licet Judices in hoc casu faventes tamen etiam inimicos nostros appellavi) erit ex vite Sodoma. Obtinet saltem illum rationem dare, & confirmare, quod eos rectè inimicos ecclesiae dixerit.

Vitis est Symbolum populi, qui respici vult ut plantatio Dei, ad fructus bonos gratosque proferendos facta. Sic populus Israëliticus concipitur alibi ut vitis, quam Deus plantaverat. Vid. Psal. 80: 9. Jes. 5: 1-7. Sic & ecclesia N. T. comemendatur ut vitis Dei. Cant. 8: 11. 12. Jes. 27: 2. Imò Joh. 15: 1. Christus se vitem vocat, ita tamen, ut fideles à se dependentes concipiat tanquam racemos; ut revera ad ecclesiam capiti junctam τὸ ὄκρον vitis referat. Hic loci notatur vitis, sed haud bonæ indolis, cui cum pessimi tribuantur fructus, evidens est, quod non sit plantationis divinæ, sed plantationis *judicum*, nomen Christianum mentientium: quique declarantur veræ ecclesiae inimici. Hinc constat vitem illam fucam veræ viti movere controversiam de veritate ecclesiae, atque videri velle suis racemationibus verum comprehendere populum rupis. Nihilominus illa damnatur in hoc cantico, quandò declaratur originem duxisse ex vite Sodoma.

Fore dicitur ex vite Sodoma, & ex agris Gomorrhæ. Nihil notius, quam Sodomam & Gomorrhæm fuisse famigeratissimas pentapoleos civitates, in fertilissimo Palestinæ agro quondam conditas, sed sub ætate Abrahami singulari Dei judicio everfas, atque in mare mortuum demersas. Agri tamen Gomorrhæ sunt illæ ipsæ oræ, quæ mare mortuum radunt, eique adjacent, quæ à pestiferis aquarum istarum halitibus ita corrumpuntur, ut, quicquid in iis excrescat, verorum geni-

mimum speciem quidem referat, sed tamen quoad succum contaminet, ita ut in corruptissimos fructus exeant. Proin *vitis Sodomaë in agris Gomorrhæ excrescens* alludit ad pessimas illas frutices, quæ in istis oris notantur, de quibus multa veteres. *Tertullianus* in apologetico cap. 40, de hac regione loquens, dicit. *Olet adhuc incendio terra, & si qua illic arborum poma colantur, oculis tenus, ceterum contacta cinerefcunt.* *Augustinus* de civitate Dei libr. 21. cap. 8. *Prodigiôsâ fuligine horron est, & poma ejus interiorem favillam mendaci superficiei maturitatis includunt.* *Isidorus Etyim.* libr. 14. c. 3. *Nascuntur ibi poma vitentia, sub tantâ specie maturitatis, ut edendi desiderium gignant: si carpat, fatiscunt ac resolvuntur in cineres, fionemque exhalant, quasi adhuc ardeant.* Eadem tradunt *Ambrosius* libr. 1. de Abrahâ. cap. 6. *Clem. Alex.* libr. 2. *Pædag.* cap. 10. Hæc jam ante memoriæ prodiderat *Philo Judæus* libr. de Abrahamo, ac præ primis *Josephus* de Bello Jud. libr. 5. cap. 5. *Colore quidem & specie, inquit, aliorum fructuum sunt per similes, tactu vero in carpentium manibus resolvuntur in fimum ac cineres.* *Vites itaque Sodomaë in agris Gomorrhæ egregium præstant Symbolum ecclesiæ fucatæ, per hypocritin veram mentiens ecclesiam, videturque quam proximè referre populum Judaicum carnalem, qui olim istas mundi oras incoluit: hic verò quantocijus concipiuntur ab eo separati genuini Abrahami filii, populi pars electa, in sacris tantummodo pro Sodomaë reputatur, & pro Gomorrhâ. Conf. Deut. 29: 23. Jes. 1: 4. 10: 23. Jerem. 24: 14. Zeph. 2: 9.* Hic loci notandum, quod non ipsa *vitis Sodomaë in agris Gomorrhæ* exhibeatur, sed ejus propago ex *vite Sodomaë* sumpta & ex agris *Gomorrhæ* in aliam oram translata: atque sic

sic eleganter ac quasi nativo symbolo depingitur sub N. T. novus *populus carnalis*, vero populo spirituali gravis, molestus, & inimicus, cujus omne consilium foret populi cujusdam (ad imaginem disciplinæ Judaicæ) formam induere, qui legem antiquatam & tempora revocaret, quasi cum repullulante Judaismo imitaturus fere omnes Judæorum ritus, & transumpturus doctrinæ eorum apostaticæ dogmata. Notandum apprimè, post gentium fugam hanc vitem poni pessimis uvis pullulantem.

Uvæ ipsorum erunt uvæ venenatæ, quibus baccæ amara. Josephus quoque testatur fructus ut vocant Sodomiticos colore edulibus fuisse similes, ast eorum acinis inesse haud tolerandam amaritudinem. *Uvæ & baccæ* aut botri degeneris ejusdem vitis mihi sunt Symbolum doctorum illius populi, doctrinam quasi vinum in pectore suo continentium ac foveantium. Vocantur *uvæ venenatæ* (ענבי, רר) seu *uvæ venem*, aut *fellis*. Vox רר (quæ frequentius scribitur cum aleph ורר) notat quidem *caput*, sed & *venenum*: quia venenum in capite aspidis est. Job. 20: 16; notat etiam *fel*, atque ita vertitur Psal. 69: 22. Jer. 8: 14. 23: 15. Thren. 3: 5. Adde Deut. 29: 18. Hinc in baccis aut botris notatur summa amaritudo. Sic notatur hoc emblemate, quod illi doctores foveant sententias, mortifero suo toxico miserandam necem animis afferentes: vel saltem amarore suo omni veræ consolationi contrarias.

Verf. 33. *Vinum ipsorum fel* (aut toxicum) *dracenicum*, & *venenum viperinum acerrimum*. Vinum est, quicquid ex uvis expressum profluit, atque censetur potus generosus, omnem sitim non solum extinguens, sed & animos exhilarans. Verum *vinum* ex venenatis & pestiferis uvis expressum, non potest non esse exitiale,

le, felle ac veneno madens. Prout itaque *vinum*, ex bene fanis uvibus expressum, symbolum est doctrinæ euangelicæ, cujus est sitim justitiæ satiare, atque conscientiam afflictorum omni solatio lætificare. Conf. *Joel*. 2: 18. *Jes.* 55: 1. *Zach.* 9: 17. Ita è contra *vinum* hoc, cujus omnia effecta sunt contraria, ponitur ut symbolum damnosæ illius doctrinæ, quam pseudo-ecclésiæ doctores ex sinu suo effunderent. Ad veneni acumen exaggerandum confertur cum toxico animalium maximè venenatorum, quales sunt *dracones & viperæ*, de quibus videndus Cl. *Bochartus*. Scilicet horum toxica lethifera sunt, ita ut draconum subito vitam extinguat; viperinum acerrimum non sine multis doloribus homines enecare solet. Ita effecta indicantur in hominibus spiritualiter enecandis, ut alii subitaneum insinuet stuporem; alii male curatæ conscientiæ morsus & rosiones sentiant: undè colligas eorum doctrinam nihil prodesse, nec ad vitam sanctitatis, nec ad solatium conscientiæ.

RESPONSIO VINDICIS ET ASSERTORIS.

Verf. 34.



Actenus querela & contestatio doloris hominis, meliora ecclesiae fata sperantis, & in neglectu attentionis quorundam causam dilati boni lugentis. Sequitur nunc responsum Dei vindicis, consilium suum de sperata ecclesiae libertate & pace nihilominus in tempore adducenda exponentis, modumque, quo ea adimpleret, indicantis.

Nonne hoc penes me conclusum? Concipi debet Jehovah consolator quasi exurgens aliquid ostentare manu sua comprehensum & conclusum, quod instar habet diplomatis, in aeterno Dei consilio conscripti, & nunc quasi porrecta manu ex archivis arrepti, quo defensio ecclesiae ejusque exaltatio, certo modo & tempore gloriose suscipienda, ex rato Dei decreto continebatur. Nota interrogationis indicat rem cognitam, & quiritanti ac ploranti in memoriam solum revocandam: quasi dicat: quid doles regnum caelorum in suo ad plenariam mundi hereditatem progressu per objectum illud impedimentum suspensum? Nostine immutabili meo decreto ratum esse, regnum ecclesiae suo tempore erigendum?

dum? atque illud decretum aliquando q. juxta producendum diploma executioni esse mandandum?

Obsignatum in archivis meis. Vox **ארכיון** proprie pecunæ & ararium significat, in quo aut thesauri reconduntur, aut chartæ majoris pretii momentive reponuntur, ut videre est in locis. *Deut. 28: 12. 2 Chron. 32: 27. Prov. 8: 21. Joel. 1: 17.* Alludit sermo ad mores regum, qui non tantum in archivis & arariis thesauros, regnique commentarios reponunt, verum & diplomata sua in similibus locis *signare* solent. *Diploma* (quod nos hic concipimus ut ex loculo suo manu arreptum, quo ostentetur non solum, sed q. tradatur in manus filii regis) hic dicitur *in archivis* Dei patris quondam *obsignatum*, in quantum consilium pacis patrem inter & filium non tantum quoad omnes ejus partes ratum est ab æterno: verum etiam promissionibus & comminationibus confirmatum: imò & ipso sanguine Christi ratificatum est illud testamentum, ex quo illi jus comperit regnum sibi postulandi, subditos regni confirmandi, & adversus hostium qualiacunque molimina asserendi atque defendendi.

Vers. 35. Mea est ultio. [**לִי נִקְמָה**] *Ultio* nihil aliud est, quam pœnæ illatio, ad omnem injuriam sibi sive illatam manifestandam, ex lege talionis infligenda. Haberet etiam annus gratiæ dies suos ultionis, quibus hostibus ecclesiæ daretur retributio. *Jes. 61: 2. 63: 4.* Declarat verò hic *Deus*, se jura vindictæ sibi servare, atque suo moderamini relinquenda esse, quæ circa modum & tempora vindictæ definienda sunt. Has partes sibi vindicat. supremus mundi Judex & Arbiter. Notandum porro ultionis & vindictæ exercitium abrumpere telam tolerantæ divinæ, quæ pro tempore hostibus indulget, ut ea faciant contra ecclesiam, quæ fieri

fieri videmus. Estque illa tolerantia non vindictæ ablatio, sed dilatio. Mens dictorum itaque est; „ vides di-
 „ ploma signatum, & filio meo tradendum ad regni sui
 „ promotionem. Sed teneas me tempus vindictæ in meâ
 „ posuisse manu, meque datam spem impleturum per coër-
 „ citionem hostium, quandò ego id oportuna fore arbi-
 „ trabor: ergò de felici rerum eventu esto securus; quia
 „ in meâ est potestate: nec esto nimis festinus, quia in
 „ meo res sita est arbitrio. Revocatur hic locus ad praxin
 à Paulo *Hebr. 10: 30. Rom. 12: 19*, in quantum
 complectitur universalem veritatem, seu canonem decen-
 tiæ divinæ, in regimine mundi servandæ: qui dicitur ulcif-
 cendi partes prorsus divinas esse, supremo Judici solum
 committendas, quas ut nemo temerè sibi sumere de-
 bet, ita nec cum Deo de ejus exercitio disceptare; sed
 in ejus arbitrio planè acquiescendum esse, ut hoc solo sic
 contentus, quod Deus noverit & hoc opus suum facere
 in tempore.

Et retributio. Verbum **וְשָׁלַם** *solvere* significat
Lev. 5: 24. & rependere Jud. 1: 7. Nimirum mala
 malis, & bona bonis, quod est justitiæ divinæ, quam
 Deus abnegare non potest; quippe *Judex totius terræ*,
Gen. 18: 25, cujus est unicuique compensare pro ope-
 ribus, *Rom. 2: 5.* Exponit Deus decretum suum,
 & constantem suam voluntatem de dandâ hostibus ecele-
 siæ retributione, & abrumpendâ aliquandò suâ tole-
 rantia, quâ in hostium permissione fuerat usus, quan-
 dò *retributionem* suam dicit.

In tempore nutabis pes eorum. Vox **וְהָיָה** *oportuna*
tempus significat, quo res in mundo singulari quid fla-
 gitant: ut **וְהָיָה** mihi ferè significet *tempestivè* aut *opor-*
tunè. Sic judiciorum divinarum executio cum justâ
 bonorum & malorum retributione certæ alligatur *opor-*

tuentati, quam Deus quoque definivit, cui soli jus in tempus competit. *Dan.* 2: 21. *Psal.* 74: 16. *Nutare* (aut vacillare) *pes* dicitur, quando quis inclinat ad lapsum, ejusque causæ in aliquem irruunt eo cum impetu, ut ipse minetur casum. Pedes sustinent corpus, quibus vacillantibus homo in lapsum proclivis est. Negatur in scripturis vacillationem in fidelibus perrecturam unquam ad eum lapsum, quo gratiâ Dei excidant; id enim prohibet divinæ gratiæ constantia. Vid. *Psal.* 66: 9. 74: 18. Verum hic contra tempus aliquod oportunitum dicitur fore, quo adversantium *pes vacillaret*, atque ita regni adversarii qualiscumque lapsus instaret, faciliè ex pede vacillante expectandus. Sunt interpretes, qui relativum *quo*, quasi per ellipsin omissum rursus suppleunt, atque suo loco inserunt, quod accentum distinctivum in voce *לְ*, eam non nihil suspendente, postulare volunt, vertentes, *in tempore, quo nutabit pes eorum*. Neque ego multum refragor. Verum hoc tamen monitum cupio, tales suspensiones, præsertim in poëticis, sæpè affectus loquentium indicare, sermones in medio suspendentium, ut majorem concitent attentionem. Hic sermo omnem attentionem suspensam vult circa illam oportunitatem, quam Deus inculcare vult, ut proinde supplementum relativi hic videri possit minus necessarium; præsertim si sequentia temporaliter vertantur.

Quando propinquus erit dies calamitatis eorum. *Lip-*
pis & tonioribus notum, quod particula *וְ* æquè sit temporalis ac causalis. Nos hic priorem eligimus potestatem; quia sermo versatur in descriptione temporis. Vox *אֶבַח*, quæ vaporem, nebulam, & umbras significat, etiam alibi notat *calamitatem*, sive statum nebulosum & tenebricosum, quo omnia sunt confusa, atque

que perplexitatem & horrorem inferunt. Lxx vertunt hic ἀπώθειαν id est *interitum*; quia ut aquæ in vapore resolutæ abeunt, & quasi percunt; ita hi ponuntur perituri per interitum & calamitosum exitum. Conf. *Prov.* 24: 22. *Dies istius calamitatis* proin concipitur ut dies illis nebulosus, qui lucem spreverant, & omnem cognitionem verbi Dei extinguentes tenebras præ luce amaverant, quos manerent ultimæ tenebræ. Vel ut dies, quo istæ aquæ frementes contra ecclesiam dissiparentur, atque in vaporem resolutæ planè in vanum abirent. *Nutatio pedis eorum* ponitur ut præambula huic iudicio, & signum interitus appropinquantis.

Ei festinabit. Verbum וָפָן negat ullam moram: diciturque *de aquilâ*, quæ præcipiti impetu volatum accelerat. *Hab.* 1: 8. Conf. *Psal.* 119: 60. *Jes.* 8: 1. Notandum hoc verbum hic adhiberi in singulari, cum sequentiâ, quæ cum eo coniungenda sunt, legantur in plurali; undè hic anomaliam agnoscunt Grammatici. Verum, quid obstat, quo minus tacitè repetenda sit vox *dies*, & *festinabit* idem ille dies; ut accentus *ti-phcha* sermonem non nihil suspensum faciat, quo in casu sequentia cum affectu erunt pronuncianda.

Parata illis. Vox פָּרְוָה id significat, quod imminet, atque promptum & paratum est, ut accedat. Cum impetu itaque subjungit Deus *parata erunt illis* omnia; scilicet, quæ illos ut mala obruent, atque interitum illum iis inferent.

Verf. 36. Jehovah enim judicabit populum suum. Observamus hic *Jehovam* loqui *de Jehovah*; pater hic designat filium, quem constituit rupem salutis, & simul etiam vindicem populi, cujus est acquisitum sibi populum defendere: atque ita repræsentatur, ut cui pater cum diplomate hoc iudicium tradit. Verbum וָפָן ex-

ponit omne *Judicis* officium, quod in foro exercet, ubi cuique dicturus jus suum causas cognoscit, argumenta expendit, sententiam decernit, omniaque ordinat, quæ ad jus cuique suum asserendum faciunt. Venit quidem aliquandò sensu judicii aduersi, quandò causam injustam damnat. *Gen. 6: 3. 15: 14.* sed potius est, ut notet iudicium faustum pro causâ justâ, atque sic causam alicujus recipere ad cognoscendum, & injuriam ab eo arcendam. Vide *Psal. 54: 3. Populus ejus* dicitur, quem sibi mercando fecit peculium, quique eum colit ut dominum & legitimum peculii possessorem; *Christus* autem & alibi celebratur, ut qui *judicaret populum suum* sub suo patrocinio cum omni æquitate. Phrasis tota transumpta occurrit *Psal. 135: 14.* rem nota *Psal. 72: 4. Jes. 11: 4. 4.* Neque obstat, quod Paulus *Hebr. 10: 30.* hunc locum adducat, ubi agit de iudicio severitatis, dicens: *Novimus eum, qui dixit mea est vindicta, ego rependam inquit Dominus; & rursus, judicabit Dominus populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei vivi.* Paulus enim agit de iudicio eorum, qui post primam illuminationem à fide deficientes, dominum & populum ejus persequuntur: jam causam acturum cum Dominum populi sui monet contra tales hostes, idque ex hoc loco benè probat: proin evitare non poterunt tales, quin incidant in manus Dei vivi, qui sederet inter populum suum, & ejus hostes, qui per apostasiam defecerant.

Et super servos suos pænitebit eum. Lxx. Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται, & in servis suis consolabitur. Propter homonymiam verbi **פָּנַח** illa versio est diversitas: quandoquidem enim pænitere significat *Num. 23: 19. 1 Sam. 15: 19. Jud. 21: 15.* Nonnunquam consolari passive, aut se solari. *Gen.*

27: 42. 37: 35. atque occurrit etiam tota phrasis. *Pfal.* 90: 13. 135: 14. Videtur in genere notare sedationem passionis alicujus vehementioris, ut ex ׀׀׀ suam accipiat significationem; quæ si sit moeror notat solatium capere: si amor beneficentiæ notat *pænitere*: aut etiam si sit *ira*: aded ut significet quasi ad sedatum animum redire. Quicquid sit, utraque significatio admitti potest. In sensu *pænitentiae* (quæ improprie Deo tribuitur, 1 *Sam.* 15: 29.) significat judicem velle abrumperere diutinum ecclesiæ laborem, & fervorum suorum ærumnas tanquam res ingratas, atque nisi terminentur fini ultimi temporis minus respondentes, amoliri. Significatio vero *consolationis* repræsentat judicem ut fratrem, qui se per misericordiam respicit quasi dolorum ecclesiæ participem, quique proin ex finitis laboribus & molestiis quærat sibi quasi solatium, ac singularem animi contentationem. *Servi ejus* vocantur omnia veri populi membra, quoniam pro Domino laborantes se juxta ejus voluntatem composuerunt, omnia perferentes atque per obedientiam fervorum præstantes, ad quæ Dominus eos vocaverat, in solâ ejus voluntate acquiescentes. Hi supponuntur multum luctati cum illatis ab hostibus injuriis. Jam promissio eos ad patientiam & constantiam excitat hoc argumento, quod istius certaminis agonotheses aliquando suo judicio hoc ageret, ut mutatâ illâ conditione difficili ex oppressione istâ restituantur libertati, & requiem inveniant in regno Christi.

Quando videbit, quod abierit manus. Videre hic notat benignum miseriarum intuitum, ut *Exod.* 3: 7. Nihil notius est, quam quod *manus* in sacris sit *symbolum potentiae*, sicuti & *brachium*: *manus* enim est inter organa corporea illud mentis instrumentum, quo in res alias corporeas robur exercet suum. *Manus itaque servorum*

vorum Dei est illud humanæ potentæ auxilium, quod veritati & ecclesiæ laboranti patrociniū & defensionem præbere consueverat. Hæc manus concipitur ut *abitura* certo in tempore ab ecclesiâ. Verbum *IN* notat *porrò ire*, & magis magisque recedere. *Manus* verò ita *recedens* & *abiens* symbolum est recedentis omnis potentæ & auxilii, ut sine his corpus nihil amplius valeat; ita depingit vires ecclesiæ omnes enervatas & dejectas, nervosque adeo incisos esse, ut præ imbecillitate manus at-tollere non possit. Tale quid evenit ecclesiæ, quando patrōni, bonæ ejus causæ defensores, aut morte decedunt, aut per apostasiam Christi ecclesiam deserunt. Imò quando ita divitiis & potentiâ bellicâ destituitur in aliis regionibus ut hostium viribus resistendis sit impar. Hoc idem sub symbolo *confracti brachii* notatur *Dan. 12: 7.* Proponitur hic casus, ut certo aliquo tempore haud dubiè futurus; atque simul etiam ut ultionis & retributionis divi-næ, ab hostibus sumendæ, singularem oportunitatem includens. Proin nexus sermonis est, Deum per hyperaspisten ecclesiæ, filium suum, tunc *judicaturum populum suum* & Christi, omnemque eorum causam, hæctenus laborantem, asserturum, quando videbit manum abiisse, atque adeo servos suos omni humano auxilio aut robore destitutos. Quod ipsum etiam alii vates cecinerunt. Conferat modo lector *Dan. 12: 1.*

Et nihil factus fuerit inclusus & derelictus. Phra-sis ista in sacris proverbialis est, ut constat ex 1 *Reg. 14: 10. 21: 11.* 2 *Reg. 9: 8. 14: 26.* Sacro hoc adagio evidentissimè denotatur extrema vastitas, crudelissima internecio, atque omnimoda prorsus extinctio, in quâ nullus sit superstes, ne ex illis quidem, qui vinculis *constricti* carcere clauduntur, aut senio confecti,
vel

vel morbo exhausti etiam à sàvissimis hostibus pro *derelictis* prætermittuntur. Ita omnia repræsentantur ut deplorata. Sicuti prius effatum sub manus symbolo respiciebat principes & potentiores; ita hoc effatum respicit humiles & multis infortuniis oppressos. Nota tamen, quod *inclusus* & *derelictus*, ablatis principibus viris, ferè reliqui populi faciat divisionem; ut *inclusus* sit, qui sub oppressione Principum adverbiorum latitare cogitur: verbum enim עָצַר se in abdito continere, & ad occultationem includere significat. *Nehem.* 6: 10. *Derelictus* verò (עָוָר) est, qui cladem effugit, & quem non attendit ita hostis. Hi dicuntur *nihil facti*, seu ad nihilum redacti (hoc est) omni splendore, & potentiâ orbat. Sic vox דָּבַן *nihil* vertitur. *Ies.* 40: 17. 45: 6. Conferat lector, quæ Cl. *Ioh. Henr. Ursinus* ad hunc locum notavit in suis *analectis*. *Vol. 2. Libr. III. Obs. XIII.*

Verf. 37. Et dicet. Variant hic interpretes, dum alii hæc nectunt cum verbis *judicabit Iehovah*: atque subnectunt, & *dicet*: censentes hanc expostulationem concipiendam esse, ut ipsius iudicis, sed tanquam in alloquio ad servos suos prolatam; quâ per sarcasum hostibus perculsis illudit, prostratis insultat, vanorumque numinum impotentiam objicit, eorum cum ferociam, tum jactantiam repressurus. Alii potius nectunt cum proximè antecedentibus, tempus oportunitatis auxilii Dei exponentibus, quam descriptionem hic continuari existimant. Hi concipiunt hunc sermonem, ut ab hostibus ecclesiæ profectum, populo Dei vanam fiduciam objicientibus: atque sic erunt dicta hominum super ecclesiam oppressam exultantium, spemque servorum Dei iridentium. Hoc sensu effatum nostrum ut impersonaliter dictum accipi debet, atque tunc belgicè elegan-

eleganter vertas: *Unde als men seggen sal.* Utra expositio præferenda sit? videndum paucis. Ego hic video in præsentî sarcasmo *rupis* fieri mentionem & rideri confugium ad rupem illam; ast *rupes* sic absolute posita notat rupem salutis, atque hostium est confugium ad hanc rupem ridere, quando credentes videtur quasi derelictos, uti in proximè præcedentibus fuerunt depicti. Hæc quasi derelictio ansam dare videtur huic sarcasmo. Conf. *Psal.* 14: 6.

Ubi est Deus ipsorum? Formula est sarcasticæ irrisionis, populo derelictionem Dei sui objicientis: atque non sine amarulentia spem vanam exprobrantis. Scilicet eam depingunt prophetiæ quandoquidem ecclesiæ conditionem, quâ sub oppressionibus videatur actum cum regno Christi, quâque hostes supra quasi devictam ecclesiam triumphum canunt: in quibus canticis acsi de Deo hujus populi ipso victoriam reportassent insultando dicerent. *Ubi est Deus ipsorum?* Similes insultationum hostilium formulæ in Psalmis sunt frequentiores. *Psal.* 42: 11. 79: 10. 115: 2. Conf. *Joel.* 2: 17. *Mich.* 7: 10.

Rupes, ad quam confugerant? Cantici hujus argumentum erat asserere *rupi* Mosis & servorum Dei magnitudinem contra Judæos aliosque Deitatis Christi hostes, hæc in parte Judaizantes. Hanc *rupem* descriperat vers. 4. Servi Dei dicuntur *ad hanc rupem confugisse*, quod est opus fidei, in omni casu difficili salutem & auxilium quærentis in hujus rupis communione, dum precibus huc sese recipiunt, atque ejus patrocinium implorant, & sibi etiam spondent. *Sarcasmus* ex deplorato illo omnique auxilio destituito statu objicit illos frustra fuisse, atque per experientiam edoceri, quod eorum fides fructu careat, dum confugium defensionem

non

non invenit. Potest hæc objectio esse hominum duorum generum, tum eorum, qui *rupem piorum* negant esse Deum, potentem mundi rectorem: tum eorum, qui ei quidem testimonium magnitudinis præbent, sed interim *negant modum confugii*, quem servi ejus profitentur, esse verum ejus cultum, quo hanc rupem secum conciliare possint; priori sensu est Judæorum & Judaizantium; altero sensu est inimicorum judicum, viti Sodomæ præfectorum.

Verf. 38. *Qui adipem victimarum ipsorum comedebant, biberunt vinum libaminum ipsorum.* Relativum (qui) respicit *Deum & rupem*, quam populo proposuerat Deus, id est *patrem & filium*; quæ causa est, cur uterque conjungatur in plurali, propter pluralitatem personarum. Uterque fidelibus erat solatio, quod solatium ridet adversarii. *Victimæ* hic ponuntur cum *libaminibus*; solebant enim libamina affundi sacrificiis votivis & spontaneis; & quasi Deo cedere in *cibum & potum*, quando ille concipitur ea grata habere, atque quæ talia admittere. Hic verò *istæ victimæ & libamina* debent pro ratione œconomix N. T. spiritualiter intelligi; ut *victimæ* significant spirituales fidelium oblationes, in quibus se ipsos omniaque sua in mundo, spontaneo animi impetu Deo sistunt (Conf. Rom. 12:1.) quibuscum junguntur *libamina*, tanquam symbola martyrii, ac proinde oblationes sanguinis martyrii, quando pro nomine Christi omnia dura & mortem ipsam subeunt: *vinum enim libaminis* est emblemata sanguinis martyrum, qui pro veritate confessionis, quam profiterentur, sanguinem suum effundunt. Sic Paulus hoc mysterium exponit. *Phil. 2:17. 2 Tim. 4:6.*

Status quæstionis est, an qui Deum celebrant patrem in Christo, & ad Christum ut rupem suam confugiunt,

pro istâ confessione, omnia impendentes, omniaque ferentes, imo mortem ipsam: non gratum Deo offerant sacrificium? Hoc ajunt servi Dei; negant adversarii, & sarcasticè rident. Quasi dicant, *qui adipem victimarum ipsorum scilicet comedebant, biberunt etiam vinum libaminum ipsorum*: quod si verum est, ut illi miseri sibi persuaserunt, cur non adsunt? & suâ liberatione atque auxilio id comprobant?

Verum adhuc durius dicta accipi possunt, si vox **ΥΝ**, ut sequenti effato respondens, & indefinitè posita, accipiat: ut sensus sit, *quos coluerunt, eorum martyres facti sunt*: ast coluerunt falsum numen, & se servos stiterunt dæmonibus, quibus etiam eorum martyria grata fuerunt. Non quidem id expresse dicunt, sed tectè, atque intelligendum relinquunt ex Dei & rupis impotentia, eos in ultimis afflictionibus non salvante.

Surgant & auxilientur (aut opitulentur) *vobis*. Finis Sarcasmus cum apostrophe ad servos Dei. Verba priora quasi colloquium exhibent inimicorum & osorum inter se: ast proxime convertunt acrius dicta ad fideles, qui ad hanc rupem sese receperant. *Surgant* inquirunt quos vos insani colitis, pater & filius, *atque vobis* in desperato hoc statu *opulentur*. *Surgere* ἀρροπαδάς Deo tribuitur, quotiescunque insigne aliquod opus, non sine demonstratione omnipotentia suæ absolvendum, concipitur auspiciari, ut videre est, *Nun.* 10: 35. *Psal.* 12: 6. 44: 27. 68: 2. 102: 12. Illud autem singularis omnipotentia divinae opus est *opitulatio*, servis suis oppressis præstanda, quæ respicitur in sarcasmo tanquàm desperata, & jam sero ventura, ut nulla ejus spes sit relicta. Similem illusionem ab hostibus juxta prophetiam pateretur in cruce ipsa rupes Christus, *Psal.* 22: 9. Ubi postulant hostes ejus, ut Deus per similem

milem opitulationem in re desperatâ benevolentia testimo-
nium patienti præbeat, si verum sit vias ejus Deo placere.
Hoc ipsum benevolentia signum nunc postulant à servis
rupis genuinis adversarii, quippe qui externam prospere-
ritatem veræ ecclesie signum faciunt. Nota porro tre-
mendam fidelium tentationem, qua ignitis istiusmodi
telis scutum fidei eorum perforare laboraret Sathanas,
eisque in animum inducere ut spem abjicerent à fide
deficiant: in quo tentationum æstu hypocritæ solent
manifestari, & per apostasiam ab ecclesia recedere;
sincere autem credentes per constantiam victores eva-
dere.

Sic super vobis profectio. Vox סתרה significat,
quod rem abscondit, ne à malo inveniatur. Ita Deus
concupitur agere cum dilectis suis, *Psal.* 32: 7. 119:
119. Atque ejusmodi occultationis ad defensionem spes
facta est ecclesie, *Jes.* 4: 6. Hoc ut jam in tempore
oportuno fiat, exigit irrisio. Progressus est à majori
ad minus, plus est *opitulatio*, quæ rerum restitutionem im-
portat; minus est *occultatio*, quæ tantum conservatio-
nem licet in statu misero subinnuit. Quasi dicant, sin
vobis nimium videatur, quod opitulationem postula-
mus: hoc saltem cedat vobis benevolentia signum
Deus vester, ut vobis parata sit *occultatio*, quâ super-
stites maneatis à parato exterminii malo. Concipe
ecclesiam, ut in instanti ab hostibus eam persequentibus
delendam ad ultimum usque, si decretum hostium
succeedat. Concipe irrisores, ut ex apparatu aliquo
præsenti & multis hostium successibus colligentes,
jam cum ecclesia conclamatum esse: rem ad ultimum
discrimen perductam, & manum hostium elatam
minari, ut uno ictu omnes conterat. Est tamen in hoc
repræsentamine prophetico insigne contra metum anti-

dotum : indicat enim hunc ipsum temporis articulum , quo tam proterve ecclesiæ oppressæ insultarent ejus inimici , continere oportunitatem auxilii , quod Deus promiserat ; qui ita quasi irritatus & ab hostibus provocatus revera signum , quod postulabant , adduceret.

Verf. 39. Hic *patri* promittenti iudicium , ad populi oppressi assertionem suscipiendum , succinit ipse *filius* , quem iudicem designaverat : atque adeo abhinc dicta concipio , ut dicta *filii* , promissioni *Patris* (Verf. 36.) respondentia. Promiserat Jehovah Deum rupem & causam populi acturum , & quidem eo tempore , quando ultima ecclesiæ necessitas ejus auxilium postularet. Nunc addictus fidelibus Assertor se quasi coram sistit : & ex abrupto loquens introducit ; quia hoc ad representandam ejus promptitudinem quam maximè faciebat : signum enim temporis (Verf. 35. datum) postulabat , ut ad ecclesiæ liberationem & glorificationem futura festinarent.

Videte nunc. Id est , intelligite , & cum singulari mentis attentione perpendite *nunc*. Particula נִינְיָ *nunc* hic suam exercet emphasin. Fateor voculam נִינְיָ non semper exercere significationem *temporalem* , sed sæpè notam esse *illationis & consequentiæ* , atque hoc sensu vertendum foret , *videte igitur* ; quia hostes ita laborant vos confundere , *respicite igitur me* cum singulari attentione , ac plenitudinem , quæ in me est , potestatis cum sufficientiâ potentix meæ notate , ut verbis istis tentationum opponatis. Vide sensu illationis usurpari. *Jos. 1: 2. Gen. 3: 22. Prov. 5: 7. 8: 32. Psal. 2: 10.* Sed sensus *temporalis* tamen prior & frequentior est : atque tunc notat rei oportunitatem.

Ego, ego sum ille ipse. Pergit Assertor in abrupto dicendi genere , ut hæc cum singulari affectu dicta fuisset

se cogitemus. Repetitio vocis **YH** etiam emphatica est; quoniam per hanc ingeminationem auditorum requisitam attentionem magis excitat, atque ut mentem ad se convertant adigit. Vide eandem repetitionem adhibitam *Jes.* 43: 25. *Hos.* 5: 15. Conjungitur vox **NY** per modum prædicati, quasi esset nomen proprium, undè versio Belgica ejus versionem (DIE) literis scribit majusculis. Intellige eum sic definiti æternum, constantem, & immutabilem esse Deum, ut *Psal.* 102: 27. 28. coll. *Hebr.* 1: 12. Aut si relativè velimus accipere, vertenda sunt verba, quod *ego sim ille*, quem pater vobis promisit judicem; ipsa rupes, ad quam vos haud frustra recepistis.

Et nullus Deus mecum est, Conf. *Verf.* 12. Hæc adversus eos dicuntur, qui cum dixerant *non Jehovaham*, adeoque se ita jungit patri & spiritui sancto, ut velit se agnoscì unum eundemque cum ipsis Deum. Dein exhibet se solum Deum cum exclusione *Deorum dictorum*, quos in regno N. T. suscipiendo exuerat: & cum separatione ab omnibus effectis numinibus, quorum patricinio nitebantur adversarii. Quando se solum exhibet intuendum, probat suorum fidem, qui hunc solum agnoscentes coluerant.

Ego morte afficio & vitæ restituo. Futura hæc sicuti præsentia Latinorum sæpius actionem notant sine connotatione temporis: quasi dicat: *ego is sum*, cui competit jus vitæ & necis; quo jure efficio ut homines ad meum arbitrium moriantur, atque etiam efficiam, ut mortui aliquando vitæ restituantur. Conf. 1 *Sam.* 2: 6. 7. *Jes.* 45: 6. 7. *Thren.* 3: 37. 38. Provocat hic loci ad jus suum supremum non solum, verum etiam ad illustre specimen potentiae, quod expectandum in fine temporum, ipso die resurrectionis. Hæc mortuorum

tuorum futura resuscitatio magnum est ecclesiae solatium, ac simul etiam fiducia fulcimen ad credendum nullam ecclesiae conditionem adeo deploratam esse posse, quam curare & restituere non possit ille, qui mortificat quos vult, & vitæ restituit.

Sauciavi, etiam ego sanabo. Verba metaphorica sunt, sub symbolo enim *sauciantis* semet designat populi sui exploratorem, atque manet nulla ecclesiae evenisse adversa, quæ non ipse suâ moderatus fuerat providentiâ. Sub symbolo *sanantis* (undè נדוּר audit, *Exod.* 15: 26.) significat se ipsum quoque mala ista ad ecclesiae suæ restitutionem ablaturum. Conf. *Jes.* 57: 17. 18. *Jer.* 17: 14. *Job.* 5: 18. *Hof.* 5: 13. 6: 1. Exponit igitur Assertor ecclesiae his verbis ratum penes se consilium liberandi aliquando ab omnibus persecutionum angustiis populum suum (v. *Dan.* 12: 1.) & refarciendi omnia ecclesiae damna. Imo *sanatio* hæc infert non solum dolorum ablationem, verum etiam defectuum, per majorem Spiritus Sancti operationem ad sanctificationem præstandam, quæ sane etiam spiritalis *sanatio* est. Conf. *Jes.* 30: 26.

Neque erit ullus, qui e manu mea eripiat. Sicuti antecedens enunciatio ecclesiae liberationem spondet, ita hoc præsens hostium capturam ad certissimum supplicium. *Mons* Dei est symbolum potentiae ejus, apprehendentis hostes ecclesiae, quos cum manu sua conducit, *non erit eripiens*: quod in textu dicitur אִין מַצִּיל (conf. 2 *Sam.* 14: 6.) id est, nec ullus erit, qui se audeat interponere, quique valeat ultricem meam manum resolvere, ut quis impunitus & salvus exeat. Tantam sibi vendicat potentiam, ut nemo sit futurus, qui eam impedire, aut manum percutientem avertere possit. conf. *Dan.* 4: 34. Nota hic medium sanatio-

nis ecclesiæ indicari, atque in eo collocari, quod Deus vindex persecutores ipse suâ manu prehenderet, certoque supplicio contereret: neque metuendum esse, ut pœnam intentatam evadant, eo quod propter prævalentem judicis potentiam nemo eorum ereptionem moliri audebit, aut ullo modo efficere poterit.

Verf. 50. *Nam attolo ad cœlos manum meam.* *Sublatio manus* aliquando initium operis cum exertione potentix notat, atque eo sensu Deo tribuitur. Verum hic aliud quid intenditur? scilicet *manum in cœlos levare* ritus fuit jurantium; leguntur enim in jurejurando tale quid observasse cæteros. *Gen. 14: 22.* *Conf. Dan. 12: 7.* *Apoc. 10: 5. 6.* Proin hæc verba indicant Deum consilium suum, proximè expositum, & in sequentibus magis exponendum, jurejurando confirmasse: quod in sacris pluries obtinet, ubi Deus, licet indubiæ fidei, quia mentiri nescius, nihilominus humanæ se imbecillitati usque adeo accommodare cernitur, ut jurisjurandi interpositione auctoritatem suam adhuc amplius asserat; *ut nempe per duas res immutabiles, quibus Deum mentiri impossibile est, fortissimum solatium habeamus*: teste Paulo. *Hebr. 6: 18.*

Et dico: vivo in æternum. Hæc verba formulam jurisjurandi exhibent, quâ Deus jurat per seipsum, ut dicitur *Gen. 22: 16.* *Hebr. 6: 16.* Extant similes formulæ. *Ezech. 5: 11.* *Dan 12: 7.* *Apoc. 10: 5. 6.* & præscripsit Deus etiam hominibus formulam talem; *Jer. 4: 3.* *Et jurabis vivit Dominus.* Quando hoc loco dicit, *vivo in æternum*, perindè est ac si dicat; *nolo haberi Deus vivens in æternum, si quod dico verum non est.* Quod *vita in æternum* faciat mentionem, id fieri putem, ut semet listat semper potentem & efficacem judicem cum ad vindictam hostium, tum ad patrocinium & solatium suorum.

Verf.

Verf. 41. *Si acervo coruscantem gladium meum.* Fa-
 teor particula **DN** si solet aliquando indicare absolutam
 juramenti materiam, ut *Pfal.* 89: 36. & 95: 11. at
 tunc particula *si* cum verbis jurandi vim habet expressæ
 negationis. Ita in allatis testimoniis *si Davidi mentiar*
 est, omnino non mentiar Davidi; & *si introibunt in re-*
quiem meam est, prorsus non introibunt. Id cum hic
 loci non obtineat, particula *si* hic conditionem expri-
 mit, non incertam, sed certissimè affuturam, ut sen-
 sus sit, *si strinxero gladium meum, experientur illi suo*
malo, quod haud impune eos dimittam, quod idem est,
 ac si dixerit, quando strinxero gladium meum.

Fulgor gladii per hebraïsmum notat gladium fulgen-
 tem & coruscantem, dum à rubigine prodit emacula-
 tus, benè politus, & tersus: facitque ille fulgor partim
 ad oculos perstringendum, quo terrorem incutiat,
 partim ut inter vulnerandum altius sine obstaculo pene-
 tret. Hinc apud Poëtas enses fulminei, micantes aut
 flammivomi sæpè nominantur: prout etiam in sacris.
Gen. 3: 24. *Nab.* 3: 3. *Hab.* 3: 11. *Job.* 20: 25.
 Huc facit etiam *accuendi* opus, quo mucro gladiatorum
 attenuatur, ut partes discindendo facilius se insinuet,
 vulnusque aperiat. Tale instrumentum terrificum est.
Ezech. 21: 9. 19. Significant autem hæc res præpara-
 tionem ad vindictam severiorem. *Gladius Dei* vindicis
 quandoquidem significat hominem bellicosum, ad vindic-
 tæ exercitium à Deo adhibendum, *Ezech.* 21: 10.
 nonnunquam qualecunque instrumentum vindictæ divi-
 næ, ut Verf. 25.

Et arripuerit manus mea ad iudicium. *Manus Dei*
 notat ejus providentiam, rerum omnium mundanarum
 directricem, cujus est vindictæ suæ instrumenta ad judi-
 ciorum executionem movere, & adducere. Alii ver-
 tunt

tunt, & manus mea iudicium apprehendat: atque exponunt, *manuum Dei dici iudicium apprehendere & retinere*, quando iudicium ipso actu contra fontes puniendo instituit & in eo perseverat. Res eodem redit; videtur tamen phrasis posterior dura & infueta: & contextus postulare videtur, ut sermo adhuc versetur in apparatu ad iudicium, cuius exercitium in sequentibus notatur, ut ad hunc apparatus certo venturum.

Reddam ultionem hostibus meis. Effectum gladii ponitur *ultio*, quæ rationem pœnæ habet, atque ad iustitiam Dei punitricem spectat. Conf. vers. 35. Gladius ille tersus & exacutus est hujus iustitiæ divinæ quasi Sarelles, & ipse *ultor* audit, *Levit. 26: 25.* Conf. *Psal. 149: 6.* *Puniendi* vocantur *ejus hostes* seu adversarii, qui huic Deo & regno ejus adversati fuerant, dum ex odio in Dominum servos ejus opprimere conabantur. Verbum *השיב* *reddere* vertitur, & ex etymo notat facere, ut simile malum ad auctorem redeat, utque qui sanguinem innocuorum effuderant, crimen illud etiam suo sanguine luant.

Et osoribus meis rependam. *Osores* ejus dicuntur, qui licet hostilem in modum incurrere in ecclesiam aut non potuerunt ex virium defectu, aut ex politico astu è re suâ esse non censuerunt, nihilominus gavisi sunt ex malis ecclesiæ inflictis. Ad hos etiam extenditur *retributio*, de quâ etiam monitum fuit, vers. 35.

Vers. 42. *Inebriabo sagittas meas sanguine.* *Sagittæ* inter arma numerantur, quibus milites in bello eminus pugnant: atque Deo tribuuntur etiam, 2 *Reg. 13: 17.* & Christo regi, *Psal. 45: 6.* Confer ante dicta ad vers. 23. Symbolum conficiunt iudiciorum Dei, quæ quasi è longinquo & velociter immittuntur, & quasi desuper è cœlo in homines irruunt. Conf. *Job. 6: 4.*

Pfal. 38: 4. 91: 5. *Hab.* 3: 11. *Hæ inebriari sanguine* dicuntur. Verbum *inebriari* metaphoricum in-
nuit copiosam aliquam absorptionem, quæ sine mensu-
râ & modo pergit, nec fatiatur: imo etiam connotat
aliquam lætitiâ & jucunditatem, in immodico quasi
potu quesitam. Quando autem Judex dicit se effectu-
rum, ut *sagittæ ejus sanguine inebrientur*, se curaturum
dicit, ut non abstineant à sanguinis effusione, quamdiu
ejus aliquid fundendum restat; atque connotat se exin-
dè aliquam excitaturum lætitiâ cum in vindictâ suâ in-
strumentis, tum in populo asserendo, confer quoad
phrasin *Jes.* 34: 4. *Jer.* 46: 10. quamvis iis in locis
sit verbum יין: ut omnia hic sint efficaciora.

Et gladius meus absument carnem. De gladio vidi-
mus vers. 41. Phrasin *edere carnem* pluries occurrit in
sacris. *Jes.* 1: 20. 31: 8. *Jer.* 2: 30. 12: 12. 46:
10. *Nab.* 2: 13. atque ibi gladius dicitur carnes vo-
raturus perinde quasi ore ac dentibus esset instructus.
Ita profecto est: aciem ipsam gladii *os* scriptura vocat,
& quemadmodum dentibus in ore constructis conciditur
& absumitur cibus; ita etiam gladius acie exacutâ car-
nes minutatim in frustra secat, & quasi vorat, atque ab-
sumit. Proin *edere carnem* notat homines occidere, &
sic gentem diminuendo absumere. Sic bellum bellua
est circumquaque vorans.

De sanguine confessorum & captivorum scilicet in-
briabo. Hebr. יבוי *captivitas*, sed hæc vox sæpè su-
mi solet pro captivis; abstractum videlicet pro concre-
to, vide *Deut.* 21: 10. 2 *Chron.* 20: 11. Tota phra-
sis indicat vindictam neminem præterituram, nec vulne-
ratos ad mortem, nec captivos. Solent aliàs captivi in
vitâ conservari & mancipia facta vendi, aut alio modo
coërceri. Hinc *Agag* captus, mortis discrimen à se præ-

præteritisse gaudebat. 1 Sam. 15: 32. 33. Verum aliter agi Deus iusserat cum Canaanais, hominibus devotis, & jure divini anathematis delendis. Huc alludit præfens hic locus, atque ad judicia Canaanæorum respicit, prædicens Deum cum hisce acturum uti cum Canaanais, atque vindictâ suâ effecturum, ut ne quidem captivi immunes à supplicio supersint.

Inde à capite comatò inimici erunt ultiones, scilicet gladii carnivorii. Hebr. à capite comarum, quod per Hebraismum est caput comatum. Indicat hic loci vindictæ latitudinem, quasi dicat à capite ad calcem, à principe ad infimos. *Inimicus* comode notare potest diabolum, qui regni Christi primus hostis est, atque habet suos in unum corpus coactos, quos regno Christi opponit; in illo corpore, huic oppositioni destinato, notatur *caput*, seu Dux & Princeps aliquis primarius, qui amat nomine capitis salvari, in quod tamen iudex primario suam immitteret vindictam. Conf. *Psal.* 68: 22. 110: 5. 6. *Hab.* 3: 12. Intellige *caput* falsæ illæ ecclesiæ, quæ sub symbolo vitis degeneris jam ante notata fuerat, cujus *caput* scriptura novi Testamenti Antichristum appellat.

פְּרָעוֹת Plurale à singulari פְּרָע, quæ vox *comam* significat, Num. 6: 5. *Ezech.* 44: 20. Videtur *Jud.* 5: 2. *nuditates* vel *denuationes* notare; quorsum respexisse putatur *Vulgatus*, vertens *nudati inimicorum capitis*: atque sic etiam Arias Montanus vertit *de capite nudationum inimici*. Malè tamen quidam hoc revocant ad *caput detonsum & abrasum*: quando enim פְּרָע *nudare* caput significat, non notat *caput cesarie spoliare*, atque ita decalvare; sed *caput aperire* detractâ galcâ, cidari, & quocumque alio integumento remoto, ut *comam* videas retectam, atque apertam. I-

ta leprosus incedere debebat פרוץ *Lev. 13: 45*. Id est, cæsarie non detonsa, & pileo non obtectâ, contra morem gentis: debuit enim finire, ut pili excrecant, non abradendi, nisi ubi spes sanationis rediisset. *Caput nudationum* idem est, ac *caput comarum*, scilicet longâ & promissâ cæsarie apertum, non galeatum aut cidari obvelatum, sed comâ solutâ & apertâ horridum. Plurale hic quoque emphasin habet, cum enim unius capitis tantum una sit cæsaries, plurale hic rem exaggerat, quod idiomatico hebraico familiare est, in quo numerus multitudinis mirè valet ad amplificandum, & superlativi locum obtinet: Ita *Psal. 94: 1*. *Deus ultionum* dicitur, id est maximè ultor: & *Jes. 53: 3*. Christus *vir dolorum* audit, id est, summis doloribus excruciat. Adde *Psal. 55: 24*. Ubi homines vehementissimè sanguinari dicuntur *viri sanguinum*. In hunc sensum *caput comarum* est caput cæsarie suâ maximè promissâ horridum.

Nota porrò quod dicat Assertor ecclesiæ *ultiones* fore sumendas *de capite illo horride comato*: non dicit se dimicaturum cum thraconico hoc capite, sed ab eo ultiones sumpturum. Comas à parte occipitis projiciebant comam alentes, ut à tergo spectetur illud caput, atque sic fugiens spectetur, seu occiput obvertens, & in fugâ ab assequentibus capiendus, nec non pro meritis supplicii severè puniendus, quippe cui præ primis omnes illæ injuriæ & oppressiones essent retribuendæ, quibus populum Assertoris affecerat.

Lxx vertunt ἀπὸ κεφαλῆς ἀρχόντων ἐθνῶν, quæ translatio potius Symboli est interpretatio, *caput comatum* ergo metaphoricè notat aliquem supremæ potestatis, à quo principes multarum gentium dependent, qui hoc caput multo cum apparatu circumstant atque tegunt ad majorem

rem terrorem iis incutiendum, qui illius jura non agnoscunt. Proin *Antichristus* hic satis eleganter depingitur, ut principum terræ potentiam metuendus, atque eorum, ab ipso dependentium, autoritate major: qui ebrius sanguine martyrum præprimis conspicitur ut objectum multavarum ultionis, & justæ retributionis, à quo mactatio ad membra inferiora pergeret, donec totum illud inimici (id est diaboli) corpus, regno Christi oppositum, planè esset destructum atque absumptum.

Vers. 43. Tandem succedit tertia scenæ hujus ultimæ pars, in quâ à conscio consilii divini, & aliis hætenus divinitus edoctis monentur gentes jubilum concitare, ex spe illâ, hunc in modum confirmatâ, argumentum capientes.

Concitate jubilum gentes populus ejus. Paulus locum hunc legit *Rom. 15: 10.* *Hilares estote gentes cum populo ejus*, eum hunc in finem adducens, ut probet gentes aliquando ad regnum Christi esse adducendas, neque à gratiâ evangelicâ excludendas, imò potius simul cum populo Judæorum conjungendas, quò eadem luce illustratæ, iisdem Spiritus Sancti donis cumulatæ, & denique eadem evangelii lætitiâ perfusæ domini sui instantes victorias in antecessum celebrent.

מְעַדֵּי. Hæc duo nomina videntur per appositionem jungi, quasi dicat, *Gentes*, quæ estis *populus ejus*, per fidem hæredes bonorum regni ejus factæ: atque ita distinguerentur à gentibus, in infidelitate remansis, aut per apostasiam iterum à populo Christi descitis. Qui ita vertunt, Paulinam interpretationem non obstare ajunt; quia ille versionem מְעַדֵּי לְעַמּוֹת allegat, nec tamen suâ allegatione approbat: sufficiebat enim alleganti, quod retinisset, retineretque, quæ ad probandum, quod intendebatur, valebant: nempe gentium ad communionem ecclesiæ vocationem, quam ex

prophetiis adstruere intendebat. Si quis tamen versio-
nem græcam retinere malit, ille copulam omiffam pu-
tet ex impetuoso loquentis affectu, qui quasi utramque
partem manu distinctè designat. Vel cum Tigrinâ
versione legere poterit, *Excitate ô gentes ad jubilum po-
pulum ejus.* Ut junctis vocibus & carminibus regi gra-
tulentur. Verbum *הרנינו רנן* à *רנן* *jubilare* in hiphil no-
tare potest aliis in jubilando præire, eos ad secum jubi-
landum excitare, suoque exemplo ad illud ipsum pro-
vocare. Sanè verbum *רנן* plus dicit quam simpliciter
aut lætari, aut laudare; est enim plerumque ovationis
& acclamationis voces edere, idque ex lætitiâ & gra-
tulandi causâ. *Jubilum* autem (hic postulatum à gen-
tibus conversis & Judæis credentibus) est acclamatio regi
faciunda, quando videretur in procinctu exiturus con-
tra hostes ad ecclesiæ triumphum maturandum. Vide-
tur hæc invitatio jubilum præparandum commendare
gentibus tanquam medium adducendi plenitudinem gen-
tium & reducendi totum Israël, populum regis jux-
ta electionem: & quidem per argumentum rei instan-
tis, dum jubentur effecta quadam notare, quæ signo-
rum rationem haberent, ad regnum Christi ultimo
tempore dignoscendum efficacissimorum.

Nam, sanguinem servorum suorum vindicabit.
Quandò hic notat *sanguinem servorum rupis*, eviden-
ter respicit sanguinem martyrum pro veritate euangeli-
i ab iis effusum, qui propter testimonium Christi tunc
occisi fuissent. Præsupponit itaque ab hostibus veritatis
tunc multa gravia fuisse passos illos *servos Dei*, quos
tanquam ad ultimas angustias reductos depinxerat sermo
Vers. 36. Hæc martyria derivari à *comato illo capite*
ex ultionibus illi intentatis (Vers. 42.) constat quoque.
Ex decentiâ Dei fluit, profusum servorum suorum san-
guinem

guinem ulcisci, ut vel in principio per exemplum Abellis probat Sacra Scriptura, *Gen. 4: 11.* Ubi clamores effusi sanguinis dicuntur deposcere ultionem. Conf. *Luc. 18: 7.* *Apoc. 6: 10.* Ratio istius vindictæ fundatur in pretiositate mortis (*Psal. 116: 15.*) in testimonium pro causâ Dei libenter susceptæ, quam negligere Dei gloria non patitur. Illud iudicium vindictæ ponitur hic in argumentum lætitiæ; quia bonæ causæ triumphum continet (Conf. *Apoc. 18: 20.*) quem spondet, ut istius apparatus & suscipiendi iudicii effectum futurum. Nihil utilius, nihilque gratius dubiis & hærentibus animis in lite circa regnum Dei & Christi accidere potest, quam ut vera causâ decidatur, illique cælitus justificentur, qui bonam causam defenderunt; sic dignoscerent cui parti se addicere debeant, qui diu tumultuque hæserant, & propter quædam scandala à communionem sanctorum fuerant averſi. Hoc itaque ultionis opus servorum suorum causam non aliter justificaret, ac vindicta Dei *Cainum* punientis justificavit causam Abellis. Nota in illo iudicio manifestos fore characteres vindicationis servorum Dei.

Et ultionem reddet hostibus, seu adversarius ex Verl. 41. Quando adversarii sua luunt crimina, contra regnum Dei ejusque subditos commissa, id piis sit materia gaudii. *Psal. 58: 11. 12.*

Quoniam ejus consequens est ecclesiæ libertas non solum & pax, remotis persecutoribus, & ablatis aut coercitis hostibus: verum etiam ablatio impedimento- rum, quæ hæctenus ecclesiam à plenariâ mundi hereditate prohibuerant.

Et expiabit terram suam, populum suum. Verbum **כִּפֶּה** in *pihel* significat propter lytrum solutum expungere debita, & per metonymiam antecedentis pro consequente

sequente efficere, ut acquirat quis omnia, quæ debitorum expiationem de jure consequi debent. Etymologici vim significationis ab *illinitione*, quæ pice fiebat Gen. 6: 14. derivant; sic *propitiatio* fiebat sanguine victimæ, cujus esset peccatorem obtegere, ne malum promeritum illum inquadat, prout navis pice obducta ejus inductione ab aquarum ingressu præservatur. *Terra expianda* concipitur, quæ abominationibus antehac commaculata, & indè sub anathemate posita, aut quasi rejecta & hostibus concessa fuerat. Intellego hic *omnem terram*, olim à populo Dei possessam, & postmodum ab hostibus conculatam: ac præ primis Palestinam, olim ecclesiæ sedem, & postmodum à gentibus profanatam, atque diu sub anathemate relictam. Quicquid terrarum ecclesiæ invaserunt postmodum Muhammedani & Antichristiani, ad ecclesiam sublato propter expiationem Christi anathemate redire debet. Consequens istius *expiationis terræ Dei* est omnium errorum & scandalorum ex eâ ablatio, ut justitia & fides in eâ habitent, unà cum benedictione divinâ, in signum placati numinis, reddendâ.

Addit, *populum suum*. Vulg. legit, & *propitius erit terræ populi sui*. Lxx. καὶ ἐκκαθάσει κύριος τὴν γῆν τῆ λαὸ αὐτῆ. & *expurgabit Dominus terram populi sui*. Quasi voces in Hebræo legerentur in statu constructo; aut hoc prohibet affixum in voce תְּוֹרָה, & accentus sub eâ distinctivus. Potius hic concipi debet ellipsis copulæ, propter affectum loquentis omisissæ. *Populus expiandus* ponitur, qui ob peccata, terram contaminantia, fuerat aut castigatus, aut punitus; quique abhinc per donum resipiscentiæ erat reducendus. Ejus *expiatio* itaque foret ejus per donum fidei & resipiscentiæ cum justificatione tum sanctificatio, ut ita dignus Deo populus esset, ad gloriam regis novissimè formandus. Vel

Vel etiam per ellipsin præpositionis in versione sup-
plenda legere possis *populo suo*, seu *propter populum*
suum, ut nempe populo Dei commoda paretur sedes,
in quâ pietati sinceriorisque fidei professioni vacare
possit.

DEMONSTRATIO

V A L O R I S

ARGUMENTORUM.



Uid de fine seu scopo dictorum, in ultimâ
canti hujus scenâ allatorum, censendum
sit? vel ex ipso epiphonemate, aliisque enun-
ciatis interpositis facile constat: nempe ru-
pem salutis in omnibus viis hic expositis se
probaturam veram rupem, seu omnipotentem Deum,
mundi rectorem, & ecclesie assertorem fidelissimum.
Concipitur causa ejus non solum à Judæis damnata,
sed etiam à gentibus rejecta, & ab Antitrinitariis perti-
naciter disceptata, qui omnes *ejus magnitudinem*, seu
summam & independentem Deitatem non agnoscerent.
Methodus autem disceptationis Rupis, pro suâ dignita-
te decertantis, ponitur in adversariorum judiciis, quæ
totidem damnatæ adversariorum causæ argumenta fo-
rent, non quidem statim ob hominum quorundam in-
considerantiam, quoad valorem suum agnoscenda, sed
tamen ab aliis tam vocatis, quam nomen Christi men-
tionibus admittenda, donec omnibus judiciis consum-

mais totus orbis huic Regi Regum & Domino dominantium applaudat, atque omne os contradicentium occludatur.

1. *Fuga gentium*, post Republicæ Judaicæ exterminium secuta, novum præbuit specimen *magnitudinis rupis nostræ*, quo palam factum est hanc rupem nostram eo usque imperium orbis tenere, ut regna mundi proprio arbitrio nunc in hos transferat, nunc alios, omnesque principes ad nutum suum exaltet aut dejiciat. Quis magis & nobilior hujus rei documentum cupiat? quam cum videt *unum fugare mille, & duos propulsare myriada*, ita ut draco cogatur Bestiæ suam cedere thronum, & montes quasi fugiant à facie hujus domini. Evidentia hujus probationis vel indè asseritur, quod ei non cedere solum sit inadvertentium; quodque adversariorum ecclesiæ alii, rupi nostræ mentientes, iudices facti, ad ipsum cogerentur agnoscere, & contra hæreticos quasi ex tribunali pro sententiâ desinere.

2. Ipsa oppositio eorum, qui *Judices facti* vitam Sodomæ plantarunt, & cæterum rupis nostræ cultores genuinos ad necem persequuntur (languinem servorum Christi incessanter effundentes) confirmat, oppressos illos veram constituere ecclesiam, hoc enim ex præsentis characterè, quem præscis hoc Dei & infallibile oraculum suppeditat, firmatur. Fateor ex summâ illâ, quæ regnum Christi opprimeret, angustia jactarent adversarii horum rem conelamatam esse, atque indè conficere conarentur pravam esse horum causam. Verum, edocti ex verbo prophetico, dum illa ipsa mala ibi cernerent prædelineata, priori jure in contrarium argumentantur: scilicet populum, qui justo tempore magnitudinem rupis salutis venerans, à pseudo Christianis ob veritatis martyria patitur, & ut desertus ridetur, esse verum Christi

Christi populum, in quo eorum assertor glorificari, & cum justificatione causæ suorum debitam sibi gloriam sibi quoque vindicare velit.

3. *Ipsium judicium, tam hostium servorum Dei, quam eorum, qui oderint ipsos, ostendet in exitu certaminum ecclesiæ, horum vindicem esse potentissimum judicem, qui judicium ipsi à Patre traditum gloriose exequatur.* Cum præsens Prophetia hoc judicium rupi adscribat, cujus foret hoc ipso opere probare, quod ipse sit, qui occidit & vivificat, sauciat & medetur: non potest non, quando ipso opere adest judicium, atque cum in modum tale vindictæ theatrum erigitur in mundo, à quolibet affirmari, hoc supplicium ab eo sumi, quem Dei Oraculum puniendum definiverat, & propter istum reatum, atque in eum finem intligi, quem eodem in loco expressio Spiritus Sancti narrationi suæ intertulerat. Erit ergo ultimum Antichristi cæterorumque hostium regni Christi excidium, judicium in causâ hujus litis decisivum: quippe jam ante in signum decisionis prædictum, quod credere juberet vindicem populi sui oppressi, judicem agentem in mundo, & vindictam sumentem ab Antichristo, hinc ipsam rupem salutis, hoc ipso opere divino magnitudinem suam in solidum comprobantem.

4. Tandem probabit etiam Assertor noster ad totius mundi convictionem se esse æternam ecclesiæ rupem, cui divina comperit majestás, *ex terræ & populi sui expiatione* agnoscenda; quæ gratia hinc electorum justificationem, eorumque sanctificationem, illinc promotionem ecclesiæ ad universalem mundi hæreditatem includit. Quem autem in ultima mundi secula communi nationum consensu per donum fidei & gratiæ sanctificationis agnoscent omnes gratiæ & salutis fontem, ille hoc ipso comprobatus erit verus Deus, & liberrimus gratiæ omnis fons atque

largitor, communi cum patre honore inter júbila gentium & Judæorum venerandus.

Hæc scena etiam Judæis proponitur, ut suo tempore ab iis probè advertenda; exigit enim ab iis Moses, ut tandem in viis Dei, circa ecclesiam Christianam calcatis, atque servatis, ea noverent, quæ illos aberrantes in viam reducere queant. Commendat Judæis hæc canticum, tanquam futurum ultimæ conversionis gentis suæ instrumentum; argumentum resipiscentiæ in eo ponit, ut eos poeniteat spretæ rupis salutis, & transeant ad fidem magnitudinis ejus. Hoc vult, ut id discant ex viis ejus, quas, in propagatione regni sui servaret: cumque maximum Judæis scandalum sit, atque à principio evangelii fuerit, quod fides Christiana *regnum Christi* profiteatur esse *regnum Dei*, atque eo jure Christum unum & verum cum patre & Spiritu Sancto defendat esse Deum: Deus eleganter in hoc cantico methodum suppeditat, & argumenta subministrat, quibus Judæi apostatæ aliquando ad resipiscentiam vocandi essent, dum solam signorum temporum, operumque signis temporum alligatorum, animadversionem postulat, quâ verum Christi populum ab omnibus aliis discernere cognoscant, & *eiusdem rupem*, quam veneratur ecclesia, ex operum suorum magnitudine cum servis ejus venerari, atque colere addiscant.

DEMONSTRATIO IMPLEMENTI

AD

DIVINITATEM

Hujus cantici

FIRMANDAM.

SUpponentes iterum prophetiarum implementa divinam earundem simul confirmare originem; restat tantummodo, ut quousque hujus scenæ prædictiones sint adimpletæ ostendamus.

I. *Fugatam* fuisse (& ferè sine manu, post Judæorum excedum) *gentem*, antea supra totum fere orbem dominantem, jam quasi à rupe sua venditam, ut cum sui idololatriæ aliis locum cedere coacta fuerit, videre licet in Imperii Romani gentilis subitanæ immutatione; quando *Constantinus Maxentium*, *Licinius Maximinum* vicit, & uterque Christianis libertatem cultus publici ex composito concessit. Audiamus *Lactantium*, rem omnem exponentem: ille in libro *de mortibus Persecutorum Constantini* victoriam cap. 44. In hunc modum describit. „ Bellum per idoneos duces gerebatur. „ Plus virum Maxentio erat, quod & patris sui exercitum receperat à Severo, & suum proprium de „ Mauris atque Italis nuper extraxerat. Dimicatum,

„ & Maxentiani milites prævalebant ; donec postea
 „ confirmato animo Constantinus, & ad utrumque pa-
 „ ratus, copias omnes ad urbem propius admovit, &
 „ è regione pontis Milvii confedit. Imminebat dies,
 „ quo Maxentius imperium ceperat, qui est ad sextam
 „ Kalendas Novembris, & quinquennalia termina-
 „ bantur. Commotus est in quiete Constantinus, ut
 „ cœleste signum Dei notaret in scutis, atque ita præ-
 „ lium committeret. Fecit ut iussus est, & transversum
 „ X litera summo capite circumflexo Christo in laevis
 „ notat. Quo signo armatus exercitus capit ferrum.
 „ Procedit hostis obviam sine imperatore, pontemque
 „ transgreditur. Acies pari fronte concurrunt. Summis
 „ vi utrinque pugnatur. Neque his fuga nota, neque
 „ illis. Fit in urbe seditio, & dux (intellige *Maxen-
 „ tium*) increpitatur velut desertor salutis publicæ.
 „ Cunctusque repente populus (circenses enim natali
 „ suo edebat) unâ voce subclamat Constantinum vincti
 „ non posse. Quâ voce consternatus proripit se, ac
 „ vocatis quibusdam Senatoribus, libros Sibyllinos in-
 „ spici jubet, in quibus repertum est illo die hostem
 „ Romanorum esse periturum. Quo responso in spem
 „ victoriæ inductus procedit, in aciem venit. Pons a
 „ tergo ejus scinditur. Eo viso pugna crudescit, &
 „ manus Dei supererat aciei. Maxentianus [exercitus]
 „ proterretur. Ipse in fugam versus properat ad pon-
 „ tem, qui interruptus erat, ac multitudine fugien-
 „ tium pressus in Tyberim deturbatur. Confedito rui-
 „ dem acerbilimo bello, cum magnâ senatus populique
 „ Romani lætitiâ susceptus Imperator Constantinus
 „ Maximini perfidiam cognoscit, literas deprehendit,
 „ statim & imagines invenit. Senatus Constantino
 „ virtutis gratiâ primi nominis titulum decrevit, quem

„ sibi Maximinus vindicabat : ad quem victoria libera-
 „ tae urbis cum fuisset allata , non aliter accepit quam
 „ si ipse victus esset. Cognito deinde senatus decre-
 „ to sic exarsit dolore , ut inimicitias apertè profiteretur ,
 „ convicia jocos mixta adversus Imperatorem
 „ Maximum diceret. Hactenus *Lactantius* ; atque ita
 „ *Maxentii* interitu tota Italia , imo totum Occidens ,
 „ vidit *Christianos* , ex crudelissimâ oppressione subito e-
 „ mergentes. Restabat adhuc in Oriente *Maximinus* ,
 „ rigidissimus Christiani nominis hostis , quem quomodo
 „ *Licinius* superaverit , audiamus eundem *Lactantium*
 „ exponentem. Cap. 46. & sequent. „ Propinquantibus
 „ exercitibus , jam futurum propediem praelium
 „ videbatur. Tum Maximinus ejusmodi votum *Jovi*
 „ vovit , ut si victoriam cepisset , *Christianorum nomen*
 „ „ *extingueret funditusque deleret*. Tunc proximâ nocte
 „ „ *Licinio* quiescenti adlucit angelus Dei , monens
 „ „ ut ocius surgeret , atque oraret Deum summum
 „ „ cum omni exercitu suo : illius fore victoriam si fecisset.
 „ „ Post has voces cum surgere sibi visus esset , &
 „ „ cum ipso qui monebat adstaret , tunc docebat eum
 „ „ quomodo & quibus verbis esset orandum. Discusso
 „ „ deinde somno , notarium jussit adsciri , & sicut audierat ,
 „ „ hæc verba dictavit. *Summe Deus , te rogamus . Sancte Deus , te rogamus .*
 „ „ *Omnem justitiam tibi commendamus , salutem nostram tibi commendamus ,*
 „ „ *imperium nostrum tibi commendamus . Per te vivimus , per te victores & felices existimus .*
 „ „ *Summe Sancte Deus , preces nostras exaudi . Brachia nostra ad te tendimus .*
 „ „ *Exaudi Sancte summe Deus .*
 „ „ Scribuntur hæc in libellis pluribus , & per Præpositos
 „ „ Tribunosque mittuntur , ut suos quisque milites doceret.
 „ „ Crevit animus universis victoriam sibi credentibus

„ tibus de cœlo nuntiatam. Statuit Imperator præ-
 „ lium diei Kalendarum Majorum, quæ octavum an-
 „ num nuncupationis ejus implebant, ut suo potissi-
 „ mum natali vinceretur, sicut ille victus est Romæ
 „ Maximinus voluit præire maturius: pridie manè a-
 „ ciem composuit, ut natalem suum postridiè victor
 „ celebraret. Nunciatur in castra movisse Maximinum.
 „ Capiunt milites arma, obviamque procedunt. Cam-
 „ pus intererat sterilis ac nudus, quem vocant serenum.
 „ Erat jam utraque acies in conspectu. Liciniani scuta
 „ deponunt, galeas resolvunt, ad cœlum manus ten-
 „ dunt, præeuntibus Præpositis & post Imperatorem
 „ precem dicunt. Audit acies peritura precantum mur-
 „ mur. Illi oratione ter dictâ, virtute jam pleni,
 „ reponunt capitibus galeos, scuta tollunt. . . . Pro-
 „ pius acceditur, tubæ canunt, signa procedunt, Li-
 „ ciniani imperu factò adversarios invadunt. Illi verò
 „ perterriti NB nec gladios expedire nec tela jacere
 „ quiverunt. Maximinus aciem circumire, ac milites
 „ Licinianos nunc precibus sollicitare, nunc donis. Nul-
 „ lo loco auditur. Fit impetus in eum, & ad situs re-
 „ fugit. Cædebatur acies ejus impunè, & tantus nu-
 „ merus legionum, tanta vis militum à paucis mete-
 „ batur. Nemo nominis, nemo virtutis, nemo ve-
 „ terum præmiorum memor; quasi ad devotam mor-
 „ tem non ad prælium venissent, sic eos Deus stim-
 „ mus jugulandos subjecit inimicis. Jam strata erat in-
 „ gens multitudo. Videt Maximinus rem aliter poti-
 „ quam putabat. Projecit purpuram & sumptâ veste
 „ servili fugit ac fretum trajecit; ac in exercitu pars di-
 „ midia prostrata est, pars autem vel dedita vel in fu-
 „ gam versa est. . . . Sequenti autem Licinio cum ex-
 „ ercitu Tyrannum, profugus concessit, & rursus Tauri
 „ montis

„ montis angustias petit . . tandem *Tarsum* confugit.
 „ Ibi cum jam terrâ marique pertereretur , nec ullum
 „ speraret refugium , angore animi ac metu confugit
 „ ad mortem , quasi remedium malorum , quæ Deus
 „ in caput ejus ingessit. Sed prius cibo se inferfit ac
 „ vino ingurgitavit , ut solent hi , qui hoc ultimò se
 „ facere arbitrantur. Et sic hausit venenum , cujus
 „ vis , referto stomacho repercussa , valere non potuit
 „ in præsens , sed in languorem malum versa pestilentia
 „ similem , ut diutius protracto spiritu cruciamenta
 „ sentiret. Jam sævire in eum cœperat virus ; cujus
 „ vis cum præcordia ejus ureret insustentabili dolore
 „ usque ad rabiem mentis elatus est , adeò ut per dies
 „ quatuor insanâ percitus haustam manibus terram ve-
 „ lut esuriens devoraret. Deinde post multos graves-
 „ que cruciatus , cum caput suum parietibus infligeret ,
 „ exilierunt oculi ejus de caveis. Tunc demum amisso
 „ visu , Deum videre cœpit candidatis ministris de se
 „ judicantem. Exclamabat ergo sicut ii , qui torqueri
 „ solent , & non se sed alios fecisse dicebat. Deinde
 „ NB. quasi tormentis adactus fatebatur , Christum
 „ subindè deprecans & plorans ut suimet misereretur.
 „ Sic inter gemitus , quos tanquam cremaretur ede-
 „ bat , nocentem spiritum detestabili genere mortis
 „ efflavit.

Hæc nota B. Lector , & agnosce , ut gentilismus
 cum furibundis ejus defensoribus Imperatoribus Roma-
 nis , ex Judæorum judiciis exemplum non capientibus ,
 sed in idem persecutionis crimen contra nomen Jesu
 commissum incidentibus , manifestò Dei judicio fuerit
 sublatus , & terroribus panicis ex Occidentis & Orientis
 imperio quàm latè Romani illud tenebant , quasi fugatus ,
 à quo licet resurgere sub *Licinio* postmodum , & Dein sub

Juliano conaretur, haud quâquam tamen reviviscere potuit: *rupe nostrâ* eos tradente in servitum, & subigente, sanè evanuerunt; imminutus quidem fuerat *Diocletiani* & reliquorum Tyrannorum persecutionibus Christianorum numerus, adeo ut erecto trophæo inscripserit *Diocletianus deleto Christianorum nomine*: nihilominus vicit reliquarum paucitas Gentilium multitudinem, quippe qui abhinc quasi fugati templa opesque idolis consecratas Christianis relinquere coacti nil quicquam contra moliri ausi fuerint; licet numero prævalerent, ut mille ad unum, & myrias ad duo.

II. Non obstante novo hoc severitatis divinæ exemplo in eos, qui veros Christi cultores multis vexationibus opprimere conati fuerant; caput tamen extulit novum hominum genus, divinitatem Christi oppugnans, atque fidem ecclesiæ multis modis convellere laborans: idque statim ab impetratâ libertate & pace ecclesiæ (anno *Æ. V. 313.*) post exitum *Maximini* datâ: incepit enim hæc pestis ab *Arrio* (anno 315.) Ecclesiæ Alexandrinæ presbytero, contra *Alexandrum*, ejusdem ecclesiæ Episcopum controversiam de filii Dei summâ cum Patre Deitate movente: quo excommunicato & presbyterio privato hæresin illam suscepit *Eusebius Nicomediensis episcopus*, ad quem *Arrius* se receperat. Proserpente contagie concilium *Nicenum* anno 325. convocatur, in quo *Arrii* hæresis damnatur, unde secuta est librorum ejus combustio, atque authoris in exilium relegatio. Abhinc *Arrianæ* hæresis fautores errorem fucare, dolo agere, *Athanasio* lites movere (qui mortuo *Alexandro* ecclesiæ Alexandrinæ crebatur Episcopus) eum in Synodo Hierosolymitanâ anno 335. damnare, & in exilium relegare: imò & *Arrii* symbolum approbare, cumque suæ ecclesiæ restitue-

re. Mortuo *Constantino Magno* filius *Constantinus* quidem *Athanasium* revocavit; ast *Constantius*, *Arrianae* hæresis fautor, à quo solus regnabat, omnia ad *Arriani* propagationem inolitus est, atque *Arriani*, ut verbis *Sulpicii Severi* utar, ubi doli parum procefferant, di agere decernunt; nam quodlibet audere atque agere facile erat regis amicitia subnixis, quem sibi pravis adulationibus devinxerant. Quin etiam ex consensione multorum inexpugnabiles erant; nam omnes fere duarum *Pannoniarum* *Episcopi*, multique *Orientalium*, ac tota *Asia*, in perfidia eorum conjuraverant. Sed *Principes mali* istius habebantur à *Singiduno* *Ursatius*, *Valens* à *Mursiâ*, ab *Heracleâ* *Theodorus*, *Stephanus* *Antiochenus*, *Acatius* à *Cæsareâ*, *Menophanes* *Epheso*, *Georgius* *Laodiceâ*, *Narcissus* à *Neapoli*. Hi ita palatium occupaverant, ut nihil sine eorum nutu ageret *Imperator*, obnoxius quidem omnibus, sed præcipuè *Valenti* deditus. Occupat sub istius defensoris auxiliis hæresis ista etiam subito *Occidentem*, in concilio *Mediolano* anno 355. damnatur *Athanasius*, & creantur *Episcopi* *Arriani* *Felix* *Romæ*, misso in exilium *Liberio*, *Mediolani* *Auxentius*. Omnibus ita perturbatis moritur *Constantius*, & *Augustæum* imperium ad *Julianum* devolvit, qui ut *Gentilissimum* restituat omnem movet lapidem; ast *Deus* citò hanc nubeculam dispulit. Huic successit *Jovianus*, qui *Episcopos* à *Juliano* relegatos tam *Arrianos*, quam *Catholicos* restituit, atque ad concordiam hortatur. Post eum regnarunt *Valentinianus* in *Occidente*, *Arrianis* & *Paganis* indulgens, & *Valens* in *Oriente* ipse *Arrianus*, atque *Orthodoxis* infestus, qui interim ab eo graviora passi sunt. *Hieronymus* faciem hujus temporis describens in *Chronico* ad annum 364. dixit omnes pene toto orbe ecclesias *Arrianorum*

confortio pollutas. Greg. Nyssenus or. funebri in Basilium scribit propter auxilium Regum, quibus Ariano-
rum errorem colere cordi erat, morbum istum per omnia
regna invaluisse. Præsertim Gothi ab Ulphilâ, episco-
po Arriano, edocti, cæteras nationes Barbaras conta-
minarunt: notumque est ab iis Arrianam hæresin
exundantem implevisse Italiam, Africam, Hispan-
iam atque Gallias. Dum in Oriente Gratianus,
Theodosius aliique orthodoxi Imperatores Arrianos ab
ecclesiâ remouent. Habuit Arrianismus Barbaras istas
nationes denfores sui & propagatores, præsertim quin-
to & sexto seculo, inter quos Theodoricus Italiæ
Rex, qui Justinum Imp. monuit missis legatis, nisi Ar-
rianis sua templa redderet, eosque persequi & pacem eo-
rum turbare desisteret, se catholicos in Italiâ gladio ex-
tincturum. Septimo vero seculo Muhammed exortus
fidem Arrianorum suæ sarragini immiscuit, cujus se-
ctatores etiam in hoc usque tempus Mosen & Christum
agnoscentes, & Muhammedem tanquam legatum Dei ce-
lebrantes, Christum profitentur non solum omnium
Prophetarum maximum, sed & filium Dei, ast crea-
tum: cæterum doctrinam trinitatis in unâ Deitate ab-
negantes. Hi sunt, qui Christum, sed non Jehovam,
dicunt Judæos iudicasse, & gentes idololatrias fugasse,
nec tamen attendunt eundem ad asserendam sibi magni-
tudinem supremæ Deitatis hæc iudicia edidisse. Hæc au-
tem hærcelis effecit, ut regnum Christi hæctenus spera-
tam mundi subiectionem non viderit; dilatam post mul-
ta certamina, in antecessum exhaurienda.

III. *Judices* in illâ causâ notat futuros etiam alios,
sed pessimi consilii homines, qui vitem plantarent Sodo-
miticam: quos tamen seruorum Christi inimicos ap-
pellat, à quibus illi multa paterentur martyria & perfe-
cutio-

cutiones. Non quod omnes Arrianismum damnantes forent ecclesiæ veræ inimici ; sed quod non omnes veram Christi magnitudinem seu Deitatem profitentes forent veri Christiani : quidam enim speciem referrent ac si vineam Domini colerent , sed dies eam ex fructibus manifestaret esse vitem , pestiferarum uvarum feracem. Sic vidit orbis sub Catholico nomine subnatum fuisse papismum , qui merus est *Antichristianismus* , quique licet Christi Deitatem agnoscat , nihilominus fidem & mores ita corrumpit , ut reverâ spirituales Sodomam & Gomorrhæam referret , *Apoc.* 11 : 8. *Jud.* vers. 7. 8. Horum fuit dicere *manus nostra elata est* , & sic corrumpere doctrinam de justitiâ fidei , jam diu etiam in Judæis prædamnatam , undè eorum doctrina vinum evasit mortiferum , instar veneni draconum & aspidum ; quæ mortem secundam inferret , atque animas vitæ spiritualis extinctione enecaret. Vin tu scire ? quid in Papismo sit , quod eorum doctrinam adeò noxiam & mortiferam facit ? Attende 1. quod Pontificii doctrinam justitiæ fidei , quâ solè euangelium est potentia Dei ad salutem , *Rom.* 1 : 16. 17. per introductionem propriæ justitiæ (à Paulo in Judæis prædamnatæ , *Rom.* 9 : 31. 32. 10 : 3. 4.) subverterint , dum merita bonorum operum , & opera supererogatoria defendunt , nec non opera poenitentialia etiam animis in purgatorio censent proficua & satisfactoria , illisque adjiciunt sacrificia missatica hilastica , & indulgentias papales , quibus omnibus rupes salutis enervatur , verum animarum solatium & pabulum , ceu vinum sincerum ac latificans , populo eripitur , & toxicum amarum ei substituitur , quo inter multos terrores & gemitus hominum conscientia excruciantur. Quod malum haud parum exacerbatur , quandò homines à sacris literis unico solatii fonte arcebant , & mendacibus

suis traditionibus atque efficitis legendis occupabant: cæterum ignorantiam ut matrem devotionis foventes, quo minus sincera de justitiâ fidei doctrina discipulorum suorum mentes illuminaret. Omitto jam, quod *Pelagianismum* in damnatione *Jansenismi* Ecclesiæ suæ dogina fecerint Pontifices. 2. Quod verum & spirituale cultum Dei evertentes, *idolatriam* denuò introduxerint, & pudendam *superstitionem*, notandum porrò. Crimen in propatulo erit mecum expendenti, ut omnis eorum cultus ferè occupatus sit in cultu Deiparæ, Angelorum, Sanctorum mortuorum, imaginum, reliquiarum, panis missatici, & similibus rerum salutem non afferentium; ut reverâ *Papismus* sit novus gentilismus, sicuti etiam gentiles Idololatræ fuerunt *Sodomitæ*. Estque *vinum* doctrinæ istius Idololatricæ *mortiferum*, quia irritat Deum, gloriæ suæ æmulum, ad eum zelum commonstrandum, quo visitet peccata parentum in filiis. Adde his omne genus rituum superstitionis, per traditiones humanas introductorum: quorsum referre oportet tot numero dies festos adorationi sanctorum inservientes, totidemque ceremonias observandas, quales sunt lustrationes, unctiones, peregrinationes, exorcismi, rosaria, jejunia, ordines monachales, circulationes theatrales ad pompam compositas, & quid non? Quæ omnia cultum spiritualem extinguunt, & hypocriticum ei substituunt. Verum sub his *mysterium* latere *iniquitatis* vel indè constat, quod *Papismus* sub illo externo velamine manifestò facta fuerit sentina scelerum, quibus *Sodomæis* similes evaserunt: quid enim leges de cælibatu à monachis omnibusque Clericis observando pepererunt, quam omnium scelerum illecebras & monstrosas libidinum sceditates. Hinc Bernhardus serm. 19. ad Clerum. *Tolle*, inquit, *de ecclesiâ conjugium*

& thorum immaculatum : nonne eam replet concubina-
 riis , incestuosis , seminifluis , mollibus , masculorum
 concubitoribus , & omni denique genere immundorum ?
 Sodomitas fuisse Pontifices *Paulum* II , *Sixtum* IV , &
Julium III jam lippis & tonsoribus notum . *Concubi-*
natus apud illos Sacerdotem non facit inhabilem . *Fornica-*
catio iplis ludus est . *Imocentius* VII in thoro fornicario octo progenuit spurios & totidem spurias . *Pius* IV
 fornicationibus in tantum erat deditus , ut in decre-
 pitâ etiam senectute libidinem certis potionibus in se
 promovere studeret . *Johannes* XIII publicum lupanar
 fovebat , quam ob rem à Cardinalibus objurgatus hor-
 rendum in modum in eos sævit , exsecris uni puden-
 dis , alteri præciso naso , reliquis amputatâ aut manu
 aut pede . Objicit *Nicolao* Papæ *Udabricus* *Augustanus* ,
 quod Clerici , *Archidiaconi* , *Episcopi* &c. *falsâ*
continentiæ specie gravissima admittant peccata ,
masculorum imò & *pecorum* amplexus non abhorreant .
 Multa in hanc rem congesserunt viri docti , ad quæ ne-
 mo se continere poterit , quin exclamet ; ô *Sodomam*
 ex orco resuscitaram ! ô *vitem* ex *palmite* *Sodomæ* & ex
agris *Gomorrhæ* ! Quid dicam de dispensationibus
Papalibus , & impudicis *indulgentiarum* *venendati-*
onibus ? illis peccandi licentiam , his scelerum veniam
 concedentibus , omnemque pietatem extinguentibus .
 3. Accedit haud toleranda in conscientias dominatio ,
 quâ liberatum sanguine Christi gregem unius Pontificis ,
 ut *Vicarii* *Christi* & *Dei* in *terris* , potestati & arbitrio
 mancipatum volunt : quique se huic non submitunt , ferro
 atque igne exscindendi pronunciantur . Scilicet cre-
 dendum Papam , hominem licet carnalem , impurum ,
 Sodomiticum , omniumque libidinum cœno immersum ,
 esse infallibilem controversiarum judicem , certissimum
 sacra-

sacrarum literarum interpretem, & vivum Dei oraculum: imò Atheistam aut saltem infidelem, blasphemum, & euangeliorum irrisorem, esse fidelem fidei orthodoxæ custodem. Qualis fuit Leo X, qui cum *Bembus* aliquid ex euangelio ad ejus solatium proferret, reponebat, *quid mihi narras fabulam de Christo*. Item, ò *Bembe*, *quantum nobis profuit ista fabula de Christo!* Ni tamen credas Spiritum Sanctum ista hominum propudia, & Sodomiticæ vitis plantatores in omnem ducere veritatem, parata non solum erunt tibi anathematum & excommunicationum fulmina, sed etiam qualiumcunque generum tormenta; quasi piaculum committeres, non nisi morte expiandum.

IV. Quam iniquos & inimicos semper experti sint fidelissimi Christi servi *hos judices & mortiferæ vineæ plantatores*, omnis testatur historia, testantur martyrologia. Cruentus jam ab aliquot seculis habent manus, & ebria est Babylonica illa meretrix ex sanctorum sanguine, quam largè lateque effuso. Torum Cruciatorum exercitum immisit Pontifex in Occitaniam & Aquitaniam anno 1211 adversus *Albigenses*, inter quos plus quam ducenties millia fidelium Christi servorum truci-
ta sunt. Seculo sequenti sævitum fuit in Angliâ contra Wiclevistas. A quo innotuit orbi perfidia & crudelitas Concilii Constantiensi in *Johannem Hus* & *Hieronymum Pragensem*, quos flammis tradiderunt, classicum canente Papâ, unde novi Cruciatorum exercitus in Bohemos immissi magnum hominum numerum, qui Christi nomen integrè profitebantur, occiderunt. In solâ Galliâ indè à colloquio Possiaceno, anno 1562 habito, cæsa sunt trecenta martyrum millia. Nota sane est horrenda illa in nuptiis Parisiensibus, *laniena* anno 1572 inter Parisienses, Meldenses, Tricastios, Aurelianos, Bituriges, Lugdunc-

dunenses, Tolosanof, Rotomagenfes & per omnes regni provincias atque agros: quæ tantum habuit immanitatis, ut amnes fanguine fluxerint, & nullâ habitâ fexus atque ætatis ratione, quotquot invenire poterant ex Proteftantibus infandis modis luftulerint. Summa martyrum, paucis illis diebus cæforum, quos Rex ipfe in refponfione ad Legatum Pontificis (tefte in vitâ Gregorii XIII Cicarellâ) faffus eft, ad feptuaginta millia, vel ut alii colligebant, ad plusquam centum millia Chriftianorum excurrit. In Belgio Dux Albanus, uti ipfe gloriatus fuit, plusquam octodecim hominum millia carnifici manui trucidandos dedit; in cujus fceleris remunerationem à Pio V ensem pileumque infignem accepit. P. Paulus Vergerius fcribit fuâ ætate intra triginta annos ex inquisitione pravitatis (ut vocant) hæreticæ centum quinquaginta Chriftianorum millia diverfis afflictionum generibus fuiffe confumpta. Furor Reginae Anglicanæ Mariæ intra biennium plusquam Octingentos propter confessionem euangelii fuffulit. *Laniena Hybernica*, anno 1641 perpetrata, in folâ *Ultoniâ*, quæ quartam Hyberniciæ partem eamque minus cultam continet, intra fex menses centum quinquaginta quatuor Proteftantium millia fub infandis fœvientium tormentis enecavit. Succellit *laniena Sabaudica* recentior, anno 1653 in convallibus Pedemontii commiffa, Hyberniciæ per omnia fimilis, quâ etiam haud numerabilis Proteftantium multitudo extirpata eft. Quid ab aliquot annis & hodiernum in Galliâ experiantur Proteftantes neminem latet. Ex quibus luce meridianâ clarius eft *fanguinem fervorum Chrifti* clamare ad cœlum, & poftulare vindictam, ab omnibus injuriis, & nefariis illis oppreffionibus, per tot fecula fidelibus illatis; atque purpuratam illam meretricem Romanam ad vivum adimplere charactere-

rem mulieris apocalypticæ, ex sanctorum cruore inebriatæ.

V. Interim *nutavit pes eorundem* hostium, à quo tyrannidem suam adversus eos, qui corruptæ ecclesiæ reformationem urgebant, renovare moliebatur *Romanus ille Phalaris*: multi enim in Germaniâ Principes, & liberæ civitates, nec non reges Britanniæ, Suediæ, Daniæque, unâ cum magnâ Belgii & Helvetiæ parte jugum illud Pontificium non ferentes excusserunt, atque semet in libertatem vendicarunt. Undè effectum, ut licet tantò rigidius sævierint in Protestantes sub Principibus Pontificiis degentes, nihilominus cæteris ecclesiis, sub potentissimorum patrociniò ædificatis, pacem concedere coacti fuerint; qui quandoquidem læsi regnum Pappæ vacillare fecerunt. Quid magnus ille Libertatis Germanicæ Assertor *Gustavus Adolphus* superioribus hujus seculi annis præstitit, ut omnibus cognitum, repetere nihil attinet. Hinc etiam *reditus Pontificum* ex annatis, vacantiis, indulgentiis, aliisque fontibus impuris maximopere imminuti sunt. Accedit, quod magna pars Romanensium pro monarchicâ potestate, tanquam à Pappæ imperiò independenti, contra Hierarchicos steterit, qui Pappæ infallibilitatem ipsam negantes, eamque ad legitima concilia transferentes, antichristianam illam sedem vacillare fecerunt. Nutavit pes eorum, quando in Galliâ *Henricus IV*, in religione Reformatâ educatus, hæres regni evaderet, coactus ob varias oppositiones externam professionem mutare, quem proinde immisso in eum Sicario sustulerunt. Nutavit pes eorum, quando contranitentibus Papis liberum ad reformationem ecclesiæ promovendam ab Imperatore ipso, aliisque Principibus, petebatur Concilium, quod Pappâ postmodum Concilio Tridentino elusit, quâ arte Romam fecit Protestantibus implacabilem, & Principes alios,

cum

cum agendi modum reprobantes, ergà Protestantes indulgentiores.

VI. Restat adhuc *persecutionum àxum ecclesie toleranda*, quandò ultimus hostium furor ultimas creabit populo Dei angustias, easque maximas: in quo certamine *abibit manus populi Dei, & ad nihilum redigetur inclusus & derelictus*. Eo usque, ut hostis gloriabundus & insultans, & quilibet Osor dicturus sit, *ubi est Deus ipsorum? Rupes, ad quam confugerant? Qui adipev victimarum ipsorum comedebant, biberunt vinum libaminum ipsorum. Stergant & auxilientur vobis, sit super vobis protectio*. Ita suos canent triumphos, quando putabunt adum esse cum Protestantibus. Hanc conditionem jam præparant hostes: incipit *manus populi Dei* recedere, dum hinc indè varii *Principes* per apostasiam iterum deficiunt à fide, atque redeunt ad vomitum suum: & alia Principum Protestantium stemmata emoriuntur, eorumque territoria ad Principes adversarios devolvunt. Hinc ortum, ut magna pars populi quasi *inclusa* gemat sub oppressione Principum, quorum Prædecessores Reformationem introduxerant, aut saltem concessis pacis conditionibus suâ uti libertate concesserant: ast verò mutarâ rerum facie nunc fugere aut latitare coguntur, imo carceribus & monasteriis inclusi, aut trireribus mancipati detinentur, qui nuper horum patrocínio, aut aliorum clementiâ in plena libertate religionem suam profitebantur.

Imo quid aliud sibi spondere possunt *inclusi*, sub Principum Romanensium potestate degentes, quàm ut miris artibus, exhaustis viribus, ad nihilum redigantur? Cum omnes ferè horum aulas videas à *Jesuitis* occupatas, qui docent, 1. Principes Catholicos non debere in suis ditionibus aliam præter solam Romanam

tolerare religionem, atque decere eosdem, ut omnes suos subditos dissentientes ad consensum etiam corporabilibus suppliciis compellant. 2. Nec non pacta cum Protestantibus circa liberum religionis exercitium inita, & edicta in eorum gratiam edita esse rescindenda, atque ob bonum ecclesiæ Romanæ licitè rescindi posse; non solum quod hæreticis non sit habenda fides, verum præfertim, quod vi & metu sint extorta, non nisi ad tempus indulta, & quod caput rei est, quod à Pontifice Maximo non sint confirmata, qui contra illas pacificationes jam diu protestatus fuit, & præcipuè contra pacificationem Monasteriensem bullam edidit, quæ eam nullam, cassatam, & damnatam proclamavit, idque *ex potestatis plenitudine* ut verba sonant. Confirmavit hæc dogmata praxis: atque talium edictorum & pactorum violationes experti sunt fidei nostræ consortes in *Bohemiâ, Sabaudiâ, Hungariâ & Galliâ*, prout pluribus *Cl. Heideggerus* p. m. in historiâ Papatus ad per. VII. ostendit.

Quid verò sibi metuendum habeant, qui sub potentissimis Regum, Principum, & Statuum patrociniis huc usque pace, aut validissimâ defensione fruuntur, facile ex indefessis Jesuitarum molitionibus colligas, qui docent *Pontificem habere jus in omnia Europæ regna* (ut multis ostendit vir doctiss. *Laur. Banck* in *Dialcepsi* de Papæ tyrannide cap. 13. 14. 15. 16.) *Principes hæreticos excidere jure regni* (quod defendit *Bellarminus* libr. 5. de R. Pont.) imò tales *Reges atque Principes absque crimine* sive bello sive insidiis, gladio, veneno aliivæ mediis *è medio tolli atque confici* posse, quæ id faciunt, si poenam incurrunnt, fieri Martyres, ut *Mariana* libr. de Rege L. 1. c. 6. 7. 8. & *Corn. à Lapide* in *Apoc.* 7: 3. tradunt. Exempla molitionum Jesuitarum,

ticarum, quæ partim effectæ, partim tentatæ fuerunt, quibus patronis destituere ecclesiam laborarunt, eoque sub iis titulis auferre conati sunt, vidimus in nece Guilhelmi I. principis Auriaci, nec non in occubitu Henrici III & IV Regum Galliarum. Historia anglicana hisce moliminibus decretis, licet in tempore revelatis, referta est: quot enim conjurationes adversus vitam *Elizabethæ* reginæ Angliæ detectæ & punitæ sunt? Quis non horreat pulveris pyrei molimen, quo Regem M. Britanniarum *Jacobum I.* unâ cum toto Parlamento subvertere decreverant, cujus sceleris artifex & auctor *Garnetus*, in martyrum catalogum relatus, cernitur Romæ & alibi in libris. Quid contra *Carolum* secundum ob segnitiam decreverint nostrâ ætate? quidque contra gloriosissimum regem *Guilhelmum III* (nunc ad hostium terrorem Dominantem) iteratis vicibus moliti sint? loquuntur iustus affecta suppliciis & truncata cadavera.

Adde callidas inescandi Principes artes; sic apostatæ facti, horum illectamentis capti, & ad religionis nostræ abjuracionem inducti, *Jacobus Stuartus* cum adhuc princeps privatus esset, & nuper *Dux Saxoniarum* Electoralis Rex Poloniæ creatus. Hinc facilè eveniat, quod suis spondent homines sanguinarij aliquandò fore, ut reliqua Protestantium pars, nunc adhuc patrocinata, cernatur à patronis derelicta, & viribus orbata.

VII. Verum quandò eum in modum ante victoriam triumphos canent, & non sine irrisionibus omnem rem Protestantium declamatum pronuntiabunt, aderit rigidus ille vindictæ dies, quo Deo martyrum sanguinem ab hostibus suis repetente cadet quoque Antichristus gladio, & abolebitur, ut non amplius superfit. Sic enim inquit Deus in hoc cantico, *gladius meus vorabit carnem, sanguinem exanimati & captivitatis, ab hisurissimo ca-*

pite inimici. Quod imitatur Psalter Psal. 68: 22. Deus franget caput inimicorum suorum, verticem commatum, indesinenter ambulans in reatibus suis. & Psal. 110: 6. Dominus, qui tibi ad dextram est, reges obruncabit tempore iræ suæ, judicabit inter gentes, cadaveribus replebit. Caput obruncabit, quod terræ ample præest: intellige caput illud, cui reges se submitunt, totumque Romanum imperium, longè lateque dominans, omnem præstat obedientiam. Hæc plenariam ejus ablationem inferunt. Sub quo judicio Antichristus cum suis omni destituetur auxilio, ut nullus sit futurus, qui eos ex manu vindicis eripiat. Auctor judicii notatur rupes ecclesiæ, seu Dominus noster Jesus Christus, qui hic manifesto repræsentatur, ut ad hoc opus, illi commendatum, quali in publicum prodians, Apoc. 17: 14. *Agnus vincet illos, utpote Dominus Dominorum & Rex regum.* Audiamus Gentium Apostolum. 2 Thess. 2: 8. ὁν (scilicet ἀνομοῦ) ὁ κύριος καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ: quem sceleratum, & omni lege solutum, Dominus abolebit fulgore adventus sui, qui sit futurus præambulum adventus ultimi. Non, quod ille sit reversurus in terram ad terrestrem quandam monarchiam erigendam, sed quod daturus sit signum filii hominis, quo omnes teneant ejus esse judicium, quo judicabitur Antichristus; quod ad scopum sufficit. Ratio formalis judicii etiam Apoc. 19: 2. definitur, quando appellatur vindicatio sanguinis servorum Christi ex ejus (meretricis) manu, quæ phrasis manifestò ex hoc cantico mutuata atque in librum Johannis translata est. Apoc. 18: 8. exponitur hæc tota causâ in hunc modum. *Uno die venient plagæ ejus, mors, luctus, & fames, & NB. igne comburetur, quia fortis est Deus, qui judicabit eam, nempe Babylonem.* Quæ omnia dies recludet.

VIII. Abhinc exspectamus Ecclesiae *requiem* à persecutionibus *Jes.* 11: 9. 32: 17. 18. 60: 18. unâ cum ejus plenariâ *sanatione* ab omnibus illis percussionibus, quibus castigata fuerat: quæ procul dubio *sanationem animarum* etiam includet ab illis vitiis, quæ castigationum causæ fuerant. Conf. *Jes.* 57: 18. Hæc vero *Sanatio* haud quaquam speranda est sine uberiori Spiritus Sancti gratiâ, quæ efficiet, ut *uberior* sit futura Christi & mysteriorum verbi *cognitio* (*Jes.* 11: 9. *Dan.* 12: 4. 9. 10. NB. *Jes.* 30: 20.) & *præclarior sanctitas* *Dan.* 12: 10. *Jes.* 60: 21. *Zach.* 14: 20. Ex quibus principiis non poterit non oriri amplior animi *consolatio*, seu gaudium, per spiritum lætitiæ fruendum, quo *in expiatione*, quâ Deum cum terrâ & populo suo habebunt conciliatum, alacrius glorientur, & Regis Asserentis triumphos lætioribus acclamationibus decantent.

IX. Quibus adde *ecclesie maximum incrementum*, per *hereditatem mundi* adducendum, quandò erit conversio cum Judæorum tum gentium, de quibus quam evidentissime egit Apostolus Paulus, *Rom.* 11: 25. 26. *Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc (ut non sitis apud vos prudentes) quod induratio per vicem contigerit Israël, donec plenitudo gentium introierit: atque ita totus Israël servabitur.* Ubi docet Apostolus, licet Judæi vicem suam experiantur in iudicio obdurationis, statuisse nihilo-minus Deum istius obdurationis terminum, quem ponit in plenitudinis gentium introitu; cum autem adhuc gentes restent convertendæ, restat & Judæorum conversio, cum ultimâ gentium adductiōe combinanda, quæ efficiet *ut totus Israël salvetur.*

Nota præ primis maximum *conversionis populi Israëliti*

litici instrumentum fore in fine dierum hoc ipsum canticum ex Deut. 31: 21. quandò videbunt tertium seu ultimum in eo depictum *judicium*, impletum in supplicio Antichristi, quo rupes nostra se cum effectu probabit *verum esse Deum*, & *solum ecclesie Regem ac Vindicem*: quod per hominum inconsiderantiam quidem non communiter à pluribus observaretur ex primo, quod Judæi tulerunt, *judicio*, nec ex secundo, quo gentes sunt fugatæ; sed planè agnosceret orbis, & præsertim gentibus novè conversis de eo monentibus, teneret *totus Israël*, secundum electionem *populus Dei*: quandò enim gentes ansam arripient ex stupendis illis Dei operibus, ac præsertim ex terribili Antichristi interitu, Judæos invitandi ad debitam rerum attentionem, & cum hoc canticum faciendam applicationem, ut Deo & Regi Christo secum ob gloriosum hunc ex hostibus suis reportatum triumphum applaudant, accedente Spiritus Sancti illuminatione; tam potens erit illa lux ad aperiendos Judæorum oculos, ut non poterit non terminari eorundem obduratorum cæcitas, quo illi sese cum cæteris sceptro Christi inter intensissima júbila submittant. Hæc erunt felicia illa tempora, quando *velum à Judæorum oculis erit removendum*, 2. Cor. 3: 16. Eo feliciora, quo *omnia regna erunt* (cum quarumcunque gentium conversione) *Domini nostri & Christi, qui regnabit in seculum*, Apoc 11: 15. quoque gratia Dei erit amplior: *Si enim* (dicit Paulus Rom. 11: 15.) *Judæorum rejectio, mundi est reconciliatio, quid erit eorum adoptatio, nisi vita ex morte?*

Circumstantias plures quod attingit, eas non determinamus, quippe nobis apprimè conscii, quod adhuc in speculâ stantes Deo nihil præscribere oporteat, penes quem reservatæ sunt omnium rerum oportunitates, & cui insinuatî consilium suum exsequendi modi, quibus veritas ejus constet. Tu modo in tempore veni Domine Jesu, & ecclesie tuæ afflictæ opitulationem additam adfer; imò veni Domine Jesu. Amen.

HABAKUK

A N A L Y S I,

EXPOSITIONIBUS,

ET

DEMONSTRATIONIBUS

ILLUSTRATUS.

Dd

PRO.

P R O S P E R.

*Quamvis in sacris libris, quos nosse laboras,
 Plurima sint lector clausa & opaca tibi;
 Invigilare tamen studio ne desine sancto,
 Exercent animum dona morata tuum.
 Gravior est fructus quem spes productior edit,
 Ultrò abjectorum vilius est pretium.
 Oblectant adoperta etiam mysteria mentem,
 Qui dedit ut queras, addet ut invenias.*

INTRODUCTIO

In Librum Propheticum

H A B A K U C I.

I. *Libri Origo.*

1. **P**arvum hoc trium capitum volumen eâ cum generatione jam olim ab ecclesiâ Judaicâ fuit exceptum, ut illud unâ cum reliquis aliquot Prophetarum (qui minores cognominantur) scriptis in unam *συλλογήν* conjunxerint, qui populo à sacris erant. Cum autem Ptolomæi Philadelphii sub regno à Græcis Interpretibus unâ cum cæteris Prophetarum minorum opusculis in linguam Græcam translatus fuerit hic liber, dubium non est, quin antiqua Judæorum ecclesia eundem antehâc tanquam ex divinâ inspiratione conscriptum receperit, atque ad piorum ædificationem populo prælegi curaverit.

2. Scriptor hujus libri procul dubio idem ipse fuit, qui consilii divini in eodem revelati minister atque præco; quippe qui cap. 2: 2. dicitur scribendi à Deo accepisse mandatum, quo saltem ejus partem jussus est in tabulas referre, omniumque oculis ad legendum obijcere: unde facile colligas eum artis graphicæ peritum, abhinc quoque integrum hoc volumen conscripsisse. Accedit, quod Spiritus Sancti amanuenses fuerint olim

Prophetæ, qui quo *πάσα γραφή* foret *θεωπνεύσας*, ipsi visiones suas propheticas scripto consignare solebant.

II. *Prosopographia Prophetæ.*

I. **V**iri præstantissimi, consilii divini hoc in opere ministri nomen in fronte libri legitur fuisse **חַבְקֻק** *Chabakuk*. Græci legisse videntur **Χαβκुक**, qui reddunt *Αβακκῦμ*: nisi fortè amanuensium *Kappa* in *Mi* mutantium hic fuerit error. Vocabuli etymon significationem suppeditat, à Prophetæ munere haud alienam; verbum enim **חַבַּק** in *Pihel amplecti* significat, atque ita iudice *Hieronymo* hæc vox *Amplexantem* notat; quod parentum est, liberos suos tenero amore prosequentium, quotiescumque amoris teneritudinem erga eos exprimere cupiunt. Habent sanè hujus Prophetæ *consolationes* se amplexuum instar, dum pro paterno suo in pios affectu hoc agebat noster, ut ferè fractum sperantium animum erigat, atque novis de futurâ populi per Messiam redemptione promissionibus (quas charitas erga fidei consortes lubens cum lugentibus communicabat) emolliret. Fateor, mero parentum arbitrio nomina imponi infantibus, antequam, quid impolterum de prole suâ sit futurum, sibi spondere possint. Habent tamen istæ nominum impositiones nonnunquam in se testimonium spei parentum, & votorum, quibus liberos suos ab infantia Deo consecratos cupiverunt; soletque etiam gratiosa Dei providentia quandoquidem piis suorum respondere votis & precibus, ea, quæ ad gloriam nominis sui piis quærantur desideriiis, orantibus clementer concedendo: quod hic fortè factum
ultra

ultra parentum spem, non ultra eorum votum piè agnoscimus.

2. Ex quibus parentibus, quoque loco hic noster natus ortusve fuerit ex sacris literis non constat. Quidam Judæorum eum fuisse *Sunamitæ*, istius fæminæ filium volunt, quem suo suscitavit olim amplexu Elisæus, matricque è morte restituit, cujus rei historia extat. 2 Reg. 4: 34. Sed nimis levi innixi fundamento, quia scilicet vers. 16. *Elisa*, matri hujus restitutionem spondens, dixerat *בן-תבוק*, tu eris complectens filium: ast hoc cum historiæ circumstantiis parum convenit; non enim diu ante populi deportationem in captivitatem Babylonicam vixisse vatem nostrum jure ex eo colligas, quod Chaldæorum expeditionem, quam adversus Rempublicam Judaicam postmodum susceperunt, tanquam instantem depingat: quæ tempora ab Elisæi ætate nimum remota fuisse quilibet prudens temporum putator spontè videbit. In *Seder olam Rabba*, antiquissimum Judæorum Chronicon comprehendente, *Habakuk* ad *Manassis* tempora, qui 36 annos ante primam Nebucadæzaris expeditionem obiit, refertur; quæ temporis ratio & facies haud male assignato prophetiæ hujus characteri respondet. Imò fortè sub Rege *Amnone* aut *Josia* initio, vel in principio Regis *Josakim* ponendus erit, quando corruptissimi fuerunt populi mores, & ubique impietas prævaluit. Manet proinde in oculis ex quibus natus fuerit parentibus, & quando.

3. De ejus patriâ etiam incerta traduntur. *Dorotheus* vicum *Betyubar* ejus locum natalem sine ullo teste aut argumento affirmat. Eundem ex tribu *Simeonis* oriundum dixit *Epiphanius*. Judæi ejus monumentum juxta vicum *פיקני* *Jakuk* ad viam collocatum visitant, ut *Ben Simeon* de sepulchris Hebræorum, apud *Hottinge-*

rum de Cippis Hebræorum, tradit; qui locus est in Galilæâ haud longè à *Saphettâ* seu *Sephet*, ubi Judæorum Academia; inter peregrinantes etiam occurrit *Sanderson* Anglus, qui iter suum à Damasco usque ad Hierosolymas describens inter *Sephet* & *Caphar Chittin* le pagum aut vicum invenisse notat, ubi habitasse & sepultum fuisse *Hakukum* prophetam ferant Judæi, cui nomen dicit *Jeakoks*: undè fortè colligas eum *Galileum* fuisse. Verum, cum ista parum faciant ad prophetæ hujus illustrationem, hæc tutò ignorare possumus.

4. Sufficit nobis fuisse eum populi Judaici haud ignobile membrum, castum religionis Mosaicæ non solum studiosum, verum etiam strenuum ejusdem hyperaspisten; quippe qui hoc ipso opere se non solum fidei patrum consortem, sed & legis divinæ magnanimum atque imperterritum exhibuit vindicem, causam legis contra ejus violatores apud Deum Judicem calidis supplicationibus agentem.

5. Non tamen vulgaris educationis hominem fuisse, sed ludi prophetici dignissimum discipulum vel hoc solo credimus, quod præter artem graphicam, etiam poëticam & Musicam tenuerit, quippe qui iussus est non solum oraculum Dei, quod verbotenus acceperat, in tabulâ conscribere, & loco publico affigere, ut prætereuntes legant; verum etiam sub finem suæ compositionis hymnum exhibet Archimusco traditum, ejusque arbitrio ad modulamen *Sigjonoth* in templo decantandum, quo sacrarum odarum numerus auctior evasit.

III. *Ejusdem vitæ genus.*

1. **I**N libri inscriptione vocatur נביא, *Propheta*: hinc cum *Prophetam*, id est, Oraculorum Dei præconem & interpretem egisse constat. *Lactantius* Prophetas majestatis divinæ præcones & pravitate humana: correctores appellat. Hoc egisse nostrum præsens ejus opusculum evincit, quo observare licet, præsertim ipsi curæ fuisse, hinc ad spem populi futuras Dei vias exponere, illinc corruptos populi mores corrigere; ad quid enim omnia spectant? quam ut gens Judaica instantis suæ visitationis tempus animadvertat, & se per conversionem ad suscipiendum suum Sospitatorem in tempore componat.

2. Illustriorem facit hunc nostrum prophetam revelationis genus, quo de arcano Dei consilio edoctus fuit: dicitur enim mediante *visione* hanc, quam hoc libro exponit, revelationem à Deo accepisse: ut proinde in suo cum Deo commercio non solum externo dignatus fuerit alloquio, sed etiam sibi objectum habuerit visibile per sensus erudiens. Res ipsa quoque visionem illam confirmat, dum *Deus sub scemate judicis, piorum causam agentis, & hypocritarum ac impiorum judicium præparantis* hic occurrit, ad quem *Propheta querelas piorum defert, & à quo responsa quasi ad populum refert, quibus animus eorum erigatur.*

IV. *Divina hujus libri autoritas.*

1. **L**ibrum hunc divinæ originis atque autoritatis esse vel ex eo evincitur, quod Paulus ecclesiæ Judaicæ hæc in parte testimonium dederit *fidelitatis*, asserens, quod *eloquia Dei eis fuerint concredita*, Rom. 3: 2. Accedit eundem Apostolum ex hoc libro prophætico sæpius adduxisse testimonia, ad fidem Christianam firmandam spectantia, & divinâ autoritate ad credendum obligantia. Inspice modo loca. *Act. 13: 41. Rom. 1: 17. Gal. 3: 11. Hebr. 10: 38.*

2. Ipse *modus tradendi*, quo liber iste ad ecclesiæ Judaicæ transit, hoc ipsum confirmat; hymnus enim hic (cap. 3) notatus, ab Archimulico totoque Cantorum ex Levitico genere in templo ministrantium ordine, eâ reverentiâ fuit exceptus, quâ reliqui à Prophetis virisque *θεωπνευστοις* compositi hymni antehâc suscepti fuerant: idque eo seculo, quo plures erant Prophetæ, quorum eo in casu adstipulatio requirebatur: talis enim libri in canonem receptio sine prævio examine in populo Dei non admittebatur. Conf. cap. 3: 19.

3. Quod si quis præfractor neget adhuc victas dare manus, illum ad fulgidissimos divinitatis characteres, huic libro insitos, ablegamus, ut textum legat, & cum rerum eventu conferat: ille enim primo loco observabit hujus operis scriptorem esse legis Mosaicæ non genuinum tantum discipulum, sed etiam strenuum vindicem, arque pietatis & justitiæ amantissimum; quem urit divinæ legis neglectus, & juxta hanc normam viventium oppressio: quique eam ob causam commercium cum Deo quærit atque invenit, nihil scribens sub nomine Dei, quod cum analogiâ fidei in lege sub verbis fœderis comprehensæ

hensæ non apprimè consentiat, nec spem faciens nisi rerum in promissionibus fœderalibus apud Mosè promissarum. Secundo loco habebit eum fata populi & introductionem regni Christi ita in antecessum exponentem, uti postmodum per experientiam evenisse omnis docet historia. Expeditionem Chaldæorum, ejusque successum (cap. 1: 6-10.) & abhinc Judæorum judicium, illis divinitus decretum, ad Tyrannidis supplicium inferendum (Vers. 11.) tam accuratè depingit, & cum rei eventu tam exactè consentit, ut dubium non sit, quin propheta ea omnia ex Deo hauserit, cujus solius est futura cum in modum revelare. Accedit etiam quod de Christi adventu, de naturâ doctrinæ evangelicæ, nec non de regni Christi satis varia cecinerit, quæ per historiam cum evangelicam, tum ecclesiasticam quam accuratissimè adimpletata fuisse edocti sumus. Talem cum fuisse nostrum Prophetam comperiamur, firmo stat talo cum non fuisse pseudo-prophetam, sed veri & vivi Dei fidelissimum ministrum.

V. *Tempus editi hujus vaticinii.*

I. **U**tilissima sanè est ad detegendam dictorum occasionem temporis notatio, quo qualiscunque sermo habitus fuit, *Cyrellus* (in cap. 1. *Amosi*) eam dicebat *χρήμα ἀναγκαῖον ὡσπερ ὠδινὸν ἐφ' ἑαυτῷ ἔλην τῆς προφητείας περιστάτιν*, *rem necessariam quasi totam prophetiæ continentiam, seu ambitum parturientem.* Fateor quidem hanc notationem temporis in capite hujus libri non apponi: verum sufficit faciem tamen temporis in ipsâ argumenti pertractione ita delineari, ut ex ipsâ querelæ narratione innotescat: licet enim ex cap. 1. v. 6.

colligere, haud diu ante Nebucadnezaris expeditionem hæc prolata fuisse, & quidem eo tempore, cum omnia inter Judæos corrupta jacerent, & publica gentis tribunalia ab hominibus impiis occupata judicium nequiter perverterent. Proin oportet, ut illa querela principium regni *Josakimi* (*Josia* rege piissimo sublato) respiciat, aut tempora, *Josia* imperium antegressa. Imò his temporibus potius consentire, quæ sub *Manasse*, ejusque filio *Ammone*, effluerunt, quam posterioribus, probat character temporis, quo *lex* dici poterat neglecta: sub *Manasse* autem authenticus legis codex fuit neglectus, ut pro deperdito haberetur, non nisi sub *Josia* iterum repertus, & in publicum protractus. Confer cum querelâ propheticâ. 2 *Reg.* 21:9. 16. 22:8.

2. Neque obstat, quod in quartâ *Danielis* appendice (Vers. 32-38.) *Habakuk* Propheta describatur, ut Angeli raptu ex Judæâ in Babyloniam translatus, quo *Danieli* inserviat, & in foveâ leonum projecto alimoniam, ne fame periret, subministret. Est enim narratio illa apocrypha non indubiæ fidei, quæ post mortem *Astyagis* *Cyro* jam imperante, ante solutam captivitatem Babylonicam, Judæam repræsentat, tanquam per Judæos excultam, & Prophetam nostrum ut messem colligentem. Neque certum est libri Apocryphi auctorem eundem respicere cum Prophetâ nostro, quod sanè nominis similitudo haud evincit, cum plures sint in eâdem gente homines cognomines. Sin tamen quis velit hunc eundem illic indigitari, per me licet: non enim impossibile est, ut Propheta noster sub ultimis *Manassis*, aut sub *Ammone*, prophetam egerit juvenis, & usque ad hoc tempus supervixerit: pone *Cyrum* primâ vice Babylonem tenuisse anno Nabonassar 113, capti-

captivitatis 53. & *Manassen* mortem obiisse annos 36 ante captivitatem, uti nostra exigit Chronologia, habebis annos 89, atque ita fuisset plusquam centenarius, cum *Danieli* opem ferret, quod licet rarum, non tamen sine exemplo est.

VI. *Occasio ad præsens prophetiæ argumentum invitans.*

I. **G**Ravissima seculi & temporis cum quoad doctrinam tum quoad mores corruptio, quæ gentem Judaicam occupaverat, manifestò querelæ propheticæ ansam dedit. Difficillima enim depingit tempora, quæ non solum orthodoxiam & pietatem languescere fecerunt, sed etiam planè opprimere laborabant, atque piorum reliquiis profundiora exprimebant suspiria. Præsertim Prophetæ luctandum fuit cum duabus nutantium aut saltem sollicitorum hominum opinionibus. Prima erat tantam corruptelarum permissionem & prædominium præfagire abjectionem populi: fore ut Deus fœdus suum cum perfido isto populo rescindat, eum gentibus conterendum objiciat, ac simul etiam spem de adventu Christi & adductione salutis frustretur; dum illi veritatem & justitiam simul cum lege Dei tam protervè conculcant. Altera est, ab adventu Christi cum salutis adductione pendere populi repurgationem & plenariam reformationem, quod eo cum errore expectabant, ut sibi sponderent cum primis regni Christi initiis omnia prospera, hostium omnimodam subactionem, & male sentientium totalem pudefactionem.

2. Accedit tamen & altera occasio, quæ in metu populi spectanda est, quem ex severioribus Dei commi-

nationibus conceptum admodum fovebant, qui fide infirmiores erant: nempe, à quo decem tribus abductæ per *Assyrios* fuerant, & *Jesuias* sub *Hiskia* rege prædicere inceperat *Chaldaeos*, seu *Babylonios*, loco *Assyriorum* exaltandos, instrumenta fore ejusdem adversus *Judeos* judicii, tristior pios subiit cogitatio de miserimâ populi inter gentes conditione: meruebant enim optimi, si comminatio veniret, si *Chaldæus* sanctuarium una cum Reipublicæ fundamentis in solidum subverteret, atque inter alias gentes hæcæ populi reliquias dispergeret, facilè fore, ut omnes inter idololatrias colliquefcerent, & reliquix pedetentim in idololatrium castra transeant. Sic actum foret cum populo electo, & fœdere *Abrahæmi*, atque omnis de rebus futuris spes evanesceret. Erat sanè in istis magna fidei tentatio, quoniam expulsio ex terrâ istâ & subversio Sanctuarii, ut palatium Dei regis spectandi, speciem referebat testamenti Dei obliterati, & abdicationis populi, cum negatione omnis curæ & tutelæ; imò ereptionis pignoris cœlestis patriæ, quod benevolentia olim concesserat, nunc vero justa Dei indignatio tollere videbatur.

Adversus hanc & similes tentationes confirmandi igitur erant, quotquot sub imbecillitate fidei cum istiusmodi cogitationibus luctabantur.

VII. *Sub quo Scemate Propheta veniat?*

TEnendum porro hujus visionis descriptionem congressum referre Prophetae cum Deo, & quasi mutuum colloquium, in quo tamen piorum vicem agit Propheta, quippe qui eorum cogitationes, querelas,
&

& erroneas opiniones, rēspōsione divinā corrigendas, tanquam suas profert, & Deo judici quasi cum expostulatione proponit: vides enim cum concitatus loqui in initio, rationes divinæ gubernationis à Deo exigere, & cur tantum impiis permittat quodammodo conqueri; quale quid Prophetam non ex suâ sed ex infirmiorum & cum cogitationibus carnis luctantium sententiâ hic in foro Dei ventilare, credere fas est, ut ad eas cogitationes, & quasi ignea Sathanæ tela, rēspōsum referret, antidoti loco ad lugentes Sionis referendum.

VIII. *Prophetiæ præsentis scopus.*

Hinc facilè elucet totam illam *visionem* nil aliud intendere, quam præjudiciorum in credentibus correctionem, à quorum emendatione solatium fidei pendebat: ita enim rationibus carnis enervatis, ostenso bono malorum ingructium eventu, metus ille carnalis potenter lugentium eripitur animis. Proin viarum Dei tam ante quam post adventum Christi observandarum expositio, in rēspōsionibus divinis notanda, tota facit ad spem fidelium radicandam, ne sacram illam anchoram in maximis illis tentationibus abjiciant, quos sibi servare vellet Deus; sed malorum exitum & quæ post sequerentur edocti animos resumere, atque mala illa intrepidè expectarent.

IX. *Ejusdem prophetiæ argumentum.*

1. **P**RO duplici exspectatione regni Christi, vel ut introducendi cum adductione salutis & uberioris gratiæ dispensatione, vel ut post multa certamina promovendi ad summum autoritatis culmen per subjectionem mundi & subtractionem hostium, pertractantur hic viz Dei, cum ante Christi adventum in carnem, tum post eam servanda.

2. Respectu prioris temporis exponitur consilium Dei de repurgandâ ecclesiâ Judaicâ per judicium populo corruptissimo imminens & per Chaldaeos infligendum, cum hoc tamen rerum eventu, ut velit justus Judex tandem castigationis suæ instrumentum infringi, & reliquias populi exploratas libertati restitui, atque in statu restituto conservari, donec Christus veniat, & ad ductam justitiam & salutem denunciet.

3. Respectu posterioris temporis docet in hâc causâ errantes, regnum Christi quoque habiturum suas adversitates & oppugnationes, verum Dei manu ita coërcendas & subigendas, ut os obloquentium & sese veritati opponentium ad plenariam ἐχρημίστην tandem redigatur, & ecclesia triumphis gloriosior sub tutelâ regis ultimâ tranquillate fruatur.

X. *Divisio generalis.*

HÆc prophetia, quam præsens hoc opusculum exponit, duabus absolvitur partibus; occurrit enim in hoc libro

- I. Dialogisus prophetam inter & Deum, exhibens
 1. Vatis

1. Vatis querelam, justorum nomine ad Deum delatam, de sui temporis corruptione disceptantem. cap. 2: 2-4.
2. Sententiam Dei judicis, consilium suum de magni operis molitione, & Chaldæorum in Judæos expeditione ad populi expurgationem, exponentem. vers. 5-11.
3. Instantiam Prophetæ, de his Dei viis disputantem, & quomodo cum decentiis Dei conciliari queant, rogantem. vers. 12-17.
4. Replicationem divinam, vias Dei ultteriores nitidissimâ methodo describentem, suosque de futuris, ut decentiæ suæ probè respondentibus, instituentem. cap. 2.

II. Hymnus sacer, sive canticum, vias illas Dei repetens, quo Propheta nomine populi exponit, quid circa illas in fide oraverit, atque ad nominis Dei glorificationem desideret. cap. 3.

Hæ partes duæ primariæ peculiarem ad se invicem relationem habent; postquam enim Deus ecclesiæ Christianæ fata unâ cum hostium judiciis (cap. 2.) enucleasset, exinde argumentum sumit Propheta de eâ re denuò agendi (cap. 3.) ibique prædictiones Dei commutat in preces & vota, pro ecclesiæ ejusdem salutem concepta; sibi per modum adstipulationis quidem felicem certaminum exitum spondens, ast interim in casibus difficilioribus auxilium Dei, certo modo præstandum, implorans.

Analysis ad primam pericopam.

PRæmittitur hic titulus totius libri, exhibens *nomen* vatis, ejus *titulum*, quo munus ejus indicatur, *argumentum*, & *argumenti originem*.

Post hanc inscriptionem occurrit *querela* aliqua *expostulatoria*, quam ad tribunal Dei defert, cujus exhibet

I. Argumentum duplex

1. De non exauditâ vociferatione fidelium vi oppressorum. vers. 2. a
2. De salute dudum speratâ, ast necdum allatâ. vers. 2. b

II. Confirmationem causæ per rationes à corruptione temporis desumptas, quibus accusat impios ex Judæis

1. In genere ut reos
 - a. Vanitatis & molestiæ.
 - b. Direptionis & violentiæ.
2. In specie corrupti fori, ubi notat.
 - a. Lites & contentiones. vers. 3.
 - b. Enervationem legis.
 - c. Suppressionem judicii; quam confirmat
 - „ Ex oppressione justorum.
 - „ Ex iniquitate sententiarum latarum. vers.


4.

PERICOPA PRIMA

*Querelam vatis de sui temporis corruptione
complectens.*

EXPOSITIO LITERALIS.

Verf. 1. *Prolatio verbi, quod vidit Habaccuc pro-
pheta.*

S. J.  Ox **וַיִּרְאֵהוּ** à themato **וַיִּרְאֵהוּ** non eo-
dem modo vertitur ab interpretibus.
Multi per vocem *onus* reddunt, atque
onerofam prophetiam exponunt, cujus
argumentum est prædicere graviora Dei judicia: in
quam sententiam Hieronymus concedens, dixit; quod
vox *MASSA* nunquam præferatur in titulo, nisi cum
grave & ponderis laborisque plenum est, quod videtur.
Verum id semper obtinere non videbitur conferenti va-
ricinia, quæ populo Dei spem faciunt maximarum Dei
promissionum, omniaque fausta & læta ad ejusdem so-
latium spondent: ut fieri videmus, *Zach. 12: 1. Conf.*
Thren. 2: 14. Notandum verbum **וַיִּרְאֵהוּ** (cui hæc vox
suam debet originem) inter varias potestates etiam præ-
conis designare opus, atque *elationem vocis præconian-
tis* significare, quod videre licet *Num. 23: 17. 38: 3.*
Job. 27: 1. Jef. 14: 4. Hinc Cl. Coccejus *prolatio-
nem* reddit, atque pro eloquio publico, seu concione
prophetica poni agnoscit, arcanum Dei consilium inter
homines exponente, atque ita decretum Dei revelatum

prophetae manifestante. Imò quis dubitet, quin *Prov.* 31: 1. *Sermonem didascalium* & de officio monentem significet; ubi נבון dicitur in titulo sermo, quo Salomonem eruditur mater. Supplet etiam vir Doctissimus vocem (*verbi*) ex *Zach.* 12: 1. Lxx. substituunt vocem λήμμα, quasi aliquid *acceptum* dicas; sic propheta statim in ipso initio *munus* à Deo concessum agnoscit, nihilque se tradere, quod non divinitus acceperit, credit vult. Eum in modum *Origenes*, atque ferè omnes Græci, & eos secutus *Hesychius*, τὸ λήμμα exponunt, dicentes, quod sit ὁ λόγος, ὃν ἐκ θεοῦ λαμβάνουσιν οἱ προφῆται. *Sermo, quem à Deo accipiunt Prophetae.*

§. 2. *Quod vidisse dicitur est verbum, seu res, quam profert jam propheta.* Verbum ויחזק de visionibus prophetis dictum accipimus ex *Num.* 12: 16. Haud malè *Laetantius Inst. Libr. 7: c. 14.* *Visiones, inquit, divino spiritu offerebantur oculis prophetarum, ut viderent futura in conspectu suo quasi fieri & terminari.* Si ipsam prophetiam inspiciamus, videtur Deum vidisse iudicem, & quasi in foro divino ad causam dicendam admissus noster, atque inde recepisse responsa. Hinc propheta etiam ויחזק *Videns* dicitur: quippe qui futura prævidet, non solum quod occulta & abdita Dei secreta atque consilia illo revelante animo perspicit & contempletur; verum etiam quia verbum revelationis accepit unà cum repræsentamine divino, rem quasi oculis obijiciente. Ita modum accepti oraculi, quod profert, distinctè exponit, quod ad præsentis vaticinii dignitatem facit, ejusque αυτοπισίαν.

§. 3. Propter utrumque eventum, quod nempe sub visione acceperit revelationem hanc, & quod ex officio eam in concione prolocutus fuerit, hic consilii divini minister ornatur titulo prophetae, נביא. Superfluum vide-

videri posset hoc adjectum vocabulum, postquam allegata fuerat *visio divina*; verum si vocabulorum emphasin ritè distinguamus, animadvertemus aliquando alios fuisse *prophetas*, alios *videntes*. Inter *videntes* numerare liceret Pharaonem, Nebucadnezareem, aliosque non prophetas, quibus in somnio contigerunt visiones divinæ. *Propheta* in strictâ significatione videtur is, qui mysteria Dei exponit, atque hoc opus tanquam munus vocationis sibi impositum per omne vitæ tempus curat. Ita *Aaron Mosi* jungitur tanquam ei futurus in *Prophetam*, quippe qui oracula Dei revelata tanquam Interpretes ex officio; ei divinitus imposita, proferret, & cum omnibus communicaret. Imò *prophetarum* est, non solum suas visiones scripto exponere, & cum populo Dei communicare: verum omnes usus vaticinii accepti ad populi ædificationem, ut decet doctores ecclesiæ, omnibus modis inculcare, & cum aliis prophetiis conferre: tenebant enim facile, quid instans rerum facies exigeret; à quibus flagitiis in vitâ & erroribus in fide hi essent dehortandi, & ad quam patientiam & spem alii essent excitandi. Ex hoc principio videor mihi deducere posse, cur *David, Salomon & Daniel*, viri à Deo inspirati, aptè Hebræos sub strictè dicto *Prophetarum* nomine non veniant, licet revelationes divinas sub Spiritus Sancti ductu acceperint & conscripserint; quum illi Regum, ultimus verò Principis muneribus functi fuerint, non verò doctorum. Alii *Habaccuc*, & *videns* fuit, & *Propheta*, qui omnem vitam suam impendit, ut pro exigentiâ temporis populum erudiret, & ad fidei sinceritatem atque respicientiam vocaret, nec non pertinaces redderet ἀναπολογητως; quotquot per instantium malorum præconium ad sanam mentem redire negabant. Eum in

modum etiam Philo de præm. & pæn. Prophetam describit Dei, intus oracula dictantis, interpretem: & Augustinus in Exod. 4: 17. annunciatorem verborum Dei. Nec non Lactantius Libr. 1. c. 4. Præconem majestatis divinæ, & correctorem pravitatis humanæ.

Verf. 2. *Quousque Jehovah me implorante non audies? me clamante ad te, vis I non salvabis?*

§. 1. Verbum שׁוּעַ (unde שׁוּעִיתִי) videtur originem deberè voci שׁוּעַ, ut non simpliciter vociferari significet, sed quo quis ex præsentis periculi salvis evadat, clarè voce *auxilium implorare*. Vertere etiam licet, *usque quo imploravi, & non exaudies?*

§. 2. Quando dicit עַר אֲנִי quousque; verba quasi expostulationem caussidici coram tribunali divino significant, atque dolorem, ex diuturnitate vociferationis inaudite conceptum, testantur. Supponit jam à longò tempore eam vociferationem, tanquam fervidioris desiderii testimonium, ad Deum fuisse missam: quæ tamen circa captivitatem Babylonicam valdè exacerbata fuit. Jam dudum Patres auxilium Dei per adductionem salutis anhelantes implorârunt. (Conf. Gen. 49: 18. Psal. 119: 41. 81.) Verum, quando singularis populi corruptio eos invasit, gravior fuit gemituum causa. Psal. 80: 4. 8. 20.

§. 3. Huic diuturnitati abrumpendæ medium ponit in audiendo. וְלֹא תִשְׁמַע & non exaudies? *Audire & exaudire*, quando in sacris Deo tribuitur, nil aliud notat, quam concessionem postulati, quam Deus imploranti-

ranti-

rantibus annuit, dum ipso actu præstat, quod desiderant. Negat itaque Deum hæcenus diu desideratam attulisse salutem, cujus spem fecerat; imò contra supponit etiam eam in aliud tempus dilata: quod causam subinnuit vehementioris desiderii, istos clamores prolicientis. Perinde est, sive hæc interrogativè veritas; sive *vau* consecutivum concipias, & veritas, *ut non exaudias*.

§. 4. Hanc querelam distinctius urget, dicens *me clamante*. Hebr. **אָמַרְתָּ אֵלַי** *Clamabo ad te*. Sicuti prior vociferatio erat implorantis, ex metu periculi nata: ita hæc erat dolentis, ex sensu opprimentium malorum orta, quæ ablata vellet: verbum enim **אָמַרְתָּ** notat ob cruciatum & dolorem vocem extollere. Spes veterum desiderio suo junctos habuit *dolores* (qui quandoquidem parturientium doloribus assimilantur: vide *Jes. 2:13. 66:7. Jer. 30:6. Apoc. 12:1. 2. 5.*) quoniam ex mixturâ prosapiæ Abrahami genuinæ & spurriæ, piorum & impiorum, multa patiebantur gravia, qui in Christum sperabant, hæc enim erat prioris testamenti imperfectio, quod circumcisi quoad carnem (filii juxta litteram) plurimi fuerint incircumcisi quoad cor. Nota interim verbum futuri temporis hic notare actum præsentem, & porro continuandum, quasi dicat, *quousque* clamo, & clamabo in posterum.

§. 5. Vox **אָמַרְתָּ** propriè notat *injuriam*, & ejus thema *injustè agere*, probante id pluribus Cl. Bocharto Hieroz. p. 2. fol. 222. Phrasis tamen hic peculiaris est, *Clamare, Vis!* cui ellipsis subest, in hunc modum supplenda, *Vis aut injuria fit*. Abruptum illud dicendi genus conveniens est passioni, animum perturbatum experimenti: ut solent, quos injuriæ temporum

obruunt. Occurrit etiam *Job. 19: 18. Jer. 20: 8.*

§. 6. Remedium quærit in salute adducendâ, cum dicit **וְלֹא תוֹשִׁיעַ** *nonne salvabis?* Verbum **וְלֹא תוֹשִׁיעַ** significat aliquem ex præsentî pereundi periculo eripere, ut in tutum evadat: prout igitur pericula sunt, quæ respiciuntur, talia sunt salutis remedia. Si sint corporalia, temporalem quietem aut vitæ securitatem tollentia, liberatio quoque erit corporalis & temporalis, de quali verbum hoc exponendum est, *2 Sam. 14: 4. 2 Reg. 6: 16.* Sin verò pericula metuenda sint spiritualia, remedium salutis etiam pro subjectâ materiâ concipiendum est. Ultimo in casu verbum nostrum *opus salvationis*, per Christum sponsorem perficiendum, respicit; quorsum spectant testimonia. *Psal. 68: 20. 21. Jes. 25: 9. 45: 17. 21. 22. 63: 1. 8.* Hinc & *Jesus* ab hoc verbo nomen recepit suum, interprete angelo domini, *Matth. 1: 21.* Observamus interpretes hic in diversa abire, aliis volentibus prophetam hic futuram ex captivitate Babylo nicâ liberationem anhelare: aliis potius urgentibus eum accelerationem liberationis per Christum cum adductione justitiæ & salutis animarum postulare. Proin despiciendum nobis est, utra liberatio scopo conveniat? cuive sententiæ nostrum adjungere assensum judicium logicum dicet?

Eorum sententiam minùs placere dico, qui hanc adeò fervidè à Judæis desideratam salutem de desiderio liberationis externæ & quidem in specie ex captivitate Babylo nicâ accipiunt; 1. quoniam illi nondum in illud malum inciderant: sed potius comminatur Deus illam populi abductionem, ut futuram, & hanc querelam adhuc futuram. Malum sub quo noster gemit proponitur ut jam olim premens pios, quod jam à longo tempore hos gemitus etiam patribus expresserat, quale quid
tem-

tempore nostri Prophetæ dici de captivitate Babylonica non poterat. Vide Babylonica expeditionis prædictionem ad illam captivitatem suscipiendam, demum subnotatam, Vers. 6-11. 2. Adde, quod post illam comminationem propheta nomine populi instantiam faciens, illud præfagium Dei, ut certo respectu valdè à fine viarum ejus alicnum, & præter eorum expectationem intimatum exaggeret, atque indè contra illud disceptandi ansam arripiat. Vers. 12-16. Ut proin huc eos respixisse ante illud præfagium non conveniat. 3. Præsertim contra illam sententiam militat, quod ipse textus malum, undè sibi periculum metuunt, non dissimulet, sed præcisè definiat, quod est mixtura populi heterogenei, à quâ illi liberari cupiunt: dolet eos, quod pars populi pejor prævaleat justis, atque lex opprimatur, verusque Dei cultus intermittatur. Urit eorum animum, quod veritatem odio habentes, umbris secundum litteram & superstitionibus nimium adhæreant, & veritatem amantes nullis non injuriis afficiant. Ab hac commixtione pravorum, & consequenti eam periculo liberari non poterant, nisi aut judicis Dei, populum ab istâ fæce expurgantibus, aut melioris testamenti, circumcisionem cordis spondentis, introductione, quando uberior gratia dispensatio, & sanctior œconomia carnales à spiritualibus Abrahami filiis separaret, quos è domo suâ expelleret Deus. Nunc verò facilè constat de primo liberationis modo ne hilum cogitasse quiritantes: quia, quantocyus de captivitate Babylonica audiebant, animo perterriti eam certo modo deprecantur, quæ tamen ad defœcandum populum gradum faceret: restat igitur potius ut de altero liberationis modo cogitaverint, eumque tam calidis votis petierint. Adde porro, quod si priorem purgandi modum petiissent, peccassent contra

.. chârî-

charitatem, quæ potius fratrum conversionem quam interitum desiderat: nec non contra propriam tranquillitatem: non enim poterat Deus populum suum repurgare per judicia, quin iusti multorum malorum fierent participes, & pignus solatii eorum, quod in quietâ terræ consistit possessione, multis modis obscuraretur. Imo ne piissimi quidem, utpote plurium imbecillitatum Dei sibi conscii, faciles esse solent in provocando Dei rigore ad iudiciorum suorum exercitium: quoniam etiam tunc solet Deus pœnis suis suorum etiam immiscere castigationes. Omitto jam, quod, ut dixi, ad primum istius iudicii auditum horreant, & malum illud precibus avertere conentur. Neque etiam per illam iudicalem repurgationem plenam ab hoc malo liberationem sibi sponderè poterant, quamdiu œconomia prioris & imperfectioris testamenti vigeat: manebant enim tam mali quam boni ejusdem altaris participes; quod postea quoque nova hominum cum Pharisæorum tum Sadducæorum mixtura, & in atriis externis commercium edocuit.

Hiscè rationibus à primâ sententiâ depulsi potius eorum amplectimur sententiam, qui desideratam tantopere *salutem* accipiunt de *salute* per Christum præstandâ, & cum sanctiore œconomia adducendâ, quæ multis gratiam conversionis largiretur, & partem electam ex istâ communionem educeret. Hic loci sensus, ut magis spiritualis & Deum in hoc prophetico molimine decens magis, nobis placet gravissimas ob causas. 1.) Quia desiderium *salutis*, quoddam hic exponitur, nimis exaggeratur, quam ut ad rem tam levem, qualis est temporalis libertas, subsidat: respicitur enim ut res digna, quam vehementissimos inter affectus veri populi nomine ad Deum deferat Propheta: oportet ergo ut *salus* tan-

to cum ardore animi cupita respondeat bono maximo, vero spei Patrum objecto, nusquam nisi in unâ electorum per Christum redemptione quærendo. 2.) Accedit, quod *illa salus*, ut jam diu desiderata, & nondum post multa secula adducta, petatur: hoc enim jam olim Patriarcharum erat votum, ut ex ore Jacobi moribundi notaverat antehac Moses, *Gen. 49: 18.* quem affectum etiam in piis V. T. egregie depinxerat Psaltes. *Psal. 42: 2-6.* & alibi. 3.) Saltem *hæc salus* est, quæ, quod hic postulatur, plenariò præstare poterat, & efficere, ut ab hæterogeneâ istâ mixturâ servetur & liberetur populus Dei: neque alius quam minister N. T. electos vocare potuit, ut à carnalibus se sejungant, prout Petrus fecit, dicens. *Act. 2: 40.* σώθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης. Hæc enim erat prioris testamenti imperfectio (quam ob rem à Paulo negatur fuisse *ἐκεῖνη ἡ διαθήκη ἀμεμπτος*, *Hebr. 8: 7.*) quod omnis circumciscus tunc fuerit recipiendus ad communionem altaris, qui modò externa legis observabat: neque carnalis, ut Ismael, è domo erat expellendus, nisi cum œconomix veteris mutatione & melioris testamenti introductione, quo solo huic malo medicina fieret, uti Paulus pluribus ostendit. *Hebr. 8: 8-13.* ex *Jerem. 31: 31.* & *Gal. 4: 24-31.* 4.) Petrus dixit omnes prophetas in hanc *salutem* inquisivisse. *1 Petr. 1: 10.* 11. Neque propheta noster efficacius hanc inquisitionem exponere potuisset, quam quibus utitur verbis: & nisi hic sensus admittatur, non erit in toto ejus libro quicquam, undè de salute N. T. egisse cum colligas, cum tamen *testimonium Jesu sit spiritus prophetiæ.* 5.) Divina ad istam querelam & postulationem responsio, immediatè sequens eam fuisse desiderii piorum mentem quoque exigit: quæ captivitatem Babylonicam monet

respiciendam tantum ut molimen operis, præmittendum istius desiderii adimplerioni, atque terminandum in stupendo rerum eventu, qui quando cum evangelio denunciaretur apud hypocritas fidem non inveniret. Ita divina hæc responsio spem facit fore, ut desiderium eorum suum inveniat complementum in opere consummato, quod suo tempore denunciaret evangelium, atque cum spiritualis salutis adductione præstaret æconomia Dei. Saltem ita applicuit Paulus vers. 5. in loco *Act. 13: 41.* ut suo loco videbimus.

Consistit autem *salutis desideratæ* opus partim in salutis per Christum adducendæ impetratione, partim in ejusdem peculiari applicatione, quæ æconomia legis mutaretur in novam evangelii, priori longè gratiorem, & exuberantioribus bonis magis spectabilem, quæ bona recensentur, *Jer. 31: 33. 34.* Hæc bona N. T. sæpe veniunt sub nomine *ישועה* Conf. *Psal. 96: 1. 132: 16. Jes. 2: 7. 45: 17.* Nec præter causam liberationem à communionem refractoriorum ab hac salute expectabant, quia etiam illud jam antea promissum fuerat *Psal. 44: 8. 57: 4. 5. 6. 68: 7. Ezech. 34: 22.* Eamque rogabant à Deo, quia eam salutem conferre gloria est soli Deo propria, & cum nemine alio communicanda. Conf. *Psal. 49: 8-10. 16. Jes. 43: 11. 12. 45: 14. 15. Hof. 1: 7.*

Verf. 3. *Quare me facis videre vanitatem, & molestiam intueris? Et vastatio & violenta injuria est ex adverso mei, & fuerit contentio & his, effert se.*

§. 1. Argumentum querelæ est *vanitas*, Hebr. *יין*,
quæ

quæ vox omne id, quod realitate caret, denotat, quod speciem habet tantum, & nihil veritatis, quodque licet sub specie boni occurrat, appetitum tamen non satiat; sin vero sub utilioris medii specie commendetur, ad finem non perducit, dum spem conceptam sperato fructu destituit. Hinc isto vocabulo in sacris *idola* veniunt; propter nullitatem essentia & bonitatis, quibus carent. *Levit. 26: 1. Psal. 96: 5. 1 Cor. 8: 4.* Hinc etiam *Idololatria* atque *Superstitio* audiunt *vanitates*. *Idololatria*, quoniam ejus observantia idolorum cultorem ad boni desiderati communionem non perducit. *1 Sam. 15: 13. Jes. 66: 3. Superstitio*, & omnis religio aberrans; quia in iis nemo veram justitiam & salutem assequitur. *Psal. 5: 9.*

Alterum querelæ argumentum est *מְעֵיבָה* molestia; vanitatis comes. Vox omnem laborem frustraneum delassantem significat, qui operæ pretium non refert, ut videre est *Job. 5: 7.* Talis ærumna est *cultus sine fide*, præsertim qui versatur in operibus cæremonialibus legis, iisque adjicit cum superstitionem tum idololatriam: talis enim justitiam fidei non agnoscens, & salutem in Christo non desiderans, multo molimine & laborioso opere se in vanum excruciat. *Conf. Psal. 10: 7. Pro labore difficili & delassante venit. Eccl. 2: 21. 6: 7. Psal. 73: 16. 90: 10.* in quo cum fructum non invenit quisquam, magno afficitur tædio & molestiâ, ac semet ipsum vexat, dum in iis laborat. *Conf. Psal. 94: 20. Job. 16: 2.* Manifesto respicit Prophetæ locum, *Num. 23: 22.* ubi Bileam gloriam populi Israëliti & prærogativam ejusdem præ aliis gentibus celebrans, in hunc modum cum extollit, dicendo, *non intuetur Deus vanitatem in Jacobo, nec respicit molestiam in Israele,* quin corrigat illa malaper

prophetas Deus, qui vocatos suos ab istâ labe sanctificavit. Ubi *vanitas & molestia* crimen idololatriæ (peccatum contra primam legis tabulam) significat: cujus criminis rei erant Judæi illius temporis. Nec verisimile est Prophetam in hâc querelâ, ad Deum delatâ, hanc culpam populi carnalis omisisse.

Scio equidem alios hæc ad culpam, adversus secundam legis tabulam commissam, referre, eosquæ vocem **וַיִּן** *iniquitatem*, & **וַיִּזְעַזְעוּ** *erummam* seu tædium vertere, atque sic exprimi latas ab hominibus iniquis injurias putare. Verum cum passionem injuriarum attingant sequentia, & certamen exponatur pro fide decertandum, prior expositio uberiorem, & passionem certaminis magis exhaustivam gignit sensum; cum vix pia foret querela, si non coram Deo disceptans, causam Dei, quæ maximè laborabat, attingeret, & aegritudinem animi exinde ortam ad tribunal Dei referret, quæ vera pietatis nota est.

§. 2. Dolet eum, quod illæ culpæ ita manifestò in omnium incurrant sensus, quod testantur prædicata, *me videre facis, & ipse intueris*. Nota 1.) quod *videre* phrasi consuetâ dicatur pro *palam experiri*. Temporibus Manassis omnes coram videbant & experiebantur, quod atria frequentantes ut plurimum occupati fuerint vanis & molestis idololatriæ & superstitionis laboribus, dum maxima Judæorum pars, à Rege & Principibus viris defensâ & instigatâ, justitiam fidei ignorans, & propriam erigere studens, Deos alienos averruncatorio placare cultu laborabat, & multo labore demereri studebat. Verbum in HIPHIL hic permissionem divinam notat: quique Deum hic respicit ut illa tolerantem, ille supponit in potestate Dei fuisse illa mala arcere, atque à populo suo avertere. Agnosceit propheta

propheta in his triste spectaculum, quo spectato Zelantes pro gloriâ nominis Dei, magno afficiebantur tædio, & debiliores in fide scandalizati in graviorem coniciebantur tentationem: undè insignis nascebatur in horum mente *agritudo*, quam in hac professione coram Deo apertunt, quorum nomine hic agit vates. 2.) Imò ad Dei decentiam provocantes dicunt, & tu ipse intueris. Verbum *הִבִּיט* à radice *נבט* *prospicere & intueri* notat. Deus hic concipitur quasi in templo, ejusque interiori adyto habitans, tanquam Rex populi in suo palatio; & crimina allegata considerantur, ut in atriis istius palatii, rege omnem horum conatum propè & coram inspiciente, perpetrata. In hisce circumstantiis *intueri*, quasi scelera dissimularet, dum in ista non inadvvertit, est descriptio *tolerantiæ divinæ*, speciem referentis, quasi adhuc aliquid ex iis, quod usui esse possit, exspectaret.

§. 3. Inquirat autem propheta in hujus tolerantie divinæ causam, dum rogans dicit, *למה* *quare*. Quales quasi expostulationes cum Deo, non statim condemnandæ sunt, ac si essent obmurmurantium, Dei-que vias accusantium: cum etiam esse possint piorum, cum suâ imbecillitate luctantium, & pro gloriâ nominis Dei interim Zelantium. Hi quandoquidem partem viarum Dei cum omni ejus decentiâ conciliare non valentes, aut objectiones infidelium, qui contra certas ejus vias calumniando insurgunt, solvere impares, erudiri cupiunt, & modum solvendi ad Deum deserunt, cuius interesse videbatur, ne talia diutius permittebantur. Dixerat Bileam Num. 23: 22. *Deus non intuetur vanitatem in Jacobo, nec respicit molestiam in Israele.* Ast jam videbatur illam suam gloriam minus curare, imò planè negligere: undè pia hæc querimonia argu-

mentum suscipit, quando ex postulato divinæ gloriæ urget, ut hanc tolerantiam abrumpat, & populi sui reformationem per missionem filii cum salute promoveat.

§. 4. *Et vastatio & violenta injuria.* Vastatio וַאֲסַת est totius politiæ Judaicæ in ordine ad justos subversio, quorum status subvertebatur, cum illi impiorum odium experiebantur. Cui addit דַּמְּוָה id est *violentam injuriam*: de quâ voce visum vers. 2. Notandum sæpius ad tyrannidis descriptionem faciendam duas illas voculas conjungi, ut ostendatur homines vel ipsam speciem justitiæ non curantes amplius, defricuisse frontem, & insurgere audacius cum omni oppressione in sincerioris fidei professores. Vide *Jer.* 6: 7. 20: 8. *Ezech.* 45: 9. Atque ita falsæ religioni addunt *tyrannidem*, & idololatriæ ac superstitioni (peccatis contra primam tabulam) *injustitiam & oppressionem concivium*, quod est peccatum contra secundam tabulam. Hæc autem est *via Caini Jud.* vers. 11. & hominum antediluvianorum. *Gen.* 6: 11-13. Imo etiam hoc idem crimen fuit Israëlitarum, ob quod in Assyriam abducti sunt. 2 *Chron.* 30: 5-10. *Hos.* 7: 12. 13. Ex hinc ratione propheta testatur salutis desiderium & operandam populi reformationem justificat; quia falsus ille cultus tyrannide armatus justorum minabatur interitum, omnimodamque veritatis oppressionem.

§. 5. *Ex adverso mei, vel e regione mei adest, aut instat, & parata est, ut me invadat: ita quasi acies instructa adversus vatem cum suis concipitur educta, & ei opposita, ut ipsum & qui sub ejus ductu se opponebant invadat.* Non itaque notat omnem tyrannidem jam tunc in exercitii vigore cerni, sed in molimine, in procinctu, ut paratam, jam jam, nisi Deus refrænet, irruituram: ita enim animatos esse falsos illos fratres,

ut

ut potius armatâ vi errores suos tueantur, quam depo-
nant.

§. 6. Probat verò hunc perversorum animum ex ali-
quo specimine, quo evincit eos non ferre *ελεγχον*, di-
cens. *Et si fuerit contentio & lis, effert se.* Vulga-
tus; *& factum est iudicium & contradictio potentior,*
quod *Hieronymus* exponit, ut accusationem prophetæ,
quâ arguit iudicium se damnantium non fuisse veritate,
sed potentiâ nixum, ut nihil ex lege & justitiâ sustine-
rit. Sic dolet litem non jure sed potentiâ diremptam.
Lxx. *ἐξενάτηας μὴ γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει.*

Contra me factum est iudicium, & iudex accipit, sc.
aut pecuniam, auro corruptus; aut personam, non ex
veritate causam, sed ex personarum qualitate censens.
Ast nos potius verbis, & accentuationi textus origina-
lis insistentes, vertimus, *וידי* ut prateritum potentia-
le, quia cohæret cum verbo in futuro *ישׁי*. *Et si*
fuerit contentio & lis; ריב ומרון. Hæ duæ voces
probè distinguendæ sunt: prior *ריב* contentio notat of-
ficium prophetæ otiusque ecclesiæ, cuius est *contende-
re* cum hominibus, in debito suo officio præstando ne-
glectioribus, à quibus officium exigit pia incitatio,
dum eos ad conversionem hortatur. Hoc sensu venit
verbum *contendere* *Hof. 2: 4.* Adjungitur *מרון* *lis* à
verbo *רון*, quod reos agere delinquentes, eos accu-
sare, & quicquid ad eorum convictionem facit contra
eos proferre, significat: ut notet *Jurga*, hinc Belgæ
vertunt *gehuf* hoc loco, ut *ist. Psal. 80: 7. Kijbagie.*
Prov. 22: 10. & Urackeel. Prov. 6: 19. 10: 12.
Munus Prophetarum itaque consistit in hisce duobus,
ut delinquentes moneant de officio, & reprehendant,
ut neglecti officii reos: præsertim in casu supposito,
quando illis res est cum Idololatriis, superstitionis, &
in

in rituum observantiã propriam justitiam ex viribus propriis quærentibus : hos enim ad abnegationem sui & agnitionem Dei vocant , & per *ελεγχον* de viã erroneã convincere laborant. Conf. *Jer.* 15: 10. *Tit.* 1: 9.

§. 7. Addit *נשי* *effert se* , pro *נשתי* Conf. *Psal.* 24: 9. Quidam vertunt , & *jurgium suscipitur* ; ut concipiant reprehensos opposcentes se , & cum jurgio non respondet accentibus , qui jubent , ut voces *contentio* & *lis* in eãdem sententiã cohæreant proximè. Proin hoc verbum novam facit enunciationem *effert se* , nempe *vastatio* & *violenta injuria* , quorsum hæc enunciatio referenda est. Ita significat pessimum seculum , corrigi nescium , correptionem haud ferens , cujus homines , consuetudinis teraces , adversus *ελεγχον* insurgunt , atque contra omnem correptionem ut irritati crabrones involant. Conf. *Amos.* 5: 4. Quid mirum itaque si concludat tyrannidem in procinctu stare , ut omnes istos reprehensores opprimat.

Verf. 4. *Propterea subsistit lex , & non exivit iudicium in perpetuum : quis improbus obsidet iustum , propterea exivit iudicium contortum.*

§. 1. *Propterea subsistit lex* , dicit propheta. Vox *תורה* omnem viã commonstrationem ex etymo significat : ast hic per excellentiam *legem Mosaicam* cum omni suã œconomiã , quæ medium erat institutionis populi , quo de verã vitæ viã edoceatur , quæque ad convictionem aberrantium solida argumenta sola suppeditat.

Verbum *פוג* notat in viã *subsistere* , cursum *intermittere* ,

zere, non progredi, ut constat ex locis conferendis, Gen. 45: 26. Psal. 77: 3. Thren. 2: 18. 3: 49. Dicitur enim *justitia ante faciem procedere* Psal. 75: 14. & *verbum Dei currere*, 2 Thess. 3: 1. Ut tanquam consequens persecutionis notetur *strigatio doctrinæ legis*. Lxx legunt *διεκνεδασαι νόμους*; in hujus versionis gratiam notat Cl. Bochartus in suo *Phaleg* (p. m. 615.) quod verbum *נב* etiam *dissolvere & deficere* significet. Res eodem redit, quoniam & sic notabitur ministerium præconi legis hinc factum languidum, & dissolutum, ita ut defecerit, & quorum erat aberrantes reducere, & delinquentes corripere, illi, inquam, in eo munere obeundo non perrexerint.

Particula *כִּי*, quæ causalis est, notat hujus mali fontem, *studium nempe partium*, tyrannide munitum, quo effectum est, ut sana legis interpretatio subsisterit, dum recta sentientes propter quorundam distortionem, & hostium minas intimidati, non ausi sunt munere suo fungi, undè subtrivere omnes. Conf. *Amos* 5: 12. 13.

§. 2. Huic addit & aliam culpam, quæ fuit *judicium in curiâ*, dicens, & *non exiit judicium in perpetuum*. Vox *לְעוֹלָם* significat opus judicis & legislatoris: *legislatoris*, quando lex aliqua, seu constitutio quædam politica conficitur, quâ obligatur populus ad certum quendam modum observandum; *judicis*, quando causæ in foro ventilatæ fit decisio. *Exire* dicitur *judicium*, quando talis lex aut decisio causæ è foro in publicum prodit, & mediante denunciatione ad omnium aures pervenit. *Dan.* 9: 23. 25. *Luc.* 2: 1. Sæpius verbi Dei est ejus publicatio. *Psal.* 89: 35. Nequæ Vates id fieri *לְעוֹלָם* in perpetuum, id est continenter, & cum bonæ causæ triumpho seu victoria.

Sic corripuntur Judices Synedrii magni, qui in cathedra Moſis ſedentes officium ſuum non abſolvebant: nec non ceteri omnes populi ſeniores, & præfecti, qui in reliquis civitatibus judicia dicebant; quorum erat mendacium damnare, veritatem tueri, & pretioſum à vili diſcernere.

§. 3. Cauſam tanti defectus aſſignaturus, dicit hæc facta fuiſſe; *quæ improbus obſolet (aut circumcingit) juſtum.* Qui hic יוֹרֵא audit & opponitur יַדֵּשׁ *juſto*, eſt homo *improbus*. Videtur ea denominatio ex priiſſimâ ſignificatione talem in republicâ denotare, qui ordinem non ſervando omnia turbat, atque inter cives motus & ſtudia partium concitat: in ſecundâ vero ſignificatione *hominem reum*, qui jure civitatis, ſi ex lege ſtatuas, deberet excidere. Sic autem *juſto* opponitur, id eſt, homini, qui jure civitatis gaudet, idque inculpato vitæ genere ſibi confirmat. Hæc, tranſlatione ad eccleſiam factâ, eleganter conditionem depingunt hominum, qui in externâ eccleſiæ communionē hinc turbas ciendo ſe nomine fœderatorum indignos & jure filiorum deſtitutos oſtendunt; illinc qui in fide & obſequio erga Deum conſtantes jure civitatis donato legitimè utuntur. Hoc præſertim in politiâ Iſraëlis, quæ erat theocratia, obtinere cenſendum eſt; in quâ Deus ipſe agnoſcendus erat populi legiſlator, judex, & Rex, in templo tanquam in ſuo palatio habitans, & ordinis à ſe conſtituti obſervantiam exigens. Hic notantur, qui ordinem à Deo rege conſtitutum non ſervantes cum turbaverant, atque tam veritatis abnegatione, quam falſi cultus introductione ac deſenſione everterant, jure civitatis exinde excidentes: agiturque cauſa eorum, qui *juſti* appellantur, dum *juſ ſuum*, dono acceptum, ipſo opere comprobant, & pro ordine

ne à Deo constituto strenuè decertant. Ast, quandò *improbus* dicitur *justum obsidere*, & (quæ verbi *הכתיב* emphasis est) quasi *coronæ includere*, atque ita circumquaque incingere, quod ovantes & cum gaudio saltantes faciunt, *Psal.* 142: 8. vel etiam opprobriis & contumeliis in alium subsultantes. *Psal.* 22: 13. planè indicatur improbum justo prævalere, & iniquorum principum potentiam ac judicium iniquitatem justorum bonam causam obruere. Ex quo fonte derivatur, quod lex & judicium juxta legem definiendum non obtineat; imò quod adversus vim jura sileant; proin conqueritur Propheta tantam esse iniquorum in eo populo potentiam, ut legi ipsi omnes ademerint vires.

§. 4. Nec solum decisio causæ negatur, verum etiam ex eodem fonte pervertitur; hinc additur, *propterea exiit judicium contortum*. Monuimus jam phrasin, quâ *judicium exire* dicitur, denotare *judicii prononciationem*: in quâ judicium prononciatione notatur non observatum fuisse quid rectum sit, quid secus.

Judicium מעקל contortum hic accusatur: significat enim vox *מעקל* quicquid curvum & incurvatum est, atque sic à normâ recti recedit. Judicium autem derorquetur & incurvatur, quoties non secundum legem, quæ norma recti est, prononciat; sed juxta hominum præjudicia & ex studio partium procedit, atque ita impium absolvit, justum vero & innocentem condemnat: quando *dit venianæ cervis, vexat censura columbas*. *Pelluina* proindè d'pingit tempora, in quibus non solum dissidia & partium studia vigeabant in populo, sed & causâ veri & recti ob prævalentem injustorum potentiam damnata multisque contumeliis despecta fuit. Confer accusationem *Amos.* 6: 12. *Convertistis in venenum judicium, & fructum justitiæ in absinthium.*


APODICTICA
CAUSSÆ
DEMONSTRATIO

Per collocationem

IMPLEMENTI

Cum re

S P E R A T A.

§. I.  N sermone hoc prophético vates ad Deum defert *spem Patrum de salute per Christum adducenda*, atque eleganter depingit, quanto cum desiderii fervore eam rem petierint, ad hanc gratiam anhelantes, atque in eâ re sperata unicum fidei fundamentum collocantes. In hoc tempus proin inquisiverunt serio, & non sine genitibus illud novisse à Deo petierunt: quod non solum Petrus testatur, (1 *Petr.* 1: 10.) verum etiam præfens querelæ delineatio comprobatur. Neque id frustra sperasse evicit rei eventus: venit enim in plenitudine temporis ille, cui ab *istâ salute* nomen impositum est; quod non humano factum fuisse arbitrio, sed mandato divino, mediante angelicâ legatione, id nomen præscribere & simul ex causa *novæ ætatis* exponente: sic enim

nim legas apud *Matthæum* Evangelistam, cap. 1: 21: angelum Domini Josepho in somno præcepisse, ut infanti nomen imponeret *Jesu*, additâ ratione, *quia salvaret populum suum à peccatis suis*. Peccatum introiisse in orbem, atque ad perniciem tendere humani generis; quod hinc damnas factum est, nemo negaverit: ex hoc pereundi periculo qui servet quenquam, salutem à peccatis adducat necesse est. Talis sospitatoris spes facta jam ab initio, impleta demum est juxta annunciationem evangelii in Mariæ filio, qui non solum Deo auctore hoc nomen recepit à conceptione & natiuitate, verum etiam constanter hunc ortus sui fuisse finem professus est, *Matth. 18: 11. Luc. 19: 11.* uti quoque Apostolus eam rem exponit. *1 Tim. 1: 15.*

Iino etiam eam passionum suarum, ad mortem usque ferendarum, rationem fore exposuit, ut nempe reatum illum extingueret, atque illud peccatorum vinculum, reos ad æternam damnationem ligans, piaculo mortis suæ solveret: monuit enim sapius *se animam ponere pro omnibus*, *Joh. 10: 15.* ἵνα ἴδωμαι τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ κτείνω ὑπὲρ πολλῶν, *Matth. 20: 28.* ut proin in ipso habeat *τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ ἁμαρτιῶν αὐτῶν*, *Eph. 1: 7.* quam Paulus vocat *ἀπολύτρωσιν*, *Hebr. 9: 12.* Sane juxta præconiũ evangelicũ *ὅτι ἐστὶ ἐν ἄλλω ἕξει ἡ σωτηρία.* Οὐτε γὰρ ὄψαμα ἐστὶν ἑτέρου ὑπὲρ τοῦ κτείνου το δέδομεν ἐν ἀσθενοῖς, ἐν ᾧ δὲ σωτηρία ἡσται. *Act. 4: 12.* Neque falsa fuit spes veterum, quæ hanc salutem à Jehovah expectabat; quoniam is ipse filius hominis etiam fuit *filius Dei*, verus cum patre Deus; ipse *Emmanuel*, *Deus nobiscum*: quod suis affatim comprobavit operibus, dum id ageret inter homines, atque contra suos accusatores non solum defendit, *Joh. 9: 17-47.* sed etiam morte suâ obsignavit *Matth. 26: 63. 64.* ex quâ

refuscitatus cum fuit, certum est eum quoad causam ipsam etiam fuisse à Deo justificatum. *Rom. 1: 4*

§. 2. In eadem *spei* descriptione, notatur V. Test. quædam imperfectio, quæ *fitim* veterum valdè acuebat, quæque effecit, ut illud testamentum non fuerit ἀμεμπτον: μεμψόμενος enim Propheta de injuriâ prædominante, & vanitatis studio in populo obrinente indicavit tacitè œconomix istius imperfectionem, dum improbos, in literâ externè ambulantes, videbat ejusdem pignoris terrestris cum piis & justis cohæredes, quippe eandem in communi terram hæreditate possidentes, qui suis commaculationibus illud melioris hæreditatis pignus ofuscabant, & Deum ad illius profanationem irritabant. Proin cum adductione salutis testamenti illius abolitionem, novique & melioris substitutionem sperabant. Cui exspectationi respondit etiam testamentum novum, melioribus promissionibus conspicuum, quod Christus non solum suo ratificavit sanguine, verum etiam cum antiquatione prioris postmodum fuit introductum, quâ de re pluribus agit Paulus. *Hebr. 8: 6-13.* respondente etiam ipso rerum eventu, seu œconomia N. Test. ipso actu introductâ.

§. 3. Addimus etiam in spe patrum de futura salute includi, quod populi carnalis à spiritali fieret separatio, eaque ut res cum salutis promissæ adductione conjuncta respiciatur: fieret enim, ut omnes Deum cognoscerent, lexque fidei tantâ cum evidentiâ exiret ex Sione, quantum ad separationem carnalium quis flagitare possit: ita enim œconomiam carnalem excluderet, & propriæ justitiæ quæstionem in pertinacibus manifestò damnaret. Hæc separatio visa est, quando Judæi carnales, quoad maximam partem evangelium spreverunt, & pars electa ex istâ communione vocata fuit ad novum populum, regni

regni caelorum heredem, constituendum. Huc facit verbum vocationis, quo Petrus usus est, *Act. 2: 40.* dicens, σωθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης. Sanè nihil in historiâ notius est, quam gentem Judaicam maximam partem remansisse in suâ infidelitate refractariam, utpote nimis occupatam suis de propriâ justitiâ, ex lege erigendâ, præjudiciis, atque affixam vanitatibus, ipsoque actu abrogatis legis ceremonialis ritibus; salutem non admittentes, quam in morte Christi fundatam prædicavit euangelium.

PERICOPA SECUNDA.

Responsum Dei ad præmissam illam querelam acceptum repræsentans.

Respondet nunc ad antecedentem illam querelam, piorum nomine à Prophetâ prolatam, divinum oraculum: sed, quod probè notandum, sermone, ad opprimentes, & injustos illos iudices directo, qui non aliter ac si coram tribunali divino in visione spectarentur, hic à Deo vindice corripuntur. Repræsentat igitur præsens orationis scema Deum, ut querelam suorum exaudientem, impios in populo tam nefariè agentes non sine comminatione arguentem, iudiciumque suum instans, adversus illos injustos exsequendum, explicantem. Observare hic igitur licet.

I. In genere, denunciationem stupendi alicujus moliminis,

liminis, in opus terminandi, quod sub ejus annuciatione non crederent. vers. 5.

II. In specie, moliminis istius opera antecedanea, ei præmittenda, & ad illud viam struentia: iudicium nempe per Chaldæos exsequendum contra Judæos immorigeros. Ubi describitur

1. Apparatus bellicus, adversus populum rebellem convertendus, cujus notetur

A. Instrumentum, Rex Chaldæorum cum suo exercitu. vers. 6. 7.

B. Invasio expedita in terram Judæorum facienda. vers. 8.

C. Fucatum Regis, expeditionem facientis, consilium. vers. 9.

2. Expeditionis ad supplicium populo inferendum successus & eventus. vers. 10.

3. Iudicii istius ad justificationem viarum Dei usus & fructus. vers. 11.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Vers. 5. *Videte contemptores (vel, in gentibus) & adspicite, & miramini inter vos, & obstupescite; quæ opus molior in diebus vestris, quod non credetis, cum enarrabitur.*

§. 1. Verba ראו בניימ ab aliis vertuntur *adspicite in gentibus*, ut legit Hieronymus. Cl. Coccejus *spēctate gentes*, qui addit verbum ראו si cum ב continuatur, significare *spēctare aliquid*, Cant. 3: 11 Mich. 7: 10. Verum Lxx legunt καταφρονῶντας *contemptores, spretores*.

res: quod Paulus sequitur *Act.* 13: 41. Drufius alii- que conjiciunt Lxx in codice suo legiffe בונרי; quæ vox etiam verf. 13. eodem modo transfertur. Viri docti volunt Paulum versionem Græcam, licet Hebræis non fatis exactè respondentem, retinuisse; quia caufa non erat quare usitatæ versionis verbis abstineret, quoniam, quam culpam indicat vox Græca καταφρονη- ται in genere, ea in specie in textu Hebræo designaba- tur. In alia omnia tamen abiit Anglorum Doctissimus D. *Eduard Pokockius* in notis miscell. ad portam Mosis cap. 3. urgens, ad versionis Græcæ defensionem, lite- ram ב non esse servilem, sed radicalem, atque בנוים esse vocem pluralis numeri à singulari בנו, nomen formæ קנוי, quod derivat à verbo בגנ, nunc qui- dem Hebræis inusitato, sed Arabibus adhuc in usu, quibus thema illud significat *superbè se gerere*, ut vox inde derivata, denotet *homines insolentes, superbos, prætumidos*, omnia extra & præter se ipsos spernentes. Hoc sensu Judæos, pharizaico spiritu tumidos, & Prophetarum monita spernentes, vocaret ad attentionem Dei, alloquium suum ad illos dirigens. Sin tamen quis le- gere malit *adspicite in gentibus, vel spectate gentes*, verba sunt tanquam sarcasticè dicta exponenda, non ut officium præscribentia, sed ut vitium aliquod, seu sce- lestum factum exprobrantia. Quasi dicat Deus, *vos respicitis ad gentium mores, tanquam vobis gratos & plucidos, atque spectatis eorum instituta, ut ab us ea- dem discatis & sequamini: pergite modo in eo studio, sed tenete cum stupore, fore id vobis in laqueum & decipulam.* Fuerunt utique Judæi immorgeri, hujus criminis rei, quod gentium mores & instituta præ lege Dei elegerint, & secuti fuerint; vide *Ezech.* 16: 28. 29. 20: 32. 23: 5. 6. 14. 16. Aliàs videre & adspi-

cere, si officium contineant, quod à prætumidis illis contemptoribus exigitur, notant invitationem ad attentionem satis accuratam, & rem perlustrantem, ne sinant hoc Dei iudicium sine animadversione præterfluere.

§. 2. Addit, & miramini inter vos, & obstupescite. Est autem admiratio animi in rei inſuetæ & profundæ consideratione mora, quâ eam in ſuo modo aut ſine cognoscere laborat, & pro rei pondere æſtimare. Quando addit *inter vos*, vocat eos ad colloquia ſuper hoc iudicium: vultque ut, ubi ſemet viasque ſuas vident à communibus legibus recedentes, cum iudicabit Deus populum ſuum, de rei inſolitâ ſpecie inter ſe colloquia miſceant. *Stuporem* adiungit admirationi, qui eſt certus quidam admirationis exceſſus: atque tunc oritur, quotieſcunque attentio ſe ob cauſas rei impervestigabiles expedire non poteſt: imò etiam quotieſcunque res contra hominum opinionem aliter eveniunt, ſpe eorum eluſa: quod cum cernunt, alter alterum cum ſtupore adſpiciunt, & mirantur omnia evenire contra ſua conſilia ac ratiocinia. Hunc *ſtuporem* refer ad eorum ἀπίſτιαν, quâ opus Dei non crederent.

§. 3. Cauſa ita attendendi & cum ſtupore admirandi erat, *quia opus molior*, inquit Deus, *in diebus veſtris*. Hoc opus foret admirationis & ſtuporis objectum, quatenus non facile intelligerent, quis futurus eſſet huius iudicii terminus. *Opus Dei* jam tum in captivitate molitum eſt *reſuſcitatio ejus*, qui ſuo tempore prædicandus erat *ſalvator* populi ſui, atque qua talis notificandus Cap. 3: 2. in cuius fide juſtus eſſet, & victurus quilibet credens. *Hab. 2: 4* Verbum מַלְאִכִּים nos vertimus *moliri*, ut reſpiciat opus, cuius initium viderent, ſed quod pluribus demum actionibus, ſe invicem conſe-

consecuturis veniret ad terminum, antequam dici posset consummatum. Hanc verbi potestatem colligas ex locis *Psal.* 58: 3. *Jes.* 41: 4. *Mich.* 2: 1. Hoc opus ut probè intelligatur, secundum partes suas distinguendum est, adeo ut animadvertas ejus inirium alligari *istis diebus*, id est propediem adventurum, licet ejus finis in longe aliud tempus differatur, qui demum cum euangelio inter gentes conspiceretur. Initium hujus operis constitutum in sceptri à Judâ ablatione, simul cum reipublicæ, & templi subversione conjungendâ. Quod opus sanè Judæis etiam videri debuit stupendum; præsertim iis, qui finem legis non tenebant: quippe quod speciem referret Dei, quasi populum suum abdicantis, fœdus cum eo rumpentis, & cultum illum Mosaicum abhinc spernentis. Revera tamen hoc judicium foret præparatio viarum Dei ad introductionem N. T. quia illa sceptri sublatio unâ cum templi subversione notaret illa mobilia esse, intra certum temporis spatium auferenda, ut Schiloh in eorum locum veniat, & cultum spiritualem introducat: non enim pendere salutem ab illis legis ritibus, sed aliam habere ritus illos rationem, hic docebantur; nempe ut veram peccatorum expiationem, quam non poterant conferre ablati, solum præfigurent. Qui eventus foret contra eorum spem & opinionem.

Quod autem judicium captivitatis per Chaldæos inferendæ, tanquam molimen Dei, seu initium viarum Dei, ad majus opus tendentium, hic respiciamus; id facimus (1) propter sensum uberiorem, quem verbi emphasis suppeditat, & rei subjecta materia commode recipit. (2) Præsertim quando animadverto nexum, qui querelam inter & responsum intercedere oportet: salutis desiderium expectabat defæcationem populi; hujus solum initium faceret captivitas Babylonica, cujus

finis exponitur. *Jes* 1: 25. 26. Verum cum veteris œconomix conditio heterogeneam istam mixturam carnalium cum spiritualibus corrigere de plano non posset, haud alienum à scopo erat, responsum formare, quo solidum remedium integrè exponatur cum suo ambitu: ac proin iudicium captivitatis Babylonicæ exhibeatur solùm tanquam consilii Medicinalis initium, à quo remedium malo opponendum propediem inciperet. (3) Movet me præsertim ad illam latitudinem in sensu verborum admittendam, quia secundum hanc amplitudinem locus hic noster adducitur à Paulo, & Judæis sui temporis applicatur, *Act.* 13: 41. Monet enim ibi Judæos ex vocatione gentium male æmulos verbis responsi nostri hoc modo: *Videte igitur, ne superveniat vobis, quod dictum est in Prophetis: videte spretores & miramini & evanescite; quia opus ego operor in diebus vestris, cui non credetis, si narretur vobis.* Proin spiritum Dei habentes interpretem & applicationis istius ducem, merito significationi verbi locum damus, quæ sola eam applicationem, tanquam ex scopo Dei factam, justificat.

§. 4. Prædicat autem de hoc suo opere, quod illi prætumidi id non crederent, cum enarraretur; addens, *quod non credetis, cum enarrabitur.* Verbum *narrandi* includit denunciationem operis, ut peracti & consummati, seu ad finem moliminis perducti: denotat etiam idem, quod *enumerare*, atque ita spondet tempus, quo hoc opus cum omnibus partibus enumerandis materia præconii publici foret. Sic verbum **נבד** pro enarratione & enumeratione rerum cum euangelio recensendum venit, *Jes.* 52: 15. ad demonstrationem enim euangelii spectaret expositio consilii Dei in viis ejus, quas ad introductionem Novi Testamenti ejusque præparationem servaverat. Interim negat Judæos, præjudicii

diciis impiorum istius temporis occupatos, huic annunciationi & demonstrationi fidem adhibituros; atque adeò prædicit populi istius carnalis incredulitatem & perfidiam, tempore Christi & euangelii manifestandam, quæ causa foret, cur à communione populi spiritualis se separarent. Hanc Judæorum carnalium perfidiam & infidelitatem, quâ nec euangelium, nec regnum Christi admitterent, sæpius notatam videas in verbo prophætico. Conf. *Psal.* 118: 22. *Jes.* 5: 28. 28: 16. 53: 1. *Mich.* 6: 9. *Nah.* 1: 11. De salute per Christum adducendâ non rectè sentientes, & spiritualementem redemptionem ignorantes, nil nisi corporalem liberationem & prosperitatem sibi à Christo spondebant, & umbram pro corpore amplectebantur, quam omittente negarent: ac proinde doctrinam justitiæ imputatæ & libertatis oppugnantes, ejus professores expellerent: undè pii à communione istorum, veritatem ejusque confessores opprimentium, liberarentur; quæ œconomia piis erat in votis.

Ast dubium videri possit, quo pacto improbi istius temporis dicantur euangelio non credituri, cum illi vitam ad istum terminum non prorogarent? Verum huic non credituri erant eorum posteris, prævaræ eorum sententiæ hæredes, in quibus quasi viverent postmodum parentes: atque ita cum posteris, ejusdem opinionis hominibus, concipiuntur tanquam unum collectivum, & ejusdem farinæ, in quibus manifestaretur, quid, si ipsi viverent, ipsi facerent.

Verf. 6. *Quia ecce me suscitantem Chaldaeos, gentem amaram & velocem, pervadentem latitudinem terrae ad hereditandum habitacula non sua.*

§. 1. Accedit oraculum Dei ad opus illud initiale, quocum stupenda illa moliebatur, dum dicit, *Ecce me suscitantem Chaldaeos.* Jam olim apud Mosem facta est *Chaldaeorum* mentio, *Gen. 11: 31.* & apud Jobum, *Job. 1: 17.* *Chaldaee* caput erat *Babylon*, norante etiam *Plinio* libr. 5: c. 36. & l. 6: c. 36. Hi notantur ut futurum severitatis Dei in *Judaeos* degeneres instrumentum, quod primus indicavit *Jesaias*, regi *Hiskiae Chaldaeos* designans, qui regnum subverterent (2. *Reg. 20: 17. 18.* *Jes. 39: 6. 7.*) vel saltem Regem *Babyloniae*. Quae *Moses* in genere dixerat, dicens; *adducet Dominus super te gentem de longinquo & de extremis terrae finibus. Deut. 28: 49.* Deus hic in specie restringit ad *Chaldaeos*. Legimus *Jes. 23: 13.* *Ecce terra Chaldaeorum. Hic populus non fuit* (id est, uti exponit vir *Cl. Jac. Perizonius*) non sui juris, nullius nominis aut existimationis, & proinde inter populos, qui bella cum aliis gererent, aut gerere possent, non numeratus: *Assur fundavit eam*, id est firmavit *deserticolis*, ut à vagationibus revocaret eos ad urbes incolendas. *Erexerunt turres ejus, excitarunt arces ejus.* Ita *Assyriis* tribuitur terrae *Chaldaeorum* munitionis, quod ab *Assuradmo* (qui in sacris est *Eser-Haddi*) & ejus successore videtur factum. Verum eo ipso Deus suscitabat *Chaldaeos*, quos ita firmabat *Assuradmus*,

dinus Assyrius. In textu hebraico est participium **מְקִיָּם**, à verbo **מָקַם**, quod notat facere, ut aliquid dejectum antea, aut saltem in humili positum, tollatur in altum. *Psal. 113: 7.* Dein etiam *stabilire* significat, seu efficere, ut aliquid sit firmum & stabile. Proin Deus sibi vendicat opus Assyrii, spondetque successum, fore ut illa munitio terræ Chaldæorum eam gentem extollat & corroboret, eademque tandem assurgat ad Monarchiam constituendam. Ita Deus ipse sibi instrumentum iudiciorum suorum parat, gentiumque imperia gubernat.

§. 2. Ad terrorem facit, quod eisdem Chaldæos vocitet *gentem amarā ac velocem.* Quando *gentem amarā* appellat, Chaldæorum depingit ingenium ut barbarum & truculentum, metaphorā à felle, rebusque amaris desumptā, quæ amarore suo linguæ ingratum inferunt saporem, eamque ingratissimis aculeis vellicant. Ita hæc gens ut omnibus infesta, efferata, implacabilis, quæ nullo affectu, nullaque benignitate moveatur, describitur, *amara & ingrata* inferens. Sic *amara* dicuntur omnia belli infaultè gesti effecta. *Jer. 4: 18.*

Velocem etiam vocat in suscipiendis nempe belli expeditionibus, quas subito promoverent, & in quibus movendis haud diu deliberarent: quippe homines corpore agili & expedito, ad labores composito, animoque in rebus gerendis præcipiti, temerario, & imperterrito metuendi. *Velocitas* illa facit ad haud prævisam oppressionem, omnem apparatus ad resistendum prævertentem.

§. 3. A studiis describitur *ambulans super latitudinem terræ*: id est, per totam terram, quā lata est, discurrans: ita diserticolæ, assueti locum mutare, solent; quippe qui domibus non affixi; nullo tenentur amore

amore patriæ. Imò concipiuntur ut parati omnem orbem pervadere, & quaquaversum populos subjugare ad Monarchiam quandam erigendam.

§. 4. Finis horum studiorum exponitur, qui est ad *hæreditandum habitacula non sua*, seu aliena. Inter Scytas erant gentes, alienas regiones solum ad prædam reportandam invadentes, quæ spoliis contentæ statim terras deprædatis relinquebant. Huic consuetudini opponitur *hæreditaria occupatio*, quæ occupatas regiones in subjectione retinet, & habitacula commutando colonias suas in terras alienas transfert, quorum vox est, *veteres migrate coloni*. Quando Deus dicit *habitacula non sua*, eleganter ostendit Monarchiarum genesis à Principum injustitiâ ferè esse derivandam, qui suis haud contenti, aut quæsito, aut nullo titulo aliena quærunt: Deo tamen similes justo judicio excitante, & ad peccata populi sui castiganda iis ceu virgis suis utente.

Verf. 7. *Terribilis & timenda illa erit: ab ipsâ iudicium ejus & prolatio ejus exibit.*

§. 1. Dicitur illa gens futura *terribilis*; quia ab ejus crudelitate seu truculentia nil expectare licet, quam, quæ ad terrorem incutiendum faciunt: mala nempe ultima, & infandas strages atque vastationes: qualia longo catalogo recensentur apud Moysen. *Deut. 28: 50-52*. Conf. *Jes. 6: 22. 23*. Ut Cananæi explorantibus terrore fuerant; ita hæc gens terrorem incutiendo languidas faceret omnium manus, ut non esset ad resistendum animus. Dicitur etiam gens *illa timenda*, propter fastidium majestatis & gloriæ, ad quam supponitur extollenda, quæ non patitur ob gentis superbiam, quin

quin exigit profundam debellatorum subjectionem & prostrationem, quod generosis animis durum telum est, & cum vilissimâ rigidâque servitute conjunctum. Ita Deum non metuentes judicem, nec debitâ veneratione colentes, ex lege talionis, cogentur terribilis & superbissimæ gentis terrores & exactiones experiri.

§. 2. Adjungit & aliud malum, *judicium ejus & prolatio ejus exhibit.* De vocibus, & phrasi confer dicta vers. 1. & 4. Symmachus apud Theodoritum vertit *αὐτὸς ἑαυτὸν δοξάσει* (lege διαάσει) καὶ δόγμα τὸ ἑαυτῷ ἐπεξελεύσεται ut *prolationem* exponat per *dogma*, decretum, aut legem positivam ex placito ejus profluentem. Hæc respiciunt potestatem utramque cum judicariam, tum legislativam: fore enim denunciat Deus, ut gentis istius judicio in foro standum sit cadendumve aliis gentibus: & ut ab eâ leges & statuta exeant, quibus obtemperandum sit. Quod sanè grave foret Judæis, quorum causæ ita negligenter: quique forte legibus urgerentur ad falsorum numinum cultum: ita, qui *legem* Dei neglexerunt, & *judicium* corruerunt, judicandi potestate ad justorum oppressionem abusi, adigerentur ad leges ab iis recipiendas, & iudices, qui religioni Judaicæ parum essent faventes.

Vers. 8. *Et leves erunt præ pardis equi ejus, & acuti præ lupis vespertinis, & diffundentur equites ejus. Imò equites ejus è longinquo venient, volabunt ut aquila festinans ad comedendum.*

§. 1. Fit comparatio equorum gentis istius cum pardis quoad levitatem, quandò dicitur, *Et leves erunt*
 Kk præ

præ pardis equi ejus. In pardis notatur singularis quædam *levitas*, id est agilitas & velocitas: undè Persæ iis quoque in re venaticâ utuntur. Conf. *Jer.* 4: 13. & quæ *Cl. Bochartus* de pardis notavit. *Hieroz.* p. 1. F. 788. Hæc monentur, ne quisquam sibi salutem in fugâ positam speret; quippe quos hostes ante fugam circumvenirent, aut in fugâ facilè assequerentur.

§. 2. Comparatio secunda confert sive equos Chaldæorum, sive Chaldæos ipsos cum lupis, his verbis, & *acuti præ lupis vespertinis.* Lxx transferunt ὄξυτεροι ὑπὲρ τῶν λύκων τῆς ἀραβίας. Obscurum, quid causæ habuerint isti interpretes, cur quod in textu est לְכַנִּי לְכַנִּי vertant *lupos Arabiæ* tam hic loci, quàm *Zeph.* 3: 3. *Hieronymus* exponit per *lupos vespere & occidentis.* In loco *Zephanix* proponuntur ut rabiei & voracitatis symbolum. Quidam vult id concedendum istis interpretibus, tanquam locorum & regionum illarum gnaris, cum Arabiæ lupos dixerint, acerrimos eâ in regione lupos esse credit, quamvis id in alio auctore non legerit, & *Plinius* dicat libr. 8. c. 22. *lupos inertes parvosque Africa & Ægyptus gignunt, asperos trucesque frigidior plaga.* Quicquid sit, textus originalis potius *lupos vespertinos* designat, qui se viosiores esse dicuntur nocte vicinâ, toto die fame ad rabiem concitati: quippe qui potius vesperi demum ad rapiendum exeunt, lucem diei fugientes. Conf. *Psal.* 104: 20. De lupis vespertinis vide etiam *Jer.* 5: 6. ubi cum Chaldæorum militibus conferuntur. Describuntur hi *lupi* ab *acrimoniâ*, quæ licet ab aliis referatur ad oculorum aciem, quod non aliter ac feles & ululæ noctu videant, & quæ in tenebris occulta latent facile respiciant: nihilominus rei magis est consentaneum, ut ad indolis vehementiam & asperitatem reducas. Ast dubium est
quo-

quomodo id in Chaldæorum equos quadret? ut potius referatur ad equites, qui proxime sequuntur, quique notantur ipsis lupis vespertinis truculentiores; quoniam nulli ætati parcerent. Conf. *Deut.* 28: 30.

§. 4. Exaggerationem à multitudine equitum multi agnoscunt in verbis, & *diffundentur equites ejus*. Id est, discurrent, in omnes partes se dispergent, & quaquaversum se diffundent, ut præ multitudine totam terram impleant. In textu hebræo est verbum *וַיִּפְּחֻ*, quod lexico-graphis notat *augescere, abundare, & multum esse*: atque *Nab.* 3: 18: in *niphal* notat *diffundi*, ut ex contextu patet. *Cl. Lud de Dieu* tamen animadvertit verbum hoc notare corporis sanitatem & robur ex *Job.* 35: 15. *Jer.* 50: 11. *Mal.* 3: 20. atque ita *equites Chaldæorum* describerentur à robore corporis, quo difficilioris expeditionis laborem sine ullà virium defatigatione facile tolerare queant: atque tunc veritas: & *erunt benè compositi equites ejus*.

§. 5. Addit etiam; *equites ejus è longinquo venient*; qui *volabunt ut aquila festinans ad comedendum*. *Babylonia* in sacris dicitur terra è longinquo *Jer.* 5: 15. ut indè venientes ponantur è longinquo venire. Sed forte copula exponenda per *etiam*, ut equites aliundè conducti addantur prioribus, è terris à Chaldæa remotis adsciti; sic equites *Togarmæ* laudantur in sacris, & *Scythæ* apud profanos auctores. Homines haud molliter educati & ad dura perferenda nati: qui licet è longinquo venirent, non tamen expeditionem protraherent, quippe qui *volarent instar aquilæ festinantis ad comedendum*. In aquilæ volatu commendatur celeritas & impetus. Sunt autem aquilæ emblemata militum alacrium in bello, & ad rapinam avidissimorum, quam summo cum impetu prosequuntur. Conf. *Deut.* 28:

49. 2 Sam. 1: 23. Jer. 48: 40. 49: 22. Imò ipsi Chaldæi pluries hoc respectu cum aquilis conferuntur. Jer. 4: 31. Thren. 4: 19. Sunt autem *aquile* in volatu impetuosiores, quandò ad prædam festinant, e jusque prospectu vehementius irritantur: Conf. Job. 9: 26. Prov. 30: 19. Matth. 24: 28. Hinc fortè *aquila* olim adoptata fuit à pluribus gentibus inter signa militaria. Vide *Lydii Syntagma rei militaris sacrum* pag. 87. &c. Faciunt hæc ad judicii certitudinem, & quasi occupationem objectionis includunt; cogitabit enim quis longius à Judæâ remotam esse Chaldæorum gentem, quam ut molestam ad eò expeditionem cum successu absolvere possit: cui opponit hominum durius educatorum robor, & impetum; quippe qui haud facile ex longis itineribus delassantur, ut aquilino impetu maximam terrarum distantiam intra pauciores dies facillimè absolvant.

Verf. 9. *Totus ille ad violentam-vexationem veniet, quorum facies anhelat ad Eurum: cum congreverit ut arenam captivitatem.*

§. 1. Exponit abhinc finem apparatus ad bellum; quando subjungit, *totus ille ad violentam-vexationem veniet*. Qui venturus est hic quasi in visione prophetica digito demonstratur, & ut belli Dux conspicitur, qui *totus* ponitur in eo occupatus, & hoc unicum omnibus viribus moliens. Nisi quis præferat relationem ad gentem, & vertat *universa illa veniet*, quasi nemine domi relicto, qui arma gerere potest. Notatur autem in *venientis* consilio animus iniquior, qui præter justam belli causam bellaturus, tantum decrevit vim infer-

inferre, & quis armis prævaleat experiri. Hoc innuit vox **דמנ**, de quâ vidimus ad vers. 2. Hoc injustum Monarchiarum omnium ferè fuit principium, ex merâ ambitione & insatiabili dominandi cupidine ortum, quod reges haud lacesciti, non ferentes sibi pares, atque amplitudinem regni sibi gloriam ducentes, quascunque nationes invadant, diripiant, & potentiâ exutas sub jugum mittant. Saltem tale forè Regis Babyloniorum consilium; hunc animum; & hoc belligerandi principium jam ante notaverat Jesaias, ut qui sine ullâ justâ causâ Judæam invaderet; sibi licere putans, quod luberet. Vide *Jes. 10: 5 6. 7.* Ita Deus lege talionis iterum vim vi puniret. Conf. *Ezech. 7: 10. 11.* Impii inter Judæos, qui injustâ violentiâ vexaverant justos, abhinc vexarentur à gente, præter jus & fas eos invadente.

§. 2. Addit descriptionem eorum, qui ita opprimerentur: *quorum*, inquit, *facies anhelat ad Eurum.* Dissensus interpretum hic exigit, ut varias hic in antecessum discutiamus versiones. Vox **מגמ** cum sit inter ἀπαξ λεγόμενα, & difficilioris originis, non eodem ab omnibus modo exponitur. Symmacho vertitur ἡ πρόσσοφισ *intuitus*, qui totam hanc enunciationem reddit ἡ πρόσσοφισ τῷ προσώπῳ αὐτῶν ἀνεμος καύσων. *Intuitus vultus eorum ventus urens.* Alii vertunt *insufflatio* (seu inspiratio) *vultus eorum ventus urens*, ut respondeat vento afflanti: quo significatur iræ & animorum ardor, obvia quæque vastans, cunctaque virentia exurens. Est, qui vertat *haustus* (seu absorptio) *faciei ipsorum orientem versus*, qui vocem **מגמ** deducit à verbo **מג**, cui notionem ebibendi, absorbendi, & deglutienti attribuentiam vult, idque eruere conatur ex *Job. 39: 24.* ubi tamen verbum legitur cum **N** in fine; & potius exercere notionem *defodiendi*, & *scrobes faciendi* vide-

tur. *Kimchium* sequentes vertunt *anhelatum* seu *desiderium*. Sensus postulat directionem facierum ad aliquam plagam, quod in presenti causa sufficit. Laborant etiam versiones circa vocem קרימה, dum alii litteram ן volunt paragodicam, alii motum ad locum significare. Prior versio vult comparari vultus intuitum cum *euro*, seu vento *orientali*, qui ventus est exurens, fruges uredine percutiens, & homines ardore enecans. (Confer *Jon.* 4: 8.) Notant autem peregrinantes similes ventos aliquandò flare intra *Mosul* & *Bagdad*, à quibus homines suffocantur. Hæc comparatio inferret invasionis Chaldaicæ noxam & damnum, cum terræ corruptione, hominumque extinctione inevitabili junctum. Conf. *Ezech.* 17: 10. Qui vertant *Eurum versus*, proprietatem retinentes, minus congruè Chaldæis applicant, & sensum volunt, fore, ut à prædâ retrospiciant Chaldæi denuò ad Chaldæam, patriam, quo prædam ex Judæâ eò comportent: negatque *Drusius* se adduci posse ut illam interpretationem per omnia probeat. Alii ergò potius, ut de Judæis impiis dictum volunt, quibus in sacris crimini vertitur, quod intuitum facierum & desiderium suum verterint *eurum versus*; ut inde auxilium accipiant, scortantes cum regibus terræ. Ita *Cl. Coccejus*: qui vertit in vocativo, *ô vos quorum facies ad Orientem anhelat*. Vel repetendo מוס, violationem eorum, quorum facies anhelat ad *Eurum*.

§. 3. Sequitur, *etiam congregabit ut arenam captivitatem*. Nisi velis *vau* temporale conversivum hic locum habere, ut vertas, *quando congregaverit ut arenam captivitatem*. *Arena* in sacris emblemata est innumera-bilis multitudinis. Concipitur Rex *Babylonius* eam expeditionem contra Judæos non suscepturus, nisi postquam multas gentes circumvicinas subegerit, atque in unam *Monarchiam* collegerit.

Verf.

Verf. 10. *Et ipse reges vilipendet, & principes erunt illi ludibrio, & quaecumque munimentum ridebit, cum collegerit pulverem & ceperit eam.*

§. 1. Sequitur expeditionis Chaldaicæ futuræ fructus & eventus in ordine ad reges, de quo dicitur, & ipse reges vilipendet, seu regibus illudet. Verbum התקלח quod hic (& 2 Reg. 2: 23. Ezech. 22: 5.) occurrit, notat ironicam celebrationem, quâ alicujus magnitudo, tanquam imaginaria, ridetur. LXX ἐν βασιλευσιν ἐντροφῆσει. *Delicias faciet in regibus*, id est, oblectabit se ludificando reges, dum sc. in eo se gloriosorem putabit, si reges contemnat & rideat. Vulgatus; & ipse de regibus triumphabit, qui actum vilipendii exponit ut in triumphis spectandum, in quibus reges ostentui ducuntur. Ita ante curram triumphalem reges ducebant victores. Rex Sesostris legitur quatuor reges coronatos curru junxisse, qui equorum loco vilissimum præstabant officium. Adonibetec reges captos LXX truncatis pollicibus manuum & pedum eo usque demisit, ut cogerentur sub ejus mensâ ex dejectis micis cibum legere. Jud. 1: 7. Victi reges in pompâ triumphali ostentabantur ad eorum ignominiam in vinculis, atque interdum sarcasmis exponebantur. *Martialis* libr. 1v.

*Consuevère jocos vestri quoque ferre triumphis,
Materiam dictis nec pudet esse ducem.*

Romulus de Vejentibus triumphans regem ipsorum tra-
duxit

duxit in triumpho, irrisitque, exprobando ei stultitiam, quod nequaquam pro ætate, & veteris prudentiâ Ducis rem gessisset, ut *Plutarchus* narrat. Ad vilipendium & illusionem quoque spectat, quod victor hostium, imò & regum in bellis superatorum, colla ac cervicis pedibus calcaret, vide *Jos. 10: 24*. Hæc eo spectant, ne putarent se foederibus cum regibus vicinis (*Ægyptiorum, Syriorum & Arabum*) initis, malum illud posse avertere, fortemque illis opponere manum: nam innuit etiam ex his fore, qui materiam triumphis præberent. Ita non veniret, ut incertam belli aleam subiret, sed ut miseris insultet, certas reportaturus victorias.

§. 2. Regibus adjungit *Principes*, qui dicuntur *ludibrio illi fore*, æquè ac priores, מוֹנִיִּים vocantur, qui regibus sunt à nobili ministerio, consilarii & præfecti militiæ, imò etiam Sacerdotes & Judices primarii, auctoritate pollentes. Verum prædicit oraculum, fore illi *rifui & ludibrio*, eo quod eluderet omnia eorum consilia & stratagemata, quibus se tueri aut hosti damnum inferre conarentur: ut neque penes illos esset liberatio: nihil enim juvaret contra Dei consilium. *Prov. 21: 30*.

§. 3. Hinc pergit ad *qualecunque munimentum*, aliàs occupatu difficile, & ad securitatem constructum propugnaculum, quo termini regnorum clauduntur, ut hostes arceantur: qualia munimenta varia habebant etiam Judæi in terrâ suâ, quibus confidebant impii, homines carnales. Verum & hic omnem artem rideret, atque nihili penderet; eo quod ista facile & haud magno labore occuparet, artes bellicas arte eludendo. Frustra sunt munimenta, nisi Deus muniat urbem, *Psal. 127: 1*. Quo à defensione populi recedente, facillime diripe-

diriperentur etiam fortissima moenia. Sint igitur urbes, quam oppugnabit, ad cœlum usque sublimes, & munitiones tam loci naturâ, quam artis industriâ firmissimæ: ille suis viribus longè inferiores existimabit; & frustra erit carnalis fiducia, quæ ab his sine Deo, & contra ejus decretum, defensionem expectat.

§. 4. Sequentia in textu originali verbis præteriti temporis affirmantur: undè *vau* copula hic exercet potestatem conjunctionis temporalis, quod pluries locum habere indicant Philologi. *Colligere pulverem* phrasis est, quæ terræ notat aggestionem, undè munimenta oppugnabant veteres. Conf. 2 Sam. 20: 25. 2 Reg. 19: 32. Jesh. 29: 3. 37: 3. Ezech. 4: 2. Dan. 11: 15. Ejus consequens est *capere* seu *occupare eam*. Præteritum ita subjunctive acceptum, notat hic tempus, quando ita rideret quodcunque munimentum: sc. à quo exemplo esset edoctus, ut fortissimam capere urbem valuerit. Fortè clanculum indigirat certam aliquam civitatem, à cujus occupatione sibi talem armorum successum sponderet: quo in casu ego hic respici *Ninives* occupationem censerem, quæ fuit monarchiæ Assyriacæ munitissima metropolis, à cujus debellatione videbatur nihil superesse, quod non facile superare posset ejus victor.

Verf. 11. *Tunc ubi pervaserit Spiritus & transiverit, luet, cujus vis est pro Deo suo.*

§. 1. Accedit oraculum Dei in hoc versu ad conclusionem, quâ indicatur *usus* istius expeditionis: qui erit ad quorundam reorum *supplicium*, & coindicat Deus simul *supplicii illius tempus*. Qualitas temporis (ejus quoque

comprehendens oportunitatem) est, ubi *pervaserit spiritus*. In textu est *חלף רוח*, quod alii vertunt, *tunc mutabitur spiritus*, atque accipiunt, tanquam dictum de *spiritu* regis Chaldæorum, cujus *mutationem* exponunt per mutationem animi, quâ arrogantia & superbiâ elatus divinos sibi arriperet honores, postquam felicibus armis ad summum imperii fastigium se erectum cerneret. Qui ita explicant textum, respicere Deum volunt ad Nebucadnezaris factum, quo elatus se Deum faceret, & in campo Babylonis Duræ imaginem auream erigeret, addito edicto, ut quilibet eam adoraret, & honorem negantes severè punirentur. Verum huic expositioni calculum nostrum non possumus adjicere; quia affixum relativum non est in textu, quod tamen in versibus antecedentibus singulari curâ adiciebatur. Neque *חלף* in *Kal* passivam induit significationem. Verbum cum *רוח* constructum, significat venti percurrentis impetum; *Job. 4: 15.* ut *רוח* absolute positus *ventum* notet, & sic procellam & turbinem. Ita pluvies hostiles invasiones cum *vento* irruente, terras pervadente, & omnia obstacula percurrente, comparatur: ut videre est *Hos. 13: 15. Jes. 27: 8.* præsertim hoc obtinere debet; quia vers. 9. *Euri*, seu venti orientalis facta erat mentio, unde levamen expectabant carnalis in populo. Verbum *חלף* significat propriè *pertransire*, *pervadere*, ac de ventis prædicatur *Jes. 21: 1.* & de navibus, secundo vento propulsis. *Job. 9: 26.* Idque eo magis, quandò jungitur cum verbo *עבר*. *Job. 9: 11.* Notandum hic præteritum, significans signum temporis poenam antecedens, adhibitum cum ellipsi particulæ temporalis. Ita asseritur fore, ut Babylonius instar venti irresistibilis sit pervasurus omnes terras interjacentes,

tes, qui erit apparatus bellici successus, sub quo emblemate etiam venit. *Jer.* 4: 11-13. *•Ezech.* 1: 4. 17: 10. Imò ita venturum eum contra Judæos connotat, ut simul innuat hunc *ventum* tyrannos & impios in populo prostraturum, & ita omnes sibi fidentes tacturum, ut cernerentur instar graminis & floris, qui venti flatu exarescit & decidit. *Jes* 40: 7.

§. 2. Proximè conjungit, & *transferit*: quod satis frigidè trahunt ad regis Babylonici immutationem in figuram seu speciem bestię. *Transire* dicitur de trajectu fluviorum. Chaldæi, ut Judæam adeant, & deserta loca evitent, Euphratem trajicere debebant: sicuti & *Jordanem*, ut intima Judææ viscera perumpant.

§. 3. Consequens foret, quod *hæret*; in textu est **וַיִּחַר** cum *vau* conversivo præteriti in futurum. Quidam vertunt & *corruet*, respicientes radicem **חָרַח**, quod est *desolari*, *vastari*; atque horum alii referunt ad regem Babylonię, de quo prædici autumant, quod post conversionem illam in speciem bestię moreretur & ita corrueret. Verum etiam hæc contorta sunt, cum illud verbum non adeò notet *mortem*, quam desolationem. Proin alii ad Judæos referunt, seu potius ad sequentem enunciationem: ut sensus sit, *desolabitur, cujus vis est pro Deo suo*. Verum potior est eorum sententia, qui verbum sumunt secundum literam: sic **וַיִּחַר** notat *reum fieri* *Lev.* 4: 13. 22. 27. 5: 2. 3. 4. 5. & *luere* *Gen.* 42: 21. Lxx ἐξιδάσεται vertunt, quod verbum æque activè ac passivè significat; *Theodoritus*, passivo sensu accipiens & Deo applicans, qui afflictis Judæorum rebus ab ipso concipitur propitius affore, absurdus est. Qui putant Regem hic concipi ut Deo propitiandum, non minus errant. Verbum græcum activè sumendum, ut sensus sit piaculum solvet,

non propitiando, sed pœnam ferendo. *Reus erit, & piaculo solvendo obnoxius; quod per illum exactorem luet reus: proin luendi sensus hic præferendus est.* Innuitur autem malum pœnæ, post invasionem terræ Judæ luendum: ita ut Chaldæus invadens foret instrumentum divinæ severitatis, ad sententiam supremi iudicis exsequendam, quæ postulabat totam politiam subversionem & terræ desolationem.

§. 4. Verum, ne quis dubitaret, quis illas pœnas daturus esset, quemcunque puniendorum describit à reatu commisso: ille enim *luet, cujus vis est pro Deo suo.* Vertunt alii, *hæc est fortitudo ejus, Dei sui,* atque exponunt ut ἐπιπρωξιασ dictum. *Hæc scilicet est fortitudo ejus, quam dedit ei Bel, Deus suus; putantes Regem Chaldæorum ita rideri: aut si præter ironiam velis, ita adornant: mutabitur spiritus ejus & cogitatio, alioque spiritu eum pervadente, & per illum transeunte, eumque concitante, eo usque deveniet, ut peccet atque delinquat, neque Deo vero det gloriam, sed Belo Deo suo potentiam ac fortitudinem suam acceptam ferat.* Ast longè simplicius Cl. Coccejus, qui particulam *¶* accipit relativè, quod frequens est in sacris. Vide *Exod. 5: 13. 16. Psal. 9: 16. 10: 9. 17: 9. 32: 8. Jes. 42: 24.* Proin verte, *cujus vis sua est pro Deo suo:* atque ita refertur ad illum, qui lueret: partim ut subjectum innotesceret, quod puniretur: partim ut iudicium illud Dei justificaretur à reatu commisso, tantam pœnam promerente. *Reatus itaque, eo modo puniendus, ad unicum revocatur caput, crimen exaggerans ab alienatione gloriæ Dei, quam illi ad se rapuerant, & ad suas vires transtulerant.* Sic Deus iudex interpretativè loquitur, scapham scapham appellans, licet verba crimen aggravantia non agnosce-

gnoscerent rei, ut intelligant quo oculo Deus illos respiciat, & cur tanto se his opponat Zelo.

Ast utile erit paulo distinctiùs horum crimen expendere. Depingitur hic reus, ut nimiam habens opinionem *de vi sua*. Vox כח notat quascunque vires animi & corporis, quibus quis valet aliquid facere, aut aliquam difficultatem superare proprio Marte: sine alterius auxilio. Notat aliquando fortitudinem in bello, *Psal.* 33: 16. aliquando vires in opere Dei, *Jes.* 40: 30. 31. nonnunquam opes, in quantum aliquid magni præstare possunt. *1 Chron.* 29: 14. De Deo significat omnem potentiam & potestatem ejus, *Num.* 14: 17. Proin quicquid homo per se ipsum efficere valet, est potestas virium suarum. Belgæ alibi vertunt Vermogen / *Gen.* 4: 12. ubi de terrâ dicitur, quod non pergeret dare vires suas. Nimia præsumptio hominis de viribus suis est, quæ hic notatur, quando eas habet loco Dei sui (לאלהו) Sic præpositio ל sæpenumero notat vicem & valorem, uti *Gen.* 17: 7. *Esse in Deum*, nil aliud notat, quam omne id præstare, quod à Deo quis expectare possit: & *Gen.* 17: 11. *erit in signum*, id est præstabit usum signi, atque ejus vicem aget. *Gen.* 11: 3. *later in lapidem, & bitumen in lutum*, id est vice lapidis & luti. Sensus enunciati ergò est, *cui vis sua est loco Dei sui, tunc luet*. Crimen est sibi adscribere, tanquam suarum virium effectum, & suis meritis impetratum; quod Deo debeatur, & in quo Dei donum & efficaciam ad laudem gloriæ divinæ agnoscere eum decebat: quod sanè crimen est alienatæ gloriæ Dei, & ad se translata, atque ita detestandum in homine sacrilegium; quæ enim Dei sunt, ea non sine sacrilegio homini vendicantur; quique suis viribus attribuit, quæ sunt Dei opus, se admiratur, debitasque Deo

gratias non reddit, imò suas vires loco Dei adorat. Sanè aliquid ponere fiduciæ suæ fundamentum extra Deum interpretativè in sacris dicitur id *pro Deo habere*. *Job. 31: 24. Col. 3: 5.* In hunc modum peccat, qui in bello suis confidit viribus, contra comminationes divinas sibi omnia prospera spondendo; quod fiduciæ carnalis crimen à prophetis etiam fuit in Judæorum gente correptum; lege *Amos. 6: 12. 13.* coll. cum vers. 1. 2. 3. Confidebant alii opibus suis, quarum opera sibi sacerdotes conducere, & sacrificia comparare ad expiationem peccatorum suorum putabant, contra quos canit Psaltes, *Psal. 49: 7-9.* Neque hisce omnis hujus phrasis potestas exhausta est; includitur enim & aliud peccatum, quod quam maximè vigeat inter Judæos, sc. quod, qui se justis opponebant, *salutem suam* putabant in manu arbitrii sui, & *justitiam suam* in factis suis positam, quod apud Deum salvantem & sanantem quærendum erat, in propriis viribus constituentes. Sic viribus suis innitentes, & ab operibus (ex viribus naturalibus arbitrii sui profluentibus) *justitiam & vitam*, tanquam mercedem ex debito sibi spondentes, *vires suas Deo* substituerunt; Dei enim est peccatorem (intercedente dono gratiæ largientis, & justitiæ reatum solventis) *sanctificare & justificare*: quam gloriam Deo detrahebant, qui in lege justitiam ponebant, nil ad justitiam requirentes præter externam legis moralis obedientiam & caremoniarum in casu lapsus observantiam: neque putantes hominem ad rectum legis studium indigere gratiâ regenerationis. Hoc crimen vers. 3. dicebatur *vanitas & labor molestus*. Moses notaverat jam ante *Deut. 29: 19.* eam opinionem in populo fuisse, & esse *radicem fructificantem veneno & absinthio*, undè fieret ut *adjurationem audientes sibi benedicerent, & sibi*

& sibi pacem sponderent, etiamsi in duritie cordis sui ambularent, cogitantes cogitationes suas, & sequentes sua consilia. Confer etiam accusationem Judæorum.

*Jes. 66: 5. Antiqua fuit hæc lis Deum inter & populum suum carnalem, de viribus suis naturalibus nimia præsumentem, cujus disceptatio representatur, Ies. 5: 1-4.

Quandò autem textus de eo dicit, *luet*, notat impios ob id crimen haud impunè dimittendos: cujus rei ratio est, quod Deus, gloriæ suæ propter Zelum suum æmulus, illud sacrilegium non possit non punire, & sic gloriam suam ab illâ injuriâ vindicare. Quod cum ex decentiâ Dei (pro nominis sui gloriâ vigilantis) profuat, certò quoque expectandum erat illud supplicium, reis in eâ re pertinacibus ob eam causam infligendum; & quidem illo tempore, cum Chaldæus venti instar perripisset, atque ad eos transiisset. Tempus itaque huic judicio destinatum sic connectitur non cum primâ Judæorum subactione, sed cum aliquâ provocatione populi posteriori, quæ eam sequeretur. Quandò igitur videbant se Chaldæis subjectos, atque eorum manu conclusos, tunc illos agnoscere oportebat, judicium illud metuendum stare præ foribus, haud diu post infligendum.

V A L O R
O R A C U L I
P R Æ S E N T I S,

Ut querela

P R O P O S I T Æ

Solidè respondentis,

D E M O N S T R A T U S.

§. I. **R**out in istâ querelâ continebatur accusatio quorundam, in populo prævalentium: ita accusationi respondet in hoc oraculo sententia Dei, contra accusatos prolata: quam quasi ex cælo à tribunali Dei secum allatam cum justis in populo Dei communicat, atque contra impios & violentos justorum oppressores promulgat propheta, quâ *accusatio* illa justificatur. Enarraverat Vates, causfidicum agens, veluti in libello supplici causam justorum, & quæ pro causâ illâ passi fuerant ab impiis, qui arguebantur *vanitatis* & laboris. Judex confirmat illud, & tanquam *reatum* condemnat, exponens illud esse *vim suam habere pro Deo suo*, & gloriam tuam alienare à se, atque sacrilegè rapere: dum veram salutem & justitiam ignorantes ex lege & cæremoniis quærunt justificari; atque tyran-

tyrannidem exercentes se suâ potentiâ satis securos existimant.

§. 2. Dein verò animo angebantur ab indè, quod Dei tolerantia hostibus frænum laxaret, & ipsi nescirent *quo usque?* Huic occurrit sententia divina, indicans, haud diu ferendos illos pessimi ingehii homines, definitâ fori divini sententiâ jam ad digna criminibus supplicia damnatos; Deumque in eo esse ut præparet istius supplicii instrumenta Chaldæos, & statuisse ex lege talionis pœnas, ad eundem modum illis irrogandas, quo illi justos præter causam vexaverant. Ex hoc eventu suspendit quoque Deus publicam causæ ventilatæ decisionem: advenientibus enim illis malis, convenienter huic sententiæ, ante diem executionis promulgatæ, nemo amplius dubitare posset, quin, Chaldæis eos invadentibus, ab iis sumebatur supplicium à Deo statutum, & quidem juxta dictamen sententiæ ob crimen sacrilegii illis definitum: dicitur enim, quemcunque tunc luiturum, qui *vim suam habebat pro Deo suo*. Proin hætenus exaudiebantur justi quiritantes, & quo ad causam in lite justificabantur: opprimentes verò damnabantur: idque publicè constaret, à quo judicium executionis vulgò cerneretur, & cum sententiâ collatione factâ compararetur. Deus etiam suam tarditatem in supplicio sumendo exercitavit vel ex hoc solo justificat, quod eam tarditatem gravitate compensaret.

§. 3. Videas etiam in libello isto supplicii involutum postulatum de liberando suo populo ab impiorum istorum molestâ mixturâ & à potestate eorum prævalente. Cui annuit oraculum, definiendo istius expurgationis modum, nempe, istorum supplicium, quo illos per Chaldæos è medio tolleret, atque horum exemplo alios imposteros coërceret; quippe qui abhinc veritatis

suæ confessores demonstratione justificationis causæ suæ, & damnatione causæ opprimentium, singulari modo in fide confirmaret, & alios redderet cautiores, utpote hoc judicii divini exemplo edoctos prudentius agere.


§. 4. Addatur etiam postularum *de adducendâ salute*: cui respondet in sententiâ illâ divinâ Deus, se illud opus desideratum moliri, atque hoc judicii opus se habiturum ad opus illud desideratum, ut ejus preparatorium: ac proinde hoc respici debere, ut spei salutis per Christum impetrandæ singulâre firmamentum: fieri enim nequit, ut quod opus Deus incipit, non perficiat. Cumque hoc judicium per Chaldaeos inferendum eo loco collocaverit, ut se habeat ad sequens bonum, tanquam viæ initium, & primum aditum; poterant sibi conspecto primo ceu moliminis initio inde polliceri, quicquid cum priori necit sententia Dei. Licet itaque hoc judicium quoad externam faciem malum aliquod triste inferret politiæ judaicæ, quod videri possit potius ad decollationem spei faciens: nihilominus ex hâc divinâ declaratione, nexum inter illa duo faciens, potius concludendum erat, hoc malum continere prodromum & apparatus ad melioris testamenti & œconomîæ divinæ introductionem, ad quam gradum struit. Si quis verò roget, quomodo captivitas Babylonica gradum struat ad Christi adventum cum adductione justitiæ & salutis, cumque introductione melioris œconomîæ? Respondeo, hoc per eam effectum fuisse 1. Throni Davidis subversione; quâ testatum dedit Deus, se sceptrum à Judâ auferre, ut *Schiloh* veniat, eo quod reges ex domo Davidis hâc potestate nimium abuterentur: quod signum temporis juxta anteriores prophetias missioni filii præmitti debuit. 2. Combustione templi, ejus-

ejusque desolatione, per annos Lxx duraturâ: quo opere publicè ostendit nec eum cultum per se hominem Deo conciliare, sine quo multi in exilio tamen Deo placerent. Nec gratum fuisse sibi eum cultum sine fide in Christum, salvatorem venturum: cum ejus instrumenta hostibus conculcanda & profananda objiceret. Hinc aliquis datus fidelibus, in captivitate degentibus, prægustus temporis, quo sine cæremoniis templo alligatis Deum colerent homines, illique ex merâ fide, sine sacrificiis legis, placerent. 3. Abductione populi inter gentes (quæ abhinc non amplius ignorarent legem & ipse populi) præparavit Deus vocationem gentium; ut potuerint postea legem & prophetas conferre cum annunciatione euangelii. 4. Ablatione inhabitationis divinæ majestatis à templo, & oraculorum per urim & Thummin à populo, præfigebat Deus instare alium revelationis modum, quo vellet post castigationum consumptionem populum suum beare, eum compellaturus per filium suum: nec non damna illa compensare majoribus N. T. bonis, cujus œconomia sine istis querelis, quas effuderant sancti sub priori testamento, longè foret suavior, & quoad methodum doctrinæ efficacior.

AUCTORITAS ORACULI

Per prædictorum

IMPLEMENTUM DEMONSTRATA.

§. I.  *Ententia* hæc præfens, ante rei even-
tum in populo promulgata, & cum re-
bus, postmodum gestis, collata, cum
quoad supplicium impiorum in populo ju-
daico, tum quoad afflictionum instrumentum, exactum
in historiâ invenit implementum.

N. Initia evectionis *Chaldæorum* (quam gentem *se*
suscitare ad improborum supplicium dicit Deus) inve-
nimus sub *Nebucadnezare* primo, secundi parente, qui
in Canone Ptolomæi *Nabo pol-assar* audit, XXI anno-
rum rex; hic anno Æ. Nabon. 123. Per. Jul. 4089 rex
creatus, anno Æ. Nabon. 144. Per. Jul. 4110 morte
decessit. Hic Scythis Asiam infestantibus, viribusque
Assyriorum partim per Medos fractis, partim per Scythas
oppressis, regnum suscepit, illudquæ adversus Scytharum
incurfiones fartum tectum conservavit, nulli serviens:
à quo tempore gens Chaldæorum, antehac obscura,
inclaruit, lacertasque suas movere incepit. Clarius
autem evasit, quando, sub istius regis finem, non so-
lum

lum Ægyptium à regni finibus arcuit; qui Monarchiam meditans, in Euphratis ripâ castrametando, *Cercusium*, finium Chaldaicarum munimentum, oppugnare, & Chaldæam tentare auspiciatus fuit. Quo cæso & fugato Rex *Nebucadnezari* filio suo exercitum commisit, quocum Syriam trajecto Euphrate invaderet, & fortunam urgeret. Fuit hic Euphratis transitus primaque contra Ægyptios in Occidentem *Nebucadnezaris* expeditio tantorum successuum, ut intra triennium Syriam occupaverit, atque in ipso Ægypti aditu *Pelusium* urbem ceperit. Hisce victoriis gloriosior belli Dux per *Judæam* rediit anno *Jojakimi* quarto, & hunc Judæorum regem pacem redimere cum servitute, atque annuâ tributorum pensione, coëgit. Hoc anno Judæi gentem Chaldæorum (nuper contemptam, & nullius ferè nominis) experti sunt armipotentem; & postquam transit, latitudinem terræ pervadentem, atque habitacula non sua occupantem, ut indè ex tributis vires augeat, atque varias gentes sub servitute retineat. Hoc tempore etiam *Daniel* cum sociis & parte vasorum templi Babylonem abductus est, ut essent quasi obsides, & in palatio regis aulici, *Dan. 1: 1-6.* à quo termino anni LXX captivitatis populi quoque numerandi sunt.

2. Interim mortuo magni Ducis parente, ipse hæres imperii revocatus in patriam, pro ingenitâ menti magnanimitate res suas componit ad monarchiam querendam. Ipse circumvicinas oras liberat à Scythis, quos *Medi* porrò circumveniunt & opprimunt: Hinc *Cyaxares*, tertius Medorum rex, adjutus à *Nebucadnezare*, Niniven oppugnat, superat, & ita subvertit, ut nunquam postea resurrexerit: quâ partâ victoriâ *Medus* cum *Babylomo* (ut videtur) terram divisit:

quod factum est anno *Nebucadnezaris* sexto, *Æ. Nab. 149. Per. Jul. 4115.* Ita occupavit *Niniven*, atque simul exercitum magnum, validum, & belligerandi arte instructum, sibi comparavit: qui pro rei veritate describitur, ut *gens velox*, vers. 6. *cujus equi pardis erant leviores, acuti præ lupis vespertinis, cujus equites erant magno numero, se diffusuri, & volarent ut aquila festinans ad comedendum.* vers. 8. homines jam compositi ad bellum. Jam amara erat *gens* vers. 6. & *terribilis* vers. 7. & ipse rex ita exercitatum jam possidens exercitum, incessit ab ejus fronte *verendam* præ se ferens *majestatem.* vers. 7.

1. Tam conspicuo instructus exercitu venit iterum, imo tertio & quarto, atque vim intulit *Judeis.* *Secunda expeditio* eos tangebatur, quorum *anhelatio facierum spectaverat eorum versus*, qui speraverant *Assyrium* in monarchiâ restitutionem, ac proinde deficientes tributi pensionem negabant, suisque viribus innitebantur; quod fecerat *Josakim* anno *Nebucadnezaris* quarto, ipso *Babylonio* jam contra *Assyrios* magna moliente. *Velocitatis* argumentum erat, quod vix superatis *Assyrii* (anno regni sexto) moverit contra *Syrios* & *Judeos*, quos suo terrore omnes iterum sibi cedere cœgit. Fulminis aut *venti* instar pervadens, civitatem sanctam inexpectatò adoritur, atque statim astu ingreditur; ubi regem cepit, & ligatum atque *Babylonem* abductum carcere usque ad mortem detinuit. Res illie compositurus, *Jechoniam* loco *Josakimi* regem creat tributarium, cui cum non fideret, regnum post tres menses iterum abstulit, atque datâ *Zedekie* dignitate regiâ, eum cum aliis captivis multisque spoliis in captivitate & triumphum abduxit. Octo annorum servus, *Babylonio* tributum solvens, fuerat *Zedekia*, quando perfidus pactum

pactum violat, & novè cum Ægyptio de auxiliis paciscitur. Quo audito tertiam suscepit *Nebucadnezzar* expeditionem anno *Zedekia* nono, atque mensis x die x urbem sanctam obsedit, postquam terrâ vastatâ arces atque munita occupaverat, quod fere nemine resistente factum. Coactus quidem fuit, dum Ægyptius ad auxilium veniebat, obsidionem ad tempus solvere: sed Ægyptio proelio superato, atque in totum ex Syriâ excluso, ad omisâam obsidionem rediit, eamque per 18 menses continuavit, intra quod tempus constructis octo aggeribus, erectisque turribus, urbem summis viribus oppugnavit: interim *luit* quam maxime, *quicumque vires suas habuerat loco Dei sui*: quoniam pars fame, pars luc pestiferâ, pars oppugnantium armis extincta est: donec ad incitas redacti cives non amplius essent resistendo, sed telorum imbre oppressi succubuerunt. Sic capta est urbs anno *Zedekia* xi. *Nebucadnezzaris* xix (qui est *Æ. Nabon. clxi*). Per. Jul. 4128) mense iv die ix: atque regis jussu mense v die x (postquam templi & regis ornamenta fuerant ablata, & spolia ampla direpta) igne cum templo & regiâ combusta fuit, funditusque subversa.

Rex Judæorum quidem ad primam Chaldæorum perruptionem, assumptis uxoribus, liberis, ducibus & amicis fugam arripuit; sed per angustas quasdam fauces egressum insequuntur Chaldæi, quem haud procul ab Hierichunte capiunt, & *Reblam* adducunt. Hic loci Monarchæ sistitur, ab eo corripitur, & post miserum spectaculum, quo vidit filios & amicos cruentâ necè pereuntes, oculis orbatur, in triumphum abducendus, carcerique ad mortem usque includendus. Plectuntur etiam paulò post lx principes, tanquam rebellionis auctores: nec non 832 captivi, ad triumphum servati, in

Baby-

Babyloniam transferuntur. Jam tota terra erat subversa, profanata, & evacuata, nisi quod pauperes quidam ibi relictī fuerint, qui vineas & agros colerent, dato illis in præfectum Godoljā.

Abhinc *Ismael* aliquis, ex regio stemmate ortus, ad Ammonitarum Regem profugus, ejusdem instinctu præfectum occidit, unde reliquæ istæ gravem cædis istius vindictam verentes, in Ægyptum fugiunt; quæ quartæ expeditionis causa fuit; audito enim illo scelerere *Nebucadnezar* collectis magnis copiis *Cælesyriam* invasit, *Moabitas* & *Ammonitas* domuit, totam Ægyptum, rege ejusdem occiso, occupavit, & Judæos profugos interfecit, servatis 745 eorundem ad triumphum: atque sic tandem terra Judæorum plane fuit deserta, & sub maledictionis judicio relicta.

¶ Ita Chaldæus *reges vilipendit*; quippe qui tres Judæorum reges duxit in triumphum, ac in vinculis tenuit, quorum ultimum excæcavit etiam. *Principes & regum filios ludibrio habuit*, quippe qui prius regis filios & amicos, postea etiam LX principes, unā cum Pontifice, aliisque principibus Sacerdotum & sacri ordinis *Ribla* in terrā *Hamath* percuti, & cruentā morte auferri jussit. *Risit etiam quælectenque munimentum*, non passus se alicujus munimenti fortitudine ab invasione absterri; postquam *Niniven* occupaverat: sicuti etiam omnia in Syriā, Judæā, & Ægypto superavit.

¶ Durum etiam populo fuit experiri *amaræ gentis crudelitatem*, quæ, nulli ætati aut sexui parcens, horrendas edidit strages: quod speciatim notatur, 1 *Chron.* 30: 17. *Thren.* 2: 20. 21. Quantus Judæorum numerus perierit? ex numero superstitem, qui in captivitatem abducti sunt, ad oculum constat: quorum calcu-

calculus, ex trinâ abduçãoe in unam summam collectus, dicitur solum fuisse 4600 hominum (*Fer. 52:30.*) reliquis omnibus sublatis. Quando Moses calculum iniit eorum, quos ex Ægypto eduxit, numerus virorum, ætatem 20 annorum excedentium, compertus est 603550: & solius tribus Judæ 74600. ut decima sexta pars horum, aut cxxx pars priorum, adæquaret numerum superstitem, imò excederet.

¶ Durum etiam fuit à gente istâ idololatrâ *leges accipere*, à quâ *judicium & prolatio exiit*: quæ res captivis magnas peperit angustias: hinc tentatio ad *cibi impuri comestionem*, *Dan. 1: 8-17.* & ad *idololatriam*, cum severiori suppliciorum comminatione, si quis imaginem novè consecratam non adoraret: undè socii Danielis in fornacem ardentem sunt coniecti, licet à Deo miraculosè fuerint conservati, *Dan. 3: 4-23.* Imò & procul dubio ad multa alia, lege Dei prohibita, impellebantur.

¶ Habuit itaque hoc iudicium rationem formalem expurgationis populi, quâ longè maxima pars, eaque apostatica à fide periit; optima verò, sed minimo numero, in captivitate fuit explorata, & expurgata, quæ numerosæ gentis maximè diminutas continebat reliquias: ex quibus tamen postmodum populum suum resuscitare voluit Deus, sub quibus *justi* illi conservandi fuerunt comprehensi, quorum progeniem reduceret divina clementia, & restitueret in integrum.

Hæc, cum ita ad amissim fuerint adimpleta, confirmant iudicium illud revera ex sententiâ Dei profluxisse, cum in modum jam ante promulgatâ, cum nihil horum esset in causis secundis, neque ulla erat horum successuum apparentia; prædicta enim fuerunt illa omnia, ut per Chaldæos inferenda, cum gens Chaldæorum adhuc nullius esset nominis, & Assyriis serviret:

à quo etiam, cum aliquid ad libertatem recuperandam molirentur, videbantur ab Ægyptio subjugandi, Pharaone monarchiam quærente. Proin prædictio rei ita ab omni apparentiâ remotæ, & tamen tam accurato omnium partium eventu confirmata, non potest non censi ex Deo, mundi gubernatore, profuxisse: atque cum viro Dei communicata, characteres divinitatis indubios continere.

§. 2. Neque hic subsistit prophetia, verum rigidissimum illud Judæorum iudicium proponit solum ut viarum Dei initium, & signum temporis, gratiosum Dei opus præcurrentis; quippe tantum in majoris Dei operis molimen exhibitum, atque ut desideratâ expurgationis cum adductione salutis introducendæ præambulum hic descriptum.

N. Quod si illud iudicium fuerit operis Dei, ulterius promovendi, *molimen*, non abruptio; sequitur non spectandum esse, ut terræ, populique plenariam abdicationem inferens; prout etiam eventus docuit: conservavit enim Deus in terrâ alienâ reliquias, quas admodum multiplicavit; & translata ad *Cyrum*, Persarum regem, monarchiâ, in terram sanctam quoad maximam partem reduxit, quando *Cyrus* singulari edicto omnibus redeundi facultatem concessit: à quo reditu etiam templum fecundum struxerunt, Deumque rursus juxta legem Mosâicam coluerunt Judæi, ab omni idololatriâ directâ cultuque in celsis ferè abhorrentes, quippe hujus iudicii, ejusque causæ memores. Quæ facta sunt, ut *Messias* inter eos iis in locis nasceretur, educaretur, & docens conspiceretur, quorum in prophetiis cum in finem facta erat mentio.

2. Postea quoque venit *Salutis*, dudum speratæ, auctor: atque attulit populo suo electo optatissimum illud gratiæ divini beneficii; undè & *Jesus* audivit, nomine

nomine cœlitus ex indicatione angeli accepto : de quo nondum nato cecinit *Zacharias Luc. 1: 68.* εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς τῷ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο, καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτῆ, καὶ ἤγειρε κέρασ σωτηρίας ἡμῶν, ἐν τῷ οἴκῳ Δαβὶδ τῷ παιδὸς αὐτῆ. Vix natum celebravit angelus nomine τῷ Σωτήρος, *Luc. 2: 11.* ἐτέχθη ὑμῖν σημερον ΣΩΤΗΡ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος & *Simcon* nomine σωτηρίας θεῷ, *Luc. 2: 30.* εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ μὲ τὸ ΣΩΤΗΡΙΟΝ σθ. Verum cum hoc opus hic sub duplici veniat schemate, hinc ut opus consummatum, ad quod Dei molimina tendebant tanquam ad viarum suarum finem & colophonem; illinc ut opus mirandum atque stupendum propter ea, quæ huic cohererent; manifestum erit ad plenitudinem temporis attendenti, in ipso rerum eventu eam salutis adductionem eo modo quoque se conspiciendam præbuisse. (1.) Videas in eâ opus consummatum; secundum hanc enim *Christus est finis legis ad justitiam cuilibet credenti, Rom. 10: 4.* Christus ipse in oratione suâ sacerdotali proficitur de se moribundo, *Joh. 17: 4.* τὸ ἔργον ἐτελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι, ἵνα ποιῶ: & in cruce animam reddens dixit, *τετέλεσται, Joh. 19: 30.* Ast quodnam est illud opus? nisi hoc unicum, ad quod in mundum venerat; nempe, ut *populæ suam salvaret à peccato: unde dicitur, σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δυναταὶ τῶσ προσερχομένους δι' αὐτῆ τῷ Θεῷ, Hebr. 7: 25.* utpote qui μιᾷ προσφορᾷ τετελείωκεν εἰς τὸ διανεκὲς τοῦσ ἀγιαζομένους, *Hebr. 10: 14.* (2.) Videas quoque in hoc opere quædam admiranda, ad quæ homines, antiquo fermento carnalium inflati, *obstupescerent*; ad hujus salutis enim *opus* seu impetrationem, requirebatur Christi mors, & quidem mors crucis, ut juris fieret acquisitio: nec non ejusdem ex mortuis resurrectio, & in cœlum exaltatio, ut salutis acquisitæ faceret appli-

cationem, undè ad hoc *opus Dei* refertur *vita Christi* ex mortuis, *Hab. 3: 2.* ubi hoc dictum exponitur. Quod sanè *Græcus stultitia*, & *Judæis scandalum* fuisse affirmatur, *1 Cor. 1: 23.* Hoc enim Judæis, nil nisi carnalia de regno Christi fingentibus, & per observantiam legis justificationem ex placito sibi spondentibus, præter opinionem & contra expectationem venit: atque adeo stuporis fuit argumentum; qui nullum apparatus ad regnum mundanum, & externæ libertatis vindicationem cernentes, nihilque nisi regnum cælorum prædicari audientes, animo turbati sunt, Romanos metuantes. Viderunt concomitantia vitam Jesu miracula, quæ solvere non poterant, undè obstupere: cumque cum viderent non illustri sed humili comitatu humilem in populo ambulare, miraculorum nunquam auditorum factorem, contra ac sibi imaginati fuerant, *stuporem* illum verterunt in blasphemiam, atque Sathanæ operâ cum ista facere calumniabantur. Nota eorum quoque perplexitatem in consilio, quo deliberant, quid cum eo faciendum esset, *Job. 11: 47. 48. 12: 19. Conf. Act. 4: 13-17.*

1. *Enarratum* quoque fuit, convenienter huic prophetiæ, *illud opus Dei* publicè, non solum inter Judæos, verum etiam per totum orbem: atque cum omnibus suis partibus, modis, & circumstantiis accuratè fuit recensitum: quod sanè effectum est per euangelium, quippe solidum continens *salutis per Christum paratæ præconium*. Præstiterunt illud euangelistæ, qui quatuor euangelia à se conscripta vulgauerunt: nec non apostoli, qui rerum factarum testes, Christi passiones & exaltationem ubique terrarum denunciarunt, atque hoc suum testimonium etiam miraculis confirmarunt. Paulus ad interrogationem, *annon audiverint euangelium?*

lium? reponit *Rom. 10: 18.* Μενῶγγε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ Φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκῆ-
νης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ad Hebræos scribit idem *de hæc sa-
lute Hebr. 2: 2-4.* πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα τηλικαύτης ἀμε-
λήσαντες σωτηρίας ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ κυ-
ρίου, ὑπὸ τῶν ἀκυσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη, συνεπιμαρτυρῶν-
τος τοῦ θεοῦ σημείοις τε καὶ τέρασι, καὶ ποικίλαις δυνάμεσι,
καὶ πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς, κατὰ τὴν αὐτῆ βελήσιν. Ve-
rum, ubi rerum testimonia adsunt, quid opus est ver-
bis. *Enarratum* fuisse hoc opus Dei testatur fides or-
bis; quoniam inter qualescunque orbis gentes & natio-
nes à sedecim seculis inventi sunt, qui fidem euange-
lii professi sunt. Ad hujus operis divini enarrationem
& testimonium apostoli inter qualescunque gentes missi,
etiam publico suo præconio egressi sunt, sicuti illis com-
mendaverat Dominus. *Matth. 28: 18-20.*

7. Verum, ut est in prophetiâ nostrâ, *huic narra-
tioni non crediderunt*, quotquot impiorum istius seculi
præjudiciis fuerunt occupati: scilicet alloquium dirigitur
ad improbos & superbos Dei verbique ejus con-
temptores, qui juxta beneplacitum cordis incedentes
sibi benedicendo pacem spondebant. Hi exhibentur in
posteris, ex radice fructificante absinthium & vene-
num, *fidem negantibus*, ut homines fide destituti.
Hoc etiam eventus comprobavit, *venit enim Christus
ad sua, sed sui eum non receperunt*, *Joh. 1: 11.* quod
ex totâ historiâ evangelicâ & actis apostolorum, nec
non omni historiâ ecclesiasticâ manifestum est; fidem
enim negarunt Pharizæi, Sadducæi, & maxima pars
vulgi, quæ cæca cæcos sequebatur duces. Hi *Jesum*,
ut violati sabbathi, magiæ diabolicæ, & molitionis re-
rum novarum reum accusarunt, damnarunt, & ad sup-
plicium crucis postularunt, non desistentes à proposito

donec eorum votis cedens, licet invitus, *Pilatus* eum ad acerbissimum, ignominiosissimum, & maledictum crucis supplicium tradiderit; his sceleribus implicati gentis principes, testimonium de ejus resurrectione & ascensione in cœlum opprimere conati sunt, famam de raptu cadaveris, cum somnus vigiles obruisset, spargentes. Ita infatuati carnales, non audientes euangelium, ad eorum gustum compositum, vocationi apostolorum, regnoque Christi se opposuerunt, ex infidelitate se Christo subtrahentes, & requiem ejus intrare negantes. Hos describit Paulus *1 Theff. 2: 15. 16. ut occisores Domini & persecutores Christianorum*, Θεῶ μὴ ἀρεσκοντες καὶ πάντι ἀνθρώποις ἐναντίας, κωλύοντες ἡμᾶς τοῖς ἔθνεσι λαλῆσαι ἵνα σωθῶσιν, εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἀμαρτίας πάντοτε, ἐφθάτε δὲ ἐπ' αὐτῶν ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. Hinc politicæ suæ subversione puniti, usque in hunc diem supersunt palantes, & ex regno Christi exclusi, infideles & euangelium blasphemantes.

¶. Hinc factum, ut, illis in fidei negatione pertinacibus, & ex regno Christi exclusis, *separatio* facta fuerit inter filios spirituales & carnales, quâ non amplius ad communia sacra cohabitabant: qui enim fide euangelium regni admiserunt, ad libertatem vocati, jussi sunt se Christo sistere in novum populum, atque omittere adulteram gentis suæ progeniem, valedicere cæremoniiis, & à ministerio Aharonidum transire ad Pontificem secundum ordinem Melchisedeci. Unde evenit (quod pii dudum desideraverant) credentes ab illâ veteris œconomix imperfectione liberatos solos habitasse, neque amplius cum iis, qui propriam quærebant justitiam, & in literâ legis manere volebant, communionem habuisse, piis olim adeo gravem & molestam. Confer de hâc separatione *Act. 13: 46.* Atque satis constat


ex collatione *Act.* 13: 40. 41. eâ in re impletam fuisse hanc nostram prophetiam.

Hiscæ ita inter se collatis, prædictiones de euangelio, ejusdemque argumento, nec non de Judæorum carnalium futurâ *ἀπιστία* ac segregatione à credentibus ad justitiam, cernuntur evidentissimam accepisse adimplentionem, ac proinde novam divinitatis suæ confirmationem: qui enim ad nexum attendit, qui inter primam & secundam intercedit populi expurgationem, & spiritualium à carnalium molesto consortio liberationem (ita ut optata illa libertas demum sequi debuerit impiorum judicium, per Chaldæos infligendum, justorum explorationem in captivitate Babylonicâ perferendam, nec non reliquiarum in terram reductionem, cum cultus legalis restitutione ad eundam) ille cernit *seriem rerum*, non nisi variis temporum periodis perficiendarum, eamque aliquot secula ante moliminis Dei consummationem satis accuratè delineatam. In quâ veritatis divinæ observatione nemo non Dei æternam præscientiam, gubernationis divinæ summam prævalentiam, & gratiæ divinæ fœdere obsignatæ fidelem constantiam, adorare & exosculari poterit, modo Deum revereatur, & veritatem amet.

PERICOPA TERTIA.

*Instantiam ad præcedentem Dei sententiam,
variis argumentis instructam, exhibens.*

Analysis.

§. 1.  Um stupore perceperat Propheta noster, justorum vicem agens, severam rigidamque illam, quam Deus impiis populi intimatus fuerat, sententiam; facileque præsentiebat, quid adversus hoc Dei consilium objiceret communis justorum turba. Proin *instantiam* facit, ad primam istam querelam magis urgendam, spectantem: quâ difficultates movet non satis ablatas, atque ex decemtiis Dei, vix cum illis viis Dei conciliandis, desumptas. Proin Propheta iterum nomine justorum in populo cum Deo hæc loci disceptat. Quod non ita accipiendum est, quasi Dei viis obmurmurarent: sed movere illos tantum per Prophetam scrupulos, quos ipsi solvere non poterant: quosque ad Deum deferebant, ut responsum referrent, ac ipsi erudiantur, quo pacto illas Dei vias justificare valeant.

§. 2. Prophetam non adeo suo agere nomine, quam quidem populi justis, interpretem, dum hanc facit *instantiam*, vel ex hoc solo constat, quod vers. 12. loquatur in plurali numero, quando dicit, *ut non moriamur*, totum credentium numerum quasi sibi associans.

§. 3. Status quæstionis est in hæc disceptatione; an Deum

Deum deecat tantum contra populum suum permitttere Chaldæis? quos dixerat gentes ut arenam collecturos, ac potissimum gentem Judaicam oppressuros: quippe qui designati fuerant in istâ sententiâ divini iudicii exsecutores, & pœnarum infligendarum instrumenta. Rationes dubitandi sumuntur

- I. A fœdere Dei, fidem Dei obstringente, quo populi sui conservationem in se susceperat: ex quo debitam peculio suo defensionem legitimè colligere sibi videbantur, vers. 12. a.
- II. A Scopis excitationis Nebucadnezaris, qui ultra moderatam castigationem se non porrigere putabatur. vers. 12. b.
- III. A Sanctitate Dei, quæ cum peccata ferre in populo non possit, multo minus videri possit permittere, ut scelesti absorbeant homines se iustiores. vers. 13.
- IV. A fine hominis istius, Dei consilio contrario; qui, contra ac cura providentiæ divinæ exigebat, hoc agebat, ut humanum genus tyrannico suo arbitrio staret, caderetve. vers. 14.
- V. A Tyranni crudelitate, variis aliis criminibus permixtâ. vers. 15. 16. 17.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Vers. 12. *Nonne tu ab antiquo Jehovah Deus meus es? Sanctus meus, ut non moriamur?*

§. 1. Incipit instantiam suam argumento, ex fœdere Dei procedente, rogans: *nonne tu ab antiquo Jehovah Deus meus?* Coniunguntur hic duo Dei

nomina יהוה & אלהים, sicuti etiam in fœdere (*Exod.* 20: 2. 5. 7. 10. 12.) & provocationibus ad fœdus fieri solet. Prius est nomen Dei proprium, quo idea Dei suo applicatur subjecto, vero & genuino; alterum est naturæ, notans ens summum & primum, atque ita infinitum & supremæ potestatis. Hunc Deum vocat *suum*: quæ phrasis fœderalis est, indicatque eum sibi ex contractu factum *amicum conciliatum*, atque pro omnipotentia suâ ad omnis boni collationem, ut perficiatur, pronum. Nomen יהוה, Deo Abrahami proprium, ex etymo in suâ significatione inter alia includit consilii Dei immutabilitatem, & fidelitatis constantiam, quam abnegare non potest. Concipimus hoc nomen in vocativo casu positum: ut ipsa compellatio fidem fidelitatis præmittat, & tanquam hypothesein causæ suæ substernat: quasi dicat, *nonne tu o Domine, qui fidelis es & immutabilis, vi fœderis mihi conciliatus es? ut te mihi præstares Deum benevolum & amicum? cui adstipulatus sum, quem ut defensorem & adiutorem adoptavi, sub cujus alas successi, & cui tanquam peculiaris populus dicatus sion?*

§. 2. Addit מקרב *ab antiquo*, seu *pridem*: ita קרב significat (quotiescumque temporis notationem induit) id, quod *ante fuit*. Respicit principium Reipublicæ judaicæ, quæ fundata fuit in fœdere cum Deo, quando ille Theocratiam erigere instituens, se regem proposuit, & juramentum fidelitatis à populo Israëlitis tanquam à populo suo exegit. Conf. *Psal.* 74: 12. Quam hic Propheta facit provocationem, dirigit ad Deum, ut jam olim cum populo fœderatum; qui cum Patribus Abrahamo, Isaaco, & Jacobo fœdus suum inierat, illudque in monte Sinai cum eorum posteris modificatum, solennifaverat. Hoc solenne fœdus vinculum

culum est, quo à seculis se huic populo Deus (ut Deus mentiri nescius) ad populi istius conservationem eo in statu curandam adstrinxerat, donec Christus venerit, & formam œconomix ad majorem spiritualitatem ele-
vet.

§. 3. Hoc ut fortius urgeat, apponit; *Sanctus meus*. Supple: *nonne tu es ex eodem vinculo Sanctus meus?* ita sæpius in sacris audit *Sanctus Israël*? confer modo. *Psal.* 71: 22. *Jes.* 12: 6. 43: 3, 15. 49: 7. quod nomen infert voluptatem sanctificandi populum suum, eumque redimendi per Christum. Huc Sabbathum dederat populo *in signum*, quod ipse esset Deus, *qui sanctificet suos* (*Exod.* 31: 13. *Ezech.* 20: 12.) ut ejus in populo isto inhabitatio respondeat sanctitati suæ, quam abnegare non potest, neque etiam negligere.

§. 4. Subjungit finem, *ut non moriamur*. Hæc mors non interpretanda est de morte corporali simpliciter, quam nemo effugere potest, *Psal.* 89: 49. Sed de interitu populi per excidium, & reliquiarum traditione in mortem spiritualem: adeo ut non supersit quisquam, in quo vita spiritualis operosa sit. Huic malo solum & unicum remedium est in gratiâ divinæ sanctificationis, quam etiam in foedere cum patribus populo suo addixit, ubi promissit se fore etiam *Deum seminis Abrahami*, *Gen.* 17: 7. Hinc etiam spes gratiæ vivificantis ex eodem foedere derivatur, *Psal.* 85: 7. & ipse Abraham *vitam* appellat eam gratiam, quando foedus respiciens dixit, *utinam Ismaeli detur vivere coram facie tuâ*, *Gen.* 17: 18. Hujus oppositum jam est *mori*, atque refertur ad totum populum, ut res ca-
venda, *Ezech.* 18: 31.

§. 5. Concipiebant autem à subactione populi per

Chaldaeos eorum reliquii *mortis spiritualis* imminere periculum; quia inter gentes dispersis, & inter idololatrias degentibus haud exigua parata erat tentatio ad apostasiam. Sic metuebant fore, ut piis decedentibus verè fideles emorerentur, nomenque populi Dei peculiaris oblivioni traderetur. Neque præter causam; si enim libera gens tam prona fuit ad idololatriæ crimen committendum? quid fieret si cum idololatriæ mixti perpetuò & minis & promissis pellicerentur ad Deos alienos colendum, atque ea tentatio munita incederet regiis ad eam caussam promovendam edictis, quibus vix essent resistendo. Accederent faciliè graviores objectiones, de Deo Israëlitis eos relincente, deque cultu illo profanato, & quasi abolito; præprimis si doctrinâ recedente profunda legis succederet ignorantia; quæ homines veratiles facit, & ad obsequium errorum faciles. Sub quibus haud immeritò putabant laqueum esse occultum, ad reliquorum illaqueationem compositum.

*Jehovah! in judicium posuisti eum, & ð
rupes! ad corripendum fundasti eum.*

§. 1. Hinc pergit instantia ad argumentum, à fine & scopo Dei delumptum, qui erat judicium pravorum, & convictio aliorum. De priori dicit textus; *Jehovah! in judicium posuisti eum.* Designat regem Chaldaeorum, quem in sententiâ suâ designaverat Deus judicii sui exsequendi instrumentum; quique hic quasi in visione digito monstratur.

§. 2. Hunc dicit *positum*; quia in visione respicit Propheta hunc ut propositum: cumquè intuetur ut genti Chaldaeorum præpositum, & certâ autoritate atque potentiâ munitum, quibus in opere moliendo prævaleret.

leret. Verum, hanc *positionem*, quâ iusto in loco, atque in eâ dignitate constitutus repræsentabatur, ad *Jehovam* verum *Deum* tanquam ad istius evectiōis & conditionis auctorem refert. In quâ affirmatione est istius fidei professio, quæ agnoscit *Jehovam* esse illum *Deum*, qui universali suâ providentiâ imperia mundi solus gubernat, eaque pro liberrimo suo arbitrio tradit, cui vult. Conf. *Dan.* 2: 21. 4: 22. *Prov.* 8: 15. 16. 1 *Sam.* 2: 8. *Job.* 36: 7. *Psal.* 113: 7. *Luc.* 1: 52.

§. 3. Positionis istius *finis* notatur fuisse עַבְדִּיךָ ad *judicium*; quod nempè *Deus* ejus imperium cum in usum voluerit excitare, ut aptum esset iudicii sui exsequendi instrumentum, cujus operâ impios istos veritatis suæ contemptores & oppressores, in populo suo conspicuos, pro meritis suis puniret, suamque vindictam ab iis sumeret: Licet enim longè alia cogitent Tyranni in hoc mundo, quam *Deus*, aliasque sibi forment agendi rationes & causas; nihilominus sæpè inscii, & aliud cogitantes, imò scelestè agentes, decreta divini fori supplicia reis inferunt; nihił agentes præter illud, quod consilium & manus *Dei* determinarunt futurum. *Jes.* 10: 57. Hunc suum finem expositurus *Deus*, regem hunc appellavit *malleum totius orbis terrarum*, *Jer.* 50: 28. 51: 28. & *servum suum*, *Jer.* 2: 2. Ita noxiæ in mundo potentiæ censendæ sunt negotiis divinæ providentiæ inservire, dum puniunt, quos punire par erat: & oportet eos, qui tali *Dei* malleo pullantur, in iis afflictionibus agnoscere manum & ordinationem divinam.

§. 4. De posteriori articulo (qui *finem Dei* quoque exponit fuisse, *quorundam convictivum*) in hunc modum loquitur, & *orupes!* *fundasti eum ad corripiendum!*

Judæorum magistri vocem primam צור non accusandi, sed vocandi calu interpretantur: & tu ò rupes, ad cor-
 reptionem fundasti eum; quod multi interpretes Chri-
 stiani sequuntur; sic foret sententiæ prioris imitatio;
 quæ à compellatione Dei incipit, ut ibi alloquium pro-
 phetæ Deum compellet sub nomine יהוה, hic verò
 sub nomine rupis: quo titulo sæpe appellatur in sacris.
 Conf. Deut. 32: 4. & quæ ad eum locum diximus.
 Hieronymus vertit in accusandi casu, & fortem ut cor-
 riperes fundasti eum, atque ea versio exigit, ut Ne-
 bucadnezar dicatur rupes, non sicuti Deus est rupes
 ad confugium, sed rupes seu petra ad arguendum,
 seu cotis manifestandæ malitiæ & infidelitatis, atque sic
 lapis lydius, quod Cl. Coccejus non respuit, neque
 cum orthodoxiâ pugnat. Nihilominus prior acceptio
 videtur concinnior, ut Deus etiam rupes audiat, qui,
 quæ sustentare vult, fortiter sustinet, atque portat, ut
 rupes ædificium.

§. 5. Huic tribuitur regis & regni ejus fundatio,
 dum professio fidei dicit, fundasti eum, id est, remet,
 qui rupes es, præbuiisti illi solidum & firmum regnandi
 fundamentum. Dixerat posuisti ipsum, nunc plus dicit,
 fundasti illum; prius notat elevationem ejus ad regiam
 potentiam & dignitatem; alterum dicit ejus in regno
 confirmationem, & stabilitatem, quâ ab imperio mo-
 veri, aut à monarchiâ excludi non potuit. Ita omnis
 imperiorum constantia & robur prævalens quoque
 Deum habet auctorem & fundatorem.

§. 6. Finem verò istius consilii divini reclusurus ait,
 hoc ad corripiendum factum. Hebr. להוכיח, quod
 verbum propriè notat demonstrare aliquid in foro ad
 convictionem, aut aliquem convictione verbali sive rea-
 li adigere ad confessionem. Hujus imperium in Judæo-
 rum

rum reliquias eo spectaret, ut quasi castigatione paternâ omnes adigeret ad agnitionem prioris culpæ, ejusque detestationem. Duplex erat Dei finis, ad quem eodem utens instrumento, adhibere voluit hunc orbis malleum contra Judæos, idque pro duplici inter eos hominum genere: *ad judicium*, ut luant impij in exterminio crimina in primâ accusatione allegata: *ad correctionem* verò & convictionem eorum, qui manerent superstites: quippe hâc Dei castigatione ad vitæ correctionem adducendi, & per convictionem ad erroris antiqui depositionem revocandi.

Verf. 13. *Purus es oculis præ ut videas malum, & intueri arumnam non potes: quare intueris perfidos? Siles, cum destruit improbus justitiam se?*

§. 1. Sequitur nunc tertia difficultas, desumpta ex *sanctitate Dei*, quâcum hanc Dei viam conciliare non poterat. Ratiocinio suo substernit duplicem hypthesin, utramque ad descriptionem divinæ sanctitatis facientem: utramque assumit ut concedendam, atque extra dubium positam. Horsum spectat, quod quidam legunt interrogativè: interrogatio autem supponit hic, utrumque affirmatum esse alibi, & negari non posse. Alii legunt indicativè, tanquam totidem affirmationes orthodoxæ confessionis, de quibus disputandum non est. Res eodem redit.

§. 2. Prima suppositio est, *purus es oculis præ ut videas malum*: aut si mavis *purior es oculis*, ita præpositio Ψ verbo præfixa eleganter comparationem significat: vide. *Psal. 118: 8. Prov. 25: 7. Jes. 49: 6. San-*

6. *Sanctitas* Dei eleganter venit sub nomine *puritatis*, quatenus peccatum commaculat; & qui nulla in re reprehensibilis est, ut possit dici culpabilis, ille *mundus* est ab omni labe: quippe qui nihil fecit, quod pulchritudinem dehonestat, aut deturpat. *Dei puritas* itaque est, quâ nec ipse agit nisi ex mero scopo, & sine laudatissimo, perque mediâ eum decentia; neque cum alieno peccato communicet. Spectare *oculis* dicitur ille, licet oculos non habeat carnos, quia res cognoscit intuitu mentis, atque eas melius percipit, quam qui oculis coram intuentur. In quo rerum intuitu *purus* est, nihilque vitiosi contrahit, aut committit. Hanc puritatem Dei prohibere dicit, *ut malum videat*. *Malum* ¶ dicitur, quicquid à bonitate recedit, & id, quod Deus approbat, destruit: proin quicquid cum sanctâ Dei naturâ & voluntate è diametro pugnat. Peccatum sub hoc nomine venit, quia ad rerum destructionem tendit, & ordinem Dei disturbat: cum virtus conservationem ordinis, atque rerum ædificationem & perfectionem curet. Quando à Deo avertit *videre malum* (Conf. *Jes.* 33: 15.) non negat Deum cognoscere malum, quasi illud scientiæ divinæ subtraheret; quomodo enim tunc iudicem ageret? Contra dicitur vidisse malum, *Gen.* 6: 5. 18: 21. *Psal.* 14: 2. imò ita cogitantes increpat, *Psal.* 94: 9. Sanè agnoverunt illud Ægyptii, quando aures & oculos, ex pretiosâ materiâ fabricatos, diis consecrabant: hoc tacite significantes, quod Deus omnia videat & audiat. Transgressionem nisi præcivisset Deus, nec cautionem ejus sub metu mortis interminasset. Imò si peccatum non cognosceret, quid aliud esset inflexibilis justitiæ rigor, quam cæcus quidam impetus, aut bruta excandescencia? *Malum* igitur novit, quatenus in re videt defectum,

Etum, bonitati suæ contrarium, novitque conceptum, quo de re aliqua negatur bonitas, verissimum esse: ut cum quis aperiendo oculos æerem tenebris oppletum deprehendit; quia lucis ἀπώλειαν ἢ ἀπόλειψιν verissimè experitur. Neque etiam negat Propheta Deum malum ad tempus tolerare, quod foret contra experientiam; quippe gentes finit ire in viis suis. Sed verbum *videndi* quandoque scientiam Dei practicam significat, seu probantem, quâ rem cernimus cum jucunditate & voluptate, ut nobis placentem: & sic intuitum malicum delectatione, aut cum æternâ taciturnitate à Deo remot.

Nota, ut ex sanctitate Dei derivet æquitatem justitiæ Dei vindicativæ, quâ ipse justus iudex in mala animadvertit; quia iis nec delectatur, nec cum sempiternâ taciturnitate ea præterire, seu impunita dimittere, ob oculorum puritatem potest.

§. 3. Altera suppositio est, & *intueri ærumnam non potes*. Quid sit hic *ærumnam* intueri? vide ad vers. 3. *Ærumna* est labor, qui alteri creatur. Descendit à genere ad speciem: dixerat de malo in genere; jam speciem mali attingit haud minimam. Si malum qualecunque, etiam minimum, *non vident oculi tui*: multo minus malorum gravissimum, quale est durior populi tui afflictio & oppressio: dum sanctis tuis præter jus & æquum molestia creatur. Quando dicit *non potes*; notat id adeo pugnare cum sanctâ Dei naturâ, ut id à se impetrare non possit: quippe abnegationem sui includens.

§. 4. *Quare intueris perfidos?* aut *respiceres perfidos?* כּוֹנְנִים sunt, qui pactis non stantes fidem frangunt, atque sic fallunt, & datam spem frustrantur. *Jud. 9. 23*, de subditis domino fidem non servantibus

dicitur. Hic proin notat homines, fidem datam & fœdus Dei non curantes. Ab hoc crimine *Chaldæos* notat, uti & vers. 9. Omnibus gentibus insira est illa animi præoccupatio, supremum mundi rectorem & dominum *perfidus* non impunitos dimittere, aut benignis intueri oculis; verum se præstare rigidum perfidiæ vindicem, qui fœdifragos pudefacit, atque exemplari modo punit. Hinc Dei vindictam super perfidos expectant: cujus contrarium videtur iudicio hominum carnali, quando vident perfidos prosperè agere, omniaqueque illis ex voto fluere.

§. 5. Urget verò hanc instantiam amplius ex collatione affligentis cum afflictiis. *Siles* (an potius *silebis*, aut *sileres*) *cum destruit improbus justiore se?* Deus dicitur *silere*, aut *tacere*, quando crimina non punit, *Psal.* 50: 21. scilicet supplicia sunt quasi facta loquentia, & publicè præconiantia detestationem divinam, quâ commissa crimina averfatur, reprobatur, atque damnatur. Crimen verò ad cujus commissionem putatur Deum salvâ suâ decentiâ semper *tacere* non posse, est quando *improbus destruit justiore se.* Verbum *עלל* notat propriè *devorare*, & *deglutire*, quod est belluarum majorum, quicquid illis obviam occurrit dilaniantium, & devorantium, *Jon.* 2: 1. atque transfertur ad homines truculentos *Prov.* 1: 12. *Hos.* 8: 7. Forma *Pihel* significationem auget. Qui hoc agit, dicitur *עוול* *improbus*, omni jure regni Dei destitutus, dum id potius turbare, imò deturbare conatur. Conf. vers.

4. Hic respicit disceptator *Nebucadnezarem*, hominem à regno Dei alienum, illudque destruere conantem, & instar monstri maris omnia devorantem. Quem vero tangit hoc malum, comparative appellat *ipso justiore*, scilicet justitiâ causæ: cujus causa melior

lior est causa devorantis eum. Exigit itaque, ut inter duos reos vindicta Dei potius & prius eum auferat, qui causa est inferior, & cuius reatus est major: quod ratiocinium cum sit carnis, viis Dei absolute non est applicandum.

§. 6. Quando hisce præmittit, *quare* ita ageret Deus? causam & rationem harum viarum Dei requirit. Quod non debet respici, ac si in hoc ratiocinio esset accusatio viarum Dei; sed ut testimonium spei, quæ decoram hujus moliminis catastrophæ expectabat; quæ erat, quod Deus non sineret eum ita grassari contra fideles, ut dum omnem Dei cognitionem & cultum tollere laboraret, se componens etiam ad justorum devotionem, ei non poneret modum, & in tempore non frænaret: nullam enim esse rationem aliter cogitandi de futuris Dei viis, qui *sanctus est*, & perfidiam ac universalem justorum absumptionem approbare non potest, existimat.

Verf. 14. *Et feceris hominem instar piscium maris, quasi reptile, non habens dominum?*

§. 1. Progreditur instantia ad novum argumentum à sine hominis, Deique circâ ipsum curâ desumptum; dicens, & *quare feceris hominem instar piscium maris?* Deus, mundi conditor, *pisces maris* condidit, ut in hominum usum caperentur, & occiderentur: qui proin omnium, qui capere velint, artibus & studiis expositi sunt. Verum aliter in creatione homo productus à Deo exceptus fuit: ille enim tanquam præcipuum consilii divini & dignum Deo creatore opus, rebus omnibus fuit præpositus cum dominio: ut absurdum sit non aliter agi cum homine, ad imaginem Dei condito, & solum

Deum finem suum habente, ac cum piscibus maris, propter homines creatis, eorumque imperio & libidini subiectis. Gloria Dei est, quod ipse sit vitæ & necis humanæ arbiter: atque indè lege suâ statuit, ne quis nisi ex lege suâ manum extendat contra hominem. Hoc fundamentum est, quare non potest non Deum concipere ut hominis aduersus Tyrannos vindicem, qui sanguinem innocuum ab ejus effusore repetat. Crimen itaque est hominem non pluris facere ac pisces maris, atque cum iis agere sicuti piscatores cum piscibus agunt, quos pro lubitu capiunt & occidunt: quo Tyranni finem creationis oppugnant: neque cogitant, quod homo ad imaginem Dei sit conditus. *Gen. 1: 27. 9: 7. Jac. 3: 9. & sanguis ejus sit pretiosus in conspectu Dei, Psal. 72: 14. qui sanguines quærit, Psal. 9: 13.* Hoc genus Tyrannorum ergo *piscatoribus* confertur, *Jer. 16: 16.*

§. 2. Illustrat hoc etiam ex symbolo *venatorum*, qui hominem excipiunt *quasi reptile*, dominum seu imperatorem *non habens*: id est, ut quodlibet animal, non habens possessorem, quodque in sylvis oberrans cedit occupanti. Vox *וְיָרֵם* indicat quicquid movetur, *πᾶν κινουµενον*, monente etiam Hieronymo, *Conf. Gen. 7: 21. 9: 3. 4. Psal. 104: 20.* Respicit parabola genus animalium, quæ ad victum capiuntur & mactantur; quod reptilibus minus convenit. Homines notat, qui pluris amant vitam alicujus feræ, quam hominis, ad imaginem Dei conditi: qualis *Nimrod*, qui indè *præpotens venator coram Deo* audit: *Gen. 10: 9.* quique regna invadunt, non aliter ac si non esset in mundo, qui homines sibi vendicat, *hominum custos. Job. 7: 20. & servator. Psal. 36: 1. 1 Tim. 4: 10.* Non habere majorem hominis rationem quam bestię, est *proxi-*

proximum non considerare ut Dei servum, suumque conservum: nec attendere ad summum & supremum Dei donnum, cui rationes debet, qui jura Dei violat.

Verf. 15. *Quantum est hamo educit, sagena sua trahet illud, colligetque illud everriculo suo. Propterea latabitur & exultabit.*

§. 1. Continuat hic Propheta metaphoram suam, à piscaturâ translata: piscibus enim capiendis varia adhibentur arma, *hamus, sagena, everriculum*. Quicquid est in mari piscium istiusmodi capitur instrumentis: quos *hamus* non attollit & educit, *sagena* attrahit: qui *sagenam* evadunt in *everriculum* incidunt. *Hamo* extrahuntur inescati, sed singuli, & vulgò grandiores: *sagena* & *everriculo* includuntur minores, sed multi. *Hamo* falluntur, *retibus* verò coguntur & premuntur. *Hamus* est fallaciae instrumentum, & inescationis, quâ spontè quis ad fœdus & submissionem servitutis allicitur. Undè pactis implicati reges & principes ad lubricum potentioris ex locis suis & dignitatibus educuntur. *Sagena* & *everriculum* sunt variarum copiarum symbola, & acquirendi dominatus instrumenta, quascunque gentes cogentia, & è suis locis moventia. Conf. *Amos*. 4: 2. *Ezech.* 12: 13. 17: 20. 21.

§. 2. Notatur plusquam una expeditio bellica, & in earum successu climax est, ut prior multos Reges & Principes faciat tributarios; altera subjugatas gentes opulentiorum abductione imminuat; tertia verò omnes reliquias auferat, & quasi everrat.

§. 3. Hic armorum & expeditionum successus ponitur

ipsi *lætitie & exultationis* argumentum, quando dicitur, *propterea lætabitur & exultabit*: id est, illa res creabit illi *gaudium* ex reportatis triumphis, quando videbit consilium suum de Monarchiâ erigendâ prosperè sibi succedere: & *exultationem* spei ulterioris, quando sibi spondebit constantiam in illâ dignitate, putans se hoc rerum eventu supra mutabilem fortunæ sortem elatum. Confer *Job. 3: 21. Hos. 9: 1. Psal. 43: 4.* Prævitia hujus intemperantis lætitiæ in eo spectanda est, quod omnem condolentiam & misericordiam, quam victor victis debet, excludat: quale gaudium in oculis Dei malum esse dicitur. *Prov. 14: 17.*

Verf. 16. *Propterea sacrificabit sagena sua, & suffitum faciet everriculo suo; quia per illa pinguis erit portio ejus, & cibus ejus optimus.*

§. 1. Continuat etiamnum metaphoram, dum instrumenta symbolicæ ejus piscaturæ repetit: additurque fore, ut omnem victoriarum laudem & gratias instrumentis suis deferat. Quid enim aliud est *sacrificare sagena sua & adolere everriculo suo*: quam omnem fortunæ successum suæ prudentiæ & instrumentorum suorum aptitudini adscribere: nihil laudis ad Deum illum mundi gubernatorem deferre, qui eum ad id excitavit: quod crimen superbiæ est, gentibus familiaris. Apponere lubet hic, quæ ad locum nostrum notavit. Joh. Douglæus in analectis. „ Sana satis & solida est, „ fateor, glossâ hic Interpretum, nudè exponendum „ ista verba de fastuosorum hominum vesânâ quodam, „ modò arrogantia, eò insolescentium quandoque, „ ut

„ ut quicquid prosperè confecerint, aut fatis suis &
 „ benignioris Fortunæ afflatu impudent, quod fecit
 „ Timoleon, narrante Plutarcho, Αὐτῆ ἑρὸν ἰδρυσάμε-
 „ νοι, καὶ αὐτῆ θύσας ----. aut rursus & sapissime, id
 „ tanquam proprio Matre & suis ipsorum viribus con-
 „ fectum gloriantur. Tales erant, uti videtur, hic
 „ Chaldaei, quos minatur se Deus contra rebelles Is-
 „ raclitas adducturum. Et talem planè Ajacem ad vi-
 „ vum effingit Sophocles in *Flagellif.* ubi hortante pa-
 „ tre ut velit pugnam inire Deorum auxilio confusus,
 „ respondit, ὑλοκόμπως καὶ ἀφρόνως, *superbe ac stulte.*

„ Πάτερ, θεοῖς μὲν κἄν ὁ μὴδὲν ὦν, ὁμῆ
 „ Κράτος κατακτησάιτο, ἐγὼ δὲ καὶ δίχα
 „ Κέρων πεποιθα τῆ ἐπιστάσει κλέος.

„ *Adjuvantibus Diis, pater, etiam ignavi*
 „ *Vincere solent; Ego verò vel absque*
 „ *Auxilio divino.*

„ Qualiter Comnenus, notante *Zonora T. 3.* loca-
 „ tus jam in folio summæ potestatis, τῷ νομισματι ἐπιφρη
 „ ἑαυτον ἐχάραξε, μόνον ἐχὶ βοῶν, ὅτι --- *Effigiem suam*
 „ *gladio accinctam nemnis cecavit insculpi, hoc tan-*
 „ *tum non vociferans, quod gladius illi, nec quidquam*
 „ *aliud, imperium conciliasset.*

„ ----. Οὐδὲ μ' ὀφέλλει
 „ Ζεὺς τόσον, ὅσασιον περ ἔμον δόρυ ----.

„ Idas, apud Apoll. Rhod. *Arg. l. 1.*

„ Rectè hæc quidem, & non omnino à sensu loci;
 „ VC-

„ verùm altius quid mihi subolet è textu , & porrò in-
 „ sulfam quandam Idololatriæ speciem in paganis videretur
 „ perstringere , quâ *sagenam & rete* , hoc est arma
 „ ipsa bellica Deorum loco verè habebant. *Ab origine rerum* ,
 „ inquit Justinus l. 43. *pro Diis immortalibus veteres Hastas coluere* ,
 „ *ob cujus religionis memoriam* , *adhuc Deorum simulachris hastæ adduntur*.
 „ De acinace vero sive hastâ Persicâ Lucianus in *Tragœd.*
 „ *Σκυθαίμην Ακινάκη θύσι* —. *Scythæ nimirum acinaci sacrificant*.
 „ Id ipsum tradit Arnobius , *Adversus Gent.* l. 6. confirmat Epiphanius in *præfat. ad Hæres.*
 „ *Alepti veniam* , *jussâ fecerunt* (*Quasi*) *educitque micronibus* ,
 „ *quos pro numinibus colunt* , *juravère se permanisuros in fide*.
 „ Ammian. Marcellin. l. 17.

„ Ο μυστι δ' αἰχμὴν ἢν ἔχει μάλλον θεῶ
 „ Σεβειν πεποιθας , ὀμμάτων θ' ὑπερτερον.

„ *Jurat per hastam* , *magis illam persuasus*
 „ *Colere quàm Deum* , *vel oculorum utrumhbet*.

„ ait Æschylus , ubi væcordem insolentiam Parthenopari
 „ commemorat : nec dissimile quid de Capanèo de-
 „ prædicat Statius *Theb.* l. 10.

„ — *Ades ò mihi dextera tantum* ,
 „ *Tu præses bellis* , & *inevitabile numen* ,
 „ *Te voco* , *te solam* , *superum contemptor* , *adoro*.

„ Cæterum quid egerint senserintve in hac materiâ
 „ barbara Gentilium ubicunq; natio , non progrediar
 „ longiùs disquirendo. Magis intererit observare ,
 „ idque

„ idque non sine quâdam rei admiratione , quàm pro-
 „ ximè accedant , & in eisdem penè illorum vestigiis
 „ hæreant nostrorum temporum quamplures , qui vi &
 „ ferro omnia gerentes , dum intra nassam suam corra-
 „ dant per fas nefasve quicquid lubuerit , justitiam cau-
 „ sæ (iniqui prorsus rerum aestimatores) successu in-
 „ primis metiuntur

§. 2. Causam abalienatæ gloriæ subjungit , quod ex
 ejus opinione putabit *per illa pinguem factam portionem
 suam , & cibum suum opimum* ; in quibus verbis allu-
 sum videtur ad epulas & convivia , quæ ob victoriæ læ-
 titiam cum triumphis celebrantur : solent enim tunc
 reges ex spoliis dona distribuere , & lautis conviviis di-
 vitiarum incrementa ostentare. Subinnuitur etiam fo-
 re , ut gloriosus ille princeps spectetur , in victus opi-
 mitate bonum suum quærens , & ad ventrem suum im-
 plendum intentus : ut voluptates sequantur spolia opi-
 ma. Etiam sic solent Monarchæ , ad fastigium dignita-
 tis elati , & Deum verum non cognoscentes , in conqui-
 sitis undique divitiis voluptatem suam capere , & solum
 ventri consulere , ut solutis habenis in rerum affluentia
 diffluent , suamque potentiam ostentent.

Verf. 17. *An propterea evacuabit Sagenam suam ?
 & in perpetuò ad interficiendum gentes non
 exercebit condolentiam ?*

§. 1. *Sagenam evacuare* est post primam capturam
 non tantum ad piscium collectionem se componere ,
 verum etiam ad alterum retis jactum se accingere ; &
 sic porro experiri , quomodo sequentes jacturæ succe-
 dant. Ex causâ argumentatur , seu agendi scopo pessimo ,

mo, qui est ad intolerabilis superbix & immoderate cupidinis facietatem, neglectâ Dei gloriâ, imperium quærere in homines. Quod sub signo interrogationis proponitur: supponens id decentiæ divinæ minus congruum videri, ut hæc ei in continuatione permittantur, atque Deus illi modum & terminos non ponat.


§. 2. Dein rogat, *an gentes interficere, negatâ condolentiâ & miseratione, illi sit successurum perpetuû?* Gentes spectantur, ut quæ aliquando cum hæreditate mundi sunt adducendæ ad regnum Christi; quod, cum foret bonum N. T., inter desideranda piis proponitur: hæc enim spes Judæis cum regno Christi data fuerat in variis Dei promissionibus & prædictionibus. Hujus oppositum foret gentium omnium subversio, & deletio: quæ proin Deo toleranda non erat.

§. 3. Ad modum excidii planè culpandum facit, quod hæc prospicitur moliturus *sine ullâ commiseratione*; quo notatur crudelissimum principis ingenium, à quo sibi nullam mitigationis aut clementiæ spem polliceri poterant: si enim ne gentibus quidem parceret? quid fieret Judæis, multo magis invis, & gentium odia jam olim expertis? Turpissimum in viro Principe vitium nulli uti clementiâ, quæ sola *thronum suffulcit*. *Prov.* 20. 28. Fuit etiam Marci Antonini Symbolum *regni clementia custos*: nec non sententia; *inhumanum esse, humanis casibus & calamitatibus non ingemiscere*. Hinc ferè communis est in hominum animis præsumptio, vigilem esse Dei providentiam contra Tyrannos crudeles, tanquam adversus humani generis pestes atque monstra; neque eis permittere constans imperium. Huc collimat *Appii* dictum apud *Salustium*: *equidem cuncta imperia crudelia magis acerba quam diuturna arbitror.*


VALOR

Ratiociniorum in hoc

SERMONE
DEMONSTRATUS.

§. 1.  X ipsa versus ultimi conclusionem facile constat, quem scopum collimet praesens Vatis nostri disceptatio: ut scilicet non intendat omnem à populo castigationem divinam avertere, sed solummodo mitigationem ejus impetrare. Metus est, à crudelissimo & superbissimo hoste nil expectandum esse, praeter universum populi judaici excidium, quo cum etiam omni per Moysen praescripto legis cultui interitum minabatur. Negat ullam ab istius ingenii hoste miserationem aut clementiam esse sperandam Judaeis, nisi Deus huic monarchiae terminos, & monarchiae modum ponat.

§. 2. Rationes, quarum pondera nobis expendenda sunt, id solidissime urgent, quod intendunt justii.

1. Ratio prior, à foedere Dei desumpta, per modum restipulationis repetit promissorum in foedere praestationem: addixerat enim Jehovah patribus se fore illis, nec non *semini eorum* (id est posteris Judaeis) in Deum, & quidem  *in aeternum*; quâ transactione in se susceperat hunc populum ut cultorem & clientem suum tueri, ne planè emoriatur; ac proin sal-

vâ suâ veritate & fide fieri non posse, ut patiatnr genus judaicum fortissimi istius & præpotentis hostis viribus planè excindi. Decere Deum, ut saltem effectum aliquod istius fœderis usque ad futurum seculum perseveret, quod *Christus* cum libertate & salute adducendâ prædicaret adesse. Cumque inter effecta istius fœderis contineatur, Deum semper sanctificaturum sibi semen, ne totus populus emoriatur, *Psal.* 85: 7. fieri non potuit convenienter divinæ constantiæ, ut totus Israël per Chaldæos extingueretur. His itaque fundamentis innixus, justorum nomine agit Propheta eorumquè restipulationem jure ad Deum defert; quia sincera populi pars, quantumvis parva esset, & respectu impiorum vix numerum faceret, hoc restipulandi jus non amittebat.

2. Ratio altera, à fine excitati regis Chaldæorum derivata, etiam optimè procedit; pone enim Deum hunc posuisse in judicium improborum, & in correctionem ac convictionem saniorum oppressorum: sanè hi convincendi eo ipso conservandi erant, ut à convictione & confirmatione in fide relinquerentur tanquam radix, ex quâ novus populus erat exsuscitandus. Fine assecuto (qui erat meliorum in fide confirmatio) non debebant cum impiis incidere in judicium exterminii. Sanè illa convictio debet sanationis habere rationem, non vero terminare in plenariam excisionem.

3 Argumentum, à *sollicitate Dei* causam urgens, progreditur à majori ad minus. Si Deus propter absolutam puritatem ærumnam & laborem cum delectatione videre, & ad ea semper tacere non potest: multo minus poterit in hoste fidei & veritatis oppressore tolerare, ut in eo opere usquè ad plenariam justorum deletionem pergat. In judicium incidunt impii ex Judæis, eo quod justos opprimunt, exigente id puritate oculorum
Dei;

Dei : quomodo non idem crimen in homine magis scelesto vindicaret idem iudex ex eâdem causâ ? atque pateretur eum ad internecionem grassari contra conservatos ex oppressione fratrum , & ab horum vexatione liberatos ?

4. Eleganter pergit disceptatio quarto argumento , ab injuria Tyranni , quam inferret dominio Dei , si cum ira pergere , & omnia sua molimina exsequi permetteret , qui solus vitæ & necis arbiter est : ita enim ex suo arbitrio de hominum vitâ statuebat , ut hoc ipso supremum Dei dominium abnegaret Nebucadnezar. Jam supremus mundi iudex non potest concipi suam gloriam tueri , si talem effusorem sanguinis non refrænaret , & ei furere in populum suum usque ad plenariam ejus ablationem concederet.

5. Succedit tandem argumentum ultimum , à novâ injuriâ , Deo inferendâ , progrediens ; quod nempe gloriam Deo debitam ab eo alienaret , & instrumentis partæ victoriæ adscriberet ; quando iis ageret gratias homo superbus & voluptuosus . pergeretque ad gentium (inter quas regnum Christi aliquando erigendum erat) plenam sublationem , & multo magis ad excidium Judæorum , nisi obicem poneret Deus , atque perniciosum hostis consilium dissolveret. Sanè non putandum est Deum ita neglecturum gloriam suam , aut zeli sui oblivisci , ut tali hominum progeniei solum terram relinqueret possidendam , deleris nominis sui professoribus , & ablatis hominibus , aliquando in regnum filii sui transferendis : quippe qui soli sunt orbis fulcimentum , & tolerantiae Dei erga humanum genus fundamentum ; quo sublato rueret orbis , & in pristinam abyssum rediret.

VATICINII IMPLEMENTUM DEMONSTRATUM.



Orandum interim Prophetam hic loqui, ac si jam tum adessent, quæ præ foribus erant; quia in visione prophetica illi dabatur intueri secutura, ac si inspiceret coram, dum videbat ea in divino repræsentamine oblata. Proin, quid secutum fuerit ex historiâ recensendum est, ut visionis cum eventu constet analogia.

I. Inspiciamus regis Chaldeorum conatus: & occurret 1. plusquam una expeditio, quarum *prior* imaginem refert piscaturæ, *hamo* inescantis gentes. Id factum, quando Ægyptio in terras suas repulso, cæteras nationes in fœdus recepit, ut penso tributo ejus imperium agnoscant: ita in initio arte eas allexit, dum eas clementer habuit, & potentioris defensionis oblatione inescavit. *Alterâ* vero *expeditio* speciem habuit piscaturæ, *sagenâ* populos attrahentis, ex quibus novas fecit colonias: quale quid factum, cum *Jechonjam* regem, cum matre, regni proceribus, populi que flore, Babyloniam abduxit, tenuioribus tantum ex plebe infimâ Hierosolymis relictis, quorum aut ætas victori fastidio erat, aut imbecillitas servitio inutilis solum exercendis colendis que agris videbatur. Hæc *sagenâ* evacuata *tertiâ* secuta est *expeditio*, quando piscaturam repetens quasi *e verriculo* terram Judaicam

daicam incolis orbavit: nam, partim capto Zedekiâ, urbeque sanctâ flammis exustâ, pluribus fame atque peste & gladio extinctis, quicquid adhuc alicujus erat momenti secum abstulit; partim reliquias, quæ extincto *Godoljâ* (quem feci relicta & ex accedente colluvie auctâ præposuerat) aufugerant in *Aegyptum*, ubi rediit ex *Agypto* aut neci dedit, aut in servitutem raptas, parâ modo abduxit sunt. Hinc factum ut tota gens *Judæorum* extra terræ sedes ejecta fuerit. 2. Quod in visione cernunt de studiis regis *Chaldæorum* contra fidem *Judaicam*, unde metus oriretur emoriturum totum populum, nisi *Deus* intercedat. Id videre erat postmodum in edicto regis, quo erectum ex auro solido *Colossum* cubitorum sexaginta, atque in magno *Babylonis* campo ad venerationem propositum, divinis jussit affici honoribus, cultumque detractantibus poenam statuit, ut in ignem coniecti cremarentur. Incepit exsecutio à tribus viris *Hebræis Ananiâ, Azariâ & Misuèle*, qui vivi vincique in rogam conjiciuntur, procul dubio ad reliquos perrectura, nisi *Deus* hos stupendo conservasset miraculo, atque ita malevolorum animis frænum injecisset. 3. Extulit se quoque rebus prosperis insolens animus; hinc *exultans*; quando jactabundus dixit, *nome hæc est magna illa Babylon, quam ego ædificavi?* sibi plaudens, suisque artibus, prudentiæ & fortitudini omnem rerum successum tribuens.

II. Spem populi in precibus quoque ut legitimam approbavit *Deus*, rerum eventu; non enim aut emortuæ sunt reliquiæ ejus in *Babyloniâ*, aut in sempiternum prævaluit hostis, *Chaldæorum* superstitionibus dementatus. Non prius, quia experti sunt *Judæi* in terrâ hostili *Deum*, populum suum in captivitate iterum singulari bene-

benedictione multiplicantem, eundemque in fide defendentem, & miraculis confirmantem: ita *Daniel* plusquam unâ vice somnia *Nebucadnezar*is exponens, quæ *Chaldæi* resolvere non poterant, magos & hariolos confudit, atque in populi defensionem ad summis dignitates evectus fuit. Trium virorum in fornacem ardentem conjectorum conservatio ignem persecutionis cæteris etiam paratum extinxit. Regis superbi demissio ad belluas, ex Dei oraculo facta, insolentes animos fregit: atque ita à gravioribus tentationibus liberati sunt fideles, iisque mediis ac miraculis in fide confirmari. Non alterum; nam *Monarchia* ipsa quoque fracta est propediem in rege *Beltzafare*, *Medis* ac *Persis* eam diripientibus, donec *Cyrus* rerum potiretur, qui eam planè subegit: nam ut auctor est *Xenophon*, „ *Baby-*
 „ *loniis* demandavit, ut arma traderent, terram cole-
 „ rent, tributaque persolverent, atque his obseque-
 „ rentur, quibus singuli eorum dati essent: quibus et-
 „ tiam mandavit, ut *Persas* atque *Medos* tanquam do-
 „ minos suos salutarent. Quin etiam constituit *Cyrus*
 „ *Babylone* prædiariorum satis, utque stipendium il-
 „ lis darent imperavit *Babyloniis*, quippe quos voluit
 „ maximè imbelles & examinatos reddere, quo &
 „ humillimi & maximè subjecti essent. Sic servi facti
 „ sunt, qui *Judæos* servire fecerant. Ipsi vero *Cyrum*
 habuerunt benevolum eousque, ut publico edicto *Judæo-*
 rum cuilibet in patriam redeundi facultatem redderet,
 omniaque ad illum reditum necessaria genti suppeditari
 mandaret.


PERICOPA QUARTA.

Alterum Dei Oraculum seu responsum ad oblatam instantiam exhibens.

A D

CAPUT SECUNDUM.

Analysis.

§. 1.  Equitur jam alterum Dei oraculum, quo ad instantiam vatis responsurus, exponit prædictam Chaldæorum immisionem non effecturam, ut populus justus intereat, aut legis œconomia cesset; verum securaturum ut, restituto populo, *lex & fides* maneat usque ad Messie adventum, quem certo certius tempore definito venturum asseverat; nec non ut euangelii præconem cum doctrinâ justitiæ fidei, & salutis impetratæ denunciatione expectare jubet.

§. 2. Subjungit tamen huic responso *novam informationem*, quâ videas exponi *judicia variorum*, regno Dei se opponentium, eo usque progressura, donec universa terra Deo conticesceret, atque omne obloquentium os occluderetur. Continet vero in se sextuplicem *accusationem*, cujus singula suâ *comminatione* munita incedit; concipiunturque *accusati*, ut se *opponentes*, a quorum judiciis tandem *universale* esset sub Deo, regnum decretum gubernante, *silentium*. Hæc

R r

populi

populi institutio videtur subjungi prioribus, ad errorem aliquem ex multorum animis exinendum, quo simul cum primo regni Christi præconio affore putabant altam pacem, & totius mundi sine ullâ oblocutione subjectionem. Qui error necessario erat detegendus, & ex indicatione certaminum regni Christi cum variis oppositionibus contradicentium corrigendus: ne postmodum traditiones planè corrumpere, atque in doctrinâ spei radicem plantaret pravam, in tempore, quo minimè conducatur, absinthio pullulantem.

§. 3. Hisce ita in antecessum perpensis: quæ toto capite secundo occurrunt, distinctè nunc singula expendamus oportet, & quidem

I. Promissionem de meliori temporum fato, ubi

1. Apparatus ad responsum referendum præmittitur. vers. 1.
2. Dei mandatum de scribendo oraculo adjicitur. vers. 2.
3. Argumentum oraculi, consolatione plenum, dictatur, promittens.

N Visionis constantiam usque ad definitum tempus.

2. Messiæ adventum certo futurum, & in tempore suo expectandum. vers. 3.

II. Institutionem de regni certamine, & judiciis, ob certa crimina ejus hostibus (aliisque circa illud haud dignè se gerentibus) infligendis, donec tota terra se Deo regi cum silentio subjiciat. Ubi occurrit

1. Narratio de futuris peccatis & judiciis. vers. 4-19.
2. Præceptum in toto orbe observandum de tacitâ subjectione sub Deo. vers. 20.

§. 4. Hoc loco primam quartæ pericopæ sectionem illustrabimus; Dein transituri ad sectionem alteram cum suis subdivisionibus: ut singulis suam subjiciamus historiam, in quâ prædictiones propheticas suis eventibus impletas spectare liceat.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Verf. 1. *Super custodiam meam (inquirebam) stabo, & constituam me super munimentum, & contemplanor ut videam, quid loquitur in me, & quid referam ad elenchum meum.*

§. 1. Apparatum ad sequens acceptum oraculum expositurus, ait, se in animum induxisse, ut staret super custodiam suam, & constitueret se super munimentum. Exponit novum ad Deum accessum, quo cum conveniat, cum expectatione responsi referendi: in eum finem componit se quasi Deo in occursum. Vocat stationem suam *משמרת* custodiam suam, per metaphoram à vigilibus desumptam, quibus urbis commissâ est custodia: hisce enim lux assignantur stationes, certis temporibus circumscriptæ, ut vigiles prospiciant. Vocat etiam *מצוד* munimentum, quia eorum custodia ut plurimum loco alligantur, ubi in tuto sunt tanquam in propugnaculo. Sic describit studium prophetæ, qui à Deo constitutus est super populum, ut tanquam speculator pervigil excubias ducat, & si quid eventurum ei prospiceret, statim illi prædicet. Hæc causa est, cur etiam alibi *propheta speculator* audiat, *Ezech. 3: 17. Jes. 21: 6. 8:* sicut alias *videns*, quando in visionibus Dei sive bona sive mala ventura prospicit, ut cum piis com-

municet. Verum, quoniam non semper illis datur Deum eo modo *videre*; tunc dicitur quis in statione sua excubias agere, quando exigente populi necessitate se ab hominibus separat, & singulari animi preparatione *sisit coram Deo*, experturus, num Deus fortè illi visionem objiciat: imo instinctus spiritus prophetici habebant se instar vocationis ducis Militaris, præscribentis, ut se ad talem visionem componant, & animo ad hoc composito divina representamina expectent: atque *tempus* istius impulsus habendum est pro *tempore excubias definito*: locus vero huic congruus cum debeat esse separatus, solitarius, in secessu, ubi omnia quæta, & tranquilla, eleganter cum *speculâ* conferitur, unde liber est prospectus, & cum *munimento*, ubi tuta est & tranquilla mentis attentio. Dum dicit *Stabo super meam custodiam*, nil aliud proponit sibi, quam animi erectionem cum vigilanti attentione ad Deum: quando subjungit *constituam me*, superaddit indefessam observantiæ constantiam; ut si mora aliqua intercedat, non patiatur animam exspatiari, & se ad alia cogitandi objecta convertere: undè addit *contemplabor* quali oculis mentis in hoc solum intensus. Cl. Coccejus etiam non malè hic ad vocem *propugnaculi* de fiducia expectantium cogitat, qua fœdus Dei & promissionem ejus faciunt firmamentum expectationis suæ, & *arcem mentis spei*. Tunc sensus erit; ego in animum induxi, uti fiduciâ apud Deum, & petere responsum, cum omni instantiâ, me muniendo conscientiâ legitimi elenchi, ex fœdere Dei instructi.

§. 2. Finis istius apparatus est, *ut videat*, id est experiatur mediante visione, *quid loqueretur ipsi Deus*. Phrasîs exhibens verbum *קָרַב* cum *ב* notat sæpe familiare cum aliquo habere colloquium, ut *Num. 17. 8.* *1 Sam.*

25: 30. *Zach.* 1: 9. 13. 14. Expectabat itaque se Deum coram habiturum secum colloquentem. Præsupponit propheta priorem visionem fuisse abruptam, in quâ viderat Deum judicem, accusatos justorum oppressores ex tribunali alloquentem: atque eundem audiverat eos corripientem, sententiamque contra eos pronunciantem: at hactenus nihil post eam dixerat Prophætæ; qui proindè jam cupit experiri, an non eâdem visione, & aliquo ulteriori alloquio dignaretur.

§. 3. Huic adjungit spem ulteriorem, *quid referre detur ad elenchum suum.* Sermonem suum anteriorem, per modum instantiæ prolatum, vocat תוכחה, quod ex fœdere institutam ἐπερώτησιν seu restipulationem notat. Ita significat *Job.* 23: 4. 7. ut sit *demonstratio jûris* ex lege aut fœdere, cum *convictione alterius*: hæc dum stipulationem allegat ut præstitam, infert promissi debitorem factum qui promiserat. Hujus elenchi facultatem concedit cuilibet fœderato Deus *Jes.* 1: 28. ut liceat eum convenire, & cum fiduciâ de rebus, in fœdere promissis, compellare.

Verf. 2. *Et respondit Jehovah mihi, & dixit: scribe visionem, & explana eam super tabulas, ut eam legens percurrat.*

§. 1. Non frustra se, incitante spiritu sancto, composuit propheta ad excipiendum ulterius Dei responsum; undè etiam quid secutum fuerit hunc apparatus innotuit, scribens, & *respondit mihi Jehovah.* Hæc est divina erga populum suum clementia, quod nolit temporibus explorationis pios suis destitutos consolationibus: undè illis aperit consilium suum, atque ita respondet eo-

rum votis, quo in fide & spe confirmantur. Confer
Nam. 23: 23. Anof. 3: 7.

§. 2. Verum ut illud responsum diligentius & majori
 cum fructu excipiatur, *dixit etiam*, id est, præcepit,
 atque ita prophetam obtrinxit ad aliam partem munere-
 ris, dicendo, *Scribe visionem*, intellige oraculum in
 visione exceptum, seu visionis argumentum. *Scriptura*
 est optimum cum multiplicandi, tum conservandi rei
 memoriam medium: quoniam litera scripta manet, ut
 ad eam derer recursus, undè monumentum evadit præ-
 stantissimum, etiam posteris servandum post secula eru-
 diendis. Propterea Deus sæpius jussit verba sua con-
 scribi: *Exod. 17: 14. Jef. 8: 1. 30: 8.*

§. 3. Dein subjungit, & *explana eam super tabu-
 las*. Hic loci Lxx legunt *ἐν περὶον*, aut ut *Eusebius* l. 6.
 Euang. demon. *ἐν περὶ ω*, qui morem veterum expo-
 nunt; ex buxo enim tabulæ conficiebantur, quibus
 memoranda inscribebant, cujus lignum cum mollius
 & arctioribus fibris instructum esset, facilius literas re-
 cipiebat. Non chartâ, sed in tabulis exponi jubet,
 ut, quod scriptum erat, diutius superesset. Nec u-
 nam confici jubet tabulam, sed *tabulis*, ad communi-
 cationis multiplicationem, quo idem argumentum plu-
 ribus in locis legendum exponatur. Verbum **תב** hic
 includit scripturam conspicabilem, seu propter lucidam
 literarum picturam, seu propter altam & latam earum
 incisionem, quâ facilè legentium oculos afficiant: ut
 hic significet aliquid *clare & distincte proponere, atque
 evidenter exprimere.*

§. 4. Hoc requirit ad lectionis facilitatem, *ut quilibet
 eam legens percurret*: id est, ut lector præteriens
 ac percurrens non solum facile legat, sed ad lectionem
 ne quidem cogatur à cursu suo subsistere, cursu conti-
 nuato

nuato legens, quod scriptum proponitur: idquæ facile fit, si majusculæ sint literæ, è longinquo conspicabiles, & verba non multa, quæ subito legens absolvat.

Verf. 3. *Quod adhuc visio futura sit ad statutum tempus: & præco aderit in fine, qui non mentietur. Si cunctabitur præstolator eum: nam veniendo veniet, non extra tempus veniet.*

§. 1. Hærent hic interpretes, qui voculam *¶* verunt per quia; quasi hic scribendi causam & rationem significet; quâ expositione efficiunt, ut hæc verba non modo scribendorum initium facere nequeant, sed ne quidem inter scribenda recenseri possint: causa enim cur aliquid scribatur à conscribendis distincta est, quippe ante scripturam prophetam obliquans, non vero ad lectores spectans: tunc enim tantum ratio redderetur, cur illum scribere visionem voluerit Deus. Quod si non hinc eorum, quæ scribi præcipit Deus, initium fiat, nescio ubinam erit. Hinc statuere cogimur, hæc verba scribendorum facere initium, atque oportunè cum aliis animadvertimus, particulam *¶* hic notare quod, quæ particula index est argumenti, in tabulas referendi: Hanc significationem tæpe induit, Confer *Dan. 12: 7.*

§. 2. *Visio* vocatur omne verbum prophetiæ, mediante visione revelatum, ut vidimus verf. 2. quam liceat mihi vocare *visionem extraordinariam* & propheticam, Conf. *Num. 24: 4. Job. 4: 13.* Verum significat aliquando etiam *omnem intuitum spei* in rem futuram, *ejusque doctrinam*, tam in figuris legalibus, quam promissionibus & prædictionibus prophæcis comprehensam,
Dan.

Dan. 9: 24. Prov. 29: 18. quæ nobis est *visio ordinaria*, ex legis & prophetarum studio comparanda; atque consistens in prospectu mentis, futura in umbris, figuris, & promissionibus ante rerum præsentiam annotantis & agnoscentis. De hæc *visione ordinariâ* hic agi patet; quia ei contradistinguitur *Index*, ejusque *indicatio* euangelii: & protenditur utque ad tempus N. T. quod de visione prophetica, cum Malachias fuerit prophetarum ultimus, intelligi non potest, quippe à quo *visiones* extraordinariæ cessarunt in Israël. Hujus visionis objectum est ille venturus cum justitiâ & salute. Quando ergo divinum hoc responsum affirmat *visionem adhuc futuram*, notat eam doctrinam cum effectu spei in vocatis perpetuandam, & haud quaquam auferendam à populo. Ita constans foret *cura divina ad conservationem doctrinæ spei, & populi*, per eam sanctificandi. Sic corrigit atque ex sollicitorum animis eripit Deus duas *metuendi causas*; suos docens nunquam fore, ut *lites improborum* inter contribules, aut *idololatria Chaldæorum* inter gentes justos è medio auferant, aut doctrinam legis & prophetarum opprimant: imo ne quidem effecturos, ut publicum spei exercitium in cultu legis, in quo nobilissimum visionis est præsentamen populo Dei non restituatur. Corruptit textum *Abarbanel*, quando hanc paraphrasin procudit, *adhuc erit visio alia, quæ indicabit finem & non mentietur*. Non enim aliam dicit visionem textus, sed *visionem* proponit perpetuandam ad terminum temporis præstituti: atque hic sensus demum respondet ad quætionem: nec **וַיִּשְׁמַע** notat tempus dissipationis, quale fuit Jeremiæ, sed tempus festivi gaudii & collectioni populi ad festivitatem definitum. Imò nisi hæc visio se ad finem œconomix veteris porrigat postea textus noster frigide transiret in hoc
 oracu-

oraculo exponendo ad Messiam sine ullâ cohærentiâ, quem transitum tamen agnoscunt Judæi.

§. 3. *Terminus visionis dicitur Statutum tempus*, Hebr. **שׁוֹמֵר**. *Gen.* 1: 14. *Psal.* 104: 19. Ita appellatur *in lege* tempus, publicis solennitatibus consecratum, quo totus populus ex præcepto legis in unum convenire, & ad sacra se Deo sistere tenebatur (*Lev.* 23: 2. *Num.* 9: 2.) nam etymum verbi **שׁוֹמֵר** notat, quod Dei jussu populus conveniebat cum rege Deo, ut se coram facie ejus sistat. Notat etiam *tempus adventui Christi definitionem*, quod priori tempori finem faceret, cujusque maxima foret solennitas, quippe futurum umbrarum antecedentium corpus. *Dan.* 8: 17. 19. *Psal.* 102: 14. *Hof.* 9: 5. Ratio denominationis est; quia Christus ut rex unctus tunc faceret *convenire* electos ad se, & quasi facie ad faciem cum iis congregederetur, ad sædus faciendum, *Ezech.* 20: 35-37. De hoc statuto tempore loqui hic Deum constat; quia articulus inclusus indicat tempus illud cognitum, & per excellentiam ita dictum: quo præco ille justitiæ fidei præcisè adesset. Proinde dogmatizat hoc Dei oraculum præsentem *visionis œconomiam* non tantum permanfuram usque dum venerit Christus: à quo tempore postmodum visio non solum foret auferenda ab incredulis *Hof.* 3: 4. verum etiam quod antiqua œconomia visionis mutaretur cum œconomia adimpletionis: quando in locum spei succederet fides, & evangelium cum conspectu rerum præsentium audiretur (*Matth.* 11: 31.) Respectu prioris notatur distantia & intervallum temporis inter duos terminos à quo & ad quem: à tempore præsentis, aut saltem à solutâ captivitate usque ad Christum: sicut legislator promittitur mansurus usque dum veniat Schilo, *Gen.* 49: 10. Definivit postea hoc tempus accuratius

curatus Dei angelus Dan. 9: 24. dicens; septimanas LXXII decisas esse super populo & civitate sanctâ, ad obfignandum visionem & prophetiam. In quâ promissione permanentiæ visionis etiam continetur promissio defensionis divinæ, Zach. 2: 5. 8. Respectu posterioris notatur fore, ut mutetur doctrina in pleniorē & clariorem, ac fides spei in fidem intuitus rei præsentis. Ita promittitur cum Christo novum testamentum promulgandum, Jer. 31: 31. 34. ut ejus doctrina sic futura doctrina euangelii. Jesh. 1: 3. 42: 4. Coll. cum Jesh. 40: 9. 52: 7. 8. 61: 1-3. Psal. 68: 12.

§. 4. Quid fieret statuto tempore? indicat, quando subjungit וְקָם אֵינִי. Hæsitant hic valdè interpretes in voce אֵינִי. Lxx vertunt, καὶ ἀνατελεῖ, & orietur, seu apparebit tanquam sidus aliquod oriens. Hi manifesto tanquam de Christi adventu dictum exponunt, unde genus mutarunt in reliquis, & à visione ad personam Dei venturam transeunt. Quidam conjiciunt eos legisse וְאֵינִי, & notant verbum וְאֵינִי multis in locis de Deo dici, tanquam de lumine, singulari cum splendore se sub ortu manifestante. Conf. Psal. 50: 2. & 80: 2. Hieronymus refert ad visionem, vertitque, & apparebit nempe visio in finem, atque reprehendit Lxx, quod genus mutarint: cum enim prius ὄρασις in fæminino genere posuissent, postea subjunxerunt masculinum, *expecta illum*, & ἐρχόμενος ἕκει *veniens veniet*. Verum ille hæc præter causam fecit, & nimium hic Judaizat. Utraque tamen versio vim textus non proximè attingit. Hodierni interpretes vertunt & proferet, agnoscetes verbum notare statum & prolationem oris, atque illi respiciunt verbum אֵינִי, quod Cant. 2: 17. 4: 6. stare significat, & in Hiphil Cant. 4: 16. *perflare*: atque hunc etiam ore proferre, dum enim

enim loquimur, pulmones halitum efflant, atque ejus efflatu vocem formant. Verum huic versioni obstat, quod hoc verbum in futuro *Hiphil* legatur, non פִּי' sed פִּי' *Psal.* 10: 5. 12: 6. Dein, quod sic nullus prolationis auctor designetur in textu; sed occultetur quasi in ænigmate. Hoc dubium planè sustulit Cl. *Coccejus*, qui animadvertit vocem hanc nominaliter esse vertendam, quoniam *Psal.* 27: 20. venit in statu constructo: atque ejus radicem facit פִּי' inusitatam, nisi quod in *Hithpael* occurrat *Jer.* 4: 31, ubi notat *vociferare*, & Sioni tribuitur parturienti. Ab hoc themate vox פִּי' & פִּי' *Prov.* 6: 19. 12: 17. 14: 5. 19: 5. 9. ut notet aliquem, qui elatâ voce loquitur, *indicem* seu *praconem*, praesertim in causâ testimonii. Vidit hoc etiam vir Cl. *Lud. de Dieu*, in notis ad hunc locum. Ita hic promittit textus aliquem rerum divinarum *testem* & *praconem*; qui publicaret, quæ convenienter promissionibus Dei & spei patrum facta forent. Judæorum quidam ad *Jeremiam* rapiunt, quasi mens esset, & loquetur aliquis finem, indicaturus captivitatis *Babylonicæ* terminum, intra annorum Lxx curriculum includendum, quod tibi nondum aperio. Sed alius est *praco finis*, alius *praco*, qui erit in fine statuti temporis, quando visio pervenerit ad terminum suum.

Miror etiam esse interpretes Christianos, qui hic de judicio Regis & gentis Chaldæorum cogitent, subintelligentes *Deum* futurum praconem, aut *prolaturum* eorum judicium; Christum praetereuntes. Verum 1. cum ista prolatio ejus, quod in visione representatum fuerat, opus foret denunciationis oris, dicant mihi viri optimi, quomodò spondeat se sub finem praestituti temporis prolocuturum illud judicium? sanè non per modum praedictionis; quia id jam facit, ex horum in-

terpretum hypothefi, & fecerat in prophetiis Jefaia antehâc. Nec per modum denunciationis rei peractæ, quia hoc non foret, nec fuit argumentum revelationis divinæ, ex cœlo notificandæ, fed res ipfâ experientiâ cognoscenda, & ex eventu observanda. 2. Cur, fi hoc modo ellipsis efflet supplenda? Deus non loquitur in primâ personâ; *ego proferam & non mentiar*. 3. Sic perit etiam emphafis dicti adharerentis, *& non mentietur*: non enim in re, ipfo experimento cognoscenda, quicquam relinquatur dubium, ut necesse fit fidem rei hoc modo suspendere ex Dei veracitate. 4. Nec ea res speciem habuit cunftationis, cum Lxx anni captivitatis fuerint definiti à Jeremiâ; nec tempus abolitionis Monarchiæ Babylonicæ, per Medos & Perfâs peractæ, ultra hunc terminum indicatum, protractum fuerit. 5. Quicquid fit, hoc unum deberet fufficere ad excludendam illam dictorum applicationem, quod res proferenda & denuncianda debuerit in fe argumentum continere fidei justificantis, quam quis credens & admittens credat ad salutem, ut constat ex verfu fequenti. Aft nihil eft in fermone vifionis iftius ita applicato, quod quicquam ad fidem justificantem facere poffit: credant exterminium regni Chaldaici fecuturum: quid in eâ fide eft, quod cum vitâ æternâ nexum habeat? cur id etiam irrogeniti credere non poffent? aut quis dicere aufit omnes id credentes ex iftâ fide juftos effe, feu jus vitæ æternæ accepiffe? Sanè nulla eft fides justificans, quàm quæ credit in Chriftum auctorem juftitiæ ac fontem vitæ. 6. Saltem Chriftianos non decet ab applicatione Paulinâ recedere, qui *Hebr. 10: 37.* hunc locum ad Chriftum revocat, eique applicat.

Durior adhuc eft eorum constructio, qui verbum $\Pi\text{פ}$ construunt cum *vifione*, atque in hunc fenfum expo-

exponunt, *visio proferet in fine, & non mentietur. . .
 eaque veniendo veniet, & non tardabit.* Quâ datâ etiam
 Chaldæo applicant, & de ejus judicio agi volunt.
 Præterquam, quod illa applicatio à nobis refutata sit,
 notandum eam relationem admitti non posse: Si enim
*visio loqueretur, ut non mentiatur, & veniret, ut
 non tardaret:* per eam intelligamus aut doctrinam,
 aut rem promissam, seu in visione repræsentatam oportet:
 at uterque sensus absurdus est: prior enim non
 convenit, quia doctrina visionis non in fine loqueretur
 demum, sed jam diu ante docuerat patres abhinc venire
 & non tardare. Posterior vero alienum fundit sensum.
 Quid enim est judicium Chaldæi loqueretur? aut quomodo
 illud non mentiretur in eo sermone? Huic rei non competit
 sermo oris? & quid loqueretur illud judicium? Hæc
 quæso exponant, & cum phrasibus scripturæ, seu genio
 linguæ hebraicæ component, qui talia procedunt. Sufficit
 nobis hanc vocem insignem quendam designare *prophetam*,
 visionis ministris surrogandum, ac proinde præ variis
 anterioribus optandum: qui res adumbratas, & in finem
 temporis statuti dilatas, clarâ voce indicaret adductas;
 præco inquam euangelii, quale munus Christo tribuitur,
 quando audit *propheta, Deut. 18: 15. Jes. 61: 1. 2. 3. Testis
 nationum. Jes. 55: 4.* qui homines suâ proclamatione vocaret
 à visione spei ad intuitum rei coram spectandæ, dicendo
*ecce Deus vester, ecce veni, de quo in volumine libri scriptum est;
 ecce salus & justitia.*

§. 5. Promittitur hic præco פּרָעו ad finem, seu in fine.
 Vox פּרָעו notat id, quod ultimum est, ubi res abs-
 scinditur: & cum præfixo ל hoc sensu occurrit 2 *Chron.*

18: 2. *Dan.* 12: 13. *Finis* hic non intelligendus est *finis mundi*, sed *finis præstituti temporis*, seu seculi prioris, qui etiam dicitur *ultimum dierum*, *Jes.* 2: 1. *Mich.* 4: 1. & quia duorum seculorum fit intentio, ponitur *hic finis in medio annorum* in oratione nostri prophetae. *Cap.* 3: 2. præsentia enim Christi tempori servitutis *finem* imponeret, & tempori libertatis auroram faceret. Confer *Dan.* 11: 27. 35. Hinc palam est, quod præconium euangelii cum suo proclamatore circa finem, ante novum gentis Judaicæ exitium juxta hoc Dei oraculum adesse debuerit, nisi dicere velimus spem populo Dei factam elusam fuisse.

§. 6. Ad dignitatem præconis promissi facit, quod additur, & *non mentietur*, vel *qui non mentietur*. Copula *vau* sæpè apud Hebræos vim relativi exercet, ut constat ex *Num.* 23: 23. *Prov.* 15: 16. 17. *Mich.* 5: 1. Proin *propheta ille* venturus hic commendatur non solum ut in munere suo à spiritu veritatis in omnem veritatem ducendus, sed ut *mentiri nescius*; quæ proprietates Dei est, *Num.* 23: 19. *Psal.* 116: 11. 89: 36. Hic ergò notandus est character Christi, *in cujus ore non foret dolus*, *Jes.* 53: 9. quoniam *Deus verba sua poneret in ore ejus*. *Deut.* 18: 18. Imò hoc characterè distinguitur 1) à *Mose*, qui labiis suis peccaverat contra Deum, quo hæc notà foret major. Nec non 2) à *legislatore Judæ*, qui licet sedens in cathedrà *Mosis*, nihilominus ab erroribus non erat immunis, ut constat ex *Jer.* 23: 16-21. 31. *Ezech.* 13: 2-10. 21: 29. Ille igitur proponitur, ut qui verbis non falleret, nec spem justorum, eorumve expectationem deluderet; quoniam foret proclamator à *Deo*.

Notandum interim juxta hoc Dei oraculum fieri non potuisse, ut circa finem præstituti temporis, ante ablationem

tionem templi & cultus Mosaici, *Pseudo-Christus* aliquis veniret, qui præstigiis & miraculis populum fallat, ita ut interim fides ille testis nationum non compareat: promisit enim Deus tunc temporis expectandum esse *præconem, qui non mentiatur*; cui proin oportet, ut fidem nostram planè & plenariò submittamus: ad fidem enim facit, & ut fide dignus commendatur, cum divino hoc testimonio insignitur mittendus *ille index*. Imò lege oppositionis hic innuitur grande crimen illos commissuros, qui huic legato Dei fidem non adhibeant, eique aures non præbeant, quem Dei oraculum hic *mentiri nescium* pronunciat. Conf. *Deut.* 18: 19.

§. 7. Hinc porrò deliberat de firmandâ spe adventus ejus, quorsum spectat duplex effatum: prius, quo momentur, ait, *si cunctabitur, præstolator eum*. Casus ponitur in dicto hypothetico, *si cunctabitur*; Vulgata, *si moram feceris*: ubi nota verbum מַחְמַתִּי in *hithpabel* ejusmodi *moram* significare, quam non alius, sed ipse sibi facit, qui moratur: ut ille ipse concipiarur sui adventus arbiter, qui jam ante adventum erat, & de oportunitate apparitionis suæ suo arbitrio statueret, semet quasi sistens Deo & mundo. Dein. notandum, *cunctationem* dici solum quoad speciem ex opinione hominum; nam alterum effatum, huic immediatè connexum, negat eum dilaturum tempus adventus sui. Sensus itaque est, *si vobis videatur moras trahere*, & nimis diu differre tempus beneplaciti, nemo vestrum spem abjiciat. Est de naturâ *spei* rem desideratam cupere ocus; undè mens sæpè præcipitat, tempusque præoccupatum velle: hinc reliqua temporis distantia, post emensâ aliquot in *spei* exercitio secula, viderur illis *mora & cunctatio*. Ex hoc principio natæ sunt illæ, in querelis piorum, interrogationes, per *quam diu* exposuæ.

Adde

Adde tempora fore, quando propter qualitatem temporis oportuna videretur Christi præsentia, & maturum ejus auxilium: quibus, etiam si natus, latitaret, ut ejus occultatio videri poterit cunctatio & mora: adversus quem casum hic monentur speculantes. Præceptum jubet, ut eo non obstante *præstolentur eum*. Est autem illa *præstolatio* fidei sperantis perseverantia, quæ Dei fidelitati innixa non dubitat de rei promissæ futuritione, etiam si juxta conceptam suam opinionem circumstantia temporis minus respondeat. Hanc præstolationem sapius exigit verbum Dei. *Jes.* 8: 17. 28: 16. *Zeph.* 3: 8. *Psal.* 33: 20. Benè est, quod Judæi hunc locum in Thalmude tract. Sanhedrin-cap. 11. adventui Messiæ applicent: sed malè quod hinc tempus differri posse velint, atque indè negent compurum esse incundum: non attendentes ad totum contextum, qui contrarium asserit: nec ad mentem loci, quo Deus solum in præcipiti desiderio jubet animum compescere, quando Deus forte hominibus videtur *βραδύνειν τῆ ἐπαγγελίας*, & non confestim, uti illi vellent, accelerat: aut quando Christus se aliquandiu à nativitate occultando non statim in publicum prodiret. Placet quidem quando Deo, hoc modo suos explorare, quoad fidei constantiam: & spei tolerantiam ac perseverantiam in similibus exercere.

§. 8. Alterum effatum recludit *præstolationis illius* fundamentum & causam, dicens; *quia veniendo veniet, non tardabit, aut non extra tempus veniet*. Christi adventus in carnem sapius sub notione *venienti* describitur in sacris. *Conf. Gen.* 49: 10. *Psal.* 40: 8. *Ezech.* 21: 32. *Zach.* 2: 14. 9: 9. *Mal.* 3: 3. Includitque hoc verbum ejus, qui expectatur, præexistentiam: nec non ad veniendum alacrem spontaneita-

tancitatem : quippe qui veniret pro suo jure ex suo arbitrio. Quando dicitur *veniendo veniet*, indicantur varii inter veniendum gradus, quibus adventus sui manifestationem redderet gradatim illustriorem. Sic veniret 1) *in carnem*, sed cum modicâ occultatione præsentis suæ. 2) *In publicum*, cum præconio evangelii, cum tolerantia crucis, atque adeo cum occultatione gloriæ suæ. 3) *In regnum*, cum effusione spiritus sui, & introductione libertatis, cui rei hunc locum applicat Paulus *Hebr. 10: 37. 38.* 4) *In iudicium* populi infidelis cum exterminio Reipublicæ Judaicæ, quo probaret se regnum suum occupasse : qui actus etiam ad singularem ejus adventum refertur, *Mal. 4: 6.*

§. 9. Ad majorem autem sperantium certitudinem tandem subjungitur, *& non tardabit* : seu *non post tempus veniet*. Verbum **וְנָחַם** significat ex etymo tempus alterare, seu aliud facere, *παράπροθεσμεῖν*, *definitum tempus* non servare. Hoc negat præconem facturum : adventurum enim definito tempore, non serius, non ocijus : cumque tempus evangelii certis suis notis significque temporum apud Prophetas inveniat definitum & determinatum, ut inter alia antecedentia, alia consequentia interpositus sit ille temporis articulus, quo Christus adesset, dogmatizat hoc verbo spiritus Dei, fieri non posse propter signa temporum antecedentia & consequentia, ut ordo rerum per prophetas indicatus turbetur, aut alteretur : & temporum articuli definitionibus prophetarum non respondeant.

Hoc opponendum est Judæis, qui Messiam putant propter peccata populi differre potuisse adventum suum in aliud tempus, atque ita non adesse justo & à prophetis definito temporis articulo : cum hic loci Deus

oraculo (cuilibet in tabulis explanando, & quorumcumque lectioni publicando) planis verbis affirmet ejus contrarium; scilicet non ante, nec post definitum tempus adventurum Christum, sed præcisè in fine *προδευμίας* acturum eum proclamatorem & indicem rerum à longâ expectatione præsentium. Ita etiam *Jes. 60: 22.* dicit, *in tempore suo accelerabo hoc*: quo dicto obsignat omnia, quæ de regno Christi in hoc & superioribus capitibus exposita fuerant. Tradiderunt jam olim Judæi veteres in *Jalkut*. אמר רבי אלכסנדראי רבי יהושע בן לוי רמי כתיב בעתה וכתיב אחישנה וכו אחישנה לא וכו בעתה.

Dixit R. Alexandrinus: R. Josua filius levi ista inter se contendit. Scriptum est, in tempore suo, & scriptum est, accelerabo illud. Si digni sint, accelerabo, si non digni sunt, in tempore suo. „ Fatetur ille (ut bene monet Cl. Coccejus ad principium „ cuang. Johannis) terminum præfixum esse adventui „ Christi, qui murari non possit. Excitari quidem Israëlis fidem & desiderium, ut maturè respiciant, „ & se dignos adventu Christi præstent, ut Deus eum „ celeritimè mittat. Attamen fieri non posse, ut „ Deus, etiamsi homines infideles & indigni comperiantur, ipse quoque rescindat promissionem patribus factam & fidem fallat, & non ipso suo tempore „ promissum præstet. Peccat tamen & ille Judæus, quod huic loco disjunctionem intrudat, & promissionem absolutam in conditionariam commutat: textus enim dicit promissa simul *celeriter & in tempore futura*; quod utrumque facile consistere potest; *celeritas in tempore definito* enim est, quando non per ambages, sed breviter sine temporis longioris ambitu facit, quod se facturum

facturum promiserat: neque ulla in textu istius accelerationis aut festinationis apponitur causa impulsiva, quæ ea suspenditur à conversione populi: sed proponitur & illa promissio absolutè, quod futura sit acceleratio illa *in tempore suo*, jam ante divinâ sapientiâ definito. Frustra itaque statuit *Abarbanel* in libro de capite fidei cap. 14. distinguendum esse inter adventum Christi duplicem, *conditionatum & absolutum*; priorem esse quasi adventus anticipationem sub conditione, si digni sint Israëlita: posteriorem habere terminum fixum & definitum, ultra quem tempus trahi non possit, quique non sit suspensus à conditione istâ: quo veniet, etiam si Israël sit indignus. Poneit itaque possibile, quod Messias antevertat aliquando tempus definitum: ejusque rei futuritionem aut non futuritionem suspensam fuisse à conversione populi, aut contra. Locum hunc nostrum refert idem l. c. ad tempus definitum: *Etiam si, inquit, non fecerint Judæi conversionem, neque fuerit in iis puritas, tamen erit tempus determinatum, cum accedet certissimò, qui venturus est, neque tardabit, Hab 2: 3. Sed ubi mundi fuerint redditi, ac egerint pœnitentiam, tum festinabit antevertere tempus istud adventus Messie.* Convenimus itaque in eo, tempus aliquod absolutè decisum esse, quo oportet Messiam adesse: neque illud protrahi posse ad tempora posteriora. Differentia manet in eo, an illud tempus anticipari potuerit? idque suspensum fuerit à populi puritate? affirmant Judæi, negant Christiani: quia contradictio est tempus ponere decisum, & incertum: seu absolutè definitum, & mobile in anteriora. Visionis terminus ponitur tempus *statutum*, & adventus Christi propè Republicæ finem. Antevertas jam tempus, aut ille non veniet propè finem; aut visionis terminus non erit tempus statutum. Ad-

de, quod angelus Gabriel apud Danielem tempus *visionis obſignandæ & adventus Chriſti* incluſerit *intra ſeptuaginta hebdomadas*: dixeratque *poſt hebdomadas ſeptem & ſexaginta duas* (id eſt LX. X) *exſcindendum fuſſe Meſſiam ducem*: Dan. 9: 24. 25. quæ res proin ita temporari alligata fuit, ut ſine ſubverſione veritatis prophetiæ anticipari non potuerit, æquè minus ac in poſteriora differri.

A P O D I C T I C A R E S P O N S I

Ad ſcopum.

A P P L I C A T I O.

Eſt in hâc pericopâ *reſponſum divinum*, ſingulari modo propagatum, dum in tabulis exaratum fuit, & juxta præceptum Dei in locis publicis affixum, quo omnes etiam curſim loquant. Hoc *reſponſum Dei* relatum eſt ad diſceptationem Prophetæ, nonine juſtorum in populo factam: in quo dubia ſolvuntur, & hæſitationes ex ſollicitorum animis fatiſ ſolidè eximuntur.

1. Prima hæſitatio fuit, ſi Chaldæus ita immitratur in Judæos, fore ut populus Dei ſegregatus à genibus pereat, *emorietur*, & non amplius ſuperſit in orbe: atque ita actum erit cum *viſione legis & prophetarum*:

actum

actum erit cum totâ religione, atque eludet Deus spem patrum; ita ut prævaleat idololatria, hinc triumphum actura. Verum contra monet Deus eam Chaldæorum evectionem non fore ad extinctionem cultus & veritatis: multo minus ad extinctionem populi, qui Deum juxta illam *visionem* colat, & in eâ spe perseveret: ita enim se illum hostem refrænaturum, ut cogatur *visionem* illam factam testam relinquere, cujus administratio & fides maneret adhuc *usque ad tempus præstitutum*, & quasi lege definitum. Hinc sequitur, quicquid agat postmodum Chaldæus, etiamsi populum abducatur in exilium, & templum subvertat, nihilo minus eum non eo usque prævaliturum, ut *visio non maneat usque ad tempus prædefinitum*: sic sibi servaret reliquias Deus, in quibus *doctrina spei* remaneat, donec res sperata adducatur. Poterant itaque in istâ afflictione & tentatione bono animo esse *justi*, atque sibi ex foedere spondere, quod *Deus sanctus Israelis* sibi semper sanctificaret semen Abrahami, quod in fide constans semper ad manum haberet *visionem*, seu instrumentum fidei, spei, atque sanctificationis. Proinde decebat eos Deo committere curam causæ & gloriæ suæ.

2. Altera hæsitatio, ex priori sequens, erat, quod si pateretur Deus hoc severitatis suæ instrumentum ita grassari, & gentes, regno Christi servandas unâ cum populo suo excindere? fieri non posse, ut quicquam sperent de adventu *proclamatoris* (Christi, inquam, Prophetæ) de quo spem conceperant eum *prædicaturum adductam salutem*, & promeritam justitiam. Verum etiam hanc hæsitationem tollit oraculum, affirmans *indicem seu proclamatorem* rei speratæ fore Christum Prophetam, eumquæ sanè suis gradibus venturum: & ne

putent propter populi peccata differri posse cum adventum, aut protrahi spem iustorum, indicat eum in tempore adfuturum: & quidem ad finem temporis prioris, ita ut nullo modo sit passurus, ut tempus in posteriora protrahatur. Quod si interim Messias illis videretur *moras neſtere*, jubet ut illi tamen pergerent in *exspectando*, atque cunſtationem illam non interpretarentur dilationem adventus, sed potius præcipationem desiderii sui: cum *non eſſet venturus poſt tempus*, aut cum temporis alteratione & dilatione.

His benè perpenſis, nemo puto dubitabit, quin divina reſponſio ſit reſponſio ad terminos, & cauſſæ plenario ſatisfaciens: ubi enim cauſſa in tuto eſt, ibi cætera magno animo ferenda ſunt; atque eo magis, quojam non vident Chaldæorum immiſſionem eſſe molimen rei ſperatæ, & partem facere viarum Dei, ad promiſſionum præſtationem appropinquantium.

HISTORIA

IMPLEMENTI.

Nequè ſefellit ſpem populi Deus, quam hoc oraculo (ita promulgato) erexerat.

1. Quid enim ex hiſtoriâ ſacrâ & eccleſiaſticâ notius eſt, quam *viſionem* ſeu doctrinam legis & prophetarum cum populo, in quo illa vigit, fuiſſe mediis in afflictionibus non ſolum conſervatam, ſed etiam ſolutâ captivitate Babylonica priſtinæ libertati redditam: excitavit enim populo in captivitate *Dan-*
ielem,

lem, & Ezechielem prophetas, ex visione Dei loquentes, quorum ministerio in fide & spe confirmati fuerunt, quotquot inter gentes degebant: fregitque hostium animos, qui adversus fidem justorum quicquam moliebantur. Effecit etiam, ut *Nebucadnezar* coactus fuerit plusquam unâ vice confiteri Jehovam, quem Judæi colebant, esse verum Deum; atque *Danielem* cum Sociis ad maximas dignitates evexerit: Ut *Evilmerodach* regem Jechonjam è vinculis solverit, & honoraverit: ut *Beltzasar* vasa sacra profanans poenas dederit: ut *Abasuerus* populi hostes in Judæorum necem conjuratos, Hamane suspensio, accusatorum arbitrio tradiderit. Abhinc facultate redeundi ex *Cyri* edicto adeptâ, rediit magna pars populi in patriam: ubi tamen iterum multa gravia passi fuerunt, quum varia tempora fuerint in angustiâ, partim sub Persis, partim sub Græcis, ac tandem etiam sub Romanis: nihilominus templum secundum fuit conditum & absolutum, cultusque legalis redintegratus, & civitas sancta ex cineribus resuscitata; stetitque usque ad excidium templi secundi, per Titum Vespasiani filium peractum. Obiciebant quidem templi structuræ impedimentum Samaritani, aliique, sed sustulit illud Deus per mandatum *Darii Hystaspis*; Sub *Artaxerxe Mnemone* *Jesus* aliquis fratri *Johanni* controversiam movit de pontificatu, usus operâ *Vagosis* ducis Perfarum, atque hominis seditiosi nece profanatum est templum, undè superveniente duce, ejus ingressu amplius pollutum est, coactique sunt Judæi in mulctam pro quolibet agno sacrificii jugis per septennium quinquaginta dragmas pendere. Verum & hæc transiit nubecula. Metuebant sibi ab *Alexandri* invasione: ast hujus animum cohibuit Deus, cui in nocturnâ visione pontificem sacris vestibus indutum

ditum objecerat : quo conspecto in suo ad sanctam civitatem accessu omnem iram deposuit , & Judæorum libertatem in cultu legis exercendo confirmavit. *Antiochi* magni cæterorumque regum Macedonum in Syria furores passi Judæi , *Machabæorum* manu liberati sunt , quando religio Judæorum videbatur vergere ad interitum , & templum turpissimè profanatum fuerat. A Romanis *Pompeji* adventu subjugati , nihilominus retinuerunt facultatem colendi *Jehovam* juxta legem suam : atque ita permanfit *visio usque ad statutum tempus* , Deo eam protegente , & res mundi ad id moderante. Nec tantum conservata fuit *visio* inter graviores persecutiones , sed etiam inter *heterodoxos* Judaicæ gentis *contribules* ; ita ut nullæ impiorum in populo *hæreses* eam potuerint è medio tollere. Pudefacti enim sunt *impii* istius temporis servari fidelibus : & postea inter sectas *Sadducæorum* & *Pharisæorum* conservavit Deus orthodoxos , sperantes redemptionem Messiaë , *Luc. 2 : 38.*

2. *Tempus προθεσμίας* (*Gal. 4 : 2.*) est τὸ πλήρωμα τῷ χρόνῳ , quod *venisse* suo tempore affirmat (ibidem vers. 4.). Paulus : vocatque τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν. *Eph. 1 : 10.* & τὰ ἔσχατα τῶν ἡμερῶν , *Hebr. 1 : 2.* Hujus *præstituti temporis* initium venit cum fine reipublicæ Judaicæ , cujus rei historiam plenariò enarratam vide ad *Cant. Moysi* ; & ne quis dubitet ex mente Spiritus Sancti tempus benevolentiaë & tolerantiaë divinæ ultra eum terminum se non porrigere , notet strictiorem temporis definitionem , & cum hâc scripturâ conferendam , quam postea fecit Daniel , *cap. 9 : 24.* & s. qui ait , *Lxx Septimanas decisas esse super populum Daniëlis & civitatem sanctam , ad obsignandam visionem* , à quo tempore finito notat Deum abruptâ œconomia tolerantiaë effusurum iram suam in populum , quando per populum
princi-

principis advenæ urbem & templum deleret: additque Angelus apud Danielelem id excidium fore *consummationem & decifum* sine spe restitutionis. Hinc palam fit *visionem* hanc se non porrigere ultra prædictam illam rem Judæicarum consummationem. Rebus proinde ita inter se collatis necesse est, ut doctrina evangelica rectè affirmet sub evangelii initiis venisse tempus statutum, priorisque finem: quia & finis venit cum consummatione, & *obsignata* fuit ante eum *visio*.


3. Venit etiam *Christus* prædicans & evangelium proclamans haud diu *ante finem* illum: imò *veniendò venit* (plurquam uno gradu) in personâ *Jesu*, filii Mariæ, quem præsentat ut Christum historia evangelica. Negari nequit eum sub imperio Augusti natum, atque ita primo gradu venisse, dum primum orbem ingressus est: fatetur id auctor Chronici Judæici, cui titulus *Izemach David*, ubi scribit *Jesus Nazarenus natus est in Bethlehem Juda, que distat Hierosolymis leucâ unâ & dimidiâ, anno 3761 à creatione mundi, 42 imperii Cæsaris Augusti*. Nec dubium, quin in publicum prodierit triginta annos natus sub *Tiberio*, prædicans & proclamans evangelium regni cælorum, incipiente ejus prodromo anno Tiberii decimo quinto, *Luc. 3: 1*. Ast dicunt Judæi: ille *mentitus est se esse Christum filium Dei*. Verum contra promisit Deus eum, qui in tempore esset venturus (*prope finem* prioris temporis) *non fore mendacem*, quippe qui esset testis fidelis, qui quæ *veniret post definitum terminum*. Hinc collige, quod si ille, justo ex loco & familia oriundus, venerit in tempore, cum oporteat aut eundem esse, quem venturum promiserat Deus: aut alium. Ast ante finem reipublicæ Judæicæ nemo cum præconio regni cælorum & salutis adductæ venit præter *Jesum*: qui ergo solus ille est, quem promissio indicavit, at-

que hîc loci designavit. Si dicant tempus quidem præter-
 lapsum fuisse; ait in aliud tempus dilatatum esse ejus adven-
 tum; repono Deum solenni hoc oraculo fidei suam inter-
 posuisse, quod *non tardaret adventum*, aut in aliud tempus
 præconis ministerio ex mortuis redivivus prodiit ex sepul-
 chro: tunc enim in gloriam ingressus, venit in regnum
 suum, multis indicis manifestans sibi potestatem fuisse
 datam in cœlum & in terram. Quam rem multorum
 testimoniis confirmant Scriptores N. T. Hicce gradibus
 adventus Christi accessit *quartus*, quando venit cum
judicio contra Judæos, à quibus in die exterminii po-
 puli vindictam sumpsit.

SECTIO ALTERA

*Ecclesiæ certamina & Hostium judicia con-
 tinens.*

Analysis.

§. 1.  Equitur (post *oraculi*, in tabulis expo-
 nendi, *dictamen*) ulterior *institutio*,
 quâ Propheta noster à Deo porro *de re-
 gni Christi certamine*, & variorum *ho-
 stium* *judiciis*, gradatim infligendis, donec tota terra se
 Deo regi cum silentio subjiciat, edocetur. Hanc *insti-
 tutionem* concipio, ut à priori *dictamine* distinctam, &
 ut verbum, non in tabulis scribendum, sed isti *dicta-
 mini* subnexum; ad ulteriorem *justorum institutionem*,
 quâ

quâ de potenti regni Dei defensione erudiantur, spectans. Spontè pater hunc sermonem cohærere usque ad capitis finem, & divelli non posse; atque totam orationem nimis protractam esse, quam ut pervadens sine cursus suspensione legat: undè evidens est verbum in tabulis non perrexisse ultra ea, quæ vers. 3. sunt comprehensa: cætera sequentia ad verbum institutionis spectare, quod ore promulgandum erat.

§. 2. *Argumentum sermonis* continet *sex species comminationum*, adversus *sex genera* hominum, graviter *peccantium*, definitas: quorum judicia totam terram ad silentium, & agnitionem regni Jehovæ (quod conclusio palam evincit) adducerent. Hæc judicia concipi debent à Deo ecclesiæ suæ vindice profectura, atque ejus adversariis immittenda, ut tandem homines se euangelio opponere desinant; qui solus character est ultimi temporis regni Christi, quandò omnia regna erunt Dei & Christi. Undè sequitur judicia illa interponenda esse inter proclamationem euangelii primam, & ultimam ecclesiæ Christi periodum.

I. Comminationes illæ continent hæc judicia,

- a. Separationem Judæorum infidelium à credentibus. vers. 4.
- β. Subactionem Monarchiæ adversariæ, ad liberationem ecclesiæ à persecutionibus procurandam. vers. 5-8.
- γ. Refrænationem fastuosi œconomi, qui sub specie ædificationis ecclesiæ omnem potestatem ad se raperet. vers. 9-11.
- δ. Judicium adversus civitatem, regno Dei oppositam. vers. 12-14.
- ε. Judicium contra violentos & callidos piorum circumventores. vers. 15-17.

ζ Damnationem eorum , qui iconolatriam palliant. vers. 18 19.

II. Exitus scenæ ponitur in universali terræ sub regno Dei submissione. vers. 20.

§. 3. Hujus *institutionis usus* foret , ad spem fidelium ab insigni errore liberandam , quo sibi videbantur cum primo Christi adventu plenariam spondere pacem & prosperitatem ; quasi immediatè ab illa primâ euangelii promulgatione totus orbis ita occuparetur , ut nemo se opponere ausit. Nunc contra erudiuntur post varia certamina regnum illud demum credentibus ingrediendum fore ; ita ut interim Deus potenti suâ defensione adversarios ecclesiæ certis temporibus confunderet , atque intercedente eorum judicio & suos conservaret , & obloquentes ad silentium redigeret. Ita illis cognoscere licuit vicissitudinem luctæ ecclesiæ unâ cum judiciis opponentium ; quæ perseveraret usque in illud tempus, quo vis veritatis omnes cogeret obmutescere , quoque nemo non observaret Dominum sedentem in sanctuario suo. Credo equidem omnia illa emblemata & ænigmata non ita speciatim fuisse intellecta à credentibus istius temporis : attamen suffecisse huic scopo generalem rerum perceptionem existimo , quâ , non statim à Christi adventu omnia fore læta teneant : verum totum hunc orbem per intercedentia in opposcentes judicia *ad universalem illam subjectionem* , non nisi gradatim perducendum esse credant. Neque præter causam seriem eorum judiciorum subjungi , & definito numero enarrari facilè observabant , sed ut eo commodiùs teneant varias fore ecclesiæ luctantis , antequam plenariâ pace & requie fruatur , periodos , non sine gravioribus fidei certaminibus transigendas.

SUBSECTIO PRIMA

De separatione infidelium à fidelibus inter Judæos.

Analysis.

§. 1. **P**rima institutionis prædictio nos monet de differentiâ inter credentes & fidem euangelio negantes, atque ea notat, quæ separationem includunt inter utramque partem, ita ut quidam sponte sint facturi secessionem, qui virâ spirituali destituti non haberent partem cum viventibus.

§. 2. Duo hic notantur hominum genera, antea quidem sub uno populo comprehensa: verum ex diverso ingenio & intestinis dissidiis, in separationem erumpentibus, distincta; quorum haud eadem fors foret in adventu Christi ad regnum & judicium.

1. Sors sese subtrahentium dura.

2. Sors credentium læta, cum exemptione ex judicio.

§. 3. *Uusus* est, ut teneant se ab adductione salutis rectè sperare liberationem à commixtione populi carnalis (quæ fidelibus per multa secula fuerat gravis & molesta) cum Christi adventu haud dubiè præstandam.

EXPOSITIO LITERALIS.

Verf. 4. *Ecce subduxit se , cujus non est recta anima in ipso.*

§. 1. Mirum , ut Judæi circa hoc colon cæcutiant ; aliis exponentibus ; *ecce avida est & cupida , & non est recta anima ejus in ipso* : idque applicantibus tanquam de Nebucadnezare dictum , quasi ille accusetur ab *animâ* , cupiditate fervente , atque inflatiabili , quæ nunquam putet satis esse , quod adeptâ est , ac propterea *non recta est* , sed *perversa in ipso*. Aliis explicantibus ; *cujuscumque anima non est recta in Deo* , illi non credens , *extollitur & elevatur* ; cujusmodi volunt animam Nebucadnezaris , qui adeo elatus erat , ut malum non pertimesceret : cum humilis sit *justus* , animum habens timore Dei prostratum ; quare *in fide suâ victurus est* , & à malis (in pio præparatis) eruendus. Illud dici volunt de Nebucadnezare ejusque nepote Beltzafaro superbo , & perfido , qui , quod divinis oraculis non crederet , elatus , & in superbiam erectus à Persis & Medis occisus est. Hoc de Israëlitis dici autemant captivis , quod Deo credentes in fide suâ à gladio Persarum & Medorum , nec non ex ipsâ captivitate , liberarentur. Sunt etiam inter Judæos , qui verba ista in hunc modum & sensum intorquent , ut mens sit ; quisquis prudentiæ suæ *confidit* , suisque cogitationibus fretus est , *ejus anima* assiduo caligabit , & in obscuro versabitur , *neque in ipso recta erit* , quippe homo futurus nunquam certus ac securus , sed perpetuo dubius , & in confusione perturbationeque animi victurus. At *justus* homo , qui Dei opera justa esse

esse credit, neque iis aliquid inesse perversi, *is in hac fide sua vivet*, ab omni fluctuatione liber. In quibus eos notari voluit, quorum nomine disceptaverat Propheta rationibus, ex humanâ prudentiâ deprompris, atque quæstionem, cur Deus impio benè esse pateretur, & justos ab eo vexari permitteret? discusserat. Verum hisce opponimus 1) Oraculum respicere ulteriora tempora; ducit enim nos coherentia ad tempora Christi, quando Christus (ut præco evangelii) Dei consilium exposuisset: tunc enim monet fore alios, qui se subducerent; alios verò, qui crederent. 2) Scopus exigit, ut exponat separationem populi carnalis à creditibus, & quomodo pars refractaria incideret in justam Dei iram. 3) Ex lege oppositionis evidens est, quod hi justis ex fide opponantur: cumque justii concipiantur ex fide in illum præconem ejusque præconium, quod tantummodo tempori evangelii consonum est: oportet ut qui his opponuntur, tanquam se subducentes, sint ejusdem temporis, & concipiantur ut fidem suam præconi isti non submittentes. 4) Ex emphasi verbi *subducendi* patebit notari eum secessum, quo hæctenus conjuncti in uno populo, tandem separarentur à se invicem, non habituri amplius communionem inter se. Hinc Paulus hæc dicta applicat Hebræis sui temporis *Hebr. 10: 38. 36.*

§. 7. Describitur homo *cujus anima non recta est in eo*. Quidam sumunt hæc verba per modum prædicati; nec eodem modo legunt. *Vulgata* vertit, *Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus in semet ipso*; ut notetur in subjecto *incredulitas*, eique tribuantur mala facta, quæ ex corde fide destituto provenire solent: atque ita sensus foret eos ex incredulitate prolapsuros in multa alia crimina. *Lxx* vertunt, *ὅτι εὐδοκίη ἢ ψυχῆ μου ἐν αὐτῷ*. *Non complacebit anima mea in ipso*:
 prout

prout etiam *Hieronymus* in suis commentariis exponit hunc locum. *Paulus* hanc lectionem τῶν LXX etiam præsentat, *Hebr.* 10: 38. *Aquila* apud *Eusebium* vertit ἐκ ἐνθεῖα ἢ ψυχὴ μου ἐν αὐτῷ: *anima mea non recta in ipso*. An illi legerint in codice suo נפשׁי pro נפשׁ? ut quidam volunt, nescio. Forte illi mentem dictorum magis quam verba exprimere voluerunt: *anima enim non recta*, animæ Dei displicet; ut dicatur talis *non rectus* in oculis Dei, qui subducit se. His, licet non multum refragemur, nihilominus magis convenire putamus verborum simplicitati, si in iis descriptionem subjecti agnoscamus, ut inter se opponantur, *cujus anima non est recta in eo, & qui justus est ex fide ejus*: sicut & prædicata opponuntur, dum ille cernitur se subducere in propriam perniciem: hic verò *victorius* dicitur, & sic credere ad salutem.

§. 3. *Anima*, נפשׁ, notat sedem amoris, desiderii, & cupiditatis. Hinc in summâ legis scribitur, *Deut.* 6: 5. *Amabis Deum tuum ex totâ animâ tuâ*. Confer נפשׁ תאוה *Jes.* 26: 8. 9. *Concupiscentiam animæ*. Includitur porro intima mentis dispositionem & sententiam, oppositè ad hypocrisin et externam oris professionem: qui enim se discipulos legis et Mosis profitebantur, atque ex Prophetis spem regni Christi jactabant, debebant ita animo sentire, idque pro rei dignitate desiderare, & cum res desiderata adesset eam intimo amore complecti, agnoscens in eâ quod lex præfigurabat, et Prophetæ promiserant.

§. 4. Jam contra culpat in quibusdam, quod *anima eorum erat* (לא ישרה) *non recta*; quale hominum genus alias vocatur *progenies perversa*, *Deut.* 32: 5. *Psal.* 125: 5. Negatur *animæ rectitudo*, quæ non recte sentit, amat, cupitque, nec recta facere intendit.

dit. Quæ à vero & summo bono aberrat, umbram corporis loco præeligit, et ritibus externis libertatis tempore adhæret. *Anima* ergo eorum *non recta* meritò dicitur, quæ pravas de fœdere gratiæ, de ejus mediatore, deque regno Christi fovet opiniones; quæ ob viarum perversitatem veram viam salutis non amans ad falsam inclinât, atque contra veritatem se obfirmat: quæque perversos animi motus, non rectè erga Christum animata, concipit, dum externæ terræ Canaanis requiei sola incumbit, terrestria præ cœlestibus cupiens; atque pro suâ opinione adversus regnum Christi orbem concitat. Quæ omnia solum fundantur in hominum *infidelitate*. Proin sicut alii *justi* forent *ex fide*, jure civitatis gaudentes in regno Christi: ita alii forent *improbi*, jure civitatis destituti, qui *non credentes*, nil rectè facerent. Nota etiam negationem hanc, vehementem includere negationem, ut *non recta* audiat, quæ *perversa* est, & improba, pessimè *erga eum affecta*, cum odio nominis ejus, & summâ animi aversione à Christo. Dein notandum antecedens comprehendere suum consequens: quod enim non est *rectum* in se, & ad normam haud compositum, id etiam non est *rectum in oculis Dei*, seu Deo placere non potest, ullo modo à Deo approbari; quod respexisse videntur Lxx, in suâ versione supra notatâ.

§. 5. Additur \square in eo. Variant interpretes circa hanc *particulam relativam*, an referri debeat ad personas *peccantes*? num verò potius ad *objectum*, circa quod peccarunt? Vulgata versio ad peccantem refert, quando transtulit *in semet ipso*. Verum tunc videtur hoc additamentum superfluum; *animam* enim increduli notans, accusat intrinsicam hominis dispositionem; ut nil amplius sensui dictorum adjicere possit hoc additamentum. Melius itaque illi sentiunt, qui relativum

referunt ad præconem & præclamatorem euangèlli; & vertunt *erga eum*: sicuti præpositio ׀, quando cum verbo affectus seu benevolentiaë constituitur objectum amoris denotat, 1 Chron. 29: 3. Eleganter belgicè dixeris, *wiens Ziele hem niet vege gsfind is*; Latine *non rectè affecta erga eum*: dum illi debitum amorem, fidemquè, & honorem non solum non defert, sed detrahit. Qui autem *testi veraci* non cedit, quod ei debet, ille testimonium ejus non recipit, atque adeo *neque illi, neque testimonio ejus credit*: quod foret crimen Judæorum, saltem quòdam magnam eorum partem, ut ex Prophetis observavimus ad cap. 1: 5.

§. 6. De omni animà, non rectè erga eum affectà, dicit הנהפך פלך *ecce subducit se*. Vulgata versio, *ecce qui incredulus est*; ast illa sensum verbi non exhaustit. Hebræi *si superbiert*, aut avidus & cupidus fuerit; aut *caligaverit*; verum & illi palpant in tenebris. Lxx εαν ὑποσελήται, quod retinet Apostolus Hebr. 10: 38. Quid autem hoc verbo significare voluerint, patet ex aliis locis. Hag. 1: 10. legunt καὶ ἡ γῆ ὑποσελήται τὰ ἐκφόρια αὐτῆς. *Et terra subducet fructus suos*, ubi in textu Hebræo est נלך sensu *cohibendi*. Deut. 1: 17. οὐ μὴ ὑποσελήης πρόσωπον ἀνθρώπου, ὅτι κρίσις τῆ θεοῦ ἐστίν. *Non subterfugies faciem hominis, quia iudicium Dei est*. Sensus est, non *vereberis* personam hominis, ut te ex metu subtrahas à iudicio iusto ferendo: ubi respondet verbo נלך. Paulus eo verbo utitur Act. 10: 27. εἰ γὰρ ὑπεσελάμην τῆ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν πᾶσαν τὴν βουλὴν τῆ θεοῦ. *Non enim subterfugi, quo minus annunciarer vobis omne consilium Dei*. Verbum hebraicum sub hâc formâ אפאז λεγόμενου, nisi quod in formâ *Hiphil* semel etiàm inveniaturs Num. 14: 44. ubi *Lud. de Dieu*

Dieu notat verbum לדוד arabice. significare *mentem à re aliquà aut personà avertere, & subducere*: hinc negligere & contemnere. *Cl. Coccejus* putat, quia לדוד collem notat, verbum hoc inde derivatum esse, atque ex hoc etymo significare, *collem petere ad securitatem*. Neque *Calvinus* rejicit eorum sententiam, qui exponunt, *quod quarant arcem increduli, ubi sese mutant*. Vult *Cl. Coccejus* vaticinium clanculum respicere montem *Moriam*, qui tantum *collis* erat, cujus etiam pars vocatur *Ophel*. 2 *Reg.* 5: 25. 2 *Chron.* 27: 3. 33: 17. *Neb.* 3: 26. 27. Unde universus mons templi *Ophel* vocatur. *Jes.* 32: 14. *Mich.* 4: 8. Probat *Cl. Coccejus* verbum ὑποσελάσθαι etiam apud Græcos idem significare ex *Polybio*, qui libr. 1v. scribit $\text{ὑπὲρ τὴν παράρρησιν ὑποσελάσαντες ἕμειναν}$. Nota etiam, illud verbum poni in foeminino, ut subintelligatur *anima*, vel in constructione respiciatur: ut sensus sit, *cujus anima non est recte affecta erga eum, ea subterfugiens se ad Ophel recipit*, eique adhærescit. Metaphora est, quâ Christus proclamator euangelii regni, veniens etiam ut belli Dux, expeditionem suscepturus ad orbem hæreditandum, proponitur, ut expeditionem illam molliens; in quo casu multi forent increduli, qui licet viderentur respectu originis suæ ad exercitum ejus pertinere, nihilominus se ei non adjungerent, sicuti milites sese subducentes, & profugi, jam ad aliud munimentum se recipientes, ex quo se, si repetantur, tueri possint. Talis subductio aliàs à prophetis notatur, ut apostasia populi, *Jes.* 48: 8. 53: 8. *Dan.* 9: 24. Ita foret, ut Judæi, regnum Christi spernentes, & conjunctionem cum gentibus superandis in libertate respicientes, negarent cultus Levitici desertionem, temploque adhærentes sibi persuaderent ibi tutissimum ipsis fore ad-

verfus repetentem munimentum. Veritates itaque propheticae hic sunt. 1.) Templum cum cultu Mosaico exsententiâ aberrantium ab iis, qui Christum lapidem non agnoscerent, electum iri in tutissimum adversus iram Dei refugium. Conf. *Jes.* 28:15-21. 2.) Hoc refugium ab iis prælarum iri *præ ipso Christo*; qui hoc ipso sperneretur; nam hunc, semet subducentes, *rupem salutis* esse abnegarent, *Deut.* 32:15. & verum populi *Sanctuarium* (*Jes.* 8:14) in ipso non agnoscerent. 3.) Adde istius criminis reos fore multos ex Judæis, & præcipuè ex Sacerdotibus, populum ad illam subductionem in collem Moriaë invitantibus, & lapidem angularem, veri templi fundamentum, rejicientibus. *Psal.* 118:22.

§. 7. Hi subducentes sese, & ad collem cum aliis recipientes, in visione monstrantur ipso subductionis actu occupati, quod notat vocula *Ecce*: ut in repræsentamine aliquo divinitus oblato coram cernere licuerit homines Judæos, se à præcone ad expeditionem faciendam accincto avertentes, & templi fiduciâ ad montem templi, tanquam ad munimentum confugientes, dum sibi à loci dignitate auxilium Dei (licet non sine insigni animi temeritate) spondent. Hinc phrasis in præterito pro præsentis, aut actione nuperâ, & nondum consummatâ venit. Nisi potius velis servandum esse *præteritum*, & in phrasi irrisionem agnoscere seu sarcasum; atque tunc in visione erit repræsentamen judicii eorum, & clusæ fiducia carnalis; quandò licuit in præfiguratione vastationis templi & urbis videre, quis sit exitus eorum, qui sibi evasionem sponderant in urbe & templo: & quam *vanam expectaverint* fiduciâ carnali ab hoc colle *conservationem*, qui *rupem salutis* dereliquerant. Sicuti & *Psal.* 52:9. dicitur; *ecce vir, qui non*

non ponit Deum arcem suam, & confidebas in amplitudine divitiarum suarum, scilicet eradicatur ex terrâ viventium, confer vers. 7. 8. Sic fit indignatio iusti exitii.

Ast iustus in fide illius vivet.

§. 1. Hisce opponitur felicior justorum credentium fors: unde *vau* copula potius vim particulæ adversativæ exercet, ut sæpè alibi. Conf. *Cant.* 3: 8. *Eccl.* 1: 4. *Zeph.* 1: 13. Commendatur hic *fides ad justitiam & vitam*. Huc spectat ex antiquâ Judæorum catechesi profluxa traditio, quâ varia pietatis officia in varia capita divisâ, ajunt à prophetâ nostro ad unum titulum seu præceptum fuisse revocata, quando dixit, *justus in fide ejus vivet*. Locus extat in tractatu Thalmudico *Maccoth*, seu de plagis. *R. Semlai docet. Sexcenta & tredecim præcepta tradita sunt Mosi in Sinai. Venit David, & redegit ea ad undecim Psal. 15. Venit Jesaias, & redegit ea ad sex Jes. 33: 15. venit Micha, & redegit ea ad tria Mich. 6: 8. Venit Habakuk, & redegit ea ad unum Hab. 2: 4. Et iustus in fide ejus vivet.* Glossa R. Salomonis in causam inquiri, cur ita gradatim prophetæ diminuerint præcepta, idque tribuit humani generis accrescenti imbecillitati: *In principio enim (inquit) fuerunt iusti, qui erant potentes ad suscipiendum jugum præceptorum multorum: sed generationes novissimorum quod attinet, non fuerunt iusti in iis omninò tales. Quare si venissent ad observandum omnia præcepta illa, non fuisset tibi homo, qui posset justificari.* Auctor libri, cui titulus *Sepher Ikkarim*, adductus in præmio pugionis fidei p. 74. In mentem diminuentium inquirens ait. „ Unusquis-

„ que Prophetarum intendebat generalia , multa legis
 „ præcepta complectentia facere , virtutesque honestas ;
 „ ut hominum usus est , quo per ea assequeretur homo
 „ magnum perfectionis gradum. Cum enim difficile
 „ sit omnem hominem sibi ipsi imponere 613 præcepta :
 „ imò vix possit unum præceptum exsequi omnino si-
 „ cut oportet , juxta id , quod exposuimus supra in
 „ hoc libro ; omnes Prophetæ intendebant generalia
 „ facere , quibus gradus perfectionis magnus acquire-
 „ retur , proximè accedens ad gradum , qui datur pro
 „ observatione omnium præceptorum , etiamsi ad æqua-
 „ lem gradus dignitatem non perveniret. Celeberrimus
 „ Judæorum doctor *Isaac Abarbanel* in tractatu *Roseh*
 „ *amana* seu caput fidei , cap. 24. mentem dicti Thal-
 „ mudici exponens , quo ajunt totum Israël em partem
 „ habiturum in futuro seculo : dicit ex mente veterum ,
 „ ad consequendum futurum seculum , non necessarium
 „ esse homini , nisi ut sit ex filiis Israël , ambulanti-
 „ bus in lege domini , atque idcirco (dicit) præmio orna-
 „ bitur , ac *justus fide ejus vivet*. Hab. 2 : 4. Hinc mō-
 „ net Misnicos non excludere nisi peccantes cum propo-
 „ sito , & negantes tria dogmata fidei , resurrectionem
 „ mortuorum , legis divinam originem , & existentiam
 „ Dei ejusque providentiam. Ex hisce intelligimus ,
 „ quanti momenti sit divinum hoc effatum , etiam Ju-
 „ dæis consentientibus ; utque in eo , dum homo legem
 „ perfectè servare non potest , inveniatur via compendio-
 „ sior , quæ homini , licet non perfectò , spem salutis
 „ repositam indicet *in fide*. Auctor libri *Ikkarim* libr. 1.
 „ cap. 21. in eam mentem scribit , quod *fides sit causa*
 „ *beatitudinis* , sicut & *causa est vite æternæ* , juxta il-
 „ lud *Habakuki* , *justus ex fide ejus vivet*. Additque *hec*
 „ *non designare vitam corpoream* , quia nec *justus secun-*
 „ *dum*

diem eam plus vivit, quam impius: sed significare vitam eternam, quæ est vita anime. Vide Vosiu in proæmio pugionis fidei p. 133.

§. 2. Subjectum istius effati hic in antecessum definiendum est, quoad ejus amplitudinem: differunt enim Interpretes, dum alii verba *in fide* nectunt cum prædicato, ut *justus* simpliciter faciat subjectum, eique tribuatur *ex fide vivere*: alii verò illud *in vel ex fide* referunt ad subjectum, ut illi, *qui ex fide justus est*, tribuatur spes vitæ. Optimi codices accentuatione suâ vocem **כַּאֲמוֹנָתוֹ** accentu distinctivo notant, & vocem **צְדִיק** conjunctivo, atque adeo referunt vocem illam ad subjectum. Monet tamen Cl. Coccejus alios interpungere cum voce *justus*, & jungere, *in fide ejus vivet*. Qui hoc sequuntur, sensum attenuant; tunc enim *justus* quis dicitur, qui *juste vivit*, & inculpabilis coram hominibus est, quem cum *victuriam* dicit *ex fide*, negat eum *spem vitæ* habere ex illâ suâ probitate, quam homines laudant, sed *ex fide*, ut vita non detur *ex justitiâ operum sed ex fide*: quæ quidem vera & sanâ sunt; sed rem per ambages dicunt. Putamus nos potiorem esse Junii aliorumque sententiam, qui hic respici exemplum Abrahami putant, de quo legimus Gen. 15: 6. *Et credidit Abraham Deo, Et reputavit id ipsi justitiam*, ubi ejus justitia derivatur ex ejus fide; & *justus* concipitur coram Deo, credenti id justitiam reputante. Ita quoque Judæi antiquiores: nam in Rabboth, *elle Schemoth* lect.

23. auctor ita fidem hanc comparat cum fide Abrahami, de quâ loquens ait **הִיא הַאֲמוֹנָה יִשְׂרָאֵל**
נוֹחֵלִין בָּהּ הַכְּתוּב אֹמֵר וְצְדִיק בְּאֲמוֹנָתוֹ יַחִיה
illa est fides, quâ Israël hereditatem obtinet: de quâ scriptura dicit, justus fide ejus vivet. §. 3.

§. 3. Commendatur hic *fides*, quæ in textu appellatur *המונה*; hæc vox propriè *sustentationem* sive *gestionem* significat: hinc *fidem*, quæ quis se alteri gestandum aut *sustinendum* committit, atque in illo *reclinat* (*Jes* 10: 20. 50: 10.) recumbitque, secundum verbum ejus, nihil dubitans. Respicit *testem* & *testimonium*; ultimum recipit ut *verum* propter prioris auctoritatem; de quo persuadet sibi, quod *non mentitur*: & si quid sit in eo testimonio quod sibi bonum est, ad id tendit, hoc desiderat, atque id sibi in viâ assignatâ sponderet. Hic loci procul dubio respicit testimonium *de dono justitiæ ad vitam*, quod contextus probat: cujus rei *testis* (vers. 3.) descriptus fuerat ut *proclamator*, *qui non mentiretur*: cui tutò & sine hæsitatione credere non posset solum, sed etiam deberet, quisquis ejus verbum audiret. Hæc demum est *fides illa salutifera*, peccatorem justificans. Est quædam *fides*, quæ credas verum esse, quod *qui fecerit præcepta bona, vivet in eis*. Ast ea non justificat; quia juxta istam legem *fecisse* demum justificat: qui enim ea non fecerit, eum hæc fides damnat: quoniam cogitur qui per eam legem damnatur credere, se damnatum esse. Ergo *fides*, quæ peccatorem justificat, est *non operantis*, sed se reum fatentis, & *credentis in Deum, qui justificat improbos*: neque alia fides post introductionem peccati in orbem spem vitæ facere potest; cum nemo abhinc *justus* esse possit ex operibus. 1 *Reg.* 8: 40. *Psal.* 143: 12. *Eccl.* 7: 20. & per consequens nemo salvari nisi intercedente *remissione peccatorum*, quam Deus ex gratiâ promisit ad salutem, *Psal.* 32: 1. 2. ut hæc sit demum *fides justificans*, quæ credit Deum *gratiosum* & *misericordem*, *peccata remittentem* omnibus, qui ad eum cum debitâ *resipiscentiâ* confugiunt.

S. 4. Affixum (voci מִנְתָּן adhærens) in מִנְתָּן non uno modo vertitur: cum enim *demonstrativum* sit tertiæ personæ, & referri possit vel ad *subiectum* possidens, vel ad *objectum* obversans, in quod actio tendit; alii, primam relationem præligunt, vertuntque *fide suâ*, id est *fide*, quâ ipse credit: alii, secundam relationem præferentes legunt *fide ejus*, id est *fide*, quæ tendit in testem & proclamatorem supra memoratum, ei, tanquam testi veraci, ad stipulando, & se ei ad *justitiam & salutem* acquirendam committendo. Utra versio melior sit, videamus. 1.) Prior videtur frigidior, cum nemo dubitet, quin quilibet credens hâc *fide suâ* tantum suam eripiat animam, non verò alterius: & nemo ex alterius fide justificetur. Ast magis emphaticus est sensus, qui edocet nos fidem justificantem esse *fidem in Christum*, ut causam justitiæ & salutis. 2.) Hic sensus etiam scopo convenit; quoniam jam Christum commendaverat, venturum ut testem veracem, qui non mentiretur: nunc locus est ostendendi, quinam ex ejus adventu debitum carperent fructum; nempe qui *in eum crederent*: eos enim possessuros *justitiam ad vitam*. 3.) Hunc sensum postulat oppositio; qui enim à vero fructu adventus Christi excluduntur, illi notati fuerant à pravo *in eum affectu*: his opponitur, qui *in eum crederet*, atque ita rectè erga eum esset affectus: ut *fides in eum* concipiatur tanquam *rectitudo animæ erga eum*, de ipso rectè sentiens, eumque rectè desiderio expetens. Nota affixum illud (pronominis demonstrativi vim exercens) æque facile objectum actionis notare, quam subiectum. Vide *Glassii Gramm.* p. 108. Nos hinc docemur, hanc *fidem*, (in scripturis commendatam) pro objecto habere etiam *Christum*: non tantum ut *testem veracem*, de cujus veritate & fidelitate

haud erat dubitandum : nam ita tenebatur Iſraël etiam in Moſen & Prophetas credere (*Exod. 14: 31 19: 9. 2 Chron. 20: 20.*) quãtò magis in prophetam ſummum (*Deut. 18: 18. 19.*) qui non mentiretur, vide ad verſ. 3. Sed quam decet maximè ut *Jehovam juſtitiam noſtram*, cui nos decet animam noſtram committere ad ſalutem; ita enim in eum credendum eſt, ſicuti in Deum; quoniam proponitur ut *rupes ſalutis Deut. 32: 15.* Quã talis autem hic ſpectatur; quia foret *proclamator* eorum, quæ per verbum *viſionis* jam ante fuerant *promiſſa*, & à ſanctis in ſpiritu & in figurâ *præviſa*: aſt quænam erant illa, quam quod *Deus veniret* ad populum ſuum, ſuamque gloriam ita præberet conſpiciendam omni carni, ut dici poſſet *ecce Deus veſter: & hic eſt Jehovah juſtitia noſtra, Jeſ. 40: 9. Jer. 23: 5. 6.* Nil dubitandum, quin Chriſtus, prophetam agens, ſimul ſe ſiſteret, ut venientem cum *juſtitia illa ſeculorum*, quam nemo præter eum *adducere* aut potuit, aut debuic, *Dan. 9: 24. coll. cum Jeſ. 62: 11. 63: 1.*

§. 5. Qui ita credit, audit *juſtus* (confer quæ de hoc nomine diximus ad cap. 1: 4) ſed *juſtus fide ejus*: ita ſubjectum enunciationis reſtringitur: *juſtus* ex operibus legis alio modo concipitur *juſtus*, quam qui talis dicitur per *fidem in Chriſtum*. *Juſtitia legis* deſcribitur apud Moſen, ut exigenda ad hunc canonem, qui *fecerit illa homo, vivet in eis, Lev. 18: 5*, qui canon repetitur *Ezech. 20: 11.* Nec non ad alterum, huic oppoſitum, qui pronunciat (*Deut. 27: 26.*) *Maledictum omnem, qui non permanet in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis, ut ea faciat.* Verum, cum talis *juſtus* non ſit in hominibus ex muliere naris: hic indicatur alia *juſtitia*, quæ eſt *fidei*, à quâ *juſti* nominan-

nantur, qui cum Abrahamo credunt Deum ipsis esse
 clypeum, & mercedem magnam valde. Quali dica-
 tur, qui ad exemplum Abrahami *justus erit fide ipsius*,
 licet non sit *justus ex operibus*, ille vivet. Talis *justus*
 dicitur in morte receptum habere, Prov. 14: 32.
 Phrasis צדיק באמונה vertitur aliis *justus in fide*,
 hoc est, *qui credit*, seu *in fide est*, atque ita inter cre-
 dentes cum iis unice se recipit ad Christum, eum ut u-
 nicam causam juris quærens. Alii vertunt *justus fide*,
 seu *per fidem ejus*, notantque ׀ inter præpositiones
 communiter notare instrumentum Gen. 9: 6. Exod.
 24: 21. Num. 12: 2. Jud. 7: 7. &c. Proin tenen-
 dum, quomodo quis, in se reus, per fidem potuit *ju-*
stus fieri, seu *jus accipere ad vitam?* ut in foro Dei
 æquè *justus* agnoscat, ac si ipse omne jus legis adim-
 plevit, & ita ipse *justus esset ex operibus*. Hunc oportet,
 ut *jus*, per peccatum amissum, *per fidem* recupe-
 ret: quod, cum non inveniat in se, nec *fides ipsa* tam
 dignum sit opus, ut loco perfectæ obedientiæ censeri
 possit (cum sit diffidentia sui, extra sese confugium
 quærens, & rupi salutis innitens) oportet, ut solum
 rationem instrumenti seu medii habeat, cujus interven-
 tu *justitiam* oblatam & aliunde allatam acceptando suam
 faciat. Sanè *justitia* servorum Dei, quæ connectitur
 cum *hereditate* ex testamento Dei, dicitur ex Deo pro-
 venire: Jof. 54: 17. & Deus ipse *Jehovah justitia no-*
stra. Jer. 23: 6. Ad Deum salvatorem ablegamur,
 de quo Jehovah dixit, *tantum in Jehovah esse justitias*
& robur, inque eo *justificatum & gloriatum* iri Israël.
 Jof. 45: 21-25. ut in eo solo & non extra eum
 jus vitæ inveniat, qui illud per *fidem* quærit. Hinc
 in Psalmis professio *fidei*, quâ quis *Jehovam* dicit
Deum justitiæ suæ; Psal. 4: 2. 143: 1. Quapropter

rem egregiè exponit Deus *Hof. 2: 21. 22.* dicens, *desponsabo te mihi in seculum; & desponsabo te mihi in justitiâ & in judicio, & in gratiâ ac misericordiâ, & desponsabo te mihi in fide.* Ubi nota in dote censerî *justitiam*, ut donum Dei; atque *fidem* se habere per modum adstipulationis, Deo conjugium cum oblatione dotis postulanti, respondentis, atque illud conjugium spirituale cum Deo ita contrahentis, ut credens dotis *justitiæ* fiat particeps. *Testis* ille, rem speratam *proclamans* ut præsentem (sub quâ continetur *adductio justitiæ æternæ Dan. 9: 24.*) etiam audit *doctor ad justitiam, Joel. 2: 23.* quam ille offerens; ut donum gratiæ, *fides* accipit, atque acceptando suam facit. Cogita jam porro *Messiam* ipsum fore *justitiæ* istius, seu *juris* donandi causam meritoriam, & faciliè concipies *fidem in eum* efficere, ut in ejus conjunctione ad spirituale conjugium inveniat donum justitiæ. Hinc de Christo dicit Deus *Jes. 53: 11.* *In agnitione* (id est *fide*) *sui justificationem faciet servus meus justus multis, & pravitates eorum ferendas suscipiet ipse*: ponitur itaque agnitio Messiæ, ut servi Dei justî (quod est fidei opus) ut necessaria ad justificationem: & qui hanc justificationem facit, ipse *jus illud* donat; & non communicat nisi cum credentibus: unde *beatus est qui libet, qui ad eum confugit, Psal. 2: 12.*

§. 6. Notandum porro, quod cum *justus per fidem in Christum* nominatur, ille *omnis justus* declaretur, qui *in Christum credit*: nemine eorum excepto: sine ullâ gentium aut populorum differentiâ: ad hoc enim non requiritur circumcisio aut legis dogmatum observantia, sed *sola fides in Christum*: undè & Abraham ex fide justificatus est, cum adhuc in præputio esset, constitutus pater & exemplum credentium tam in præputio, quam in circumcisione.

§. 7. Prædicatum continet insignem promissionem, dum huic subjecto addicit *vitam*, dicens *וַיִּחַי* *vivet*. *Vita*, quam scriptura promittit ut magnum beneficium, justis proprium, est intelligenda ut per excellentiam ita dicta: atque enumeratur *inter bona fœderis Dei* cum homine, *Mal. 2: 5*. Hujus *vite* optionem Moses proposuit populo, *Deut. 30: 15*. Est hæc *vita* promissio legis operum, *Lev. 18: 5*. est eadem hic promissio legis fidei: atque fructus respicientiæ *Ezech. 18: 23*. Sanè *vita*, sic promissa, non est *vita animalis*, quia (ut §. 1. rectè monuit auctor libri fundamentorum) justus eam non plus vivit, quam impius, & ultimi sæpe in hæc vitâ justis longè sint feliciores, *Psal. 73: 3-5*. & 12-14. Nec etiam dicit immunitatem à morte corporali, quia nemo ab illâ sorte exemptus est (*Psal. 89: 49*.) atque hic idem eveniat justis ac injustis, ut ea sit fors omnis viventis, *Eccl. 9: 5*. Hinc sequitur *vitam spiritualem* esse *vitam* illam, per excellentiam ita dictam, & non nisi justis credentibus addictam, quæ etiam *vita aeterna* dicitur, & sempiterna, cum connotatione beatitudinis, *Psal. 22: 27*. 69: 33. Hæc autem in hæc terrâ incipit cum sanctimoniâ & gaudio spirituali, in quibus est prægustus cœlestis beatitudinis: est enim *vita* in gratiâ Dei, *Psal. 30: 6*. Sed à morte consummabitur, ac præsertim à resurrectione ex mortuis, *Dan. 12: 2*. quæ *vita* sursum quærenda (*Prov. 15: 14*.) apud Deum, ubi est *fons vite* *Psal. 36: 10*. *bonum amplum continet, reconditum & paratum* *Psal. 31: 20*. *ubi erit Satietas letitiarum apud faciem Dei, & amœnorum, quæ in dextrâ ejus*, *Psal. 16: 11*.

§. 8. Hanc *vitam* dum intueor, eamque hoc loco promitti, observo homini post lapsum spem *vite* restitutam. Facta erat *spes vite* homini recto & in paradyso

degenti per *arborem vitæ*: quæ vita feliciori isti conditioni adhuc solidiora & longè meliora bona superadderet, mutatâ terrestri conditione in cœlestem. Per peccatum amissa spes iterum fuit restituta verbo gratiæ, prædicentis *contritionem capitis serpentis*, seu abolitionem ejus, qui potestatem mortis per peccatum acceperat: quam spem vitæ, ut restitutam se percepisse ostendit *Adam*, cum uxori nomen à *vitâ* imponeret, additâ ratione, quod hinc *mater cujuscunque viventis* facta fuerit, *Gen. 3: 20*. Hinc sæpius inculcata fuit illa spes restaurata sub promissione *vitæ*, *Jes. 55: 3. Ezech. 18: 32. 33: 11. 19*. Dein observò istam vitam spiritualem, tam hic quam in cœlis fruendam, esse *opus Dei*, gratiam suam & gloriam fœderatis addicentis, undè in ejus laudes erumpit *Psalmes*, *Psal. 36: 8-10* ille vivificationem ut opus suum spondet, *Jes. 57: 15. Ezech. 37: 14*. ille enim æque est auctor vitæ sanctificationis & consolationis *Psal. 51: 14*. quam glorificationis.

§. 9. Hæc *vitæ spes* tamen facta est solum *justis per fidem Christi*. 1.) Nexus est indissolubilis inter *justitiam* & *vitam*, quia justus est Deus, & *justitia* donata est jus *ad vitam*, *Prov. 12: 28. 21: 21*. quam tribunal Dei respuere non potest; quia tutum facit adversus omnem accusationem. *Jes. 54: 17*. Hinc sibi spondet pia anima, *Psal. 17: 15*. *Ego* (inquit singulari cum *παρρησια*) *in justitiâ videbo vultum tuum; suspirabor, cum evigilavero, specie tuâ*. Conf. *Psal. 119: 40*. 2.) Facta est illa spes *credentibus*; sicuti enim *fides* est acceptatio doni justitiæ, quæ indivisum habet nexum cum *vitâ*: ita etiam *fides* per justitiam habet connexionem cum *vitâ ipsâ*, & certò expectat beatitudinem, in cœlis consummandam. Saltem hic nexus est in

in dictis, *confugium fidei cum beatitudine conjungentibus*, ut videre est *Psal. 31: 20.* quod idem fidei adscribitur sub notione *arripiendi & retinendi.* *Prov. 3: 18.* & sub notione *ΠΙΣΤΙΣ confidendi*, *Prov. 16: 20. 3.)* Tandem notare oportet, *vitam* illam in sacris describi, *ut per fidem quærendam in Christo*, qui sub nomine summæ sapientiæ introducit ut in hunc modum loquens *Prov. 8: 35. 36. Me inveniens invenit vitam, & impetravit acceptationem à Domino: qui verò peccat contra me, anima sua vim infert, omnes me odio habentes mortem amant.* Hinc regi uncto, quem Deus filium suum genitum vocat, hoc datur testimonium; *Beati omnes, qui se recipient ad eum, Psal. 2: 12.* Dicit quoque Jehovah de lapide angulari, *credens* nempe in eum, *non festinabit:* id est non præcipitabitur, non pudet, ut is qui fugit; sed manebit cum hoc lapide angulari conjunctus, atque in illâ conjunctione tutus ab omni malo, *Jes. 28: 16.* Saltem huic lapidi debet *credens*, quod permanens sit in conditione salvari, atque in ejusdem inædificatione inveniat receptaculum contra omnia mala. Nec mirum; cum Christus nobis ubique in scripturis commendetur ut *rupes salutis*, omnibus *se ad eum recipientibus* salutaris, *Deut. 32: 4. 15. 37. ipse auctor salutis. Psal. 68: 20. 21. cuius est dicere Jes. 45: 21. 22. Quis fecit ea audire ab ante? pridem id indicavit? nonne ego Jehovah? prater quem non est Deus. Deus justus & NB. salvans non est prater me. Respiciete ad me & salvamini, omnes terminæ terræ. Tantum in Jehovah (dixit de me) justitiæ & robur. Vide ut in ipso justitiæ sint, qui solus dicitur salvans; & tantum in eo; utque salutem quærens debeat ad ipsum respicere, credendo, ut salutem accipiat.*

AUCTORITAS ORACULI

Per

HISORIAM

Implementi asserta.

§. I.



Ideamus jam in historiâ, quænam præconium euangelii, seu adventum Christi cum euangelio regni, consecuta fuerunt; idque convenienter huic prophetiæ. Proderunt statim diversimodè de Christi personâ sentientes, dum alii *Iesum* de regno cælorum loquentem, omnemque ejus rationem exponentem, lubenter audirent, cumque sequerentur sedulo: alii vero *ejus doctrinam*, utpotè suis præconceptionibus ac præjudiciis minus consentientem respuebant, nec ejus miraculis se ad fidem adduci patiebantur. Priores facti sunt *credentes*, qui *Iesum* profitentes esse *Christum*, veram vitæ viam in ejus doctrinâ inveniri fide tenebant. Posteriores autem facti sunt *ejus inimici*; qui cum ut seductorem populi damnarunt; ejusque doctrinam de ratione salutis, peccatori spem vitæ exponentem, magnâ cum animi aversione rejecerunt.

N. Num priores rectè sentirent? fuerintque, quos Prophetia nostra *justos ex fide* pronunciat? id solum ex analo-

analogiâ doctrinæ *Jesu* cum nostro oraculo colligi potest: docuit ille peccatori resipiscenti spem vitæ æternæ esse repositam, atque contra Sadducæos doctrinam de resurrectione carnis, & vitâ æternâ strenue defendit; idque secuti sunt ejus Apostoli; vide *Joh. 5: 28 29. Matth. 22: 23-33.* & confer *Act. 24: 14. 15. 1 Joh. 2: 25.* Tradidit eam vitam esse in se (*Joh. 14: 19. 11: 25. 17: 2. 3.* Confer 1 *Joh. 5: 11.*) & paratam esse credentibus in se (*Joh. 3: 16-18. 36. 5: 24. 14: 1-3.*) ita ut non credentes sint damnati, & perituri, *Marc 16: 15. 16.* Totam hanc causam ex mente Christi exponit Paulus in epistolâ ad Romanos, quam composuit per modum commentarii in hunc locum; suscipit enim in se ostendere Romanis potentiam evangelii, eamque collocat in doctrinâ de justitiâ fidei, quam spondet se expositurum juxta testimonium hujus dicti, *justus ex fide vivet, Rom. 1: 16. 17.* doletque eum, Judæos incredulos impegisse in hunc lapidem, quod justitiam fidei ignorantes propriam erigere justitiam studuerint, *Rom 9: 31-33. 10: 1-4.* Nec est, quod obtendant Judæi, Christianos non esse in fide suâ recte sentientes, eo quod *credunt in hominem:* fidemque nostram solum tendere debere in Deum, atque ita nos ex homine Deum facere. Sanè in Christum prophetam non solum, sed & rupem causamque salutis ac justitiæ suæ credunt Christiani ex præcepto Dei, spem vitæ facientis credenti in ipsum, cum dicit *justus fide in eum vivet.* Nec in alium credunt, quam qui est *filius Dei ab æterno genitus Psal. 2: 7. Prov. 8: 24. Mich. 5: 1.* Nec tamen eum ex homine Deum faciunt, sed eum hominem credunt esse *Deum manifestatum in carne 1 Tim. 3: 16.* qui exinde profitendus fuit *Jehovah justitia nostra, in quo sunt justitiæ & robora.*

2. Huic orthodoxæ, & ex prophetis hausta sententia contradicentes, *Iesumque blasphemiam* arguentes (*quod se patri suo similem* dixit, atque ex eo principio suum in salvandis peccatoribus potestatem habitudinemque derivavit) statim cum præconio nostri proclamatoris prodierunt in publicum, *Iob. 3: 20. 5: 16-18.* Hi ostenderunt se non habere *animam recte affectaminem*, *volentes ad eum venire, ut vitam habeant. Iob. 5: 40.* *Non rectum* fuerat eorum desiderium, qui, cum ille venit, in eo non invenerunt *adspectum*; *ut eum appetrent*; quam nauseam incredulitatis causam fore notaverat Jesaias. *Ies. 53: 2.* *Non itaque amarunt eum*, quem perversæ suæ expectationi minus respondere cernebant, quique in eo non videbant, quæ in ipso apparitura sibi persuaserant. Scilicet illi veram adventus Christi causam non tenentes (quæ erat sibi populum redimere vitæ æternæ hæredem, illumque digniore corporis sui sacrificio expiare, justificare, sanctificare, & abhinc glorificare) aliamque rationem adventus ejus sibi fingentes (quæ in populi à jugo hostium liberatione, nec non libertatis corporalis omnique prosperitatis externæ adductione, ut lex Mosæica tranquillè & exactè observetur, consisteret) *desiderarunt in Iesu* externam majestatem, nobilium comitium, apparatus ad bella gerenda necessarium, nec non opes & thesauros ad magna impendia facienda requisitos. Videbant hominem Iro pauperiorem, magnates fugientem, plebe inermi comitatum; & ad corporalis libertatis assertionem ineptum: hinc metuunt Romanos, ægrè id laturos, atque venturos armis, quibus facilè hanc plebem opprimant, urbem, templum, populum & omnia evertant. *Iob. 11: 48-53.* Imò dum primores corripiebat, nihil cum iis delibens, atque interim regnum spirituale moliretur;

metue-

metuebant sibi suisque dignitatibus, honoribus & muneribus. Hinc Jesum ferre non poterant, qui suam apud homines auctoritatem, suamque dictaturam, infallibilitatem & potestatem in rebus fidei & religionis, cultusque universi administratione sarrani tectam servare cupiebant; quæ omnia ille conculcare videbatur: ex quo gloriæ studio eorum infidelitatem derivat Dominus. *Joh. 5: 44.* Indè animus ab eo ejusque vitæ institutum averfus, propediem in omnia hostilia contra eum prorumpens, donec eum neci tradiderunt. Hujus *notæ* fuerunt omnes illæ *calumniæ*, quibus doctrinam Christi aggravarunt, quæ passim notantur in euangelio.

§. 2. Abhinc secuta est *divisio in populo*; aliis Christo adhærentibus; aliis eum cum suis relinquencibus.

N. *Credentes* convocati sunt in novum populum, & in regnum Christi introducti, ubi in unum corpus coaliti sub rege Christo Deum patrum colebant: atque ad eam societatem admittebantur *omnes in Christum credentes* tanquam *justi*, seu justitiam regni Dei assecuti, & jure civitatis gaudentes: nihil enim aliud fuit requisitum in eo, qui conjunctionem cum novo hoc corpore quærebat, quam ut crederet, atque in signum fidei baptismum se iniciari pateretur: juxta mandatum Christi, *Marc. 16: 16.* Comprobant hoc exempla in actis plurima. *Act. 5: 14. 8: 12. 36. 37. 16: 30 33.*

Primi, hoc corpus a constituentes, à Christo quem sequebantur *Christiani* dicti, fuerunt ex Judæis: quibus propediem alii accesserunt ex gentibus, ad eandem fidem se se convertentibus; qui omnes baptismum initiati, & communi corpori inliti, propriisque legibus viventes, communi fruebantur gaudio & solatio, quotquot *credebant corde ad justitiam*, atque nomen Christi proficeban-

fitebantur ore ad salutem, Jesum Dominum inclamantes, & summo-amore complectentes. In hac fide prædicabant se mutuo felices, quippè adoptatos ad *jus filiorum*, & hæredes constitutos omnium benedictionum supercælestium. Quorum *πολιτευμα* in cælis dicebatur, spe vitæ futuræ ita erant animati, ut præ istâ omnia bona hujus vitæ contempnerent, & læti hanc vitam in morte relinquerent.

Novus ille Christianorum credentium populus, nil nisi fidem ad justitiam postulans, & *initium temporis statuti pro fine æconomia visionis* agnoscens, non exigebat amplius à fratribus circumcisionem, ritulque legales Mosaicos; sed fidem per charitatem actuosam, ut de fidei suæ integritate ex operibus charitatis fierent certiores, & vitæ emendatæ exemplo qualescunque homines Christo lucrifacerent, imò ad hanc suam fidem pertraherent. Sic facti sunt populus singularis, hoc vitæ genere à mundo discretus, non communicans cum idololâtris, & turpiter peccato immeris, nec cum Judæis Christum abnegantibus, atque in rituum legalium usum justitiâ quærentibus.

3. Qui vero ex Judæis non rectè erga *Jesum* erant affecti, passi sunt se incitari contra Christianam fidem, nec in animum inducere poterant externum illum cultum templi esse cum cultu spirituali in libertate commutandum; non intelligentes illam rituum observantiam nihil facere ad justitiæ acquisitionem. Hi se adjunxerunt Sacerdotibus, & primum populi, eosque duces sunt secuti, quorum sub ductu *se subduxerunt*, Christianos ex Judæis à communionem suâ expellentes, & loqui ad suos consortes prohibentes. *Act. 4: 18-21. 5: 40.* Hinc sese convertebant ad persecutiones. (*Act. 5: 40. 8: 1.*) Imò quando apostoli synagogas ingrediebantur, obloquendo

quando & blasphemando effecerunt, ut illi hos omittentes docerent gentes; *Act. 13: 45. 46.* atque peculiare convenus fecerint, *Act. 19: 9.* Separarunt itaque se Judæi, Christianos ex Synagogis suis exturbantes, & omni modo persequentes. Eorum autem *separatio* concipi debet etiam ut *subductio*, quâ principem expeditionis illius, ad spiritualement mundi subjectionem instructæ, rejicientes, se templo applicuerunt, & ad collem istum tanquam tutum refugium sese receperunt, ægrè ferentes, quod gentes vocarentur ad fidem sine operibus legis profitemdam. Præ primis quod sacrificiorum templique abolitionem prædicarent apostoli; undè ab iis sævitum in *Stephanum* & *Paulum*, qui hoc monuerant. Proin *subductio* eorum fuit apostasiæ à Deo effectum, conjunctum cum *confidentia in carne*, *Phil. 3: 3.* atque ita à se invicem recedentes liberati sunt Christiani à molestâ istâ justitiariorum consuetudine & commercio.

§. 3. In partibus illis divitis etiam observare licuit, ut *justi ex fide ejus* sint conspecti *vite initialis* participes; qui verò *se subducebant* gratiâ Dei expertes.

¶ Probavit sanè *Deus* multis modis quasi ad oculum, *justos ex fide* factos, qui in *Jesum* credebant, quando illis jura regni cœlorum concessit. Primum & primarium argumentum, quo in *Jesum* credentes comprobati sunt publicè *justi* (seu à Deo declarati regni cœlorum cives legitimi), & omni jure civitatis gaudentes) invenire licet in *effusione Spiritus Sancti super eos*; quæ quinquaginta dies à cruce Christi & sepulchro ejus evacuato accidit: quâ inter solennitates pentecostales primi resurrectionis & exaltationis Christi testes spiritu cœlitus delabente correpti, divinâ istâ inauguratione in novum Dei populum publicè inuncti sunt: *Act. 2: 1.* atque ita hoc signo ostendit *Deus* se cum œcono-

miâ spiritus sui migrasse ad illos, qui verbum præconis susceperant: quale quid etiam factum in aliis legimus. *Act.* 8: 15-17. 10: 44-46. 19: 6.

Erat & hic novus gradus adventus Christi, quo venit in spiritu, suos ad illam expeditionem ungens, quâ mundi hæreditas veniebat occupanda. Hujus armaturam conficiebant *ille lingue igneæ*, cum dono linguarum receptæ, quarum vim sentierunt, qui eos in quavis dialecto audiebant magnalia Dei celebrantes: hostibus ringentibus, aliis verò ad fidem transcuntibus.

Abhinc videre licuit hos verè *justos*, ex *fructibus justitiæ Christi*, qui iidem fuerunt *fructus spiritus Christi*, novum hunc credentium populum sanctificantis & obfignantis; undè *sapientia justificata fuit per filios suos*: effecit enim *illa fides*, ut gentes ommissis idolis, spretisque mundi voluptatibus, sanctè, temperanter & justè ambulaverint in hoc mundo; credentes Mosis & Prophetis, atque unum verum Deum *Iehovam* colentes. Hæc observantes non possunt non in his agnoscere *spiritum vitæ*, qui in Christo est, efficacem; eosque *vita sanctorum* per sanctificationem factos esse participes. Cui accedit Christianorum in fide & spe vitæ *πληροφωρία* cum gaudio omnique animi solatio, quæ gratia est spiritus obfignantis, eos etiam mediis in passionibus & martyriis singulari lætitiæ sensu afflantem: quæ alia vitæ spiritalis flamma est; & æternæ prægustus. *Act.* 7: 55-60. hujus posterioris exemplum exhibetur in morte *Stephani*, & centena alia extant in martyrologiis.

Adde etiam contestificationem *miraculorum*, regnum illud Christi concomitantium, & gratiam Dei supra illum populum novum probantium, quæ adeo fuerunt evidentiâ, ut ne quidem Synedrium Judæorum magnum aut quenquam in populo laterent: *Act.* 4: 16. 17. 8: 5-8. 9: 33-42. Conf. *Hebr.* 2: 3. 4. 2. In-

2. Interim quoque palam factum est, *subducentium* multitudinem à Deo fuisse desertam, quippe spiritum Dei vacuum, & hinc omni bono fructu destitutam: quo constaret eos à Christo recedentes, recessisse à Deo, & extra dispensationem gratiæ habitasse in arido. Audiamus *Iosephum*, gentis suæ mores depingentem B. J. L. VII. C. 28. *Fuit* (inquit) *quodammodo illud tempus apud Iudeos omnium generum malitiæ facundissimum: ut nullum opus intermitteretur infectum: nec si quis excogitando fingere voluisset, haberet quo magis novum aliquid inveniret.* NB. ita & privatim & communiter omnes unum erant, & exsuperare alium alius tam impietate, quam iniquitate in proximos certabant: potentes quidem multitudinem male tractando, multitudo verò ad interitum potentium properando. Illis autem inerat *Dominandi cupiditas; his autem vim faciendi, bonaque locupletum diripiendi.* Quis ad intestina Judæorum dissidia attendens, quibus subortis scelestum manifestarunt animum, non animadvertit Deum super hanc gentem effudisse spiritum vertiginis & furoris, ad omnem impietatem & injustitiam populum communiter concitantem? Repeto hic locum *Iosephi* de B. J. L. VI. c. 16 de gentis impietate ita loquentis. *Non equidem recusabo dicere, quæ dolor jubet. Puto si Romani contra noxios venire tardassent, aut hiatu terræ devorandam fuisse civitatem, aut diluvio perituram, aut fulmina ac Sodomæ incendia passuram: multo enim magis impiam progeniem tulit, quam quæ illa pertulerat.* & cap. II. in suo ad Judæos alloquio. *Vos autem quid ex his, quæ legis conditor bene dixit, egistis? quid, quod is execratus est, prætermisistis? Quantum autem illos, qui citò periire, impietate superastis? non occulta dedignantur peccata, hoc est, furta, insidiasque*
atque

atque adulteria, rapinis, cædibus certatim, novas maleficiorum excogitastis vias. Sanctum verò templum factum est omnium receptaculum, & indigenorum manibus pollutus est locus, quem Romani ex tam longinquo adorabant: & postea. Sanctis relictis Deum fugisse putaverim: hisque nunc adesse, quibus um beum geritis. Anne bonus quidem vir domum flagitiosam fugiet, & domesticos oderit? Deum vero malis vestris inherere arbitramini, qui etiam occulta conspiciunt, & audit omnia, quæ tacentur? Quid autem apud vos taceatur? quid celatur? quid non etiam inimicis planum factum est? iniquitates enim vestrae velut in promptu, neminem latent, inque dies singulos, quas pejor sit certamen habetis, atque ita nequitiam ut virtutem demonstrare contenditis.

§. 4. Tandem videre licuit subductionis illius fructus amaros, quandò illi pudefacti sunt, qui clivo adherentes, vanum illud fuisse confugium experiebantur, & divino judicio subversum: ex quo judicio exempti fuerunt in Christum credentes.

N. Venerunt illa tempora, quibus Deus abruptâ suâ tolerantia gentem illam perfidam, ceu progeniem *perversam*, in ultimas conjecit angustias, dignas pro merito pœnas ab eâ repetens; quando enim ruptâ cum Romanis pace bellum exarsit inter utramque gentem, non nisi cum consummatione reipublicæ Judææ, & urbis templique subversione, finiendum; facile signa accensæ in gentem suam iræ Dei observabant; quam ut effugiant, recipiunt se Judæi ex omnibus terræ partibus, hostium cædibus & direptionibus patentibus, ad templum, & civitatem olim sanctam, sed jam sanguine commaculatam, & per excisionem uncti Ducis profanatam; frustra sibi spondentes eo in loco evasionem ex
 manu

manu hostium, & protectionem ab irâ Dei, ubi tam malè missum à Deo prophetam exceperant. Tunc enim experti sunt, ut hac sua subductione Deum in Christo delerendo semet non solum ostenderint gratiâ Dei indignos, sed etiam se subtraxerint alis defensionis divinæ, quoniam viderunt se à Deo traditos in potestatem hostium. Saltem ipse *Titus Vespasianus* observavit Dei manum; adversus ipsos belligerantem, eosdemque eousque tanquam profugos, sui que desertores, & hostes ejus factos insequentem, ut ad amicos suos se convertens dixerit, *Ὁν θεῶν ἐμαχνησάμεθα, ὦ ἄνδρες!* cum Deo expugnavimus, ô viri! Imo *Suidas* auctor est eundem *Ægyptiis* coronas triumphales victori offerentibus dixisse: non ego hoc feci; sed Deo irato, populum suum ob peccata castigare volenti, manus meas accommodavi. Jure merito voce ecce jubemur oculos dirigere in subducentes, præ amore sacrorum abrogandorum à Christo sese avertebant, eaque armis defendere molientes: qui non perpendebant, quod in festo pentecostes eorum Sacerdotes, templum interius ingressi, post auditum strepitum & sonitum etiam vocem claram & distinctam audiverant, monentem *μεταβαίνωμεν ἐν τῷ ὄρει*, migremus hinc: vocem inquam, numinis secessum unâ cum loci profanatione, cultus istius abrogatione, nec non defensionis divinæ ablatione indicantem. Hæc attendenti etiam porro, videre daretur quemcunque eorum tristi fato (hunc fame, alium peste, tertium gladio) occumbentem; paucosque evadentes tanquam bruta animalia ad miserissimam se rvitorem damnatos, distractosque; imo videre daretur illud ipsum confugium subversum, profanatum & conculcatum in secula: ut usque in diem hodiernum experiantur Deum subductionis istius strenuum vindicem.


2. Contra vero Christiani, in testimonium causæ,

ab hoc iudicio (Deo monitore) exempti fuerunt: quippe *credentes*, id est vitæ æternæ hæredes facti per iustitiam Christi, ac proin divino patrocinio freti, qui voce Dei vocantis iussi sunt *inde migrare*, ne communi cum Judæis malo implicarentur; monebantur enim ut ex urbe in oppidum (nomine *Pellam*) trans Jordanem salutis causâ aufugerent; idque monitum secuti (postmodum experti divinam erga se clementiam, quâ ex imminente periculo liberati fuerunt) Deo protectori suo summas pro tanto beneficio egerunt gratias. Quicquid etiam contra hos credentes moliti sint hostes, ut novum hunc populum in herbâ opprimant, frustra tamen fuerunt, spiritu vitæ euangelium concomitante, & ex hoc regenerationis semine quotidie novos fidei professores excitante, imò ad gloriam regni Christi sanctificante; undè ecclesia hoc duce & auspice perstitit, & ex insigni gentium accessu eo usque aucta fuit, ut per tota secula in toto orbe conspicua remanserit, etiam inter pseudo-Christianos cum superstitionibus & erroribus militans.

SUBSECTIO SECUNDA

De Subactione Monarchiæ regno Christi ad-
versariæ

Analysis.

§. I. ontinuat hinc porrò sermo Dei, at-
que pergit à iudicio *Judæorum* (qui se
subduxerant) ad *judicium gentium*, sub
insigni monarchatu se præconio regni
Christi opponentium; quæ duo iudicia hic loci ita inter se
comparantur, ut etiam tanquam proximè cohærentia
connectantur: quam comparationem excutiemus ad
vers. 5. Hinc facilè colligimus subsequentiæ rerum
argumentum non posse referri ad tempora præconium
testis istius veracis fidemque adstipulantium anteceden-
tia: sed necessario spectare ad tempus regni Christi, à
quo ecclesia credentium in Christum fuit collecta. Ab-
errant enim à sermonis tenore isti Interpretes, qui ne-
scio quo saltu retrogradò hic ad tempora monarchiæ Ba-
bylonicæ resiliunt: comparatur enim *Monarcha aliquis*
perfidus, in visione oblatus, respectu iudicii perferen-
di, cum Judæis, ob subductionem supplicio affectis:
undè sequitur prioris iudicium post illud *Judæorum* fuis-
se expectandum. Apponimus hic, quæ Cl. *Coccejus*
habet in commentario suo. „ Hanc *descriptionem iudi-*
„ *candi* (inquit) multi interpretes accommodant Baby-
„ lonio. Sed patet, aut eodem, aut etiam majori jure ac-
„ commodari posse Romano. Edenda igitur est ratio,

,, quare non Babylonio debeat accommodari. Nam
 ,, dubitari non puto, annon debeat certo subiecto ap-
 ,, propriari. Non enim hic est generale dogma, sed
 ,, prophetia de speciali re gerenda. Nos igitur Roma²
 ,, no illam vindicamus propter filum prophetiæ. Jam
 ,, enim de Nebucadnezare actum erat: neque erat quid
 ,, causæ, quare de illo amplius diceret. Et sufficiebat
 ,, iudicium de ipso subintelligi partim ex simili, par-
 ,, tim ex promissione de restitutione dâ prophetiâ ac Chri-
 ,, sti adventu. Neque commodum est, postquam de
 ,, Christi adventu actum est, & de excidio Judæorum, &
 ,, conservatione Ecclesiæ Christianæ, ibi saltem quen-
 ,, dam fieri ad anteriora tempora, & non agi de affli-
 ,, gentibus Ecclesiam Christianam Romanis. Conse-
 ,, quens hujus applicationis ad Nebucadnezarem est,
 ,, ut etiam sequentia non habeant certam sed vagam ap-
 ,, plicationem; atque ita tempus visitationis nostræ co-
 ,, gnosci non possit. Denique veritas elogiorum côm-
 ,, petentium Romano, ut & iudicii, ostendit hanc ap-
 ,, plicationem à mente Spiritus sancti non esse alienam.
 ,, Sic igitur prophetiam hanc παραφράζομεν. Quum ve-
 ,, nerit Testis ille verax, nolite expectare pacem, sed
 ,, bellum. Solus credens in ipsum justus erit; solus
 ,, vivet. Atenim in populo Judaico multi erunt, quo-
 ,, rum anima non recta in ipsum erit. Hi se contra
 ,, Deum erigent fiducia montis sui, in quo templum
 ,, ædificatum est. Eodem tempore erit Princeps, cui
 ,, totus orbis erit subditus, extra Ecclesiam. Is quo-
 ,, que fidem faller fidelibus subditis, & eos miseris mo-
 ,, dis affliget. Quod mirandum non erit. Nam si illi,
 ,, qui sui sunt, ita contra ipsum intinuerunt, quid
 ,, non facient extranei & luxuriosi, & dominium quæ-
 ,, rentes in mundo, maximè ab illis per calumniam

in Christianos tanquam nefarios & seditiosos concitati?

§. 2. Ratio hujus argumenti, in continuatione sermonis pertractati fuit, populum Dei erudire de continuandâ regni Christi lucâ, ejusdemque potenti defensione per judicia hostium; in quâ re expeditionis ad hæreditandum mundum ejusdemque subjectionem sub Christo, notandus successus, per partes spectandus. Post Judæorum confusionem sequebatur in visione spectandus magnus idololatriæ gentilis defensor, per varia Dei judicia etiam auferendus.

§. 3. Occurrit in hâc pericopâ sermo Dei de Monarchæ alicujus imperio, deque eo ob crimen perfidiæ severius etiam puniendo; atque continet ejus

I. Alloquium ad prophetam, & per eum ad justos, quo crudiuntur.

N. *De futurâ hostis perfidiâ* contra justos, quam derivat ex ejusdem genio & luxuriosâ ac insatiabili indole. vers. 5.

Q. *De communi* plurium *præfagio* ac præjudicio, quod in parabolam abiret, atque ejus futurum exitium præsumeret, cujus nota.

a. Præfationem. vers. 6. a.

b. Argumentum, ex criminibus interitum præfagens. vers. 6. b.

II. Alloquium ad hostem, quasi Sententiæ pronuntiationem adversus eum referens: ubi iudicium futurum.

N. Definitur. vers. 7. 8. a.

Q. Justificatur à gravitate criminis singularis. vers. 8. b.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Verf. 5. *Quantò magis vinum perfidè agens, Vir superbus, qui non inhabitat grata: qui dilatavit instar inferni animam suam: etiam ipse est ut mors, quæ non satiatur: & aggregavit ad se omnes gentes, & collegit ad se omnes populos.*

§. 1. Connectitur hic sermo cum priùs dictis per voces וַיִּשְׁתַּחֲוֶה, quæ comparationem imparium faciunt; atque si axioma negativum præcesserit, *quantò minus*, sin vero affirmativum, *quantò magis* vertitur. Vide Deut. 31: 27. 1 Sam. 14: 30. Prov. 11: 31. Vide Glass. Phil. 1 3. tr. 7. can. 4. Comparatio instituitur inter Judæum incredulum & gentilem quendam luxuriâ & fastu inflatum: si ille odium concepit & se subtraxit, *quantò magis* se opponet regno Christi, qui ab omni disciplina Dei alienus est, legem & prophetas non agnoscit, imò nec Deum nec homines curat, totus immerfus voluptatibus & humanitate exutus. Si ille, qui Christum exspectabat ex prophetiis se subduxit: multo magis se adungere Christianis negabit, & se contra illos accinget profanus ille, & ferox tyrannus, extra ovile Dei degens.

§. 2. Describitur hic adversarius aliquis novus à suis characteribus, nil clementiæ præficientibus, quorum primus est, quod vinum eum faciat perfidum: *vinum*, inquit, *perfidè agens*: id est *vinosus perfidè agens*, ut in voce *vinum* sit ellipsis, pro וַיִּשְׁתַּחֲוֶה

vir vino deditus, seu vini potator. Confer Prov. 20: 1. Alii ellipsin præpositionis statuunt, & conferunt Zach. 10: 7. quos sequitur *Munsterus*, vertens, propter vinum perfidus. Quidam per metonymiam effecti-resolvunt, atque verba *vinum prævaricatur*, exponunt, vinum hominem facit prævaricantem; atque conferunt Prov. 20: 1. Hof. 4: 18. Res ferè eodem redit, nisi quod prius nescio quomodo magis placeat, ob sensum molliùs fluentem. *Hieronimus* vertens, quomodo *vinum potantem decipit*, vocem *potantem* de suo ingerit, & כנר ad significationem decipiendi revocans, non servat perfidiæ scelus, quod includitur, Lxx habent κατοίμενος, sed viri doctissimi rectè legendum censent κατοικιμένος, *vino madidus*, temulentus; quis enim credat (ait *Capellus*) Lxx adeò ignorasse vim & significationem vocis tritissimæ & vulgatissimæ, qualis *וין* *vinum*, ut eam reddiderint κατοίμενος, quæ insolita est, nec alibi usquam aut apud profanos, aut apud ecclesiasticos scriptores facilè reperitur: cum contra vox altera pro *ebrio* veniat apud *Platonem* in libris de legibus. Haud levis est suspicio literæ unius omissione illam mutationem librarii incuriã, aut scioli audaciã factam fuisse lapsu (judice *Capello*) eo procliviori, quod arrogantia, & contemptus magis meliusque convenire illis viderentur, quam temulentia & contemptus. Ponitur hic *temulentia* hujus adversarii pro omni luxuriã; tanquam species pro genere; *vinumque* allegatur, quoniam illud in computationibus & commestationibus primum voluptatum est fomentum; cum etiam sine *Baccho* frigeat *Venus*. Solet autem voluptatis studium homines facere vccordes, belluinos, nihil perpendentes.

Idem ille vocatur etiam כנר *perfidus* (conf. cap. 1:

13.) nempe in eos, qui se ejus fidei committunt: notat itaque hominem nullius fidei, foedifragum, pactis non stantem. Hoc vitium *perfidiae* in homine remulento reverà gravissimum & multum metuendum est; quia tales solent ad libidinem animi explendam nefanda committere scelera, nil perpendentes, nec datam fidem vel hilum curantes.

§. 3. Secundus ejus character est, quod sit גבר יהיר *vir superbus*. Nota vocem גבר sæpè in sacris notare virum in bello fortem, ac armis prævalentem, atque ita *heroem*; ut concipiatur armis & victoriis clarus; *Job. 38: 3. 40: 7. Jer. 41: 16.* Vox יהיר notat *superbum, arrogantem, audacem*; qui nec Deum, nec homines curat, ut ille, *Luc. 18: 2. 4.* Occurrit eadem vox etiam *Prov. 21: 24.* Talis suâ potentiâ inflatus, putat sibi licere, quicquid valet ac lubet, ac sæpè ad se divinos rapit honores, & se ultra communem hominum sortem effert: ad quod malum sæpius Monarchæ & fortunati belli Duces proni sunt: ex quo principio evadunt Tyranni.

§. 4. Terminus character est, quod dicitur *grata non inhabitare*. Hebr. ולא ינח. Hoc non uno sentu accipiunt interpretes. *Hieronymus* vertit, & non decorabitur, qui verbum accepit, quasi ejus radix esset נח; nisi quis forte putet ejus loco esse legendum, & non demorabitur: cum verbum נח etiam commemorari in loco notet. Hinc alij legunt, non manebit in habitaculo suo: qui exponunt, non durabit regnum ejus diu, sed post paucos annos delebitur. Hi accipiunt, ut per modum comminationis dictum, quâ ejus supplicium prædicatur. Verum de ejus judicio postea agitur, & multo graviora dicuntur: imò juxta hanc versionem in hoc dicto nervus esset comparationis, qua conferendus esset

effet cum Judæis in iudicio. Cum ille potius videatur cum iis conferri quoad aversionem animi, & confortationem sui contra regnum Christi. Lxx vertunt *ἐδὲν μὴ κερδαίνῃ* nil sibi proderit, quo sensu hoc verbum adhibent, 1 Sam. 12: 21. Verum rectè notat Capellus se causam, cur ita verterint, non videre. *Drusus* legit, *qui non manet in habitaculo suo*; atque exponit, qui se intra limites imperii sui continere non potest: idque consentire ait cum sequentibus, *qui dilatat animam suam instar inferni*. Ast notandum nihil in textu esse, quo habitaculum notetur ad ipsum tanquam suum referendum esse. Notum est, quod *וַיָּבֵן* noveret locum commodæ & gratæ commorationis, sicuti pascua læta sunt ovibus, 2 Sam. 7: 8. *Hof.* 9: 13. Verbum *בְּחִיבִיל* vertitur *Exod.* 15: 2. *gratum habitaculum facere*, atque sic in hoc loco, *qui non inhabitat gratam mansionem*. Hæc aliquandò sensu emblematico veniunt: sic eleganti oppositione *refractarii* dicuntur *habitare siticulosam*. *Psal.* 68: 7. *conversi vero habitare pulchritudinem Dei*. *Verf.* 19. Intellige igitur ecclesiam tanquam mansionem gratam & commodam, ut affirmetur eum non habere in gratâ illâ mansionem locum: atque tunc depingitur, ut cum ovibus Christi non cohabitans, ecclesiæ exors: ac proin inter alienos seu gentiles numerandus: princeps infidelis.

§. 5. Quartus adversarii character ponitur in *regnandi cupidine nunquam satiabili*: quæ eleganter describitur per comparisonem *inferni & mortis*. *Qui dilatavit animam suam instar inferni*. Vox *שָׁדַי* anima hic (urî & sapius) mentis appetitum & desiderium significat: sicuti ad *verf.* 4. *anima non recta* dicebatur, quæ desiderium suum non inveniebat in Christo, ejusque præconio. Ita hic *anima* respicitur sine fine & modo am-

bitiosa. Huic tribuitur *dilatatio*, quæ metaphorica locutio est, aliquandò etiam *ori* applicata (vide *Psal.* 81: 11) significans amplificationem desiderii, se ad ultra extendentis, etiam postquam magna acquisivit. Ea dominandi cupido *cum inferno* comparatur, nunquam non recipiente; undè emblema factus est hominis, nullâ fortunâ satiati, sed semper plura desiderantis. Conf. *Prov.* 27: 20. 30: 15. 16. *Jes.* 5: 14. Sic etiam Poëta *Acherontem avarum* dixit.

Addit, & *ipse instar mortis, quæ non satiatur*. Eleganter *mors* tanquam ejusdem *cum inferno* classis emblema hic ponitur, quæ tanquam voracissima bestia quotidie sumit & absūmit, ita ut nunquam satiata à devorando desistat. Repræsentatur itaque avidus ille rerum publicarum, principatum, & regnorum absorptor, ut nondum forte suâ contentus; cui canon ille Hercules *plus ultra* agendi norma est; non aliter ac *mors*, quæ humanum genus absumere non cessat. Ita ad vivum depingitur eorum ingenium, qui ad Monarchicam dignitatem adscendunt; quorum studia ex hoc solo nascuntur principio, quod inexplebilis gentium sub unum imperium colligendarum aviditas eorum occupavit animos; quippè qui nunquam victoriis saturati recedunt.

§. 6. Hic genius adversarii nostri illustratur ex factis anterioribus, cum dicitur porro: & *aggregavit ad se omnes gentes, & collegit ad se omnes populos*. Videas ibi distinctè memorari (𐤀𐤓𐤁 & 𐤀𐤓𐤕) *gentes & populos*: vocantur autem *gentes* in sacris homines, inter se ad regnum aut rempublicam constituendam coalitos, sed sine vero Deo, justisve legibus degentes. Nomen *populorum* imponitur tribus Israël, Deum verum Regem recipientibus, & juxta legem ejus justè viventibus: ut videre est, *Num.* 23: 13. Quando *omnes* dicit,

dicit, tam gentiles, quam Judæos, sub uno capite *aggregatos, & collectos*, evidenter *παμβασιλείαν* describit, seu imperium universale sub uno principe, monarchâ, submissum. Est autem de stylo sacræ scripturæ eum in modum quatuor monarchias describere. Ita Monarchia Babylonica depingitur *Dan. 2: 37.* ubi Nebucadnezar *Rex Regum* audit, cui Deus cœlorum *omnia*, in quibus habitant filii hominum, in manu dederit, sub ejus dominatû *universa* constituens. *Dan. 4: 19*, de eodem dicitur, quod potestas ejus *in terminos universæ terræ* pervenerit. *Cyri* imperium, quocum secunda monarchia initium accepit, definitur, quod Deus illi *omnia regna terræ* dederit, 2 *Chron. 36: 32. Esdr. 1: 2.* Tertia monarchia imperatura dicitur *universæ terræ Dan. 2: 39.* De quartâ etiam asseritur *Dan. 2: 40. Omnia conteret, atque comminuet.* Hoc tamen non ita est accipiendum, quasi non certis inclusæ fuerint illæ terminis, ultra quos nationes haud devictæ subjugatæve extiterint: prima enim & secunda terminum habuerunt *Hellespontum*. Alexander magnus portas Caspias, ferratis repagulis obferatas, claudit. Romanorum autem monarchia totalem terminum habuit *Euphratem*. Nulla harum *Scythicas* subegit gentes, aut ultra *Tanaim*, Gangemque fluvios progressâ est. Omitto jam *Americam* olim incognitam, & vastas *Africa* regiones, ultra *Nigrum* positas. Verum, cum istæ regiones ferè incultæ; aut à barbaris habitatæ censerentur, non veniebant in numerum: atque vox *omnes* restringenda est ad cultissimas & spectatissimas nationes, singulari robore conspicuas: adeoque hæc phrasis videtur solum *supremam in toto orbe potentiam* describere; cujus etiam pacem quærant Reges, qui ei non subsunt. Qui hic designatur *Monarcha*, concipitur æque Judæos ac gentes sub imperio suo

tenere: quod etiam in quatuor monarchiis, à Daniele expositis, obrinuit. Hinc in Theologiâ propheticâ notandum: cum principio regni Christi quandam ex gentibus fore nationem, cujus Princeps monarchiam tenens etiam Judæos haberet sub potestate suâ. In colosso Nebucadnezaris quarta notatur monarchia, sub cruribus & pedibus repræsentata, quâcum componitur primus regni cælorum ortus, *Dan.* 2: 39-40. De hoc principe ejusque regno confer, *Jes.* 5: 26-29. 41: 31. *Ezech.* 21: 14-16. *Dan.* 9: 26. 11: 36. *Mich.* 4: 14. Hujus etiam notatur impietas, *Ezech.* 7: 20 21. *Superbia Dan.* 11: 36. & inflatiabilis crudelitas, gentisque subjugandi cupido. *Jes.* 5: 29. *Ezech.* 21: 14. 15, *Dan.* 2: 40. *Zach.* 1: 8. 6: 7. Huic etiam Judæi forent subjecti. *Num.* 24: 19. *Zach.* 1: 10. 6: 7. *Jes.* 5: 26. *Mich.* 4: 14.

Verf. 6. Numquid non omnes isti super eum parabolam ferent? (cujus explicatio illi erit enigmatum loco) dicetur enim, *Væ multiplicanti non sua! Quousque? & accumulanti contra se densum lutum. (aut es alienum.)*

§. 1. In visione, quâ monarcha ille adversarius prophetæ sistebatur ut præfens; eidem objicitur multitudo, quæ aliquando omnia mala ominaretur de hoc Tyranno, idque sub parabolâ. *Parabola* autem nihil aliud est, quam proverbium exemplificatum. Vox ^{למשל} *sententiam* notat, aureæ regulæ vim habentem, a hominum ore communiter usurpatam, circumlatamque, quæ stylo laconico paucis multa dicit, & amplissimæ utilitatis

tilitatis monitum continet. Formam habet *adagi* seu *axiomatis*, argumentum prudentiæ, nervosâ brevitate, exponentis. *Prov.* 1: 1. Aliquando *parabola* vertitur, quando tale axioma historia exempli quasi investitum incedit; *Psal.* 49: 5. 78: 2.

Verbum NUN ad cap. 1. 1. expendimus, in cujus significatione etiam *prolationem oris*, seu *claram elocutionem* includi vidimus: proin indicatur illi sermo male ominantium, verum axioma (quod tristioris præfagii foret fundamentum) sub involucri applicationis involventium; qui publicè audiretur inter homines.

Objectum, in tali parabolâ, male illi ominante, notandum, est injustus ille gentium mundique Dominator, præcedenti versu descriptus; omnibus justis, in Christum credentibus, gravis & iniquus.

Qui verò se mutuo istâ parabolâ erigerent, & consolarentur, in hac visione indigitantur ut *ingens multitudo*, sed quasi in unum & distinctum agmen conglomerata; quam commonstrans Deus, de eâ dicit prophetæ, *isti omnes*: ut proin faciliè dignoscas sub iis non comprehendi omnes & qualescunque gentes & populos, sed ex iis omnibus collectos, & ad singularem professionem ac spem sejunctos, qui verbo Dei innixi, in spem liberationis ab istâ tyrannide, casum istius imperii expectabant. Proin populum Christianum hic respicit, sub regno Christi militantem, atque de quartæ monarchiæ Tyrannis, eorundemque exitu, nil boni præfagientem. Communem illam spem ecclesiæ, Dei judicio ex ejus manibus eripiendæ, sibi formare possent ex prophetiis, eam partem factorum ecclesiæ præcinentibus.

§. 2. Prædicatur porro, quoad modum istius parabolæ, quod piis faciliè foret intelligibilis propter claram expositionem; ast hosti *enigma*: *cujus*, inquit

textus, *explicatio illi erit enigmatum loco*. Opponuntur inter se מליצה & חידה, *explicatio & enigma*. Posterior vox *enigma* vertitur, quæ vox sermonem notat subjectum occulrantem, non nisi per sagacem conjecturam, aut loquentis applicationem & indicationem investigandum: uti ex historiâ *Simsonis* evidens est *Jud. 14: 12. 13. 16*. Pluries proponitur *parabola* cum *enigmate*, vide *Psal. 78: 2. Ezech. 17: 2*. quatenus rei, sub parabolâ propositæ, non omnibus obvia est ad subjectum applicatio. Ast una eademque *parabola*, quæ aliis obscura est, aliis denuo clara dicitur, habens מליצה evidentem *expositionem* in clave cognitionis, quoniam, qui in sacris exercitatos habent sensus, ex principiis quibusdam revelatis facile mysterium recludunt: est enim unus idemque sermo, antequam ad omnia attenderis, *enigma* rem occultans: cum verò omnia consideraveris, sermo rem illustrans. Hic verò notatur *parabola*, cujus ipsa *expositio* viro arroganti foret *enigmatum loco*: quippe, qui talia audiens, ea non crederet, atque vel exinde non attenderet de se dictum, per incuriam & non advertentiam ad eam applicationem nihil horum perpendens.

§. 3. Hinc ad ipsam *parabolam* accedit, quam concipit ut promulgandam, *Dicetur enim*. Futurum activum in textu impersonaliter accipiendum pro genio linguæ latinæ in passivo vertimus, & *copula* sensu ætiologico, quod frequenter fieri in confesso est apud Grammaticos. Notat quemlibet ex illâ turbâ, Christianam fidem profitente, & magnitudine istius imperii non fascinatâ, sicut cæci gentiles, hoc communiter professurum.

§. 4. Diæterium adagii *Væ* denunciat *multiplicanti non sua*. Reatus, qui notatur, oritur ex crimine injustitiæ,

stitiæ, quam insatiabilis hominis avaritia parturire solet. *Deus* singulis familiis & nationibus possessionem concessit suam, cui dono suum cu usque *jus* in mundo ininitur: *meum* enim & *tuum* est, quod divina providentia, benedictionum divinarum distributrix, per vias legitimæ acquisitionis, *mibi* & *tibi* largita est. Exigit autem munificus ille donorum suorum largitor, ut nemo illud proximi jus protervâ insultatione violet, sed quilibet suâ forte sit contentus. Contra facit, qui *multiplicat non sua*, id est, nullo jure ad se rapit, quæ legitimè ad alios spectant, quæque alii ex manu Dei benedictentis cum gratitudine receperant. Inest quoquè in verbo *multiplicandi* emphasis, notatque homines ultra mensuram, & plura quam opus habent, congerentes: atque sic etiam injustitias sine fine, & sine resipiscentiâ præter necessitatem multiplicantes. Hunc *injustitiæ reatum* haud censendum esse levem, aut minoris momenti, monet parabola, dum huic *væ* suum intentat: notat enim ea particula comminatoria *judicium* Dei gravius, talibus imminens. Itaque axiomatis & canonis loco habetur, tanquam naturâ cognitum, & ex ideâ Dei, ut mundi rectoris & judicis, facile derivatu, quod opes rapinâ & injustitiâ partæ non sint stabiles, quodque raptor non facilè effugiat vindictam Dei. Huc spectant adagia sacra, *Prov.* 3: 33. 10: 3. 28: 8. 22. Nec non communia, *Syrach.* 40: 12. Videas id etiam à scriptoribus profanis notatum. Sic *Hesiodus*: in oper. & dieb. vers. 352.

Μη κακὰ κερδαίνειν, κακὰ κέρδεα ἴσα ἀτήτιν.

Ne mala lucreris, mala lucra æqualia damnis.

In hunc sensum etiam inter Poëtas cecinit *Sophocles* in *Antigone* verl. 317. 318. 319.

Οὐκ ἐξ ἅπαντος δεῖ τὸ κερδαίνειν Φιλεῖν,
 Ἐν τῶν γὰρ ἀισχυρῶν λιμμάτων πλειονας
 Α τωμένους ἴδοις ἂν, ἢ σεσωμένους.

*Non undecunque lucra gaude querere,
 Plerosque siquidem turpibus de questibus
 Auferre damnum, non salutem videris.*

Hicse addatur *Menander* *Grotio* citatus

Πλεονεξία μέγιστον ἀνθρώποις κακόν,
 Οἱ γὰρ θέλοντες προσλαβεῖν τὰ τῶν πέλας,
 Α ποτυγχάνουσι πολλάκις νικώμενοι
 Τὰ δ' ἴδια προσθεῖσι τοῖς ἀλλοτριῖσι.

§. 5. Hinc fit progressus ad diuturnitatis admiratio-
 nem; dicunt enim *quousque*? verum cum id dicitur,
 simul tamen notatur talem alieni boni invasionem & ac-
 cumulationem non posse perseverare in perpetuum:
 agnoscit quidem injusti imperii raram diuturnitatem,
 qui hanc parabolam profert: verum eo non obstante
 spondet sibi approximantem interitum, credens quo
 diuturnior fuisset alienorum possessio, eo propinquo-
 rem exspectandam esse imperii istius dissolutionem: cum
 nemo usucapiat apud Deum, iudicioque ejus temporis
 protractione non praescribatur; ut eleganter ad hunc lo-
 cum annotavit *Cl. Coccejus*.

• §. 6. Subjungit porro parabola, atque intentatum
 suum *vs* minatur etiam, *accumulanti contra se densum
 lutum!* vel, ut alii vertunt, *accumulanti in se vs ahe-
 num*. Vox **טַטְטַע** non eodem modo accipitur ab In-
 terpre-

terpretibus. Alii vocem compositam volunt, pro עב-טיט, quod *spissum lutum* significat, & ab auctore concordantiarum Hebraicarum (monente Fullero in Misc. Libr. 5. c. 8.) exponitur per רבוי הטיט *multum cœni lutive*. Hanc sententiam vetus interpret latinus secutus transtulit: & *aggravat contra se densum lutum*. Fullerus, *apud vel supra se*: qui mentem adagii sic exponit: quod Tyrannus ex insaturabili avaritiâ divitias ex immensis omnium gentium rapinis congestas, densissimi luti instar, in suam ipsius perniciem coacervaverit, paulo post eisdem, tanquam cœnosâ & voraginosâ palude, penitus absorbendus. Sunt, qui coacervatos ejus thesauros ita per contemptum vocari volunt, sicuti Naumachus aurum & argentum *pulverem* vocat, scribens Χρυσός τοι νόμισ ἐστὶ καὶ ἄργυρος: quia ex terrâ & venis todinarum eruuntur, & luti instar portantibus oneri sunt, ac incedentis calceis adhærenes progressum impediunt. Alii tamen ex Kimchio hanc vocem ad radicem עבט revocant, ut sit vox formæ סגריר à סגר: atque ultimæ literæ radicalis geminationem vim significationis intendere statuunt: hinc Kimchio ריבוי ממון seu *abundantiam nummorum* notat: vel potius *æris alieni*, quoniam verbum עבט propriè *æs alienum capere* significat, & scœnori accipere. Deut. 15: 6. 24: 10. Ita, Fullero interprete, non inconcinne propheta proposito respondet: assimilatur enim Tyrannus *æris alieni* accptori, & ingentes ipsius thesauri avidissimè pariter, & crudelissimè undiquè corrafi, cum æris alieni copiâ comparantur, penes eundem congestâ. Quare clausula מכויר עליו עבטיט id est, *qui coacervat* (vel *accumulat*) *apud se æris alieni copiam*, hanc habere videtur sententiam. Qui jam infinitis rapinis, quasi totidem numinis sub scœnore acceptis, per intolerabilem sævitiam

tiam, omnes gentes ubique locorum coercet, simul ac persoluta primum fuerit poenarum veluti summa, divinitus constituta, porro excutiendus erit, quidam enim repetent ab eodem etiam foenora sua. Hoc est iustissime deinceps eum spoliabunt, à quo nefarie & crudeliter antea fuerant spoliati.

Verf. 7. *Nonne subito surgent faeneratores tui? & evigilabunt excutientes te? & eris ipsis in direptiones?*

§. 1. A crimine fit transitus ad mala injusto raptori parata; quæ non evaderet. Mutatur hic sermo. Qui de hoc injusto locuti fuerant proximè, erant homines vias ejus detestantes. Nunc ad Deum redit: sed ut alloquium suum ad iniquum illum convertentem, & præfagium vulgi confirmantem. *Nonne*, inquit, *subitò surgent faeneratores tui?* Vocantur quidam huic iniquissimo Monarchæ opponendi נושכים. Vulgata versio legit, *qui mordeant te*. Hoc quidam de vermibus exponunt, cadavera in sepulchro rodentibus: sed nimis coactè & præter mentem Dei, iudicium aliquod comminantis, & væ illud, quod est in versu autecedente, exponentis. Ast cadaverum omnium tam justorum quam injustorum fors communis est, in sepulchro vermibus exponi. Alii hic cogitant de ferarum laniantium moribus; sed earum est non simpliciter mordere, sed lacerare & dilaniare. Rectius incedunt, qui vertunt *faeneratores tui*, seu *creditores tui*: quoniam vox נושא & *morsum*, & *usuram* significat (vide Deut. 23. 20.) quam cum creditum repetitur, qui acciperat, adjicere tenetur; Ratio denominationis videtur,

tur, quod illud scœnus creditori quasi morsu auferatur. Proin hic metaphora est, à scœnatoribus translata, qui alieni æris possessorem, quod acceperat, reddere cogunt cum scœnore; undè qui dudum de alieno ære dives fuerat, subito pauper evadit. *Hi creditores ergò dicuntur, quorum spoliis & rapinis excreverat inimicus, cum passi fuerint opes suas ab ipso diripi.* De his affirmatur, quod *surgerent repente*, quasi prius dormivissent, cum antea placidâ quiete omnem illam injuriam tulerint: neque vel hilum se opponere conati fuerint. Ast tempus foret, quo supremus mundi Juxæ illis creditoribus facultatem concederet legitimè repetundi ab hoste, quod abstulerat, idque cum scœnore. Simile exemplum (ad quod allusionem hic fieri existimo) est in Israëlitis, Ægyptum egressuris, qui mandatum acceperunt repetundi ab Ægyptiis damna sua, vasâ nempe aurea & argentea, quibus damna illata reparentur. Vocula פתע *subitò* innuit præter expectationem hominum illam scœnæ fore mutationem, ut *repente*, & nemine id cogitante illa nasceretur insurgendi occasio, quam probè observarent isti scœnatores. Interrogativa loquendi formula adhibetur, partim ob manifestam rei æquitatem! partim ob inevitabile fatum. Quasi dicat, putasne te posse evitare, quod æquum est, & ex decreto meo statutum, ne quod vulgò fieri solet, tecum fiat, ut quasi dormientes ad tuas injurias, non surgant, & cum scœnore sua repetant?

§. 2. *Creditoribus* adjiciuntur מועוים: qui in versione vulgatâ audiunt *lacerantes*, apud Lxx ἐπιβουλοι *insidiatores*, quasi ex insidiis & latebris suis subitò in publicum prodeuntes, & post clancularia consilia inopinatò insurgentes. Verum vox Hebraica à verbo ווי suam accepit originem, quod *de loco in locum moveri*

significat, undè quidam vertunt *agitatores tui*. Hinc *Capellus* vult metaphoram adhærere, à venatione desumptam, in quâ canes feras agitant, & ex loco quietis expellunt. Verum, cum nos potius allegoriam *fœneratorum* agnoscamus, potius est ut in eâ maneamus, & illum motum referamus ad executionem juris; ut notet eos, qui hunc debitorem exagitant, & omnes res atque facultates ejus commoverent, omnia transferentes in suam possessionem. Hâc *facultatum commotione* & translatione viribus orbatus sine nervo & potestate cerneretur hostis, nullâ in parte amplius formidandus. Ad hoc opus *evigilarent* excutientes, qui antea quasi in somno quiescentes nihil de hoc casu cogitabant: nunc verò natâ occasione oculos aperirent, & consilium Dei in occasionis istius oblatione prudenter animadvertentes, ansam oblâtam arriperent, ut gentilissimus viribus orberetur, & pax ecclesiæ sub patrocinio Principum, Christum profitentium, confirmetur.

§. 3. Consequens horum molinuum notatur, fore ut *ipsis sit in direptiones*, & in rapinam. Ita notatur successus opponentium in certo tempore, **דדד** sunt *direptiones*, quales à devictis hostibus fieri solent, quando milites victores hostium debellatorum & fugatorum castra rapiunt, & quisque prædæ partem auferit. Hoc sensu verbum **דדד** occurrit 1 *Sam.* 17: 53. Conf. *Jud.* 2: 14. Hinc & nomen, ab hoc verbo derivatum, pro *direptione* venit, 2 *Reg.* 21: 14. *Jes.* 42: 22. 24. Neque omittendum, quod vox in plurali hic notet amplissimam direptionem, plusquam in uno loco ferendam, & plusquam unâ vice subeundam. Cederent autem istæ facultates iis, qui antea in alrâ quiete iniquas ejus vexationes ultimâ tulissent patientiâ. Hic articulus

ticulus Theologiæ Prophetiæ etiam (& satis eleganter) adumbratur *Psal. 68: 13. Reges exercituum fugient, fugient; & habitans in domo partitur spolia.* Qui se domi continerent, nec armis insignes, dum alius fugaret hostes, ut spolia partientes hic ad vivum notantur; qui iidem in nostro textu sunt ex somno evigilantes.

Verf. 8. *Quia tu spoliasti gentes multas, populabunt te omnes reliquæ populorum, propter sanguinem hominis, & ob violentiam illam terræ, arbi, omnibusque eam incolentibus.*

§. 1. Justificatur nunc porro iudicium direptionis ex lege talionis; exponitur enim crimen, quod fuit *spoliare gentes multas*: verbum לָבַט quancunque *detractionem* significat, quâ quis ab hostibus emungitur, atque opes alienas ad se rapit potentior: hinc etiam simpliciter detrudere seu decerpere significat, *Ruth 2: 16.* proin notat aliquem privare suâ possessione per prævalentem potentiam. Ita solent illi præpotentes in mundo domini, gentes, quas subjugarunt, emungere, & privare opibus, ut ipsi ditescant, illæ vero viribus orbentur, atque enerventur. Huc faciunt census graviores, & rigidissimæ exactiones tributorum, quibus ultra vires premuntur, qui se deo submittere coguntur imperio.

§. 2. Pœna talionis est, ipsum *spoliandum* denuò à *reliquis populorum.* 1) Notetur hic commutatio vocum דָּוָה & עַמִּים : prior vulgò *gentes* à cognitione Dei alienas; posterior varias populi Dei tribus, & distributiones significat. Notat multas gentes fuisse de-

prædatis : sed *populos* regni Dei fore instrumenta retaliationis , quibus Deus ad hoc supplicium inferendum uti vellet. Sic populorum nomine veniebant in V. T. tribus Israël. In N. T. qui ex variis nationibus credentes priorum loco substituebantur , & regnum Christi per fidem ingressi , Deo Israël se gubernandos tradiderant. 2.) Quando *reliquiæ populorum* designantur hoc loco , præsupponit Spiritus Sanctus , ex persecutionibus præcedentibus maximam eorum partem fuisse excisam & absumptam ; quorum pauci superstites reliquias eorum faciebant. *Joel. 2 : 32.* Proin etiam hic articulus in theologiâ prophetiâ venit observandus ; Deum quandoquidem spoliatores ecclesiæ tradere credentibus spoliandos. *Ezech. 39 : 10.* atque tale quid etiam expectandum populis , regnum Christi constituentibus post iudicium Judæorum , quando judicaret Deus monarchiam illam gentilium , gravissimarum persecutionum ante auctorem. Conf. *Psal. 68 : 13. Jes. 53 : 12.*

§. 3. Verum ne hanc despoliationem gentium putemus solam iudicii , à principe adversario sumendi , causam , addit etiam alias rationes ; iram illam Dei , talionem præcipientis , irritantes : quarum prior est *Sanguis hominis* vindicandus. Vox **דָּמָא** hic accipitur à multis collectivè , singulare pro plurali , ut illi vitio vertatur quod omnia cæde impleverit. Verum hoc crimen sub violentiâ terræ , urbi , omnibusque eam incolentibus illatâ comprehenditur. Ego *peccator* hic *singularem aliquem hominem* intelligi puto , cuius nece reatum sanguinis contraxit , in principe , poenitentiam facti negante , non sine supplicio prætereundum. Neque sine mysterio hanc vocem adhibuisse Deum putandum est ; quoniam opprobrium aliquod huic voci subest , crimen aggravans : innuit enim virum aliquem dignissimum nul-

lâ habitâ honoris aut dignitatis ratione , non aliter ac simplicem quemcunque & vilissimum hominem ab eo damnatum & ad cruentum supplicium raptum fuisse. Ino per Syllepsin etiam videri possit alludere hanc phrasin ad *Adamum*, ut notetur *alter Adam*, seu Adamus secundus , cujus typus fuit Adam primus , qui exci- tatus fuerat , ut caput esset humani generis redimendi. *Sanguis* in sacris venit pro reatu sanguinis , ex injus- tâ alicujus nece contracto : *Gen. 4 : 10. Psal. 51 : 16.* Proin ille homo hic concipiendus est , ut injusto judicio damnatus , & occisus : auctorque ne- cis etiam ponitur ille princeps. Ex prophetiis sanè no- tum fuit *Messiam ducem excisum iri*, *Dan. 9 : 26. Jes. 53 : 8. 12. Deut. 32 : 15.* Illumque reatum non solum quærendum à Judæis , tanquam necis istius ex- cëtoribus (*Psal. 16 : 4. Deut. 32 : 15.*) verum etiam à gentilibus eorumque principe , qui ad hoc ipsum sce- lus cum Judæis concurrerent *Psal. 2 : 1. 2.*

§. 4. Altera rationum est (quæ judicium præfinitum justificat) *violentia terræ* illata : de voce *עוון* jam sæ- pè visum , ut *violentam injuriam* significet , aperto Marte inflictam : quam passam fuisse *terram* dicit. Vox *ארץ* terra , aliquando *terram Canaan* significat , ab Israëlitis posteris possessam , quasi per excellentiam ita dictam ; quia sub veteri œconomia sola Deo creatori separata fuerat : unde & *sancta* audiebat ; quippe fini crea- tionis respondens. Hæc terra pateretur *violentam injuriam* , quando colonis orbaretur , & miserâ vastatio- ne non solum , sed & horrendâ profanatione fieret mo- numentum furoris gentium : terram enim *sanctam* con- culcarent gentes , & coloniis profanis cultuque idolo- latrico contaminarent. *Hic reatus* tribuitur *capiti quar- tæ monarchiæ* , seu *principi advenæ* , qui tempore Christi

Christi dominium obtineret, omniaque in republicâ Judaicâ vastaret, *Dan.* 9: 26. 27.

Fateor istum principem concipiendum esse isto in opere, ut severitatis Dei instrumentum, & iudicii in Judæos exsequendi ministrum: verum hoc non liberat eum à reatu: quia duo facientes idem, propterea non sunt iidem: dum non eodem agunt scopo atque fine. Deus ut justus iudex causam filii vindicat, at princeps ille impius odio flagrabat in religionem sanctam: Deum Abrahami, Isaaci & Jacobi contemnens, legem Moïsi conculcans, & in executione iudicii nihil distinguens; quippe qui subditos regni Christi unâ cum Judæis refractariis sub eodem titulo excindere laboraret: apud quem Tros Rutilus ve fuit (Judæus an Christianus) nullo discrimine habetur.

Sunt alii interpretes, qui vocem *terra* generalius accipiunt pro quâlibet terræ regione; sub quâ amplitudine tamen *terra Judaica* etiam comprehenditur, ut primarium furoris exemplum; nihilominus superaddit, istum hostium impetum intra terræ Judaicæ fines non substiturum, quin tangeret etiam alias regiones, in quibus violentiæ istius monumenta conspicerentur.

§. 5. Hinc tandem adjicitur violentia illata *urbi*, seu civitati, & *omnibus eam incolentibus*. Haud obscurum est hic intelligi *civitatem Dei*; undè multi hic *Hierosolymas* respiciunt: verum cum civitas ista terrestris fuerit typus civitatis spiritualis & æcelestis; & utraque sub eodem veniat nomine; inquirendum utra potius sit intelligenda? Terrestris illa profanata, & non nisi ab improbis inculcata? an verò illa spiritualis, Deo sancta, & à fidelibus, in Christum credentibus, habitata? Hanc *civitatem Dei* celebrat in hymno suo Jesaias, *Jes.* 26: 1. 2. Confer *Psal.* 46: 5. 6. & violentia, huic

huic illata, maximum facit reatum; Deoque potissimam vindictæ causam suppeditat. Monet propheta hujus spiritualis civitatis *cives* (ibi habitantes, ubi Deus regnat in spiritu suo) multa quoque gravia passuros: quippe per injuriam & tyrannidem violentorum, usque ad exilia & martyria, nec non omne opprobrii genus, premendos; quod graphicè depingitur, *Psal. 44: 19-23.*

Hoc crimen etiam eidem Monarchæ (qui quarti imperii universalis caput foret) hic vitio vertitur; & tanquam *reatus* in ipso puniendus proponitur; quod etiam *Dan. 2: 40.* de quartâ monarchiâ notatur, cujus imperium dicitur fore *validum & robustum instar ferri*, eo quod omnia *comminueret & conquassaret*; atque ita omnem terram, etiam Judaicam viribus orbando subigeret. Imò concipitur ut à regno Christi (stante ejus imperio excitando) aliquando comminuendum; quando illud contra hostes suos tandem suas exsereret vires. Huc etiam facit argumentum *Psal. secundi*; quo non solum *gentes* junguntur *nationibus*, verum etiam *reges principibus* tam ex gentibus, quam ex Judæis; atque representantur, ut sese regno Christi opponentibus; hinc monentur se ab irâ ejus exardescente cavere; à quâ multi perirent. Inspice *Psal. 2: 1-5. 9. 10-12.* Ex horum regum & principum numero excludi *caput hujus monarchiæ* non potest, sine quo reguli cæterique principes nihil valerent, & nihil deliberare auderent: quippe futuri omnes Romani imperii subditi, & ministri, quando Christus veniret in orbem.

HISTORIA

IMPLEMENTI.

S. I.



Uoniam filum sermonis hujus Prophe-
tici nos ad ea deduxit tempora, quæ
adventum Christi consequerentur: nul-
la hæc alia *Monarchia* intelligi potest,
quam *Romana*, sub quâ *Christus* na-
tus spem patrum adimplevit, *euangelium* regni Christi
incepit, *respublica Judæorum* excisa, & *ecclēstia* Christi
inter multas persecutiones conservata fuit. Non diffite-
mur varia esse prædicata, quæ monarchiæ *Babylonicæ*
possent accommodari; quia in genere cujuscunque mo-
narchi characteres exprimunt. Verum agnoscendum
quoque ea omnia longè potiori jure in *Romanum* qua-
drare imperium, quam in quodcunque aliud. *Roma-
num* imperium (si primarium expendamus characterem,
qui est amplitudo regni) præ omnibus latissimè regnâ-
vit. De hæc regni amplitudine sic cecinit *Virgilius* *Æ-
neid.* libr. vi. quasi præfagiens.

*Augustus Cæsar, Divum genus, aurea condet
Secula, qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondam, super & Garamantas & Indos
Proferet imperium. Jacet extra sidera tellus,
Extra anni solisque vias, ubi cælisfer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum. &c.*

Idem. libr. vii.

Nepotes

*Omnia sub pedibus, quâ sol utriusque recurrens
Adspicit Oceanum, vertique regique videbunt.*

Ita

Ita pro *Monarchiâ*, seu imperio universali habitum fuisse hoc Romanorum imperium, indè constat, quod *παμβασιλεία* vocetur in versibus Pompeji, aureo victoriæ simulacro cœlitus tacto, alisque truncato, inscriptis; qui libr. 4. Epigrammatum ita leguntur.

Ρώμη παμβασιλεία τὸν κλέος ἔποτ' ὀλεῖται.
Νίκη γάρ σε Φυγεῖν ἄπτερος ἔδύναται.

Cecinit verò eandem urbis Monarchiam *Petronius*; ubi scribit

*Orbem jam TOTUM victor Romanus habebat.
Quâ mare, quâ terra, quâ sidus currit utrumque.*

Nec non *Ovidius*. *Fast.* libr. 11.

*Gentibus est aliis terra data limite certo,
Romanæ spatium est urbis & orbis idem.*

Lucas πᾶσαν τὴν οἰκωμένην Augusti imperio repræsentat subjectam. *Luc.* 2: 1. 2. Sicuti & *Julius Pollux* in suo ad *Commodum Cæsarem* alloquio Romani imperii latitudinem, τὴν οἰκωμένην appellat: quod *Xiphilinus* in *Julio Cæsare* de optimâ & maximâ cogniti orbis parte interpretatur, scribens, quod *Roma* ἢ ἀρχὴσα τῷ τε καλλίσῃ, τῷ τε πλείῃ τῆς ἐμφανῆς οἰκωμένης. *Imperabat optimæ atque maximæ parti cogniti orbis.* Non possum me continere, quin ad evidentiores latissimi imperii demonstrationem hic adjiciam, quæ pro oratione ad *Judeos* apud *Josephum* recitat *Agrippa* Rex libro de *Bello Jud.* 2. cap. 16. „ Non, inquit, circumspicitis „ Romanorum imperium? non metimini vestram imbecillitatem? nonne scitis vestram civitatem à conter-

„ minis gentibus frequenter esse superatam ? Illorum
 „ autem virtus per totum orbem invicta percurrit ; i-
 „ mō etiam hoc orbe plus aliquid quæsierunt. Neque
 „ enim sufficit eis ad orientem quidem totus Euphra-
 „ tes , ad septentrionem Ister : neque in meridie soli-
 „ tudine tenus perscrutata Libya , neque in occidente
 „ Gades : sed ultra oceanum alium quæsierunt orbem ,
 „ & usque ad Britannias , inaccessas prius , arma &
 „ exercitum transtulerunt. Quid ergo ? Vosne ditiores
 „ Gallis , fortiores Germanis , prudentiores Græcis ?
 „ postremò plures estis omnibus in toto orbe degenti-
 „ bus ? Quo vos fiducia adversum Romanos erigit ?
 „ Sed dicet aliquis , servire molestissimum est. At
 „ quanto magis id Græcis , qui universis sub sole habi-
 „ tantibus videbantur præstare nobilitate : & tam latam
 „ quondam provinciam possidentes , nunc bis ternis
 „ fascibus Romanorum obediunt. Toridem autem et-
 „ tiam Macedones obsequuntur , qui certe multo vo-
 „ bis justius deberent libertatem tueri. Quid autem
 „ quingentæ Asiæ civitates ? nunquid non absque ullo
 „ præsidio , uni tantummodo rectori parent , & fasci-
 „ bus consulis obsequuntur ? Quid autem pergam enu-
 „ merare Heniochos & Colchos , & Taurorum gen-
 „ tem : Bosphoranos quoque , & habitantes circa Pon-
 „ ti litora nationes , Mæoticasque gentes ? apud quas
 „ nimirum olim neque domesticus aliquis dominus no-
 „ scebatur : nunc vero militum subjiciuntur tantum
 „ tribus millibus , & quadraginta naves longæ innavi-
 „ gabile prius mare in pace custodiunt. Quanta au-
 „ tem Bithynia , & Cappadocia , & Pamphyliorum
 „ gens , Lydi quoque & Cilices pro libertate dicere
 „ valerent ? tamen nunc sine armis tributa pendunt.
 „ Quid autem Thraces ? quinque quidem diebus in

„ latum, septem autem in longum commeabilem provin-
 „ ciam possidentes, asperioresque multo quam vestra
 „ est, ac multis partibus fortiores, altissimoque gelu
 „ eos qui irruerint retardantes, duobus millibus Ro-
 „ manorum in præsidio manentibus obsequuntur. Post
 „ hos Illyrici usque ad Dalmatiam, & Istro tenus in-
 „ colentes, duabus tantum legionibus obediunt: cum
 „ quibus & ipsi impetus compeſcunt Dacorum. Ipsi
 „ quoque Dalmatæ, qui tam multa pro libertate cona-
 „ ti, sæpiusque capti, rursus cum maioribus opibus
 „ rebellaverunt, nunc sub unâ Romanorum legione agunt
 „ quietem. Veruntamen si aliquos magnæ causæ ad
 „ defectionem incitare deberent, Gallos potissimum
 „ oporteret assurgere, quos videlicet tantis munimen-
 „ tis natura cinxisset: ab orientali plaga Alpium mon-
 „ tibus, à septentrionali Rheno flumine, à meridie
 „ Pyrenæis montibus, ab occidente vero Oceano, sed
 „ tali munitione gaudentes, trecentis & quindecim gen-
 „ tibus numerosi, fontes autem (ut ita dixerim) fe-
 „ licitatis domesticæ habentes, omnibusque bonis to-
 „ tum penè orbem irrigantes, ferunt nihilominus ve-
 „ stigales esse Romanorum, ac felicitatem suam in co-
 „ rum felicitate reponere: idque sanè ipsum, non per
 „ animorum molliem, nec propter ignobilitatem pa-
 „ rentum (quippe qui per octoginta annos pro libertate
 „ pugnaverunt) sed Romanorum admirati sunt,
 „ horrueruntque cum virtute fortunam, quâ illi plura
 „ sæpe obtinuerunt quam bellis. Denique sub mille &
 „ ducentis militibus serviunt, quibus penè plures ha-
 „ buerunt civitates. Neque Hispanis nascens in agris
 „ aurum pro libertate bella gerentibus profuit, neque
 „ tanto terrarum marisque spatio à Româ diremptæ gen-
 „ tes, Lusitani scilicet & pugnaces Cantabri: nec vi-

„ cinus Oceanus , etiam accolis suis fragore terribilis :
 „ sed ultra columnas Herculis prolatis armis , & per
 „ ipsas nubes Pyrenæorum montium eluctati vertices ,
 „ ditioni suæ hos quoque subdiderunt Romani : atque
 „ ita bellicosæ gentibus , tantoque (ut dixi) spatio de-
 „ scriptis legio in præsidio una-satis est. Quis ve-
 „ strum non audivit multitudinem Germanorum ? vir-
 „ tutem quoque & magnitudines corporum (ut arbi-
 „ tror) sæpè vidistis. Siquidem ubique Romani ea-
 „ rum gentium captivos habent. Sed illi ita ingentem
 „ spatii regionem incolentes , spiritus autem majores
 „ corporibus gerentes , & animam quidem contemptri-
 „ cem mortis , indignationes autem vehementiores fe-
 „ ris , nunc Rhenum limitem habent , & octo Roma-
 „ norum legionibus domantur : & serviunt quidem qui
 „ capti sunt , reliqua autem eorum gens universa salu-
 „ tem in fugâ non in armis reponit. Considerate au-
 „ tem etiam Britannorum muros , qui Hierosolymæ
 „ confiditis muris. Illos siquidem circumdatos Ocea-
 „ no , & penè non minorem , quam noster orbis est ,
 „ habitantes , Romani navigantes redegerunt in ditio-
 „ nem suam : quatuorque legiones tantæ magnitudinis
 „ insulam tuentur. Et quid opus est plura dicere :
 „ quando etiam Parthi , bellicosissimum genus , tantis
 „ prius populis imperantes , & tam magnis opibus cir-
 „ cumdati , obsides tamen mittunt Romanis : estque
 „ cernere , sub specie pacis servientem in Italiâ præci-
 „ puam Orientis nobilitatem. Universis pene qui sub
 „ sole incolunt , Romanorum arma venerantibus ,
 „ Vos soli bellum geretis : Neque Carthaginensium
 „ considerabitis finem , qui magnum illum Annibalem
 „ jactantes , & ex nobili Phœnicum stirpe venientes ,
 „ tamen sub Scipionis dexterâ corruerunt ? Sed neque
 „ Cyre-

„ Cyrenzi, Lacedæmone oriundi, neque Marnari-
 „ darum genus usque ad inaquosas solitudines proten-
 „ tum, neque terribiles etiam audientibus Syrtis,
 „ Nasamones quoque & Mauri, & innumerabilis mul-
 „ titudo Numidarum virtutes impedire Romanas. Sed
 „ tertiam partem orbis terrarum, cuius i.e. numerare
 „ quidem nationes facile est, quæ scilicet sub Atlanti-
 „ co mari & columnis Herculis usque ad rubeum mare
 „ infinitos numero & locis Æthiopas continet, totam
 „ tamen ceperunt armis: & præter fruges annuas quibus
 „ Romanam multitudinem octo mensibus pascunt, a-
 „ lia quoque vectigalia pendunt, expensas quoque
 „ devotissimi imperio ministrant, nihil de his, quæ ju-
 „ bentur, sicut vos, contumeliosum putantes, &
 „ quidem una cum illis tantum legio commoratur. Sed
 „ quid opus est longe petitis exemplis potentiam expli-
 „ care Romanam? cum eam possitis de vicinâ vobis Æ-
 „ gypto diligenter inspicere. Hæc enim cum usque ad
 „ Æthiopas porrigatur, opulentamque Arabiam, con-
 „ tigua quoque sit Indiæ quinquaginta & septingentas
 „ myriadas incolarum habens, præter Alexandrinorum
 „ plebem, tamen vectigalia, quorum magnitudinem
 „ de censu singulorum capitum æstimari licet, devotif-
 „ sine pensitans, Romanum non dedignatur impe-
 „ rium: & certè quam magnum stimulum defectionis
 „ habens, Alexandriam scilicet, multitudine & divi-
 „ tiis abundantem, magnitudine quoque non impa-
 „ rem. Habet siquidem in longitudine stadia triginta;
 „ in latitudine vero non minus quam decem: tributo-
 „ rum vero multo amplius per menses singulos infert,
 „ quam vos toto anno penditis: & præter pecuniam,
 „ quatuor mensium Romanæ plebi annonam ministrat.
 „ Munitur autem undique aut incommensabili solitudine
 „ aut

„ aut importuoso mari, aut fluminibus, aut cœnosis
 „ paludibus, quorum tamen omnium nihil Romana
 „ fortuna fortius fuit. Duæ enim legiones civitati in-
 „ sidentes, profundam Ægyptum cum illâ Macedonum
 „ nobilitate frenant. Quos igitur in bella de solitudi-
 „ nibus aliquibus socios assumetis? Siquidem omnes
 „ qui in orbe habitabili degunt; Romani sunt: nisi
 „ forte quis vestrum spes suas ultra Euphratem porri-
 „ gat, & Adiabenorum regionem gentiles suos æstimet
 „ adjuutores. Porro nec illi propter irrationabilem cau-
 „ sam tanto se bello implicabunt: nec, si tam probro-
 „ so operi assensum darent, Parthus tamen sineret. Est
 „ siquidem ei cura tuendæ cum Romanis amicitia, &
 „ arbitrabitur fœdus esse temeratum, si quis de his, qui
 „ subjecti sunt ejus imperio, adversum Romanos in
 „ bello procedat.

§. 2. *Vitia* autem principibus œcumenicis ferè com-
 munia, si in quoquam, certè in Romanis, regno
 Christi se opponentibus, fuerunt conspicua;

N. *Ebrietas* cum omni ingluvie & luxuriâ notatur in
Tiberio, qui in secessu capreënsi dies noctesque epulan-
 do potandoque consumpsit, atque præmia composito-
 ribus largitus est: imò & portentosa libidinis exempla
 invexit. Hinc ob nimiam vini aviditatem pro *TIBE-*
RIO Claudio *NERONE Biberius Caldius Me-*
ro à jocularibus dictus est: & propter lasciviam et li-
 bidines cum allusione ad nomen insulæ *caprimus* dice-
 batur.

Cajus nefandâ prodigalitate et ingluvie, discumbens
 de die inter choros et Symphonias immensas illas à *Ti-*
berio congestas opes (nempe vicies ac septies millies
 sestertium) non toto vertente anno absumpsit. *Clau-*
dus (Suetonio teste) nec temerè unquam *trichinio* ab-
 scessit,

ſœſſit, niſi diſtensus & madens: præterea libidinis in ſœminas profuſiſſimæ fuit. Nero (eodem teſte) epulas e medio die in mediam noctem protraherebat, refotus ſæpe calidis piſcinis, ac tempore æſtivo niveis. Cœnabatque nonnunquam & in publico, inter ſcortorum totius urbis ambubajarumque miniſteria. Quid hic commemorem cæteros Epicuri de grege porcos, Domitianum, Lucium, Commodum & ſimilis farinae Principes.

2. *Vaſana* plurimos corripuit inſolentia, & immanis ſuperbia, quâ *Cajus* primus voluit ut *Deus coli*, qui hinc etiam imaginem ſuam in templo Hieroſolymitano erigi juſſit. Nero ſe à *Tiridate*, Armeniorum Rege, flexis genibus ſublatisque in cœlum manibus *Dominum & Deum* appellari paſſus eſt: multis flagitiis infamis ſe neque Deum, neque homines vereri oſtendit, cum ſcleribus indulgens ſine rubore adderet, neminem principum ante ipſum ſiſiſſe, quid ſibi liceret. *Domitianus* cum epiſtolam dictaret procuratorum nomine, ſic exordiebatur, *Dominus & Deus noſter ſic fieri jubet*: undè inſtitutum poſthâc, ut ne ſcripto quidem, ac ſermone cujuſquam aliter appellaretur, teſte *Suetonio*. Etiam *Aurelianus* Domini & Dei titulum uſurpavit; quare *Laëtantio vaſanus* audit; probant id *ejus nummi*, cum hoc titulo, DOMINO ET DEO NATO. Inſpice *Spanh.* de uſu nummorum *Diff. VIII pag. 758.* & *Conf. Ampl. Cuperi apotheoſin Homeri pag. 205.* *Diocletianus*, proſpero rerum ſucceſſu elatus, eo uſque inſolentiæ proceſſit, ut mortalitatis oblitus, ſe tanquam Deum adorari voluerit, velut in ipſo eſſet cœleſtis majeſtas; ideò fratrem ſolis & lunæ ſe nuncupavit. Projicere ſe quoque homines humi venerabundos; atque osculum pedibus figere pati cœpit;

nec non gemmas calceis vestibusque inferiut; cum ante ipsum omnes Imperatores consulari tantum salutatione contenti fuissent, & solam chlamydem purpuream privato habitui adjecissent. Fecit hoc à quo triumphum Persicum egit, jubens divinos istos honores Imperatoribus habendos, ut Persarum regibus deferri in Oriente moris erat; teste *Eusebio*. Adde, quod *Diocletianus* cognomen *Jovii*, & *Maximianus Herculi* assumpserant, quasi ex *Jove* & *Hercule* nati. *Mamert. Geneth. c. 2. Siquidem vos Diis esse genitos, & numinibus quidem vestris, sed multò magis virtutibus approbatis. & cap. 3. Deindè præcipuè vestri parentes, qui vobis & nomina (Jovii & Herculei) & imperia tribuerunt, perpetuis maximorum operum actionibus occupantur. Ex quibus impia utriusque persecutoris arrogantia manifesta est.*

1. *Insatiabilis regnandi cupido incitavit quam maxime Romanorum Principes; quam quoque Petronius notat, qui, ubi cecinerat,*

*Orbem jam totum victor Romanus habebat,
Quâ mare, quâ terra, quâ sidus currit utrumque. Subjungit,
Nec satiatius erat.*

Hæc ambitio eam gentem impulit sine ullo justo titulo Asiam invadere; Pompeji armis Judæam subjugare; & quaquâversum gentes infestare armis, ac in unum cogere imperium. Virgilius, de hæc ætate canens Æneid. libr. 8. dixit

*Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
Est belli rabies, & amor successit habendi.*

7. His adde perperuas *Φιλαργυρίας* artes, quibus exhaustæ atque exspoliatae sunt gentes, & aucta Romanorum æraria; prout etiam Proconsulum & Præsidum emunctionibus universa *Asia* enervata & ad incitas redacta fuit.

Commentarii vicem ad hunc locum præbet, & utrumque vitium ut malorum omnium matrem in Romanis taxat locus *Salustii de bello Catilinario* cap. 10. & 11.

„ Sed ubi labore atque justitiâ Respublica crevit, re-
 „ ges magni bello domiti; nationes feræ & populi in-
 „ gentes vi subacti; Carthago, æmula imperii Romani,
 „ à stirpe interit; cuncta maria terræque patebant;
 „ Fortuna sævire, ac miscere omnia coepit. Qui la-
 „ bores, pericula, dubias atque asperas res facile tole-
 „ raverant, iis otium, divitiæ, optandæ aliis, oneri
 „ miseræque fuere. Igitur primò *pecunie*, deinde im-
 „ perii *cupido crevit*; ea quasi materies omnium ma-
 „ lorum fuere: namque *Avaritia* fidem, probitatem,
 „ cæterasque artes bonas subvertit: pro his superbiam,
 „ crudelitatem, Deos negligere, omnia venalia ha-
 „ bere edocuit. *Ambitio* multos mortales falsos fieri
 „ subegit; aliud clausum in pectore, aliud in linguâ
 „ promptum habere; amicitias inimicitiasque non ex-
 „ re, sed ex commodo æstumare; magisque vultum,
 „ quam ingenium bonum habere. Hæc primò paula-
 „ tim crescere, interdum vindicari. Post ubi conta-
 „ gio (quasi pestilentia) invasit civitas immutata: im-
 „ perium ex justissimo atque optimo, *crudele intole-
 „ randumque factum*. Postquam *Lucius
 „ Sulla*, armis receptâ Republicâ, ex bonis initiis
 „ malos eventus habuit, rapere omnes, trahere do-
 „ mum alius, alius agros cupere, neque modum, ne-
 „ que modestiam victores habere: sæda crudeliaque

„ in cives facinora facere. Huc accedebat, quod
 „ Sulla exercitum, quem in *Asia* ductaverat, quo si-
 „ bi fidum faceret, contra morem majorum luxuriose
 „ nimisque liberaliter habuerat. Loca amœna volupta-
 „ ria facillè in otio feroces militum animos molliverant.
 „ Ibi primum insuevit exercitus populi Romani amare,
 „ potare, signa, tabulas pictas, vasa cœlata mirari,
 „ ea privatiu & publicè rapere, delubra spoliare, sa-
 „ cra profanaque omnia polluere. Igitur ii milites,
 „ postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis
 „ fecère: quippe secundæ res sapientium animos fari-
 „ gant, ne illi, corruptis moribus, victoriæ tempe-
 „ rant.

Præfides & Proconsules turpissimi ut plurimum erant provinciarum exactores; exemplum in *Quintilio Varo*, de quo *Paterculus*: *Pecuniæ quam non fuerit contemptor, Syria, cui præfuerat, declaravit, quam divitem ingressus, dives pauperem reliquit.* Anno U. c. 770. notante *Tacito* in ann. provinciæ Syria atque *Judea*, *fesse oneribus, diminutionem tributi orabant.* Sub *Muciano* præfide, ut *Tacitus* refert libr. Hist. II. *Nihil æquè fatigabat, quam pecuniarum conquisitio; eos esse belli civilis nervos dictans Mucianus; non jus aut verum in cognitionibus, sed solum magnitudinem opum spectabat: passim delationes, & locupletissimus quisque in prædam correpti; quæ gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansère.* Hisce, similibusque artibus Imperator Romanus quascunque gentes spoliavit; atque suis emunctio- nibus sæpius iteratorum bellorum causa fuit, populis intolerandum hoc jugum excutere desiderantibus.

§. 3. Specialia hujus monarchiæ quartæ crimina, Deum ad justam vindictam provocantia, fuerunt.

N. *Reatus sanguinis* ex crucifixione Christi (qui secundus fuit *Adamus*) contractus, quando per Procuratorem *Pontium Pilatum* ad crucein damnarunt *Jesus Christum*, nullo alio titulo criminis, quam qui legebatur in fronte ligni, *Jesus Nazarenus Rex Judæorum*: idque nomine *Cæsaris*, cujus vicem agebat Procurator. Quod judicium à Romanis Imperatoribus, Christianos postmodum persequentibus, & regnum Christi concitationem populi interpretantibus, probatum fuit. Hæc autem supplicii peracti approbatio sanè est criminis participatio; undè jure merito hoc flagitium omnibus istius imperii Monarchis, cum ecclesiâ cohabitare negantibus, hic imputatur à Deo.

2. *Reatus terræ*, violentum in modum subversæ, altera severitatis Dei causa fuit & ratio: quia illi fuerunt multis *gentibus*, & præsertim *populis*, ex Abrahamo oriundis (inter quos gens Judæorum) causa depopulationis & excisionis; quippe qui Deum Israëlîs nihil curantes, quotquot sub Assamoniæ circumcissionem admiserant populos subjugarunt non tantum, sed propter sacra Mosaica variis modis contemnescentes, ad furorem concitarunt, atque iniquis exactionibus & ludibriis ad arma capienda irritarunt; donec oborto bello Judaico illius religionis homines cum terræ vastatione miserum in modum excindere sunt ausi. Testis est *Josephus* in toto suo opere de bello Judaico. Imò postmodum, quandò *Hadrianus* imperium suscepit, quasi in Dei ludibrium, ubi civitatis sanctæ erant rudera, urbem condidit, sub *Æliæ Capitolinæ* nomine, ibique locorum, ubi templum Dei fuerat, aliud *Jovi Capitolino* erexit, atque idolis & iniquationibus loca sancta profanavit: imò & statuam suam intimo in adyto collocavit. Nec tantum Judaica sacra tantâ affectu contumeliâ,

meliam, verum & Christiana; eo enim in loco, ubi sepultus fuerat Dominus noster *templum Veneris* condidit; ubi autem inter *Bethlehemitas* natus fuerat, *Veneris & Adonidis adem* fundavit. Subactis Judæis ob istam contumeliam sub duce *Bar-cochabo* rebellantibus omnia vastavit, & gente Judæorum totâ ejectâ, ne patrium solum vel adspicere liceret, edicto jussit, terramque gentibus profanis ritibus profanandam concessit. Hæc quidem *violentia* fuit, *terra injuriosa*, in quâ tot magna præstiterat Deus, atque tota resolvebatur in provocationem Dei, tot injuriis contumeliisque affecti.

1. Tertius verò *reatus*, quem Romanum contraxit imperium, fuit *vis illata civitati Dei, ejusque civibus*; quæ cum de ecclesiâ Christi sint accipienda, palàm est Romanum imperium hoc crimen perpetrâsse *horrendis illis persecutionibus*, quibus nomen Christianorum delere moliti sunt ejus Imperatores: quia editis suis, adversus Christianos emissis, innocuum hominum genus morte extinguere imperantibus, id unum egerunt, ut præter jus & fas, tanquam *perfidis* erga subditos, eos opprimant. Gemuit ecclesia sub decem persecutionibus, in omni historiâ ecclesiasticâ notissimis, sævitumque est adversus Christianos inauditâ tyrannide, quæ rectè notatur ut *perfidia* & aperta *violentia*, omne jus & fas conculcans. Sanè *perfidia* est in Principe, qui subditis fidem fecit, se defensurum innocuos, & administraturum justitiam; si contra justos & inculpatæ vitæ homines merâ Tyrannide opprimat. *Violenta autem injuria est*, si falso accusatis ne quidem apologiæ locum concedat, & patiat se flagitiosos sacerdotum & flaminum supplicationibus ne auditâ quidem parte alterâ induci ad sanguinolenta adversus innocuos edicta promulganda, quorum jussu omni suppliciorum

rum genere exterminati sunt Christiani, & ad truculentam necem rapti; quippe gladio percussi, in crucem acti, bestiis objecti, vinculis, igne, tormentis aliis omnibus excruciat. Dicere hic liceat ex *Virgilio*.

*Non mihi si centum lingua sint, oraque centum
Ferreæ vox omnes scelerum comprehendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.*

Quibus à Nerone usque ad Licinii exitum afflicta fuit ecclesia Christiana.

§. 4 Sequitur nunc *judicium*, quo subversum est *Romanum illud gentiliæ imperium*, regno Christi addeò oppositum: quod *Constantini Magni* operâ armorumque successibus factum fuisse omnis historia declamat.

¶ *Judicii istius apud Christianos ante ejus executionem fuit præscientia*, ex prophetiis hausta; qui tanquam *axioma certæ veritatis solutionem* istius imperii Romani gentilis tenebant, & ut rem expositam & claram inter se agnoscebant. Probat hoc ex *Tertulliani Apologetico* Cl. Coccejus, ubi hanc rem attingit Orator. *Est & alia*, inquit, *major necessitas nobis orandi pro imperatoribus, etiam pro omni statu imperii rebusque Romanis, quod vim maximam, universo orbi imminentem, ipsamque clausulam seculi acerbitates horrendas comminantem, Romani imperii comiteatui scimus retardari. Itaque nolimus experiri, & dum precamur differri, Romanæ diuturnitati favemus.* Proin illi, seriem rerum futurarum attendentes, tenebant (ex 2 *Theff.* 2: 6. 7.) Romanum Imperium sub Imperatoribus gentilibus fuisse Antichristi retinaculum; cumque tunc manifestandum, quandò è medio tolleretur. Sa-
nè,

nè, quando Paulus dicit, & nunc quid detineat scitis; clarè innuit Apostolorum præconio in ecclesiâ cognitum fuisse, & quod Romanum imperium esset illud retinaculum, & aliquandò etiam fuisse loco suo movendum. Ut etiam ex iustitiâ vindictam prospexerint in Tyrannos, videre est apud Cyprianum ad Demetrianum: certissimus (inquit) & fidentes, quod inultum non remaneat, quoadcunque perpetimur. Quantoque major fuerit persecutionis injeria, tanto & illustrior fiet & gravior pro persecutione vindicta. Adde quod Justinus Martyr in fine Apologiæ ad Pium scripsit præsagium. Illud autem vobis prædicimus, vos minime evasuros esse futurum Dei iudicium, si in hac iniquitate perduraveritis.

¶ Væ, huic imperio intentatum, facilè observes in iudiciis, quæ Deus exercuit, quando non solum varios ecclesiæ persecutores justis affecit suppliciis, ut Nero, Domitianus, Maximinus, Decius, Valerianus, Aurelianus, nec non ultimæ decennalis persecutionis auctores experti sunt, docente nos id ipsum Constantio de mortibus persecutorum: verum præsertim, quando gentiles imperio ita sunt exuti, ut post Constantini victorias eorum nemo (præter unum Julianum, paucorum annorum Imperatorem, etiam miserè occumbentem) thronum illum recuperaverit.

¶ Ab istis Constantini Magni victoriis Christiani visi sunt, ut feneratorum & excutientes, qui Romanos persecutores omnibus bonis & facultatibus exuerunt: magna enim & ferè incredibilis eo tempore facta est Scenæ mutatio. Reliquia Christianorum ex omnibus populis dispersæ recolliguntur, dum exules revocantur, incarcerati solvuntur, servi & ad metalla fodinasque damna-
ti libertati restituuntur, & quantum ex decennali per-
secu-

secutione supererat, (deletum enim à se Christianorum nomen frustra gloriari fectant Tyranni) hoc totum restitutum fuit non solum, verum etiam ad honores publicos admittebatur. Nuper spreti & contempti nunc in aulam Imperatoris recipiuntur, ut illi sint à consiliis, aut à ministerio; ac ipsi quoque rebus publicis præficiuntur. Imò eleganter ut *fæneratores* hic depinguntur, sua cum lucro repetentes; secuta enim statim sunt edita de restituendis, quæ occupata à gentilibus fuerant, domibus, fundis, cæmeteriis, bonis seu ecclesiarum, seu privatorum: de hæreditate martyrum proximiis eorum agnatis reddendâ, deque tollendâ bonorum omnium proscriptione. Imò quod fænoris loco reportabant, erat multorum ad dignitates, quas hostes tenebant, evectio; & redituum ecclesiasticorum ampla concessio; nam hæreditates Martyrum Confessorum proscriptorum, si decessent successores ab intestato, datæ sunt ecclesiis adeundæ. Tempa publicis sumptibus fuerunt restituta non solum, sed & novè ædificata. Decimæ per singulas civitates viris ecclesiasticis decretæ: imo postmodum etiam bona illa, quæ gentilium sacris dicata fuerant, Ædes, Fundi, Agri, ac reditus Sacerdotum, Flaminum & similium adscripti sunt ecclesiis. Quæ omnia ex literis *Constantini & Licinii ad Præsidem Bithyniæ apud Lactantium de mortibus Pers.* cap. 48. & *Eusebium*; nec non ex Imperatoriis *Constitutionibus de Episcopis, Ecclesiis &c.* palam sunt. Imo *excutebantur* gentes; quotquot dignitatibus, muneribusque exuebantur suffectis Christianis; adeo ut abhinc thronus ille Draconis planè *loco suo fuerit motus & abolitus.*

SUBSECTIO TERTIA

De Refrænatione fastuosi OEconomî, Sibi
domum ædificantis.

Analysis.

§. 1. **R**eponitur hic alia comminatio, judicium exponens, adversus *fastuosum* quendam *Oeconomum* decretum; qui ex prædicatis nobis cruendus venit. Haud equidem dubitandum amplius existimo, quin, qui hic ut reus, & divinitus judicandus repræsentatur, in eorum classe & numero sit recensendus, qui se regno Christi opponerent, seu quorum anima non foret recta in Christum. Verum, cum adversantium alii sint hostes ecclesiæ Christianæ publici, alii sub specie credentium obvelati: qui hic depingitur sub formâ *æconomi*, sibi domum fabricantis, & ex injusto quæstu ad operis istius promotionem maximas sibi opes facultatesque conquirentis; sanè concipi debet adversarius secundæ classis; à fastu, quem commonstrat, culpandus; aliisque criminibus cum consequentibus condemnandus.

§. 2. *Sermo*, qui de pessimo illo consultatore habetur, est *Dei*, oraculum suum continuantis; & consilium fastuosi condemnantis; licet illud aliàs sapientiæ carnali videri possit consilium hominis prudentis, & conservationem autoritatis ecclesiæ promoventis. Absolvitur verò duplici alloquio.

I. Alloquium ad prophetam, denunciationem judicii exhibet, quod huic imminabat. vers. 9. ubi.

N. Ju-

N. Judicandus describitur.

- α.* Ab injusto ad finem suum consequendum studio; per conquisitionem thesaurorum ex pudendo quæstu coæcervandorum
- β.* A fastuoso laboris scopo; ut se supra manum potentum elever.

2. Malum in genere indicatur sub particulâ comminatoriâ, VÆ.

II. Alloquitur ad illum pseudœconomum, cui

N. Pudendum suum consilium objicit ut culpandum vers. 10.

α. In se.

β. A modo prosequendi finem suum per tyrannidem

1. In multos populos.

2. In quoslibet sibi non auscultantes.

2. Oppositionem decretam ad ejus refranationem denunciat; & quidem ab iis expectandam, qui partes faciebant domus, quam ædificabat. vers.

11.

¶ 3. Parabola molimen architectonicum exponit, cujus consilium gravissimas ab causas ita Deo judici displicet, ut velit ex certâ quâdam indignatione illud fabricanti vertere in pudorem; & aliquando ad eorum querelas, qui partem faciebant domus istius, cludere.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Verf. 9. *Va acquirenti lucrum malum domui sue ; ut ponat in cælo nidum suum ; ad se eripiendum è manu mali.*

§. 1. Notatur hic aliquis , qui habet domum regendam seu ædificandam , quam convertere studet in *domum suam* ; ut hic oppositio sit inter *domum Dei* , & *domum suam*. In V. T. templum vocabatur *domus Dei* ; in quo typum agnoscimus ecclesiæ N. T. quæ etiam *domus Dei* audit (*Jesf. 56: 5-7.* Confer *Prov. 9: 1. Jesf. 54: 11. 12.*) non quidem manu facta , sed spiritualis , propter ædificationem spiritualem , quâ vivi lapides fundantur in Christo lapide angulari (*Psal. 118: 22. Jesf. 28: 16.*) & compinguntur inter se , ut spiritum Dei habeant in medio sui habitantem , omnique fidei consortes in suâ communione à mundo separatos & potenti defensione salvos. Crimen verò est ex *domo Dei* facere *domum suam* , id est , ex *ecclesiâ Christi* facere populum suo dominio subjugatum , qui leges accipiat à se , ac suæ jurisdictioni subsit. Sic qui imperium humanum in ecclesiam introducit , facit ex *domo Dei* *domum suam*. Hanc *domum* concipitur velle extruere in superbum *palatium* , in alto ponendum , tanquam munimentum , quod potentix mundanæ opponere possit , ut assumptum sibi imperium fortiter tueatur.

§. 2. In eum finem studet sibi *lucrifacere lucrum* , & coacervare thesauros , quo habeat , undè impendium faciat ad consilium suum profequendum. In textu verba

ba reduplicativè pōsita *בָּצַע בָּצַע* pluries ita construuntur in sacris (ut *Psal.* 10: 3. *Prov.* 1: 19. *Ezech.* 22: 27.) continentque in se exaggerationem; ut expriment intensissimum hominis avari & quæstuosi studium, quod in quæstu per fas & nefas acquirendo vulgò ponitur. Hoc autem fieri solet ab hominibus, qui res hujus seculi veris divitiis præponunt, & lucrum non animas quærunt. Hoc vitium in episcopo seu œconomo mysteriorum Dei est *turpi-lucrum*, quod prædicatur locum habiturum in iis, qui cogitant *ecclesiam Dei* subjugare, & ministerium ecclesiæ in imperium humanum convertere. Hoc ipsum notandum in Theologiâ propheticâ ut initium corruptionis ecclesiæ N. Test. quâcum luctandum esset verè credentibus. Confer *Psal.* 10: 3. *Jes.* 56: 11.

§. 3. Finis utriusque studii noratur, ut ponat in alto nidium suum. In his verbis metaphora est, ut nidus hic veniat pro sede seu habitaculo tuto & permanente. Phrasis ab avibus mutuata est, & præsertim ab aquilis, in alto nidificantibus, ut à feris animalibus tutæ sint. Solent enim volucra, quæ ex rapto vivunt, aut in summis excelsissimarum arborum ramis, aut in petrarum scopulorumque præcelso cacumine, suos extruere nidos, ne ab ullo capiantur. Confer *Jer.* 49: 16. *Obad.* vers.

- 11. Transfertur hoc etiam ad homines ambitioni suæ inservientes, atque securitatem suam in externorum potentia quærentes, qui eum in finem auctoritatem sibi conciliare, & magnas condiciones munimenti loco sectari laborant. *Num.* 24: 21. *Job.* 29: 18. *Zirach.* 36: 28. Notatur hic crimen *elationis*, quâ se efferre conarentur supra potestatem principum, ne quid ab eorum jurisdictione politicâ patiantur. Ita sedem suam quilibet exaltaret, & vi quæstum communiret, ut

nil habeat à secularibus sibi metuendum. Hæc superbia studia, jurisdictionem cum imperio supra potestates mundanas seu cum exemptione à subjectione seculari querentia, notantur & alibi apud Prophetas. Vide *Psal.* 12: 5. 73: 9. *Jes.* 14: 14.

§. 4. Quod ulterius illustratur ab affectatæ potestatis sine proximo; dum dicit hoc consilium quemlibet eorum initurum, *ad se eripiendum ex manu mali*. Notat autem *malum*, quicquid censetur homini non sine tristitiâ evenire, quodque horret & fugit caro; nimirum crucem & persecutionem. *Manus* metaphoricè dicitur pro potestate & potentiâ, ut *Psal.* 106: 41. 42. *Dan.* 11: 11. Ex istâ manu *eripi*, est in eo statu poni, ut à malo liberati non amplius quicquam ab eo habeant metuendum: quæ securitas quæritur in *elatione*, seu acquisitione auctoritatis & virium, quibus extra principum affligentium contactum constituantur, ut sint resistendo, aut ipsis metuendi. Supponitur fuisse illos antehâc sub potestate mali, & multa gravia tulisse à manu principum, qui persecutionum fuerant auctores. Nunc verò culpatur in his *nimia fuga crucis*, eos impellens ad munimen adversus eam quærendum in constitutione imperii & dominatus alterius ordinis, quo omnem potestatem secularem quasi refrænare valeant.

§. 5. *Væ* illud, quod tali hominum generi, seu istiusmodi carnalibus in ecclesiâ præfulibus intentatur, notat non solum vehementer displicere Deo talia hominum consilia, utpote naturæ regni Christi non consona: sed illis etiam paratum esse in die vindictæ judicium, quo etiam hos censerî inter inimicos, à justo iudice puniendos, manifestaret.

Verf. 10. *Consuluisſi pudorem domui tuæ : præcidere populos multos , & peccantem in animam tuam.*

§. 1. Notetur in hoc verſu apoſtrophe , dum Deus ſermonem ſuum ad illum iniquum œconomum dirigens , eum ſeverius increpat. Objicit illi *conſilium* ſeu *conſultationem* haud decoram. Objectum criminis eſt *domus ſua* , quæ illi cum neglectu domus Dei curæ fuit : circa iſtius extructionem videri voluit prudenter & ex *conſulto* egiſſe , quo innuitur , hinc quod plures habuerit ſecum , qui illi fuerint à conſiliis , ut aſſentatores & conſilii conſortes : illinc , quod cruento modo ſedem ſuam , quam exaltare moliretur , defendere non vereretur ; imo hoc putaret ſibi gloria.

§. 2. Eventum conſilii iſtius notat fore *pudorem* בִּשְׁתָּה ; quia apud æquos & juſtos rerum æſtimatores id non ſolum ei foret in probrum & contumeliam , ſed tandem etiam ipſi tenderet *in pudorem* , quando deſtitutus apoſtrophæ non poſſet hoc ſuum conſilium juſtificare , & crimen à ſe amoliri. Eſt hic metonymia conſequentis pro antecedente ; indicat enim argumentum iſtius conſilii continere rem turpem , hominemque iſtius muneris minimè decentem : quem enim decet mundanis ſubefſe poteſtatibus , & aliis in exemplum Cæſari dare quæ ſunt Cæſaris , ille non poteſt non cenſeri turpiter agere , quando ſe majeſtati , non armis ſpiritualibus , ſed carnalibus aut *abufu poteſtatis ſuæ* opponit : omnes enim prudentiores ſic aliquando animadverterent hoc ejus conſilium non fuiſſe ex Deo , aut è ſpiritu veritatis , ſed ex ſpiritu ambitionis malo.

§. 3. Hinc exponit pudendum illud ambitiosi Episcopi consilium, quo decreverat *præscindere multos populos*. Injuria notatur, inferenda *multis populis* עַמְּוֹת רַבִּים; intellige non gentes, Deum non cognoscentes; sed *populos*, legibus Dei se subjicientes, & regnum Dei profitentes. Malum inferendum venit sub verbo תְּצַרְּךָ, quod *præscindere* seu *abscindere* à communi corpore significat: convenit cum Græco ἀποκόπτειν: atque usurpatur, ubi corporis truncationem, quâ extremitas abscinditur, indicat textus *Prov. 26: 6*. prout etiam צָרַךְ cum hoc nostro תְּצַרְּךָ congruit *Deut. 25: 12. Jud. 1: 6*. Quidam sumunt pro *excindere*; hinc LXX. συνεπέραναι πολλὰς λαοὺς: *consumpsisti multos populos*, ut significarent totos populos ab eo vastatos & funditus perditos. Verum illi verbi proprietatem non servant: abscissi enim hic in eâ veniunt relatione, quâ, qui erant partem constituentes corporis, ab eo separantur. Scilicet, potestatem sibi sumeret in illud corpus, ex variis populis conflatum, quâ quosdam à communione separaret, qui hic pingitur œconomus, & architectus in ecclesiâ. Fieri hoc posset dupliciter, aut *subditorum excidio*, aut *conjunctorum excommunicatione*, quâ integræ nationes ab ecclesiæ communione separantur: quæ excommunicationo etiam *abscissio* vocatur. *Gal. 5: 12*. Pro ratione muneris œconomi seu Episcopi ultima verbi potestas maximè ad rem facere videtur. Tale quid expectandum fuisse à rege Babylonis spiritualis colligere licet ex *Jes. 14: 5. 8. 12. Dan. 7: 8*.

§. 4. Addit textus integris populis etiam multos privatos, quando subjungit, *etiam peccantem in animam tuam*. Variant iterum Interpretes; *Vulg. & peccavit anima tua*, LXX. καὶ ἐξήμαρτεν ἡ ψυχὴ σου. Hi sensum positu-

postulant, ut culpetur à contracto reatu: quasi dicat, læsisti animam tuam, tibi que malum parasti, dum anima tua malo obnoxia facta est. Verum explicari potest de peccato in animam alioejus, ut sit verbum cum accusativo, uti *Exod. 5: 16*. Dein non video, quomodo **ΝΟΜ**, quod est participium, huc commodè trahi possit, & ita in præteritum resolvi: potius explicandum est in cohærentiâ per accusativum, ut fecimus in versione. *Syntaxis* est ut *prov. 8: 36. 20: 2*. Anima hujus notat ejus cupidinem, & sententiam cupiditati ejus consentaneam. *In hanc peccare* dicitur, quicumque eam non sequitur, & ut legem non accipit; negatque se velle stare ejus arbitrio. Contra hos etiam decrevisse pingitur *excommunicationis sententiam*; quâ tales à communione corporis, quod sibi subjicit, abscindere consuluit.

Verf. 11. *Nam lapis è pariete clamabit, & trabs è ligno respondebit illi.*

§. 1. Hinc accedit oraculum ad expositionem *cause pudoris*, quo dixerat hunc suffundendum: sed eam rursus singulari ænigmate involvit. Notantur hic *lapis è pariete & trabs è ligno*, tanquam totidem partes domus, seu ædificii. Juxta leges architectonicas *paries ex lapidibus* coagmentatis struitur; domumque includit, & ab omni parte seu latere defendit: atque sic quilibet lapis innuitur. Hinc additur **כפיס מעץ**. Hoc ultimum quid sit? variant interpretes. Neque vox **כפיס** extra hunc locum occurrit. *Hieronymus* exponit *lignum*, quod inter *juncturas ædificiorum* est: monetque *Theodotionem* & *quintam editionem* reddidisse *σύνδεσμοι ξύλων*; *Symmachem*

μακρὸν σύνδεσμον διχοδομῆς ξύλινον: atque esse lignum, quod ad continendos parietes in medio structurae ponitur, & vulgò apud Græcos appellatur ἰμάντωςις. Est hæc (inquit Lud. Capellus) descriptio crassarum trabium, quæ utrique ædificii muro imponuntur, tum ad continendos seu colligandos inter se parietes, tum ad superstruenda illis tabulata: crassioribus enim illis trabibus (quæ cantherii Vitruvio dicuntur) imponuntur longurii aut asseres, sicque fit tabulatorum compages. Lxx κάρθαρος ἐκ ξύλων, *Scarabeus ex ligno*. Malè; legendum κανθήλιος, aut κανθήριος, quæ vox Vitruvio architectonica est, ut diximus, & planè ex scopo. Conf. Lud. Capelli notas in h. l. Norandum igitur *lignum* hic venire pro tabulato ex ligno factò, quod trabibus crassioribus unà cum tignis transversis incumbit.

§. 2. Tribuitur hisce clamor & responsum. Verbum *ῥῆς* clamare clamorem querimonix (qualis ab oppressis & sub injuriarum tolerantia auxilium implorantibus provenit) significare solet. *Deut. 22: 24. Respondere* autem ita clamanti est, oppresso & restitutionem petenti addicere auxilium, & adferre: ut responsum illud voto prioris respondeat. Ita duo illa verba etiam alibi sibi mutuò respondent. Vide *Job. 35: 12.*


§. 3. Quando ille clamor tribuitur lapidi ex pariete, & responsum illud trahi è ligno, rebus naturà mutis, palam est figuratam in iis esse dictionem. Quidam hic ad hyperbolem confugiunt, sensumque esse volunt lapides & tigna ex rapinis compacta prædas quasi loqui, & indignari in ædis subversione, quod materia injusti ædificii facta fuerint. Alii respicere textum volunt ritum quorundam, qui ex ruinis lapides & ligna mutuantes, indè

indè novorum ædificiorum materiam faciunt: cumque istæ reliquæ translata vestigia sæpè referant primæ originis, indè etiam fieri testimonia inclementioris destructionis, quam à primo usu passæ fuerant, existimantur. Verum hic *clamor cum isto responso* concipitur ut architectum illum *pudefaciens*, non propter rapinas; sed propter populorum excommunicationes. Qualis est domus, tales sunt hujus partes: & quale est crimen, arguendum, talis est sermo arguens. *Domus Dei*, quam suam facere in visione cernebatur iniquus ille œconomus, cum sit ecclesia Dei, ejus *lapides* sunt *vivi lapides*, homines credentes, Christo per fidem conjuncti (Conf. 1 *Petr.* 2: 5.) ejusque *trabes* sunt ejusdem ecclesiæ viri spectabiles. Utrumque genus partium in ecclesiâ tanquam domo Dei respondet talibus partibus in domo manufactâ: & usum, quem lapides atque trabes præstant in ædibus, hæc duo hominum genera etiam præstant in ecclesiâ. *Lapides* parietem constituentes, & in fundamento soliditatem inveniunt, separant aream domus à communi terrâ, & excludunt extraneos: suntque Symbolum fidelium, fide in Christum immobilium, & glutino charitatis cum fratribus conjunctorum, quæ cum mundo non communicant, & alienos à fide orthodoxâ ad communionem sanctorum non admittunt. Hi lapides vivi rationalesque pinguntur ut sensu injuriarum affecti, & clamores in publicum emittentes, quod injustæ excommunicationes istius œconomi totos populos, & pravæ ejus cupidini non assurgentes, ex communi suâ exturbent, atque abscindant. *Trabes*, tabulata & lacunaria fulciantes, ac parietes continent ne dimoveantur, sunt symbolum istiusmodi membrorum ecclesiæ, quorum est ex singulari suâ vocatione ecclesiam protegere, & suo robore firmare: quod

sanè principum est, & eorum qui fidelium audiunt patroni; quorum est querelas piorum audire, accusationes examinare, oppressis clamantibus respondere, atque potenti suâ defensione id agere, ne parietes ecclesiæ corruant. Quibus positis, clarum est, hanc comminationem, adversus pseudœconomum illum denunciata, ecclesiæ spem facere, fore in tempore ut audiatur vox orthodoxè sentientium, superbo huic capiti obloquentium, nec non Superiorum hisce clamantibus suo auxilio patrocinantium: quod eò fieret cum successu, ut pudendum istiusmodi præfulum consilium tandem aliquandò inter homines fieret manifestum.

HISTORIA

IMPLEMENTI.

§. 1.  Ui hic notatur per *avaritiam* haud justos faciens *questus*, & undiquaque potest thesauros improbitatis conquirens (idque postquam imperium Romanum gentile dejectum & spoliatum fuerit) nullus alius est, quam quilibet *Episcopus* degener, qui non tam ecclesiam, quam suam curat familiam; totumque gregem Christi sibi in rotidem mancipia submittere conatur, ut sibi profint, atque lucrum amplissimum adducant. Incepit istud malum jam *Cypriani* ætate, cujus in libro de lapsis hæc extat quærela. „ Non in sacerdotibus religio devota,
„ non

„ non in ministris fides integra, non in operibus mi-
 „ sericordia, non in moribus disciplina: quin *Episco-*
 „ *pi plurimi*, quos & ornamento esse oportet cæteris
 „ & exemplo, divinâ procuratione contemptâ, pro-
 „ curatores rerum secularium fieri, derelictâ cathedrâ,
 „ plebe desertâ, per alienas provincias oberrantes, *ne-*
 „ *gotiationis quæstuose mendinas aucupari*. Esurien-
 „ tibus in ecclesiâ fratribus, habere argentum largiter,
 „ velle fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris mul-
 „ tiplicantibus fœnus augere. Hactenus ille. Pace
 „ ecclesiæ datâ, ex Principum liberalitate aliorumque
 „ donis & legationibus ecclesias exiguo tempore in immen-
 „ sum opibus auctas videre licuit: & segniores episcopos
 „ iis corradendis haud supinos: qui quotidie novas exco-
 „ gitabant artes, quibus regios coæcervent thesauros,
 „ ut iis superbè incumbant. Singulare artificium fuit in-
 „ hiare *matronarum oblationibus*, quibus eos ita fuisse
 „ *ditatos* monet *Marcellinus*, ut hinc procederent *vehi-*
 „ *culis insidentes*, *circumspecte vestiti*, epulas curantes
 „ *profusas*, adèò ut eorum convivia regales superarent
 „ *mensas*. Libr. 27: 3. Quibus modis, quamque turpi-
 „ bus officiis seniorum tum virorum tum fœminarum le-
 „ gata ambirent Clerici istius temporis *Hieronymus* in
 „ epist. ad *Nepotianum* edidit. Hanc cleri avaritiam,
 „ ne perumperet, legibus coërcere conati sunt Imperato-
 „ res. *Valentinianus*, *Valens* & *Gratianus* lege *Da-*
 „ *maso* inscripta. leg. 20. cod. Theod. de Episc. Ecclef.
 „ & Clericis. *Ecclesiastici aut ex Ecclesiasticis*, vel
 „ qui continentium se volunt nomine nuncupari, vi-
 „ duarum & pupillarum domos non adeant; sed pu-
 „ blicis exterminentur judiciis, si posthâc eos ad fines
 „ earum vel propinqui putaverint deferendos. Cense-
 „ mus etiam, ut memorati nihil de ejus mulieris, cui

„ se privatim sub prætextu religionis adjunxerint, libe-
 „ ritate quâcunque, vel extremo judicio possint adi-
 „ pisci. Et omne in tantum inefficax sit, quod alicui
 „ horum ab his fuerit derelictum, ut nec per subje-
 „ ctam personam valeant aliquid hîsdem ejus foeminae vel
 „ donatione, vel testamento percipere, &c. Sic &
 „ *Valentinianus, Theodosius & Arcadius* l. 27. Nihil
 „ de monilibus & suppellectili, cæterisque claræ do-
 „ mus insignibus sub religionis defensione consumat vi-
 „ dua: sed universâ integra in liberos proximos trans-
 „ scribat; ac si quandò diem obierit, nullam eccle-
 „ siam, nullum Clericum, nullum pauperem scribat
 „ hæredem. *Cl. Valesius* ad locum *Marcellini* anno-
 „ tat; veteres Christianos olim annonam & pecunias ob-
 „ tulisse Sacerdotibus, quibus non solum Clerici, sed
 „ etiam pauperes matricularii alerentur. *Postea* (inquit)
 „ *Sacerdotes quidam has pecunias intervertere, & in fi-*
 „ *nem suum congerere coeperunt, & paucorum culpâ, ut*
 „ *reliqui omnes hâc suspitione contingerentur, effectum est.*
 „ Quo circa *Joh. Chrysothomus* in hom. 2. ad Epist. P.
 „ ad Corinth. suadet fidelibus, ut ipsi eleemosynas suas
 „ erogent pauperibus, nec Sacerdoti ulterius offerant.

Audiamus etiam *Sulpitium* in historiâ suâ sacrâ de cle-
 ricorum avaritiâ querentem. *Ministri ecclesiarum* (in-
 quit) *inhiant possessionibus, prædia excolunt, auro in-*
cubant, emunt venduntque, quæstui per omnia student.
Ac si qui melioris propositi videntur, neque possidentes,
neque negotiantes, quod est multò turpius sedentes mu-
nera expectant, atque omne vitæ decus mercede corruptum
habent, dum quasi venalem præferunt sanctitatem.

§. 2. Multorum ambitio & luxus edocuit orbem, ut
 conarentur sedem seu nidum suum in alto collocare. Ita
Basilius

Basilii Epist. 10. in episcopo Romano notat peccatum contra decentiam, cum dignitatis loco habere superbiæ splendorem (ἀξίωμα κρίνειν τὴν ὑπερφανίαν) cum id peccati vel solum ad constituendam adversus Deum inimicitiam sufficiat. *Marcëlinus* dixerat eos procedere vehiculis insidentes, circumspetere vestiti, epulas curantes profusas, aded ut eorum convivium regales superent mensas. Illam pompam cum opulentia conjunctam *Prætextatus* consul designatus respiciens *Damaso* dixisse fertur in epist. *Hieron.* Facite me Romanae urbis episcopum, & ero protinus Christianus. Ab hoc crimine etiam *Gregor. Nazianzenus* culpatur Antistites Orientis in carminibus nuper à *Tollio* ex *Mss.* editis *Carm.* 1. vers. 610. &c.

Καὶ σύ μοι φράζειν τὰ σα.
 Οἶκος, γυνὴ σφριγῶσα, τεκνιῶν ὁδός,
 Κτῆσις, κελυφαί, πράκτορες, βοαί, δίκαι,
 Ἄπαντα μετὰ φροντίδων καὶ πραγμάτων.
 Τράπεζα φλεγμάνουσα τῶν ἐδωδύμων,
 Ταῖς ὀφθοποιῶν καὶ κερασμάτων πλοκαῖς,
 Γῆς καὶ θαλάσσης καρποφορούντων ἐντέροις,
 (Ἐξ ᾧ ὁ νῦν βασιτίζειτ', ἢδ' ἔχει πλάτος)
 Μύροις, γέλωσι, ψαλμάτων συναυλιαῖς
 Οἷς κυβάλων δεῖ καὶ ποδὸς ψοφημάτων.

Nec non Carm. 2. vers. 18. 19. 20.

Εἶπερ νόμος τὰ Φαῦλα,
 Πλάτῃ, τύφῃ τε, θρύφῃς, Φιλαρχίας,
 Τῶν νῦν ἐπικρατέωντων.

Idem orat. xxxi 1. querelam hanc effundit, vitæque suæ
 genus

genus cum illorum luxu splendentium vitâ confert (verba ex Billii versione pono) *Quum hæc quoque fortasse nobis exprobaverim (jam enim exprobrarunt) quod nec mensa lauta & opipara, nec magnificâ veste utimur, nec splendide in publicum prodimus, nec ad eos, à quibus convenimur, gravitatem & fastum adhibemus. Nesciebam scilicet nobis cum consulibus & præfectis, clarissimisque belli ducibus, qui tot opibus copiisque circumfluunt, ut quo sua projiciant, non habeant, emulationem & certamen esse: illudque oportere, ut & nobis, pauperum bonis, ad luxum & delicias abrentibus, venter undique comprimatur, & necessaria in res superfluas effundantur, atque altaria ipsa ructibus nostris contaminentur. Nesciebam nos equis insignibus & lascivis ferri, sellisque & curribus magnifice attolli, ac cum fustu & pompâ deduci: velutque blandâ manu demulceri oportere.*

Præsertim conabantur multi certatim thronos suos efferre, atque ad se rapere judicia, pro tribunali sedentes, imo sub titulo jurisdictionis ecclesiasticæ semet è manu secularium eripere. Hinc *Valentinianus* auctoritatem Episcoporum latius evagantem lege quâdam Ann. 452. coercere coactus fuit, quæ ira sonat. *De episcopali judicio diversorum sæpe causatio est. Ne ulterius querela procedat necesse est præsentis lege sanciri. Itaque cum inter Clericos jurgium vertitur, & ipsis litigatoribus convenit, habeat Episcopus licentiam judicandi; præeunte tamen vinculo compromissi. Quod & Laicis si consentiant, autoritas nostra permittit. Aliter eos judices esse non patimur, nisi voluntas jurgantium, interpositâ, sicut dictum est, conditione præcedat. Quoniam constat Episcopos & Presbyteros forum legibus non habere, nec de aliis causis, secundum Arcadius &*

Honorii Divalia constituta, quæ Theodosianum corpus ostendit, præter religionem posse cognoscere. Si ambo ejusdem officii litigatores nolint, vel alteruter, agant publicis legibus & jure communi. Sin verò petitor Laicus, seu in civili, seu criminali causâ cujuslibet loci Clericum adversarium suum, si id magis eligat, per auctoritatem legitimam in publico judicio respondere compellat. Quam formam etiam circa Episcoporum personam observari oportere censemus. Ut si in hujusmodi ordinis homines actionem pervasionis & atrocium injuriarum dirigi necesse fuerit, per procuratorem solemniter ordinatum apud Judicem publicum inter leges & jura confligant. Vid. Cod. Theod. Novell. Valentia. L. 2. Tit. 12.

§. 3. Consilium autem, ex quo istiusmodi studia profluxerunt, nullum aliud fuit, quam ut se contra potestatem mundanam munirent, seque Principum jurisdictioni eximerent, à quibus se haud rarò graviora passos fuisse erant memores: ne itaque in posterum habeant, quod sibi ab iis metuant, omni studio & conatu se ex istâ manu mali eximere conabantur. Quod factum à sede Romanâ, duos sibi eodem gladios vendicante, temporalem & spiritualem: ex eodem principio derivat, & defendit, *De Rubeis* in vitam Bonifacii p. 102.

„ Ante Bonifacii (inquit) tempora, ingemuerat sæpius Romanus Pontifex sub Principum, ne dicam

„ Tyrannorum sævitia, famem, inedia, carceres,

„ mortem, eamque dirissimam ab iis passus: nam *Leberius* dolo captus, missusque in Thraciam exul,

„ extrema quæque tulit. *Felix*, jubente *Constantio*,

„ non longè à Tybure martyrio coronatus fuit. *Fo-hannes* 1. in carcerem à *Theodorico* coniectus, pedore, situ, inedia confectus occubuit, *Sylverius*,

„ mandante *Theodorâ* Augustâ , à *Bellisario* captus,
 „ ac Pataram Lyciæ urbem in exilium missus, mox tra-
 „ ductus in insulam Palmariam, sensim fame defecit.
 „ *Vigilius* ductus Constantinopolim, fusc ad collum
 „ ligato, per urbem tractus, cæsusque. *Martinus* à
 „ *Theodoro* Exarcho vinctus, & Constantinopolim mis-
 „ sus, in insulam Chersonesum relegatus, ac teterri-
 „ mo conditus carcere, summis rerum omnium diffi-
 „ cultatibus afflictus interiit. *Formosum* Romani af-
 „ flixere. *Johannem decimum* Vido Comes compre-
 „ hendit, custodiæ tradidit, & faucibus cervicali oc-
 „ clusis, miserè interfecit. *Stephanum* X seditionis
 „ oppressore Romani, & vulneribus turpiter scævère
 „ re. Nec meliori sorte usi *Johannes XII* & *XIII*.
 „ Alterum *Berengarius* & *Albertus* indignissimis tra-
 „ ctavère modis; Alterum *Petrus*, præfectus urbis,
 „ Decharcontes, & Consules comprehendere & urbe
 „ depulere. *Benedictus* VI à *Cynthio* Romano captus,
 „ & in molem Adriani coniectus, ibidem seu strangu-
 „ latus, seu fame enecatus periit. *Gregorius* VII me-
 „ diâ nocte Natalis Domini, in ecclesiâ S. Mariæ Ma-
 „ joris, ad aram faciens, structis insidiis captus, &
 „ munitissimâ in turre in carcerem conditus: & *Gelæ*
 „ suis II. pedes ligatus per Romana compita tractus &
 „ scœdissime tractatus fuit. Hâc inductione usus au-
 „ ctor, egregiè mihi illustrat, ut potentia Principum
 „ secularis huic hominum generi non aliter respiciatur,
 „ quam ut *manus mali*; adversus quam munienda erat sedes
 „ Romana: quare rota hæc inductio in argumentum ad-
 „ ducitur, quo *Bonifacium* suum justificare ex consilio
 „ laborat. Ita enim conclusionem facturum, pergit.
 „ Ut quanto ea indigniora Vicario Christi, tanto di-
 „ gnior Immortali præconio *Bonifacius*, qui sanctissi-
 „ „ mâ

„ mâ constitutione in dignitatem suam afferuit Romanam, nam sedem, & quamcunque in terris potestatem ostendit Majestate Pontificiâ inferiorem esse. Verum, quid hoc aliud est, quam ex amore mundi dominatum erigere, quo crucem Christi effugias: quasi ministri Christi meliores sint domino suo; & eos deceat potius armis aut brachio carnali, quam Christo rupi & regni sui defensori inniti; neque amplius ferre persecutiones, quas impii principes contra ecclesiam concitant.

§. 4. His accessit *abusus disciplinae ecclesiasticae in caussis Scismaticis*, quando potestate sua abutentes Episcopi anathematum fulminibus à communione ecclesiae (ut vocant) refecare ausi sunt integros populos, sub aliis sedibus degentes, nec non quoslibet fideles particulares*, se juxta horum Præsulum & Anstorum voluntatem ac desiderium non componentes.

Orta est in ecclesiâ portentosa contentio de erroribus *Origenis*, qui damnantur Alexandria per *Theophilum*, Romæ per *Anastasium*; ille *Origenistas* relegat, qui se Hierosolymas ad *Johannem* Episcopum, Origenis fautorem conferunt: hos tamen ulterius persequens etiam Hierosolymis pellit *Theophilus*. Pulsi Constantinopolim adeunt, ibique à *Chrysothomo* excipiuntur. Agitur auctore *Theophilo* conciliabulum Chalcedonenle, *Chrysothomum*, ut Origenistis faventem, damnans, & viro Maximo ultimum exitium parans, nisi Deus avertisset. Quod antea non potuit; postea assequitur: *Chrysothomus* enim eo instigante deponitur, damnatur, & ab *Arcadio* in exilium mittitur. Successor ejus *Asfacius* cum amicis *Chrysothomi* crudeliter agit, sicuti & post eum *Atticus*, ejusdem sedis Episcopus.

Sub *Zenone* Imp. conciliatio quædam inter partes

propter Eutychismum litigantes tentata, ab omnibus Patriarchis Orientis approbata, solum habuit *Fælicem* 111 Episcopum Romanum contradicentem, qui in *Acacium* Constantinopolitanum sententiam anathematis dixit, & legatos, qui cum *Acacio* & *Moggo* Alexandrino communicarant exauctoravit: sicut & contra *Acacius* nomen *Fælicis* ex diptychis erasit. Ita schisma obortum est, inter Episcopum Romanum, & alios Orientis. Omitto lites inter primarum sedium Antistites *Antiochenum* & *Alexandrinum*: *Romanum* & *Constantinopolitanum*: &c. dum alter alterius dicecesin involare: aut auctoritatem suam præ alio præponere laborabat, undè scismata, imò pugnae & strages.

§. 5. Sub omnibus illis perturbationibus gemuerunt, qui ecclesiæ Christianæ partes faciebant nobiliores, & auditæ sunt ipsorum querelæ; subvenientibus in multis responsis suis Imperatoribus, qui sæpè coacti sunt legibus frænare Clericos & Episcopos, atque ita pudescere eos in consiliis & moliminibus, quibus nefanda machinabantur.

SUBSECTIO QUARTA

De Judio Dei adversus civitatem regno
Christi oppositam.

Analysis.

S. I. **R**ost consilium pseud-œconomi de domo
sibi cum fastu extruendâ , à Deo iudice
reprobatum & condemnatum ; sequi-
tur consilium de civitate ædificandâ in
sanguine & injustitiâ, eodem modo à Deo repudiatum
& damnatum ; atque aliquandò per *multiplicationem cog-
nitionis gloriæ Dei in terris* eludendum. Qui istius
consilii auctor est , etiam hic notatur ut *regni Dei ad-
versarius* , sed fucatus ; qui videri velit *civitatem Dei*
condere : dum incondito agendi modo leges archite-
ctonicæ sacræ haud observat , & planè à normâ divinâ
defleat. Nil notius est , quam *civitatem hanc à Deo*
evertendam ad ea spectare tempora , quibus *terra im-
pleretur cognitione gloriæ Dei ; quasi aquis , quæ mare*
operiunt : cumque ista promissio de gloriâ Dei , ejus-
que amplissimâ cognitione in terrâ bonum N. Test. res-
piciat ; atque ejus interventu *civitas illa* veniat subver-
tenda ; necesse est , ut *hæc civitas* ad molimina adver-
sarii alicujus , qui se regno Christi opponeret , ac pro-
pterea in supplicium , à vindice regni Christi infligen-
dum , incurreret , referenda sit. Frustra itaque sunt ,
qui etiamnum de *Nebucadnezare* cogitantes , hanc
civitatem *Babyloni antiquæ* , quam *Seleucus* sub initiis

tertiæ Monarchiæ longè ante tempora Christi funditus deleverat, etiamnum applicant. Quæ applicatio quomodo cum tempore multiplicatæ cognitionis Dei combinari possit? planè non video. Omitto, quod rerum ordo ac series in anterioribus nos jam ad tempora deduxerit, quæ evangelium regni Christi consequuntur; ut nullo colore illa retrogradatio interpretum palliari queat. Notandum porrò, quod ipse *Abarbanel* hic incipiat evigilare, & animadvertere, quod Propheta hic à vers. 12. incipiat agere *de regno Edom*; ita appellans imperium Romanum. Verum regnum Christi non attendens in prioribus; & Antichristi dominationem in Prophetis non satis perspectam habens, etiam non satis distinctè tenet coherentiam rerum. Hinc aliàs discere potuisset fata eorum, qui se cum Judæis reos fecerant occisi ducis uncti in subsektione secundâ: & qui post fata imperii Romani gentilis non curaverant domum Dei, sed suam struere, sedesque suas efferre in altum: quæ si perpexisset, ordo eum duxisset in hâc sektione ad imperium Papæ hierarchicum, haud rectè sub Christianorum nomine latitans, seque regno Christi opponens.

§. 2. Agit adhuc Deus, seu Dei Spiritus doctorem; prophetam de rebus in visione exhibitis erudientem; atque aliud hostile molimen digito quasi monstrantem, additâ consilii sui expositione, quâ vindicias regni Christi spondens fata istius operis patefacit: in quâ pericopâ observamus

I. Condemnationem moliminis exhibitum cum comminatione. vers. 12. ubi

N. Crimen exponitur, ut situm in profanæ civitatis

a. Ædificatione in sanguine.

β. Compactione per injustitiam.

2. Comminatio adjicitur per voculam *VÆ*.

II. De-

II. Denunciationem frustrationis consilii & moliminis istius. vers. 13. ubi

N. Causa iudicii proponitur.

γ. Effectus subjungitur, qui duplex

α. Defatigatio populorum in proprium damnum.

β. Delassatio nationum in vanum.

III. Expositionem medii, quo consilium istud evanesceret: nempe per *multiplicationem cognitionis gloriæ Domini in terrâ.* vers. 14.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Vers. 12. *Ve ædificanti urbem in sanguine, & qui compingit civitatem per injustitiam!*

§. 1. Opus, quod novus molitur regni Christi adversarius, vocatur עיר *urbs* et קריה *civitas*. Non est hæc *civitas Dei* de quâ diximus ad vers. 8. Sed *civitas opposita*, regno Christi contraria, cujus etiam fit mentio Num. 24: 19. Psal. 55: 10. Hof. 11: 9. quæ in apocalypsi vocatur *Babylon spiritualis* Apoc. 11: 8. 14: 8. 16: 19. 17: 5. Proin hujus civitatis conditor est caput istius urbis, & Christo oppositus, qui in scripturis N. T. *Antichristus* dicitur, quasi alius *Nebucadnezar*, *Spiritualis Babylonis auctor*.

Hoc ædificandæ civitatis molimen non debet accipi de urbis cujusdam materialis exstructione; quasi in ædium structurâ, aut murorum externorum circumvallatione consisteret: verum in regni cœlestis mutatione, quâ civitatem Dei in Rempublicanâ terrestrem, & regnum mundanum transformare laboraret. Notatur enim civitas, quam cognitio gloriæ Domini in totâ ter-

râ dissiparet & subverteret; quæ sola armaturam facit spiritualem, non nisi civitatem spiritualiter dictam conquassantem.

§. 2. Duplex tribuitur huic molimen, scilicet *ædificare eam urbem, & compingere eam civitatem*. Prius fieri in civium ad cohabitationem & combinationem auxiliorum congregationem; quâ in uno loco (ut unum corpus politicum constituere persuasi) habitacula figunt: idque sub communi lege, privilegiis, & præfecturâ inceptant. Ita hic aliquis indicatur, qui principis instar *civitatem quandam* condere in animo habebat: secuti enim principes eo in casu in electum aliquem locum colonos deducere, aliosque, ut huc migrent, invitare solent, quos datis legibus communi jure beare volunt. Sic etiam hic concipi debet congregare populos & nationes, ut sub ejus præfecturâ unanimes in unum corpus confluant. Alterum dicitur *compingere civitatem*; verba כנח & כונן ut architectonica etiam alibi conjunguntur. Num. 21:27. Prov. 24:3. Sic etiam verbum כונן cum עיר construitur, pro *urbem condere* Psal. 107:36. Verbum illud notat *constituere, confirmare, et apto ordine disponere*. Si *confirmationis* notionem respiciamus, videtur allusio suscitacioni ædium superaddere civitatis munitionem, qua hostes arceri solent: atque ita hic loci indicabit eum omnia illa media adhibiturum, quæ imperium suum reddant constans, et adversus oppositos confirmatum. Sin potius *constitutionis, & dispositionis* notionem præeligas, respiciendum ad omnem ordinem, prudenter electum, juxta quem plateæ, muri, portæ et cætera omnia ad commodum et potiore ornatum disponuntur. Ita hic omnis ordinis dispositionem præscribens suam sequeretur ideam, non Dei aut verbi Dei.

§. 3. In his maximè illi vitio vertitur, quod ædificaret urbem *in sanguine*, et constitueret civitatem *per injustitiam*. Prius norat *homicidia & sanguinolentas persecuciones*, quibus ille veros regni Christi cives ferro atque igne extirpare moliretur, ut suæ præfecturæ fundamenta jaceret. Alterum significat *opes, pauperum vexationibus, exactionibus, & fraudibus quasitas*, quas in civitatis suæ constitutionem impendat. In textu est vox

עוֹלָה *injustitia*, factum contra jus & fas; sive *negociatorum Ezech. 28: 11.* sive *judicium in foro Lev. 19: 15.* sive quorumcunque hominum proximo injuriam facientium. Sic injusta divitiarum accumulatione sibi stabilire ordines dicitur, & nitorem conciliare rigimini suo.

§. 4. Hinc illi *via* denunciatur; id est *judicium criminis isto dignum*, quod pro dignitate scelerum huic machinatori infligeret quandoque divina vindicta. Hoc *judicium* graphicè depictum vidimus ad locum *Deut. 32: 41. 42.*

Vers. 13. *Nonne ecce à Jehovah Deo exercituum erit, quod defatigabuntur populi pro eo, quod tanti est atque ignis? & nationes pro eo, quod tanti est atque vanitas, delassabuntur?*

§. 1. Labor prædicitur incassum fore; idque tribuitur providentiæ Dei, qui intercederet. *Nonne ecce à Jehovah Deo exercituum est?* nempè quod sequitur *judicium*. In judicii istius contemplatione Deus *Judex* respicitur ut *Jehovah*, qui populo suo fidem præstat, dum hostes ejus judicat: nec non ut *Deus exercituum*, qui velit regnare inter quascunque gentes, & sufficiens est ad educendum contra hostes suos exercitus præpotentes,

tentes, quibuscum illos coërceat. Hunc respici jubet per voculam attentionis *Ecce*; cui dum signum interrogationis adjicit, copse monet manum Dei, judicantis hostes suos in eventu rerum attendentibus fore manifestam; adeoque obligare fideles, ut istum eventum benè perpendant, & in eo consilium Dei ritè agnoscant.

§. 2. Oculis vatis proponit עַמִּים & לְאֻמִּים *populos & nationes*, civitatis istius capiti operam navantes. Vencantur hi *populi & nationes*, sicuti Judæi eorumque contribules vocari solent; quia veniebant sub specie populi Dei, & audiebant externâ denominatione Christiani; sed in errore versantes, & civitatem illam pro civitate Dei habentes: quæ tamen non ex Deo struebatur. Allusio est hic & in pericopâ antecedente ad consilium eorum, qui turrim cum civitate condere decernentes, omnes ferè habuerunt, manum adhibentes, *Gen. 11: 3. 4.*, sibi què imaginantes se laborare Deo. Per *populos* itaque majores principatus, per *nationes* minorum statuum cives, qui Christianismum profitebantur, intelligere licet; quorum multitudo hic repræsentatur in visione.

§. 3. Hi spectantur ut *laborantes*, & laboribus intensissimis opus illud promoventes. Verba sunt עָמַל & נָפַשׁ; prius notat *laborare* usque ad defatigationem 2 *San. 23: 10. Jes. 40: 28.* alterum notat *desetisci, delassari* usque ad deliquium animi, ut hic major sit vitium exhaustarum prostratio. Videas etiam duo illa verba conjungi *Jes. 40: 28. 30. 31.* Connotat proin hæc verborum conjunctio cæcum illum hominum in eo labore impetum, quo cum virium dispendio omnem navarent operam, ut istius civitatis opus promoverent & consumment.

§. 4. *Eventus* autem gravissimi laboris, qui Dei provi-

providentiæ tribuitur tanquam *judicium*, omne illud consilium & molimen reprobandum, est *frustratio laboris*: quale quid in textu exprimitur verbis כרי אש כרי ריק. Quoad resolutionem particulæ כרי non idem sentiunt viri docti; alii enim particulam כרי esse Syllabam adjectivam & paragogicam volunt; atque vertunt quasi כרי אש & כרי ריק in ignem & in cassum. Alii particulam כרי notare id, = quod satis est, volunt, & reddunt כרי אש ad satiandam vanitatem. Occurrit etiam hæc particula Nah. 2: 13. Jer. 51: 58. Cl. Corcejus vertit pro eo, quod tanti est ac ignis, atque vanitas: sensumque facit, quod nihil sint consecuturi suis laboribus, nisi quod ignis instar eos ureret, consumeretque, & vanitatis instar eorum spem eluderet. Dum itaque pomœria hujus civitatis extendere laborarent, sibi pararent partim ignem consumentem, partim vanitatem: dum in eo opere plurimi consumerentur, & qui remanerent superstites saltem se incassum laborasse tandem experirentur.

- Verf. 14. Nam implebitur terra, ut cognoscat gloriam Jehova, tanquam aquis, que operiunt mare.

§. 1. Occurrit hic promissio, quæ augmentum scientiæ & cognitionis theologicæ spondet amplissimum: quale bonum in sacris plerumque ultimis N. T. temporibus reservatum legimus, Jesh. 11: 9. 35: 8. Conf. Dan. 12: 4. Idem bonum ultimi temporis promittitur etiam sub symbolo auctæ lucis Jesh. 30: 26. 60: 9. 10. & a quarum incrementum Ezech. 47: 5. Qui hujus ver-

lus argumentum ad ea tempora, quibus Babylon eversa est, pertinere existimant (inter quos est *Hieronymus*) illi *gloriam Jehovæ cognoscendam* ad gloriam potentiae Dei restringunt, prout ex incredibili tantæ urbis casu olim fuit declarata: quam tunc universam complevisse terram, sicut maris profundum contegunt aquæ, existimant. Verum frigida est admodum illa applicatio: quia *gloriam Dei* temerè restringit ad gloriam potentiae Dei: nec video, quomodo gloria potentiae divinæ indè ab omnibus agnita fuerit esse gloria *Jehovæ*, Dei Israël, quoniam gentes abhinc manserunt in suâ cæcitate, Deum illum unum & verum non agnolcentes. Adde, quod illa res non potuerit videri adeo incredibilis, cum jam nuper viderint simile exemplum in excidio Ninives, & frequens sit illa magnorum imperiorum vicissitudo: in Babylonis occupatione valuit stratagema Cyri, nec quicquam extra communia belli fata in eâ re notandum.

Alii hanc gloriae divinæ cognitionem per universum terrarum orbem, ejusque promulgationem, incepisse volunt ab utroque Nebucadnezzaris edicto *Dan. 3: 29. 4: 1.* hinc fuisse auctam sub Ahassuero, cum multi ex gentibus Judæi fierent. *Hesb. 8: 15. 16.* nec non ab edictis Cyri ejusque Successorum *Esr. 1: 6. 7. & Neh. 2: 6.* Hæc fateor aliqua fuerunt guttulae doctrinae, diffuentes: verum hic tanta promittitur *Dei veri & veri in omni gloria sua cognitio, adeo diffusa & profunda*, ut compareretur cum *aquis mare operientibus*: quod sanè ante tempora adventus Christi nequaquam factum est. Neque illa cognitio quicquam fecit ad causam, quæ forat destructio civitatis, & elutio laboris, qui in *Babylonis* literalis extruccionem impendebatur. Proin totus hic locus ad ea tempora referendus est, quo incrementum cognitionis sub N. T. *Babylonis* spiritualis *edificationem*
con-

confunderet, omnemque laborem huic operi impertitum ostenderet in vanum impensum.

§. 2. *Cognoscere gloriam Jehovæ* (Babylonis spiritualis ædificationem confundentis) est agnoscere *Jehovam* regem, ecclesiæ defensorem, & hostium judicem *in omni gloria sua*, seu in omnibus viis suis, qualescunque ejus virtutes & dignitates manifestantem. Ad hanc *gloriam Domini* pertinet præ primis, illa sui manifestatio, quâ se exhiberet solum ecclesiæ, qui solus est omnia in omnibus, quique solus sine socio aut nomine humano ecclesiam implet, ut solus in suis glorificetur *Jes. 66: 5.* quæ res summam ejus præstantiam demonstrat. Hanc *gloriam Christi Domini* per civitatis adversæ imperium aliquandiu obscuratam, viderent denudò effulgentem, & suis radius coruscantem, qui eam cognoscerent: quippe quæ renova i luminis instar se haberet, eo cum effectu, ut cognosceretur à multis, & agnosceretur.

§. 3. In quem finem addicit spiritus Dei *terræ adimplerionem tanquam aquis, quæ mare operient.* Sunt *aquæ* sæpè symbolum donorum spiritus, quæ doctores ad doctrinam ecclesiæ puriorem & efficaciorum proferrandam; & fideles ad confessionem fidei evidentiorum reddendam, ex gratiâ Dei recipiunt. *Hos 6: 3.* Ratio symboli est, quod sicuti aquæ terram imbuunt & frugiferam reddunt, præsertim fluviorum exuberantiâ; ita donis spiritus auctis, rotamque terram pervadentibus, etiam in terrâ progerminaret *cognitio gloriæ Dei.* *Aquarum* istarum copia confertur cum *aquâ, mare operientibus*; quæ implent omne illud concavum, in usum maris sub creatione excavatum; ita quoque *impleret spiritus terram*, & eam imbueret, assurgens ad omnes ejus partes, licet præaltas, & aliàs remotas à cognitione

Dei; quandò se diffunderet donis suis in omnes oras.

§. 4. Hæc *donorum spiritualium & cognitionis gloriæ Dei* exuberantia rectè notatur ut causâ irriti laboris, quem in erigendâ illâ civitate impenderent populi & nationes: hujus enim cognitionis ope cognoscerent multi, quid distet Sion spiritualis à Babylone spirituali fugiendâ, regnum lucis à regno tenebrarum, imperium Christi à regno mundano: est enim pura euangelii doctrina potentissimum subvertendi regnum Antichristi medium, & armatura coelestis, omne, quod se contra cognitionem Christi effert, dejiciens. Hoc medio, qui in exstructione hujus civitatis putabant se promovere civitatem Dei, jam *cognitione gloriæ Domini* imbuti, ab isthoc opere desisterent; & in opere pergere volentes confunderent; multa eorum consilia, quasi de propagandâ fide, elusuri. Imò multa in istâ civitate condita subverterent, donec tandem tota corrueret. Nec mirum; nam *in cognitione gloriæ Domini* dignoscerent hunc civitatis adversariæ structorem se opponere *civitati Dei*, ad se rapiens *gloriam capitis & auctoritatem* soli Domino debiram; & subvertens suo ordine & legibus doctrinam fidei, *gloriam salutis* soli domino redemptori & intercessori unico aliàs asserentem.

HISTORIA

IMPLEMENTI.

§. 1.



Uotquot hætenus fuerunt viri doctissimi, qui nobis demonstrarunt *Papam Romanum* esse Antichristum, ejusque *imperium hierarchicum*, quod tenet in mundo, esse *civitatem illam apocalypticam*, quæ *Babylon* Spiritualis audit; eâdem operâ nobis ea suppeditarunt, ex historiâ papatus, quæ etiam hanc partem visionis rerum eventu ostendunt adimpletam. Sanè in sede Romanâ conspicuus nobis factus est *civitatis* hujus improbæ *conditor*, à quo *Phocas* Imperator Romanæ sedis Episcopum *omnium ecclesiarum CAPUT* haberi jussit: ab eo enim tempore ad tantum superbiæ fastigium assurrexerunt istius throni Præsules, ut se totius orbis episcopis & patriarchis summo cum imperio præpositos jactaverint, & tribunali suo omnes subjicere laboraverint. *Romam* voluerunt agnosci totius regiminis hierarchici Metropolim, æternam sanctioris throni sedem, & *civitatis* improbæ, quam moliebantur, arcem seu defensaculum. *Papam*, urbis Antistitem, proclamari jusserunt totius ecclesiæ monarcham, non solum universali jurisdictione totum orbem in obedientiâ ecclesiasticâ continentem, sed etiam ex plenitudine potestatis de principibus & regibus totius orbis pro arbitrio statuentem. Neque cessatum est à molimine sibi arrogandi utrumque gladium tam hierarchicæ quam politicæ potestatis, donec reformatio

formatio illius consilii turpitudinem manifestaret, & magnam moliminum partem subverteret. Ad supremam in ecclesiâ potestatem statuminandam plurima faciunt, quæ in Jure Canonico leguntur, ubi non solum audit *omnium ecclesiarum caput*, verum etiam *totius orbis Episcopus*; *universalis ecclesiæ Rector*; *solus interris Christi Vicarius*: & quæ istius farinae plura sunt. Quomodo autem se extulerit supra omnem majestatem politicam docent ejusdem juris canonici collectiones, quibus assertum videas *Papæ Romano omnem subesse creaturam*; *huic terreni imperii jura fuisse concessa*; *hinc totius mundi obtinere principatum*; *eum super gentes & regna esse constitutum*; *atque imperia de gente in gentem transferre*, qualia & multo plura collegit *Laurent: Banck* in tract. de Tyrannide *Papæ* cap. 2. & 11. Ex his principiis obtendit reges & imperatores suos esse vassallos & clientes; & varios sibi non auscultantes vaticano fulmine excommunicatos de thronis suis deturbavit: utramque Indiam inter Hispanos & Portugaleses divisit: multaque jura regum involavit. Hujus potentia usurpatio in primis suis conatibus fuit novæ civitatis erectio, quam condidit, dum suam jurisdictionem ita juxta omnes dimensiones amplificavit. Non fuit ista ecclesiæ facies, nec civitatis Dei status, quam considerat Christus, & apostolorum operâ conditam, postmodum gubernandam tradiderat ministris suis. Verum ecclesiam Romanam, ut unam externam civitatem, in toto orbe imperantem, & sic ad modum monarchiæ mundanæ compositam qui attentius intuetur, cernit longè aliud opus, quod non *Christus*, sed *Papa Romanus* extruxit: quodque ille gloriæ Christi adversarius ex suo consilio suisque legibus, non Dei, adornavit & in hunc cumulum splendoris erexit.

§. 2. Fundamenta istius novæ civitatis, Babylonem spiritualement referentis, in cædibus & iniquitate collocata fuisse, etiam omnis historia, quæ modum propagandi jura pontificia, & amplificandi jurisdictionem episcopi Romani exponit, planum facit.

1. Totus sanguine madet, & cruore humano purpuratus incedit effictus ille ecclesiæ Monarcha, novusquæ regnorum mundi Arbiter. Titulum *capitis omnium ecclesiarum*, cui tota illa potestas innititur, à *Phocâ* (Imperatore turpissimo, homine parricidâ) accepit; qui cum Imp. *Mauritium*, Principem optimum, nefariè sustulisset, ut facti crimen tegetet, & odium vulgi à se amoliretur, sibi assentantem Papam pensavit, eumque titulo isto donavit. Quis non agnoscit eum titulum turpissimæ assentationis fructum? & assentantem sædissimi criminis co ipso consortem factum fuisse? ut præmium sceleris retulerit, quandò primum papalis suprematatis lapidem jecit. Sequenti seculo in eodem molimine multum profecit, quandò bello contra *Leonem Isaurum* ob imagines moto, Roman cum totâ Italiâ, occisis Græcorum Exarchis, ab illius imperio recedere fecit: *Papa* enim Imperatorem à communione removit, populos sacramenti religione exsolvit, Romanosquæ in verba sua jurare fecit, undè ad arma ventum est: atque ita (inquit *Sigonius*) *Roma Romanusque ducatus à Græcis ad Romanos Pontifices pervenit*. Ad supremæ dominationis jura confirmanda contra Imperatores in Occidente per ducentos annos varia & funesta sâtis bella movit; nec dici potest, quantum eo temporis spatio Christiani sanguinis fuerit effusum! quas civium lanienas, exercituum strages, regionum vastationes, urbiunquæ incendia viderit orbis. S. n. ierunt hæc mala Imperatores *Henrici IV & V, Fridericus de Barbarossâ,*

Henricus VI, *Philippus*, *Fridericus II*, *Conradus IV* & *Rex Conradinus*, quem infidiis circumventum *Carolo Andegavensi* in manus tradidit, & trucidari iussit Papa. Eum in modum stabilitâ suâ dominatione post *xvii* annorum interregnum *Rudolphus Habsburgicus*, imperii habenas capeflens, non solum Papæ possessionem *Italiæ*, sed etiam supremæ dominationis in eam jus reliquit. Hæc seculis undecimo, duodecimo, & decimo tertio gesta fuerunt. Quid memorem bella *Sacra* & *Sicula*, in quibus ambitioni Papæ litarunt *Principes*? & factiones *Guelphorum* ac *Gibellinorum* in *Italiâ*, illis pro *Pontifice*, his pro *Imperatore* decertantibus.

II. Hiscè porro accedunt persecutiones, quæ contra orthodoxos, Papæ dominatum in conscientias & corpora hominum Christianorum non ferentes, motæ sunt: quos sub hæreticorum titulo excindere laborarunt *Pontifices*. Seculo *xiiii* inceptæ sunt illæ expeditiones cruciatæ contra *Albigenses*: seculo *xv* eadem renovatæ contra *Bohemos*: & cum reformatione quas non lanienas tulerunt protestantes? inter illas notissimæ sunt *Parisiensis*, *vallis Telinæ*, *Hibernica*, *Pedemontana*, *Hungarica*: ut jam nihil dicam de iis, qui per inquisitionem martyrio affecti, aut in bellis ob religionem motis occisi fuerunt. Ita orbis subjectionem sub sede suâ moliens pro throni sui auctoritate erigendâ & stabiliendâ omnia cædibus miscuit Papa.

§. 3. Additur *injustia*, seu injusta divitiarum collectio, quibus omnis ordo sustentetur, & ad splendorem componatur: cui tota inservit religio pontificia; quippe tota composita ad thesauros injustitiæ comparandos. *Indulgentiarum* nundinationes nullæ essent, nisi thesaurus papalis dispensationis fingeretur abundare meritis sanctorum, ex operibus monachorum supererogatoriis arces-

accessendis. Sic etiam *Misfarum* distractiones nituntur
 hypothesi de sacramentorum efficaciam & merito ex ope-
 re operato: nec lucrum inde accederet, si purgatorii
 subeundi necessitas hominum animos non angeret. E-
 leganter *Erasmus*. *Apud Sacerdotes nihil non vena-*
le est: quas non tragœdias movent pro suis illis decimis!
quam odiose diræxant miseram plebeculam? non datur
baptismus (hoc est non licet fieri Christianum) nisi nu-
meres, atque his præclaris auspiciis fores ingrederis ec-
clesiæ. Non comprobant matrimonium nisi numeres.
Non audiunt pœnitentium commissa nisi sperent præmium.
Sacrificant conducti. Non psallunt gratis. Non im-
ponent manum gratis. Vix procul motâ manu benedi-
cunt, nisi datâ mercede. Quin & illud vere Pontifi-
cium munus docendi populum questu vitiatum est. De-
nique non impertiunt corpus Christi nisi numeres. Ut
ne dicam interim quanta messis colligatur ex litibus, ex
dispensationibus, sic enim vocant, ex condonationibus,
quas vulgus appellat indulgentias, à conferendis sacer-
dotiis, confirmandis episcopis & abbatibus. Sed quid
apud illos gratuitum est, apud quos emitur & sepultura,
etiam in alieno solo? Lepidum est, quod S. Bri-
gittæ tribuitur dictum, atque ex Arum. disc. Acad.
adducit Laur. Banck: Papam decem Dei præcepta in
hoc unum commutasse, DA PECUNIAM. Hæ
lucranda artes, quibus cum τλασσις λόγος per avaritiam
populum questui habent (monente Petro 2 Petr 2: 2.)
insignem probant Papæ injustitiam. Quid ni ad hoc
caput revocemus etiam effectas Constantini aliorumque
donationes, & vi extortas regum principumque con-
cessionibus, quibus se pontificum feudatarios fecerunt,
aut fecisse finguntur, quæ omnia etiam ærarium Ponti-
ficis augment, & illi præter auctoritatem lucrum appo-
nunt.

Tam injustè conquisitos thesauros impendi jubet civitatis istius improbæ constitutioni & dispositioni, ut ordinibus non desit pompa, nec throno suo firmitas. Sunt fanè in hierarchiâ pontificiâ non solum nutriendi, sed & pro dignitatum gradibus splendore ornandi qualliumcunque ordinum homines infinito numero, qui thronum Papæ suffulciant. Ipse *Pontifex* imperatoriam refert majestatem, ita omnia auro, marmore & gemmis splendens; habetque à *ministeriis aulicis* immensam hominum colluviem, qui & ipsi luxu distillant, à *ciertalibus* multitudo tanta est, quanta locustarum, quæ totius *Ægypti* superficiem operuerunt; à *Consiliis* sunt purpureo pileo abollâque fulgentes *Cardinales*, summis regibus de honore & dignitate controversiam facientes, regalibus divitiis regio statui adornando accumulandi. Sequuntur per totam hierarchiam dispersi *Archiepiscopi*, qui ante reformationem centenarium numerum excedebant, quibus singulis varii subordinantur episcopi; hi omnes cum ducibus & principibus comparandi, superba inhabitant palatia, luxumque & pompam ostentant principum splendori haud cedentem, quibus tuendis amplissimos possident redditus. Minorum ordinum sunt *parochi*, *canonici*, *sacerdotes*, *diaconi*, *subdiaconi* &c. quos omnes decet honestam ducere vitam, ut illis laudè prospiciendum sit. Præter hos omnium ordinum adsunt *Monachi* & *Monachæ*, quorum cænobia splendidis gaudent possessionibus, quas indies augent, undè eorum *Abbat*es, *Priores*, & quorumcunque ordinum *Generales* etiam splendores comitum et principum superant. Hi omnes, cum pontificiæ dignitatis sint fulcra, civitatis improbæ ornamenta, ordinatæque reipublicæ fundamenta, ex istiusmodi injustitiæ thesauris quotidie alendi eum in modum subsistunt. Ad

dè ad civitatis istius decus et splendorem etiam facere *templa* splendida, auro gemmisque fulgentia, omnibusque rebus pretiosissimis referta: artificiosissimas *imaginum* fabricas, tam sculptas, quam pictas, et quicquid suppellectilis ulterius requiritur. Omitto jam sumptus faciendos in reliquiarum collectiones, ostentationes, et scenicas circumlationes, quas processus vocant. Istis autem immensi turpi-lucris quæstus exhauriuntur, et maximarum divitiarum, injustè acquisitarum, fit dispendium.

§. 4. Interim notantur *populi* et *nationes* (cum virium suarum dispendio) pro istà civitate, seu pro sede Pontificis *laborantes*; sed isto cum rerum eventu, ut pars ab opere suo, non aliter ac si *ignis* esset, absumpta fuerit; pars in vanum laboraverit. Spectemus hoc in triplici cruciatorum expeditione, et bello ab iis gesto.

1. Bellum primum fuit, quod gestum est in Oriente, pro recuperandà terrà sanctà, & quidem in gratiam Papæ susceptum, cujus imperii pomceria se latius extensuros sperabant. Classicum cecinit *Urbanus* 11, qui coacto concilio Claromontensi An. 1095, ibi bellum contra infideles seu Saracenos decerni curavit, et expeditionem suscipientibus amplissimas indulgentias spondidit. Infanda hominum multitudo, cruce semet signando, quæ exercitus erat insigne, An. sequenti 1096 mare transiit, visusque est universus Occidens in Orientem migrare. Intra triennium duobus præliis Saracenis superiores facti, post alias civitates terram desideratam occupant, atque Hierosolymis sedem regni constituunt, quod octo reges annos 88 tenuerunt. Ast Christiani dissidentes omnia iterum An. 1187 perdidere. Ut autem proprio, quasi igne absumpti sint, et in vanum

laborârint, vel indè patet, quod historici notent isto in bello tertiam Europæi roboris partem pessimo fa-
 o fuisse defunctam. In unâ urbe Ptolomaide, cum *Saladinus* Ægyptius terram omnem reciperet, trecenta hominum millia cæsa sunt. Hi dissidiorum flammis & belli incendio perierunt: tandemque in fumum abiisse omnia sua molimina viderunt. Imo reperitis postmodum iisdem studiis, res in totius Græciæ jacturam, quam Turcæ occuparunt, desit.

2. Bellum alterum contra Albigenses motum, à Papâ *Innocentio III.* fuit inceptum; qui cruciatorum exercitum collegit, & eâdem potestate ac sub iisdem conditionibus in eos, ut prius in Saracenos, immisit. Hi sub Legatorum auspiciis An. 1209, accedentibus multis principibus, magnatibus, & episcopis, terram invadunt, atque *Raimundo* Comite Tholosano cedente omnia depopulari, oppida diripere, strage, incendio, & ruinâ quicquid occurrebat completere ceperunt. Indè arma capere Albigenses, multos cruciatorum illos oppugnantium occidere, aut confluentibus quotidie novis crucigeris, partim in montes se recipere, partim novas sedes quærere coacti sunt. Datæ interim fuerunt omnes illæ regiones *Simoni*, *Monfortii Comiti*, quem terrarum istarum Principem ac Dominum creavit Papa, & Concilium Monpessulanum in eâ dignitate confirmavit. Ea res, jam in principio Comiti quoque invidiam creavit, adeo ut omnia oppida ab Avenione Tholosam usque ab eò secedentia ad legitimos redierint Dominos: undè etiam Albigenses animum recipiunt, bellum redintegratur, crucigerisque denuò accitis magnum in tetras illas fecit impetum *Monfortius*, donec varias belli vices expertus, tandem nonum mensem Tholosam obsidens vulneratus, & lapidis ictu ulterius obtritus, vi-

tam

tam cum morte commutavit. Eo ablato filius ejus *Almericus Monfortius*, cum istas terras plenario sibi subijcere, & victos in officio continere non poterat, eadem *Ludovico VI* Regi cellit. Verum omnem illum laborem, *populos & nationes delassantem*, illis fuisse ignem absumentem, & in vanum cessisse, inde constat; quod inter tot lanienas, Albigenibus illatas, etiam ipsi horrendas retulerint strages, ut innumera crucigerorum multitudo variis eruptionibus & proeliis haud siccâ morte perierit, qui in omnibus locis infinitum viduarum, occisos maritos lugentium, numerum reliquerunt. Neque tamen tot crucigerorum effuso sanguine aliud quid effecerunt, quam Albigenisum in omnes oras se diffundentium multiplicationem; quippe qui, ubicunque degerent, homines ad suas partes pertraxerunt: postmodum enim ejusdem religionis consortes inveniebantur in Bohemiâ, Bulgariâ, Croatiâ, Dalmatiâ, Germaniâ, Franciâ & Lombardiâ. In Germaniâ dicit *Crantzzius*, *prodibant Concionatores magno numero, qui sono tintinnabuli vocatis Baronibus prædicabant publicâ statione*. In solâ valle Cammonicâ decem illis scholæ erant. Doctrinæ suæ rivulos usque ad regnum Siciliae derivarunt. Collectæ quotannis ex Germaniâ Mediolanum mittebantur. Sic persecutionibus dispergi, non verò deleri potuerunt, atque inter eos obtinuit sanguinem martyrum fuisse semen ecclesiæ: quippe qui inter perpetuas persecutiones numero creverunt. Qui potius ex *Thuani* judicio audire velit, quem tandem finem tanti laboris negotium sortitum fuerit, legat in præf. *Hist. sui temporis*: ubi hunc in modum scribit. „ *Contra Valdenses cum exquisita supplicia pariter proficerent, & remedio, quod intempestivè adhibitum fuerat, malum exacerbaretur, numerusque eorum in dies cresceret, justitiam*
 „ *dem*

„ dem exercitus conscripti sunt : nec minoris molis bel-
 „ lum , quam quod antea nostri adversus Saracenos ges-
 „ serant , contra eosdem decretum est ; cujus is exitus
 „ fuit , ut potius casti , fugati , bonis ac dignitatibus ubi-
 „ que spoliati , atque huc illuc dissipati sunt , quam
 „ erroris convicti respuerint . Itaque qui armis se ini-
 „ tio tutati fuerant , postremo armis victi in Provin-
 „ ciam apud nos & Gallicæ ditiones Alpeis vicinas con-
 „ fugerunt , latebrasque vitæ ac doctrinæ suæ iis in lo-
 „ cis repererunt : pars in Calabriam concessit , in eâque
 „ diu , atque adeo usque ad Pii IV. Pontificatum se
 „ continuit : pars in Germaniam transfuit , atque apud
 „ Bœmos , in Poloniâ & Livoniâ larem fixit : alii
 „ ad Occidentem versi in Britanniam perfugium habue-
 „ runt .

3. Adde persecutiones Bohemicas : quæ cum in bel-
 lum erumperent , denuo conscripti sunt crucigerorum
 exercitus ; quibus ab anno 1419 Bohemiam infestarunt
 Papicolæ , Regi Sigismundo operam navantes . Ve-
 rum à Johanne Ziscâ , Hussitarum duce , rex aditu in-
 terclutus , & sæpius victus fuit : imo tripartito exerci-
 tu , bis centena millia militum habens , cum accederet ,
 nihilominus terrore panico semel , atque iterum fuga-
 tus est . Quam infeliciter contra Bohemos res omnis
 efferit Pontificiis utraque historiæ pagina probat , ut
 in proverbium abierit ; in Bohemicam expeditionem a-
 beundum esse homini , quem vitæ suæ tædet : maxi-
 mam enim partem militantium contra Bohemos etiam
 hic ignis absumpsit : neque aperto Marte , nec fallaciis
 in totum extinguere potuerunt Fratrum ecclesias ; quin
 sæculo proximè sequente cum Reformatione fortius eru-
 perit ecclesia , quam extinguere hæcenus nullæ hostium
 artes , aut arma , quicquid conati fuerunt , potuerunt .

§. 5. Subvertendum tamen illud molimen Romanæ sedis per *cognitionis gloriæ Domini* incrementum prædixit non solum hîc Spiritus Sanctus ; verum etiam id ipsum factum fuisse comprobavit eventus : venit enim cum Reformatione (quam in Germaniâ Lutherus , in Helvetiâ Swinglius , & alii alibi tentarunt) ille dies , quo anteriorum seculorum densissimæ propulsæ sunt tenebræ : atque doctissimorum Theologorum operâ restituta est illa diu desiderata & nimium obscurata *gloriæ Domini cognitio* , ex sacrarum literarum piâ meditatione & expositione resuscitanda. Occasio huic rei oblata fuit propudiosa illa indulgentiarum per totam Europam nundinatio , jussu Leonis x Papæ facta : qui error ex sinceriori de justificatione fidei doctrinâ primùm detectus , reliquis examinandis castigandisque ansam dedit. Abhinc compertum est doctrinam Pontificiam variis suis dogmatibus *gloriam Christi Domini* obscurare , imò ei nefandis modis detrahere ; cujus *cognitio* utilissimis Reformatorem scriptis ecclesiæ cum magno lucis auctuario reddita fuit. Huc sanè tota Reformatorem collimat doctrina , ut debitam *Christo gloriam* reddat ; ille solus justitiæ , gratiæ , salutisquæ auctor agnoscat ; solus apud Deum hominum mediator & intercessor quærat ; solus ecclesiæ caput & fundamentum colatur ; imò solus ecclesiam in scripturis docens magister audiat. *Hæc cognitio* quoque ita *increvit* , ut inter quasunque nationes scriptura etiam à populo in linguas vernaculas translata , noctes atque dies lecta fuerit ; etiam doctissimorum virorum commentariis illustrata. Commodè tunc inserviit huic operi ars typographica , haud diu ante illa tempora inventa ; cujus ope totus terrarum orbis bonis literis fuit repletus : undè parvis sumptibus sibi quilibet libros sacros comparare , & religio-

nis examen ipse instituerè potuit: sic *cognitio gloriæ Dei* se facillimè diffudit per omnes terras. Alterum quoque accessit medium, quod nuper etiam in Europâ revixerint linguarum Orientalium, aliarumque disciplinarum studia, pristinam barbariem hominum animis expellentia: undè viri, istarum linguarum callentissimi, provenerunt, qui utrique testamento vertendo incumbere, & laicis aditum ad illa sacra recludere & potuerunt & voluerunt. Ita comparatis omnigenis *cognitionis gloriæ Domini*, & melioris eruditionis instrumentis, ipsa *fides reformata*, & unicè ad agnitionem gloriæ Dei comparata, ad quascunque orbis plagas profudit, atque ad ipsos Garamantas & Indos pervenit, eo cum effectu, ut totus orbis, non aliter ac *mare æquius, regitur, cognitione gloriæ Domini* fuerit repletus.

§. 6. Hæc autem doctrina Reformationum, *cognitionem illam gloriæ Domini* restaurans, atque istis mediis per quascunque nationes propagata & circumlata, effecit, ut Papæ tam in ecclesiasticis quam in politicis auctoritas atque potestas aliis in locis fuerit abrogata; in aliis saltem admodum circumcisa atque imminuta: undè istius civitatis exstructio fuit illinc turbata, hinc suspensa. 1. Reformatione interveniente abrogata fuit Papæ potestas & dominatio in omnibus regnis, dominiis, & territoriis, quæ Reformationem illam admiserunt, qualia sunt regna *Brittania, Danie & Suecie*, multaque territoria *Germanie, Belgii, Helvetiæ*, nec non *Hungariæ & Poloniæ*: quarum regionum reditus ecclesiasticos amittens cathedra Romana, simul etiam magnis destituta est viribus. 2. Adde multas alias regiones, quæ *civitatem illam* non deseruerunt, Papæ potestatem politicam, ut prodigiosam usurpationem, cum abominatione rejecisse, ejusque bruta fulmina spernendo

do cohibuisse: sicut etiam nonnullæ potestatem ejus ecclesiasticam ferè enervarunt; his illi infallibilitatem detrahentibus, aliis investituram Episcoporum, Abbatum, aliorumque Prælatorum, Regibus & Principibus ex postliminio denuò adjudicantibus. Imò res nunc mediante doctrinâ Reformatâ eo rediit, ut crudiores in papatu hodiè longè aliter de multis dogmatibus statuant & loquantur, quàm olim; & cogantur pigmenta querere, quibus errores pontificios obtegant. Undè tamen effectum est, ut damna, isti civitati illata, quomodocunque se res mundi vertant, refarciri nequeant: nihilque superfit, quàm decretum à Deo, & multis quoque vaticiniis firmatum, subversionis judicium, quod verbo Dei credentes expectamus.

SUBSECTIO QUINTA

De Callidis & violentis piorum aliorumque circumventoribus & eo undem judicio.

Analysis.

Proximè à civitatis cujusdam, & conditoris ejusdem judicio, sequitur aliorum studium damnatum, quo verè credentes, aut saltem fidem gloriæ Domini profitentes fascinante quasi poculo inebriare, & ita circumvenire laborabant, quò ad scortationem spiritualem cum ipsis transeant. Hoc eorum studium in hâc visione concipitur, ut cum successu inceptum & promotum, donec Deus, justus

judex, per pœnam talionis id rependere instituat, atque in istos populi seductores severo suo animadvertere iudicio incipiat.

Cogitant quidem adhuc nonnulli Interpretes de studiis *Nebucadnezaris*, pro idololatriâ zelantis, atque exinde miserando exitu crimen luentis: sed contra tenorem oraculi; quoniam præmissâ cognitionis gloriæ Dei multiplicatio, quæ civitatem istam saltem ex parte everteret, nunc postulat, ut qui sese hic movent, sint homines, nutanti civitati novo consilio subvenire (frustrâ licet) laborantes. Homines, callidis suis consiliis, & (ubi illa non satis valent) horrendis vexationibus cognitionis istius progressum sistere haud cessantes. Quod si igitur ista cognitionis gloriæ Dei abundantia ad aliquam N. Test. periodum pertineat? oportet ut hæc studia, ejus progressui opponenda, etiam ad ea tempora referantur, quæ istius novæ lucis periodum proximè sequuntur.

§. 2. Scena visionis repræsentat *ecclesiam* (novâ gloriæ Dei cognitione nunc imbutam) ut quorundam *tentationi* objectam, quâ ad participationem scortationis spiritualis impelleretur. Tentationis istius auctores hic norantur varii: alius qui potum fascinantem bibendum præbet; alius qui ardorem suum admiscet, ut prioris conatibus succurrat, & ubi occasio ita postulat, cunctantem ad id cogat. Deus verò cernitur, ut cum damnatione prioris hunc posteriorem compellans, quò teneat se temerè priori & cum graviori reatus contractione suam navare operam.

§. 3. Sermo Dei iudicis igitur exponit

I. Crimen duplex cum exaggeratione. vers. 15.

A. Crimina sunt

1. Propinatio potans quemcunque proximum, cum comminatione.

2. Ad-

2. Additio exandescentiæ , urgentis ad ebrietatem.
- B. Exaggeratio fit à pessimo fine , qui est *nudata aliorum intueri*.
- II. Judicium , auxilianti præparatum in talionem. ubi
 - A. Ratio judicii præmittitur. vers. 16. a.
 - B. Retributio per partes indicatur , & illustratur. vers. 16. b. & 17. a.
- III. Justificationem judicii ex criminibus allegatis. vers. 17. b.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Vers. 15. *Væ potanti socium suum , ó addens ardorem tuum , atque etiam inebriando , ad intuentium nudata illorum.*

§. 1. Digito quasi monstrat Index quosdam , malè habentes quemcunque socium , aut proximum ; quibus monet judicium paratum. *Potator socii* aut proximi sui audit , qui ut divino supplicio dignus hìc primò loco notatur. Hebr. משקה רעהו. Peccatum notatur , ut pro objecto studii sui habens , *socium* , vel *proximum* , aut si ita mavis , *quemcunque alterum* : omnia hæc enim notat vox *רע* ; vertitur enim *socius* , *Jud. 14 : 20. proximus* , *Lev. 29 : 18. & alter Exod. 21 : 18.* Homo homini debet communicationem veritatis : quod si quis alium seducere labore , peccat contra legem secundæ tabulæ. *Proximus* , ut amicus & socius proponitur ; quia sub specie amici & benevoli respici vult tentator ; qui socii aut concivis utilitatem quærit , quocum

in pace cohabitare optat. *Potans & potatus* hic ponuntur in singulari; non quod unus utriusque classis respiciatur; sed ut hic intelligatur quilibet *potans*, cum quolibet *proximo*, seu *socio*: hinc in ultimo colo versus affixum est pluralis numeri, ubi videas *nudata ILLORUM*.

§. 2. Crimini vertitur cuilibet istius classis & ordinis *potare alium*, à quo crimine dicitur *משקה*, *potans*, qualis est, qui alteri bibendum præbet, & ad id adigit, sive artibus, sive vi aliquali, aut coactione. Sittenti simpliciter potum præbere ad restringendam sitim naturalem non est crimen, sed debiti amoris officium. Verum aliquem adigere ad ebrietatem, potus cujusdam generosi & vertiginem facientis obrusione, hoc est aliquem inducere in malum: atque huc alludere textum sequentia probant. Alludere huc textum inquam; quia cum pluribus interpretibus hæc censeo non secundum literam, sed tropicè esse accipienda; prout verbum *bibendi* necessariò venit in pœnâ talionis. Ad cujus generis *potum* respiciat emblemata, facilè à duplici effectu, indè sperato, colligas, *inebriatione* & adductione ad *scortationem*: *vinosum* sit oportet, ut vinum & sicera, quod inebriat; quibus aliquandò venerem excitantia immiscentur, atque tunc *philtrea* vocantur, seu pocula amatoria. Talis *potus* hic emblemata est rei mysticæ, uti *vinum scortationis Apoc. 17: 2.* atque notat, quicquid concupiscentiæ & desiderii hominum adblanditur: mysteria doctrinæ corruptæ, & secreta fidei antichristianæ, animarum voluptatem unâ cum salute spondentia, omnibusque lenociniis adornata, per quæ se infatuari homines patiuntur. Tota illa ars blanditiis & illecebris fallendi, & homines ad partes suas pertrahendi. Verbum *potandi* utrumque correlatum includit; atque innuit

innuit fore, qui vinum illud scortationis offerant, & qui oblatum bibant. Illi forent doctores in illâ civitate magnâ, doctrinam suam fucantes, & ita expositionibus suis involventes, variisque inescandi hæreticos ut vocant cupediis emollientes, ut eam jam palato carnalium & infirmorum accommodatam hominibus obtrudere ausingunt. Hi forent homines, qui se istiusmodi lenociniis seduci, & ad apostasiam revocari paterentur; eam doctrinam admittentes, & ut canis ad vomitum redeuntes, istis fallaciis inescati.

§. 3. Istiusmodi seductionis auctoribus VÆ denunciat; & quidem in compellatione ad alium, qui operam suam potentem sponder; ut is edoceretur, Deum non inultos prætermitturum illos fallendi artifices, qui promissis aut minis homines adigunt ad doctrinam illam ab ipsis suscipiendam, & tanquam vinum salubre admittendam.

§. 4. Potanti socium suum additur alius, quem Judex propriè compellat: quique ad priorem accedit, ut illi manum porrigens; **מספח למתן**. Affixum secundæ personæ in voculâ secundâ indicio est, alloquium Judicis ad hunc dirigi. Huic tribuitur *additio ardoris*. Vox **מתן** à quibusdam revocatur ad **מתן** cum duplici segol, quæ *lagenam seu utrem* significat, Gen. 21: 14. 15. 19. Hanc significationem amplectitur Lud. Capellus, vertitque locum. VÆ illi, qui potum dat socio suo; tibi inquam, qui admoves illi lagenam tuam. Verum hic potius **מתן** in regimine ob affixum est à **מתן**, quæ vox *ardorem, excandescentiam*, & alibi etiam *fel ac virus seu venenum* significat. Hinc Græcorum alii, ut *Aquila* vertunt *χολόν*, quocum V. Vers. facit, quæ *mittens fel suum* legit: alii ut *Symmachus & Theodotus* θυμὸν; Editio quinta ἀγγύ-
Quid

Quid si etiam stylus apocalypticus huc respexerit, quando *vinum scortationis* alibi vocat vinum τὸ θυμὸς τῆς πορνείας αὐτῆς. Apoc. 18: 3. ? Quid sibi voluerint LXX. vertentes voces **תַּמְחַן נַפְסוֹ** ἀνατροπῆ θελερᾶ *subversione turbidâ* ? minus evidens est : illi proximè rem aqu tetigisse videntur, qui illos poculum emeticum respexisse conjiunt, quo stomachus subversionem patiens, ad vomitum proritatur : undè vomitus etiam Medicis *σομάχου ἀνατροπῆ* dicitur. Verbum **נַפְסוֹ** *adjungere* significat, cujus participium *Pibel* est hic loci ; ut significationem augeat : notetque aut *adjungere se* potanti cum *ardore suo* : aut *adjungere ardorem suum* mixturæ, ut potum reddat efficaciorē, fervore & excandescentiâ *cramatis ad scortandum magis incendentes*. Concipe igitur hunc ut potentiâ politicâ formidabilem, qui illecebris falsorum doctorum minas addit suas, atque ità fore ut qui potum oblatum respuant, in ejus iram incurrant ; ejusquè indignationem & excandescētiā experiantur. Minæ & persecutionum vires additæ poculo, aut poculi oblationi, efficerent, ut plures biberent.

§. 5. Modum si respicis, additur, *atque etiam inebriando*. Non foret contentus si potandi gustarent poculum scortationis, & ex eo modicè sumerent : sed urgeret eos ad omnimodam ingurgitationem, donec bibenti mens non amplius constet. Est *ebrietas* nimia potus vinosi ingurgitatio, confusionis & vertiginis causa, undè mens turbata nec motus corporis moderari, nec fugienda fugere satis valet, nescia quid agat, quidve loquatur. Hic effectus in spiritualibus est cæco impetu ruere in omnes exorbitantias Antichristianas ; rationem omnem exuere, cæcâ fide credere, nescire quid agas, & mera concupiscentiæ dictamina sequi, quæ homi-

homines suo impetu ad omnia insana abripere solet. *Ebrius* itaque nondum est, nisi qui eousque est infatuatus, ut ratione exutâ juxta consilium carnis cœcâ fide se duci patiatur, etiam ad scortationem spirituales committendam. Qui poculum illum seductionis, sive promissis, sive minis inducti, bibendum sumere consentient, externâ professione se cum iis conjungentes, nec tamen cum iis omnia agerent, hic occurrunt, ut nondum ab exactationibus istiusmodi Ductorum tuti; qui non cessarent urgere, donec planè cum cæteris vertiginosi omnia agant, quæ furor ille dicat.

§. 6. Finis istius inebriationis dicitur, *ad intuentium nudata illorum*: in textu originali למען הביטם על-מעוריהם. Lxx ὅπως ἐπιβλέπη ἐπὶ τὰ σπήλαια αὐτῶν. *ut aspiciat in speluncis eorum.* *Miror Lud. Capellium* eam versionem defendere ex eo, quod מערה speluncam significet; & vox nostra ob *vau* in medio à themate ערה minus commodè derivari posse dicat. Ast מערה, speluncam notans, sine *vau* in medio scribitur, & terminatione est scæminini generis, cum vox nostra ex terminatione plurali constet esse masculini generis: imò *vau* in medio satis indicat esse participium verbi ערה in *pyhal*; ut מעורה notet id quod *denudatum* est. *Nudata illorum* igitur hic notat *puerenda illorum revelata*. Hinc V. Verisio, *ut adspiciat nuditatem ejus.* Qui versionem Græcam admittunt, *per speluncas eorum* intelligunt *secreta & arcana* eorum, quæ non nisi vino occupati evulgarent; quod ebrietatis est consequens, *Prov.* 31: 4.

*Reges dicuntur magnis torgere culullis,
Et torquere mero, quos perspexisse laborant.*

Capellus tamen per speluncas prophetam utriusque sexus pudenda intelligere vult, quæ etiam à Rabbis נקביון foramina appellatur: atque ita sensus remaneret. Respicit illum ebrietatis effectum, quo se denudavit Noachus, & semet cum filiabus suis commiscuit Lotibus. Metonymia antecedentis hic notanda est pro consequente; ut nuditatem conspiciendam præbere idem sit, ac illicitam venerem colere. Idque ex ebrietate derivat, qui enim ex ebrietate vertiginosus non perpendit quid faciat, ille faciliè in sinu scorti pernoctat, atque in meretricis nassas incidens istis impurè amandi artibus abripitur. Proin nuditas symbolum est abnegatæ justitiæ Christi, quâ se antea vestitum professus fuerat tentatus, Conf. Apoc. 16: 15. & scortatio sequens est gratiam scortari meretricis, notatque eam abnegationem hunc fecisse in gratiam scorti. Crimen autem, quod hujus tentationis auctori imputatur est, partim homines eo adigere, partim illud intueri, id est, illam apostasiam habere pro jucundo spectaculo, quo oblectetur.

Verf. 16. Satiatus es ignominia præ honore. Bibe & tu, & præputium ostensa. Circumagetur ad te calix dextera Jehovæ, & vomitus ignominia erit super gloriâ tuâ.

§. 1. Est hic in exordio expositio causæ indignationis Dei, quæ tanquam ratio & fundamentum judicii divini, statim describendi, allegatur: dicit enim Judex, Satiatus es ignominia præ honore. Elegans hic est paranosia in vocibus קלון & כבוד, quibus res oppositæ naturâ inter se conferuntur. Conf. Jes. 22: 18. Hof.

4: 7. **ἰσχυρὸς** *ignominia* est non solum ἀτιμία, seu honor negatus; sed etiam contemptus illatio, quæ alicujus existimationi detrahitur, efficiturque, ut pro vili & honore indigno habeatur. *Ignominiam* ille intulerat potatis, quando eos ad rem turpem, publicè in oculos incurrentem, pertraxerat: nec non Deo ac Christo, quando gloriæ divinæ suis studiis detraxerat. *Honor* hic etiam potati & Dei concipitur ut læsus, & non desideratus. *Satiari* est desiderium suum explere, atque non abstinere ab incepto, donec putes te assecutum quod intenderas. Includit hæc enunciatio *partim successum in opere malo*, permittente Deo, ut propositum suum eoque promoveat ille, donec se scopum suum assecutum fuisse judicet: atque sic prophetia multorum apostasiam à Christo ad meretricem prædicit, per hoc tentationum genus promovendam. *Partim ejusdem tentatoris pudorem prostitutum* indicat, qui se oblectat tam pudendo spectaculo, & sibi gloriæ ducit homines secum pertraxisse in tandem scortationem; gaudens in isto malo, ejusque effectibus. In tantâ hominum seductione, aut translatione à cognitione Christi ad agnitionem Vicarii lætari, ac in consummato eo opere acquiescere cum animi oblectatione, juxta interpretationem Dei hic est, potius lætari in ignominia Dei & abnegantium fidem Christi, quàm consulere honori Dei & proximi: quia ita agendo utrique *honorem* detrahit, & utrumque ignominiosè conspuat.

§. 2. Prima judicii inferendi pars exponitur verbis; *Bibe & tu*. Nota pœnam juxta legem talionis statutam; qui *bibendum* obtruserat poculum vertiginis; nunc quoque ipse *bibat*, jubetur. *Bibere calicem*, si per modum pœnæ proponatur, metaphoricè significat gustare vim iræ divinæ, atque experiri pœnarum amaro-

rem, quas justus Judex infligere decreverat. Confet quoad phrasin *Pfal.* 60: 5. 75: 9. *Jer.* 25: 26-28. Hoc esse judicium Babylonis spiritualis etiam videre licet *Apo.* 14: 8-10. 18: 6.

§. 3. Altera pars judicii & talionis est in verbis: & *præputium ostenta*; qui enim aliorum nuditates cum oblectatione animi videre cupiverat, nunc *præputium suum ostentare* cogeretur. Erat autem *præputium* nota gentilissimi, sicut *circumcisio* Judaismi. Verum, cum scriptura etiam loquatur de *præputio cordis* (*Ezech.* 44: 9.) eleganter subinnuitur amasium cum meretrice scortantem, aliquandò manifestum iri, non esse verum Christianum, licet antea voluerit talis videri; sed hominem Ethnicum, *præputium* cordis adhuc habentem, & more gentilium licet sub Christiano nomine Deum colentem. Quem itaque occultabat gentilissimum, publicè in ejus opprobrium atque in plenam lucem protraheret Deus.

§. 4. Illustratur prior judicii pars cum exaggeratione, quando dicitur, *circumagetur ad te calix dexteræ Jehovæ*. Sub nomine *calicis* venit dimensum malorum, quæ judicium Dei puniendis adstituit, *Psal.* 11: 6. *Thren.* 4: 21. *Matth.* 70: 22. 23. Concipitur autem hic calix esse *in dexterâ Jehovæ*, seu per potentissimam Dei providentiam dirigi & distribui, ita ut nemo eum à se amovere possit (Conf. *Psal.* 75: 9. *Jes.* 51: 17. *Jer.* 25: 15-17.) Quando nunc porro idem ille calix *ad eum* dicitur *converteri*, LXX id vertunt ἐκκλωσεν ἐπὶ σέ, atque concipitur quasi in orbem duci, donec ad quemquam perveniat. Metaphora est, à conviviis desumpta, in quibus poculum per convivas quasi in orbem ducitur, ut quilibet suas habeat bibendi vices: acsi dicat; venient etiam propediem ad te bibendi vi-

di vices, ut ima & foeculentior poculi pars tibi veniat absorbenda. Est hæc viarum Dei ratio, ut judicia ejus incipiant quidem à domo suâ, quò pii explorentur & hypocritæ manifestentur: ast tandem ea terminentur severiori plagâ in hostibus. Confer *Jes.* 25: 29. 49: 12. 1 *Petr.* 4: 17.

§. 5. Illustratur etiam altera judicii pars, dum additur; & vomitus ignominie erit super gloriam tuam. Vox Hebraica קקלון ex duabus vocibus censetur composita; ex קמה, quod vomere notat, & קלון ignominia: undè Hieronymo transfertur vomitus ignominie. Afirmat itaque fore, ut cum ignominia vomat, calicis portionem ferre non sustinens. Hoc ebriorum vitium est, vomitu ejicere, quæ per nimiam ingluviem hauserant. Sic in judicio tandem quæ illicitè & turpiter occupaverat, demum redderet, sive opes, sive dominationes. Dein vomitum dicit super gloriam suam fore: ubi per gloriam decus majestatis, & vestimenta regii ornatus intelligit, quæ ab illo vomitu conspurcarentur; ut ebrui vomentes omnem amicum contaminare solent. Quæ in metaphora significant fore, ut ista ignominiosa restitutio illis tendat in dedecus majestatis & pristinae dignitatis.

Verf. 17. Nam vis Libani operiet te; & calamitas bestiarum, quæ consternabit illas; ob sanguinem hominis, & vim terra, urbis & omnium habitantium in eâ.

§. 1. Exponitur judicium, ante comminatum distinctius; & per illam expositionem probatur fore, ut ille

persecutionum auctor (quisquis fuerit, qui ardorem superaddit) etiam fiat ostentui, & in ignominiam incurrat. Prima comminatio dicit, *vis Libani operiet te*. Vox **לבני** *vis & violentia* discussa est cap. 1: 2. *Libanus* fuit mons *Tyriorum*, undè lignum cedrinum concedente Rege *Hiramo* fuit adductum, ex quo templum condidit *Salomon*, 2 *Chron.* 2: 8. 9. 16. Hinc *Libanus* in sacris aliquandò figuratè templum ipsum seu Sanctuarium, ex cedrinis *Libani* confectum, significat: ut videre licet *Ezech.* 17: 3. *Zach.* 11: 1. *Vis Libani* est, quâ *Libanus* seu templum ipsum aliquandò subvertebatur; quod malum huic illatum est non solum à *Chaldeis*, sed & alterâ vice à *Romanis*. Notandum igitur genitivum casum iterum significatione passivâ venire; ut *judicium improborum*, *Job.* 36: 17. Conf. vers. 8. Comminatio itaque hic prædicit *judicium violentia*, cum *judicio Libani* seu templi comparandum; ut particula comparativa videri possit per ellipsin omissa, atque ita animo supplenda; quod sapius obtinet. Proin *vis Libani*, est eadem planè *vis*, quam *Libanus* sentit, eique omni ex parte similis; quam dicit hunc hostem regni *Christi*, dum exindè exemplum non cepit, etiam experturum: quem enim decebat vereri, ne in simile *judicii* exemplum incideret, ob easdem causas; illum exhibet, ut qui nil veritus, ob eam inadvertentiam in idem *judicium* dejiceretur. Sic docemur *violenta* hostium advocandorum manum omnia destructuram, atque eam *destructionem experiri*, nil aliud esse; quam *calicem ira Dei bibere*. Confer, quæ de *judicio regni Antichristi* edocti sumus. *Deut.* 32: 41. 42.

Verbum **כסה** in *phel*, undè futurum **יכסה**, notat *tegere*, *operire*, quod est *vestium* *Jon.* 3: 6. *Gen.* 38: 14. aliorumque tegminum. Verum in causâ *judiciorum*

ciorum notat aliquem libertate & παρρησία privare, & contumeliâ obruere, *Job. 9: 24.* Videtur metaphora ad veterum consuetudinem referenda, quâ in judicio damnati velamine quodam, quasi hominum conspectu indigni, operiebantur. Confer *Hesth. 7: 8.* & *Dru- sum* libr. 12 *Obs.* cap. 18. Ita *vis Libani* hunc ostentaret ut à Deo damnatum, & qui præ pudore non auderet caput attollere; quippe qui cogebatur ostentare præputium suum, & pudenda revelare, ut caractere præputii, seu hætenus occultati gentilissimi, innotescat. *Pœna* ista igitur confertur cum vestimento aut operimento quodam *confusions* (*Obadj.* vers. 10.) ut hiscere sibi terram exoptet magis, quam in tantâ vèrsari ignominia, puniendus.

§. 2. Altera comminatio est, quod *calamitas bestiarum*, quæ *illas consternaret*, cum quoque *operiret*, seu confunderet. Nisi quis velit potius legendum, & *calamitas bestiarum consternabit eas*: ut quilibet horum sub bestiis comprehendatur. Vox \aleph omnem calamitatem vastantem & destruentem denotat. Jungitur sæpius cum voce \beth ; vide *Jer. 6: 7. 20: 8.* *Ezech. 45: 9.* Hæc pœna talionis est, *Jes. 33: 1.* Hæc calamitas vastans notatur ut pœna, *bestiis parata.* *Bestiæ* sunt populorum emblemata, qui sub Principum quorundam ductu gregem Dei invadere solebant, ipsi spiritu Dei destituti, & bruto impetu propulsi; Conf. *Jes. 56: 9.* *Dan. 7: 3-7.* Duæ sic norantur in *Apo-* *calyphi bestie*, ad regnum Antichristi spectantes, *Apoc. 13: 1. 2. 11. 12.* ac proindè ad civitatem illam magnam, civitati Dei inimicam, pertinentes. Harum *judicium* illis decrevisse vastitatem, à Deo justo Judice infligendam, videas, *Apoc. 19: 20.*

Ad supplicii exaggerationem facit, quod illa *calamitas*

mitas adveniens eas bestias mirum in modum *consterneret*, atque in summum terrorem conjiceret; animadvertentes, quod non essent resistendo. Hisce iudicii ponitur implicandus & involvendus, qui notatur persecutionum auctor: quia partem faceret unius bestiae, sicuti etiam *potantes*, vinumque scortationis propinantes facerent alterius bestiae partem. Sic *ve* interminatum utrique commune foret.

§. 3. Hinc pergit ad justificationem iudicii, ostendendo satis graves habuisse Iudicem ita puniendi causas: in quem finem eadem allegat crimina, quae vers. 8. recitaverat. Primum crimen est, *sanguis hominis* seu *Adami*: intellige crimen *caedis Christi*, quod à Judæis & Gentibus quondam fuerat perpetratum, atque hinc imperatoribus gentilibus supra etiam imputatum, quodque etiam regno Antichristi imputatur, *Apoc. 11: 8.* quia hi *Christum* quasi denuò crucifigunt; cuius *gloriam* obscurant, imò quantum in ipsis est denuò tollunt. Eadem ipsis est de Christo cum Judæis sententia, idem odium adversus nomen ejus cum Gentibus.

§. 4. Addit, & ob *vim terræ, urbis & omnium habitantium in eâ.* Ut crimen illorum sit, præter justam causam *orbem* vastare; *civitatem Dei* opprimere, & *omnes ejus cives*, veræ ecclesiae membra, non solum excommunicare, sed ubi possunt ense atque ferro exscindere. Eadem iudiciorum causa allegatur quoque *Apoc. 11: 18. 18: 24.*

HISTORIA

IMPLEMENTI.

§. I. **I**N serie hostium, ecclesie Christi ad-
 versantium, hic occurrunt duo homi-
 num genera, post restitutam orbi *cogni-
 tionem glorie Christi* prodeuntia. No-
 tantur hic primo loco, qui *poculum scortationis offe-
 runt proximo*, & omnibus lenociniis conantur ad Baby-
 lonem spiritualem revocare eos, qui ex eâ egressi fuerant.
 Est autem hoc opus Clericorum in Papatu, & præser-
 tim Jesuitarum, & similium, qui omne studium eò
 convertunt, ut nullas justas fuisse Reformatis à commu-
 nione Romanâ se separandi causas, evincant: undè illos
 laborant facere schismaticos, & quâ tales puniendos mul-
 tis urgent. Hinc controversiarum momentum catholi-
 cæ fidei expositionibus elevare; animarum & corporum
 salutem ex singulari erga separatos amore se quærere;
 multa commoda externa iisdem, sed revertentibus,
 spondere; & qualiacunque Mestamenta proponere non
 cessant, quò homines ad se alliciant, & ad subjectio-
 nem sub sede Romanâ invitent. Adde varias Metho-
 distarum artes, quibus hominum judicia quasi vertigine
 quâdam corrumpere conantur. Quæ omnia quasi vi-
 num scortationis referunt, quod si quis admittat, bi-
 batque, is redit ad Meretricem Babylonicam, pristi-
 namque cum eâ scortationem. Hujus philtiri- & toxici
 vim experti sunt tot *Principes*, aliique homines parti-
 culares; quot cernimus post primam reformationis in-

troductionem relapsos, & cum cane ad priorem vomitum regressos. Quis nescit illustrissimarum domuum apostasias in Bohemiâ, Poloniâ, Hungariâ, Germaniâ, Galliâ, aliisque in locis, quæ etiam multos simpliciorum animos secum in eundem pertraxerunt relapsum?

§. 2. His poculi scortationis propinatoribus operam navârunt multi *Reges & Principes*, *iram & ardorem adjicientes*, quâ quotquot lenociniis istis capi non possunt, vi externâ ad eam apostasiam cogere conantur; aut saltem relapsos, qui se deceptos serò animadvertunt, in Romanâ communione retinere laborant. Testes sunt novæ persecutionum artes in *Bohemiâ, Hungariâ*, & etiamnum hodiè in *Galliâ*: ubi admixtum Principum Regumque ardorem *gustare* coacti sunt, qui ad illum reditum minùs erant faciles, & etiamnum *gustant*, quos mollibus scriptis manum subjecisse pœnitet; aut illa vœsania hæcenus non corripuit. Quorsum isti perverso *Zeli ardore* non abripiuntur? quas cogendi artes hi in gratiam meretricis *Babylonicæ* non invenerunt? quibus homines ad novam scortationem adigere non institunt? ut delectentur *ignominia* eorum, qui aliàs de ipsis benè meriti & honore digni erant, dum illos haud sinceram fecisse *palinodiam* suspicantur: honoratissimos enim gradibus dejiciunt, & pœnitentes ad carceres, ad remigia, imò ad lentissimas pœnas rapiunt, nullâ habitâ differentiâ nobilitatis, sexûs, dignitativse. Imò pudet æquiores & generosiores animos istius nefandæ methodi, quâ non prædicatorum sed draconum operâ delassantur Christiani, atque inauditis tormentis cruciantur, vexanturque, donec *palinodiæ dictaminibus* manum apponant: quod nisi fecerint ad necem usque torquentur.

§. 3. Hi, utinam tenerent ex interpretatione Spiritus Sancti peccati istius gravitatem! reputatur enim illis hoc crimen, non aliter ac si cum primi Christianismi persecutoribus gentilibus *dominum crucifigerent*, atque *orbem, civitatem Dei, ejusque incolas* apertâ vi præter jus & fas *vastarent*. Sanè ita agunt, ut ne *Nero & Julianus* quidem gravius egerint. 1. Qui tanto flagrant in Christi servos, gloriæ ejus assertores, & caro ejus sanguine redemptos, odio, tamque ferali in eos furore insurgunt, quid ni sanguinis Christi se reos faciunt? Saulus, ecclesiam Christi persequens, cœlitus audit, Christum dicentem, *Saule, Saule! quid persequeris me?* applicent hoc, quorum eadem, ac tunc Sauli erant, hodiè sunt studia: quique eodem Zelo pro cathedrâ Romanâ, ac ille pro cathedrâ Synedrii magni & Pontificis Judæorum, gregem Christi tollere laborant. Crucifixerunt Judæi *Jesum*, quod *dominum gloria* (1 Cor. 2: 8.) seu *gloriam Domini* non tenentes, Christum cuperent terrenum imperium affectantem, quale Papa Romanus invasit. Eandem ob causam excruciantur nostri, quod imperium illud terrenum respicientes, ad unicam *Domini gloriam* pertinere regnum Christi spirituale & cœleste profiteantur. Ut non crucifigunt Christum? quos pudet inter Chineses Christum prædicare crucifixum propter peccata nostra; quique non nisi gloriosum decantantes, veram remissionis peccatorum causam, & per consequens etiam *gloriam Domini* veram, occultant. 2. Quantam dominatûs Papalis mancipia Pontificis in gratiam *orbi* intulerint vim atque injuriam, satis loquuntur *lanicnæ Americana*, & turbæ concitatæ in *Abyssiniâ, Japoniâ, Chinâ*, aliisque Indorum regionibus: ut jam nihil dicam de bellis, *Europam* vastantibus, pro Papæ

arbitrio susceptis, ac sese in ipsam *Asiam*, ad Palæstinam recuperandam, quondam porrigentibus. 3. *Civitatem Dei, ejusque cives ad necem usque exscindere perpetua horum est meditatio.* Neque adhuc *ignominia fidelium satiati sunt*; atque nescimus, quid serus vesper sit advecturus. Hoc scimus scripturam propheticam adhuc multo graviores canere angustias, quas ecclesiæ quotidie Jesuitarum instigationibus parari neminem latet: ut per illos non stet amplius, quo minus unâ strage occubuerint Protestantes.

§. 4. Verùm interim præmonuit illos Spiritus Sanctus, ut judicii sui exemplum capiant in Judæis, templique Hierosolymitani excidio, & Romani imperii gentilis lapsu. Si Antichristi imperium est illud Papale; ut ex omnibus notis evicerunt Theologi nostri? quid aliud paratum est istius Tyrannidis patronis, quam horrida judicii divini vindicta, quæ *servorum Dei sanguinem vindicare constituit.* Hanc vindictam iræ divinæ hic descriptam, ut quæ ignominiam illatam puniret ignominia, & vastationem ac calamitatem ultimâ vastitate & calamitate, expectamus etiamnum, & dies illustrabit. Dicit quidem meretrix illa; *Sedeo regina, & vidua non sum, & luctum non videbo: sed propterea uno die venient plagæ ejus; mors, & luctus, & fames; & igne comburetur: quia robustus est Dominus Deus eam judicans: & flebunt eam, & plangent super eâ reges terræ, qui cum eâ scortati sunt, & lascivierint, cum videbunt fenum incendii ejus.* Ut dicitur *Apoc. 18: 7-9.* atque justificatur judicium vers. 23. 24. *quia incantatione tuâ seductæ errarunt omnes gentes, & in eâ sanguis Prophetarum & Sanctorum inventus est, & omnium mactatorum in terrâ.* Imò *Apoc. 11: 18,* Deus dicitur corrupturus eos, qui corrupe-

ruperunt terram. Tangetque hoc iudicium tam bestiam, quam pseudopphetam; quoniam *ambo* pinguntur *conjiendi in stagnum ignis, quod ardet sulphure,* Apoc. 19: 19. 20. Hæc utinam attenderent, qui adeo securè pro illâ meretrice Zelantes, omnia moluntur, ut ei denuò decus concilient.

SUBSECTIO SEXTA.

De iudicandis iconolatriæ palliatoribus.

Analysis.

S. I. **P**ergit jam Spiritus ad magni alicujus iudicii diem, ostensurus quomodo in hoc iudicio singulatim vanitas & inutilitas imaginum veniat manifestanda? *Peccatum* (ad gloriæ divinæ assertionem, dudum per illud obscuratam) confundendum, & sub iudicio Antichristi quoad ejus turpitudinem manifestandum, hic est peccatum, contra secundum decalogi præceptum commissum: peccatum *iconopoiæ & iconolatriæ*, variis effugiis à multis palliatum, & à qualicunque utilitate commendatum: est, in die iudicii civitatis magnæ, etiam à Deo quærendum & puniendum: quoniam in illa ipsâ suppliciorum illatione toti constaret orbi, quòd ille cultus nullum cultori suo præberet confugium, nullum, homini, ad imagines confugienti, auxilium. Solent homines in delubris azylum quærere, ad idolæ confugere, atque in hoc receptu sibi à malis irruentibus

immunitatem spondere. Qui istos divos sibi elegerant patronos, & defensores, fiduciæ istius vanitatem experirentur in illo die, quando, ut quondam Baalicolæ in diebus Eliæ, numina sua inclamarent, & non exaudirentur: vanisque suspiriis adversus iram Dei patrociniū & opem implorarent, nihilque consequerentur.

§. 2. Scena exhibet *hostes* (ex quorum afflictionibus *fide in Christum justis* veniunt liberandi) ut divinitus damnatos, & proximè puniendos; *Prophetam*, ut spectatorem judicii inferendi, quem quasi manu suâ ad hoc spectaculum adducit *Spiritus Dei: alloquium Spiritus*, tanquam spectatorem judicii de rei eventu & officio præmonens. Nec non *væ interminatum*, spectatorem monens de pœnæ instantis gravitate, quam non evaderet damnatorum ullus, etiamsi coram simulacris suis consecratis prostratus decumberet, & ad eorum patrociniū confugeret. Vocula *ecce*, quæ nota excitationis est, monet spectatorem, ut requisitam mentis attentionem adducat, & in ipsâ judicii divini executione vanitatem fiduciæ iconolatrarum animadvertat; Deique Zelum in assertione gloriæ suæ per imagines læsæ, atque per immittenda supplicia vendicandæ, humilis agnoscat.

§. 3. Ratio singularis, ob quam *imaginum vanitatem*, in judicio civitatis magnæ notare jubeat *Spiritus*, viderur hæc esse: quòd illa animadversio plurimum faceret ad *silentium*, toti orbi commendandum, quò omnes se regno Christi submittant. Hactenus *Antichristianismus* prædominans hâc suâ iconolatriâ Judæorum simul ac Muhammedanorum conversionibus obicem posuerat; nec satis huic regni Christi promotioni consuluerant, qui imagines in ecclesia quovis prætextu retin-

retinendas affirmaverant. Cumque hinc Judæis, illinc Muhammedanis, à simulacris abhorrentibus hætenus per iconopoiam & iconolatriam insigne objectum fuerat scandalum; monentur omnes hujus judicii spectatores, velle Judicem hæc vanitatis imaginum demonstratione, tollendum esse illud scandalum, quo via ad eorum conversionem complanetur; & regnum Christi à puritate cultus Dei toti orbi commendetur.

§. 4. Notandum igitur in hæc pericopâ, sermonem spiritus institutorium comprehendente, ut doceat credentes imaginum vanitatem & inutilitatem agnoscere.

I. Ex antiquâ experienciâ. Vers. 18.

II. Ex ultimo civitatis magnæ judicio. Vers. 19.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Vers. 18. *Quid profuit simulacrum? cum sculpsit illud fictor metallo fuso: Et doctor mendacii? quia confidebat fictor figmenti sui super illo, ut faceret inania muta.*

§. 1. Hic notanda est provocatio ad longam temporum experientiam, quam hic facit Spiritus Dei. Vox **לִפְסֵל** *simulacrum*, seu quodcunque *sculptile* notat, ut imaginem referat. Sic in secundo decalogi præcepto monuerat Deus *Exod. 20: 4.* **לֹא תַעֲשֶׂה-לְךָ פֶסֶל**. *Non conficies tibi simulacrum*: prohibens id eo scopo facere, quasi in rebus cultus indè sibi utilitatem spondere possit quilibet Dei cultor. Describitur autem ut opus artificis, non Dei. Quæ enim refert lineamenta, derivantur ab ingenio *fictoris*; qui materiæ externæ om-

נְסֵן

nem formam pro arbitrio & ingenio suo introducitur. *Materia* hic concipitur ex quovis metallo; ut verius sequenti *ex ligno & lapide*. Hic allegatur מַסְכָּה, quæ vox *imaginem ex metallo fufam* notat; *Exod.* 32: 4. 34: 17. *Num.* 33: 52. *Deut.* 27: 15. artifex enim metallum ad ignem fluidum seu liquefactum, typo infundere solet, ut simulacrum faciat: *Jes.* 40: 19. 44: 10. Solent fusilia rudi minervâ simulacrum conficere; aut arte cælaturæ & polituræ exasciandum, magisque exsculpendum. Quod hic *fusile* aliquod notet *simulacrum*, videtur factum, ut speciem imaginum pretio præcellentium adduceret; à quibus fortè plura expectet cultor. Particulam כִּי hic potius in significatione temporalis accipimus; ut invitatio sit amplior: quasi dicat, quocumque tempore id egit sculptor, ut simulacrum confecerit etiam ex auro, aliove pretioso metallo; quid quæso unquam profuit possessori tale simulacrum?

§. 2. Additur & *doct̃or mendacii*, מוֹרֵה שֶׁקֶר. Quod quid sit? & quorsum referendum sit? attentius eruendum est. Lxx reddunt Φαντασιαν ψευδῆ, quod Hieronymus secutus transtulit *imaginem falsam*. Momento Cl. Capello acceperunt מוֹרֵה pro מוֹרֵה, quasi vox ad thema רֵאָה *videre* referendum esset: cum sit à ירה in *Hiphil* הוֹרֵה *docuit*, unde מוֹרֵה *doct̃or*. Sicuti עַר שֶׁקֶר *testis falsitatis* dicitur, qui, quod falsum est, testatur, ac pro vero venditat *Deut.* 22: 22; & רוּחַ שֶׁקֶר *spiritus mendacii* audit, qui impelleret ad fallendum: ita hic מוֹרֵה שֶׁקֶר *doct̃or mendacii* & falsitatis est, qui falsa pro veris venditat. Verùm, dubium est, quorsum referas potissimùm. Alii ad *simulacrum aut fusile* referunt: qui vertunt, *quid profuit*
... fu-

... *fusile*, quod *doctor est mendacii*? ut faciat alterum colon, per appositionem ad ante dicta; atque his *vau* copulativum exercet potestatem relativi. Scilicet ultima imaginum excusatio est, quâ earum patroni credi jubent, habere eas potestatem *librorum Laicorum*; quippe qui istis repræsentaminibus de verâ rerum habitudine erudiri possint. Huic effugio opponitur, quod potius sint *doctores falsi* veras rerum ideas corumpentes; cum pictoribus & fictoribus semper usurpata fuerit quidlibet audendi potestas: sculpunt enim, non quæ viderunt, aut certò nôrunt, sed quod pro suâ phantasiâ sibi aptissimum putant, & convenientissimum comminiscuntur. Alii putant conjungenda, *fictor*, qui *sculpsit illud fusile*, & *doctor mendacii*; ut hi duo concurrant ad formam simulacri; *sculptor* & *inventor*; atque ultimus, artificem dirigens, ideamque præscribens, audiat *doctor mendacii*; quippe auctor repræsentaminum, non semper quod rei convenit exprimentium.

§. 3. Negat spiritus istius modi simulacri unquam *veram* fuisse in cultu sacro & praxi religionis *utilitatem*.

מִדֵּ-הוֹעִיל, quid profuit? quid commodi unquam attulit? illa interrogatio includit negationem. Nectantur, verum etiam importat rem illam per experientiam esse manifestam; adcò, ut nullus homo, nullaque gens adduci possit, cui exindè benè fuerit. Concipe hoc alloquium talem compellare, quem dudum oportebat ex multâ rerum experientiâ esse convictum, *imaginum usum* nulli unquam profuisse, aut quicquam boni attulisse: imò ne quenquam liberâsse à Dei iudicio; ut ne quidem unquam simulacra in die afflictionis quæsitâ confugientibus ad se auxilium afferre quiverint.

§. 4. Ratio sculpturæ subjungitur, quæ vanitatem simulacrorum detegit: addit enim Spiritus, *quia confidebat fictor figmenti sui super illo, ut faceret inania muta.* Audit hic simulacrum fictoris figmentum, eaque

אלמים אלילים *inania muta*: in quibus vocibus elegantissima notanda est paronomasia. Prior nomenclatura innuit simulacra ista (divinâ destituta cum sint autoritate, quippe nullâ lege divinâ præscripta) nil aliud esse, quam *figmentum fictoris*, seu artificium hominis, imaginem fingendo refingendoque ex suo arbitrio formantis, donec sibi placeat; qui arte pollens, spiritu Dei caret, ac sæpè impius Dei rerumque sacrarum irrisor est. Altera nomenclatura appellat imagines non sine opprobrio *inania muta*, ut patrocinantium detegat insaniam. Putant se accipere in iis homines vani *numinum* quasi præsentiam, aut loco אלוהים sunt

אלילים *nullitates*, inania (sic enim אליל *nihilum* significat, *Job. 13: 4.*) Conf. 1 *Cor. 8: 5.* Non enim habitat in iis deitas, nec se cum illis jungit; uti nec spiritus justorum: nullius sunt veritatis, utilitatis, aut valoris. *Muta* etiam vocantur, ut simul intelligas, ea non respondere sciscitantibus, aut invocantibus.

Artifici autem adscribit, quod *considerit super illo*: כטח עלי: id autem est hominis audacis, nihil metuentis, & tantum molimen in se suscipere audentis. Ex auro, aut quovis alio metallo imaginem facere Dei, aut rei colendæ, ut fiat idolum, seu imago sacra, est opus audaciæ humanæ, Dei Zelum non metuentis. *Super simulacro tantum sibi confidere*, ut exindè audeas instrumentum cultûs divini facere, est reverà insignis temeritas: quæ opificem incitat ad simulacrum tale sculptendum. Verùm huc provocat hoc in loco Spiritus,

ut

ut quilibet teneat, quem fructum unquam retulerint imaginem fautores & patroni ex opere, tam temerè, & præter legem ac rationem extracto? notentque pii, quam nihil præstiterint, cum viderent populos & nationes in vanum se delassantes.

Verf. 19. *Vae illi, qui dicit ad lignum expergiscere; excitare ad lapidem immotum.*

§. 1. Pergit hinc ad contrarium: tantùm abesse, ut unquam simulacrum profuerit; ut proximè experiundum sit illorum cultoribus *vae* imminere. *Simulacrum* nunc porrò audit *lignum*, & *lapis immotus* per contemptum: contra ac ejus cultores putant, qui quidem *lignum & lapidem* contulisse materiam agnoscunt: sed consecrationem superaddidisse dignitatem autumant, quâ ista elementa jam supra communem sortem rerum creatarum elata sunt.

אֲנִי רוּמָא. Lxx legisse רוּמָא à rad. רוּם videntur; quippe qui reddiderunt ὑψωθήναι, *attollitor, exaltare*, scilicet vires tuas ad juvamen adferendum. Ast lectio Hebræorum aliud quid exigit. Vulg. legit *lapidi tacenti*, id est, loquendi vim non habenti. Propriè רוּמָא (à verbo רוּמָא *subsistere, non moveri*) adverbium est, quod hic pro nomine venit (vide *Jes. 47: 5.*) atque notat lapidem, qui se movere non potest.

§. 2. Fingitur iconolatra, coram simulacris istis prostratus, & sub afflictione auxilium eorum implorans, quos imagines referunt; dicendo huic *expergiscere*, & illi *excitare*. Verbum prius קִיצַרְתָּ sensu *evigilandi* ex somno venit *Psal. 17: 15. 73: 20.*, & in pre-

cibus afflictorum, Dei auxilium implorantium, frequens occurrit, *Psal.* 44: 24. 35: 23.

Verbum alterum יְוָרִי à יָוָרִי priori Synonymum est, nisi quod latius pateat, & surrectionem connotet, seu reditum ad actionem, ad quam expergefactus prodit: quod verbum etiam in precibus piorum legitur, *Psal.* 7: 7. 44: 24. 59: 5. Sic postulat motum à lapide immobili. Mens in precibus istius generis est, sensum animi exponere, ut respiciat numen quasi dormiens, & clientem suum in ultimo pereundi periculo deserens: adeò ut sibi perditionem non evadendam proponat, nisi auxilium Deus intercedat. Eundem in modum hîc loci introducuntur *Iconolatrae*, tanquam in ultimo perditionis articulo constituti, & coram simulacris eorum, quos in prosperis coluerant, auxilium implorantes.

§. 3. Huic VÆ denunciatur, ut teneant prudentiores, quod in confugio ad simulacra & imagines consecratas, auxilium numinis quærere, non solum haud utile sit; sed crimen contineat, ultimo supplicio dignum, Deique zelum ad iram provocans; quæ tales haud impunitos dimittit: prout in secundo decalogi præcepto monuerat Deus. *Exod.* 20: 4-6. *Deut.* 5: 8-10. Neque hoc solum innuit Spiritus, verum etiam diem gravioris iudicii adesse, in quo iudicia Dei super improbos, regnique Dei hostes effundenda, præprimis illos obruerent, qui cultu imaginum Deum sibi conciliari autumantes, in die iræ ad eas confugerent: Concipiuntur enim ut in statu desperationis omni auxilio destituti propediem inclamaturi, quos sibi patronos in cœlis elegerant, & se ad eorum imagines tanquam ad azylum recepturi. Declarat autem jam Spiritus, quàm vanum experirentur hoc suum confugium, utque malum non tantum hoc receptu suo non averterent, sed

sed ad majorem eorum confusionem exacerbarent; quippe qui ita agendo graviores iræ Dei effectus sentirent. Dogma itaque propheticum est, in die gravioris Dei vindictæ, adversus hostes ecclesiæ & regnum Antichristi definito, ad Iconolatrarum majorem confusionem graviores pœnas subituros, qui ad imagines confugiunt, & apud illas sibi evasionem pollicentur. Conf. *Jes.* 2: 18. 30: 22.

Illud doceret? Ecce! tenetur auro & argento, nec ullus spiritus est in medio ejus.

§. I. Interrogatio hæc compellat prudentes, & confundit hæsitantes; qui dicunt, simulacra quidem non præstare auxilium; sed tamen *docere populum*, atque eo nomine servari posse in ecclesiâ. Hos, jam designatos, zeli divini spectatores, ut in bonâ conscientia respondeant, urget; rogatque quasi cum aliqua indignatione. *Illud ne simulacrum doceret?* quod hætenus fuit Zeli divini objectum? Quo instrumento tot homines tentatoris astu pertracti sunt ad pessimum idololatricæ genus; quodque ad æmulationem Dei glorificârunt loco Dei homines vanissimi; hoc fanè evasit Zelotypiæ objectum: neque facilè putandum Deum velle eo uti, ut institutionis ecclesiæ instrumento. Si enim simulacrum serpentis ænei justè diffractum est, à quo homines eo abuti inceperunt ad idololatriam? quippe factum tentationis medium, quo Zelum Dei provocarunt. Quomodò non simulacra tollenda sunt? quæ manifestantur tentationis diabolicæ fuisse instrumenta, Zeli divini objecta, propagationis fidei Christianæ propter scandalum Judæis & Muhammedanis objectum impedi-

menta; & nullâ lege Dei, sed arbitrio hominum introducta. Vellet ne Deus horum uti doctrinâ in ecclesiâ? & populum suum erudire per mutum illud magisterium? Vellet ne horum operâ convertere Judæos & Muhammedanos? aut fidem & legem suam inscribere electorum cordibus? Hoccine vobis adhuc probabile? aut ullo modo verisimile, ut quis adhuc cunctetur ea è medio tollere?

§. 2. Hinc invitat suos ad prudentem animadversionem, quâ attendant ad eorum formam externam. *Ecce*, inquit, *tenetur auro & argento*, Hebr. תפוש ותכסה. Verbi תפוש (quod *tenere & prehendere* notat) hic est participium *Pabil*; quasi dicas *prehensus vel detentus auro & argento*, hoc est, illigatus & obductus: adeò ut, quæ pretium augent, illum doctorem adhuc magis reddant mutum & rigidum, fari nescium; rigida enim sunt metalla, aurum & argentum, quorum inductæ laminæ docent nec moveri, nec loqui posse simulacrum. *Doceretne* itaque? quod mutum & immotum cernitur? ipsâ mole suâ & materiâ rigidâ, licet pretiosâ, ad sermonem, aut motum, ineptum?


§. 3. Ast fortè dicat *iconolatra*, habere *imagines consecratas* spiritum assistentem & quasi cohabitantem: verum negat hoc Spiritus Dei, dicens; *nec ullus spiritus est in medio ejus*, qui vocem prudenter dirigat, aut ex iis effundat. Dicit itaque periphrasis illa, totum simulacrum mutum esse, imò rem inanimatam & planè mortuam: nec spiritum se illi conjungere; atque ita *docere* verbum Dei non posse: fatentibus id omnibus, quos compellat hic sermo: & fraudes iconolatrarum convincente Dei judicio. Atque eo utitur argumento, ut exindè teneamus, cur ad usum doctrinæ in ecclesiâ admittere

mitti non debeat : nec eo nomine retineri. *Doceret ne ?* quod mutum est , nec corpus habet ad loquelam aptum ; nec *spiritum* , sermonem dirigentem , aut singulari potentia sine sermonis organo verba vocesve proferentem ? Qui vivos sanctificat doctores , iisque promisit cooperationem spiritus sui ad hominum conversionem & edificationem : Illene uteretur mutis ? nunquam ad id vocatis ? & ab insidiatore fidei Diabolo antea , ut fidem & cultum spiritualem corrumpere , introductis instrumentis ? Scio equidem gentes quondam longè alia jactitasse , atque idolorum suorum responsa predicasse inter suos : tantum abest , ut illæ crediderint ne ullum quidem *spiritum extitisse in medio suorum simulacrorum* ; ut potius tradiderint sacerdotes suos carminibus & consecrationibus imaginum Deos advocasse , atque effecisse ut iis statuis illigati in corporeis istis simulacris , tanquam in corpore tuo habitarent , & ex iis pro lubitu responsa darent. Verùm istæ fuerunt meræ jactantia , & vana hominum somnia , gloriæ Deitatis summam dignitatem detrahentia : non enim habitat Deus in delubris & imaginibus arte constructis. Neque ex idolorum responsis jure colligas *spiritum fuisse in eis* : incredibile enim est hæc fuisse sacerdotum gentilium , talia fingentium , fraudes ac deceptiones , quibus etiam prudentissimos fefellerunt. Quod si tamen quispiam existimet , tantum aliquandò justo Dei judicio impuro concessum fuisse spiritui , ut circa tale simulacrum in delubris vocem formaverit : non tamen erat ea vox *spiritus inhabitantis* , atque ad illam imaginem vota audientis , & ad ea indè respondentis : sed ad tempus , ut circa eam statuam tentaret gentes , Dei tolerantia admissi. Notandum porro , hic non agi de gentilium Deorum simulacris , sed pseudo-Christianorum ;
quæ

quæ pro laicorum libris primitus commendabantur ; & de quibus dubitatum fuit , an non essent servanda in ecclesiâ ? Nemo enim ex discipulis Spiritus Sancti dubitat , quin gentilium idola sint rejicienda , & unâ cum idololatria abominanda. Verum in hac præsentî Spiritus disceptatione , sub N. Test. ventilandâ , deliberatur de usu imaginum in doctrina : & an non servandæ sint , *ut doceant*. Neque ea res disceptatur cum Iconolatris , quibus videretur hic sermo petitionem principii committere , dum pro fundamento assumit , *non esse spiritum in eo* : sed cum orthodoxis , *Iconolatriam* damnantibus , & imagines , licet statuas agnoscant inanimatas , ac spiritu carentes , nihilominus in usum plebis forte retinendas esse suspicantibus ; quam librorum loco de multis erudire poterant. Assumit ergo Spiritus apud eos veritatem , quæ in confesso erat , quæque inter judicia divina adhuc magis erat notanda ; quippe quæ etiam per ea ulterius adstrueretur : atque ex hac assumptione concludit , non putandum esse , quod Deus per tales imagines vellet populum suum erudiri.

HISTORIA

IMPLEMENTI.

§. I.  Icet nondum omnium rerum cernamus finem, ac nesciamus quid serus advecturus sit vesper, nisi in quantum nobis aliqua futurorum spes facta est per scripturas propheticas: nihilominus hic loci quædam notanda sunt, ut hætenus per historiam Novi Testamenti confirmata.

1. Videas hic ut *errorem* notari sententiam *de usu simulacrorum Doctrinali*, atque quosdam hic repræsentari sub N. Test. ab errore revocandos. Prævidit itaque in spiritu Propheta *simulacra in ecclesiam* introducenda, & sub hoc colore à quibusdam retinenda. Nec vana fuit illa prævisio: quam primum enim à simplicitate primitivæ trium anteriorum seculorum ecclesiæ (quæ nulla admisit in ecclesiis simulacra, ut à variis demonstratum est) inceperunt recedere Christiani, & in sacris divitias ostentare pæ Constantini acquisitas, augusta sacris condita sunt templa, & pretiosa quæsitæ ornamenta, peristromata nempe, & vela, quandoquidem acupicta, quæ spontaneorum munificentia liberali manu attulit. Cumque inter ea in Hispaniâ maturè etiam picturæ numerarentur, cavet *Concilium Eliberitanum* picturas recipere aut admittere: ita enim præcipit canon istius Conc. 36. *Placuit picturas in ecclesiis esse non debere, ne quod colitur vel adoratur, in parietibus pingatur.* Ex illo metu *Epiphanius* velum se ru-

pisse, in foribus ecclesiæ pendens, in quo imaginem Christi aut alterius cujusdam sancti expressum videbar, in sua ad Johannem Hierosolymitanum testatur epistola. Ecclesiæ Ponticæ tamen & Cappadoces, nil mali metuentes, pictas martyrum historias ad memoriam rei gestæ conservandam primæ admiserunt: horum tamen imagines non fuerunt statuæ, nec imagines singulares, sed integræ historiæ in tabulis pictæ, non martyrem solum, sed & milites ac tortores cum totâ spectantium turbâ referentes. Non ad cultum, sed ad solam rei recordationem suspensæ. Audi *Nyssenon in Orat. de laudibus S. Theodori* (Ann. 380.) „ Omnia nobis „ tanquàm in libro quodam, qui linguarum interpre- „ tationes contineat, coloribus artificiosè depingens, „ certamina atque labores Martyris nobis expressit, ac „ tanquàm pratum amœnum ac floridum templum ex- „ ornavit: solet enim etiam pictura tacens in pariete „ loqui, maximeque prodesse. *Pontius Paulinus*, Episcopus Nolanus Ann. 425, historias N. Test. pingi & ex ecclesiæ parietibus suspendi jussit, ut garrulam plebem in agapis à profanis sermonibus avocaret, ipsisque utilior colloquiorum materia esset ob oculos. A picturis historicis progressum fuit ad effigies singularium, ita tamen ut ab imaginibus Dei, & Trinitatis, se abstinerint, & Christum magis sub typo agni, quàm effigie humanâ depinxerint. Imò ex *Gregorii Magni* scriptis observat *Cassander* ejus ætate *picturas tantum in ecclesiis admittas fuisse, non item statuas vel simulacra.* Ut prior illa consuetudo sola obtinuerit aliquamdiu; reluctantibus variis, earum abusum ad idololatriam metuentibus, cujus matura fuerunt indicia, de quâ re jam suo tempore monuit *Augustinus* in epist. ad *Januarium*, aliisque in locis. *Leo Magnus*, circa medium quinti

quinti seculi tamen sub excommunicationis pœnâ scindi prohibuit. *Serenus Massiliensis* Episcopus plebem ad adorationem iis abuti videns eas ex ecclesia eiecit; quem *Gregorius Magnus* Episc. Rom. epistolâ ad eum datâ repræhendit, eas judicans retinendas, ob usum doctrinalem. Adscribo verba ejus. „ Præterea indico dum ad nos pervenisse, quod fraternitas vestra quosdam imaginum adoratores aspiciens, easdem ecclesie imagines confregit, atque projecit. Et quidem zelum vos, ne quid manufactum adorari possit, habuisse laudavimus; sed frangere easdem imagines non debuisse judicamus: idcirco enim *pietura in ecclesiis adhibetur, ut hi, qui literas nesciunt, saltem in parietibus videndo legant, quæ legere in codicibus non valent.* Tua ergo fraternitas, & illas servare, & ab illarum adoratu populum prohibere debuit: quatenus & literarum nescii haberent, undè scientiam historię colligerent, & populus in adoratione picturæ minimè peccaret. Hanc sententiam, ut viam mediam, inter Iconolatrias & Iconoclastas seculo VIIII elegit *Carolus Magnus*, & *Synodus Francofurtensis*, habita Ann. 794. *abdicationem imaginum incautam quandam levitatem asserre, adorationem verò culpam inirere statuentes*, quare hinc eas frangi, illinc adorari prohibuerunt: in quâ sententiâ quoque perstitit *Synodus Pariensis* Ann. 825. Hunc imaginum usum, cum adorationis condemnatione, defenderunt, *Agobardus*, *Jonas Aurelianensis*, *Walafridus*, *Guilhelmus Miniatensis*, *Joh Gerson*, multique alii: quibus etiam sub Reformatione accesserunt, *Cassander*, & Pontificii Moderatores; coque nomine etiam *Lutherani* retinuerunt imagines, tanquam ad plebem docendam utiles. Quales hinc notantur in nostrâ prophetiâ.

2. Prædicat porrò præsens vaticinium fore, eodem tempore *simulacrorum cultores*, qui coram lapide & ligno prostrati, suas effunderent preces, atque ad ista simulacra confugientes abindè peterent auxilium: quod quoque adimpletum cernimus in pseudo-Christianis, ac præprimis inter Pontificios. Occupavit pseudo-Christianorum animus illud *idololatriæ crimen*, à quo *imagines* in ecclesiam fuerunt introductæ; mox enim superstitionibus additum vulgus cæco impetu ruit in imaginum venerationes, conniventibus ad id primò sequioribus Episcopis, dein adorationem illam approbantibus; imò adorantium causam agentibus Germano Patriarchâ Constantinopolitano, & Gregorio II. Papâ Romano. Auferendas esse ab ecclesiâ propter abusum, sicuti *serpens aneus*, cum eo ad cultum abuterentur Judæi, sublatu est ab Hiskîa Rege, definiverat *Conc. Constantinopolitanum* Ann 754. Verùm post elapsos indè triginta tres annos (Ann. sc. 787) contra statuit, *Conc. Nicenum* secundum, non solum reducendas esse imagines, verùm etiam adorandas definiens. Ita enim se habet act. 7. *Definimus cum omni diligentia & curâ, venerandas & sanctas imagines, ad modum & formam venerandæ & vivificantis crucis è coloribus & testellis, aut aliâ quâvis materiâ commodè paratas, dedicandas, & in templis sanctis Dei collocandas, habendasque: maxime verò imaginem Dei, & Dei Servatoris nostri Jesu Christi, deinde intemeratæ nostræ Domine Deiparæ, venerandorumque Angelorum, & omnium deinde sanctorum virorum. . . Imaginis honor in prototypo resultat, & qui adorat imaginem, in illâ adorat quoque descriptum argumentum.* Hinc patres istius Synodi decrevisse τὰς σεπτὰς εἰκόνας καὶ προσκυνεῖσθαι καὶ σέβεισθαι, venerabiles imagines & adorandas esse & colendas,

das, inquit *Zonaras* pag. 95. Ipsi Patres in actis Concilii, „ omnes, qui sacras imagines se venerari confitentur, adorationem autem recusant, tanquam hy- „ pocritas redarguunt: & si quis circa venerandarum „ & sanctarum imaginum adorationem laborat, aut du- „ bitat, cum eadem Synodus anathematizat. *Adorare* autem ipsi Patres in epistolâ ad Imperatores interpretantur, *exofculari, amare, honorare, & προσκυ- veiv*. Nec solum coram imagine venerandos esse sanctos jubent: sed imaginem ipsam eodem honore & cultu honorandam & colendam esse, quo colitur id, cuius imago est, præcipiunt *Thomas* hum. part. 3. Q. 25. art. 3. & quotquot eum sequuntur. *Azorius* Jesuita eam in *Inst. moral.* T. 1. l. 9. c. 6. *constantem Theologorum* vocat *sententiam*. *Petrus de Cabrera* ad illum *Thomæ* locum esse fidei dogma pronunciat, ipsas imagines sacras esse venerandas, ipsisque adhibenda esse signa servitutis & submissionis, amplexu, luminaribus, oblatione suffituum, capitis nudatione &c. & concludit ita constare NB. *res creatas, etiam inanimas, dummodo Deo sint sacratæ, esse adorandas*. *Disp.* 2. Num. 15. nempe *cum intentione illas ipsas adorandi, & non tantum exemplaria, in ipsis representata, ut loquitur num. 32. Bellarminus*, licet in eo dissentiat, quod non eodem, sed minori cultu velit colendas, nihilominus propriè dictam postulat orationem, in imaginem terminantem. Verba ejus sunt de *Imag.* libr. 11: 21. „ Si imago non „ est veneranda nisi impropriè, quia nimirum coram „ illâ, vel in illâ, aut per illam adoratur exemplar. „ Certè licebit simpliciter negare imagines esse veneran- „ das: quod enim non dicitur nisi impropriè, simplici- „ ter negari potest, uti patet. *Ast Conc.* VII. act. 7. „ anathema dicit illis, qui negant imagines esse vene-

,, randas. Et rursus ; Imagines Christi & Sanctorum
 ,, venerandæ sunt , non solum per accidens , vel im-
 ,, propriè ; sed etiam per se , propriè , ut ipsæ termi-
 ,, nent venerationem , ut in se considerantur , & non
 ,, solum ut vicem gerunt exemplaris. Hi omnes egre-
 ,, giè notantur ut *ad lignum dicentes expergiscere , & ad*
lapidem immotum excitare : quandò ad immunitatem ali-
 quam & liberationem à certo quodam malo impetran-
 dam simulacra adeunt , & coram illis supplicationes suas
 proferunt.

3. Includit etiam hæc prophetia fore in N. Test. Spi-
 ritus Sancti discipulos , qui negarent *simulacra illa quic-
 quam prodesse* : aut legitimè *docere* ; sed contra eorum
 inventorem esse *doctorem mendacii* , piis planè fugien-
 dum. Credidit hoc tota primitiva ecclesia , quæ ima-
 gines reliquit Gnosticis , ut author est *Irenæus* : nec
 eas , licet gentes id nostris exprobarent , ullatenus ad-
 miserunt. Hinc consilia ista de introducendis picturis
 in ecclesiam displicuerunt postmodum *Epiphano* , *Augu-
 stino* , *Sereno Massiliensi* , patribus in Concilio *Eli-
 beritano* , & *Constantinopolitano* Ann. 754 , ex
 338 episcopis constante. *Claudio Taurinensi* , & qui
 ejus sententiam retinuerunt *Convallensibus* , à quibus ea
 sententia propagata est ad *Waldenses* & *Albigenses* in
 Galliâ , sese per omnem ferè Europam dispergen-
 tes. Illudque defendunt , & ab istis simulacris repur-
 gârunt templa sua Reformati , hoc argumento freti ,
 quod non solum illud fieri prohibuit Deus in lege ,
 nullibique exegit Christus , aut Apostolorum ullus ; ve-
 rum quod huic rei contradicat Spiritus in Prophetiis ,
 ubi apparatus ad regnum ecclesiæ facturus , non so-
 lum *væ* denunciat istis iconolatriis , sed etiam blandè
 monet cunctantes , ut nullum eorum usum esse , & nun-
 quam

quàm ecclesiæ profuisse, ne quidem ut rudium doctores, agnoscant.

§. 2. Hanc *convictionem* jam incepit etiam moliri Spiritus Sanctus per Reformatos, jam aliquamdiu fratres suos *Lutheranos, Græcos*, & qui inter Pontificios sunt moderatiores, ut ab eâ opinione desistant, monentes. Ea jam sunt tempora, quibus longa experientia evicit imagines *nihil profuisse*, imò potius ædificationi ecclesiæ obicem posuisse, prout juxta nostram prophetiam fieri debuit.

1. Saltem *nil profuit* ista imaginum in ecclesiam introductio ad conversionem *Judeorum & Muhammedanorum*; imò contra eorum animos à professione religionis Christianæ abalienavit indies; quippe quibus horrendus Iconolatrarum abusus non solum objecit scandalum; sed qui superstitionem illam, contra legem Dei introductam, ferre non potuerunt. Conceperunt *Judei* illam à simulacris aversionem ex scripturis, Dei zelum adversus eorum patres, Deum per imagines colentes, testificantibus; nec non ex traditione ecclesiæ suæ antiquæ: docuit enim illos auctor *Sapientiæ* cap. 14: 11. de simulacris fugiendis his verbis. *Quoniam in opificio Dei ad abominationem sunt deformata, ad offensionem in annis hominum, ad laqueum pedibus insipientium injiciendum: initium enim scortandi excogitatio simulacrorum est, atque eorundem inventio visa corruptela.* Abhorret uterque hominum genus ab istis simulacris, ita consecratis, & in locis sanctis erectis, ex justo idololatriæ metu: probè tenentes, quàm facilis sit in eam per imaginum qualemcunque honorem prolapsus. Quod proin eo modo obicem posuit conversioni utrorumque illorum infidelium, id sanè hætenus propagationi regni Christi non solum non profuit, sed impedimento fuisse

se agnoscendum est : atque ob scandalum datum aufe-
rendum.

2. Obtendunt fortè multùm *profuisse* ad gentiliùm conversionem , qui ante ægrè ferebant in Christiano-
rum conventibus non occurrere *aras & simulacra* : ve-
rùm qui inter gentiles ira erant animati ; atque talibus
illecamentis ad externam professionem Christianismi se
passi sunt adduci , non superstitionem & idololatriam
ex animo deposuerunt , sed tantummodò idola com-
mutârunt : atquè hæc fuit illa hominum , gentili animo
Deum colentium , vesana turba , quæ adorationem i-
maginum incepit , quæque tandem defensores malæ causæ
etiam inter *Episcopos* invenit. Inter illos itaque ima-
ginum in ecclesias introductio effecit , ut *Sathanas* istis
usus tentationis suæ instrumentis , multos à sinceritate
cultus abstraxerit ; idque etiamnum efficit quotidie.
Fuit itaque hic imaginum inter Christianos fructus , ut
quotidiè in plebe inveniantur *indiscreti imaginum cul-
tores* , scholasticarum distinctionum ignari , mentemque
in æquilibrio retinere nescii , qui in imagine mirificam
latitare virtutem autumantes , ad eam eò confugiunt
animo , ut ab eâ opem & sanationem referant : qui,
istis laqueis irretiti , Dei zelum contra se provocant ,
quo crimen idololatriæ juxta *væ* interminatum *luant*.
Hi ad aras accedentes , coram elevato ibi simulacro , con-
secratione sanctificato , se flexis genibus prosternunt ,
complicatis manibus preces fundunt , auxilium sub vo-
tis implorant , desiderii compotes redeunt , lucernas ,
thymiamata aliaque donaria in signum grati animi offe-
runt , & si quod domi est simulacrum voto non respon-
deat , in aliud à majore miraculorum virtute celebrius
inquirunt , illudque susceptâ peregrinatione adeunt ;
hâc spe animati , illud promptius & magis expeditam
largo-

largiturum auxilium. Si vulgaris Deiparæ simulacrum non exaudiat preces, & petitioni annuat, quæritur di-
 va *Lauretana*, *Hallenſis* aut *Aſpricollenſis*, à majoribus miraculis clarior. Et hæc heri ab omnibus, ut tamen non credant illis simulacris inesse virtutem, & in iis non figant fiduciam? ſat ſcio ne ipſi quidem credunt Pontificii. Imo in eam facilè inducuntur ſententiam, qui conſecrationis audiunt formulas, quã ad uſum cultus inſtauratur iſtiusmodi ſimulacra. Beate virginis imago hæc formulã conſecratur. *Sanctifica Deus, hanc imaginem B. Virginis, ut tuis fidelibus ſalutaris auxilii opem ferat, tonitrua aut fulmina, ſi valuerint, nocentia celerius expellatior, pluviarum quoque inundatio, aut civilium bellorum commotio, ſeu Paganorum devaſtatio ad præſentiam ejus comprimantur.* Item S. Johannis. *Præſta Deus, ut omnes cum reverentiã illum intuentes, preceſque coram illâ fundentes, pro quâcunque neceſſitate oraverint, exaudiantur. Sit hæc imago Dæmonium ſancta expulſio, Angelorum advocatio, fidelium protectio, ejuſque in hoc loco potenter vigeat interceſſio.* Potens profecto incantamentum (ut rectè monet Cl. *Heideggerus* p. m.) ad efficiendum, ut ſimpliciorum animæ ejuſmodi imaginibus, perindè ac ſi ipſarum præſentia divina protectio foret, addiſtiſſimæ hæreant ſtupcantque. Quouſque cœcum vulgus quotidie apud eos prolabatur ita cum gemitu indicat *Polydorus Vergilius* de invent. Rerum libr. vi. 13. „ Eo (inquit ille) devenitum eſt inſa-

„ niæ, ut hæc pietatis pars parum differat ab impietate;
 „ ſunt enim benè multi rudiores ſtupidioresque, qui
 „ ſaxæas vel ligneas; marmoreas, æneas, ſive in patie-
 „ tibus pictas, variis que coloribus litas imagines ado-
 „ rent; non ut ſigna, ſed perindè quafi ipſæ ſenſum

„ aliquem habeant , & iis magis fidant quàm Christo
 „ vel aliis Divis , quibus dicatæ sunt. Quo fit ut stul-
 „ ticiam stultitiâ cumulantes , illis offerant aurum , ar-
 „ gentum , annulos gemmatos , omnifariaque gem-
 „ mas , ibi senio perituras. Et , ut ad illud facien-
 „ dum plures inescuntur , illi , qui talem proventum
 „ metunt , nummos perforant , filoque pendentem in
 „ collo , aut manibus ipsarum imaginum suspendunt ,
 „ donaria in locis conspicuis egregiè collocant , titu-
 „ losque apponunt , quo nomina offerentium & Diis
 „ & hominibus notiora fiant. Sic bona pars hominum
 „ per hæc impendia delirare inducitur , ac insuper lon-
 „ ga aliquoties itinera conficere , ut unam imaguncu-
 „ lam adeat , ibique donaria sua relinquat , prætermis-
 „ so alio aut pietatis aut charitatis officio , rata se om-
 „ ninò sat largitionis fecisse , sat poenituisse , si inter
 „ eundem lautius viètitando , aurum obrulisset , in
 „ cujusvis crumenam indè iturum. Hi fuerunt & sunt
 „ etiamnum proh dolor simulacrorum fructus in tot ho-
 „ minibus , sub Christiano nomine plusquàm gentilem i-
 „ dololatriam committentibus : atque gravissimum reatum
 „ in se contrahentibus , qui miserè per ista tentationum in-
 „ strumenta seducti & miserè pereunt , idque justo Dei
 „ iudicio , nam ut rectè *Augustinus* de conf. Euang. l. 1: 10. Sic omninò errare meruerunt , qui Christum & A-
 „ postolos ejus non in sanèctis codicibus , sed in pièctis parie-
 „ tibus quaesierunt ; Deo nempe tales in reprobam men-
 „ tem tradente.

3. Quod si quis putet tamen multos alios esse ex
 Christianorum numero , qui *hisce simulacris* didicerunt
cautiùs uti , quibusque multùm profuerunt ad instil-
 landam eorum mentibus cognitionem ; quippe *edoèti il-
 lis ut doctõribus uti*. Ille teneat ne hoc quidem admit-
 tendum

tendum esse, si stare velimus decisione Spiritus Sancti hoc in loco. 1. Sunt enim *vania muta*, & inanimata, *auro argenteoque retenta*, & *spiritu carentia*, ac per consequens egent interpretatione: nisi enim verbum accedat lectum aut prædicatum, virique cruditi expositio, nemo istorum simulacrorum finem & argumentum intelliget. *Verbum igitur docet*, non imago. 2. Adde potius contra simulacra illa introducta in plurimis ideas hominum corrupisse, atque eorum inventores comperitos esse *doctores mendaci*: ad quod quoque in textu nostro provocat Spiritus Sanctus. Quid quæso veri docent imagines *Deitatis & Trinitatis*? ut non gloriæ Dei infiniti, immensi, incomprehensibilis, invisibilisque detrahunt? qui nullâ imagine exprimi potest: ut non in speciem tres distinctæ effigies videntur testari tres à se invicem divulsas, & essentiâ distinctas personas, nisi lingua doctoris errorem corrigat? Quid docebunt simulacra Christi, B. Mariæ, Angelorum & Sanctorum? nonne creant præjudicium? ac si Angeli essent corporei? vitam, mores aut doctrinam Christi, Mariæ, sanctorumve non attingunt: vultum & staturam ut plurimum mentiuntur; neque in iis effigiandis collata simulacra ejusdem licet exemplaris conveniunt; quod argumento est pictorem non effigiem ejus dedisse, quem referre spondet, sed *figmentum suum*. Quam fallunt spectatores circa habitum externum, vestiumque ornatum! Ut superbit beatæ virginis effigies auro, gemmisque! quis non putet se reginam videre in solio? quam scriptura nos docet humilem fuisse ancillam & pauperum habitu contentam. Quis in sacris versatus non agnoscit mentientem effigiem, quæ B. *Petrum* refert cum triplicis diadematis gestamine? B. *Jacobum* cum galero & baculo peregrinantis? Quando cernis

imaginem *Georgii*, aut *Christophori*; illa hominem cum Dracone pugnantem. De quo refert; hæc gigantem, Christum humeris portantem. At quid veri in iis? *Pergula pictoris, veri nihil, omnia ficta. De quibusdam* (ita in effigie & picturis representatis) *an inquam in rerum naturâ fuerint, merito dubitatur, inquit* Cassander, *quorum cultum signa historiarum, & imposturæ miraculorum mirifice auxerunt, quæ signa etiam compertorum Sanctorum historias conspurcarent, quos quisque pro suo affectu commentus est: addo ego nec historias tantum, sed etiam consecratas picturas & imagines conspurcasse, quæ etiam quosdam referunt, ut sanctos & beatos, qui fuerunt hæretici & scelesti, quique apud inferos inter ejularum & dentium frendores degunt: & alios sanctos effictos, qui nunquam in rerum naturâ extiterunt. Dic, age! an non ista simulacra sunt ex ipsâ pontificiorum definitione Idola, & ex nostro textu inania muta? atque nullitates? dum tam splendidè mentiuntur. Apposita saltem videt orbis symbola, quæ sanctos representant, quasi certis rebus à Deo Præfectos, non aliter ac Divos, & Divas, quibus aliqua rerum inferiorum cura demandata fuit: quos adire monentur cultores ad patrocinium pro certis necessitatibus impetrandum. Nonne etiam in eo simulacra mentiuntur? & plusquam gentilem docent superstitionem? spectatores ad auxiliorum certorum supplicationem invitando simul, ac incendendo? ô pessimos manifestæ impietatis Doctores, & idololatriæ proxenas! *Simulacra* igitur, nihil eorum representantia, quæ Sanctis competunt, nec vultum, nec habitum legitimum, multo minus animum & mores: aliquandò hæreticos, olim damnatos, aut sub simulatâ pietate scelestos, ac gehennæ spolia tanquàm cœlitus venerandos*

dos commendantia; aliosque fictos, qui nunquam in rerum naturâ extiterunt, martyres, aut pietatis typos, ut apud Deum gloriâ coronatos, mendaciter exprimentia; ac singulis in gubernatione mundi, ut Divis, partem curarum falsò adscribentia: dic sodes, nonne sunt nullitates? nonne inania? torum ad fallendum composita? atque proindè eo nomine ex ecclesiâ (quæ veritatis columna & stabilimentum est). planè procribenda? quem quæso cognitionis ad fidem, aut eruditionis profectum attulerunt, quæ nihil extra scripturas repræsentant, quod non inter fabulas, ex legendis haustas, numerandum est. Nihil ad rudium institutionem contulerunt, nisi corruptæ imaginationi altè impressâ præjudicia, animos leviores ad superstitionem pertrahentia.

4. Instabit fortè moderati simulacrorum usus defensor, atque patronus, verum quidem esse, quod imagines propriè ad docendum non valeant, cum sine interprete nemo repræsentaminum sensum mentemque intelligat: attamen multum ea valere ad rei edoctæ rememorationem, eamque cum debito affectu meditandam ac ruminandam: hæc enim picturarum singularis utilitas est, quod vivam menti imprimant imaginationem, & languentem resuscitent, quæ animum fortius in rei contemplatione occupat. Notum est illud *Venusini* de arte Poëtica

*Segnius irritant animos demissa per aures,
Quàm quæ sunt oculis subjecta fidelibus.*

Fateor hæc vera esse, atque propterea hanc artem haud quaquàm esse spernendam, in quantum multa, per imaginationem concipienda, illustrat; & res veterum,

non nihil ab hodierno usu remotas atque inveteratas, ad rectam perceptionem menti objicit: undè in disciplinis sanè quantivis pretii est: neque etiam inficior, ad rememorationem cum affectu quoque multùm præstare, si modò pictorum figmenta abint, & historiam ex vero exprimant: quâ ratione moti, qui in *Ponto & Cappadociâ* nomen Christi profitebantur *martyrum passiones pingi curârunt*, cùm in rei memoriam tum ad affectuum majus incitamentum, quo accedente ad conspectum sermone adhortatorio ad eorum imitationem accenderentur fortiùs, & in admirationem gratiæ Dei, eos ad constantiam confirmantis, raperentur vividius. Non equidem culpandus est iste eorum scopus: ast tamen quædam ei adhærebat imprudentia; quod quæ solum erant utilitatis politicæ, externæ & civilis (quæque in cœmiteriis, ubi recondita erant eorum martyrum cadavera, ita poterant civiliter prodesse) transtulerint in ecclesiâs: idque præter morem ecclesiæ, novo & hætenùs insueto exemplo; Ubi tantò forent nocentiora, quantò potentiùs mentem per excitatam imaginationem ad se rapiunt. Isthoc in loco *verbum Dei* erat *prædicandum* pastoribus, idemque ultimâ cum attentione *audiendum*, ruminandumque auditoribus; quorum animus non est in alia distrahendus: alia objicere auribus, alia oculis pessima animorum distractio est; & quoniam, quæ oculis objiciuntur plus mentem afficiant, quàm quæ auribus; apta nata sunt instrumenta ad auditum intervertendum, fructuque concionum auditores destitutum. Non decet ibi mentem allicere ad aliarum rerum commemorationem, quàm quarum attentionem mox habenda concio exigit, ad quam revocandam quoque sola verbi prædicatio in regenitis sufficit. Sin aliarum rerum memoriam excitet *pauca*, aliarum concio: æ-

quum

quum est, ut prius tanquàm debiti officii præstandi impedimentum tollatur. Si mens, ad disciplinam euangelii accedens, se ab omnibus aliis rebus evacuare debet, ut monendorum capax sit; ante omnia debent extra istarum rerum commercium constitui, quæ ad rerum, sed tunc à scopo alienarum, meditationem sollicitant. Hoc ipso argumento pugnat contra *Celsum Origenes* libr. 4. ubi ait, *Simulacra potius memoriam à Deo avellere, & ad contemplanda terrena animi oculos detorquere.* Imò eorum potentia distrahendi tunc magis est metuenda, quando in concione ad rerum spiritualium meditationem vocamur, in quibus oportet mentem ab omnibus imaginationibus abstrahamus, & purâ mente Deum in animo veneremur. Quod si interim imaginationes, eæque à præsentî argumento alienæ, a deo potenter per oculos excitentur; quomodò non mentem aut avertent, aut turbabunt saltem, quæ faciliùs defetiscit in merè spiritualibus, quàm in corporalibus, quorum ideæ, per imaginationes suffultæ, haud faciliè ut priores evanescent. Omitto jam, quod cogitare debuissent viri optimi gentilium, nuper conversorum, animos, atque à teneris simulacrorum venerationi affuetos, minimè fuisse compositos ad supersticiosæ venerationis crimen evitandum, ad quod inolitâ consuetudine adeo proni erant; quod propedièm ipsa experientia confirmavit; de eâ re enim jam suo tempore conquiretur *Augustinus*, libr. de moribus ecclesiæ Catholice cap. 34. *Nolite*, inquit, *consectari turbas imperitorum, qui vel in ipsâ verâ religione supersticiosi sunt, vel ita libidinibus dediti, ut obliti sint, quicquid promiserunt Deo. Novi multos esse sepulchrorum & picturarum adoratores, &c.* Proin ex hoc eventu jam proximè conspiciebatur, nullam fuisse in nuper conversis

ex gentibus dispositionem se intra illos, quos cupiebant patres, retinendi cancellos; atque in solâ constantiæ Martyrum contemplatione & admiratione subsistendi, qui coram simulacris se prosternere assueti fuerant.

5. Sin indiscretus simulacrorum adorator regerat, *multum utilitatis ex eorum cultu in se aliosque redundasse*: alios ab iis amissam ante & ibi recuperatam salutem retulisse; alios factis iis votis, ab hostibus victorias reportasse, atque ex periculis liberatos immunitatem ab imminente malo acquisivisse: nonnullos simulacrorum lachrymis ad pœnitentiam fuisse revocatos, alios oculorum & capitum nutibus solatio fuisse erectos: imò ab eorum protectione ecclesiam eam accepisse defensionem, quâ etiamnum perstat & contra hostium insultus perennat. Hunc monitum velim, ut de torâ re prudentius statuatur. Negat *Spiritus Dei* simulacrum quicquam cultori suo *profuisse*: id dices de simulacris gentium fuisse dictum: ast, illi idem regerunt quod tu: atque repouunt responsa dedisse, ægros curasse, rempublicam protegisse, vœventibus postulata dedisse. Quid respondebis, quod tuam instantiam non diluct? Votis respondit eventus: ergò vi voti? ergò in gratiam facti, & donariorum, quæ vovisti? frigida sanè conscientia. Ast miracula patrârunt, quorum salutaria fuerunt effecta. Lachymas fuderunt oculi, atque annuerunt. Verùm hoc fallendi artificium jam in sacris Ili-dis fuit revelatum, compertumque est lucripetarum sacerdotum istas esse fraudes. Verùm ægri, claudi, & obsessi, sanati redeunt: scilicet ad scenam istam subornati & conducti, ut populum fallant: quam Camarinam movere nec charta, nec tempus concedunt. *Horum tutelâ*, dices, *perstat Romana ecclesia*: imo inquam ego, divinâ tolerantia, quâ tamdiu perstitit gentilis-

tilissimus; & ad terminum à Deo definitum, qui horum vanitatem suo tempore palam faciet: quia illud *væ*, hic loci interminatum, plectet, quotquot ad *lignum & lapidem* prostrati dicunt, *expergiscere & excitare*. Si ecclesie vestre constantiam *Simulacrorum cultui & Sancto- rum tutelæ* debetis: cur eadem non præstitit, ut omnes illi labores, in terræ Sanctæ occupationem insump- ti, & in Reformationis oppressionem impensæ, effe- ctum sortiti sint? sed permisit, ut in perniciem Zelan- tium cesserint?

Concludo itaque nil *profuisse* simulacrum; neque prodesse potuisse; ex eorum sententiâ etiam, qui cum *Carolo Magno* profitentur, *imagines nil, si non habentur, deicere: nil, si habentur, prærogare*: ut ille loquitur libr. 4. cap. 9. Subscribimus ejusdem verbis, quæ alibi occurrunt, atque ita sonant: *In imaginum adoratione, ubi nullus profectus, nullum emolumentum, nulla utilitas est summa, vanitas esse credenda est*. Deus Spiritus Sancti operationem gratiosam verbo suo, ejus- que præconio, non picturis aut simulacris alligavit; fidem quærendam ex auditu, non ex pigmenti intuitu jussit. Imo cum eorum introductione gratiam subtraxit; cujus consequens fuit prædicationis verbi, neglectius pertractati, contemptus, & profunda hominum igno- rantia; iisdem enim seculis, quo imagines invaluerunt, plusquam cimmeriæ ecclesiam invaserunt tenebræ; con- querentibus de inscitæ prædominio omnibus historia- rum scriptoribus; ne excepto quidem ipso *Baronio*, an- naliū parente.

§. 3. Cæterum, cum præ foribus sit definitus ille à Spiritu Sancti dies, qui confirmabit, quam vanum sit futurum omne illud Iconolatrarum ad simulacra confu- gium: obtestamur fratres Protestantæ, & Moderatio-

res inter Pontificios, ac ubicunque terrarum degentes Christianos, ut in nostris adhortationibus vocem Spiritus Sancti agnoscant, atque tandem simulacra in ecclesiis erigere aut retinere omittant: quocunque id faciant colore aut titulo. Cum enim non divinam sed humanam auctoritatem sint introducta; & prima ecclesiae, adhuc virginis ac intemeratae castitatis, simplicitas per tria secula Deum sine illis coluerit; imò ne quidem in suis oratoriis ferenda autumaverit; cur ea non, quae auctoritate introducta fuerunt, utilitate ita postulante, denuò tollunt? imò quid ni postulata ab omnibus reformatio tantum valeat apud ecclesiae pastores, ut pristinum cultum revocent, cumque ad laudatissimam antiquitatis ideam & formulam castigent? Flagitarunt id diu piorum vota, simplicium à tentatione defendendorum securitas, errantium à scandalo dato liberatio, & regni Christi spiritualis purior promotio. Si nos amant; cur nobis praeter necessitatem istum scrupulum injiciunt? & tot animas periclitantes, ac tentationi Sathanæ expositas, ab istis tentationum instrumentis, quibus carere possumus, non liberant? cur præceptum Dei reverentes, & ex illo metu legitimo coram simulacris genua flectere non audentes anathemate percutiunt? Et contra iconolatrias, & propriè dictam imaginum adorationem statuentes, (quae se idololatriæ reos faciunt) in suo sinu fovent; nulloque modo reprehendunt; tantum abest ut sub anathemate damnandos damnent? Ast Deus illis sanio rem mentem inspiret, ut tandem oculos aperiant.

§. 4. Interim *judicium Dei* metuant hypocritæ, qui aliud in ore, aliud in opere præ se ferunt; apud semet convicti, *negant* isti scortationis spiritualis Palliatores, quando cum nostris disputant, *se imagines adorare*: atque illam culpam ipsis à nostratibus per calumniam

niam objici perpetuò clamitant. Sic *fistula dulces carnis volucres cum decipit* auceps. Verùm, quando quæ ipso opere faciunt diligentius intuemur, cogunt nos dicere, quod eorum opera dictis eorum contradicant. Ita eorundem protestatio est contra factum. Dum sancto in loco, ad aras & altaria, simulacra nudo capite, flexis genibus & complicatis manibus adorantes, non solum devotis intuentur oculis, sed & vota sua iis nuncupant, atque voto impetrato in grati animi signum donaria offerunt & thymiamata, atque templa & altaria aut condunt, aut renovant: nonne iis cultum divinum, soli Deo præstandum, exhibent? Sane votorum nuncupationem, sacrificii oblationem, & altarium templorumque erectionem fatentur ipsi Jesuitæ Costerus & Bellarminus esse actus ex se & per se soli Deo debitos. Quid restat igitur, quam ut dicamus, eos imaginibus honorem deferre, soli Deo debitum, atque ita idololatriam committere. Dicunt quidem *omnem illum honorem, qui eis exhibetur, referendum esse ad prototypa, quæ imagines representant*: uti loquitur Concilium Tridentinum: quod Condomiensis Episcopus exponit, *Apostolum & Martyrem coram imagine honorare*. Itane? nihil amplius? Ergone Concilium Tridentinum negat venerationem propriè tendere in imagines? *ipsasque terminare venerationem*? id non credit Bellarminus, qui ita statuit. Ergò *imagines non essent eodem honore ac cultu honorandæ & colendæ, quo colitur id, cuius est imago*, ut tamen loquuntur Thomistæ & Jesuitæ. Negant se tam imaginem honorare velle, quam ejus exemplar coram imagine: & affirmat tamen Thomas: *cum Christus adoretur adoratione latriæ, consequens esse, quod ejus imago sit adoratione latriæ adoranda*. Imò & traus later in dictis sub particulâ *non tam*, ut non audeat dice-

dicere simpliciter *se non adorare imagines*, quam sententiam damnavit Concilium Nicenum, & *Tridentinum*, dum istius canones approbat. Negant *imagines esse solendas propter aliquam inherentem virtutem*; & *quærent* tamen illas propter *virtutem miraculosam*, cuius efficaciam se petituros sperant; quamque magis ab unius simulacri cultu sibi spondent, quam à cultu alterius: & vulgus planè in simulacro positam suspicit. Negant se orando apud imaginem, *quicquam ab eis petere: vel ullam in eis figere fiduciam*: & tamen sibi pollicentur creduntque faciliorem petitionis exauditionem apud imaginem B. Virginis Lauretanam aut Hallensem, quam apud aliam quamcunque, in obscurioribus locis repositam. Quænam quæso istius distinctionis ratio est, cum ubique idem Deus sit, idem cultus, idem sanctus, qui honoratur? Cur hujus imaginis salutatio magis consequitur votum, quam alterius, si non major sit virtus in unâ imagine, quam in aliâ? saltem dicendum Deum vim patrandi miracula magis alligasse simulacro B. Virginis Hallensi, quam Bruxellensi, aut alteri in obscuriori adhuc loco posito; hoc credunt, atque eâ in re fiduciam ponunt. An aliter sentiebant gentiles? an non divos suos (Deos minores per apotheosin factos) colebant sicuti Pontificii suos sanctos, quos etiam sæpè divos vocant? an aliam credebant in eorum imaginibus esse virtutem, quam assistentem? & divino arbitrio consecrata imagini alligatam? Sic Gentiles apud *Arnobium* inquirunt; *non materias æris, auri, argenti, & alias, ex quibus signa conficiunt, eos per se Deos esse, & religiosa numina discernimus; sed eos in his colimus, eosque veneramus, quos dedicatio infert sacra.*

Tandem excipiunt *idola*, quæ lege prohibentur,
imagines

imagines fuisse rerum falsarum, suas verarum: Paulum ajunt idolum describere, quod nihil esset mundo, quia ista simulacra eorum erant, qui aut nunquam fuerant, aut æternis adjudicati supplicii, solis ignibus vivunt. Sua autem dicunt Christum & sanctos cœlites referre. At quo argumento præstabit omnes, quos colunt etiam in simulacris, aut fuisse in rerum naturâ, aut cœlites esse, & non æternis suppliciis immerfos? cum de multis haud levis sit dubitatio. Quomodo probant Georgium illum Draconicidam, Christophorum, Catharinam, aliosque, unquam in rerum natura extitisse, & quos Papa canonizavit sanctos, reverâ gloriam ingressos? num Papa etiam in hac causâ falli non potuit? Si non sunt idola, simulacrâ hominum, qui nunc inter cœlites degunt? fortè idolum non est Saturni simulacrum, quem multi viri docti Noachum fuisse existimant: ut jam nihil dicam de Mercurio, Baccho aliisfque. Imo idolum nihil esse dicit Apostolus; quia exemplaria eorum non sunt, quod esse repræsentantur: atqui id verum esse de omnibus sanctis & beatâ virgine nos asserimus: repræsentantur enim ut in cœlis certis causis patrocinant, ac res humanas divinis curis curantes, ut divi divæque: quod falsum esse multis probaverunt nostri Theologi: ac proin eorum simulacra idola sunt, quæ colunt. Quod si verum est, terreat illos judicium, quod extat Apoc. 22: 15. *Foris erunt canes, . . . & idolis servientes.*

SUBSECTIO SEPTIMA.

De totius orbis post exhausta Ecclesiæ certamina silentio.

Analysis.

§. 1.



Andem sequitur visionis propheticae conclusio, laborum ecclesiæ sub fine mundi exitum indicans, atque silentii universalis in pace spem faciens: in quibus rebus, hætenus nondum visis, faniore Theologi regnum ecclesiæ gloriosum, ad ultimum N. Test. periodum spectans, constituere solent: quæ enim de summâ regni Christi, mundum hæreditantis, amplitudine cecinerunt prophetæ, cum nondum completa videant, & in scripturis, ut certaminum quorundam, saltem cum hostibus (se toti ecclesiæ cum potentiâ opponentibus) exitum proposita agnoscant; jure merito adhuc expectant; & spem factam propter veritatem Dei tot eventibus prioribus comprobata, ut certam & infallibilem agnoscent.

§. 2. Continet hæc visio *coronidem* totius hujus re-præsentationis, seu sermonis Spiritûs Sancti, prophetam erudientis, *conclusionem*, quâ & nos docuit hoc suo scripto Vates, quid ultimum in hæc institutione sit spectandum. Undè jure colligimus in hisce animadvertendum esse ultimum viarum Dei opus, ac proinde fata feliciora ultimi temporis; in quibus se spiritus ipse exhibet in ultimo suo opere, quo mundum per donum fidei subiceret Christo.

§. 3.

§. 3. Est quoque in hâc conclusione sufficiens absolutio scopi hujus institutionis, quem diximus respicere erroris cujusdam ablationem: quasi statim post adductam salutem, & credentium à carnali populo liberationem, omnia forent pacata & prospera ecclesiæ. Non enim negatur ecclesiæ alta pax & triumphus: sed differtur ad ultimam ejus periodum; monenturque pii, quando res adeo grata ecclesiæ eveniret; nempe post exantlata varia cum obloquentibus certamina; & conspecta varia obloquentium judicia; quibus absolutis *Christus demum conspiceretur omnibus, gloriâ & honore coronatus*, atque ita *Jehovah in palatio sanctitatis suæ*, Regem agens & Judicem: qui conspectus *silentii* universalis in orbe, atque ita etiam pacis & tranquillitatis, causâ foret.

§. 4. Animadvertimus itaque in hâc ultimâ parte sermonis Spiritus sancti, ejusdem alloquium ad qualescunque orbis telluris incolas, quo jubentur se ad institutionem de gloriâ Regis componere ad silentium, ut hic sit

- I. Institutio de Jehovâ Rege in palatio suo conspicuo.
- II. Vocatio omnium ad obligationem, Regi per *silentium* solvendam.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Vers. 20. *Atq; Jehova est in templo sanctitatis suæ. Sile à conspectu ejus, terra universa.*

§. 1. Præmittitur præcepto de silentio assumendo per universam terram aliquod fundamentum, cui illa obligatio

gatio superstruitur. Hoc fundamentum in nobilissimo fidei dogmate collocatur, quod *Spiritus Dei* in fine sermonis sui quasi elatâ voce proclamat. Affirmat autem dogma illud hic loci proclamatum, asseritque quod *Jehova sit in templo sanctitatis suæ*: idque omnibus in totâ terrâ credendum proponit. Vox *Jehovah* hic accipi debere, ut sæpiùs, tanquam nomen, certam in Deitate personam designans, mihi exindè palam fit, quod *Jehova*, qui est Spiritus Dei, hic occurrat ut testificans *de Jehovâ*, tanquam de alio à se. Quis autem ille sit ex personis divinis, qui cum in modum glorificatur inter omnes totius terræ homines, ex ejus schesi facilè colligitur; est enim *Jehova in palatio suo*, atque ita Rex ille Regum, & Dominus dominantium, qui agnoscendus erat solus *rex* in ecclesiâ; cui Pater regnum de jure concesserat. Is manifestatur jam post tot judicia opponentium ut *Jehovah*: id est, Deus fidelis, omnium promissionum suarum præstator integerrimus, qui nihil non facit in bonum justorum.

§ 2. Huic tribuitur *templum* seu *palatium sanctitatis*; quod per Hebraïsmum significat *templum* seu *palatium sanctum*. Vox דביר notat ex primo suo usu *palatium*, seu regium ædificium, in quo Reges cum demonstratione splendoris sui habitant, & ad quod, qui Regem convenire cupiunt, accedunt. *Jes.* 39: 7.

Hoc nomen *ad templum* transfertur; quia Dei œconomia in populo Israëlitico faciem *Theocratiae* referebat; quâ ut Rex in populo regens, in templo tanquam *in regiâ suâ* posuit symbolum præsentiae. Verum, cum Deitas propriè non habitat in ædibus manufactis, *1 Reg.* 8: 27. *Act.* 17: 24 & œconomia N. Test. non admittat templum manu factum, in quo Deus habitet; sanè locus postulat, sub finem regni Christi de alio

alio cogitemus templo, & regno Christi spirituali aliud tribuamus palatium, cujus templum V. Test. fuit umbra. Notemus igitur *templum* fuisse symbolum *ecclesie*, significans id, in quo Deus habitat. Hinc *templum sanctitatis Dei* notat aliquando *cælum*, ut palatium respiciendum, ex quo potentiam suam manifestat Deus, & in quod filius per sublationem in cælum suo tempore ingressus est (2 Sam. 22: 7. Psal. 11: 4.) in quo sanctorum spiritibus sese ut glorificatum conspicendum præbet: qui locus merito diceretur *sanctus*; quia in illum nemo nisi sanctitate consuminatus ingreditur. Húc si referamus verba spiritus, exigit fidem, quã credat mundus Regem nostrum (à quo ascendit in cælum) occupasse *palatium suum*, ibique confedisse in throno, undè & ecclesiam defendit; atque judicia in hostes immittit. Quæ fides nunquam certioribus comprobatur speciminibus, quàm cum Rex ultimato in hostes judicio ostendet se fidelem populi sui vindicem. Respondet itaque hæc professio ad quæstionem, quæ in tantorum judiciorum causam inquit: si enim quis roget, undè tanta prodeant *judicia*, iconolatras tantoperè confundentia? facilis est responsio; qui in cælo habitat, se Jehovahm commonstrat, ex cælis imperantem, & se fidelem populi sui assertorem comprobantem: ibi enim ut Dominus & Rex existens in *palatio suo sancto*; non potuit non jura sanctitatis tueri, & omnem profanationem rerum sacrarum è cælo punire. Conf. Apoc. 11: 19.

Verùm cum *templum* etiam notet ecclesiam in terris, cum supercælestibus in unam summam reductam; in quã quoquè vivit, degit, & habitat; quam etiam sibi sanctificat: notat illud esse in *palatio suo sancto* præter eã præsentiam ejus singularem in ecclesiã militante,

S f f

quam

quam manifestat, quotiescunque ecclesiam illam novo modo justificat, novo auxilio tuetur, & novo beneficio inter judicia mundi immunem à malo tam gloriose ex certaminum discrimine educit. *Præsentia* potentia conspicitur in potenti defensione cum hostium exterminio: *præsentia gratiæ* in uberiori donorum spiritus effusione, quâ veritatis demonstratio fit evidentior, vitæ sanctitatis illustrior, vocandorum convictio potentior, & euangelii propagatio per orbem celerior.

§. 3. Opponitur hoc præcedenti *ve*; & asseritur malum illud imminere confugientibus ad lapidem & lignum: aut contra assertorem populi fore penes ecclesiam, ut evasio sit futura fugienti ad hoc azylum: ac defensio à malo versanti in templo Dei, ubi ille est, & quæritur; non verò simulacra muta quærentur. *Jehova est in templo sancto suo*, jam scilicet conspicuus: ergò ibi quærendus, ad illud templum, nunc revelatum accedendum omnibus: ibique tantum quærenda immunitas ab irâ Dei, gloriam suam vindicante.

§. 4. Huic fundamento ita præstructo innititur *præceptio de silentio*, toti orbi imperato. *Tota terra* hinc procul dubio significat qualescunque universi orbis homines, sine ulla gentium, nationum, linguarumque differentiâ: ad quas verbum euangelii, & regnum Christi propagari debuit. Est enim consilii divini pars magna, totum orbem regno Christi subicere, & per euangelium ad fidem adducere, quâ Filius Dei ab omnibus gentibus, ut *caput salutis*, agnoscat & adoretur. Huc spectant promissiones, amplissimæ istius vocationis spem facientes. *Jes. 60: 11. Dan. 7: 16. 17. Apoc. 11: 15.*

§. 5. Officium, quod omnibus præscribitur, & supponitur ab omnibus observandum, est *silentium*. Lxx legunt

legunt *εὐλαβείσθω* *revereatur*, seu pertimescat à facie *ejus omnis terra*: qui, notante Capellò legisse videntur *DN* per *cheth*, & ad vocem arabicam *W* respexisse, quæ illis *reuereri*, seu *metu religioso timere* significat: nisi fortè *silentium* ut *reverentiæ signum* respicientes, existimaverint consequens hic pro antecedente esse positum, *silentium* nempe pro *reverentiâ*. In textu est *DN* à rad, *NDN* *silere*, *tacere*, ut sit imperativum *Pibel* cum apocope: ita semel in plurali *NDN* occurrit *Neh. 8: 11. silete, tacete*. Cl. *Capellus* tamen potius vocem esse per onomatopoiam fictam vult, ad *silentium imperandum*, ut apud *Plautum St. Verum* non obstat, quò minùs indè verbum factum. Accipitur pro eo, quod est murmur coepescere, & dicturo *silentium facere*, ut illius verba exaudiri possint, ne strepitu & murmure obturbentur. Proin *Spiritus* hìc *silentium* indicit, ut omnes regem in palatio intelligentes, ad *ejus conspectum* se cum *silentio*, & animi quiete coram illo sistant, eumque *leges suas promulgantem* per præcones suos animo linguisque faventes audiant; præsertim à quo *judicii suis* innòtuit. *Conf. Zeph. 1: 7. Zach. 2: 17.*

Silentium orbis, quod hìc exigitur, 1. præsupponit, usque ad tempora *judicii Antichristi* nondum conticuisse mundum; sed habuisse *Jehovam*, ejusque regnum, in multis orbis partibus plurimas adhuc contradicentes, & veritati obmurmurantes gentes, atque nationes: quarum cum regni vindicatione expectanda erat conversio. 2. Indicat porrò *novam evangelii regni propagationem*, quæ per omnem orbem prædicata, denunciaret legem fidei, omnemque voluntatem *Jehovæ regis*, tanquam in palatio suo jam novo opere manifestati, & renovato præcepto subjectionem omnium nationum exigentis. 3.


Includit obligationem deponendi omnem strepitum & murmur contra euangelium: ne quis opere aut verbo contra, dicente præconium euangelii impediatur; aut turbetur. *Non opere*, quod est pacis, omnem hostilem oppositionem auferentis. *Nec verbis*, quod est veritatem amantium, & disciplinam euangelii admittentium cum suo principio: quippè qui nec sapientiam carnis, nec traditiones humanas, similiaque falsa fidei principia amplius audientes, contenti sunt ex solo Dei verbo erudiri, & parati solo hoc iudice controversiarum stare. Conf. *Psal.* 107: 42. 4. Importat quoque hoc imperatum à Spiritu Sancto *silentium*, ejus præcepti consequens fore *orbis obedientiam*, & subjectionem sub disciplinâ euangelii regni Christi; ut omnia regna terræ fiant Dei & Christi. Conf. *Jes.* 52: 15. & promissiones de persecutionibus, per pacem tollendis, *Jes.* 2: 4. 11: 10. *Psal.* 72: 7. De licibus, inter dissentientes componendis, *Jes.* 11: 13. *Zach.* 14: 9. Nec non de omnium, hæcenus à Christo alienorum, cum Judæorum, tum Muhammedanorum & Gentium conversione;

§. 6. Argumentum, quo totus orbis ad illud silentium foret inducendus, in textu notatur voce *פָּנֵי* à facie ejus; scilicet *Jehovæ*, jam in palatio suo cogniti. *Facies Jehovæ* hic notat ejus qualemcunque præsentiam, & consequentem *conspectum*, quo cerneretur in operibus suis, tanquam Rex in palatio suo; & cognosceretur quoad *gloriam ejus*, per maximum cognitionis sacrarum literarum incrementum: præsertim ex collatione viarum seu operum Dei cum scripturis, factarum & omnem progressum regni Christi præcipientibus. Hic conspectus eleganter exponitur per *aperturam templi Dei in cælis*, ut *arca fæderis*, tanquam thronus

nus Regis, *conspiciatur in templo Dei. Apoc. II: 19.*

Hic conspectus Jehovah in templo suo sancto notatur ut causa movens ad illud *silentium*; quia illa regni Jehovah cognitio evidens, primaque ejus observatio, non potest non adigere homines ad timorem & reverentiam, & per consequens ad *silentium* subjectionis & auscultationis, quâ se huic disciplinæ humiles committant.

SPEI DATAE FUNDAMENTA.

1.  Portet & hic fateri, nondum venisse felicem illum diem, quo totus orbis se cum silentio Regi isti cœlesti submisit; eo quod nondum omnes ad conspectum gloriæ Jehovah in templo suo sancto sunt admissi. Interim tenemus nos (qui credimus) quod reverà *Christus Dominus noster, ascendens in cœlum, sedeat ut Rex, à dextrâ Patris omnipotentis, & regnet ut Jehovah in sancto suo palatio*: quod credimus propter testes ascensionis ejus in cœlum, & missionis Spiritûs Sancti super Apostolos; nec non propter *opera ejus regia*, administrationem Christi regiam in regno cœlorum testificantia: quicquid enim hætenus in certaminibus ecclesiæ cum mundo, diabolo & Antichristo, cæterisque hostibus ecclesiæ, tum fidelibus evenit (convenienter prophetiis, fata regni Christi post Regis exaltationem futura præcipientibus) hoc omne probat *Christum regnare*

è cælo, & omnia juxta consilium voluntatis Dei administrare; sive *judicia* immissa fuerint hostibus, sive *castigationes* inflictæ sint ecclesiæ, sive insigniores liberationes & *benedictiones* præstitæ sint populo Christi.

2. Quod autem nondum id videat, & cum *silentio* agnoscat totus orbis, verum adhuc *strepitum* moveant contra præconium euangelii regni Christi persecutores, & *murmura* fundant oppositæ (cum infideles, tum hæretici; imò etiam Christiani, quocunque modo propter dissensiones inter se ligitantes) hoc ipsum *confirmat* hætenus nostram prophetiam; quippè quæ non patitur ut *tempus silentii* adesse potuerit, nisi post iudicium Antichristi, sub finem seculorum irrogandum. Quod cum nondum adsit; eopse dicendum per illos *strepitus & murmura contra veritatem* hanc prophetiam hætenus etiam impleri.

3. Consentaneum etiam naturæ rei est, ut omnes totius orbis nationes *per silentium* à contradistinctione ampliori desistant; quanto cyus nemo non videbit *Jehovam*, è cælo Christianorum causam agentem, & in illorum medio cum veritate & gratiâ habitantem. A quo orbem pervasurus est rumor de iudicio Antichristi adeò conspicuo; eoque juxta constantem, & ex scripturis prophetiis cum V. tum N. T. firmatam Protestantium prædictionem illato; fieri nequit, ut mundus non agnoscat instrumenta istius prædictionis esse originis divinæ; aut suam professionem porro ad illa instrumenta tanquam ad lapidem lydium non exploret, ut in eâ veritatem à Deo revelatam agnoscat. Quam agnitionem etiam promovebit Spiritus Sancti in convertendis uberior efficacia, cæcos hominum animos novâ luce collustrans.

4. Exigit etiam illud *silentium* manifestatio *sanctitatis*

tis Regis & palatii ejus; quæ ad reverentiam vocat, & ad studium sanctitatis; quoniam eo ipso constat in cœtu justorum non admitti & consistere non posse profanos, ab aditu ad Regem sanctum, & ingressu in templum sanctum arcendos. Qui proin videbunt Regem manifestatum in palatio sanctitatis suæ; illi judicium ejus verentes non poterunt non semet illi subicere cum abnegatione sapientiæ omnis carnalis, & condemnatione concupiscentiarum adversus regnum ejus insurgentium, in quibus verum consistit à facie Domini silentium.


INTRODUCTIO

Ad Canticum

PROPHETÆ

Euticum: quod continetur Cap. III.

I. Titulus hujus Sermonis.

§. 1.  Equitur jam novus (qui & ultimus) Prophetæ sermo, qui quo ad genus orationis vocatur תפלה, id est oratio, seu supplicatio Habakuci Prophetæ.

Claudat itaque Propheta visionem suam, divinitus acceptam, & hactenus descriptam, sermone votivo, ad Deum directo, quem calidis votis hic compellat. Vox

תפלה

תפלה, à foro desumpta, *supplicationem* significat, quâ quis à potentiori iudice aut domino beneficia gratiæ rogans, eundem cum omni animi demissione blandè compellat. Hoc titulo insignitus præsens viri Dei sermo, concipi debet non ut eucharisticus, sed eucticus; quod si animadvertissent Interpretes, in huius capituli versionibus non adeò fluctuassent: plurimi enim versiones suas non aliter composuerunt, ac si hoc nostrum carmen esset laudatorium aut gratulatorium, accepta Dei beneficia cum exultatione animi commemorans, novaque alia sibi spondens. Proin observandum hic loci futura in hoc carmine, quâ supplicatorium exigit dicendi genus, optativè, ut in precibus fieri solet, esse reddenda. Cumque præterita hic videamus juncta futuris, & intermixta; tenendum est illa continere viarum Dei anteriorum allegationes, in exemplum similis benignitatis, antehac populo exhibitæ, adductas, & fundamentum fiduciæ, ad ejusdem gratiæ postulationem pro securo tempore, præbentes.

§. 2. Ad formam sermonis manifestandam vocatur hæc *supplicatio* in textu עָלֵינוּ שְׁנוֹנוֹת cum additur על שְׁנוֹנוֹת. *Ode erratica*, seu ad modum *odiarum erraticarum*: istius ordinis enim oda & carmen occurrit in libro psalmodiorum, in titulo psalmi VII. Perperam *Hieronymus pro ignorantibus*, quosdam Hebræos securus, quasi esset oratio, ad veniam peccatorum ex ignorantia commissorum, impetrandam, ad Deum prolata: cum nullum istiusmodi deprecationis veniæ vestigium in toto hoc capite observare liceat. Attendenti constabit hic aliquid spectari, quod ad musicam aut rationem metri spectat. Lxx ad psal. 7: 1, vertunt ψαλμὸς voce generali; hic loci μετ' ᾠδῆς: R. David Kimchi etiam huc refert, annotans, precationem illam ad modum cantorum

corum scriptam, quæ in libro psalmorum habentur, nosque porro ad titulum Psalmi septimi ablegat. Quoniam autem שנה (undè vox ortum ducit) errare significat, alii haud malè eodam erraticam vertunt. Causam denominationis istius per conjecturam suspicamur fuisse, metri inconstantiam, instabili modo pergentis, dum canentes ad affectuum variantes paroxifimos exprimendum, ab incepto modo defleunt. Quæ de re nos plura in prodromo psalmorum adduximus, part. II. Membr. I. §. 7.

II. Dignitas carminis.

§. I. **A**D carminis hujus dignitatem facit, quod non solum hæc precatio composita sermone ligato, verùm singulari artificio accommodata fuerit melodiis musicis; quippe *Ode*, decantanda בנגנות cum *melodiis*, seu gratissimo concentu, vocem humanam cum musicis instrumentis combinatam temperatamque postulante: de quâ artis Musicæ gratiâ legi potest noster ad psalmos prodromus Part. III. Membr. 7. §. 1.

§. 2. Præprimis glorificat hujus carminis dignitatem, quod Archimusco sacro, melodiis templi præfecto, non solum dedicata fuerit hæc *Ode*: verùm etiam ab eodem recepta, & psalmorum sacrorum collectioni adjecta, ut pro temporum oportunitate inter sacra divini cultus, ut alii omnes, ad ædificationem spectatorum caneretur. Hinc conficimus porro tantæ authoritatis in antiquâ ecclesia Judaicâ fuisse nostrum Prophetam, tantæque utilitatis censitum hujus carminis argumentum; ut non dubitaverint Præfecti cultus id ut divinæ originis opu-

sculuni recipere, & inter cætera virorum Dei monumenta, ex Spiritus Sancti inspiratione conscripta, in domo Dei recondere: quippe dignum, ut in usum templi transeat, & ritualibus-sacris concinnâ suâ nobilissimi argumenti pertractatione justo tempore respondeat.

III. *Argumentum hujus carminis.*

§. I. **E**X solo titulo seu inscriptione colligimus hoc carmen continere *supplicationem*, & ex primâ contentorum inspectione patet repræsentare pium animi, regnum Christi cupientis, desiderium ac votum, ad Deum delatum, quo petit ut expeditionem, ad regnum Christi per totum orbem promovendum aliquandò suscipiendam, non aliter mirandâ suâ coöperatione secundet, ac olim factum est, quandò populum Israëliticum in terram sanctam introduxit, atque in eâ possessione defendendo amplificavit. Tàm ampla sunt, quæ ut in posterum præstanda, hic in fide & cum certâ spe futuritionis petuntur; ut non possint nisi speratis in regno Messix applicari: nihil enim eo tempore, quod inter captivitatem Babylonicam & Christi adventum intercessit, factum est, quod dici possit istis postulatis respondisse, eaque pro votorum magnitudine concepta desideria exhaustisse. Magnum fuit Dei beneficium populi ex captivitate Babylonicâ liberatio, & ab Antiochi oppressione assertio; verùm non in illud mirabilium fastigium utraque illa populi è malis educitio assurgit, ut quæ in hoc cantico commemorantur in eam cadere possint, aut cum illâ conferri: restat igitur, ut de illâ expeditione, quam ad hæreditandum mundum faceret
Christus

Christus, omnia illa gloriosa, ad agnitionem gratiæ Dei & potentiæ tantoperè facientia, accipiamus.

§. 2. Neque ipsi Judæi, quotquot modo aliquid vident, ab hâc sententiâ sunt alieni, eique tantisper favent, ut de futurâ per Christum liberatione Prophetam hic agere fateantur: quam adeo mirabilem fore agnoscunt, ut omnibus superiorum temporum factis Dei, etiamsi maxime stupendis, æquari possit. Hoc solum à nobis dissident, quod illi adhuc futuram expectent, atque ad bellum cum Gog & Magog, contra Hierosolymas, ut fabulantur movendum, & insigni Christi victoriâ terminandum restringant. Verùm hoc carmine plus quàm unum ad promotionem regni Christi actum esse notandum, ipsa argumenti evolutio faciet manifestum.

IV. *Ansa, huic argumento pertractando oblata.*

§. 1. **A**Nsa, quam ad eligendum hoc argumentum hûc impellente, satis manifestè enarratur vers. 2. ubi in hunc modum loquitur vir Dei. *Audivi ô Jehovah! dictum tuum, & perturbatus sum*: quod dictum, animum ejus eum in modum perturbans, ad antecedentem Spiritûs Sancti sermonem refero, quo non solum edoctus fuit de variis Dei judiciis ante tempus regni Christi in terris gloriosi ad hostium subjectionem exercendis; verum etiam de multis variisque certaminibus ecclesiæ Christianæ, antequam opratum totius orbis silentium veniret, exhauriendis. Hæc animadvertens ut præter spem ac opinionem futura, cum singulari corripuerant consternatione animi. Oportet nos qua-

stionis primæ esse memores; anne post tot angustias, ex malefactorum cum piis mixturâ ortas, jam tandem veniret Sospirator populi cum salute? & causa quæstionis erat, quia sibi cum adductione salutis liberationem spondebant à perversâ istâ progenie. Verùm cum viderentur sibi in animum induxisse, omnia statim cum erectione regni Christi fore pacata & plena triumphis, hoc præjudicium dicto suo sermone correxerat spiritus Dei; atque contrâ hostium seriem exposuerat, à quibus variæ expectandæ erant tribulationes, antequam in requiem regni cælorum optatam ingrederentur. Ad hoc præfagium igitur totus cohorrui Vates.

§. 2. Concepta illa mentis perturbatio, ex petpensione difficiliorum certaminum orta, igitur hic concipitur, ut supplicandi causa, quâ peculiari animi ardore Dei opem rogare impellitur, & Ducem expeditionis obnixè orat, ut nolit desse populo in præstando divinæ potentix auxilio, quo ecclesia in gravissimis istis tentationibus indigere prospiciebat. Memor autem, quibus virtutibus olim peculium liberaverat suum ex Ægypto, & defenderat, in ipsâ terrâ possessione, quotiescunque in ultima incidisse videbantur pericula; ille in se suscipit olim probatam defensoris potentiam denuò excitandi, eumque ad pristinum tutandi causam suam zelum provocandi.

V. *Scopus hujus carminis.*

§. 1. **S**Copus itaque hujus supplicationis est, præformare regnum Christi ejusque adventum sperantibus, atque de futuris certaminibus ejus sollicitis, orationis formulam, quâ spem suam, priori Spiritus Sancti

Sancti institutione correctam, testentur; & ecclesiam N. T. necessariam in certaminibus suis gratiam, conservationem, ac opem rogent; quò tandem ex istis difficultatibus emerfa optatam requiem cum triumpho obtineat.

§. 2. Præsertim intendit Prophetæ eos docere, ut viæ Dei anteriores in liberatione patrum cum ex Ægypto, tum ex manu subsequentium hostium, respiciendæ sint ut specimina majorum operum, & typos continuisse gratiæ futuræ, quæ expeditionem novi populi, ad hæreditandum mundum instituendam, non aliter ac priorem populum in hæreditatem terræ Canaan introducentem, redderet prosperam: decere eum Deum haud minori auxilio suam glorificare benevolentiam & potentiam tunc temporis, ac olim fecerat.

VI. *Elegantia poetica & musica.*

§. 1. **E**St in hoc carmine singularis *elegantia* poetica, inventionem spectans, & scenam repræsentaminis egregiè adornans, dum omne argumentum inter plures canentium sibi que invicem respondentium personas dividit. Primæ & ultimæ orationis vices videntur mihi spectare ad Prophetam ipsum, duæ intermediæ ad eos, qui à Prophetâ excitati jam ostendunt se ex dato fundamento didicisse, & etiamnum tenere ulteriorem viarum Dei collationem, qui proindè Prophetæ succenturiantes desiderium suum ulteriùs protendunt, & quid faciendum sit ad plenariam populi Christiani liberationem exponunt. Horum unus auxilium petit contra hostes, ecclesiam in principio infestantes: alter contra caput hypocritarum, seu oppositionem Antichristianam.

nam. Epiphonema autem Prophetæ ultima absolvit.

§. 2. Elegantia Musica est in pausis ; quæ inter mutandas cantandi vices postulantur ; atque notantur voce סלל, tribus vicibus repetitâ. Lxx vocent reddunt per διάψαλμα, quod modi in cantando mutationem significat, quæ aliquam in psallendo interruptionem & cessationem postulat. Nos imperativum esse à verbo סלל putamus ; atque aded continere postulatum *exaltandi*, quo Sacerdotes tubicines in altari stantes monebantur, ut eorum aliquis tubam inflet atque ejus sonum *exaltet* ; quod applausus vicem adimplebat, & pausam canendi faciebat, à cujus cessatione cantus erat instaurandus.

VII. Usus hujus supplicationis in Synagogâ.

§. 1. **N**Equè omittendum hoc carmen in fronte habere aliam quoque inscriptionem, quæ à manu ecclesiæ Judaicæ provenit ; atque tempus, quo hæc pars scripturarum jam ab antiquissimis diebus in Synagogâ legebatur, accuratè definit : legimus enim in codicibus Hebraicis הפטרת יום שני של שבועות, hoc est, *lectio dimissoria*, legenda die *Pentecostes secundo* : solebant enim Judæi post sectionem legalem hoc pietatis exercitium claudere lectione aliquâ propheticâ, seu particula ex Prophetis in eum finem selectæ. Hanc autem particulam legunt, & legerunt jam olim *secundo Pentecostes die* : cujus festivitas memoriæ legislationis inter alia erat dicata ; & populum invitabat ad meditationem Festi N. Test. quo novus populus inaugurandus & præconio euangelii formandus erat, ut in hæreditatem mundi

mundi introducatur. Cumque hujus carminis argumentum ageret de regno Christi, ac populo deducendo in antedictam hereditatem, cuius præparatio ponitur in *Dei adventu ex Theman, & Sancti apparitione ex monte Paran*: Judæi, hic allusionem agnoscetes ad occursum Dei in deserto apud montem Sinai,lectionem huic diei convenire ob similitudinem argumenti existimârunt.

§. 2. Imò gravis suspicio est, quod à templi usu translulerint in usum Synagogæ; ut mihi verisimile sit etiam Archimusicum hanc oden sacris secundi Pentecostes diei ceremonialibus applicuisse; atque sic populum ad meditationem expeditionis Christi futuræ, ut cum expeditione Angeli fœderis & faciei Dei in deserto, ac postmodum etiam in terrâ, cum bella essent gerenda, comparandæ, invitâsse.

VIII. *Divisio carminis.*

PRO quatuor cantandi vicibus quadripartitum nobis occurrit hoc carmen supplicatorium, atque in eo spectamus

I. Prælium Prophetæ, omnia ad apparatus expeditionis, in gratiam promotionis regni Christi faciendæ, petentis, ubi occurrit

A. Occasio, supplicationi huic faciendæ data & oblata, quæ fuit Prophetæ consternatio, ex priori oraculo concepta. cap. 3. vers. 2. a.

B. Oratio ipsa supplicatoria: quæ absolvitur

1. Alloquio ad Deum, Dei molimen exponente, de revocando festi præstituti Præcone ex mortuis ad vitam. vers. 2. b.

2. Postu-

2. Postulato de

- a. Notificandâ Christi resurrectione per testes ejus. vers. 2. c.
- b. Exercendâ misericordiâ ad moderamen iræ. vers. 2. d.
- c. Properando adventu alio ad gubernandam expeditionem. vers. 3. a.

II. Cantio primi accinentis ; successum in opere expeditionis optantis , atque ut hæreditas mundi obtineatur varia ad id necessaria desiderantis.

A. Ad apparatus , propagationi regni conveniens exigit

- 1. Propter confugium fidelium *lucem & robur*. vers. 3. 6. 4.
- 2. Propter hostium , in principio removendorum , destructionem facilem , *pestilentiam* antecedentem , & *carbonem* subsequenter. vers. 5.

B. Ad introductionem in ipsam mundi hæreditatem postulat.

- 1. Itinerum dimensionem & complanationem. vers. 6.
- 2. Consilii Madianitici dissipationem. vers. 7.
- 3. Exercitus ad fluviorum subjectionem adhibendi , ordinatam sub Duce antiquo applicationem. vers. 8. 9. a.

III. Cantio secundi cantoris , votum prioris continuantis ; qui ad ulteriorem progressum regni Dei in mundo , rogat à Deo

- A. Scissionem terræ ad inundationum reductionem. vers. 9. b.
- B. Terrorem montium , ad antiquum exemplum. vers. 10.
- C. Promotionem expeditionis inter lucidos telorum jactus. vers. 11.

D. Tri-

- D. Triturationem terræ hostium novorum, cum manifestatione terroris. vers. 12.
- E. Conservationem populi ad salutem. vers. 13.
- IV. Epiphonema Prophetæ concludentis
- A. Oratione ad Deum continuatâ, quâ
1. Tribuum dispositionem agnoscit. vers. 14. a.
 2. Persecutionum coercitionem petit. vers. 14. b. additâ ejus necessitate. vers. 15.
- B. Sermone ad consortes converso, quo testatur
1. Spem suam de quiete in die angustiarum. vers. 16. 17.
 2. Propositum de glorificando Deo salutis, ubi
 - a. Votum concipitur. vers. 18.
 - b. Argumento confirmatur, *quod faceret eum in seipsis insedere feliciter.* vers. 19.


PRÆLUDIUM.

A D

CAP. III: 1-3. a.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Verf. 2. *Jehovah! audivi auditionem tuam, & timui: Jehovah! molitio tua est vita ejus in medio annorum: in medio annorum notifices; in irâ miserari recorderis.*

§. 1.  Nſa, quæ Prophetæ ſequentem expreſſit ſupplicationem, exponitur primo hujus verſus colo; quo propheta ad *Jehovam* defert, quid oraculum antecedens in animo ſuo effecerit. De antecedente ſua perceptione dicit, *audivi auditionem tuam*: Conf. *Obad.* verſ. 1. Verbum cum voce ſuæ derivationis conſtructum cenſetur inter elegantias Hebraicæ linguæ. *Audire auditionem* notat *audire* auribus, & mente percipere, quicquid de aliquo ſubjecto dicebatur, & ad audiendum promulgabatur. Quæ proximè ad Prophetæ institutionem, ſed quaſi in publico foro de Deo judice dixerat Spiritus Sanctus, ſe cum attentione animi audiviſſe profitetur. Verùm conſequens iſtius apud animum ſuum fuiſſe notat *timorem* & conſternationem quandam; addit enim & *timui*. *Timor* eſt paſſio animi ex perceptione,

ptione majestatis alicujus, & mali imminentis nata, quæ aliquem reddit ætonitum, & sollicitum ut Majestatem reverendam secum conciliet, & periculum à malo præviso à se & suis avertat. Hic Deus Judex est reverentiæ objectum, quem summâ animi demissione supplex adorat, & ejus ira in quosdam est objectum consternationis, id curantis, ut ex periculo tentationum evadat ecclesia, ne in judicia interminata incidant fideles: in quem finem orat, ut Deus prompto auxilio suis adsit, & potentiam suam manifestet; quâ conspectâ animi non abjicerent tentati.

§. 2. Provocat oratio mox ad opus, quod agnoscit Deum moliri: *Jehovah!* inquit (ita Patrem alloquitur, cujus gloria est fidem præstare) *molitio tua est vita ejus in medio annorion.* Lxx hic multis modis aberrant, varia infarciendo, & voces in alienum sensum rapiendo. Cl. *Capellus*, quæ hic videt inserta, putat olim fuisse glossemata, ex margine in textum translata, atque hoc librorum antiquorum haud condonandæ inscitia ac temeritati adscribens, genuinam fuisse lectionem vult; ἐν μέσῳ δύο ζώων, ἐν τῷ ἐγγίσει τὰ ἐτη ἐπιγνώσθησιν: *In medio duorum animalium, cum appropinqua-verint anni cognosceris.* Dein conjicit eos pro *chajoth* legisse *chajoth*, & loco *Schanim* quoque *Scheneeim*. Quicquid sit; hoc certum est non solam punctorum absentiam illis impingendi ansam præbuisse; verum etiam codicem eorum culpandum esse, ut malè descriptum, & circa literas aberrantem.

1.) In textu *וְיִיִן* legitur, quod *Hieronymus* vertit *vivifica illud*, nempe *opus tuum*. Sin roges quale opus? alii respondent *populum Dei* indigitari, alii *Messiam*. Forma vocis tamen potius indicat nomen esse pluralis numeri, cum affixo *וּן* verbali quidem,

sed quod etiam sapissimè cum nominibus cohæret: ut sit ויחי pro וייח , sicuti & וייר occurrit vers. 10. Multa similia notant grammatici. Hanc *Celeb. Joh. Cocceji* animadversionem etiam nos sequentes, pro subiecto enunciationis agnoscimus *Vita ejus*; atque Prophetam hic in visione denudò quasi digito extenso *Christum* indigitare existimamus. Sanè quem respicit, *ut vitâ dignum*, in medio annorum exhibendum, & singulari denunciatione divinâ notificandum, nullus alius est, quàm fidei objectum, per euangelii præconium inter omnes nationes ad fidem prædicandum, in cujus vitâ omnis de regno Dei & hæreditatis mundi spes fundata est. Videtur Propheta respexisse dictum *Psal. 21: 5*. Hujus regis *vita* hoc loco concipienda, ut singulare molitionis divinæ opus, ut *vita* ex mortuis: supponit enim inter articulos doctrinæ prophetiæ contineri *Messiam* moriturum, imò in certamine cum serpente ex læso calcaneo animam effusurum in mortem, quâ sibi jus regni & peculium postulandi acquireret. Hujus necis reatum vidimus cap. 2: 8. imputatum Monarchiæ quartæ imperatoribus. Qui autem *ejus mortem* ut victimam pro peccato ad salutem impetrandam expectabant, illi simul etiam edocti fuerunt huic, ad justificationem causæ ejus, *vitam* post mortem esse restituendam, quæ est *vita resurrectionis ex mortuis*; cujus rei certam dederant jam antè expectationem Prophetæ, qui ante huic nostrum de Christo egerant.

2.) Hæc *vita* Regi, pro populo suo morienti, restituenda vocatur *molitio Jehovæ*, seu *opus ejus*, quod moliebatur Deus, quæ emphasis est vocis מולית (ut visum ad cap. 1: 5.) sicuti & vox hæc, quâ in hac supplicatione utitur Propheta, videtur ex illo responso Dei huc translata: quasi dicat inter molimina tua, de quibus

bus me ante monueras, hoc est præcipuum & fundamentale, quo moliris *vitam* capitis nostri; quam jam ante molitus es in pacto pacis, & restatus es te redditurum per Prophetas, adeo ut viæ tuæ potissimum ad hoc opus tuum colliment. *Vita* Christi è mortuis jam ante fuit prædicta ut *opus Dei*. Gen. 3: 15. 16: 10. 11. 20: 2. 21: 2-5. 68: 21. Jesh. 50: 6. 53: 8. Hæc confessio indicat à solo Deo hoc expectandum, partim propter difficultatem operis, non nisi ab omnipotente Dei manu expectandi: partim propter decentiam Dei, & momentum operis: quoniam ab hujus vitæ dependebat cum gloria Dei, tum salutis electorum successus; omnisque triumphus à Diabolo, mortis potestatem habente, referendus. Imò indicat in istâ *resuscitatione Christi* se adhuc ulteriorem agnoscere molitionem Dei, scilicet nostræ resurrectionis primò spiritualis, dein etiam corporalis quasi præparationem, rudimentum & dedicationem.

3.) *Tempus*, quo gloriosissimum hoc Dei opus erat perficiendum, notatur *in medio annorum*. Mirum, ut perversa τῶν LXX lectio ἐν μέσῳ δύο ζωῶν, *in medio duorum ænantium* veteres ecclesiæ doctores in devia pertraxerit; hæc rapientes ad duos latrones, in quorum medio crucifixus est dominus: aut ad Mosen & Eliam in quorum medio visus est gloriâ coruscans; aut ad Cherubim & Seraphim, inter quos thronum haberet, in cælo collocatum: aut ad Judæos & gentes, in quorum medio regnaret: imò etiam ad Patrem & Spiritum Sanctum inter quos media erat persona: vel etiam ad duo testamenta, quorum prius clauderet, posterius aperiret. Hæ palpationes, cum ex erroneâ profluant versione, spontè cadunt. Textus hebraicus habet *in medio annorum*. Audax est Cl. Capelli conjectura, qui קרב

non vult legendum esse cum duo segol: sed cum scheva & cholem, ut sit infinitivum verbi קרב, quod *appropinquare* significat. Ita legisse Aquilam monet, qui vertit εν τω εγγιζειν τα ετη, dum *appropinquant anni*: annos autem positi pro tempore a Deo constituto vult. Verum ita dictorum enervatur emphasis. Sanè haud difficile est invenire, quos hic *annos* respiciat Propheta, & quale tempus sit istorum annorum medium. Est *tempus N. T.* quod vocatur *annus acceptationis*, *Jes. 61: 1-3.* & *annus assertoriam*, *Jes. 63: 4.* est quoque aliud *tempus*, ante hunc annum elapsum, quod vocari potest *annus rigoris*, & *tolerantiae*. Hujus finis concurrit cum alterius initio, atque illud tempus anni rigoris finem, & anni acceptationis initium comprehendens, eleganter apud *medium annorum*, inter utrumque positum. Respicit ea, quae cap. 2: 3. prolata fuerant; ubi *præco* ponitur ad finem temporis visionis, & initium temporis Festivitati præstituti: nec mirum, quoniam Christus cum œconomiae mutatione etiam faciem temporis prioris mutaret. *Vita Christi* ex mortuis non diu post ejus adventum in carnem differri debuit; quando VII & LXII septimanae Danielis essent elapsæ *excitandus erat Dux unctus*, *Dan. 9: 25.* neque excisus debuit corruptionem videre, *Psal. 16: 10.* sed mox intra triguum ad vitam redire, *Hos. 6: 2.* ut proinde in eodem annorum medio hic rectè ponatur Ducis nostri resuscitatio.

§. 3. Quoniam autem hæc *vita Christi* foret res maximi momenti, includens molimen vitæ nostræ atque salutis electorum, cuius nemo sit particeps nisi credens; orat proximè, ut ejus rei fiat notificatio, atque *vita illa capiti restituta non lateat in obscuro*: ubi dicit, *in medio annorum notifices*, seu notum facias. *Notificatio operum*

operum & consiliorum Dei fit per testes & præcones, cum in finem mittendos, ut opus prædicationis in se suscipiant. Talem legatorum missionem concepit, ut *opus Dei*, cuius est non solum eos necessariâ rerum cognitione instruere, sed & animis eorum eam spontaneitatem & alacritatem imprimere, ut eam legationem ad Dei gloriam obire & possint & velint. Hanc rogans, etiam significat eam *notificationem rem esse*, ad regni Christi erectionem summè necessariam: cum enim cognitio Christi ad fidem sit necessària, ac imprimis *cognitio vitæ Christi ex mortuis*, quæ sola fidei in Christum fulcrum est & roboramentum; & nemo sine fide justus sit, aut hæres vitæ (*Hab. 2: 4. Jes 53: 11.*) necessàrium erat, ut mitterentur, qui *vitam Christi notificando orbem ad fidem invitent*. Hoc rogans à Deo, simul indicat Propheta neminem hæc posse *notificare*, nisi ex spiritu, & nomine Dei, nec posse fidem invenire apud homines, nisi coöperante efficaci gratiâ Dei: ac proindè in propagatione istius evangelii ad fidem (in quâ tota regni Dei propagatio consistit) solius Deus merito respicitur, ut notificationis istius desideratæ auctor; qui per spiritûs sui effusionem resurrectionis istius testes divinâ auctoritate muniret, eorum præconio multis miraculis fidem faceret, atque illud per spiritum fidei multorum cordibus inscriberet.

Rogat porrò, ut illud *notificationis opus* non differatur in aliud tempus, sed proximè *opus resurrectionis Christi* consequatur: postulat enim, ut fiat *in eodem annorum medio*, quo vitæ reddendus erat excisus ille Dux. Ergo ad finem temporis visionis, ante subversam Judæorum Rempubliam audiri debuit illud de Christo, ex morte redivo, euangelium, eoquè ad fidem adducendi erant, quotquòt per fidem justificare

ex Judæis & gentibus, regniq̄ue cœlorum cives facere constituerat Deus.

§. 4. Edoctus quoque jam erat Propheta, de multorum, haud rectè in Christum animatorum, à fide aversione, qui justam Dei in se provocarent iram; atque in pertinaciâ suâ perstantes, à Christo redivivo sibi nil boni polliceri poterant. *Metus* est, totum ferè populum, sub reatu occisi Christi, periturum: interim & spes facta est de reliquiarum conversione. Hinc annectit supplicatio deprecationem iræ omnimodæ per exercitium misericordiæ, quandò additur priori postulato; *in irâ miserari recorderis*. Concipitur cum *anno acceptationis* junctus *dies iræ & vindictæ*. *Jes. 61: 2.* & cum notificatione vitæ Christi iram cœlitus manifestandam in omnes, qui veritatem in injustitiâ opprimere conarentur. Multa enim Propheta prædixerunt de populi Judaici quoad maximam partem futura incredulitate ac perfidiâ, Deum ad iram provocante: utque illa ab hostibus & occisoribus Christi horrendam sumeret vindictam: de quibus jam ante Canticum Mosis cecinerat; *Deut. 32: 15-25.* Conf. *Psal. 2: 1-5. 12.* Illud tempus iræ ponit Daniel immediate post elapsas Lxx tolerantiæ hebdomadas, *Dan. 9: 26. 27.* Non deprecatur Propheta hic omnem iram, quippe justam, & ad asserendam læsam Dei majestatem & gloriam necessariam, ac proindè immutabili Dei decreto definitam, & per Prophetâs ut certo futuram prædictam. Verùm petit, ut *huic iræ* terminos constituat per exercitium *miseri cordiæ*, parentis electis suis, ne cum injustis pereant.

Quandò dicit, *miserari recorderis*. Quoad phrasin notandum, quod infinitiva apud Hebræos frequenter nominaliscant; ut *miserari* veniat pro *miseri cordiâ*; ita tamen

tamen ut simul etiam misericordiae exercitium includat. *Huius* autem memorem esse, dicit memorem esse foederis cum patribus, quo semet ad exercitium misericordiae erga eorum filios obtrinxerat: ita enim promissionem suam foederalem saepius ipse exposuit, ut *miseri- cordiae exercitium* in se continentem. *Jes.* 54: 8-10. *Conf. Hof.* 1: 11. 12. 2: 22. *Mich.* 7: 18-20. *Re- cordari* & *oblivisci* sunt opposita: atque ultimum, ut Deo indecorum, semper ab ipso in ordine ad foederatos suos removeretur, vide *Jes.* 49: 14. 15. *Psal.* 77: 10. Diceret enim *oblivisci* de Deo non praestare promissionum suarum fidem, nec pergere in beneficiis amoris, à quibus viam suam inceperat, quod inconstantiae foret: quae imperfectiones in Deum non cadunt. Hinc *recordari* inter decentias Dei numerare oportet, quippe Deo fidelitatem in praestandis promissionibus, & constantiam in via suscepta attribuens. Concipit itaque desideratum *miseri- cordiae exercitium* partim ut promissione foederali promissum, partim ut ipso opere susceptum, & non abruptum. Objectum *miseri- cordiae*, hanc supplicatione rogatae, est *semen Abrahami*, sed inter- varia irae effecta versans, atque communi malorum imminentium periculo expositum. Opus *miseri- cordiae* est illorum ex omni periculo ereptio, & in pristinum gratiae ac securitatis statum restitutio. Ex foedere Abrahami semen ejus constituebatur benedictionum Christi haeres, & cum separatione posterorum Jacobi à gentibus inceperat Deus in isto populo dispensationem gratiae suae. At quando cum Christi adventu ex primâ rerum facie omnis populus scandalum concepisse ex cruce Christi videretur, metus erat, omnem familiam Abrahami in infidelitate perituram: quod cum propter foedus cum Abrahamo, & populi antecedaneam electionem ad ce-

conomiam gratiæ salvo Dei honore fieri non possit, provocat ad solida spei fundamenta, & petitionem ita exponit ut simul argumentum petendi, seu fundamentum fiduciæ quasi restipulantis includat, quando dicit *memor esto misereri. Effecta misericordiæ*, cujus petit exercitium, sunt, hinc electorum per gratiam regenerationis ex dominio peccati liberatio, cum remissione peccatorum juncta; ut Deus illis contractum per occisionem Christi reatum unâ cum cæteris peccatis ignoscens concedat donum resipiscentiæ. Illinc in vocatorum & vocandorum gratiam judicii terminalis dilatio, quâ ejus executionem aliquantisper differat, & fœdus sub ferulâ clementiæ protrahat (*Dan. 9:27. Zach. 11:10.*) ut plures ex eorum numero interim ad Christum colligantur, & colligentes inter illos tam diu manere possint. Tandem credentium evocatio, quâ pertinacium communionem, & cum iis cohabitationem deferant, atque in tutum locum se recipiant, ne communi judicio involvantur: cujus evocationis formula extat, *Jes. 52: 11. 12.*

Vers. 3. *Deus ex Theman veniat, & sanctus ex monte Paran. Selah.*

§. 1. Consequens *vitiæ Christi*, ex morte recipiendæ, debebat esse regnum cum hæreditate mundi, prædicationis evangelii ope, adendum: qui aditus erat concipiendus per modum expeditionis, cum populi pervasione per desertum, & aditu ad hæreditandam terram Canaän, comparandæ: in quem finem ad illam expeditionem prosperandam petit Ducis adventum & præsentiam, dicens *veniat Deus & Sanctus*. Dux expeditionis

ditionis audit *Deus & Sanctus*. *Deus* vocatur denominatione adjurationem fœderalem connotante, qui & auctor fœderis, ut ipsi credatur ad salutem: vel *Deus* hic audit; quia regnum Dei non agnoscit regem, expeditionis ducem præter Deum. *Sanctus* idem dicitur; quia ille Dux expeditionis *sanctus* est in se, & cum profanis nullum potest habere commercium; populumque ad sanctitatem vocans, sanctificare quoque vellet mundum, hætenus per idololatriam profanatum. Imò *Deum & Sanctum* vocat Ducem requisitum; quia per restitutionem in vitam talis concipitur comprobatus, antequàm hoc molimen regni aggrediatur. Nota hic eam denominationem esse personaliter concipiendam: loquitur enim ad Deum in secundâ personâ de Deo in terciâ. Cujus itaque hic petitur adventus alius est ab illo à quo petitur; habetque se ut legatus ad legantem: qui itaque compellatur in hæc supplicatione est persona legans & mittens, cujus erat ad Sanctorum preces mittere, quem ut expeditionis Ducem mittendum desiderabant. Hinc evidens est *patrem*, ut primam in Deitate personam hic compellari; & *filium*, ut secundam in eadem Deitate personam à patre rogari, cujus est in œconomiâ Deitatis regnum gratiæ administrare, peculium suum tueri, & hæreditatem mundi, ipsi testamento patris additam, cum suis adire. Alterum, quod hic notandum est, spectat ad eundem characterizandum: scilicet quod sit idem ille Dux, qui quondam populo Israëlítico præibat in deserto, quique etiam tunc innotuit ut *Deus & Sanctus*: seu ut *Legatus*, in *cujus medio erat nomen Dei*. *Exod. 23: 20. 21. Sanctus Israëlitis. Psal. 78: 41.* Non angelus aut *Legatus* vulgaris, sed *facies Dei*, *Exod. 33: 14.* qui inde dictus est *Legatus faciei Dei*, *Jes. 63: 9.* Quod autem

ille Dux prioris expeditionis, etiam debuerit esse Dux hujus, pluribus locis indicatum est à Prophetis. Vide ad *Deut.* 32.

§. 2. Circa hunc *ducem* petit, ut *veniat*: id est, signa det, quod ad auxilium, & ductum præsto sit, atque inter illos, qui exeunt ad mundum ipsi subiendum, habitet. Monebatur Propheta cap. 2: 3. ut scriberet, *veniendo veniet*; quæ phrasis plusquam unum adventus gradum, ut ibi vidimus, includit: est adventus Christi spectabilis in carnem: estquæ adventus ejusdem major gradus, quando appareret, ut testis & præco justitiæ adductæ, & festivitatis N. Test. auspiciandæ, quâ ob adductam illam justitiam jubiletur ejus peculium: verum hinc alius respicitur ejusdem adventus, quo certis signis ostenderet se suis præsto esse ad regni sui propagationem inter gentes, quæ est hæreditatis mundi occupatio. De hac expeditione, *Deo ut duce præeunte*, suscipiendâ sæpius vaticinantur Prophetæ.

Rogat autem illud beneficium à Deo patre, qui concipitur *ut filium mittens*; id est, id filio, ex pacto æterno postulanti & pro jure impetrato, concedens: cujus istæ sunt in ratione œconomicâ partes, ut juxta cum filio idem velit; ut nempè *vocatio gentium* cum multorum conversione procedat, & idola atque Diabolus per ea gentes seducens hunc in modum superentur. Conf. *Psal.* 2: 7. 8. *Jes.* 53: 12.

Ab hoc adventu spondet sibi hæreditatem mundi orator; & fore *ut montes populo ferant pacem*, *Psal.* 72: 3. atque *insulæ expectent ejus legem*, *Jes.* 42: 4. atque hæc pars orationis tendit ad prosperam gentium conversionem, uti antecedens ad conversionem Judæorum: quod utrumque ad regni Christi constitutionem requirebatur.

§. 3. Modus istius desiderati adventus additur, sc. *Ex Theman & ex monte Paran*. Phrasis alludit ad dicta *Deut. 33: 2.* & *Jud 5: 4.* Duplex hic notatur locus, *Theman & mons Paran*. Vox *Theman*, licet à quibusdam (versionem vulgatam sequentibus) ut appellativa sumatur, qui vertunt *ab aëstro*; uti & *mons Paran*, quod Lxx reddunt *montem umbriferum & condensum*: nihilominus potior est eorum sententia, qui ea nomina censent propria, atque certas regiones denotantia. *Theman* sæpè jungitur cum *Edom*, *Jer. 49: 7.* *Ezech. 25: 13.* *Obad. vers. 8. 9.* undè jure colligas ad regionem pertinuisse Idumææ vicinam. Præcipuus id verum esse patebit conferenti locum *Anof. 1: 12.* *immittam ignem in Theman, qui devorabit palatia Bosra*: proin & *Bosra & Theman* habuerunt vicina territoria. *Bosra* autem Idumææ fuit metropolis, civitas Arabiæ Petrææ & desertæ contigua juxta Ptolomeum, ad long. 69: 45. lat. 30: 31. ex quibus eruditus Geographus colligit, quod *Theman* ad borealem Arabiæ Petrææ terminum quæri debeat, quæ provincia hodiè Arabibus *Jemama* dicitur, quamque Israëlitarum ex Ægypto prodeuntes trajecerunt: *Mons Paran* invenitur inter montem *Seir & Sinai*, *Gen. 14: 6.* *Num. 10: 12. 13: 3.* in viciniâ *Cades Num. 13: 26.* in limite Idumæorum. *Num. 20: 16.* ac planicies *Paran* à monte *Sinai* tribus distat diebus, *Num. 10: 33.* Fuitque mons huic planiciei imminens juxta Ptolomæum pars & propagatio montis *Sinai*, à mari rubro se versus Idumæam & Judæam porrigens: ut proin etiam pars fuerit *Arabiæ Petrææ*, Ægypto vicinior.

Nos putamus particulam similitudinis hic per ellipsin esse omisam, adeoque mente supplendam, quod frequens est apud Hebræos, quasi dicat, *venit Ius in*

occursum sicuti olim ex *Theman* & ex monte *Paran*: ut hic sit provocatio ad factum antiquum, ad quod alludens, petit ut Deus nunc simili agat modo, ac olim. Supponit priora facta fuisse typica, & exempla posteriorum; atque sic conferenda esse, quæ Deus fecerat circa introductionem populi in hæreditatem V. T. terram nempe *Canaan*; cum iis, quæ Deus faceret circa introductionem in hæreditatem mundi, concedendam ex N. T. Pristinum itaque illud factum, ad quod hic alluditur, est, quod *Deus*, qui foret dux populi, populo ex *Ægypto* egredienti sub symbolis præsentis venerit in occursum; quale fuit columna nubis & ignis; atque ejus ope itinerantibus viam simul ac stationes commonstraverit, & ejus interpositione ab hostibus defenderit. Hic occursum speciem habuit, ac si ex *Theman*, loco remotiore per montem *Paran*, locum propinquiorem, accesserit, ut cum populo ex *Ægypto* egrediente pergit, eumque in terram promissam introducat. Cumque illum gratiosum adventum non sine clementi ductu, potenti auxilio, fideli viarum commonstratione, concomitantibus signis atque miraculis olim benevolè populo suo concesserit, non cessans ab iis, donec hæreditatem suam obtigissent. Rogat noster, ut eandem gratiam largiatur suis, sese ad analogam expeditionem parantibus: quippe qui hæud minori clementiâ, auxilio, & indicatione viarum egeant: supponit enim æquè hic atque olim magnas difficultates esse superandas, quas proprio Marte superare non possent.

HISTORIA

IMPLEMENTI.

Etiam si præfens hic sermo supplicatorius sit, atque ad eò solùm Prophetæ desiderium exponat: nostrum tamen est, per rerum historias ostendere minimè fallacem fuisse viri Dei spem, quam hâc orationis formulâ apud Deum testatus fuit: cum credere nos deceat, hanc supplicationem servi Dei non solùm ex fide fuisse prolata, atque ad eò ex antecedaneis Dei promissionibus & revelationibus conceptam; sed quàm maximè ex inspiratione Spiritûs Sancti natam, qui huic nostro tanquam Prophetæ istorum desideriorum & postulatorum auctor fuit, & dictator; ac per eum ecclesiam docere voluit de iis, quæ cum certâ exauditionis spe à Deo rogari poterant. Jam ergò vias Dei intuendo videbimus Deum quoque his votis exactè respondisse.

I. *Vita Christi ex mortuis per doctrinam euangelii traditur non solùm, ut illi restituta, postquàm hostes ejus hunc nostrum ex terrâ viventium exciderant: verùm etiam ut insignium fructuum molimen.* A.) Quis nescit, juxta scripturam euangelicam, *Jesum tertio à crucifixione die resuscitatum, ex monumento, in quò sepultus erat, vivum, imò redivivum ad suos rediisse: atque in eâ resurrectione Deum super Jesum glorificasse hinc infinitam suam potentiam, illinc amoris sui constantiam: nemo dubitat hominis reverà mortui resurrectionem esse opus, omnem creatam potentiam & potestatem*

tem

tem omni modo excedens, folique creatori proprium: extinctum enim in cadavere vitæ animalis motum reproducere, mentemque à corpore separatam suo jussu eum eodem reunire nullius est, nisi qui primus motor est, & cujus arbitrio homines vitam ingrediuntur, & derelinquunt. Neque concipi potest tale quid cuiquam fieri, nisi cui tanti beneficii auctor bene velit; ut jure habeatur pro constantis amoris, amicum à mortis ignominia vindicare cupientis, notâ atque indicio. B.) In quo opere etiam singulare latitare Dei consilium, & majoris rei *molimen*, facile mihi concedet, qui agnoscit *Jesum* fuisse ab ignominiosa nece vitæ restitutum; non enim solet Deus hoc modo ab ordinaria providentiæ suæ viâ tantoperè recedere, nisi gravissimas ob causas: proin, ut, quid *molitus* sit Deus cum stupendo hoc resuscitationis opere, evidenter teneamus, audienda denuò est expositio consilii Dei, quam suppeditat nobis Scriptura Novi Testamenti, quæ ex hac *Jesu* resuscitatione varios derivat fructus nobiliores, partim *Christum*, partim per eum salvandos spectantes. *Respectu Christi* resuscitatio illa ex morte rationem habuit *justificationis*, undè dicitur *justificatus spiritu* 1 *Tim.* 3: 16 probat enim, quatenus constantis Dei amoris signum est, eum in omni opere muneris sui (ad quod etiam obedientia usque ad mortem pertinebat) Deo patri placuisse, cujus rei testimonium continet: idque eo magis, quanto ab hoc signo & miraculo legimus *Jesum* veritatem *Messias* sui suspendisse *Job.* 2: 18. 19. *Matth.* 12: 38-40. 16: 1-4. 26: 63. 64. Movebant huic *Judæi* infideles controversiam *de Messia*: quam dignitatem ut illi eripiant, eum accusant ut blasphemum, quod se *Dei filium* esse diceret: *magiam*, quod miracula præstaret, quæ præstigias appellabant: &

pseudo-

pseudo-prophetam, populum seducentem, quia populum ad libertatem à jugo legis vocabat, atque sub istis titulis eum damnantes eundem ad mortem crucis, tanquam dignum istis criminibus supplicium rapiunt: permittit Deus tantum hostibus, ut eum magis glorificet; non avertit ab eo mortem, ut eum resuscitet; qui morte suâ doctrinam suam confirmavit, huic per resurrectionem fidelitatis dedit testimonium, quo constaret eum in omni suo opere ipsi placuisse. Sic comprobatum est eum fuisse reverâ *magnum illum Prophetam*, qui veritatem docuit, etiam quando se *filium Dei* dixit, docente Paulo *Rom. 1: 4. Verum illum Pontificem*, qui per oblationem corporis sui desideratum illud, Deo placens & justitiæ postulato satisfaciens exhibuit placamentum; dimissus enim ex sepulchro declaratus est se omnem reatum, pro quo sponderat, sufficienti lytro expunxisse. Imò nos docuit eundem esse *legitimum illum regem*, regno Dei præponendum, quem ut victorem mortis cum isto triumpho reduxit. *1 Cor. 15: 26. 54-57.*

Respectu salvandorum quoque resurrectio illa, seu *vita ex mortuis* fuit utilissima, probavit enim eum, quem pro peccatis nostris mortuum esse agnoscimus, eundem fuisse *resuscitatum propter justificationem nostram*, *Rom. 4: 25.* & manifestatum, ut *vita nostræ* cum spiritualis, tum cœlestis auctorem: undè *vita hæc Christi* nobis est arrhabo & causa vivificationis ex morte peccati, *Rom. 6: 4-8.* & resurrectionis ad salutem ex morte corporis. *1 Cor. 15: 20.* Proindè concludendum est, *Deum per resurrectionem Christi molitum fuisse omnem electorum salutem*; atque jecisse fundamenta omnis œconomix gratiæ, justè inter credentes dispensandæ; undè etiam nos dicimur restipulandi rogandi-

gandique jus & fiduciam habere apud Deum per hanc resurrectionem Jesu Christi I Petr. 3: 21. C.) Factum autem illud est oportunè in medio amorum, haud diu ante finem œconomiae visionis, quæ cum templi & reipublicæ Judaicæ subversione sublata est; & in principio anni acceptationis, ita ut regni Christi erectio in solidum ab hoc resuscitationis Christi opere initium acceperit, cui cum resurrectione adjudicata & pro jure per mortem acquisito data fuit omnis potestas in cœlo ac in terrâ: sicuti & propediem à vitâ ex morte recuperatâ in cœlum adscenderis thronum regni cœlorum adiit, curamque ejus in se susceptam fideliter gessit.

*II. *Vita istius* ex mortuis, seu resuscitationis Christi notitia, ut juxta peritionem Prophetæ nostri, etiam in tempore cum hominibus Deo procurante communicata sit? recludit nobis quòque historia euangelica. Potuisset Deus Christum resuscitare, &eductum ejus ex monumento corpus jam redivivum simpliciter ad se transferre, si absolutam ejus respiciamus potentiam: sed id non patiebatur ratio moliminis Dei, qui per hanc resuscitationem filium suum coram hominibus voluit justificare, & electis suis solida solatii speique ulterioris gratiæ suppeditare fundamenta. A.) Hinc nobilissimum hoc opus Dei non fuit silentio involutum, sed ad omnium salvandorum venit notitiam, qui illud cum certâ rei gestæ persuasionem cognoverunt, & fide crediderunt: prout hoc confirmat indubium fidei Christianæ symbolum, in quo se profitentur credere *Jesum Christum passum sub Pontio Pilato, crucifixum, mortuum, & sepultum, resurrexisse ex mortuis tertio die.* B.) Est illa fides nata ex auditu, Deo id notificante, ut illa fidei notitia innitatur auctoritati divinæ: rem enim illam ita dispensavit Deus, ut non solum angelos miserit

rit huic veritati contestificantes. *Matth.* 28: 2-7. Sed & tempus concesserit, quo se redivivum sisteret multis coram. *Act.* 1: 3. imò ut illa notificatio latius progredetur, harum rerum testes auritos & oculos non solum constituit Apostolos & discipulos, verum eos fecit legatos, qui in omnes oras ad quascunque gentes mittebantur, in rei testimonium, *Matth.* 28: 19. 20. *Marc.* 15: 16. *Act.* 1: 8. Imò, ut auctoritate non esset destitutum eorum præconium, illos unxit Spiritu suo, quo respiciantur ut viri *θεόπνευστοι*, cum dono infallibilitatis loquentes, quem illis à Patre promiserat Christus, *Act.* 1: 8. & sub manifestis præsentis signis super illos effudit Deus inter solennia Pentecostes. *Act.* 2: 1-4. Adde, quod etiam ad majorem notitiæ soliditatem cum illis testibus, ad firmandam divinam eorum legationem, coöperatus fuerit signis & miraculis, *Hebr.* 2: 3. 4. nec non Spiritu suo, corda aperiente, atque donum fidei largiente, *Act.* 11: 18. 15: 8. 9. C.) Pervenit autem illa notificatio divina primùm ad totam familiam Israël *Act.* 2: 26. 4: 10. eo cum effectu, ut aliquot Myriades ex posteritate Jacobi illud agnoscere crediderint, *Act.* 21: 20. Apostolis nempe munus legationis divinæ fideliter obeuntibus, qui inter Judæos non substiterunt, sed abhinc, prout ipsis commendatum fuerat à Domino, perrexerunt ad gentes, cum evangelio crucis & resurrectionis totum orbem pervadentes: undè effectum est, ut hæc Christi resurrectio inter quascunque gentes agnita, & in spem salutis credita fuerit; quippe de omni consilio Dei, ejusque molimine in hoc opere edoctas. *Col.* 1: 23. 27. 28. D.) Hanc notificationem quoque justo temporis articulo (scilicet in eodem annorum medio) factam fuisse, (prout fieri debuisse subindicat oratio Prophetæ) ex historiâ

actorum Apostolicorum insuper manifestum est: decimo enim die ab ascensione Christi quinquagesimo verò ab ejus resurrectione, Spiritu Dei correpti in publicum prodierunt Apostoli, testimonium de Christo redivivo inter Judæos ex omnibus locis dispersionis in templo congregatos publicantes; à quo tempore fidem huic rei facere, & euangelium per totam terram Judaicam, nec non inter Samaritanos propagare haud cessarunt. Cumque Deus etiam januam aperiret inter gentes, facta regionum inter se divisione tanto cum successu fidem euangelii propagarunt, ut antè bellum Judaicum ubique ferè terrarum regnum Christi se diffuderit.

III. Quantocùmque *resurrectio Christi* notificata fuit, tanquàm ad ejus justificationem à Deo peracta, simul etiam *Judæi*, qui ejus necem sub diris & devotione sui ac liberorum suorum à Pilato postulaverant, tanquàm horrendi criminis rei condemnati sunt; undè palam fiebat, ipsos *Deum ad justam provocasse iram*, non sine graviore vindictâ deponendam. Verùm deprecatur *Propheta* festinam iræ istius effusionem, ut *misericiendiæ* relinquatur locus, atque convenienter foederi & instituto divino pars justa gentis electæ servetur: quam *misericiendam* exercuit Deus, A.) quandò statim ab initio multis largitus gratiam, atque mediante dono resuscitentia & fidei in regnum filii sui transtulit: ut factum videre licet *Act. 2: 36-41. 4: 4. 5: 13. 14. 8: 12.* Imò propediem in omnibus civitatibus, etiam inter Damascenos inventæ sunt ecclesiæ ex Judæis, quas *Saulus* frustra dispergere laborans, ipse à Domino corripitur & convertitur, ipse exemplum insignioris Dei misericordiae factus, 1 *Tim. 1: 13-16.* Ita effecit Dei misericordia, ut iram suam non statim effuderit, sed multorum conversioni procurandæ tempus illud tolerantia fuerit

rit prorogatum. B.) Imò cùm signa iræ divinæ jam fierent conspicua, & nondùm convertendorum seges esset absoluta, protraxit Deus occidii diem, atque tempus fœderis Judæos inter & Romanos prorogavit propter electos in hoc populo adhuc porro convertendos; nutante sub Cajo republicâ, & immissâ sub Claudio fame, aliisque malis, quibuscum luëtabantur. C.) Accessit tandem; quod, ne fideles communi cum Judæis involverentur judicio, orto jam bello judaico cum Romanis, non solùm remissio belli ad tempus facta fuerit, quando Nerone mortuo Vespasianus, ab exercitû Imperator renunciatus, Romam cum magnâ exercitûs parte festinare coactus fuerit: quæ multis dedit evadendi ansam: verùm vox Dei audita fuerit, Christianos monens, ut civitatem, quam excidio destinaverant relinquentes, locum mutarent. Hinc Paulus multis urget, Deum in Judæorum rejectione non rejecisse populum, quem antè elegerat, sed divisionem faciendo se fidelem præstitisse ergâ semen Abrahæ electum. Rom. 9: 6-15. 11: 1-5.

IV. Interim verum erat, præter Judæos etiam gentes debuisse vocari, ad quas cùm legationem obire debuerunt Apostoli, eorum exitus se haberet per modum expeditionis, in eum finem faciendæ, ut hereditatem mundi occupent, atque orbem sceptro Christi subjiciant. Foret hoc opus, multis difficultatibus oblitum, & non sine potenti auxilio superandum, quorsum respectito, ut veniat Deus sicuti olim ex Theman & monte Paran. Sanè maximæ futuræ erant oppositiones, hinc Judæorum, ut verbum ad gentes loqueretur haud æquo animo ferentium, qui viam illam calumniis & instigationibus gentium, opprimere, ejusque progressum impedire conarentur, ut factum legimus Act. 13: 44

45. 1 *Thess.* 2: 14-16. Illinc *gentilium*, qui præjudiciis innutriti, vix paterentur euangelium, illos à Deorum patriorum cultu abstrahere laborans; undè gravissimæ persecutiones Euangelii imminebant præconibus: quod etiam tot martyriis confirmatum fuit. Adversus hæc mala confirmati sunt *præsentia Christi*, ipsis additâ, *Matth.* 28: 20. qui non aliter, atque olim fecerat Judæis præsentix suæ *symbolum* dedit conspicuum, mittens *spiritum* sub signo visibili *linguarum quasi ignis*, quæ dispartitæ confidebant super unoquoque discipulorum. Ille spiritus Christi erat Apostolis itinerum faciendorum index *Act.* 13: 2. 16: 6. 7. 9. 10. Ille corroborabat eos magno solatio, atque prospera reddidit eorum itinera. Per illum *Christus* ubique fecit eos videre maxima signa & miracula, ipsis in deserto gentium fidem facientia. Imò præsentem habuerunt Christum potenti suâ defensione, quâ eos liberavit ex variis mortis periculis, & hostium insultibus. *Act.* 16: 26. 23: 11. 2 *Cor.* 11: 23-27. *Act.* 27: 23. 24.

CANTOR PRIMUS
 P R O P H E T Æ
 A C C I N E N S.

A D

CAP. III: 3. b-9. a.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Verf. 3. b. *Operuit cælos majestas ejus : & celebra-
 tione ejus plena fuit terra.*

Sequitur primus accinentium, qui observans fundamentum in oratione Prophetæ positum de adventu Dei Ducis ad exemplum primitivum, cum ex *Theman per montem Paran* cerneretur populo Israëlitico occurrere: nunc pergit in comparatione ad reliqua. De antiquo adventus effectu agens dicit *operuit cælos majestas ejus*: scilicet ut de die non splenderet sol præ majori splendore præsentia Dei. Verbum *operiendi* pro qualicumque obscuracione venit. Major lucis splendor efficit, ut alia cæli lumina quasi operata & obscurata non videantur: ita de die præfulgentia solis efficit, ut stellæ noctu in firmamento micantes & rutilantes ab ejus exortu non conspiciantur. Ita etiam aliquandò factum dicit præ majestatis divinæ fulgore, solis jubar superante ne sol quidem videretur de die.

Dei

Dei majestas apparens repræsentatur sub symbolo *lucis gloriosissimæ*. Videtur respicere illum Dei intuitum, quo fruebantur *Moses, Aaron, Nadab & Abihu cum LXX senioribus*, quando à ratificatione foederis debuerunt confirmari in eo, quod rem haberent cum verò Deo, *Exod. 24: 10. Videbant, inquit textus, Deum Israelis, & sub pedibus ejus instar operis sapphyrini, & instar formæ cælorum in*

§. 2. Dein subjungitur, *& plena fuit terra ejus celebratione*. Per *terram* intellige omnes regiones circumvicinas, ad quas fama hujus apparitionis divinæ, quæ hunc populum suum beavit Deus, pervenit, quæ omnium implevit ora, atque illam Dei inter illos præsentiam vulgavit inter gentes: atque ista fama reverà fuit ejusdem Dei *celebratio*, quem colebant Israëlita, quos sub suâ susceperat clientelâ. Sic *Bileam* ostendit, quid fama ad aures suas pertulerat, quando dicit *Num. 23: 21. 22.* Hanc famam quoque inter Hierichuntinos percrebuisse testis est *Rachab, Jos. 2: 9-11.*

Verf. 4. *Etiâ instar jubævis adsit splendor. Cornua illi sint à manu ejus, ut ibi sit latibulum roboris ejus.*

§. 1. Transit oratio ab antiquo facto ad novum, quod in fide petit ut adhibendum, quò expeditio illa spiritualis sit felicior. Vox *קנן splendorem* notat qualemcunque, qui in oculos incurrens *majestatem* refert conspicuam. Concipitur ille Dux expeditionis ut Rex, qui *majestatem* induit, quæ etiam Christo Regi attribuitur. Conf. *Psal. 45: 4 5. Zach. 6: 13.* Ita concipitur vestitus *majestate & gloriâ*, atque coronatus,
Psal.

Pfal. 8: 6. Quam petit, ut commonstret, quòd *tota terra etiam plena sit ejus majestate*, *Jes.* 6: 3.

Ad majestatis istius desideratam manifestationem facit etiam collatio *splendoris ejus cum jubare solis*, quando vim radorum spargit ad serenum diem faciendum, quo omnia in lucem collocentur; hinc *Christus* audit Sol *justitiæ*. *Mal.* 4: 2. Conf. *Hof.* 6: 5. Sicuti Sol discutit tenebras, lucidumque & lartum facit diem: ita petit, ut *Christus*, majestate vestitus, ita manifestetur in populo suo, ut ejus vi tenebræ gentilitatis dispellantur, & dies *Novi Testamenti* cum luce cognitionis, & gaudii super omnes gentes oriatur.

§. 2. Alterum ad felicem expeditionem requisitum est, quod petitur, ut *cornua illi sint à mane ejus*. Malè quidam *cornua in manibus ejus*, qui cornua manibus applicant absurde. Solent animalia cornua gerere in fronte, quibus in hostem impetum faciant: aut nullus cornuum usus in manibus. Quid si קרניים ad usum militarem referamus, ut vox in duali duo exercitūs *cornua* significet, quod ad τὰς^{iv} militarem spectat: solent enim militum turmæ in acie ita collocari, ut pars dextrum, pars sinistrum tueatur latus, seque alarum aut cornu in morem protendant. Istæ turmæ, utrumque exercitūs latus claudentes, non solum apud Latinos, verum etiam apud Græcos antiquissimos *cornua* appellantur. Sic *Thucydides* libr. 3. δεξιῶν κέρατα Μαντινέων εἶχον. Dextrum cornu *Mantineus* tenebat. קרנון Arabibus etiam *turmam militarem* notat, & idem quod *cornu* in acie apud Romanos, notante *Golio in Lex. Arab.* Contextus etiam hanc significationem postulare videtur; quia hinc expeditionis forma à robore, qui in exercitu consistit, describitur.

Ponuntur *cornua à manu Ducis*, quia à manûs indicis, signa proeliandi aut cessandi dantibus, dux pendentem habet exercitum: atque sic *Dux* expeditionis hic respicitur ut *Deus exercituum*: & allusio videtur illam apparitionem respicere, quæ Josuæ legitur facta, cum videret virum strictum gladium manu tenentem, seque ducentem exercituum Jehovæ denunciarentem. *Jos. 5: 13-15*. Ille ipse quoque *exercitus Angelorum* habet in imperio, quos educit, quando vult, in ministerium regni sui: qui quasi cornua constituunt, ad reliqui corporis, in expeditione cum Duce progredientis, defensionem.

§. 3. Finis utriusque requisiti est, *ut ibi sit latibulum roboris ejus*: sic *vau* erit consecutivum: vel *ibi erit latibulum* &c. atque sic etiam spondet sibi præstantissimum ab istis requisitis fructum. *חביון עזה* Lxx *xxi. esto ἀγάπην κραταιὰν ἰσχυροῦς αὐτῶ* Et *posuit* (seu constituit) *caritatem firmam fortitudinis suæ*. Illi videntur loco *שם* ibi legisse *שם* *posuit*, & vocem *חביון* derivasse à *חבב*, quod *diligere* significat; sed sensu valde duro & alieno: cum illa vox à radice *חכה*, quæ *latitare* significat, sit deducenda. Vulgata legit, *ibi abscondita est fortitudo ejus*. Verùm & hoc à sensu contextûs nimium recedit; robur ejus, & fortitudo concipi debet hoc loco, non ut res occultata, vel occultanda, sed ut in publicum exferenda: sanè ubi splendor cum jubare solis comparandus ponitur, ibi omnia in luce posita sunt: vel saltem ille, cujus est & splendore coruscare, & in fronte aciei cum roboris manifestatione præire. Rectius igitur vertuntur voces istæ *latibulum roboris ejus*. Sic commendatur totius expeditionis Dux desideratus, ut insignis robore, & insuperabilis; *אל גבור*. *Jes. 9: 5*. Conf. *Jes. 40:*

IO. 45: 24. *Latibulum* est locus, tutus ab hostibus; qualem confugientes & praesidium quaerentes cupiunt; qui castra ad usum sequentes post aciem constituntur, ubi latitant. Sic concipitur Christus Dominus, ut multis imbellibus praebiturus sub alis defensionis suae latibulum; *Jes. 4: 5. 6. Psal. 31: 21.*

Latibulum hoc roboris ejus dicitur; quia illud robore suo praestaret, ut in eo loco inexpugnabile inveniant propugnaculum, ubi nihil habeant ab hostibus metuendum: interponeret enim inter hostes & suos, quos in clientelam suscipit, *robur suum* insuperabile. Hoc autem *ibi* locorum inveniretur, ubi glorioso splendore hostes cohiberet; & cornua ad corporis exercitus defensionem collocaret à manu sua, quibus celeri motu hostium conamina evertere posset.

Verf. 5. *Ante faciem ejus exeat pestis, & ad pedes ejus egrediatur carbo.*

§. 1. Notatur post priorem apparatus *ipse exitus Ducis*, qui est speratae ad mundum haereditandum expeditionis initium: terminus à quo, qui deserendus est, in illo exitu includitur; notaturque locus, non sine graviorei judiciorum sensu relinquendus. Vocatur *Edom & Bosra*, *Jes. 63: 1-6. Sion & Hierusalem*, *Jes. 2: 3. Coll. 52: 11. 12. Hof. 1: 11.* Isto in exitu notatur *ejus facies*, id est, ejus praesentia, certis signis conspicua: atque desideratur ut anteambalo *pestis*, ita etiam *Aquila*. Latina Hieronymi versio cum Symmacho & quinta editione legit *mors*, quae vox generatior. Lxx. Πρὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ παρέσεται λόγος: *ante faciem ejus proficietur verbum*: quod Hieronymus vocis Hebraicae ambiguitati tribuit; quoniam כָּרַר pro

vocalium subjunctarum varietate nunc pestem, nunc sermonem significat. In codice Verustissimo legitur *προελεύσεται πῶσις præbit ruina*. Nos textum originalem sequimur, scientes, quantum sibi sæpè assumant Interpretes. *Pestilentia* ponitur, ut velitum & sagittariorum in morem, ante exercitum & progressum ejus præmissa, tanquam judiciorum Dei anteambulo, & index instantis adventus regni Christi inter gentes. Solent levis armaturæ milites quandoquidem præmitti, & insigniorem dare inter hostes stragem. Inter *sagittas* iræ divinæ etiam in sacris notatur *pestilentia*, quæ hoc in casu ponitur ut primum signum irati Dei in Judæos carnales.

§. 2. Huic addit; & *ad pedes ejus egrediatur carbo*. Concipitur porrò *egressus*, quo pedes extulit ex priori caltramentationis loco; seu ex *Judæâ* & *Palestinâ*; tanquam post se etiam judicii vestigia reliquens. Notanda enim verborum oppositio; *ante faciem*, & *ad pedes egrediatur*: quod nihil aliud vult, quam *præeat pestilentia*, & *sequatur eum carbo*. Quid *רשע*? propter variantem Interpretum expositionem expendendum. Lxx legunt *καὶ ἐξελεύσεται εἰς πεδίον κατὰ πύδας αὐτοῦ*. *Et egredietur in campum post pedes ejus*: atque hoc colon ad subjectum anterioris referunt. Est, qui putat eos loco *רשע* legisse *לשפי*: notatque eos *שפי* *Num. 23: 3*. vertisse *euveiaν pluviam viam*: sed hinc constat eos haud accuratè scriptum exemplar fuisse secutos. Reliquæ versiones omnes legerunt *רשע*, quam lectionem codices Hebræorum constanter representant; licet in vocis significatione exprimitur varient. *Hieronymus* ex Nazarenorum sententia *Diabolum* vertit: legitque *egredietur Diabolus ante pedes ejus*: atque ad

Christi

Christi conflictum cum Diabolo in deserto, postquam baptizatus ex aquis Jordanis exiisset, applicat: causa versionis illi, quod putet vocem *reptile* significare, & Diabolo applicari, eo quod post deceptum primum hominem divinam sententiâ in serpente damnatus est, ut in ventre reptaret: quæ longè petita sunt. Qui ὄφειον vertunt, propriè *vultur* notari volunt, avis rapax & immunda, atque etiam symbolicè *Diabolum* innui existimant. Hi per mortem *angelum* intelligunt, qui morte puniverat *Ægyptiorum* primogenitos, quem adventui Christi concipiunt præmissum: per immundam & rapacem hanc avem *Diabolum* subsequenter post adventum Christi, qui reliquias absumeret. Verùm אשׁרף in sacris est *pruna ardens*, & scintillas hinc emittentes notat, *Job. 5: 7. Cant. 8: 6. Psal. 76: 4.* Atque ita innuit terram primæ stationis ab exitu Christi, prunis & scintillis petendam, quibus inflammetur, & igne absumente valletur. Ita concipitur terra illa ut *anathemate percutienda*, *Mal. 4: 6*, & iudicio divino planè absumenda. Vide ad *Deut. 32: 24.*

Verf. 6. *Qui stetit & mensus est terram, voidit & dissilire fecit gentes, ut disjecti sint montes æterni, depressi sint colles seculi, hujus sunt itinera seculi.*

§. 1. Præterita hîc notanda sunt, tanquàm antiquas Ducis vias explicantiâ: quæ eum in finem commemorantur, ut inter illas, & futuras in decreto Dei ratas, & ex prophetiis speratas iusta fiat collatio: cujus fundamentum est, quod Deus decreverat simili ferè methodo, quâ Israël em terræ promissæ constituit hæredem,

inque eam introduxit, etiam cum populo, N. Test. hærede, agere, quando eundem mundi hæredem constitueret: de hæc convenientiâ evidens est testimonium Dei, *Mich. 7: 15. Sicuti diebus exitus tui ex terrâ Egypti faciam te videre miracula.* Cumque in prioribus sit exemplum & typus posteriorum, jure oratio illas anteriores adducit, atque allegando ad eas, tanquàm ad modulum viarum Dei sub N. T., provocat.

§. 2. Propter nexum ultimi coli cum antecedentibus voculam relativam *qui*, tanquàm per ellipsin omisam & subintelligendam, hic revocamus: quæ ellipsis in libris V. T. familiaris est: præsertim si dicta cum singulari animi impetu concipi debeant prolata; scilicet videns Duce[m] in spiritu, eumque quali digito monstrans, ait, *ille stetit &c ejus sunt itinera seculi.* *Legatus faciei Dei* notatur ut olim populi Dux, & idem nunc novi populi caput: is respicitur, ut olim potentissimus auctor introductionis populi Israëlitis in terram Canaan. Sub ingressu dicitur *stetisse & mensurasse terram*: atque ibi respexisse videtur stationem illam, quam aliquamdiu populus Israëliticus in *Basanitide* & *Gileaditide*, regionibus transjordanis, tenuit; ubi post longam per desertum oberrationem substitit, duce eorum ita exigente. Quando additur *& mensus est terram*, indicat eundem euique tribui portionem suam definitivisse, atque ita iis terram promissam, quæ erat ab occidente Jordanis, objecisse, ut certis terminis inclusam, & unicuique tribui ad modulum suum suis limiibus destinatam.

§. 3. In ipsâ introductione populi, notante textu, *vidit & dissipare fecit gentes*: id est, solo suo innuitu gentes disjecit. Intellige gentes Canaanæas, antiquos istius

istius regionis colonos, qui, ut Abrahamo promissum erat, posteritati Jacobi terram illam cedere debebant; eamque, ut illi occuparent, evacuare. *Hæ gentes* quasi in unum corpus concipiuntur ante coalitæ, eo quod partim societate generis, similitudine morum, legumque communione quasi totidem vinculis erant inter se devinctæ; partim novâ confœderatione, armorumque conjunctione junctæ se Israëlitis opponebant. Ast hanc unionem *dissolutam & disjunctam* monet Supplicator per modum *dissiltionis*, seu potentissimæ dissipationis, quâ non solum fugati sunt; sed etiam è terrâ ejecti, & novas regiones quærere coacti, pluribus fractis & attritis, qui forti brachio percussi occubuerunt. *Fecit hoc Dux ille populi* vel solo suo intuitu; non adeo armis populi, aut magnanimitate Heroum usus, sed solâ suâ potentâ; imo oculorum nutu, immisso eorum animis terrore panico. Hinc Psalter *Psal. 44: 2-4.*

§. 4. Consequens istius dissiltionis fuit, quod *montes æterni disjecti* sint; & *colles seculi depressi*. Nobis *vau*, ut sæpè in sacris est *vau consecutivum*: ut illa montium disjectio & collium depressio sit fructus & sequela antecedentæ dissipationis illarum gentium. *Montes & colles* in Theologiâ Symbolicâ sunt emblemata *regnorum & nationum*, priora sub regibus conficiunt libera imperia; posteriores sub principibus inferioribus constituunt minores dynastias; priorum potentia magis ad fastigium altitudinis exsurgit, atque difficilius expugnatur superaturve; posteriorum verò minus difficilis est potentia ad subigendum. Sub hoc emblemate dum veniunt regna & dynastiæ Cananæorum, concipiuntur ut obstacula, populo Dei objecta, quæ vias expeditionis divinæ occluderent, & ducem à cursu & proposito averterent, nisi aut disjiciantur, aut complantentur. Quando

do hæc regna vocantur עֲרֵי עֲרֵי *montes æterni*, aut *perpetuitatis*, id est *perpetui* juxta communem Hebraismum; sermo excipi debet ut ex sententiâ hostium loquens; qui sibi talem constantiam perpetuam spondebant, & juxta altè impressam imaginationem sibi tantoperè radicati in hâc terrâ videbantur, ut gloriarentur se esse insuperabiles. Imò tales videbantur etiam ipsi populo carnali, quandò eorum legati, ab exploratione terræ redeuntes, referebant eorum vasta corpora, & firma atque præalta munimenta ad communem animorum dejectionem. *Num. 13: 31-33.*

Idem statuendum *de collibus sæculi*: quippè qui etiam pro suo modulo videbantur satis elati potentiâ, ad resistendum Israëlitis. Phrasin ita κατά δίκην accipiendam esse ex prædicatis constat, quæ illam constantiam tollunt: dicuntur enim *montes illi* in speciem *perpetui disjecti*, quod dicit regnorum abolitionem cum omni imperii ablatione, quâ omnis simul oppositio ablata est: subditis enim partim occisis, partim migrare coactis, & in varias oras dissipatis, regibus & regnis nullus supererat locus. Imo *disjectio montium* notat in auctore amotionem cum contemptu ex indignatione; projecimus enim rem inutilem: atque ita se judicio Dei & irâ dignos fecerant isti homines suis criminibus. Dein notat etiam id facilè & subitò fuisse factum, sine multis & diuturnis oppugnationibus: non aliter ac pila sublata uno impetu projicitur. *Collium verò depressio* est aliorum humiliatio, quâ non ampliùs se opponere, sed contra se subjicere coguntur, aut saltem penso tributo subesse: uti quidam Canaanæi in tali conditione ab occupatione terræ sunt relictî, qui statim non sunt coacti solum mutare.

§. 5. Ab istis potentiæ in Duce nostro specimenibus transit

transit oratio ad conclusionem, insignem spem futuri facientem, quando subjungit; *hujus sunt itinera seculi*. Vox הליכות in plurali eleganter notat *illos progressus*, quos Dux expeditionis jam porrò & successivè institueret: hæreditas enim mundi occupari non poterat, nisi per multa & varia *itinera*, quasi post varias castrametationes suscipienda. Quando autem ista vocat *itinera seculi* [הליכות עולם] significat *progressus non intermittendos*, quamdiu orbis perstat, seu donec omnia regna sint Dei & Christi. Quandocunque enim aliquid restat in orbe, nondum à regno Christi occupatum, restant adhuc progressus novi perpetuandi. Hæc itinera dicuntur *ejus esse*; seu ad ejus ductum & gubernationem spectare, ut sint pars muneris ab eo suscepti, cum ipse sit *Rex ille*, ad cujus curam pertinet regni sui per universum orbem promotio. Imò sit hic tacita collatio: hoc enim *ejusdem esse* ponitur, qui sub populi antiqui in terram Canaân introductione terram illam inter XII tribus divisit, & sine ope humanâ à prioribus colonis saltem hætenus evacuavit, ut gentes istæ non ampliùs fuerint resistendo. In hisce gestis edidit Deus non solum specimina semper victricis potentia, sed etiam fidelitatis in servandis promissis: imò quod plus est, in iis præbuit typos & pignora futuræ in hæreditatis mundi occupatione felicitatis & felicioris successus: ut hinc jure sibi spondeat oratio felicem in opere suscipiendo progressum. Quasi dixerit. „ Qui olim disjectis montibus, & „ complanatis collibus, pristinos colonos è sedibus suis „ propellendo, facilem populo suo ad terram promissam „ occupandam stravit viam: ille ipse est, qui ex singulari proposito ac consilio in se suscepit novo suo „ populo ad hæreditandum mundum vias pandere, ac

- „ similia prioribus beneficia præstare: Nam hujus est *face-*
 „ *re eos ut vas figulinum dissilire*, *Psal. 2: 9.* atque ita
 „ viam complanare regno suo, *Jes. 40: 3. 4.* efficereque,
 „ ut sui ministri in pace pergant, *Jes. 41: 1-3.* & variaz
 „ regnorum mutationes in gratiam regni sui fiant.

Vers. 7. *Sub vanitate vidi tentoria Cuschan; contrem-*
iscant cortinæ terræ Madian.

§. 1. Progreditur iterum à factò præterito ad factum futurum: atque ex fundamento substrato assumit sibi fiduciam ut illud fiat rogandi. Præteritum est, *sub vanitate vidi tentoria Cuschan.* Laborant Interpretes circa nomen hic adhibitum *Cuschan*: aliis volentibus hic digitum intendi ad historiam *Jud. 3.* ubi *Cuschan Rischatam*, Mesopotamiæ & Syriæ Rex, tanquam primus Israël's oppressor, qui populum diu sub servitute tenuit, describitur, à cujus imperio eum liberavit *Othniel*: Aliis statuentibus *Cuschan* dici pro *Cusch*, addito *num* epenthético; atque sic respici *Cuschæos*. Hinc LXX Συνοσηματα Αιθιοπων, & Lat. Vulg. *tentoria Æthiopiæ.* Inter *Cuschæos* quoque censerì *Arabes*, & speciatim *Madianitas* ex historia *Sipporæ*, uxoris Mosis, constat, quæ licet ex Madianitis, nihilominus *Cuschæa* dicitur. Igitur *Cuschan* erit nomen generale, nomen *Madian* proximo colo sequens speciale. *Tentoria* iis tribuuntur, ex *Arabiam* more, quorum magna pars gregem sequitur, pascua quærens, & propterea in tentoriis habitans. *Vidisse se* (ait) ea tentoria *sub vanitate.* Vox **IN** notat non solum vanum studium, finem non assequens: atque ita frustraneum molimen; sed etiam per metonymiam antecedentis pro consequente, ipsam *calumniam*, spem

con-

conceptam eludentem, ac frustrantem, *Prov. 12:21: 22:28.* nec non ipsum dolorem ex spe frustratâ conceptum, *Gen. 35:18. Deut. 26:14.* atque ita etiam commodè hoc loco accipitur: ut indicentur *Madianitarum* conatus *sub Gideone* singulari Dei, populo suo succurrentis eique patrocinantis, iudicio irrii facti, qui magno animo terram Canaân invadentes, editâ inter se eos mirâ strage, ex scopo suo exciderunt. Vide *Jud. 7:19-22.* Qui se hoc *vidisse* testatur, notat tantummodò se eam rem attentius perpendisse.

§. 2. Ille idem prævidet ferè simile molimen sub N: Test. ad perturbandum regnum Christi, jam magnam mundi partem occupatam tenens. Horum hostium manum vocat *cortinas terræ Madian*; quia, quam invaderent terræ partem, eam tantum ingrederentur ut extranei, & errantes, sicut qui *cortinas* (id est tabernacula cortinis munita) inhabitant. Rôgatur autem hic ut illi ex terrore panico, divinitus immittendo, *contremiscant.*

Vers. 8. *Num quid in fluvios exarsit ô Jehovah! Si in fluvios ira tua? si in mare excalescencia tua? quando equitabis in equis, sint currus tui salus.*

§. 1. Primum colon denuò provocat ad factum antiquum. Compellatio Jehovæ est alioquin ad Deum patrem, quâ in memoriam revocat iram Legati faciei Dei, quæ quondam exarsit in fluvios. Malè interpretes hic cogitant *de Jordane*, cum hic *fluvii* notentur in plurali, & catena historiarum non patiat, ut refiliat oratio. Imò concipiendi sunt isti fluvii, ut aquarum suarum copiis ripas suas transgredientes, terrasque vi-

einās inundationibus suis obtegentes: quique aliās termini constituti erant hæreditatis, Abrahamo promissæ. *Gen. 15: 18.* *Isti fluvii* igitur se contra populum Dei antiquum effundentes sunt Symbolum istarum gentium, quæ ultra terminales istos fluvios habitantes, se intra limites suos non continuabant: verùm eos trajicientes magnum hominum numerum contra terram sanctam, quæ terra erat Immanuëlis, effuderant. *Exarsit* autem in eas gentes defensor populi, dum signis & miraculis, aut saltem potenti manu effecit, ut se ad sua recipientes, quasi ad alveos suos redire coactæ fuerint. Concipe jam inter gentes sub Davide contra populum Dei pugnantibus transfluviales: inter quas primarius fuit *Hadad-Esar*, Rex Mesopotamiæ, qui tribus vicibus cæsus coactus est terminum regni Davidis agnoscere *Euphratem* (2 *Sam. 8: 3-10.* 10: 1-19.) quique iram Dei, defensoris populi, sentiit. Idem quoque evenit *Ammonitis*, ultra fluvium Jordanem habitantibus, qui excisi sunt. 2 *Sam. 12: 26-31.* & *Moabitis.* 2 *Sam. 8: 2.*

§. 2. Hinc progreditur ad similem casum. *Si in fluvios ira tua, si in mare excandescit tua?* Vocula hypothetica **NON** retinemus in primo & proprio suo significato: & facit ad collationem; quasi dicat „ Si „ penes te sit consilium, ad viarum tuarum anteriorum „ exemplum, gentes cohibere, aliās fluviorum instar „ territorium ecclesiæ inundantes, revivificat olim commonstrata potentia tua. *Fluvii* videntur hic notare gentes remotiores; *mare* autem imperium aliquod universale, se multum diffundens. Illam iram & excandescitiam concipit ut deprecandam, nisi veniat cum salute populi Dei, cui aliās judicia illa Dei forant gratia.

§. 3. *Quando equitabis in equis:* nota hic in expeditione

ditione Christi Ducis novam exercitus formam, quæ ex phalange equorum & equitum instrueret manum, in acie ponendam, quam ipse *Deus Pater* videretur ducere & dirigere: qui ut Judex pœnam lumeret ab hostibus, atque pœnæ istius instrumentum faceret *equitum phalangem*. *Equi* appellantur ista oppugnationis hostium instrumenta ob singularem velocitatem & magnanimitatem, quibus hostes obruerent.

§. 4. *Sint currus tui falus*. Allusio est ad *currus falcatos* veterum, qui falcibus muniti, atque in hostes immissi, eorum acies frangebant, horrendasque inter ipsos strages edebant. Rogatur autem *salus*, id est liberatio ab hostibus cum pleno effectu liberatis & immunitatis: quò extra tentationis periculum porrò eorum fides salvifica facta tecta constituitur.

Verf. 9. *Nudus excitetur arcus tuus. Jura menta tribuum dictum. Selah.*

§. 1. Inter arma oppugnationis sunt *arcus*, tela emittens projicientes, ad hostium dejectionem: *arcus Dei* aliquando symbolicè appellatur instrumentum providentiæ divinx, quo ad hostium debellationem uti placet. Conf. *Hof. 1: 5*. Notatur itaque aliquis strenuus bellator, hostibus opponendus, qui Dei consilium executioni demandaret, in eum finem à Deo electus & vocatus; illeque intelligendus est cum suo exercitu. *Arcus nudus* in emblemate est ab involucre suo liberatus, aut è thecâ suâ eductus, quâ adversus aëris injurias aliàs defendi recondique solet. *Nudatur* autem, quando in utum bellicum ad telorum jactum instruitur. Sic rogat, ut bellator iste, jam paratus ad telorum jactum,

excitetur. Excitatio illa videtur indicare incitationem ad frequentiam actionis, quam fervor pugnae postulat. Ita postulat contentionem animi, ad frequentem telorum emissionem: ne tarditas, quae instar soporis habet, effectum non praestet. Rogatur ergo bellatori, ut illi detur virtus & alacritas in illo bello, ut in repetitione praeliorum non segnescat, donec plena victoria populo Dei plenam securitatem, & libertatem praestet. Cl. Capellus legit, *excutiatur* arcus tuus, qui verbum **וַיִּטֶּן** scribi vult cum exclusione literae nun initialis: à radice **נָטַן**. Quicquid sit: res eodem redit: sic *excutere arcum* erit hunc bellatorem applicare, eique fortitudinem dare ad strenuam oppugnationem.

§. 2. Additur *juramenta tribuum dictum*: ita malim ad accentum distinctivum sub voce **מִטְוֹת**, quàm *juramenta tribuum dicti*. Voces valdè abruptè positæ, videntur ex certo animi impetu profectæ, qui rei congruit. *Juramenta tribuum* accipi possunt pro Dei promissionibus, jurejurando firmatis, & tunc *dictum* subjicitur tanquam provocatio ad *dictum Dei*, quod revocare non potest: quodque fundamentum est fiduciae postulantis, & eventum salutis petentis. Sed fortè *juramenta tribuum* notant adstipulationes fidelium fœderales, jurejurando susceptas, quandò sponponderunt fidem in Christum crucifixum: atque tunc legendum, *sint dictum*, nempè bellicum: ita *dictorum* usus in bello est ad dignoscendum, hostisne, an amicus sit, qui tibi occurrit: quod, quandò pugnantes in proelio inter se miscentur, usui venit.

HISTORIA

IMPLEMENTI.

Spectandum nunc porrò, quomodò quoque cantoris (primam post pausam canentis) desideria, in fide prolata, non fuerint vana, aut sine effectu præterlapsa; verùm contrà potiùs tanquam erotemata, promissionibus divinis superstructa, suum acceperint complementum: quod historia N. Test. confirmat.

§. I. Primam igitur N. Test. periodum lustrantes observamus, 1. Quod *jubar* Christi, tanquam *solis justitie* (ad exemplum splendoris divinæ majestatis, olim in monte Sinai conspectæ) in ipsâ Pentecostes solennitate semet glorificaverit, novique illius populi primitias ac præpositos collustraverit: Apostoli enim unâ cum aliis, qui conspectæ gloriæ Christi testes erant, eum in modum omnium sistuntur oculis, ut ex cœlestibus indiciis agniti fuerint, saltem ab electis, fideles non solum, sed & à Spiritu Dei acti consilii divini ministri, & populi novi, in fœdus cum Deo adspargendi, electi *Duces*. Expendite modo signa & Symbola divinæ inhabitationis, ad eos migrantis, & super eos confidentis; quid quæso sibi volebat subitaneus ille ex cœlo delapsus sonus, ventum violenter propullsum referens, & domum confessus apostolici occupans? quàm ut buccinæ impleverit vices, novam solennitatem Dei nómine annunciantis, & Spiritus Sancti descensum indicantis. Quid faculæ igneæ, linguarum in formam cuspi-

cuspidatæ, solum lucentes, & non urentes, atque super unumquemque eorum confidentes testabantur? nisi quod eos, quos novis linguis audiebant loquentes, respicere debuerint, ut à sole justitiæ illuminatos, & exindè tam gloriose resplendentes: ut in eo ipso notare oporteat *jubar* Christi glorificati. Imò quantam hoc *jubar* lucem fecerit ecclesiæ, in ipsâ evangelii propagatione, non sine signis & miraculis peractâ, cernere est; in quo *coruscatio splendoris gloriæ Christi* notatur fuisse, 2 *Cor.* 4: 4. 6. coll. cum cap. 3: 18. qui ipse est ἀπαύλασμα τῆς δόξης τῷ πατρὶ. *Hebr.* 1: 3. Undè factum, quod multi eo splendore collustrati, ignorantia tenebras deferentes, *in luce Domini ambularent*, convenienter prophetiæ, *Jes.* 2: 5. 2.) Exindè factum, ut Dominus suis sub signis *duo cornua* militantium instruxerit, qui ad subjectionem mundi promovendam exire parati, armisque spiritualibus instructi se componant *ad manum* summi ducis, datis signis obsequium præstituri: cumque subjiciendi alii forent *Judei*, per orbem dispersi, alii ex gentibus convertendi; divisio facta est in duas exeuntium turmas, ut aliis commissum fuerit evangelium circumcisionis, aliis evangelium præputii: qualis divisio inter Apostolos facta est, quando canon est descriptus, ut ex *Petri & Pauli* sortilegio probari potest. *Conf. Gal.* 2: 7. 8. *Ut cornua* spectantur, valida; quia habuerunt singuli angelos ministrantes, & ministros coöperantes, ac spiritu fortitudinis corroboratos. Hinc ille successus, quem *Paulus* ita celebrat, quod multos captos Christo in triumphum duxerint. *Confer dicta 2 Cor.* 2: 14. 6: 7. 9: 13. 10: 3-5. 3.) Qui autem fidem in Christum susceperunt, atque cum subjectione fidei ad castra Christi transierunt, invenerunt quoque in eâ conditione *latibulum*

bulum roboris Christi, cujus sceptrum fuit *sceptrum roboris*, etiam in defensione credentium, & ecclesiarum teneriorum conspicuum: quippe qui ad *Neronis* usque tempora pacem procuravit Christianis. Incipiebant quidem Judæi à persecutionibus, sed maturè eorum rabies coercita fuit, ita ut *ecclesie per totam Judæam, Galilæam & Samariam* à missione Vitellii, & conversione Pauli *pacem habuerint*, & sub insigni ædificatione multiplicarentur. *Act. 9: 31.* Movit quidem se *Herodes* contra eas, sed ilicò divino judicio fuit sublatus, *Act. 12: 1-4. 22. 23.* imò etiam confundebatur ante mortem angelo Petrum ex carcere liberante. *Ib. Vers. 6-11.* Quæ à *Nerone* excitata est procella, etiam haud diu duravit, atque proximè sedata est cum ipse semet suo ferit gladio. Sic & postea ortæ quidem sunt quædam persecutiones, sed, præterquam quod illæ spectaverint ad certamen pro regno Christi, simul conjunctæ fuerant cum multis signis divinæ defensionis, quâ conservatus non solùm fuit Christianismus, verùm & singulari modo crevit, dum sanguis martyrum evaderet semen ecclesiæ.

§. 2. His addamus *judicia Dei*, cum primâ expeditione, ad evangelii propagationem susceptâ, manifestata. 1) *Pestilentia* antecedens notat illa mala, quæ hostes clanculum & occultè absumperunt, & vestigia iræ divinæ in adversarios nominis Christi prudentibus conspicienda præbuerunt, quibus via parata est ad feliciorum evangelii successum. Ita exempli gratiâ sublatus est non solùm *Herodes Antipas*, qui in exilio moritur, & *Herodes Agrippa*, qui divinâ percussione extinguitur, *Act. 12: 19*, quique insensibilissimi erant Christiani nominis hostes: verùm etiam immisâ in Judæam fames sub Claudio multos sustulit, saltem in si-

gnum ablata à Judæis clementiæ Dei, & prælagium iræ, ampliùs effundendæ, ut sic viderint attendentes Ducem nostrum se composuisse ad terram illam cum carnali hoc populo deserendam.

2. *Carbo* destructionis, omnia incendens, & in cineres redigens, cernebatui abhinc: à quo enim Judæi in suâ infidelitate sese exhibuerunt obfirmatos & incurabiles, Dux ecclesiæ non solum suos eduxit ex Synagoga Judaicâ, & credentes *Pellam* concedere iussit; verum etiam omnem suam defensionem ab istâ Republicâ auferens, post se abiturientem iudicium deflagrationis, quæ totam illam terram devastavit, reliquit; quod iudicium exsequi cœpit divina vindicta (terram, antè in hæreditatem datam, anathemate percutiens) sub finem imperii *Neronis*, quandò *Vespasiano* contra gentem Judaicam, ad arma confugientem, missio, & in pœnam rebellantium totam Galilæam miserè vastante, prima viderunt incendia, præstantissimas civitates, lætissimæque regiones planè absumentia: indè armis in Judæam circumlatis validissima oppida iterum in potestatem suam redacta subvertit hostis, non subsistens, donec caput gentis Hierosolymas aggrediretur: cuius obsidio, propter *Neronis* aliorumque Principum cædem quidem ad tempus interrupta, mox tamen eo cum rerum eventu instaurata fuit, ut occupata civitas Judaicæ genti ac nomini exitium intulerit, quippe quæ à victoribus subversa & planè solo æquata, pabulum voracibus flammis facta, disparuit: quæ eadem relictorum munimentorum fors cum fuerit, nihil ab isto carbone non destructum remansit.

§. 3. Cum primâ gentium vocatione ille ipse, qui in populi Israëlitiçi introductione in terram Canaan steterat, & mensus fuerat terram, viderat & dissilire fecerat

cerat gentes, ut disjecti fuerint montes aeterni, & colles seculi depressi: semet quoque exhibuit, ut cujus sicut itinera seculi, dum expeditionem euangelicam in mundo ita promovit, ut eam impedire non potuerint gentes: à quo enim Apostolorum alii in Indiam, ut Thomas & Bartholomæus fecisse dicuntur, alii in Æthiopiam, quod Mattheo & Matthie tribuitur, ecclesias fundarunt: Andreas & Judas Lebbaeus Thaddæus feruntur Mesopotamiam ingressi, & ille porro in Scythiam, hic in Persidem penetrasse. Uterque Jacobus major & minor cum Simone Cananeo Judæorum in Palæstinâ & vicinis oris curasse conversionem haud levi conjecturâ asseritur. Petrus Judæos in Ægypto, Syriâ, Cappadociâ, Ponto, Galatiâ & Bithyniâ observavit. Philippus in Phrygiâ & regiones adjacentes; Johannes etiam in Asiâ. Paulus, gentium occidentalium Apostolus, regnum Christi longè lateque propagavit inter gentes, per Asiam, Macedoniam, Achajam, Thraciam, usque ad Illyricum, & inter ipsos Romanos. Secundo seculo insuper varias ecclesias fundatas fuisse in Germaniâ citeriori, Galliâ, Britanniâ, Hispaniâ, satis constat; & Getulos, Sarmatas, Dacos, Scythas, Maurosq; sub ejusdem finem Christo nomen dedisse multis in locis Tertullianus auctor est. Hinc Justinus Martyr ad Tryphonem. Ne unum quidem genus est mortalium sive Barbarorum, sive Græcorum, seu etiam aliorum quocumque veniant nomine; ne eorum quidem, qui pro domibus plaustri utuntur, ac in tentoriis agunt pastoritiam, inter quos per nomen crucifixi Jesu supplicationes & gratiarum actiones patri & fabricatori rerum omnium non fiant. Ita hæc subitanea mundi sub Christi imperium facta subjectio, magnam habuit convenientiam cum primâ terræ promissæ occu-

patione, Christo dominante in medio hostium: & conversionem gentium, *in secula duraturam*, promovente: quo sensu ejus esse dicuntur *itinerà seculi*.

§ 4. Ad secundi seculi tempora, quando jam plurimas orbis notioris oras tenebant Christiani, inter gentes tamen dispersi (sicuti & *Israëlitæ primi*, terram inhabitantes nondum expulsis omnibus Cananæis) refero vaticinium *de tremore cortinarum Madian*: atque sic notari puto simile periculum ab insigni quâdam parte ecclesiæ amoliendum, ac olim averterat Deus à populo suo tempore *Gideonis*. Quæ amolitio facta fuit hostium tremore, dum se invicem invadunt, & auctores mali miserè pereunt. Cum hâc historiâ conferre licet, quæ Judæis tumultuantibus facta sunt sub Hadriano; *Judæi* enim eo tempore patriâ extorres & vagi, atque ira assimilandi gentibus, *in tentoriis habitantibus*, jam à benedictionibus Abrahami exclusi, sicuti olim *Madianitæ* ex Abrahamo oriundi; non ampliùs ferentes dilatam regni universalis spem, arma sumpserunt pro impostore *Barcochab*, quem pro Messia adoptantes, magno numero castra ejus secuti sunt. Hi Palæstinam occupant; urbem *Bittheram* inveniunt, Romanos expellunt, atque partem Ægypti & Syriæ sibi subjiciunt. Præ primis contra Christianos insurgunt. *Justinus* in suâ pro Christianis apologiâ secundâ de iis, quæ ab hoc Judæorum rege passi sunt Christiani, sic loquitur. *Proximè gesto bello Judaico, Barchochebas, defectionis Judaicæ Dux, NB. solos Christianos, ad gravia supplicia, ni Jesum Christum abnegarent, & blasphemus incesserent, raptos jussit abduci.* Verùm Deus, ecclesiæ suæ miserus, istos turbones perterruit, ac gladium Romanorum, qui etiam inter Christiani nominis hostes numerandi sunt, contra eos excitavit, adeò

ut

ut aliquamdiu mutæ fuerint attritiones, & tandem Judæi ad extremum usque, quotquot huic bello fuerant implicati, excisi fuerint; numerus occisorum Judæorum quidam ad quadringentas interfectorum myriadas extendunt; ut ne Madianitarum strages major fuerit. Ab eo tempore ita fractæ sunt *Judæorum* vires, ut contra Christianos nihil ampliùs moliri potuerint.

§. 5. Cùm tamen pergerent contra ecclesiam *fluvii*, id est particulares ex gentibus nationes moliri inundationem ecclesiæ, & tandem aliquandò *totum mare* universi imperii Romani sub *Diocletiano* insurgeret contra eandem, ac propterea Deus varia iræ suæ signa ederet inter gentes, quæ ab iis in alienam mentem rapiebantur; caullantes Christianos esse judiciorum divinatorum causas. Desiderabant meritò pii aliud defensionis medium, ut per equitatum & arcum suum denudatum conterat Deus aquas, & pacem concedat populo suo. 1. Sanè multa dedit iræ suæ specimina Deus supra gentes, ecclesiæ infestas, partim Barbarorum immissionibus, partim terræ motibus, fame, peste, aliisque malis. 2. Omnium autem calamitatum & adversitatum, quibus tum imperium Romanum premebatur, illi causam calumniabantur religionem Christianam: quod cùm ab aliis, tum à Demetrianò Christianis objectum diluit *Cyprianus* tractatu contra *Demetrianum* inscripto. 3. Verùm tandem obortâ gravissimâ persecutione, à *Diocletiano* motâ, in eum statum redactus est Christianismus, ut *deletum Christianorum nomen* in suis inscriptionibus jactarent hostes; infinita Christianorum millia trucidaverint, multosque ad abnegationem fidei perduxerint: atque ita universali quasi inundatione omnes ferè submerferint. 4. *Medicam salutis*, ad liberandum Christi populum ex ultimâ illâ tentatione, meritò concipitur,

ut *phalanx equorum*, cum *curribus suis falcatis* instructa, quam Deus adhibere vellet contra Tyrannos: quos velociter opprimat. Factum autem id fuit, quando Deus singulari suâ providentiâ hinc *Constantinum Magnum*, illinc *Licinium* excitavit, & divinitus monuit de victoriis impetrandis; quæ res eum habuit eventum, ut præcedentium Tyrannorum, nec generis ipsorum, nec sobolis, nec stirpis remanserit vestigium. Statim ac victoria impetrata est singulari edicto Christianis & pax & liberum religionis exercitium conceditur, templeque iis sunt reddita atque aucta. Sic isti *currus* subito oppressis hostibus ecclesiæ salutem præstiterunt, Deo rem omnem moderante, iisque ut suis utente, dum hæc consilii sui instrumenta sibi præparaverat.

§. 6. Consequens hujus *salutis ecclesiæ* fuit *arcus denudatus*, & telorum impositione ad jaculandum *intensus*: quo eleganter *verbum Dei* depingitur, quod quasi *denudatum* concipere licet, à quo Christianis facultas data fuit evangelium publicè prædicandi, & ad propagationem regni Christi inter incredulos applicandi: in quem finem Deus multos excitavit viros doctos, quos *telorum* instar emisit, quorum operâ pro orthodoxiâ strenuè militatum est; ita ut primò *gentilismus* de die in diem ceciderit; ac dein etiam *Arrianismus* & *Pelagianismus*, aliique errores oppugnati, fracti & dejecti fuerint. Nisi quis fortè per *arcum* illum porius velit intelligere ipsum *Constantinum*, Christianismi patronum, *doctores* ecclesiæ ad hoc opus propagationis regni vocantem, & ad concilia convocantem; qui omnia media subministravit, quibus & gentiles converti, & hæretici dejecti possent. Ille enim antea latens subito prodiit, & quasi *arcus denudatus intendebatur*, Deo illum in publicum trahente, & singulari Zelo ad opus illud excitante.

§. 7. Tandem quoque notandum, ut *juramenta tribuum facta fuerint dictum militare, Constantino*, post reportatam à *Maxentio* victoriam, sacramentum militare in eam formam mutante, quæ exstat apud *Vegetium*: *Libr. 2: cap. 5.* nempe jurandum esse voluit, *Per Deum, & Christum, & Spiritum Sanctum; & majestatem imperatoris, quæ secundum Deum generi humano diligenda & colenda est.* Nil notius in baptismo juramentum tribuum esse in *nomen Patris, Filii, & Spiritus Sancti*: quo omnes obstringimur Deo, quotquot Christiani sumus: quam juramenti formulam cum ad sacramentum militare cernimus translatam, agnoscimus etiam totam vim bellicam jam regno Christi inservientem, & ad tranquillitatem ecclesiæ omnem operam navantem. *Hugo Grotius* in libro *de jure belli & pacis.* *Libr. 1. cap. 2. §. ix.* hanc sacramenti mutationem haud malè ad *Constantinum* refert, quippe qui in exercitu suo plurimos habuit Christianos, & labaro nomen Christi inscripsit: certum enim est Christianos Diis sacrificare, aut per Deos jurare constanter noluisse; unde necessitas fuit nata mutandi sacramenti formulam in aliam, religioni, quam profitebantur, convenientem: hinc *Tertullianus* in apologiâ cap. 31. *Sed & juremur, sicut non per genios cesarum, ita per salutem eorum, quæ est augustior omnibus genis*: ut tota jurandi formula antiquis Christianorum moribus & conscientiæ fuerit accommodata.

CANTOR SECUNDUS
CONCENTUM
 CONTINUANS.

A D

CAP. III: 9. b-13.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Verf. 9. *Fluvios quod attinet, diffunde terram.*

§. 1. **T**Erminabatur sermo anterioris in voto contra *fluvios*, si Deus in eos iram vellet effundere: huic inhæret hic noster, ab eodem termino, ubi anterior desinit, progressurus. Repetit subjectum *fluvios*; quod verito, *fluvios quod attinet*: estque Hebraismus, quem in hunc modum Interpretes sæpissimè latinè efferunt, & cum tali supplemento illustrent. Licet quidam *fluvios* exponant, ut aquas in usum sitientium præbentes, & segetem alentes, qui vertunt *fluminibus scidisti terram*, ut ex ejus visceribus eruperint aquæ: nihilominus nos potius *fluvios* hic respiciendos esse in eadem relatione, ac verf. 8. putamus, ubi fluvii ponuntur objectum iræ divinæ, quatenus inundationibus suis terram opprimunt, eamque vastare solent, omnia sursum deorsum vertentes: cui malo quæritur remedium.

§. 2.

§. 2. *Desideratum* adversus illud malum *remedium* exponitur optativè, & collocatur in fissione & disruptione terræ, quâ rogat, ut Deus adversus fluvios decretam penes se iram exercent, *תבקע-ארץ*, *findas terram*, inquit, ut sit futurum *Pihel* in secundâ personâ. Lxx *ποταμοῖς βαγθήσεται γῆ*: *fluvius* scilicet refrænandis *scindatur terra*: quò scilicet eorum exuberantes terramque obruentes aquæ absorbeantur. *Hieronymus* vertit *fluvios scindes terræ*, id est, in gratiam terræ, ut aquas eorum inundantes avertas: solent enim fluviorum vires derivationibus & sectionibus frangi, ut olim Babylonii Euphratem variis fossis egestis derivârunt, quo se adversus ejus inundationes defendant. Sensus idem est; est prior constructio magis responder accentibus. Nota eandem rem sub eodem investiri emblemate, *Apo. 12: 5*. Fluviorum *inundationes*, quâ terræ exitium minantur, symbolum continent graviorum persecutionum, quæ adversus *terram* id est, regionem, in quâ ecclesia versatur, motæ, nil aliud intendunt, quàm ut omnem ex prædicato Dei verbo segetem opprimant, ejusque proventum extinguant. *Remedium* verò querit, in *terra* seu regionis istius discissione, quâ fiant excavationes, *aquas* illas (seu populos illos) in omnia alia divertentes, atque ad se cum enervatione virium derivantes: cujus derivationis fructus foret, *felicior seges* in pace, & sine perturbatione aquarumve ulteriori impetu, speranda. Proin hæc spem testantur pacis, ecclesiæ post multas persecutiones aliquandò concedendæ; quam rogat à Deo, cujus est ita *terram findere*, ut ab aquis supernatantibus liberetur.

Verf. 10. *Viderunt te , territi sunt montes : imber aquosus transit : dedit abyssus vocem suam : in altum manus suas extulit.*

§. 1. Confirmat hanc suam spem & petendi fiduciam ex antea factis Dei operibus in populo priori : ea allegans, quæ ad similem aquarum prementium derivationem fecerant plurimum : quorum primum fuerat *montium à conspectu Dei terror*. In textu dicitur *viderunt te , territi sunt montes* : ubi notoriè antecedens se habet ad hoc consequens, ut causa ad effectum suum : quasi dixerit, *simul ac viderunt te , territi sunt montes*. Impropiè montes dicuntur *videre* Deum, pro ejus præsentiam, aut præsentem impetum experiri. Nisi potius illud *viderunt te* velimus ut impersonaliter dictum accipere; ut sensus sit, quàm primum observabatur *tua præsentia*, certis sub signis conspicua; observatum quoque est illud effectum, quòd *montes territi sunt*. Metaphorica est terræ motus descriptio, in quâ montes sæpè quatuntur, & in imam dejiciuntur abyssum, aut loco moventur, ut ad aquarum derivationes subnascantur valles, & fiat scissura terræ: conf. *Psal. 114: 4-6. Vulg. vertit; & doluerunt montes*. Lxx. ὄψοντάς σε καὶ ὠδινάσασσι λαοί: *videbunt te & parturient populi*. Videntur loco וַיִּרְאוּ legisse וַיִּדְּעוּ; nisi fortè voluerint sensum adumbrare, agnoscentes *montes* hic significare populos. Cæterum varietas versionum ex latâ verbi וַיִּרְאוּ significatione oritur, quod & *dolere*, & dolores parturientis experiri notat. Verùm etiam *timere*, & in *Hiphil* communiter exhorrescere, ac contremiscere significat. Conf. *Psal. 77: 17. 96: 6*. Futurum inter tot præ-

præterita notat aliquid consequens præteritum, quod antecedens suum sequebatur.

§. 2. Additur priori; *imber aquosus transit. Vulg. Gurges aquarum.* Lxx, σκοπιζων ὕδατα πορείας, *Difpergens aquas itineris*: ut respiciant aquæ molem, ut populo iter sternatur, fuisse dissipatam & remotam: per aquas itineris hic intelligentes altissimam, aquarum profunditatem (quæ superet & mergat homines) quasi diluvium facientem. Ast nos præstè textum Hebraicum sequentes, notamus vocem מַיִם ab effusione nominari ex loco *Psal.* 77: 18. 90: 5. hinc *imbrem* notat copiosum, aquas ad inundationem usque effundentem, & diluvium facientem. Confer *Jes.* 28: 2. 32: 2. quando autem מַיִם מַיִם dicitur; hoc fit ad distinctionem רַב מַיִם כַּד מַיִם effusionis grandinis. Loquitur de diluvio, ex imbribus nato, quod etiam efficit, ut fluvii intumescant, & inundationes faciant: undè subtractis pluviis, & in alias oras derivatis aquis, illi se facillè inter margines recipiunt. Quando imber sub diluvio cessavit, decreverunt aquæ, *Gen.* 8: 2. Conf. *Cant.* 2: 11. *Imbris cessatio* notatur verbo עָבַר prætereundi, quod aliquando disparitionem significat, ut *Job.* 30: 15. 34: 20. *Psal.* 144: 4. Ita certa anni notatur tempestas, quando hyems præteriit, & vere exsiccantur agri, ac fluvii decrescere incipiunt. Hoc tempus agriculturam admittit. Ita pace & tranquillitate populo redditâ, omnes ad officia sua redeunt, & respublica floret.

§. 3. Tertium, quod ex viis Dei anterioribus allegat, est; *Dedit abyssus vocem suam.* Vox תַּהוֹמֹת notat *abyssum*: seu quod infra terræ superficiem latec concavum, cujus quoque pars est cavitatis maris, aquis obtecta: concipitur autem abyssus continere aquas subterraneas, easque ex imo in altum ejicere, & denuò

iterum recipere. Conf. Gen. 7: 11. Psal. 78: 16. Vox *abyssi* (quam *dedisse* dicitur) est fragor & fremitus aquarum, magnâ copiâ & vi in abyssum delabentium; qui tertius est modus desiccandi fluvios, & aquas eorum derivandi, ut imminutæ intra ripas se contineant, & terram non ampliùs infestent.

§. 4. Tandem adjungitur: *in altum manus suas extulit. Vulg. Altitudo manus suas levavit.* Lxx. secundùm restitutionem Capelli ὕψος Φαντασίας αὐτῆς ἐπέβη, qui simul etiam id interpretatur *de superficie maris*, intelligens hoc dictum *de sublimitate* patentis & in oculos occurrentis abyssi: quia ea pars mare est, quæ φαίνεται vel φαντάζεται, hoc est, *apparet & oculis videtur.* Hanc superficiem dicit *elaram fuisse*; quia ex magno aquarum delapsu in mare intumuit. Si quis quærat, quo sensu *manus* tribuantur *mari*? volunt viri docti *ripas* seu *oras* maris hic esse concipiendas, quatenùs vox יָ & יָיִ etiam *latera* significat: quæ per hyperbolen dicuntur se *in altum efferre*, utiâ majorem aquarum, ad mare revertentium, copiam intra hos limites includant. Cl. Capellus hæc ad implorationem auxilii revocat: *attollunt*, inquit ille, *manus*, qui *auxilium inchoant*; *mare inducitur quasi opem inclamans*, quòd vim magnam inferri sibi illâ aquarum suarum *divisione sentiret.* Imò quid si id fieri hic concipiamus ex magnâ aquarum & violentâ irruptione: ut *fremitus aquarum* redeuntium cum strepitu hic habeat instar vocis, cum gesticulatione elatarum manuum, dolorem & desiderium auxilii testantis. Confer quoad phrasin Psal. 28: 2. col. Thren. 1: 17. Quid si hic fiat allusio ad ritus supplicum? qui *levatis manibus* gratiam & veniam rogant à regibus præpotentibus; quales etiam palmas protendere solent, in signum armorum depositorum,

torum, dum pacem rogant. Sicuti in nummis Romanorum pinguntur *Armeni & Parthæ* supplicantes.

§. 5. Ego tempora *Davidis* respici puto, quando montes quidam moti sunt & aboliti, dum varia regna sunt devicta & subjugata, & latè diffusum est populi Dei imperium, etiam ad Euphratem usque, subiugatis Ammonitis, Moabiticis, ipsisque Syris, ac Idumæis. *Imber aquosus transit*, cum posteri Canaanitarum sunt consumpti, qui bellorum suppeditabant ansam. *Dedit abyssus vocem* quasi fremitus ex multorum descensu ad inferos, & aliorum fugâ in insulas maris: videntur *Philistæi*, maris accolæ, partim sublatis, partim fugati, & coacti in insulas se recipere: ut ille Salomoni reliquerit regnum pacatum, & planè sine hostibus. *Quievit tandem mare gentium*, & se continere coactum fuit, imò & *manus levando* obstupuit potentiam populi in auxilio Dei; non ex amore, sed metu & sensu doloris gratiam quærentes regis Israelitarum. Huc refer mœnera *Salomoni* à multis gentibus missa, quæ eopse pacem rogabant, & manus protendebant.

Verf. 11. *Sol, luna ubi steterit intra habitaculum: ad lucem telorum tuorum ambulent; ad splendorem fulguris haste tue.*

§. 1. Pergit nunc à datâ pace ad ulteriorem profectum in promovendâ mundi occupatione, eique petitioni præmittit statum connexum, quem ita effert, *sol, luna stetit intra habitaculum*. Inquirendum antè omnia, quid sit *זבול* & *זבולה*? Quidam *cælum* interpretantur, ut locum commorationis *solis & lune*, atque verbum *עמר* exponunt, ut intermissionem motus

significans. Ex horum sententiâ hoc in loco ad grande illud miraculum fit provocatio, quod accidisse, dum Josua quinque Canaänæorum reges fugientes prosequeretur, legimus, *Jos. 10: 10. 11.* Lxx τάξειν vertunt, legentes ἐπίρρη ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη ἔση ἐν τῇ τάξει αὐτῆς: ut illis idem sit ac *tueri stationem suam*, & manendo in ordine suo, quasi inter militantes pugnare; sicuti in cantico Deborah dicuntur *stellæ in ordine suo pugnasse adversus Siseram*. Ita cœlestia lumina concipiuntur, ut in populi Dei defensionem quasi coöperantia. Aliis placeat significatio *habitaçuli*, instar tugurii, in quod quis se recipiens, semet omnium oculis & conspectui eripit: atque ita *solis & lunæ habitaculum* seu tugurium, erit nubium involutio, undè dies obscurus, & nox atra; atque tunc non ad eò respicitur ad opus antiquum, sed ad statum connexum, propter tenebras lucem postulantem: quasi dicat, *quando sol & luna steterint in tugurio*, atque intra illud se abdiderint, tunc quæso non denega omnem lucem. Sic descriptio erit *temporis tenebrarum*, populo Dei imminentis, & post primam liberationem ex persecutionibus expectandi.

§. 2. Petitio est, ut *ambulent*, scilicet qui, ad expeditionem illam nobilem vocati, regni Christi populum constituunt. *Ambulare* dicuntur, qui leno gradu progredientes pedem prudenter figunt, ne labantur, atque viam suam retinent, quam tenere debebant. Hi ponuntur in illâ ambulatione (seu religionis praxi) certo expositi periculo, propter tenebras, totum orbem obscurantes: quæ *ambulandi* exercitium, nisi aliundè lucem adsciscat Deus, prohiberent. Jam verò ad tenebrarum aliqualem propulsiõnem petit *telorum Dei lucem*, & *hastæ ejus splendorem*: quibus viam dignoscant, ut non à tramite aberrant, quotquot ad exercitum

tum Angeli Ducis pertinent. Notantur hic *tela Dei* juxta cum *ejus hastâ*: quæ duo belli instrumenta inter ea recensentur, quibus hostes oppugnantur, & vulnerati prosternuntur: *tela arcu, haste* manu projiciuntur. Ipse *Christus* ut *telum seu sagitta* proponitur *Jes. 49: 2.*, potestque hoc Symbolum, eminens hostes debellans, in malitiâ spirituali concipi tanquàm emblemata Doctorum, suis donis ad hostium convictionem instructorum; quatenus sunt instrumenta Dei, quibus utitur, quæque ad subjectionem infidelium applicat. *Telu ista* concipiuntur ut *lucem* spargentia, seu *lucida*, allusione factâ ad *tela ignea*, quæ accensa mittuntur, & *lucem* edunt, atque simul incendunt. Sint Doctores isti zelo Spiritus Dei inflammati, atque efficientes in convictis, ut cor eorum incensum ardeat in ipsis. *Luc. 24: 32.* Tales forent emigrandi ad gentilissimi debellationem spirituales, & efficiendum, ut causâ cadant, qui se ecclesie opponunt. Hi in illo ipso opere credentibus adhuc qualemcunque *lucem* præberent, dum viam panderent, quâ eundum sit.

Hastam adjicit, quæ inter arma potentissima censetur, quæ fortissimi Herois eminens pugnantis vibrari solet manu. Hoc dum *in manu Dei* concipitur, symbolum est primarii in hoc bello instrumenti, quo ad hostem convellendum uti velit Deus: intellige virum aliquem principem & primarium, quem in hunc usum Deus sibi separaret aliquando. Huic tribuit *splendorem fulguris*, allusione ad vehementiorem hastæ rotationem aut concussionem factâ, quâ fulgura mittere videretur. Sunt autem & *fulgura*, *splendorem* emittentia, symbolum terribilis hostibus majestatis. Hæc instrumento adherent, ubi in hostes immittitur, & severiora Dei judicia executioni mandat. Est etiam *ad ambulandum*
in.

in viis Dei lux aliqua spectabilis in judiciis Dei, quæ immittuntur in idololatrias; dum falsa illa numina non amplius defendere possent cultores suos, & cedere regno Christi juxta verbum ejus cernuntur. Qua in re, qui triumphum regni Christi animadvertunt, non possunt non firmari in fide euangelii, & ex contemplatione viarum Dei lætitiâ concipere spiritualem, dum Deum agnoscunt fidelem in servandis promissionibus, & constantem in adimplendis de regno Christi vaticiniis.

Verf. 12. *In rigore progrediaris per terram. In irâ triturares gentes.*

§. 1. Ad promotionem regni Christi per orbem rogat, ut Deus per terram progrediatur in vel cum rigore. Elegans descriptio continuandæ victoriæ & promovendæ occupationis mundi, per progressum Dei per terram. Verbum **וַיֵּצֵא** constanter notat *gradi*, & *progredi*. *Jud. 5: 4. 2 Sam. 6: 13. Psal. 68: 8.* atque eleganter progressum in expeditione promovenda depingit. Quod autem terra particularis filiorum Canaan erat respectu prioris testamenti Israël: id *terrarum orbis* est respectu Novi Testamenti: ut hic desideret ulteriorem mundi subjectionem sub Deo. Verum addit **וּבְרִיגוֹרָה** *in & cum rigore*; ita ut pateant vestigia justorum Dei judiciorum; vox indignationem animi includit, quæ nullo modo parcit devictis, sed juxta rigorem legis procedit contra obnitentes. Hic terra concipitur habere colonos adhuc refragantes.

§. 2. Exaggeratio huic adhæret, quando additur: *in irâ triturares gentes*. Puniendi vocantur *gentes*, quas eccle-

ecclesia cupit, ut subigantur: atque ita notantur homines adhuc in idololatriâ & polytheifino perstantes, qui Christum & Deum in Christo non venerantes se adhuc euangelio opponerent. Judicium, quod postulat, vocatur *triturationis*, per metaphoram, ab agricolis translata, qui fruges in arêa terentes paleam tribulis rotivse minuratim concidunt, ut frumentum prodeat, & separari facilè possit; vel etiam pedibus jumentorum excutunt. Hinc *triturationis* inter supplicia recensetur, *Jud. 8: 7-16.* *2 Sam. 12: 31.* *Anos. 1: 3.* *Mich. 4: 13.* Significat autem hostes ita conculcandos, confringendos, ac minuratim justo Dei judicio concidendos, ut pios ac euangelio credentes non ampliùs obruere possint; sed pati debeant, ut emergant, ac suâ professione in publicum prodeant. Addit, *in irâ*, ut hæc *triturationis* respiciatur tanquàm effectum *iræ divinæ*, impietatem & veritatis oppugnationem omnem pro merito vindicare suscipientis.

Verf. 13 *Egressus erat ad salutem populi tui, ad salutem [ades]to] cum uncto tuo; qui deflexisti caput ex domo improbi, denudando denudes fundamentum ad collum usque.*

§. 1. Antiquum rursus commemorat beneficium, erga antiquum Dei populum præstitum, quod vocat *egressum ad salutem populi sui.* Notum *populi Dei salutem* in sacris notare ejus ereptionem ex omni malo, & quocunque periculo, etiam eo, quod ab hostibus, gentis & fidei exterminium minantibus, imminerebat. Quale quid sæpius populo Judaico evenit; præsertim, quando *Hiskia* tempore *Sanherib* terram invaserat, & in-

sultans adversus gloriam Dei, civitatemque sanctam obsidione inclusam tenens, videbatur res populi redegisse ad incitas. Tunc egressus est Deus ad salutem populi sui, atque edita per Angelum in exercitu hostium infandâ strage, non solum ultimas populi dispulit angustias, sed & hostium reliquias in terram suam redire, omniaque occupata relinquere, coëgit. Vide 2 Reg. 18: 19. *Jes. 36: 37.*

§. 2. Huic fundamento superstruit novam gratiam, quam super populum Novi Testamenti ad prioris exemplum implorat: dicens, *ad salutem cum unctō tuo* adstator. Prævidet novum periculum ab Antichristo metuendum. Rogat, ut *Deus cum unctō suo* adsit: nam verbi substantivi ellipsin hic supplendam statuimus, quod & sensus postulat. Implorat itaque hic auxilium Dei Patris contra Antichristum: quocum jungit *filium*, ut *ab eo unctum* in Regem Sionis. Conf. *Psal. 2: 2. 6. 7. 45: 8. Jes. 61: 1.* Quando dicit *cum unctō tuo*, petit, ut Pater se jungat filio, ad salutem illam satis parato: nam de Christo, tanquam expeditionis duce atque capite perpetuò egerat in tertiâ personâ, quem in hoc voto concipit, ut accinctum & promptum ad auxilium. Notandum *Christum* hic considerandum esse, ut suâ intercessione hoc agentem, quod erat in votis; ejus enim est, populum suum asserere, ejusque liberationem ex manu Antichristi postulare, ut nil præter Patris concessionem requiratur, qui manum suam conjungat.

§. 3. Antiquum salutis specimen atque exemplum collocat in certo quodam opere, quod in hunc modum describit; *defluxisti caput ex domo improbi*: qui fuit modus salutis populi, quo auctorem periculi fustulit. *Caput* vocatur Princeps gentis, à cujus nutu totum corpus dependet, & cujus arbitrio gubernatur. *Domus impro-*

improbi est familia regia, in qua improbitas dominatur, quæque multis sceleribus inclaruit, præprimis impietate contra Jehovam. Tale *caput* fuit *Sanherib*, Rex Assyriæ, Deum blasphemans: quem *deflexit* Deus, dum castris exutum, eum occidi iussit, à quo in terram suam redierat, & quidem in templo Idoli sui.

§. 4. Hinc iterum collationem perpetuando pergit ad votum. *Denudando denudes fundamentum ad collum usque.* Vox *רִסְדִּי* *fundamentum* notat. Verùm hic notat *caput fundamentale* seu præcipuum improbum, omnibus improbitate præcellens. Verbum *תִּלְוֶהוּ* in infinitivo ponitur per ellipsin verbi finiti, per singularem Hebraïsmum, quæ ratio est, cur vertamus, *denudando denudes.* Est autem illa *denudatio* iudicii divini species jam observata cap. 2: 16. *Ad collum usque denudare* dicit plenariam omnis gloriæ exutionem, cum ultimâ ignominia conjunctam, ut ejus turpitudinem in omnium incurrat oculos. Hoc iudicium spectat ad manifestationem Antichristi, cui detrahenda aliquandò erant velamenta, sub quibus aliquamdiu latitaret.

HISTORIA

IMPLEMENTI.

§. 1.



Uæ hic rogatur *terra ad fluvios absorbendos disjunctio*, convenit cum *Apoc. 12: 15. 16.* atque suum invenit implementum in pace ecclesiæ, sub Constantini Magni imperio adeptâ, quando horrendæ illæ aquarum eruptiones, ecclesiæ territorium infestantes, quasi absorptæ sunt: cessarunt enim ab eo tempore infandæ istæ, quas antehac adversus Christianos moverant hinc Imperatores gentiles, illinc populi pro cultu Idolorum furentes, persecutiones; evanescente paulatim antiquâ gentium sub imperio Romano Idololatriâ, quâ tandem effectum est, ut iis in locis Christianismus tantùm obtinuerit. Prima hujus beneficii ansa *in terra* (seu territorii istius) *divisione* spectanda est, quando sub finem imperii *Diocletiani* ita partiti sunt amplissimam Monarchiæ Romanæ ditionem, ad regni consortium adsciti, ut alius Africam, alius Orientem, tertius Occidentem, quartus verò quod reliquum erat, tenuerit: factum enim est Anno 305. Kal. Martiis, ut *Diocletianus* & *Maximianus* purpuram deponentes, *Constantium* & *Galeriumque* Augustos nuncupaverint, *Severum* autem & *Maximum Dazam* Cæsares. Gallias Britanniasque tenuit *Constantius*, Thraciam, Illyriam & adjacentes regiones *Galerius*; qui *Severo* Italiam dedit, unâ cum Hispaniâ & Africa: atque *Maximino Daze* Orientem. Hæc divisio ansam dedit

dedit æmulationibus & bellis: dum mortuo *Constantio*, & *Severo* ad Augustæam majestatem evecto Anno 306 *Maxentius* ditionem *Severi* invalit, quem anno sequenti superavit & occidit; undè *Severi* loco à *Galerio* substitutus est *Licinius*, & Augustus denunciatus. Quod cum ægrè ferret *Maximinus* (qui hætenus Cæsar duntaxat ab omnibus fuerat appellatus) semet ipsum ab exercitu passus est Augustum renunciari, idque *Galerio* literis indicavit. Hinc bella nata inter *Galerium* non tantum & *Maxentium*; verum etiam inter eundem *Maxentium* & *Constantinum*: nec non inter *Maximinum* & *Licinium*: prioris exitus fuit *Maxentii* Anno 312, posterioris *Maximini* extinctio Anno 313. Sustulit quoque *Licinius*, jam victor, *Valerium*, *Candidianum* *Galerii*, & *Severianum* *Severi* filium, *liberos Maximini*, *Valeriam* & *Priscam*, matre in Orontem præcipitatâ, atque ita omnem Tyrannorum progeniem. Horum omnium sequela fuit *pax ecclesiæ*; quam cum *Licinius* iterum turbaret, *Constantini* monitis haud cedens, ab eodem quoque debellatur, & se à consiliis de recuperando imperio non abstinens unâ cum consultioribus interficitur: à quo alta *Christianis*, quam latè regnabat imperium Romanum, quies fuit concessa. Sic *diviso terræ ansam* dedit *absorbendis fluviorum aquis*.

§. 2. Post felicia illa tempora, quæ tertiam *Ecclesiæ* *Novi Testamenti* constituunt periodum, secuta est *quarta periodus*, quæ tenebras invexit in ecclesiam, quâque caput extulit in eâdem *Antichristus*, dum *Pontifices Romani*, oppressâ *Christiânâ* libertate, hierarchiam, seu dominatum ecclesiasticum constituerunt, *Phocâ*, Imperatore parricidâ, *Bonifacio III* concedente, ut ecclesia Romana omnium ecclesiarum caput, &

Episcopus ejus œcumenicus ac universalis esset atque diceretur : à quo tempore primatus Papæ ita increvit auctoritate , potentiâ , & opibus , ut ille non modo Ecclesiasticam , sed etiam civilem potestatem inuaserit ; atque summos Imperatores Regesque sibi subjecerit. Ab istis temporibus , *sol & luna stetit intra tugurium* , seu recessit *lux & lumen* ab ecclesiâ , propter ipsas ignorantie *tenebras* , quæ invaluerunt. Hinc *Johannes de Molinis* in speculo Carmelitarum cap. 6. apud Balæum : *à tempore Heraclii Imperatoris ad nostra tempora , die vergente ad Vesperam , eclipsin passa est ecclesia , ad occasum cecidit , imò ferè ad defectionem pervenit*. Nec non propter potentie mundanæ defectionem à fide , & cessationem ab officio erga ecclesiam : magnam enim orbis partem occuparunt *Muhammedani* , quorum arma totam *Asiam & Africam* ferè subjugarunt ; imò ipsam *Hispaniam* quoad magnam partem fecerunt suam. Cæterum ecclesiæ caulam turpiter neglexerunt multi Imperatores , Reges , atque principes : atque ita *Luna* ecclesiæ lumen negavit.

Aliquod tamen in isto rerum statu levamen & remedium attulit , *Carolus Magnus* , atque ejus temporibus ipso auctore aliqualis *lucis* facta est restitutio. Laudatur apud *Hottingerum* potissimum ille ,, quod ejus o-
 ,, perâ sacræ literæ , cleri oscitantia neglectæ denuò in
 ,, lucem fuerint protractæ. Quantum ille sacris scriptu-
 ,, ræ canonicæ libris tribuerit , cum ex eo patet , quod
 ,, omnes Veteris & Novi Testamenti libros , librario-
 ,, rum imperitiâ , lectorum oscitantia , interpretum in-
 ,, scitiâ & incuriâ temporum degravatos , ad amissum
 ,, veritatis & fontis correxerit , & quod Novum Testamen-
 ,, tum non dubitaverit in linguam Germanicam convertere-
 ,, re : tum ex multis , quæ allegari possent , præclaris &
 ,, lucu-

„ luculentis ejus sententiis. Hujusmodi est illa in præ-
 „ fatione libri adversus Synodum septimam de idolola-
 „ triâ. Ibi enim gravissimè invchitur in illos religionis
 „ ecclesiæque Antistites, qui, ut inquit, postpositâ
 „ sanâ sobriâque doctrinâ, & parvi pendentes illud apo-
 „ stolicum, *si quis evangelizaverit vobis præter id,*
 „ *quod evangelizatum est, etsi angelus sit, anathema*
 „ *sit,* & transgredientes contra propheticam instituti-
 „ onem terminos majorum per infames & ineptissimas
 „ Synodos Ecclesiæ inferre conantur, quod nec salva-
 „ tor nec Apostoli intulisse noscuntur. Optimo huic
 „ Imperatori tribuitur etiam quarumcunque literarum re-
 „ staurandarum studium enixum, quo linguarum & disci-
 „ plinarum lumen quasi sopitum & tantùm non extrinctum
 „ denud accendit. In quem finem varios viros doctos e-
 „ vocavit & fovit, scholas & academias plures crexit, in-
 „ ter quas numerandæ sunt Parisiensis, Ticinensis, Pa-
 „ ravina, Osnabrugensis, & Reginoburgensis. *Nec a-*
 „ *lio proposito tot fundavit monasteria, nisi ut juventus*
 „ *bene in illis instituta utilis esset exemplo & doctrinâ ho-*
 „ *minibus, & qui in illis consensescere, mundi stultitiâ &*
 „ *pompâ contemptâ, contemplationi & orationi se traden-*
 „ *tes, statuerent, docerent morum probitatem, veram-*
 „ *que religionem populum:* ut ex Mutio Hottingerus.
 „ Fuit illi à consiliis sanctioribus & Eleemosynis *Flaccus*
 „ *Alcuinus*, cognomento *Albinus*, Latinè, Græcè &
 „ Hebraicè doctus, Rhetor, Philosophus Mathematicus
 „ & Theologus nobilis, ex cujus consilio Parisien-
 „ sem Academiam instituit. Textus evangelicos & epi-
 „ stolarum *Carolus Magnus* singulis dominicis operâ *Pauli*
 „ *Diaconi* adaptavit. Tantus literatorum Mæcenas
 „ hoc suo ergâ eruditionem & pietatem patrocinio effecit,
 „ ut variis telis instructa Dei pharetra fuerit, atque in pu-
 „ blicum

blicum prodierint viri pietatis & eruditionis lumine præfulgidi, quorum operâ usus est in convertendis gentibus, & in quorum luce ambulavit exercitus Dei, pergens in gentibus Christo submitrendis. Sic Christo nomen dederunt seculo VIIII Westphali, Saxones, Brunsvicenses, Frisones, Hungari, Bavari alique Germani. Ipse fuit *hæsta* in manu Dei, cujus fulgura fuerunt cum splendore, quippè qui multa cum Westphalis gessit prælia, eosque magnis affecit cladibus, cõgègitque Christianam amplecti regionem relicto idolorum cultu: per xxx annos continuos bellum quoque gessit contra Saxones, quo nullum atrocius, nullum magis diuturnum fuit Francorum regibus, eaque conditione demùm finitum est, ut abjecto dæmonum cultu Christianæ religionis sacramentum susciperent. Anno 794. *Tuellinus Rex Hungarorum se & patriam suam dedit Carolo & baptizatus est*, ut legitur in *Fasc. temp.* Ipse de sacrâ scripturâ ejusque evidentia, sufficientiâ et auctoritate rectè sentiebat, imaginum adorationem in Synodo Francofurtensi damnavit, Adorationis unicum objectum Deum statuit, in cœnâ panem et vinum sumi in figuram corporis et sanguinis Christi affirmavit, de prædestinatione, virium liberi arbitrii impotentia, usu legis, et justificatione fidei per gratiam sine operibus rectè sentiebat, orthodoxa Augustini dogmata amplectens. Papam infallibilem haud agnovit, quod ex solâ adorationis imaginum damnatione constat. In hoc rerum moderamine factum est, ut *ad telorum illorum lucem ambulaverint* adhuc orthodoxi in istis tenebris, & *in splendore fulgurum* tanti bellatoris, ut *hæstæ Dei* promota adhuc fuerint regni Christi pomceria.

§. 3. Concipitur quoque *in ardore progredi per terram*, quod factum puto, quando Deus totum ecclesiæ terri-

territorium pervadens multis cum ardoris et rigoris indiciiis, ubique degeneres Christianos hinc Normannorum aliorumque Barbarorum, illinc Saracenorum invasionibus castigavit: imò orientem sub Saracenis subjugavit, qui, oborto *Muhammede* subito, Arabiam, Syriam, Persiam nec non Ægyptum, Nubiam, Africam ac Hispaniam occuparunt. Hujus consequens fuit *gentium triturationis*, dum idololatria non solum in Occidente, verum etiam in Oriente fuit extirpata, & gentes idololatriæ præsertim à Saracenis, ac postmodum à Turcis, severè in modum fuerunt ablatæ, *Muhammedanis* unius Dei cultum ubique introducentibus; undè latè per *Africam, Persiam, Tatariam & Indiam* excisæ sunt gentes, & coactæ idola omittere. Quibus mediis tamen effectum est, ut *Christiani* à gentiliū persecutionibus liberati, per omnes istas terras liberum acceperint religionis exercitium; atque tanquam triticum excullum fuerint manifestati. Ita pudefactus & planè damnatus est tandem gentilismus, in notissimis orbis terrarum partibus, in quibus olim Apostoli euangelium prædicaverant. Imò saltem eo usque prævaluit nomen Christi; in quantum ipse Muhammedanismus negare non audeat *Mosen* Judæorum, & *Christum* Christianorum, doctores veritatis fuisse, verique Dei veros legatos, cum intaminatæ religionis lumine suos illustrantes.

§. 4. Tandem fit transitus ad manifestationem Antichristi, quocum salus ecclesiæ periclitaretur. Supponit sub *capite improbo* ultimum ecclesiæ & doctrinæ salutis periculum affore, quo planè pereat, nisi Deus cum *Uncto suo* faciat, gloriam suam asserat, & Christo manum porrigat ad salutem. Secula secula sunt, quibus densissimæ fuerunt tenebræ, & *Antichristus* caput extulit: Audiamus

mus ipsum Baronium ad seculum x. certè quidem, scribit ille, in nullo unquam versari visa est ecclesia graviore discrimine, nec manifestiori pereundi penitus constituta periculo, quàm cum ingruentibus seculo illo est jaectata procellis; quæ sub Ethnicis, hæreticisve passa nulla est præ iis, quæ tam indigna, turpia, deformia, execranda & abominanda sit coacta pati sub Christianis &c. Quot tunc, proh pudor, proh dolor! in eandem sedem visa horrenda sunt monstra? quot ex us oborta sunt mala, consummata tragædia? quibus tunc ipsam sine maculâ aut rugâ contigit aspergi sordibus, putoribus infici, inquinari spurcitiis, ex hisque perpetuâ infamiâ denigrari? &c. Neque seculis aliquot sequentibus meliorem cernere licet ecclesiæ faciem. De seculo xi scripsit Aventinus; agnovisse plerosque omnes bonos, apertos, justos, ingenios, simplices, tum imperium Antichristi capisse, quod ea, quæ Christus servator noster tot annos ante nobis cantavit, eo tempore evenisse cernebant, idque eos memoriæ literarum prodidisse. Ad seculum xiii seu annum 1206 non diffitetur Baronius vulgarem famam fuisse, Antichristum eo tempore revelatum iri. Atque sic de seculo in seculum, cum omnia in pejus ruebant. Salutem huic malo oppositam constituit Propheta in fundamenti, seu capitis præcipui demutatione ad collum usque, quâ omnia pateant ulcera, & pudenda coram oculis non planè excæcatorum conspiciantur. Ita cognitus est Papa Romanus, & agnitus ut Antichristus, ejusque ecclesia ut Babylon non solum testibus veritatis, verum etiam seculo xii convallensibus & per eos Waldensibus ac Albigenensibus: huc facit tractatus convallensium contra Antichristum circa tempora Petri Brusii conscriptus, quem linguâ Sabaudicâ vulgârunt, atque Joh. Paulus Perrinus Lugdunensis ex antiquissimo codice Mss. edit:

dit: ut illa *denudatio*, jam ante multa secula animadversa *ecclesie* fuerit *saluti*, dum hos secuti Albigenses, Wiclevistæ, Bohemi, & post hos Protestantes crediderunt sibi dictum *exeat ex Babylone popule mi*. Jactent Pontificii *Papam esse fundamentum ecclesie sue*; & caput præcipuum atque unicum; nos animadvertimus illud *denudatum ad collum usque in salutem ecclesie*, Deo se uncto suo filio ad illam denudationem adjungente. Gradatim facta est illa *denudatio*, multis quidem in pudendo hoc scorto turpia agnoscentibus, donec plenariò detractis omnibus velamentis *ad collum usque* fuerit revelatum, & omnia ejus ulcera manifestata sint; ulcerosum corpus agnoscentibus tot nationibus per reformationem de erroribus Papæ meliùs eruditus; & scortum illud detestantibus.

EPIPHONEMA PROPHETÆ.

A D

CAP. III: 14-19.

EXPOSITIO TEXTUALIS.

Verf. 14. *Designasti in tribubus ejus caput pagorum ejus. Horreant, qui ad me dissipandum veniunt, quorum exsultatio est, quasi egenum comedere in occulto.*

S. I. **R**Edeunt loquendi vices ad Prophetam ipsam, qui sermonem ad Deum continuat, atque hic loci ad aliquam decreti divini partem provocat, dicens: *designasti in tribubus ejus caput pagorum ejus.* Affixum relativum, quorsum referendum sit? ante omnia videndum. Sunt, qui hic *hostem*, quasi digito monstrari purant, qui hinc verba ad eum sensum trahere coguntur, ut judicium aliquod gravissimum in se contineant, quorsum respicit V. Vulg. *Maledixisti sceptris ejus* (legit illa) *capiti bellatorum ejus.* Item LXX. *διέκοψας ἐν ἐκστάσει κεφαλὰς δυνασίων.* *Præcidisti* (aut ut Hieronymus *divisisti*) *in stupore capita potentium.* Alii *perforasti* *Scipionibus ejus caput paganorum ejus.* Verum non

non video, quomodo *hostis* notatus distingui possit à *capite paganorum ejus*: cujus enim sunt pagani, ille est caput paganorum. Nec video, quomodo dicatur scipionibus perforatum caput, cum scipiones sint percutiendi, non perforandi instrumentum. Nos potius supplicatorem hoc affixo relativo digitorum intendere putamus ad *populum Dei*, de quo præcedens sermo egerat: seu potius ad *Messiam* unctum, cujus versu antecedente facta fuerat mentio. Hujus erant *tribus*, & *pagi*. Igitur erat populus, quasi in *tribus* divisus: nec dubitari potest, quin vox טִבּוּם non solum *scipionem*, verum etiam *tribum* significet: hoc enim constat ex locis *Num.* 1: 4. 18: 2. 36: 7. atque hic sensus jam vers. 9. obtinuerat, ubi *juramenta tribuum* allegabantur. Concipitur autem ut in *tribus* divisus populus Christi ad exemplum Israël antiqui; ut novus populus sic spectetur tanquam *verus Israël*, mundum juxta divisionem in varias regiones possidens, licet nondum in pace. Vertere etiam licet *inter tribus ejus*, mundum inhabitantes. Deinde describit territorium regni Christi, ut constans *ex pagis*, & *pagorum capite*. Vox פְּרִיזִים significat villas, vicus, seu oppida non munita *Esth.* 9: 19. sicut etiam in plurali cum terminatione fœmininâ *Ezech.* 38: 11. *Zach.* 2: 8. licet quoque notet *paganos Esth.* 9: 19. id est pagos inhabitantes, qui sub aliqua metropoli subordinantur, ad quam se recipere possunt, sicubi ab hostibus invadantur. Cur V. Vulg. legat *bellatores*? & LXX exponant *dynastas*? equidem videre non possum; cum indicata vocis significatio constanter obtineat. Hæ villæ constituere territorium Christi considerantur, & sub eo nomine veniunt; quia certo quodam tempore ecclesia in mundo spectaretur, ut omnibus in locis, ubicunque degunt fideles,

externis munimentis destituta, nihilque virium humanarum habens, imò hostilibus invasionibus patens, ab adversantium incurfionibus et armis facilè excindenda, nisi *ad salutem veniat Deus cum Christo suo*. Verùm, quod ecclesiæ solatio est, pararet Deus *caput pagorum Christi*; ubi **וְנָר** non significat Principem; quia distinguitur à Domino pagorum; Christus tantummodò concipiendus est ut Princeps pagorum & caput ecclesiæ, à quo tamen hoc *caput* distinguitur: verùm pro subiectâ materia *caput pagorum* notat locum primarium, qui pagis præberet refugium & protectionem; sicuti urbs munita pagis circumjacentibus; in quam se recipiunt pagani, & villarum coloni. Nisi forrè magis placeat vocem istam exponere per *initium pagorum ejus*: sicuti vox **וְנָר** sæpè *initium* rerum significat; atque ita pagorum inhabitatio censëbitur ut inceptura ab initio quodam, quod indè pergeret in plures oras. Circa hanc rem testatur, Deum tale *caput designasse*. Ob dubiam verbi significationem Interpretes quoque hìc in varia abeunt. Significat enim verbum **נָר** *exsecrari Job. 5: 3. Num. 23: 8. 25.* & huc respicit V. Vulg. quæ legit *Maledixisti sceptris ejus*. Sed tunc objectum regit sine præpositione: nec quadrat exsecratio in sceptrâ & territorium aut bellatores Christi. Notat & *perforare 2 Reg. 12: 9. Job. 40: 19. 21.* sed nunquàm induit sensum affligendi, nec id convenit aut scipioni, aut capiti pagorum Christi. Observandum itaque hoc verbum adhuc aliam exercere significationem, scilicet rem nominatim *designandi & definiendi*, quam videre licet *Gen. 30: 28. Num. 1: 17. Jes. 62: 2.* ut in phrasi metaphora sit ab opere stili graphiarii mutuata, cujus ductu puncta in tabulis imprimuntur: ut hìc sit descriptio decreti non solum, verùm & indicationis propheticæ, cujus

jus interventu Deus speciatiim designavit & indicavit locum refugii aut initii pagorum : undè opus assertionis ecclesiæ gloriofism inciperet.

§. 2. Ex tam solido fundamento petit , ut horreant , qui eum dissipare cogitant : dicit enim post præmissam illam hypothesin. *Horreant qui ad dissipandum me*, supple veniunt. Notat ergò varios , quorum consilium erat *dissipare ecclesiam* : quâ in re assumit Propheta noster personam populi Dei , dicens לְהַפְצֵנִי *ad dissipandum me*. Verbum פָּצַע in Hiphil *dispergere* & *dissipare* notat : vide *Deut.* 4: 27. 28: 64. *Jes.* 24: 1. quod includit unitatis disjunctionem , & conjunctionis solutionem cum propulsione in varias oras : ut hostium istorum consilium sit ecclesiam persequi , & membra ejus in exilium dispergere , ne vires suas conjungere possint. Adversus illos , quo pessimum hoc eorum consilium irritum fiat , rogat tanquàm medium , ut horreant. Verbum פָּצַע à voce derivatur , quæ *procellam* significat : hinc vertitur *venire ut turbo* , *procellam movere*. Verùm potiùs ex usu verbi dicendum , quod *horrescere* & ex horrore *commoveri* significet , ut patet ex locis. *Jon.* 1: 11. 13. *Deut.* 32: 17. *Psul.* 58: 10. *Ezech.* 27: 35. ratio metaphoræ est , quia sicuti à procellâ moventur arbores , & quatuntur fluctus aquarum : ita homines à terrore panico contremiscunt et horrent. Petit itaque ut terrore panico ab executione consilii de dissipandâ ecclesiâ absterreantur et cohibeantur. Hoc legitimè sequitur ex consilio Dei *de pagis* , et sine munimentis habitantibus conservandis : qui aliàs facilè dissipantur.

§. 3. Hujus petitionis æquitas in hostilis consilii ulteriori iniquitate collocatur : depinguntur enim ut solâ
dissipa-

dissipacione haud contenti, sed qui dissipatos, & ita viribus fractos studerent absumere: huc collimant verba, *quorum exsultatio est quasi egenum comedere in occulto.* Crimen gravius est egenum quasi comedere in occulto, quam cum solum dissipare. Qui hanc injuriam præter fas & æquum ab iis pateretur, appellatur **וַיְהוּ** homo egenus, *inops*, omnibus viribus & auxiliis destitutus, qui non sit semet opponendo: à quo hostes nil habebant metuendum. Sub hac denominatione *quilibet fidelium* istius temporis venit, qui in ista periodo, seu in illo die angustia: persecutionis foret objectum. Hi *in pagis* habitantes, hostium furoribus ut inopes & egeni exponerentur, quippe propugnaculis & patronis orbati. Injuria metuenda est *quasi comedi.* Verbum **כָּלַל** comedere cibum notat, & vocula **כַּמּוֹ** quasi, adjecta, subinnuit verbum *comedendi* hic improprie & propter aliquam similitudinem adhiberi, ut isti hostes crudelioribus suis dilaniationibus, & fidelium occisionibus cum feris & carnivoris conferantur animalibus, qualia sunt leones, tigrides, ursi, lupique rapaces, qui ex rapto vivunt, et teneros de grege agniculos rapientes in cibum suum convertunt. Hoc sensu verbum *comedendi* sumitur *Psal. 14: 4. Deut. 7: 16. 31: 17. Ezech. 34: 5. 8. 10. 35: 12.* In consilio hostium decretam concipit *lanienam*, ex qua non aliter atque feræ ex ovium devoratione satietatem quærent. Additur **בַּמְסֹתֵר** *in occulto, in latibulo*, quod quidam referunt ad *egenum*, ut dissipatum, et ex metu in latibulo latentem: quem ibi obruere et comedere cuperent. Alii potius (ut et *Drusus*) ad *comedendi* actum referunt. Fortè in occulto *comedere* est clandestinis artibus consumere, quibus nolint videri id agere quod agunt, alienum persequendi et perdendi titulum quærentes, longe-

longeque alias agendi causas fingentes, quibus crudelitatem suam obvelent, & postulatam justitiæ obtendant. Sic Parœmiasti *panis clandestinus suavis esse dicitur.*

Exaggeratio criminis latet in verbis, *quorum exsultatio est*, ac proin quibus *volupe est*, tali modo tenellos gregis Christi agniculos absumere: quippe qui hoc crudelitatis genere delectantur, & hoc consilium sibi succedere gaudent: in quâ animi delectatione persplendet ἐπιχαίρεκακίας vitium, quod ex alieno malo & damno lætitiâ concipit.

Justificatur quoque ex istâ causâ petitio, ut *horrore*, divinitus immisso, *contremiscant*, atque adcò *absterreantur* à proposito: ita enim solent fera illa animalia ab excursu prohiberi mediis, terrorem illis incutientibus, ne audeant adversus gregem egredi, aut egressi pergere; sed cogantur se in latebras suas recipere.

Vers. 15. *Calcâsti in mari equis tuis lutum aquarum multarum.*

§. 1. Progreditur ad argumentum, in quo iterum rei præteritæ allegatio, & novæ rei pignus est. Elocutio valdè affectuosa est, ut petitio ipsa faucibus hæreat, quasi subintelligenda: ac si diceret, memor esto in illo casu, quid olim feceris; & præsta nunc idem. Mentionem facit *multariam aquarum*, quæ symbolum conficiunt multarum gentium, & variarum oppugnationum, quas passa est ab iis ecclesia. Vox מרר lutum significat, & *limicem* (ut videre est Gen. 11: 3. Jesh. 45: 3.) quem aquæ turbatæ secum advchunt, & post se relinquunt: ut hostes ultimi conspirantes hic sub sym-

bolo multarum aquarum veniant; qui petierat ut exhorrore fugerent, sibi proponit illas aquas ut abactas, & in recessione *lutem* relinquentes, conculcandum, id est, Dei iudicio maturum.

§. 2. Dicitur ita *lutem multarum aquarum calcasse in mari* Deus *equis suis*. Verbum ךך notat incedere, & calcare pedibus *Jes. 63:1.* & ita cum conculcatione pergere in viâ. *Lutem calcare* est, ut inutile quid opprimere, & cum contemptu obruere. *Mare* symbolum est gentilismi, cujus aquarum multæ sunt, & frugiferæ adversæ, in omni motu tempestuoso terræ diluvium cum exitio minantes. In hunc modum gentilismus se habet ad ecclesiam, ut constans ex multis nationibus illi inimicis, & sæpè exitium minantibus. Quid hîc sint *equi Dei*? disquirendum est. Quidam *angelos* intelligunt, quorum operâ sæpè Deus utitur in magnis iudiciis. Quid si hîc instrumenta intelligamus, divina iudicia exsequentia, quæ vias inaccessas *equis suis* pervalerunt? Quid ni putemus alludere Prophetam ad *Persarum* gesta contra *Babylonios*? quibus usus est Deus, ad luti istius plenariam conculcationem. *Babylonii* videbantur in luto maris rubri habitare, & ipsi lutum aggestum ex multarum nationum colluvie: illi terram videbantur habitare ob lutosum fundum inaccessible. *Perse*, equis in bello utentes, faciliè lutum calcabant, sibi que viam in mari struebant, ad perrumpendum; facti instrumentum divinæ severitatis in hoc regno planè destruendo.

§. 3. In hoc factò observemus quasi pignus datum similis iudicii in Babylonem spiritualem; quod cum foret post terrorem illis irrogandum, rectè in eo casu simpliciter monuit Iudicem, ut istius facti quasi tantum memor esse velit.

Verf. 16. *Ut audi-veram etiam commotus fuit venter meus, ad-voce[m] tinnierunt labia mea, putredo invasura erat ossa mea, & subter me tremuissem: quandoquidem quiescam sub diem angustia; ut ascendere faciat, pro populo turmam ductabit in eum.*

§. I. Convertit se oratio Prophetæ à Deo ad fidei suæ consortes, exponitque spei suæ certitudinem, & quidem comparative ad antecedentem terrorem, ut ita causam reddat, cur sibi in præcedenti supplicatione meliora spondere ausus fuerat. Præmittit itaque antecedentis suæ perturbationis historiam, quam exaggerat, & à causâ illustrat. Terroris antecedanei quatuor enumerat gravissima symptomata, quorum primum est, *commotus fuit venter meus*, id est, viscera mea, in ventre contenta, concussa sunt, quod vulgo in scripturis ponitur ut adjunctum misericordiæ. Alterum est, *tinnierunt labia mea*, quando ex compresso pectore halitus & gemitus exeuntes, interque tremencia labia fracti, tinnitus prodire audiebatur; quod est hominis maximè sibi metuentis. Tertium est pronitas ad *putredinem ossium* experiendam vergens; futurum enim hîc mihi est futurum potentiale; atque locum habet in passione zeli & æmulationis ex successibus hostium, ut constat ex *Prov. 14: 30*. Quartum verò est periculum ex *tremore labendi*; desubter enim contremiscere est ejus, cui pedes non sunt sustinendo corpori; ita juxta consilium carnale etiam proni sunt ad *offensionem* homi-

nes pii; quando in cogitationibus vacillat anima, moribus terroris perturbata.

§. 2. Causam istius perturbationis collocat in *auditu*, dicens: ut *audiveram*, venter meus commotus fuit, *ad vocem* labia mea tinnierunt: quid & quam vocem audiverit? jam dictum ad vers. 2. Quæ ergò fuerat præfatio Prophetæ in suo ad Deum alloquio, eadem, cum quadam amplificatione, repetitur in ejusdem alloquio ad fidei suæ consortes. Sic ex collatione utriusque eventus patet, ut tranquilliori animo surrexerit à supplicatione absolutâ, quàm quidem redierat à visione observatâ. Quæ in visione audiverat plena minarum erant quidem in hostes, verùm & plena certaminum contra ecclesiam. Quæ verò meditatur jam in supplicatione ad Deum, cum terrorem excutiunt, atque spem satis insignem fovent de felicissimo rerum exitu.

§. 3. Utriusque cum terroris, tum renovatæ spei causæ notantur: prior est *dies angustiae*, altera *quies* sub ejus terminationem. *Requiescam*, inquit, *in* vel *sub die angustiae*. *Dies angustiae* est tempus illud à Deo definitum, quo maxima & ultima foret ecclesiae angustia, Dei tamen auxilio convertenda in hostes, ut ecclesia dudum speratam, & non amplius turbandam pacem consequatur. Hujus *angustiae*, quæ ecclesiam horridum in modum angeret, frequens est in scripturis mentio; atque derivatur ex bello *ṭū Gog*, quod sicuti ultimum, ita & gravissimum moveret contra ecclesiam. Conf. *Dan. 12: 1*. Verùm huic malo metuendo opponit salutem Christi, de quâ se persuasum ostendit, quod *sibi*, personam ecclesiae referenti, quietem conciliaret: dicens *requiescam ego sub die angustiae*, quasi dicat, *meum non futurum est illud prælium, sed solus ero salutis Christi & judicii hostium spectator: ut requies*
illa,

illa, ecclesiæ addicta, sit abstinentia ab omni armaturâ bellicâ, & sola fiduciæ acquiescentia in assertore populi; qui sine manu populi sui ejus liberationem & requiem ab omni ulteriori persecutione absolveret. Supplicationem suam concluderat exemplo conculcati à Deo luti multarum aquarum equis suis: populo suo, sine munimentis degente & solum inspectante; tacitè rogans similem liberationem. Nunc ostendit, se certum esse de isto rerum eventu, quod aliæ sint in bello illo gerendo futuræ partes suæ. Hæc evidentia sunt, sed non æquè patet, quomodò hæc assertio cohæreat cum proximè dictis; quoniam non satis constat, quis sit usus voculæ **שׁוּן** in hoc contextu. Cl. Coccejus vertit per quod, & multis intra parenthesis conclusis nectit cum verbo *audiri*: cumque *auditus* hic sit causa terroris, hæc verba exponit, ut argumentum terrefaciens comprehendentia. Verùm id non patitur verbum **נָוּן**, quod gratam requiem dicit, & ereptionem ex die angustiae includit; quæ potiùs ad spem & fiduciam fovendam sunt comparata: quod etiam alii interpretes notârunt. Cl. Capellus vertit *nihilominus requiescam in die afflictionis*; quia subjecta materia oppositionem, seu exceptionem exigit, ad exprimendam contra præcedaneum metum consolationem, quâ se nunc erigit Propheta. Nescio tamen, an vox **שׁוּן** unquam dici possit extra hunc locum eam significationem exercere. Proin ego rem ita expediendam existimo, ut hic statuatur particulæ adversativæ ellipsis, affectuoso dicendi generi tribuenda; & voculam **שׁוּן** nectere hoc efatum cum sequenti, ut significet *quandoquidem ego quiescam, ille duclabit turmam contra illum ecclesiæ hostem*: sicuti obtinet *Jos. 22: 31. Nehem. 2: 3.* Nihil frequentius est quam voculam **כִּלְ** adversativam

vam sæpissimè omitti, & in versionibus per particulas *sed* aut *tamen* impleri.

§. 4. Fundamentum quietis ponitur in Ducis clemenciâ, qui alias habet turmas, quas immittere in auctorem angustiarum & possit & velit: tribuitur enim huic *Duci turmæ ductus*, ubi dicitur יגורנו; vis verbi constat ex *Gen. 49: 19. נגד גרוד יגורנו*, id est, *Gad turmâ cætervatum in eum irruet*. Sanè vox גרוד nil aliud præter globum & turmam militarem significat. Hinc verbum *turmatim ductare*, aut *irruere* notat. Concipiendus itaque hic *Dux* ecclesiæ, magnus *Michael*, caput Angelorum, qui in ecclesiæ patrocinium turmas suas ductabit, proventurus in auxilium. Perpetuò iste populi sui defensor venit in hoc cantico in tertiâ personâ, atque hic respiciendus, ut in visione digito demonstratus. Vox לעם vertimus *pro populo*, ut hoc facturum dicatur in bonum & commodum populi: nec dubitandum de boni istius & commodi genere: notat enim hoc opus oppugnationis moliendum à duce nostro, *ut faciat ascendere ipsam: להעלות לעלות* pro להעלות in infinitivo *Hiphil*, est autem ille ascensus populi ex angustia, ut perveniat ad requiem, & conscendat celsa terræ. Nota, ut sub emblemate reductionis populi idem beneficium eleganter depingatur apud Prophetas. *Psal. 68: 24. Jes. 11: 11. 12. Hostis*, quem hoc turmarum ductu peteret, est *auctor angustie populi*, qui omnem suam vim intenderet, ad populum illum planè opprimendum aut extirpandum: quem in Prophetis venire sub nomine *Gogi* monuimus. Nil notiùs est in prophetiis, quàm quod *Christus*, Rex ecclesiæ, quando oportunitas id exigeret, moturus sit contra eum exercitum, illique obviam iturus. In Cantico
Mosis

Mosis spectabatur ille, ut qui *retributurus esset oppugnatoribus suis ultionem*; idque non sine sanguinis effusione repetendâ à prosternendis in bello & captivis Deut. 32: 40-43. Jef. 11: 12-16. 59: 16-20. Jef. 66: 16. Dan. 12: 1. Præprimis notandum hanc oppugnationem Assertoris hic respici ut medium finiendæ angustiae, & perducendæ ecclesiae in plenariam suam requiem: Cessante enim per ejus debellationem hostium oppugnatione, quâ hactenus infestaverant regnum Christi, relinquetur populo Dei pax & requies à persecutionibus. Hoc erit tempus, à quo *non discent amplius bellum*. Jef. 2: 4. & quo *pax* erit abundans: Jef. 66: 12. Coll. 60: 18.

Verf. 17. *Etiamsi ficus non floreat; nec proventus sit in vitiibus: mentium fuerit opus olea, & ager non fecerit cibum; exciderit è caulis oves, & non fuerit armentum in stabulis.*

§. 1. Spectat hæc denunciatio ad famis & penuriæ re- rum descriptionem, sub sterilitatis adumbratione contentam. Commendatur terra Canaan ab agris & pascuis: inter fructus agri celebrantur *ficus, vites, olea & fruges*: in pascuis *oves* alebantur & *armenta*. Sub his capitibus omnia continentur, ad vitam fovendam alendamque necessaria. Arbores hic notantur trium specierum, & ex omnibus aliis selectissimæ, *ficus, vitis, & olea*: ex iis *ficus & uvæ* Israëlitas, in deserto peregrinantes, ad occupandam terram Canaan invitarunt, Num. 13: 24. inter bellaria mensæ secundæ *ficus sicca* celebrantur, & Hierosolymas ad distractionem magnâ copiâ advehebantur. 1 Sam. 30: 12. 2 Sam. 15: 18. 1 Chron.

1 *Chron.* 12: 40. *Nehem.* 13: 15. Hisce valdè delectati sunt *Xerxes* apud Athenarum libr. 14. *Artaxerxes Mnemon* apud Plutarchum in apophth. *Augustus* apud *Suet.* in ejus vitâ cap. 76. De *uvīs*, homini vinum depromentibus, multa subministrant sacræ literæ; potum suppeditant gratissimam, & libamina, undè vini encomium, *Psal.* 104: 15. *Quod lætificet cor hominis: imò Deum exhilaret atque homines.* *Jud.* 9: 13. Accedit *olea*, quæ oleum continet in baccis suis, quo cibum pinguem reddit; & in oriente butyri locum adimplet. His adjicit, quæ panem & carnem suppeditant; non tantùm sacrificiis, sed & lautiori mensæ pabulum præbent.

§. 2. Harum necessitatum penuriam graphicè depingit. 1.) *Ficus* dicitur non florere. תאנה לא תפרח *Lxx.* συκὴ ἢ καρποφορήσει. Rectè, quoniam *ficus* propriè flores non protrudit, sed pro floribus, quibus cæteræ arbores florent, *grossos* emittit: & sicuti flores cæterarum arborum, fructuum prænuncii, decidunt, ut iis locum faciant; ita *grossi* orti immaturi cadunt, maturandis *ficibus* locum dantes. Est tamen *ficis* species, quæ *Indica* dicitur, flores præmittens fructibus: sed ejus planta exotica videtur, & terræ Canaän haud propria. *Ficus* itaque *grossos* non faciens omnem spem fructuum tollit. 2.) De *vitibus* dicitur, quod in iis non sit proventus. אין יכול בגפנים *Lxx.* ἢ ἐστὶ γεννήματα ἐν ταῖς ἀμπέλοις. *Proventus* terræ dicitur, quicquid profert in usum humanum. *Lev.* 26: 4. In *vitibus* si non sint *uvæ*, negat terra proventum suum, quem aliàs per *vites* suppeditare solet. 3.) Ad *oleam* pergens, *opus oleæ* vocat ejus gemmas & flores; quibus tribuit *mentiri*, phrasi poeticâ: sicuti *spem mentita seges* dicitur, & *fundus mendax*, apud *Horatium*: qua-

tenus spem agricularum fallunt. Conf. *Jes.* 58: 11. 4.) *Ager* describitur ut *non faciens cibum* (Lxx βρωσιν) quando fruges & frumentum non producit. Sic *fruges* vocantur *cibus agri* *Gen.* 41: 48. atque hujus defectus famem introducit in orbem. 5.) *Oves excisæ à caulâ* notant viam gladii, qui excidisse concipitur gregem; quod fieri solet, cum hostium fiunt invasiones, omnia absumentes, & populantes. Solent magni exercitus equos immittere legeti; mactare gregem & armenta; excindere arbores, aut saltem distringere: undè colonis magnam relinquunt rerum penuriam. 6.) Quod *gregis*, idem & *armenti* supponitur fatum, sc. quod *non reliquam sit armentum in stabulis*, aut bovilibus; vox **בדד** enim *bovile* significat, ut ipsa res indicat.

§. 3. Hæc, qui juxta literam exponunt, non uni tamèn subjecto applicant. Hebræi hæc ad statum populi, ex captivitate Babylonicâ reducendi, referunt, qui redux terram inveniret omnibus copiis destitutam, & non sine metu famis adeundam. Cl. *Cappellus* hæc de Chaldæis dicta putat: atque cladem, stragem, nec non vastitatem à Persis inferendam, ac postmodum illatam designare, unâ cum malis, quæ bella consequi solent, famem, omniumque rerum penuriam existimat. Verùm cum nostra analysis nos ducat ad tempora N. Test. & ecclesiæ ex regno Antichristi eduçæ fata exponi possunt; cum iis facimus, qui hæc omnia ut figuratè dicta accipiunt: atque ecclesiæ reformatæ penuriam, ex hostium invasionibus relictam, depingi existimamus. Nemo dubitat istas arborum species sapiùs in sacris ut symbola proponi hominum, à quibus expectamus *bonos fructus*, ut *ficus* *Luc.* 13: 6. *Matth.* 21: 19. 20. *Mich.* 7: 1. *Cant.* 2: 13. Coll. cum *Matth.* 7: 16. *Vinea* *Esai.* 27: 3. & *vitis.* *Joh.* 15: 1. Conf.

G g g g

Deut.

Deut. 32: 32. Nec non *olea*. *Zach.* 4: 3. 14. *Apoc.* 11: 4. *Psal.* 52: 8. In parabolâ, quam *Jotham* protulit, fructus trium istarum arborum à singularibus commendatur qualitibus. *Ficus* fructus suos à dulcedine, *olea* à pinguedine, *vitis* à potestate exhilarandi celebrant: *Judic.* 9: 8-13. Hic symbola sunt hominum, peculiaribus Spiritus Sancti donis ad piorum refectio-nem, instructorum: dum alia *dulcedine*, alia *vi letifi-cante*, alia *pinguedine suâ spirituali* valida sunt ad ec-clesiam Dei nutriendam molliter, & recreandam.

§. 4. Hisce additur defectus proventus agri; & *ager non fecerit cibum*: quandò fruges & frumentum, panibus coquendis necessarium, haud proveniunt, *fames* adest, quæ caritatis annonæ sequela est, & multos sæpè extinguit. Talis *annonæ defectus*, in sacris emblema est ablati ministerii verbi Dei, inò ablatæ facultatis legendi verbum Dei, aliosque libros, ad spiritualem ædificationem facientes: nec non defectus eorum, qui aliis & Deo in cibum esse possint, grati scilicet, et ad fratrum corroborationem in fide utiles. Hinc metus est *famis*, quæ vitam omnem spiritualemente extinguat, et mortem secundam denuo dominari sinat. De simili fame spirituali vide *Amos.* 8: 11.

§. 5. Tandem ad defectus *bovum oviumque* accedit, undè non minor victus penuria metuenda erat, quàm sacrificiorum tenuitas; ex ovibus enim et armentis varia defumebantur sacrificiorum genera; et vitæ communis fercula atque nutrimenta. In rebus symbolicis *oves* & *boves* sunt minorum et majorum virum fideles, qui plûs minûs valent in mundo; œconomix Dei utiles, et Deo consecrati ad cultum. Hi nostro in loco considerantur magnam partem excisi et ablati.

§. 6. Proin respondet hic Propheta ad querelam de pauci-

paucitate fidelium, et defectu hominum aut donis insignioribus, aut viribus mundanis pollentium: deque mediorum ad ædificationem requisitorum ablatione, variis in regionibus ubi florentissimæ fuerant ecclesiæ conspicuâ. Huic querelæ reponit per concessionem; etiamsi indè metus oborietur, qui multorum corda corripiciens, spem de futurâ ecclesiæ constantiâ frangat: nihilominus non esse nimium metuendum, nec spem deponendam, quoniam Deus se in isto ecclesiæ statu glorificare, & potentiam suam celebrare in infirmitate suorum decreverat: undè statim subjungit, quæ ad spem erigendam faciunt.

Verf. 18. *Me quod attinet, ego nihilominus in Jehovah exultabo: gaudebo in Deo salutis meæ.*

§. 1. Opponens itaque Propheta querelæ suam, quam conceperat, spem, dicit יְיָ, quæ vocula, accentu distinctivo notata, à nobis vertitur, *me quod attinet*; quasi dicat; *etiamsi alii solliciti hæreant, & magnis cum dubitationibus luctentur; ego nihilominus à Deo edoctus, atque revelationi divinæ immixtus πληροφορίαν spei retineo: mihi que pelliceor felicissimum rerum eventum.*

§. 2. Metui instantem *exultationem* opponit, dicens *exultabo*: est autem *exultatio* motus corporis, cujus interventu mens maximum animi gaudium exprimere solet. Respicit verò ad choreas, in quibus saltantes præsens lætitiæ argumentum certis quibusdam ritibus celebrant: qualia hilaritatis testimonia jubili & triumpho temporibus conveniunt. Ita *David* saltando testatus est, quantoperè ex arcæ reductione gravifus fuerit.

§. 3. Verùm , ne quis hic cogiter Prophetam nimidū uri levitate , addit in *Jehovah se exultaturum* : ut conjunctam habitura sit ejus exultatio celebrationem nominis *Jehovæ* , tanquàm fidelis in servando fœdere , & constantis in adimplendis suis promissionibus : cui adscriberet beneficium , post indicandum , & ad ecclesiæ suæ conservationem pertinens , quam restaurare & ex angustiis ad augusta exaltare decreverat.

§. 4. Hinc addit *Gaudebo in Deo salutis meæ.* גילה לטיתiam norat , ex bono præsentis conceptam : & sicut exultatio est corporis ; ita gaudium est mentis : quod priori additur in testimonium sinceritatis intimæque animi sententiæ. Spondet itaque mutationem temporum & rerum in tempore : fore ut lux oriatur ex his tenebris ; & gaudium sequatur mœrorem.

§. 5. Argumentum gaudii definit in eo , quod Deus sit futurus *Deus salutis suæ* : quæ phrasis *Christum* respicit , salutis omnimodæ auctorem ; idque ex fœdere , quorsum vox אלהים spectat : fœdere enim se obstrinxit Filius Dei , & jurejurando id firmavit , quod ecclesiam ex isto pereundi discrimine gloriosum in modum eriperet , atque *salutis dispensationem* amplissimâ suâ gratiâ glorificaret.

Verf. 19. *Jehovah Dominus strenuitas mea , & posuit pedes meos veluti cervarum , & facies me calcare celsa mea. Magistro symphonie in fidibus meis.*

§. 1. Tandem conclusionis loco Propheta hic beneficium , quod ut futurum lætitiæ argumentum respicit , expositurus , incipit à fiduciæ fundamento , quod rei speratæ sub-

substernens sub descriptione auctoris boni in hunc modum proponit. *Jehovah Dominus* inquit, *strenuitas mea*. Quando auctorem salutis & victoriæ speratæ nomine suo proprio designat, quo *Jehovah* vocatur, & quo fideles cum V. tum N. T. eundem professi sunt, quotiescunque ideam Deitatis uni vero Deo applicabant, hoc fieri existimandum est, quia sub regno ecclesiæ se solum verum Deum cum alienorum exclusione per totum orbem manifestaret. Additur verò nomen appellativum *יהוה Dominus*; quia huic soli de jure competit gloria domini: quod præprimis exsereret, quando ex illo jure peculium suum sibi vendicaret, atque ab hostium quorumcunque insultibus liberaret: imò quod amplius est, per totum orbem dispersas gentes sceptro suo subjiceret. Tandem profitetur hunc esse & fore *strenuitatem suam*, id est, auctorem virium suarum, seu roboris & magnanimitatis, quò cum depositione omnis metus se ad hereditatem mundi plenariam adeundam componat, de prospero rerum successu nihil dubitans, quia ejus causa agitur.

§. 2. Hunc successum nunc attingens allegat exemplum operationis divinæ, strenuitatem in animo legatorum operantis, dicens, *Et posuit pedes meos veluti cervarum*. Phrasis desumpta est ex *Psal.* 18: 34. *Pedes* sunt itineris, ad mundi occupationem requisiti, instrumenta. Hinc intelligimus *pedes evangelizantium* poni pro itinerum apostolicarum progressibus, *Jes.* 52: 7. atque isti itinerantes concipiuntur, ut ad mundi subjectionem tentandam armis instructi, sed spiritualibus. Horum *pedes* quando comparantur *cum pedibus cervarum*, ad celeriores & alacriores decursus compositis; alacrior illa atque indefessa indicatur celeritas, quâ quidam sine ullâ delatione orbem pervadentes euan-

lium inter qualescunque gentes circumferunt. Hoc opus dum Deo ut strenuitatis auctori attribuit, cum ut omnis roboris animique collatorem glorificat, sicuti etiam promiserat, currentes non delassandos; *Jes. 40: 31.* Huc provocat tanquam ad gratiam jam olim cum primâ evangelii propagatione concessam, quâ Apostoli, mirâ celeritate orbem paucos intra annos pervadentes, verbum fidei in notissimis mundi partibus prædicarunt, novasque Christo ecclesias, nomen ejus profitentes, plantarunt. Hoc exemplum in novum fiduciæ argumentum trahens, hic allegat, confisus hanc ipsam gratiam Deum nunc renovaturum. Proin spem facit denuò, ad regni ecclesiæ erectionem, missionem esse faciendam, quâ viri zelo Dei inflammati, & insignioribus donis instructi, in publicum prodeant, magnâ animi fortitudine & alacritate affecti, ut dona sua in Judæorum & Gentium conversionem impendant. Hi indefessâ sedulitate nihil non molirentur, longasque peregrinationes omnimodâ mentis spontaneitate susciperent, quò totus orbis ad Deum & Christum reduceretur.

§. 3. Itinerum & peregrinationum istarum successus, quem sibi indè spondet, proximè notat his verbis: & *faciet me calcare celsa mea.* Notanda hæc phrasis, quæ alludit ad occupationem terræ Canaan, atque desumpta est ex loco *Deut. 32: 13.* undè ad futuram mundi occupationem & possessionem hic loci & alibi transfertur (Confer *Deut. 33: 29. Jes. 58: 14.*) cujus hæreditas hæreditati terræ Canaan analogâ est. *Celsa*, quæ hic commemorantur, *mummenta* notant, quæ exterius et inimicos ab ingressu terræ alicujus arcent, ne eam invadentes subigant, sibi que subjiciant. Considerantur autem loca ista celsa ut tuta, et præ altitudine circumvallata, hostibus inaccessa, quorum exercitus cum non

non admittant, efficiunt, ut progredi non audeant. Hæc interim amicis & ad communem patriæ defensionem paratis parent. *Celsa ista calcare* est eadem munimenta habere in potestate; atque ita imperiorum subjectionem, per celsorum traditionem, acquisite, subinuit, quâ concipiuntur in potestatem alterius transiisse. Conf. *Amos. 4:13. Mich. 1:3.* Verbum *הרריך* in *hiphil* notat *efficere, ut quis calcet celsa & per ea transeat*; dum adeptis victoriis jam ingrediendi eaque trajectiendi facultatem accepit. Respicitur autem hic loci universalis & ultima illa mundi subiectio, quâ expeditionem illam euangelicam suscipientes, omnia mundi fortalitia invenirent sibi reclusa & pervia, nullum legatis Christi aditum negantia. *Celsa* illa vocat *sua*, partim quia Deo auctore sibi erant assignata non solum in decreto, verum etiam in prophetiarum definitionibus: partim quia ex divino jure & jussu sibi sine ullâ oppositione aut hæsitacione erant recludenda, quo sine ullâ impedimentorum objectione per ea cum euangelio pergerat. Hoc *Deus ipse faceret*, quippe futurus istius mentis auctor; qui corda hominum habens in manu, hostium animos huc inflecteret. Sic sub præsentem emblemate status ecclesiæ ultimi temporis satis eleganter depingitur, ut cujus legatis orbis pateret, eo quod *omnia regna fierent Dei & Christi ejus*; atque omnes totius orbis nationes legatos Dei cum verbo reconciliationis ad se venientes blandè susciperent.

§. 4. Fini adjicitur, quod alias in psalmis titulo apponi solet, nempe hujus cantici dedicatio, quam fieri vides *Magistro symphonie in fidibus*. Causam hujus transpositionis putat Cl. Capellus, ut significetur populum Dei suo tempore verè cantaturum hoc *ἐπινικιον* & sanctum Pœana, quando debellatis hostibus triumphabimus.

bimus. Quicquid sit, traditum fuit Archimufico, ut conseruetur ecclesiæ N. T. & veteres ædificentur in spe, & ecclesia luctans habeat argumentum supplicationis, temporis consentaneum.

HISTORIA

IMPLEMENTI.

§. 1.



Uoniam ad tempora angustiarum ecclesiæ & iudicii Antichristi nos deduxit series rerum, videndum, quid in historiâ respondeat, *designationi capitis pagorum ejus in tribubus ejus.*

Sanè populus Christi; in tribus quasi divisus, & per pagos habitans, est populus Dei, qui cum reformatione ex Babylone egressus, à regno Antichristi secessit; & solus habitans, ac in varios status, principatus & regna distinctus, non aliter venit conspiciendus, quam si *in tribus* varias distinctus esset. Ille ubique quasi *in pagis* habitat, quippe nisi Deus cum defenderet, non futurus resistendo. Itâ in Germaniâ, Poloniâ, Hungariâ, Helvetiâ & Belgio spectanda est ecclesia Reformata suas accepisse ditiones. Imò ne quidem satis tuta est in ipso Magnæ Britannix imperio, in quo etiam eam sub *Jacobo* 11 nuper munimento brachii carnalis orbata vidimus. *Caput*, id est primarium pagorum, designavit Deus in decreto suo, cujus interventu aliquando glorificabitur opus assertionis ecclesiæ ultimæ, et undè opus suum incipiet Deus suo tempore.

§. 2.

§. 2. Ab istâ territorii protestantium constitutione *redierunt ad populum Dei dissipandum, quorum exultatio est egenum comedere in occulto.* Sanè ea vivimus tempora, in quibus haud obscurum est, quinam sint illi egeni? nempe quotquot Regum & Principum patrocinio destituti, opibusque & honoribus spoliati, ad ultimam dejecti sunt sortem; quales sunt iis in locis Protestantes, ubi sub supremorum Principum Papam colentium oppressionibus gemunt, & defensores suos ad Papsimum relabentes sibi iniquiores sentiunt. Hi ita lupis expositi, eos experiuntur voraces, *quibus voluptas & lætitia est, egenum qualemcunque comedere in occulto.* Quis nescit novas *Jesuitarum* artes? quibus absumere protestantes moliuntur, dum *in occulto*, id est clanculariis suis consiliis & sub alienis prætextibus, fidei nostræ consortes (quos ad palinodiam adigere nequeunt) tollere sustinent: nihil non molientes, quò in carceribus & triremibus squallore, inediâ, & verberibus perirent. In Hungariâ pastores perduellionis causâ accusati, atque capitis damnati, carceribus mancipati sunt nuper usque ad executionis tempus: atque interim variis artibus ad subscriptionem libellorum (quam solam redimendæ vitæ conditionem præfigebant) tentati, & perseverantes mutatâ sententiâ in carceres profundissimos terribiosque abjecti sunt, misereque vexati. Verùm ut nihil de iis cognosceret orbis, sub gravissimâ pœnâ prohibitum iis fuit ullas de conditione suâ conscribere literas. Hoccine est *inopem comedere in occulto*? Tandem reliquias, multis absumptis, ad triremes ablegarunt, quæ partim in viâ, partim apud remos plusquam Scythicâ barbarie vexabantur. Rem omnem confirmat nuperæ persecutionis Hungaricæ historia. In Galliâ Clerus edictum impetravit, Anno 1666 die 2 Apr. ra-

tum, quo statutum est, ut omnes, qui accusantur criminis relapsus, apostasie, aut blasphemiarum, & impietatum in mysteria religionis Catholice prolatarum, per unumquodque Parliamentum in districtu suo judicentur. Quo edicto non solum adversarii constituti sunt Judices, verum etiam quæsti criminum tituli excogitati sunt, sub quibus facile esset innocentes capere & vexare. Ab hinc omnia sua studia converterunt, ut partim fraudibus, partim vi magnum hominum numerum ad reunionem cum ecclesia Pontificia adducerent, subversis in antecessum Reformatorem templis, proscriptis pastoribus, omnique conventu sub poena capitis prohibito. Quos subscriptionis poenitebat, illi in crimen relapsus incurrebant, ac ut perjurii, & in Regem perfidi, vel saltem immorigeri ad Tiresmes damnati, aut foedis carceribus inclusi sunt. Hinc quotidie inquisitiones augentur, quibus in reunitos ut vocant inquirunt, & in relapsos juxta Regis edictum animadvertunt: neque ulli datur venia exeundi, ut ita facilius omnes absumant, ac devorent lupi rapaces. In hisce consiliis & factis gaudent atque exsultant pessimi mortalium: atque in istis moliminibus tanquam in cupediis suas inveniunt delicias.

§. 3. Hi ipsi quoque sunt, qui Principes suos Papicolas incessanter ad bella contra Protestantes gerenda incitant, & ubique lites ferunt, quibus reliquos Protestantes à se invicem divellant atque dissipant, redeuntes ad populum Dei dissipandum. Ex hoc consilio sanè horridum illud natum fuisse bellum, quod nuper finitum est, Rege Gallia adversus Belgium arma movente, facile videt, qui, quo sit Rex ille erga Protestantes animo, ritè perpenderit. Hoc sibi officium commendatum censentes Jesuitæ, perpetuò occupati sunt in congregandis Regibus & Principibus terre totiusque mundi,

di, ut in prælium Dei omnipotentis illius Magni descendant, hoc suis congregationibus, ligis, & unionibus solum intendentes, ut Reges Principesque religionis bellis implicent, involvantque. Hæc dissipatio etiam memoratur, ut aliquandò consummanda seu finienda, Dan. 12: 7. ubi magna illa populi promittitur liberatio, cum consummatum fuerit dissipare manum populi sancti.

§. 4. Absterruit tamen Deus hætenus hostes ab ulteriori dissipandi ecclesiam progressu, atque ea objecit illis impedimenta malaque metuenda, quibus refrænati, pacem dare reddereque coacti sunt. Hoc constabit evidentius, si quis mecum perpendat, ut terrori fuerint ecclesiam oppugnantibus tria fulmina belli, Mauritius Saxo, Gustavus Adolphus, & Guilhelmus tertius Auriacus, quantaque discrimina ab ecclesiâ averterint. 1. Ille, Saxonix Elector, exercitusque Germanici Dux; quando Carolo V. Cæsari ob Hessum focerum, præter omne fas detentum, offensus, eum subitaneo petiit bello, eo cum rerum eventu, ut Cæsarem Oeniponte ad fœdam et miserabilem fugam, et terrore incusso ad pacem Protestantibus dandam adegerit, quæ in transactione Passaviensi Anno 1552. rata, inter conditiones agnovit nullam cuiquam impostericam propter religionem exhibendam molestiam: atque ea liberatio tunc facta est, cum omnia viderentur Protestantibus deplorata. 2. Alter, Rex Sueciæ, cum arma Cæsareanorum ferè totam Germaniam premerent, sub Ferdinando II, intra triennium Cæsarem omni ferè Germaniâ exiit, qui tertio prælio victor tamen vulneratus cecidit: post cuius fata Sueci sub auspiciis Christinae Reginae, ductuque Hornii, Banneri & Vinariensis longè lateque in Germaniâ dominati sunt. Quarum rerum exitus fuit Pax Mona-

steriensis, Anno 1648 conclusa, atque perpetuam Protestantibus quietem concedens. 3. Tertius; *Guilhelmus III Aursacus*, Jacobo II. Magnæ Britanniaë Regē; varia contra privilegia populi, & pro religione Pontificiâ moliente, cum à populo Britannico invitaretur, Deo suppetias ferente, feliciter cum exercitu beatam insulam ingreditur, oppositos dispulit, & regem generum terruit, ut regno excedens imperium reliquerit: à quo *ipse Rex creatus*, continuato contra Gallum bello, conjunctisque tam Britannorum quam Belgarum copiis eundem urgens, pacem querere coëgit, quæ *Rijswicensis* audit, ubi *Gallus* maximis excidit ausis. In hac pacis transactione articuli Monasterienses denuò ratificati confirmatique sunt; inciditque ista transactio in Annum 1697. publicata mense Octobri. Atque hæc præsentis ecclesiæ facies est, ubi sub patrocínio Principum euangelicorum ei degere conceditur.

§. 5. Interim tristior mansit ecclesiarum facies in iis regionibus, ubi Papicolarum obtinet imperium: dum variis in oris relinquitur querela, *Ficum non florere* inter ipsos, *vitibus deesse proventum*, atque *mentitum fuisse opus oleæ*, relegatis partim, partim extinctis viris optimis, insignioribus donis instructis, neque ullibi pastoribus relictis. *Nec agrum facere cibum*, dum ablato publico religionis exercitio nulli amplius ad religionem convertuntur. Imo *oves excindi è caula*, dum fideles, nomen Christi pure confitentes, variis vexationibus tolluntur: atque *armenta non esse amplius in stabulis*, dum potentiores, sub quorum patrocínio antea latitaverant, partim defectione à fide, partim privatione potestatis, nullam oppresso populo adducunt opem. Cumque ecclesiæ adhuc gravior immineat dies, qui hic κατ' ἐξοχὴν *dies angustia*, dicitur, non nisi cum ultimo

Antichristi iudicio finiendus, justus est metus, quod in illis tantum videamus initia dolorum, atque cum expeditionibus *Gogi* fore, ut illud malum, se ad plures quoque reliquas porrigat ecclesias, postquam, quâ methodo utantur hostes, in allatis speciminibus palam factum fuerit.

§. 6. Talia licet adhuc restent ecclesiæ exantlanda, nihilominus ei spes relinquatur gloriosæ redemptionis, in precibus ad Deum exercenda, atque in sermonibus cum proximo ad communem credentium corroboracionem serio & sæpius renovanda. Ad illam fidelium spem pertinent

1. Quod *Deus Pater* in tempore suo sit facturus cum *Christo suo*, eique concessurus, ut potentiam suam adversus ultimos ecclesiæ oppressores exerceat: ita *Micchaël*, magnus ille Dux populi, *exsurgat* ad suorum magnâ illâ angustia liberationem tunc temporis, & conversâ rerum facie *turmatim ducet* varias *turmas contra exercitum Gogi*, belli istius magni finem facturus. In hunc modum plurimi Prophetarum hostium fata, & belli istius exitum cecinerunt, ut Ecclesiæ Principem, Christum Dei, exhibeant in fine ovanem, & ab hostium conspirantium strage, atque judiciis triumphantem. Ita terminabitur tristissimus ille dies afflictionis; quam spem solidè assertam vide *Apoc. 7: 13-17. unus seniorum*, inquit *Johannes*, *respondebat* scilicet ad *ἐπιβικίων*, *dicens mihi: illi, qui vestiti sunt stolis albis quanam sunt? & undè venerunt? & ego dicebam ei, Domine, tu nosti: atque ille mihi dicebat: hi sunt, qui ex magnâ illâ afflictione venerunt, atque lavarunt stolas suas, & dealbarunt stolas suas in sanguine agni: propterea sunt coram throno Dei, ut justificati, & servant ei in templo dies atque noctes tanquam Sacerdotes,*

sacrificia spiritualia ei offerentes, & qui in throno sedet super ipsis habitabit, illos maiestate sua superinduens. Neque amplius esierient, neque sitient amplius, eo quod cibus verbi ipsis apponetur affatim, & verbo solatii reficiuntur: quod opponitur querelæ de penuriâ annonæ: neque cadet super ipsos sol, aut omnis æstus persecutorum. Quoniam agnus, qui est in medio throni, pascat eos spiritu suo, & ducet eos ad vivos aquarum fontes, purè in verbo Dei salientes: atque Deus omnes lachrymas ab eorum oculis absterget, quibus terræ corruptio ab his solebat deseri. Consequens itaque expeditionis Christi erit educendo turmas efficere, ut hostis cadat sub eius iudicio, & explorati magnâ illâ afflictione liberentur à persecutoribus. Nota etiam, quæ Psaltes canit *Psal.* 149: 6-9. de piis, *Exaltatio Dei erit in gutturi ipsorum, & gladius anceps in manu ipsorum, ad faciendam ultionem in gentibus, redargutiones in nationibus: ad vincendum Reges eorum catenis, & honoratos ipsorum compedibus ferreis: ad faciendum de illis iudicium scriptum.* Conf. *Jes.* 59: 16-19. ubi introducitur Dux ille eximius tanquam bellator iustitiâ loricatorus, salute galeato capite, vindictâ veluti paludamento regis indutus, qui suis laborantibus auxilio accurrens, victrices hostium acies suâ prudentiâ & potentiâ funderet, suosque captivos ex eorundem manibus extorqueret. Hæc sperat, hæc anhelat nostri temporis ecclesia; atque huius promissionis evidentia multis est constantiæ fulcrum, hanc expectatione facti, aliquod principium pagorum fore, quod Deus ab isto malo conservabit, & undè opus vindictæ hostium exire faciat. Qui verò hanc spem non retinent, & ex præsentis rerum facie de futuris arbitrantur, illi hic pinguntur, ut sub exploratione divinâ per apostasiam defecturi.

2. Data quoque est ecclesiæ & ab eâ concepta spes de fidei propagatione per orbem : & quod ad universalem istam gentium & nationum conversionem promovendam, *nova sit expectanda legatio*, eaque *hominum novis Spiritus Sancti donis*, illisque præcellentioribus *instructorum*: qui celeri pede & alacri animo ad totum orbem cum euangelio pervadendum exirent, atque verbum Dei cuius qualicumque gente ad fidem promovendam communicarent. Hanc legationem observo pluribus descriptam *Jes. 66: 18. 19. Congregabo*, inquit Deus, *omnes gentes & linguas, quæ venientes visuræ sunt gloriam meam. Ponam in his signum; & NB. mittam ex his quæ evaserunt ad gentes, in Oceanum, Pulem & Ludum jaculantes arcu, Thubalem & Favanem; regiones denique remotissimas, quæ non audierant famam meam, neque viderant gloriam meam, ut indicent gloriam meam in gentibus, & adducent omnes fratres tuos credentes, ut sint manus Jehova ex omnibus gentibus.* Hæc sanè summâ cum evidentiâ docent non solum futuram omnium gentium conversionem, quâ ipsa *gentium plenitudo dicitur ingressura in ecclesiam, Rom. 11: 24.* verum etiam medium conversionis fore præcones, ad istas gentes etiam remotissimas mittendos ablegandosque; quod etiam dictum Christi confirmat *Matth. 24: 14.* qui prædixit euangelium regni prædicatum iri in toto mundo, in testimonium omnibus gentibus, & tunc advenurum finem. Hanc spem concipientes Christiani, fore, ut Deus aliquandò istis legationibus daturus sit successum; etiam huic rei viam sternere conati sunt suis in Indiam & Americam missionibus, quibus cæcæ istas gentes ad fidem Christianam suscipiendam quotidie permovere laborant. Verum feliciora prospiciamus tempora, quibus viri, majoribus donis & pietate instructi, se magnâ spontaneitate offerant, ad istas legationes obeundas, & in isto opere majores faciant progressus; quandò venerit ille dies, quo Deus efficacius cum spiritu suo ad mundi vivificationem concurrere decrevit. Tunc enim, ut dicitur *Apoc. 22: 2.* abundantius provenient fructus arboris vite, & ejus folia erunt ad sanationem gentium: quicquid enim viris, à Christo aptandis, erit ingenii, scientiæ, eloquentiæ & auctoritatis, hoc omne impendent ad gentium restitutionem, ut ad sanam mentem reducantur, & admissâ fide Christianâ, Deum juxta verbum suum unice colant.

3. Tandem quoque spem concepit ecclesia de pace universali cum omnium imperatorum subiectione sub Christo: ita ut ablatiis omnibus obstaculis, omnes mundi Principes faverent euangelio, atque omnia munimenta trajicienda reserarent Christi legatis, verbum fidei secum adducentibus. Hanc imperiorum omnium subiectionem vivis depingi observes coloribus *Jes. 60: 11.* *Aperta erunt janua tua jugiter noctu & interdiu, ut introducantur copia gentium, etiam regibus earum adductis: nam gens ipsa, & regnum, quae non servient tibi, peribunt, & gentes haec desolabuntur penitus.* In hunc sensum jam ante cecinerat *Psaltes, Psal. 72: 11. 12.* *& adorabunt eum omnes reges: omnes gentes servient ei: nam, eripiet egenum implorantem, & inopem, & cui non est auxiliator.* Daniel testatur sibi in visione oblatum, ut regnum & majestas regnorum sub omni caelo daretur populo sancto Altissimorum: & quod omnia imperia ipsi servirent & obedirent *Dan. 7: 27.* Ipse Johannes in Apocalypsi hoc tempus designat, quo voces in caelo fierent, dicentes: facta sunt regna mundi domini nostri, & Christi ejus, qui regnabit in omnia secula. *Apoc. 11: 15.*

4. Ex quibus omnibus insignem expectamus laetitiam, cum omni jubilo & exultatione, quam etiam adumbrat Propheta *Jes. 35: 10.* *Et redempti Jehova revertentur, pervenientque Sionem cum cantu & laetitia perpetua super caput suum: gaudium & laetitiam assequentur, fugientque mæror & gemitus.* Confer *Jes. 65: 18. 19.* *Hilaramini & gaudete in perpetuum; quia ego creo Hierosolymam gaudium, & populum ejus hilaritatem: & gaudebo in Hierosolyma & hilarabor in populo meo, & non audietur amplius in ea vox ploratus, & vox clamoris.* Quæ laetitia perget tandem ad aeternas Dei celebrationes perpetuandas in beata aeternitate. Tu ô Clementissime Deus vota sperantium in te exaudi, & adimple propter Dominum nostrum Jesum Christum. Amen.

I N D E X

VERBORUM

HEBRAICORUM.

אבר de ovibus aberrantibus. p. 117.

אדני p. 605.

אדם pro homine singulari. p. 390.

און p. 234. 335. 554.

אול p. 166.

אוצר p. 160.

אהרן p. 329.

אהרית p. 147.

איר p. 162.

אכל p. 592.

אליל p. 474.

אמונה p. 352. 353.

אףני p. 374.

ארץ p. 391.

אשם p. 267.

אשר p. 597.

ב cum verbo affectus objectum notat. p. 346.

באר p. 318.

בגד undè בוגר p. 375 & בוגרים p. 297.

בון undè הבין p. 147.

כלע p. 298.

כשת p. 415.

I N D E X

גבר p. 376.
 גדוד p. 598.
 גוים quomodo distinguendi à עמים? p. 378.

דומם p. 475.
 די p. 435.
 דון p. 163. 164.
 דרך p. 593.

הדרים p. 109.
 הושיע p. 230.
 היכל p. 504.
 התנחם p. 164. 165.
 התקלם p. 263.

י pro particulâ adverbatiuâ. p. 349.

זו particula quandoquidem relativa. p. 268.

זוע p. 387. (269.)
 זרם p. 571.

חווה p. 226.
 חולל p. 65.
 חוש p. 163.
 חלמיש צור p. 53.
 חידה p. 382.
 חף cum voce רוח pro pervadere. p. 266.
 חמה p. 454.
 חמם p. 229.
 חמר p. 593.

VERBORUM HEBRAICORUM.

יגע p. 434.
 יהוה p. 290.
 יהיר p. 376.
 יער p. 321.
 יעף p. 434.
 יפח p. 322. 323.

כח p. 269.
 כי p. 319.
 כסה p. 462.
 כעס p. 94. 112.
 כפים p. 417.
 כפר p. 183. 184.
 כתיר undè הכתיר p. 243.

ל aliquandò vicem notat. p. 269.
 לנצח p. 241.

מגמה p. 261.
 מדון p. 239.
 מה p. 473.
 מועד p. 320. 321.
 מכר p. 150.
 מטה p. 589.
 מליצה p. 381.
 מן p. 295.
 מסכה p. 472.
 מעקל p. 243.
 משא p. 225.
 משל p. 380.

I N D E X

נאץ	p. 94.
נבל	quid in pihil ? p. 60.
נגה	p. 544.
נוה	p. 376.
נחה	p. 50.
נפש	p. 344.
נקב	p. 590.
נשא	p. 381.
נשה	p. 65.
נשך	p. 386.
סבב	p. 48.
סגור	& הסגור p. 151.
סלל	p. 518.
סער	p. 591.
ספח	p. 456.
ספר	p. 252.
סתרה	p. 171.
עבטיט	p. 384.
עבר	p. 571.
עולה	p. 433.
עור	p. 476.
עמים & לאמים	p. 434.
עמל	p. 235.
עני	p. 592.
עפל	p. 346. 347.
עת	pro tempore oportuno. p. 161.
עתד	p. 163.
פוג	p. 240.

VERBORUM HEBRAICORUM.

פּוֹץ	p. 591.
פּוֹשׁ	p. 259.
פּלילים	p. 153.
פּסל	p. 471.
פּעל	p. 250. 524.
פּרוֹים	p. 589.
פּרע	p. 179. 180.
פּתע	p. 387.
צוֹר	p. 294.
צער	p. 576.
צעק	p. 229. 418.
קדס	p. 290.
קרימה	p. 262.
קיקלון	p. 461.
קלון	p. 459.
קצה	p. 416.
קץ	p. 325.
קרנין	p. 545.
ראש	p. 590.
רוונים	p. 264.
רוש	pro veneno & re amarâ. p. 157.
ריב	p. 239.
רכב	p. 51.
רמש	p. 300.
רנן	p. 182.
רע	p. 296. 453.
רפש	

I N D E X.

רפת	p. 601.
רשע	p. 242. 298.
רשף	p. 548. 549.
שביה	p. 178.
שד	p. 463.
שדים	p. 63.
שוב	undè השׁוּב p. 177.
שכל	undè השׁכּוּל p. 146.
שלל	p. 389.
שמן	p. 58.
שסס	p. 388.
שפט	undè משׁפּוֹט p. 241.
תוכחה	p. 317.
תורה	p. 240.
תפלה	p. 511.
ἀποκρίσεις	p. 416.
ὑποθέσεις	p. 447.

I N D E X

L O C O R U M

S C R I P T U R Æ.

Gen. 4: 11.	p. 183.	Jes. 63: 9-10.	p. 60, 70.
49: 10. 12.	p. 7.	65: 18. 19.	p. 616.
Lev. 16: 8. 10.	p. 85.	66: 18. 19.	p. 615.
Num. 13: 28.	p. 53.	Jerem. 2: 1-13.	p. 76.
23: 22.	p. 235. 237.	4: 11-13.	p. 267.
Deut. 28: 49.	p. 254.	5: 6.	p. 258.
29: 19.	p. 270.	23: 6.	p. 60.
31: 16-21.	p. 5.	Ezech. 1: 4.	p. 267.
18. 25.	p. 5.	17: 10.	p. 267.
32: 13.	p. 606.	Dan. 7: 27.	p. 616.
24.	p. 549.	9: 24. 25.	p. 336.
Jos. 5: 13.	p. 74.	12: 1.	p. 166.
10: 24.	p. 264.	7.	p. 166. 611.
Jud. 1: 7.	p. 263.	Amos 6: 12.	p. 243.
3: 10-23.	p. 74.	Jon. 4: 8.	p. 262.
2 Reg. 21: 2-9.	p. 76.	Mich. 5: 1.	p. 361.
Pfal. 2: 7.	p. 361.	Zeph. 3: 3.	p. 258.
22: 9.	p. 170. 171.	Mal. 3: 1. 2.	p. 71.
72: 11. 12.	p. 616.		
149: 6-9.	p. 614.		
Prov. 8: 24.	p. 361.	Matth. 1: 21.	p. 245.
Jes. 2: 5.	p. 560.	3: 7.	p. 78.
5: 1-4.	p. 271.	5: 17. 18.	p. 77.
23: 13.	p. 254.	9: 11.	p. 80.
30: 26.	p. 174.	11-14.	p. 77.
35: 10.	p. 616.	11: 19.	p. 80.
40: 7.	p. 267.	19. 25. 26.	p. 77.
45: 21. 24. 25.	p. 59. 60.	28.	p. 76.
59: 16-19.	p. 614.	12: 27.	p. 85.
60: 11.	p. 616.	34.	p. 79.
61: 2.	p. 160.	39.	p. 78.
63: 4.	p. 160.	38-40.	p. 536.
			Matth.

I N D E X

Matth. 15: 14.	p. 78.	Joh. 5: 44.	p. 363.
16: 1-4.	p. 536.	45. 47.	p. 2.
13. 4.	p. 78.	6: 47.	p. 76.
13-19.	p. 77.	69.	p. 76.
26.	p. 76.	7: 1-20.	p. 81.
18: 11.	p. 245.	12.	p. 79.
20: 28.	p. 77. 245.	8: 37. 40. 59.	p. 81.
22: 23-33.	p. 361.	40.	p. 80.
23.	p. 79.	44.	p. 78.
24: 14.	p. 615.	46.	p. 78.
26: 63. 64.	p. 536. 245.	9: 16. 24. 29.	p. 79.
	79.	10: 15. *	p. 245.
27: 52. 53.	p. 81.	20.	p. 79.
28: 1-6.	p. 81.	31.	p. 81.
2-7.	p. 539.	33.	p. 79.
18. 19.	p. 125. 285.	11: 25.	p. 361.
19. 20.	p. 539.	47. 48.	p. 284.
20.	p. 542.	48.	p. 83.
Marc. 9: 19.	p. 78.	48-53.	p. 362.
15: 16.	p. 539.	53. 57.	p. 81.
16: 15. 16.	p. 361. 363.	12: 19.	p. 284.
Luc. 1: 68.	p. 283.	14: 1. 3.	p. 361.
2: 11. 30.	p. 283.	19.	p. 361.
38.	p. 336.	17: 2. 3.	p. 361.
3: 1.	p. 337.	4.	p. 283.
22.	p. 76.	19: 7.	p. 79.
9: 41.	p. 78.	15.	p. 84.
11: 29.	p. 78.	30.	p. 283.
19: 11.	p. 245.	Act. 1: 3.	p. 539.
42.	p. 78.	8.	p. 125. 539.
23: 2. 5.	p. 79.	10. 11.	p. 81.
Joh. 1: 11.	p. 78. 285.	2: 1.	p. 365.
17.	p. 77.	1-4.	p. 77. 539.
29.	p. 77.	22-24.	p. 82.
2: 18. 19.	p. 536.	26.	p. 539.
3: 16-18. 36.	p. 361.	36-41.	p. 540.
20.	p. 362.	40.	p. 78. 247.
5: 16.	p. 81.	3: 12-15.	p. 82.
16-18.	p. 362.	4: 4.	p. 540.
18.	p. 79.	6.	p. 78.
17-47.	p. 245.	10.	p. 539.
24.	p. 361.	12.	p. 245.
28. 29.	p. 361.	13-17.	p. 284.
40.	p. 362.	16. 17.	p. 366.

Act.

LOCORUM SCRIPTURÆ.

Act. 4: 18-21. p. 364.
 5: 3. 34. 40. p. 122.
 13. 14. p. 540.
 14. p. 363.
 40. p. 364.
 7: 55-60. p. 366.
 58. 59. p. 122.
 8: 3. p. 122.
 5-8. p. 366.
 12. p. 363, 540.
 15-17. p. 366.
 36. 37. p. 363.
 9: 1. p. 122.
 31. p. 561.
 33-42. p. 366.
 10: 4-46. p. 78.
 44-46. p. 366.
 11: 18. p. 539.
 12: 1-4 22. 23. p. 561.
 2. p. 122.
 19. p. 561.
 13: 2. p. 542.
 40. 41. p. 130, 287.
 41. p. 252.
 44-45. p. 541.
 45-46. p. 365.
 46. p. 286.
 46-48. p. 126.
 15: 8. 9. p. 539.
 16: 6. 7. 9. 10. p. 542.
 9. p. 122.
 26. p. 542.
 30-33. p. 363.
 19: 6. p. 366.
 9. p. 365.
 12. p. 78.
 13. p. 85.
 20: 28. p. 77.
 21: 20. p. 539.
 22: 24. p. 122.
 23: 11. p. 542.
 24: 14. 15. p. 361.
 27: 23. 24. p. 542.
 28: 25-27. p. 130.

Rom. 1: 4. p. 246, 537.
 16. 17. p. 361.
 4: 25. p. 537.
 6: 4-8. p. 537.
 9: 6-15. p. 541.
 31-33. p. 361.
 10: 1-4. p. 361.
 4. p. 283.
 18. p. 285.
 19. p. 690, 100.
 125.
 11: 1-5. p. 541.
 11-14. p. 126.
 24. p. 615.
 12: 19. p. 161.
 15: 10. p. 181.
 19. p. 126.
 1 Cor. 11: 23. p. 284.
 15: 6. p. 82.
 9. p. 122.
 20. p. 537.
 26. 54-57. p. 537.
 2 Cor. 2: 14. p. 560.
 3: 18. p. 560.
 4: 4-6. p. 560.
 6: 7. p. 560.
 9: 13. p. 560.
 10: 3-5. p. 560.
 11: 23-27. p. 542.
 Gal. 1: 13. p. 122.
 2: 7-8. p. 560.
 4: 2-4. p. 336.
 Eph. 1: 7. p. 245.
 10. p. 336.
 Phil. 2: 15. p. 78.
 3: 3. p. 365.
 Col. 1: 6. p. 126.
 23-27. p. 539.
 1 Theff. 2: 14-16. p. 122, 542.
 15. 16. p. 286.
 16. p. 130.
 2 Theff. 2: 6. 7. p.
 1 Tim. 1: 13. p. 122.
 13-23. p. 540.
 K k k k
 I Tim.

I N D E X.

1 Tim. 1: 15.	p. 245 ^a .	Apoc. 6: 12-17.	p. 138.
3: 16.	p. 361.	7: 13-17.	p. 613.
Tit. 2: 14.	p. 77.	11: 15.	p. 616.
Hebr. 1: 2.	p. 336.	18.	p. 468.
3.	p. 560.	12: 5.	p. 569.
2: 2-4.	p. 585.	15. 16.	p. 580.
3.	p. 366.	13: 1. 2. 11. 12	p. 463.
3. 4.	p. 539.	2.	p. 150.
7: 25.	p. 283.	15: 3.	p. 138.
8: 6-13.	p. 246.	16.	p. 458.
10: 14.	p. 283.	18: 3.	p. 456.
30.	p. 161. 164.	7. 8. 23.	p. 468.
1 Petr. { 2: 24.	p. 77.	20-24.	p. 138.
3: 21.	p. 538.	19: 2.	p. 138.
1 Joh. 2: 25.	p. 361.	19. 20.	p. 468.
5: 11.	p. 361.	22: 2.	p. 615.

I N D E X R E R U M E T V E R B O R U M.

A.



*Abominatio*nes, Sacrificia
sine fide oblata. pag.

62

Absorptio terra per ignem
iræ Dei. p. 104

Abundantia donorum Spiritus &
cognitionis gloriæ Dei confi-
derata, ut causa frustranei
laboris pro Antichristo. p. 438

Abusus imaginum in plebe notatus.
p. 488

Abyssus. p. 572

Accumulatio malorum. p. 104

Acuere gladium. p. 176

Adam Typus Christi. p. 391

Admiratio. p. 250

Adolere everriculo suo. p. 302.
303

Adventus Christi in carnem. p.
532

quo usque se extendat. *ibid.*

Edificatio urbis in sanguine. p.
433

Egrè facere Deo p. 62. 63.

Enigma. p. 382

Erunna, quid? p. 297
eum intueri de Deo negatur.
ibid.

Agri Gomorrhæ. p. 155

Alæ aquilina symbolum potentie
& auxilii Dei. p. 49

Alienare à Deo gloriam. p. 113

Alieni ad zelum provocantes
Deum. p. 62

Aniatus, quo sensu morbus di-
catur? p. 107

Ambulare quid? p. 574

Angelus faciei Dei, legatus Dei in-
creatus est. p. 70

Idem angelus fœderis. p. 71

Metator filius Dei, Jehova
appellatus. p. 50

Angulare. p. 110. 111

Anima pro mentis desiderio. p.
377

Sede amoris. p. 344

Ejus dilatatio. p. 378

Quomodo non recta dicatur
in homine? p. 343. & Seq.

Annona desectus, emblemata abla-
ti

Kkkk 2

- Scopus. p. 516
 Elegantia poetica. p. 517
 Ufus. p. 518
 Divisio generalis. p. 519
 & seq.
- Captivitas Babylonica* quædam populi expurgatio foret. p. 281
 Ejus supplicium, reatum populi carnalis damnans. p. 273
 Præparatio operis Dei, ad salutem adducendam decreti p. 274. 275
 Eam non abrupte spein conservationis & restitutionis religionis Mosaicæ, variis demonstratur argumentis. p. 307. 309
- Caput comatum.* p. 179. 180
 Falsæ ecclesiæ pro Antichristo. p. 179
 Nudationum. p. 180
 Pagorum Christi. p. 190
Carnem edere. p. 178
- Casus Antichristi* ex variis scripturæ locis probatus. p. 205. 206
 Ejusdem judicii ratio. p. 206
- Celsa* pro munimentis. p. 606
 Ea calcare. p. 607
 Terræ quid notent? p. 51
- Chaldaei futuri possessores* Monarchiæ. p. 255. & s.
 Eorum gens quænam? p. 254
 Instrumentum judicii div. à prophetis prædictum. ibid.
 Truculenti. p. 255
 Expediti. ibid.
 Eorum erectio non infert extinctionem cultus & populi.
- Christus*: ejus Deitas in canticò
 Mosis asserita p. 8.
 Ejus ignorantia futura causa apostasiæ Judæorum. ibid.
 Ante incarnationem ut angelus faciei cognitus. p. 6
 Dux, ut Deus exercituum descriptus. p. 546
 Præco futurus. p. 323. 324
 Rupes cognationis Israël. p. 65
 Illum infamiâ notarent & morte afficerent Judæi. p. 60. 61
- Civitas* regno Christi contraria. p. 431
 Eam compingere, quid? p. 432.
 Ejus constitutio per injustitiam. p. 433
- Clamor lapidis* ex pariete & responsio trabis ex ligno, quid significant? p. 419
- Cognitio uberior* in regno ecclesiæ probita. p. 207
Cognoscere gloriam Jehova. p. 437
 Ad eam pertinet sui manifestatio, ut solum ecclesiæ caput. ibid.
- Collum depressio.* p. 552
Comedere, quid improprie significet? p. 592
 In occulto, pro clandestinis artibus consumere. ibid.
- Commissio ventris* ut adjunctum misericordix. p. 595
Confidere sibi super Simulachro. p. 474

I N D E X R E R U M

<i>Confugere ad rupem.</i>	p. 168	<i>Ulionum.</i>	p. 180
<i>Confugium ad simulachra vim iræ</i>		<i>Dei loco esse, quid & quo</i>	<i>sensu dicatur?</i> p. 269
<i>Dei includit.</i>	p. 476	<i>Dies angustia, cui opposita salus</i>	
<i>Conservatio populi in deserto.</i>	p. 48	<i>Christi.</i>	p. 596
<i>Consilia principum vana contra Dei</i>		<i>Iræ & vindictæ cum anno ac-</i>	
<i>consilium.</i>	p. 264	<i>ceptionis conjunctus.</i>	p. 528
<i>Consolatio fidelium in regno eccle-</i>		<i>Dii ante ignoti & novi.</i>	p. 63. 64
<i>siæ major.</i>	p. 207	<i>Direptiones.</i>	p. 388
<i>Consumptio telorum Dei.</i>	p. 106	<i>Dissolutio gentium.</i>	p. 551
<i>Contentio pro repræhensione pro-</i>		<i>Ejus consequens fuit disjectio</i>	
<i>pheticâ.</i>	p. 239	<i>montium æternorum.</i>	ibid.
<i>Conversio Judæorum & gentium u-</i>		<i>Dissipare ecclesiam.</i>	p. 591
<i>niversalis cum regno ecclesiæ</i>		<i>Distinctio finis creationis hominis à</i>	
<i>fatura.</i>	p. 207. 208	<i>sine creationis piscium maris.</i>	p. 299. 300
<i>Cornua exercitus quid?</i>	p. 515	<i>Dolus mendacii.</i>	p. 472
<i>Corripere de Deo dicitur.</i>	p. 294	<i>Domus Dei vocatur templum.</i>	p. 412
<i>Cortina terræ Madian.</i>	p. 555	<i>Typus ecclesiæ N. T.</i>	ibid.
<i>Cunctari Christo tribuitur ex o-</i>		<i>Eam suam facere notatur</i>	
<i>pinione hominum.</i>	p. 327	<i>ut summum crimen.</i>	ibid.
<i>Cuschan, ejuque tentoria.</i>	p. 554	<i>Improbi.</i>	p. 579
D.		<i>Ductus Dei, beneficium Israeli</i>	<i>impensum.</i> p. 50.
<i>Dæmones, quinam?</i>	p. 63	E.	
<i>Denudare ad collum usque.</i>	p. 579	<i>Ebrietas, quid?</i>	p. 456
<i>Denudatio fundamenti ad collum usq.</i>	ibid.	<i>Ejus effectus in spirituali-</i>	
		<i>bus.</i>	ibid.
<i>Derelinquere Deum, crimen Israe-</i>		<i>Ecce.</i>	p. 434. 438
<i>lis.</i>	p. 59	<i>Edere carnem.</i>	p. 478
<i>Deitatis Filii negatio, crimen est</i>		<i>Efferre nidum.</i>	p. 485
<i>errantes ex regno Dei exclu-</i>		<i>Elenchus.</i>	p. 317
<i>dens.</i>	p. 118	<i>Enarrari dicitur de opere consum-</i>	
<i>Deus alienus qualis dicitur?</i>	p. 51	<i>mato.</i>	p. 252
<i>Mens.</i>	p. 290	<i>Equi Dei quid?</i>	p. 594
<i>Salutis, ut argumentum gau-</i>		<i>Equites, quinam laudati?</i>	p. 299
<i>dii consideratus.</i>	p. 604		Enpi
<i>Sanctus, est. Dux populi.</i>	p. 531		
<i>Solus vitæ & necis arbiter.</i>	p. 309		

E T V E R B O R U M.

Eripi ex manu Dei. p. 414
Eyericulum. p. 301
Eurus in Babylonia ventus exurens. p. 262
Excommunicatio à communione ecclesiz appellatur abscissio. p. 416
Excubias agere. p. 316
Exire verbum, pro publicari. p. 241
Expeditio Christi ducis per equitationem in equis expressa. p. 557
Expiatio terra & populi: specimen operis Christi, quo se assertorem & rupem ecclesiz probat. p. 187
Exultatio, qualis motus corporis. p. 603
Exultare in Jehova. p. 604.

F.

F *Acies Christi.* p. 547
Dei ejusque occultatio. p. 96
Jehovæ. p. 508
Fames inzer rigida Dei judicium. p. 106
Ficus symbolum pii hominis. p. 601
*Quomodo dicatur non flo-
 re?* p. 600
Fides justificans. p. 352
Quomodo se habeat ad justitiam & vitam. p. 349
Ejus explicatio. p. 352
Ejus cum vitâ spirituali nexus. p. 358. 359
Negatur esse in Judæis. p. 98

Fiducia carnalis, propriis incumbens vitibus, crimen lugendum? p. 268
Finis populi Judaici prædictus. p. 97
Pro ultimo dierum. p. 326
Fluvii, pro gentibus remotioribus. p. 556
Se contra populum Dei effundentes, quarum gentium sint symbolum? ibid.
Eorum inundationes, symbolum gravioris persecutionis. p. 569
Funeratores. p. 386
Forum Judaicum olim corruptum. p. 243
Frustratio laboris. p. 435
Fuga gentium, signum magnitudinis rupis. p. 186
Fundare Deo attribuitur. p. 294.

G.

G *Generatio distorta vocantur Judæi infideles.* p. 97
Gens perdita consiliis, quænam? p. 116
Stulta audit, quæ vexaret Judæos. p. 101
Gentium adductio ut bonum N. T. considerata. p. 306
Conjunctio cum Judæis. p. 181
Deprædatio. p. 389
Substitutio loco Judæorum. p. 100
Vocandæ antea non populus. ibid.
Gladius pro omni armorum genere. p. 108. 109
 Dei,

I N D E X R E R U M.

- Dei, quid? p. 176
 Ejus fulgor. ibid.
 Gloria pro decore Majestatis. p. 461
 Gog author angustiae populi dicitur. p. 598
 Contra quem Christus, Rex ecclesiae, oportunitate id exigente, movebit exercitum. ibid.
 Quae assertoris propugnatio consideratur ut medium finiendae angustiae. p. 599

H.

- H**abakuk propheta: cujus topographia. p. 212
 Vitae genus. p. 215
Hereditas mundi plenaria aliquandiu impedita, & in fine certaminum conferenda, quo schemate exprimitur? p. 132
Hanus. p. 301
Hasta Dei. p. 575
Hierosolyma Spiritualis objectum violentiae. p. 392. 393
Homo egenus quis? p. 592
 Cum reptili collatus. p. 300.

I.

- J**ehova, Deus exercituum, p. 433
 Certain in Deitate personam designans. p. 504
 Dominus, strenuitas hominis. p. 605
 Solus gubernat imperium raun-

- di. p. 293
Jeschurun, cur dicatur Israel? p. 57
Ignis symbolum zeli Dei. p. 102
 Succensus in naso Dei. p. 103
 Exardere dicitur usque ad orbem inferiorem. ibid.
Imagines (ut vocant consecratas) nullum habere Spiritum sibi assistenti evincitur. p. 478 &c.
 Valere quidem ad rei edocendae memoriam conceditur; ast cum sint tantum utilitatis politicae, demonstratur Pontificios male eas transtulisse in ecclesias, ubi tantum verbum Dei praedicandum & audiendum. p. 494. 495
Imbris cessatio. p. 571
Inclementia, indicium tyranni. p. 306
Inclusus & derelictus qualis? p. 167
Incorrigibiles Judaei antiqui. p. 240
Incrassari. p. 59
Inebriari Sanguine. p. 178
Infidelitas Judaeorum. p. 285
Inflammaré fundamenta montium. p. 104
Inimicus, pro Diabolo. p. 179
Inimici ecclesiae. p. 152
Itinera seculi notant continuos progressus. p. 553
Jubilum. p. 182
 Illud concitare. p. 181
Juda tribus apostatica sub templo primo. p. 76
Judi-

E T V E R B O R U M.

Judices. p. 153
Judicium pro judicii instrumento. p. 293
 Contortum, seu perversum. p. 243
Hostium Servorum Dei tribuitur rupi Salutis. p. 187
 Quale cultores imaginum maneat. p. 501
Vindictæ, cur argumentum lætitiæ? p. 183
Furamenta tribuum. p. 558
Justitia Dei retributiva. p. 161
Justus. p. 242. 354
 Fide ejus. p. 354. 355

L.

L *Actis* copia in terra Canaan. p. 55
Litari & exultare. p. 302
Lapides domus Dei pro hominibus credentibus. p. 419
Latibulum, qualis locus. p. 547
Roboris Christi. ibid.
Legatus faciei Dei, qui olim dux populi, ut capat novi populi descriptus. p. 550
Legislatio ad prudentiam faciens. p. 48
Leprosus, quomodo incedat? p. 180
Libamina in litera & spiritu. p. 169
Libanus pro templo ex cedris Libani confectio. p. 462
Liberatio ecclesie per paucos. p. 149
Libri prophetici Habakukj auctoritas. p. 216
 Editionis tempus. p. 217
 Occasio ad argumentum. p. 219

Schema. p. 220
Scopus. p. 221
Argumentum. p. 222
Divisio generalis. p. 222 & s.
Lignum, pro tabularo ex ligno factio. p. 418
Lucrifacere sibi lucrum notat studium hominis avari & quæstui dediti. p. 413
 Pro maximo vitio habetur in episcopo. ibid.
 Quod vitium prophetæ describunt ut principium corruptionis ecclesie N. T. ibid.
Lupi vespertini. p. 258

M.

M *Agister symphonie* in sabbis. p. 607
Majestas Christi ut Regis. p. 544
 Dei. ibid.
Manus symbolum virium. p. 115
 Elata, quo sensu dicitur? ibid.
 Dei. p. 174. 176. 414
 Populi Dei abiens. p. 156. 166
 Mari tributa quid sit. p. 572
Mare pro imperio aliquo universali. p. 556
Medium amorum. p. 526
Mel pro mellitis fructibus. p. 53
 Ejus copia in terra Canaan. p. 52
Memor misericordie quomodo Deus dicatur? p. 529
Memorie cessatio. p. 112
Mensuratio terre. p. 550
Mentiri nescius dicitur Christus. p. 326
Messias, cur causa justitiæ? p. 356

I N D E X R E R U M

Nym futurus merus homo ,
an etiam verus Deus? p. 67. 73
Metus de adventu Christi præscin-
dendo aut differendo per con-
trariam promissionem aufertur.
p. 333. 334
De Religione Mosaicâ per ere-
ctionem Chaldæorum ex-
stinguenda , promissione de
visione perpetuendâ tollitur.
p. 333
Molestia labor frustraneus delal-
sans sine fide. p. 235
Molitio Jehova. p. 524
Monarchiarum initium à vi præter
jus illatâ. p. 261
Montes & colles emblema regno-
rum & nationum. p. 551
Æterni. p. 552
Eorum disjectio. ibid.
Terror à conspectu Dei. p. 570
Mors emblema inferni. p. 378
Spiritualis. p. 291
Ejus remedium est gratia Dei
sanctificans. ibid.
Ejus oppositum est vita. ibid.
Ejus periculum, cui & quomo-
do piis per Chaldæos immi-
nuerit? p. 291. 292
Mozes actor in Cantico. p. 2
Multiplicare non sua. p. 383
Munimentum. p. 315
Munimenta fortissima vana Deo po-
pulum tradente. p. 264

N.

Nebucadnezar improbus cur
vocetur? p. 298

Rupes quomodo dicatur? p. 294
Nidus pro tuto habitaculo. p. 413
Ejus phrasis unde desumpta. ibid.
Notificatio operum Dei. p. 527
Quod ad erectionem regni
Christi maxime necessaria.
ibid.
Nudata pro pudendis revelatis.
p. 457
Nuditas, Symbolum abnegatæ
justitiæ Christi. p. 458
Eam conspiciendam præbere
quid? ibid.
Nutatio pedis hostium, quid? p. 162

O.

Oblivisci Deum. p. 65
Quomodo Deo attribua-
tur? p. 529
Obsignatum in archivis. p. 160
Occultatio faciei Dei à Judæis,
quale iudicium? p. 96
Ode erratica. p. 512
Olea, Symbolum pii hominis.
p. 602
Oleum, copiâ ingenti in terra Ca-
naan. p. 53
Operire, quid significet in causâ
iudicii, & quorsum metapho-
ra respiciat. p. 463
Cælos. p. 543
Opes per rapinam & injustitiam
acquisitas esse instabiles pro-
batur. p. 383
Oppressos iudicum iniquitate veram
constituere ecclesiam. p. 186
Orbare, pro orphanos facere pa-
rentum ablacione. p. 109
Osons

E T V E R B O R U M.

<i>Oves Dei.</i>	p. 177	tur?	p. 165
<i>Oves symbolum fidelium virium minorum.</i>	p. 602	<i>Piscinæ hama, fagenâ & evericulo symbolum variorum modorum subigendi gentes & populos.</i>	p. 110. & seq.
<i>E caulâ excisâ.</i>	p. 601	<i>Populus pro majori principatu.</i>	p.
P <i>Parabola.</i>	p. 380	<i>Pro variâ populi Dei tribu.</i>	p. 434
<i>Parâs veloces.</i>	p. 258		p. 389
<i>Paries, unde construatur?</i>	p. 417	<i>Christi, divisus in tribus ad exemplum Israelis antiqui.</i>	p. 589
<i>Parturire populum Israelis Dei est.</i>	p. 65	<i>Christianus ex Judæis & gentibus sub Christo militans describitur ut ingens multitudo.</i>	p. 381
<i>Pascua lauta in terrâ Canaan.</i>	p. 55	<i>Dei.</i>	p. 164
<i>Peccare in animam alicujus.</i>	p. 417	<i>Salus ejusdem, quid.</i>	p. 577
<i>Peccatum sub nomine mali.</i>	p. 296	<i>Egressus Dei ad eam.</i>	p. 578
<i>Peccata populi adventum Christi differre non potuisse, pluribus probatur.</i>	p. 329. &c.	<i>Expiatio per fidem.</i>	p. 184
<i>Pedes instrumenta itinētis, sunt pedes Evangelizantium.</i>	p. 605	<i>Regni Dei ut instrumentum retaliationis.</i>	p. 390
<i>Horum pedes cum pedibus cervarum comparati.</i>	ibid.	<i>Portatio Israelis opus Dei seu Angeli læderis.</i>	p. 50
<i>Persidia ut summum in homine temulento vitium notatur.</i>	p. 376	<i>Potare alium in malam partem quid sit?</i>	p. 454
<i>Persidus, qualis sit?</i>	ibid.	<i>Potator socii, quis?</i>	p. 453
<i>Pessilentia ut præambulo judiciorum Dei & index appropinquantis adventus inter gentes.</i>	p. 548	<i>Potestas gentium delenda.</i>	p. 149
<i>Pestis inter severa Dei judicia.</i>	p. 107	<i>Potus scortationis emblematicè proponitur.</i>	p. 454
<i>Petra ecclesie præ petrâ hostium.</i>	p. 151	<i>Præputium nota gentilismi Cordis, quid?</i>	ibid.
<i>Ejus mella fluunt in terrâ Canaan.</i>	p. 52	<i>Ostentare.</i>	ibid.
<i>Pænitere, quo sensu Deo adscriba-</i>		<i>Præstolari.</i>	p. 328
		<i>Promissio cognitionis amplioris sub N. Γ.</i>	p. 435
		<i>Ea comparatur cum aquis mare operientibus.</i>	p. 436

I N D E X R E R U M.

<i>Propheta</i> quis olim dictus fuerit ?	habitu.	p. 395. &c.
p. 215. 226. 227	<i>Rupes ecclesia</i> prae rupe	<i>hostium.</i>
<i>Protellio Dei.</i>	p. 171	p. 151
<i>Proventus terra</i> , quomodo negatur vitibus?	p. 600	p. 149. 151
<i>Proventus agri</i> edere est quietis & pacis.	p. 52	Suos vendens. p. 149
<i>Prudentia gentibus</i> & Pseudo-Christianis negata.	p. 117	Salutis, sospitator populi. p. 59
<i>Pudor.</i>	p. 415	S.
<i>Pulverem colligere</i> , quid in arte militari?	p. 265	S acrificia post mortem Christi à Judæis oblata, fuerunt abominaciones. p. 84
<i>Pupilla oculorum</i> symbolum <i>rei</i> charissimæ.	p. 48	<i>Sagena.</i> p. 301
<i>Puritas Dei</i> in quo consistat.	p. 295, 296.	Eam evacuare. p. 305
Q.		Suz sagenæ sacrificare. p. 302
Q uare interrogativè positum, causam viarum Dei denotat.	p. 299	<i>Sagitta Dei.</i> p. 177
<i>Quousque</i> , vis vocis eruitur.	p. 384	<i>Salus</i> quæ tantopere flagiturat à vate, est salus per Christum adducenda. p. 330-334
R.		<i>Sanare</i> Deo attribuitur. p. 174
R ealcitrare tribuitur Israël.	p. 58	<i>Sanctitas Dei</i> involvit justitiam Dei vindicativam. p. 297
<i>Recordatio</i> oblivioni opposita.	p. 529	Israëlis. p. 291
<i>Requies ecclesia ultima.</i>	p. 207	Major in regno ecclesiæ adest. p. 207
<i>Respondere</i> clamanti. Deo adscribitur.	p. 418	<i>Sanguis</i> , pro reatu sanguinis. p. 391
<i>Resurrectio mortuorum.</i>	p. 173	Adami pro crimine cædis Christi à Judæis & gentibus perpetrato. p. 464
	p. 174	<i>Servorum rupis.</i> p. 182
<i>Retributio justitiæ</i> div. seu talionis.	p. 161. 177	Eum ulcisci, Deo tribuitur. p. 183
<i>Rex Chaldeorum</i> positus in iudicium.	p. 292. 308	<i>Uva</i> , cur vinum dicatur? p. 56
<i>Romanum imperium</i> pro universalis		<i>Sapientia neglectus</i> , quid in gente malefanâ. p. 145
		<i>Satiari ignominia</i> prae honore. p. 459

ET VERBORUM.

<i>Sauvare</i> dicitur Deus. p. 174	bare solis. p. 545
<i>Scenam</i> tertiam Cantici <i>Mosis</i> spectare tempora certaminum & triumphii ecclesie N. T. p. 134	<i>Spoliatores ecclesie</i> in prophetis de- scripti, ut credentibus ut spo- liantur traditi. p. 390
Ejus scopus. p. 140	<i>Stare super custodiam.</i> p. 316
Poëtica fictio. p. 141	<i>Statio</i> , cur custodia vocetur? p. 315
<i>Scriptura</i> est medium multiplican- di & conservandi rei memo- riam. p. 318	<i>Statutum tempus</i> pro tempore ad- ventui Christi destinato. p. 321
<i>Semen Abrahami</i> , objectum mi- sericordie Dei. p. 529	<i>Strepitus persecutorum</i> contra re- gnum Christi indicat tempus silentii nondum adesse, sed imponendum post iudicium Anti-Christi. p. 510. 511
Ejus misericordie opus & ef- fecta. p. 529. 530	<i>Stupor.</i> p. 250
<i>Servi Dei</i> , quinam audiant? p. 165	<i>Subducere se.</i> p. 346
<i>Silentium orbis</i> varia supponit. p. 507. & seq.	<i>Sublatio manus</i> jurantis ut sit? p. 175
<i>Silere</i> , Deus quomodo dicatur? p. 298	<i>Surgere.</i> p. 387
<i>Simulacri</i> descriptio. p. 471	Quo sensu Deo attribuatur. p. 170
Sub ligno & lapide immoto propositum. p. 475	T.
<i>Simulacra</i> inania & muta. p. 474	<i>Tabula.</i> p. 318
Ea populum docere non pos- sunt. p. 477.	<i>Tela Dei</i> Symbolum calani- tatum. p. 505
Eis utendum non esse ut do- ctoribus probatur. p. 491.	Lucida. p. 575
	<i>Templum</i> , Symbolum ecclesie. p. 505
<i>Sodoma & Gomorra.</i> p. 155	Jehovæ. p. 504
<i>Speculator</i> quis dicatur? p. 315	Sanctitatis Dei. 505
<i>Spes</i> , ejus natura. p. 327	<i>Tempus</i> male tractati Christi in- ter Assamozorum felicia tem- pora & ultimum Reip. Jud. exterminium positum. p. 82. 83
<i>Spem populi</i> in Babylonia non e- vanuisse probatur. p. 311. 312	<i>Terra</i> , pro qualibet terra regio- ne. p. 398
<i>Spernere populum</i> contumacem, quo sensu dicatur Deus? p. 94	Pro universi orbis hominibus p. 398
<i>Splendor Christi</i> collatus cum ju-	

I N D E X R E R U M

sine discrimine.	p. 506	Inter Judæos piis imminens.	p. 238
Pro Palæstinâ.	p. 184		
Eam expiare.	ibid.		
Pro terrâ Canaan.	p. 391		
Quæ monumentum furoris gentium percontaminationem cultus Idololatriæ.	p. 391		
Commendata à fructibus a-			
gri, scil. ficu, vite & oleâ.	p. 599		
Eadem descripta ut abundans melle.	p. 52		
Oleo.	p. 53		
Lactæ & butyro nec non pa-			
scuis & tritico.	p. 55		
Vitæ.	p. 56		
Terror.	p. 109		
Theman, ejusque situs.	p. 533		
Thesauri ingentes à tyranno ini-			
que corrali, cum æris alieni copia comparati.	p. 385		
Timere, quo sensu Deo tribua-			
tur.	p. 113		
Timor.	p. 522		
Trabes tabulata fulcientes sunt sym-			
bolum protectorum ecclesiæ.	p. 419		
Transire notat trajectum flumi-			
num.	p. 267		
Triticæ copia in terrâ Canaan.	p. 55		
Truoratio gentium effectum iræ div-			
	p. 577		
Triumphus antiquorum cum irrifio-			
ne ducum.	p. 263		
Tyrannus comparatus æris alieni			
acceptori.	p. 385		
Piscatoribus comparatus.	p. 300		
		V.	
		Vanitas idolorum, super-	
		stitutionem, & religionem falsam	
		notat.	p. 235
		Vanitates sunt ceremoniæ post ad-	
		ventum Christi.	p. 99
		Velleitas in Deo male probata ex	
		optativo dicendi genere.	p. 146
		Vendere suos, ut rupes hostium di-	
		catur?	p. 149. 150
		Venenum serpentum poena.	p. 108
		Venire de Christo.	p. 328
		Venendo venire significat varios ad-	
		ventus gradus.	p. 329
		Ventus symbolum impetus hostilis.	
			p. 266, 267
		Vexatio seu persecutio, quam à fra-	
		tribus paterentur discipuli	
		Christi, prædicta.	p. 95
		Causa sprete populi & nota ju-	
		dicii imminenti.	ibid.
		Victimæ symbolum spiritualium	
		oblationum.	p. 169
		Videre, quo sensu Deo tribuatur.	
			p. 93. 97. 165
		Malum pro experiri.	p. 236.
			316
		Quomodo Deo adscribatur &	
		de Deo negetur.	p. 296
		Vites, symbolum pii hominis.	
			p. 601
		Vivum, symbolum doctrinæ.	p.
			157
		Pro	

E T V E R B O R U M

Pro viro vino dedito.	p. 374	<i>Viro in aeternum</i> juris-jurandi div.	
<i>Viri superbi</i> descriptio.	p. 376	formula.	p. 175
<i>Vis Libani</i> pro subversione templi.	p. 462	<i>Ultio divina.</i>	p. 160. 177
<i>Visto futura.</i>	p. 320	<i>Ultionem sumere.</i>	p. 180
Varia ejus significatio.	p. 319. 320	<i>Unctus Dei.</i>	p. 578
Prophetica quznam fuerit? p.	215. 216	<i>Vomitus ignominia.</i>	p. 461
<i>Vita Christi è mortuis</i> , ut opus Dei		<i>Uva venenata</i> symbolum malo-	
considerata.	p. 524. 525	rum doctorum.	p. 157
<i>Spiritualis</i> per excellentiam vi-		<i>Uvarum</i> usus.	p. 600
ta vocatur, & quomodo? p.	357	<i>Vulnerare</i> dicitur Deus.	p. 174
Ejus spes facta justis per fi-			
dem Christi.	p. 358	Z.	
<i>Vitis</i> symbolum populi Dei.	p. 155. 601	Z elus Dei, quid? p. 61. 62	
Sodomæ symbolum falsæ ec-		Eum concitare per non	
clesiæ.	p. 155	Deum.	p. 98
		Ad zelum provocare quen-	
		quam.	p. 61
		Ad zelum provocandi Judæi	
		per non populum.	p. 99.
			100.

I N D E X HISTORICUS.

A.



*B*enignitas faciei Dei à Judæis Christum non recipientibus. p. 123

Angeli testes magnitudinis Christi facti in ejus resurrectione & ascensione in cælum. p. 81

Angelolatriæ rei sunt Judæi, in Christum refractarii. p. 86. 87

Antichristi manifestatio, ecclesiæ ejusque saluti damnosa p. 585. 586. moderata denudatione colli ejus. p. 586. 587

Apostasia decem tribuum. p. 76

Arriana hæresis ortus & progressus. p. 194. & s.

B.

*B*abylonica monarchiæ primordia posita in Nebucadnezare primo. p. 276

Babylonis spiritualis fundamenta fuisse in cæditibus & injustitiâ collocata, ex historiâ Papatus evincitur. p. 441. 442

Bellum Judæorum cum Romanis. p. 123

C.

*C*onstitutio Babylonica incipiens ab anno Jojakimi quarto cum abductione nobilium, & quorundam vasorum templi. p. 277

Caroli Magni studia pro instaurandis literis, & conservatione cognitionis theologicæ. p. 583

Chaldaeorum Regis studia contra fidem ecclesiæ judaicæ in erectione colossi aurei. p. 311.

Christum veniendo venisse pluribus probatur. p. 337. 338

Christiani ut tempore Constantiniani sæneratores facti depinguntur. p. 409

Calites sub morte Christi testes magnitudinis ejus facti. p. 81

Cognitionis incrementum, ut per omnes terras obtinuerit? p. 127

Conservatio reliquiarum gentis Judaicæ. ibid.

Credentes ex Judæis & gentibus in unum populum collecti. p. 363. Ex Judæis, judicio divino in obstinaces exempti. p. 369. 370

Cultus daemoniorum inter Judæos. p. 84.

Deitas

INDEX HISTORICUS.

D.

Deitas filii non agnita à pseudo-Christiis, hæc in parte Judaizantibus. p. 116

Damenum cultus, quomodo obtinuerit inter Judæos posteriores. p. 84

Discipulorum Christi vilitas ex vitæ genere. p. 77. ratio scandalii in Judæis. p. 80

E.

Ecclésiæ reformata libertas restituta. p. 202. *liberanda* à persecutionibus: cujus spei fundamenta asseruntur. p. 611. 616

Ultima periodi quies à persecutionum molestiis probatur. p. 207

Episcoporum ambitio & luxus describuntur. p. 421. Horum studia in sedibus exaltandis p. 424 profluentia ex consilio se eripiendi ex potestate secularium. p. 425 & s. Temeritas in excommunicandis dissentientibus. p. 427 Undè piorum gemitus. p. 428

Euangelium regni Christi sub Monarchiâ quartâ iaitium sumpsit. p. 394 Eiusque promotionem gentes impedire non potuerunt. p. 563

Expurgatio populi Judæici per Chaldæorum immissionem promotâ. p. 281.

F.

Fides Christo & euangelio à Judæis negata. p. 285

G.

Gallica persecutio nostri temporis iniquior clerum facit judicem: & ejus pravæ artes. p. 610

Gentium vocatio ad fidem euangelii. p. 125 utque Judæorum pertinacia ei ansam obtulerit. p. 126. Adductio cum Judæis in unum corpus. p. 379.

Gentes infideles Constantini tempore fugere coactæ. p. 189 Judicio Dei sub Licinio & Juliano sublatæ. p. 193, 194

H.

Hereticis, Antichristum sub reformatione terrefaciendos. p. 611, 612.

Hierosolymatum expugnatio & subversio prima, per Chaldæos facta. p. 279

Hungarica persecutio nostri temporis. p. 609

I.

Idololatria in variis mundi plagis extirpata. p. 585

Jesus in tempore ut Christus venit. p. 337 & s. quoad vitam irreprehensibilis. p. 78 ejus opus perfectum: quippe qui peccatores convertit, legem implevit, peculium redemit, atque variis gratiæ donis consummavit. p. 77. Comprobatur verus Dei filius, & rupes salutis. p. 76 à Judæis malè exceptus. p. 82, 83 Convitiis petitus; & coram

M m m m

ju-

judice accusatus, p. 79. Imò ad
 necem per modum supplicii ra-
 ptus. p. 80. 81. Adductor salu-
 tis. p. 282 &c. Justificatus sub
 ejus resurrectione testimoniis ecce-
 litum. p. 81. 82.

Jesuitarum pessima dogmata, de so-
 là religione Romanâ tolerandâ:
 & pactis protestantibus non ser-
 vandis. p. 203. 204. perpetui prin-
 cipum incitatores ad bella prote-
 stantibus inferenda. p. 610

Imagines demonstratæ, ut quæ ec-
 clesiæ nunquam utiles fuerunt,
 sed noxiæ. p. 487. 488

Incredulitas Judæorum. p. 285

Introductio populi in Canaan collati cum
 introductione novi populi in hæ-
 reditatem mundi. p. 534

Ira Dei in Judæos, ut misericordiæ
 locus detur, non nihil dilata. p.
 547 per prolongationem fœderis
 inter Romanos & Judæos p. 547

Judei ab Angelo sceleris suscepti
 in deserto, ducti, cibati, de-
 fensi & edocti. p. 74. In terram
 omnibus instructam bonis intro-
 ducti. p. 74. 75. Eorum status
 variè crescens, sub triplici con-
 ditione, sub tabernaculo, templo
 primò & secundo. p. 75. Ingrati-
 tudo sub iudicibus & Regibus,
 peccans in cultu celsorum & ido-
 lorum. p. 75. à Nebucadnezare
 subacti, & abducti. p. 277 &c.

In Ægyptum profugi ferè omnes
 delecti paucis triumpho servatis. p.
 280. In Babyloniâ ad idololatriam
 testati. p. 281. Ex eâ per Cy-
 rum sunt liberati. p. 282

Increduli Jesum non acceperunt:
 stulti, & gens perversa, cum So-
 domitis comparata. p. 78. 79. Cum
 stupore viderunt opera Christi. p.
 283. 284. Se Christo subducentes

à corpore ecclesiæ separati sunt. p.
 364. Ita rejecti, ut eorum vice
 gentium facta sit assumptio. p. 100

Omni gratiâ boni fructibus des-
 tituti sunt. p. 367. Apostasiæ &
 impietatis poenâ dederunt. p. 368

Reliquæ cernuntur per orbem pa-
 lantes p. 125 &c. Cur potius ita
 dispersi, quàm funditus deleti sint?
 p. 114. Seculo secundo duce Bar-
 cochab tumultuantur, & Christi-
 anos persequuntur: sed ab *Hadrina-*
no cæsi miserè pereunt. p. 564. 565

Judicium Dei executioni mandatum
 in Gentes, & thronum imperiî Ro-
 mani. p. 407. 409. In Judæos
 cum primâ evangelii expeditione.
 p. 561 & s. p. 541.

Judaizantes heretici tuere Ebionitæ
 &c. p. 129.

Juramentum tributum Constantini tem-
 pore assumpta in dictum militare.
 p. 567

Justi ex fide, per dona spiritus san-
 cti probati, ut sint vitæ spiritua-
 lis participes. p. 365. fuerunt ge-
 nuini Christi discipuli. p. 361
 eam justitiam rejicientes facti
 sunt inimici Christi. p. 362

L.

Liberatio populi Judaici ex capti-
 vitate Babylonicâ. p. 282.

M.

Martyris in variis mundi parti-
 bus & regionibus à Christia-
 nis passa. p. 200. 201

Maxentius à Constantino superatus.
 p. 190

Maximinus à Licinio superatus. p. 191

Monarchia quartæ crimina, vindi-
 ctam Dei provocantia. p. 404. &c.

Mubammed quando ortus fuerit? &
 quid ejus sectatores de Christo
 sentiant? p. 196

N.

Nebucadnezar primus (qui Nabopolassar) regnum Chaldaeorum suscepit & contra Scythas defendit. p. 276 per filium Ægyptium ad Cercusium superavit, atque intra triennium Syriam adiutumque Ægypti occupavit. p. 277
Secundus, qui & magnus, prioris filius, parenti succedens, Scytharum expulsionem, Ninivis expugnationem, & Assyriæ cum Medo divisionem fundamenta jecit monarchiæ Chaldaicæ p. 277. 278 Judæos rebellantes planè subegit. p. 278.

O.

Oconomus fastuosus post gentium fugam per avaritiam quæritus faciens, ostendit in episcoporum artibus ad opes corradas. p. 420 &c.

Ordines in papatu superiores & inferiores fulcra ut sint cathedræ Romanæ ? p. 444

P.

Papam Romanam esse Antichristum, ex historiâ papatus demonstratur. p. 437. ejus elatio supra omnem potestatem mundanam. p. 440. sub specie vitæ introduxit doctrinam hæreticæ. p. 197. Idololatriam nefandam. p. 198. & tyrannidem in conscientias haud ferendam. p. 199

Pax ecclesiæ sub Constantino, absorbitis persecutionum fluvius. p. 580

Periodus N. T. prima incipit à gloriæ Christi ebuccinatione in pentecostè. p. 559. cum summâ luce evangelii. p. 560. & expeditione Christi ad subjectionem mundi. p. 560. quæ facta est in exitu Apostolorum, orbem inter se dividendum. ibid. continet quo-

que expeditionis successum, Christo credentes contra omnes machinas defendente. p. 560. 561

Quarta tenebras in vexit in ecclesiam. p. 581 sub quâ se extulit Antichristus in ecclesiâ. p. 582 aliqui lucis tamen sunt conservatio apud varios. p. 582. 583

Persecutio, quam passâ est ecclesia primâ à Judæis. p. 122 alia passâ à gentibus. p. 128 & ab Antichristo. p. 199. 610

Ultima, quousque se sit extensura. p. 203

Poculum seditationis, ut obtulerint Clerici in Papatu & præsertim Jesuitæ suis artibus, quibus conantur protestantes reducere ad Papismum. p. 465 Quibus operam navant vi externâ politici. p. 466 Crimen exaggeratur. p. 467 &c. julticium in eos venturum asseritur. p. 468

Pontificem habere jus in omnia regna mundi, hypothesis Jesuitica est multas machinationes pariens. p. 204. 205

Populi pro sede pontificiâ olim frustra belligerantes & cum suo damno recensentur. p. 444-448.

Prædicatio evangelii salutis. p. 284

Præfagia excidio Keipl. Jud. præmissa. p. 130.

R.

Reformatio cognitionem gloriæ Dei restauravit, quâcum potestas Papæ imminuta & multis in locis abrogata est. p. 449. 450

Reformati ex Babylone spirituali egressi, in varias quasi tribus distincti sunt. p. 608

Regni, seu auxilio mundano destituti, multa gravia à papatu ferunt. p. 609

Religio Pontificia ad lucrum injustum

M m m m 2

com-

INDEX HISTORICUS.

- comparata. p. 442 &c. faciens ad luxum &c. pompam. p. 444
- Respublica Judaica ultimum excidium à Romanis passa.* p. 124
- Resurrectio Christi verè facta probatur.* p. 539 &c. quidem in medio annorum. p. 538
- Innotuit omnibus salvandis, &c. fide suscepta; quæ ex auditu nata divinæ innitur auctoritati. *Ibid.*
- Varios habet fructus, *respectu Christi.* p. 536. 537 *respectu salvandorum.* *ibid.*
- Indicium ejus est Judæos Deum ad iram provocasse.* p. 540
- Romani Judæis fuerunt alieni Amasii.* p. 83. gloriam debellatæ gentis Judaicæ ad Jovem Capitolinum transferentes. p. 128 Acerbissimi religionis Christianæ persecutores facti. p. 128
- Principes, variis vitiis notati, quibus ut characteribus signantur.* p. 400-403 &c.
- Romanum imperium gentilitium retinaculum Antichristi.* p. 407
- Ejus latitudo. p. 394 nec non divisio sub Diocletiano. p. 581 quibusque æmulationibus & bellis ea divisio ansam dedit? p. 581
- S.
- Salus, quomodo per Jesum adducta?* p. 282 &c.
- Sedere ad dextram D. N. J. C. quibus argumentis credant Christiani.* p. 539
- Sedes Romana populo quassata per reformationem Lutheri, aliorumque.* p. 449
- Separatio facta cum evangelio inter Judæos carnales & spirituales.* p. 286
- Simulacra in primitivâ ecclesiâ non admitti nisi apud hærelcos.* p. 431
- Pictura non admittit vel in usum historicum, nisi inter Ponticos & Cappadoces, historias martyrum apud eorum monumenta pictas, representantes: quod cum transiret ad historias biblicas & quidam transferrent ad ecclesias suos habuit contradicentes.* p. 402. Cultus imaginum tacite irreperens contra monita prudentum. p. 482. 433
- Historia de triplici circa simulacra controversiâ seculo octavo nata.* 483-385. Sententia de adorandis simulacris à Pontificis suscepta. p. 485. 486. Sententia de admittendis iisdem pro libris laicorum, & ob multimodas alias utilitates in ecclesiâ discutitur. p. 486-500
- T.
- Templi primi desigratio.* p. 279
- secundi deletio.* p. 129.
- Temporis praesentis initium ad Reipublicæ Judaicæ finem vergere.* p. 336
- V.
- Vires proprie in Judæis damnatæ.* p. 268-270
- Vitio sub captivitate Babylonica & sequentibus status Judaici concussionibus, conservata & emergens.* p. 334-336
- Vita ex mortuis Christo restituta, argumentum infinitæ potentiae, & constantis amoris Dei.* p. 535-536.
- Vocatio gentium.* p. 125 & quomodo Judæorum pertinaciâ ei ansam dedit. p. 126.
- Z.
- Zedekia Regis oppositio contra Chaldaeos, ejusque eventus tragicus.* p. 278. 279

SALOMONIS VAN TIL
THEOL. DORDRAC.
DISSERTATIO

PARADOXA
HISTORICO-CHRONOLOGICA

De

ANNO MENSE ET DIE NATI CHRISTI.

Quâ, quæ hætenus de

ÆRA NATI CHRISTI

Argumentis parum solidis prolata sunt, discutuntur: annus, mensis atque dies mortis Herodis eruuntur: nec non verum nati Christi tempus (ad ÆRAM vulgarem reformandam) ex ipso evangelio statuminatur, cumque omnibus characteribus componitur.



PRÆFATIO.

A D

LECTOREM.

E Pimetri loco Phosphoro nostro Prophetico
subjucimus hanc nostram dissertationem para-
doxam, Theologico-chronologicam, de verâ
nati Christi Ærâ, seu de nativitatâ Christi ve-
ro anno, mense, & præter propter die, deliberantem.
Indagatio sanè haud inutilis: quamvis enim hujus quæstio-
nis decisio non sit de fide, & Christiano homini satis sit cre-
dere Dominum nostrum Jesum Christum in plenitudine
temporis à patre missum, sub Augusto natum, sub Tibe-
rio crucifixum, omnes implevisse caractères, quos
scriptura Prophetica in futuro Messîâ postulat. Nibi-
lominus ad accuratiorem hujus problematis definitionem
& fidei nostræ assertionem, ejusque adversus infidelium
criminationes defensionem, haud parum facere putan-
da est: ea enim vivitur atas, quâ Scepticorum (nisi
rectius dixerò Scopticorum) hominum turba, ad ve-
ritatem evangelii labefactandam, aut impiis sugillatio-
nibus gravandam, ex dissentientium eruditorum velita-
tionibus arma mutuando, omnes nodos avidè arripit,
& tanquam debellati evangelii spolum ostentat. Proin
haud supervacaneam eos collocare operam existimo: qui,
quo fides inoffenso pergeret pede; omnia istius generis
* 2
offen-

P R Æ F A T I O

offendicula è viâ tollunt : & quæ variis Doctissimorum
disceptationibus magis implicata quàm soluta erant du-
bia , à nodosis istis implicationibus liberant : ac præ pri-
mis historiam sacram cum publicâ conciliant.

Quæ hætenus circa Epocham annorum Christi ad-
duxerunt viri doctissimi , & pro variantium ingenio-
rum acumine variè efficta sunt , hanc questionem tot
modis implicarunt , ut multi accuratam ejus decisionem
rem deploratam censuerint ; observantes innumeras
questiones ex hâc unicâ esse natas ; subtilissimosque scri-
ptores post magnum impletarum paginarum numerum le-
ctores suos incertiores dimittere , quam erant antea.
Vir Cl. Frid. Spanhemius in suâ ad historiam N. T. in-
troductione de hâc questione ita loquitur. Nativitatis
Christi observamus modo tres caractères ex evangelicâ
historiâ , quibus tempus ejus circumscribitur : sed
communes illos , nec satis ad Æram Nativitatis desi-
gnandam , distinctos : quare tutissimum est ἐπέχειν , nihil
definiente scripturâ , diu etiam de Natali Christi cer-
tante vetere ecclesiâ. Eadem Abrahami Sculteti & Cl.
Gisberti Voctii est sententia : qui omnes insufficientiam
argumentorum , hætenus ad questionis decisionem alla-
torum , nobiscum agnoscunt : quod etiam in primâ hu-
jus dissertatione plenius adstruximus. Hinc Cl. Calvi-
sius , Chronologus celeberrimus Isag. Chron. cap. 46. in
hanc erumpit querelam. Nonne jam ignominiosum
prope est nobis Christianis (inquit) de hâc Christi
θεαυδωπρωπια tam necessariâ epochâ , à quâ annos salutis
nostræ numeramus , diversis opinionibus dissidere , &
qui verus tandem nativitatis Christi annus sit ignorare ?
Fateor , iniqua esse eorum hominum judicia , qui ob-
minus distincte definitam reigesta circumstantiam , histo-
riam alias manifestam in dubium trahere ausint : cum
juxta

A D L E C T O R E M.

juxta hanc methodum infinita in historiis pro incertis relinquenda forent, quæ jam nemine hæsitante admittentur communiter. Nemo tamen respuet hic eorum diligentiam, qui in majorem veritatis triumphum etiam hanc Tentatori ocludunt rimam, & definitionem certiorum in difficili hâc materiâ in medium producunt.

Agnosces itaque, Benevole Lector, haud intempestivum esse nostrum laborem, quo laboranti succurrere veritati statuimus, à quo in eas nos incidisse cogitationes putamus, quæ rei quæsita & desiderata satis faciunt. Ostendimus nos humana incuriæ atque inadvertentiæ solum tribuendum esse, quod in ipsis sacris literis non animadvertant viri, alias sagacissimi, quæ annotata omnem causam decidere possent. Omnis noster labor in eo versatur, ut diem Jesu natalem ostendamus componi cum diebus Herodis ultimis, finitis cum ultimo peregrinationis Christi Ægyptiaca termino: & primum reditus Christi ex Ægypto ad suscipiendam inhabitationem Nazarethanam diem cum primo regni Archelai dic concurrere ad amissim. Quibus positis, ad paradoxam quidem, sed tamen ut existimamus verissimam sententiam, fit transitus, quâ tuemur sacrificium purificationis Mariæ (oblatum XL à nato Christo die) nullo alio solutum fuisse temporis intervallo, quam quod inter infantis ex Ægypto eductionem, & ejusdem in civitatem Nazareth translationem intercessit; Herode jam recens mortuo, & Archelao ex patris testamento vixdum declarato regni Successore. Idque consensum evangeliorum Matthæi & Lucæ, atque ipsas historie evangelicæ causas & rationes postulare parte dissertationis tertiâ adstruximus. Ex hoc principio facile erit ablati auferendis mensum desinere & præter propter diem, quos nativitas Christi sibi ante mortualem Herodis diem postulat.

Restat

P R Æ F A T I O.

Restat igitur, ut accuratior in annum, mensē, atque diem emortualem Herodis suscipiatur inquisitio: cum tota quæstio in istius propositionis resolutione fundetur, quæ postulat dato anno, mensē, atque diem mortis Herodis invenire annum, mensē, atque diem nati Christi. Prius illud in lucem protrahere conati sumus secundâ disquisitionis nostræ parte, partim ex Josepho, partim ex antiquissimi tractatus compendio, cui titulus מְגִלַּת תְּעֻנָּה. Additis ubique etiam aliis argumentis, eandem rem confirmantibus.

Concoquerè haud possumus B. L. viros maximos, qui Herodiana vitæ terminum ex levioribus hypothésibus loco moventes, in Josephi auctoritatem impotenti insurgunt animo: aliis textum ejus corrigentibus, castigantibus, atque pro ingenio suo resingentibus; non aliam ob causam, quam quia eam inveniebant hypothésibus suis contrariam: Harduino Jesuitâ, nupero Chronologo, etiam totum illud opus suppositivum declarante, atque homini ignato & temerario ista figmenta attribuyente. Si in causas tantæ fiduciæ inquiras? pietatem obtinent, quâ sibi plus euangelio credendum asserunt, quam testimonio humano: supponentes utrumque testimonium conciliari haud posse. Cum potius culpanda veniat hominum ἀβελειὰ & inconsiderantia, ad modum conciliationis non satis attentens. Nos utramque historiam facile conciliari ostendimus, atque adeò gratis assium talem suppositionem evicimus eviderent. Opus illud, quod sub Josephi nomine legimus, suppositivum esse, nemo ante Harduinum, quid scio, suspicatus est. Tota antiquitas fere illud sub Josephi nomine legit atque exosculata est. Nihil fraudis hic suspicatus est Eusebius, qui tam parum ab isto tempore, quo subornatum fuisse vult Harduinus, absuit. Imò hujus operis

A D L E C T O R E M.

operis testimonia non solum ut genuina adduxit, verum etiam totum illud ab agnitâ Josephi apud Romanos fide-
litate, & collatis illi ob exhaustum laborem honoribus,
maximoperè commendat: Scribit enim Hist. Eccl. libr.
111. cap. 9. Josephum non solum apud Judæos pro-
prios contribules fuisse virum ἐπιδοξότατον, verum e-
tiam apud Romanos, ὡς αὐτὸν μὲν ἀναθέσει ἀνδριάντος
ἐπὶ τῆς Ρωμῶνων τιμηθῆναι πόλεως, τὸς δὲ σπουδασθέντας αὐ-
τῷ λόγους βιβλιοθήκης ἀξιοθῆναι. Ita ut statuæ erectione in
ipsa Romanorum civitate honoratus fuerit, & diligen-
tiæ laude elaborati ejus sermones bibliothecæ inferi di-
gni habiti sint. Etiam Porphyrius libr. IV de abstinèn-
tiâ ejus laboribus ut genuinis usus est; qui cum homo
gentilis fuerit, id non fecisset, si eos supposititium fuis-
se opus credidisset.

Qui verò pro genuino Josephi opere agnoscunt, ne-
scio quâ fronte ei fidem derogare ausint in rebus istius
temporis, à quo parum abfuit, quique ex libris Nico-
lai Damasceni (contemporanci rebus Herodis scriptoris)
nec non publicis cum gentis suæ monumentis, tum Ro-
manorum actis petere potuit, quicquid de Herode literis
consignavit: nullas habens fallendi causas, cur annos
vita mutaret, aut orbi tam pudendum in modum impo-
neret. Ipse publicè gloriatur se primum libros suos de
bello Judaico Vespasiano & Tito obtulisse, quod eorum
judicium minime expavesceret; atque Titum ipsum ex
solis istis peti voluisse ejus belli historiam: quem manu
suâ isti labori subscripsisse refert, & ut in bibliothecâ
publicâ asservaretur jussisse. Addit se eosdem libros Regi
Agrippæ ostendisse, atque ab eo LXXII accepisse literas,
quibus, quam verissime à se exaratam esse historiam,
plurimum fiat.

In quantum Josephi fidem confirment, omnemque
histo-

P R Æ F A T I O.

historiam illustrent veterum nummi, & Romanae historiae collata testimonia, videri poterit in ipsâ disquisitione.

Mirum, quantum turbati sint rigidi isti Josephi censores, atque de ponte dejecti, quando ante paucos annos nummus producebatur Herodis Tetrarchæ, in quo annus regiminis ejus XLIII conjungebatur cum aliquo anteriorum Caji imperatoris: quem genuinum esse non solum peritissimorum excussio evicit: verum id ipsum etiam collatio alterius, quem ex Gazophylacio Ampl. viri D. de Wilde instructissimo produximus, confirmat. Neque vim argumenti effugere potuit Harduinus, nisi nova producendo somnia, quibus effinxit Herodem Magnum non fuisse Galilææ regem: nec Herodem, Tetrarcham Galilææ, ejus filium, & in parte dominii Successorem; quæ in ipso opere p. 92. refutavimus. Postquam igitur ex Josepho demonstravimus annum Herodis emortualem incidisse in annum æræ actiæ xxviii; nec non in eam anni istius partem, quæ aliquot septimanis festivitatem Judaicam paschalem antecedit: simul etiam demonstravimus, Jesum in eadem anni parte ex matre virgine natum fuisse.

Hinc commodè progredientes, occurrebat nobis aliud opus, volumen scilicet scriptoris Judaici, in quo dies jejuniorum & lætitiarum consignati occurrunt, dum per omnes anni Judaici menses etiam dierum qualitates definit: in quo opere Herodis mors ad VII mensis Cisleu alligatur. Hoc testimonio assumpto constabat annus, mensis, & dies mortis Herodis; quos characteres ad Quæstionis seu problematis supra memorati solutionem desiderabamus: atque ita ex duorum Judaicorum scriptorum auctoritate, collatis utrinque testimoniis, efficebamus Herodem è vivis sublatum fuisse, anno Ju-
daico

A D L E C T O R E M.

daico 3758 menſe Cisleu, die VII. concurrente cum anni Jul. XLII. per Jul. 4710. die 25 Novembris.

Aſt poſtquam hæc noſtra diſſertatio typis deſcripta eſſet, incidit in manus noſtras viri doctiſſimi D. Bernardi Lamy in harmoniam euangelicam commentarius, in cujus apparatu chronologico eandem pertractaturus quæſtionem multa adduxit, quæ ſententiam noſtram de anno Herodis emortuali, & Chriſti natali confirmant: ſtatuit enim vir eruditionis & modeſtiæ laude haudqua-defraudandus, Herodem deſunctum anno Æ. Actiæ quidem xxviii. ſed eâ anni parte, quæ cum anno Jul. XLIII. concurrat, circa diem Martii quintum decimum: negans ultra duarum ſeptimanarum ſpatium intra diem Herodis emortualem, & Archelai in templum ad feſtiva paſchalia adſenſum poſtulari: cum ſtatim à ſinitis VII diebus luctus, abſolutoque epulo funebri Hieroſolymas proſeclus, templumque ingreſſus fuerit Archelaus. Hinc retrò cedens D. N. Jeſum Chriſtum natum An. Jul. XLII. die 25 Decembris aſſerit: atque interſtitium ponit inter Chriſti natalem, & Herodis emortualem dierum 81.

Quæ nos ex Megillath Thaänith adduximus, cum contra mortem Herodis ad menſis Cisleu diem VII alligent, oppugnantur à viro Doctiſſimo, ut minùs ſolidâ authoritate ſuffulta, negat enim illud, quod hodie ſub eo titulo poſſidemus, opusculum, eſſe genuinum, & indubiæ fidei: imò potiùs ad imitationem antiqui operis à Judæo nugatore effictum conjicit. Concedit quidem (quia ob teſtimoniû Thalmudici evidentiam, quod extat tract. de jejuniis c. 2. §. 8. negari nequit) antiquitùs exitiſſe volumen, ſub titulo Megillath Thaänith, quo dies jejuniorum & gaudiorum, olim à Judæis obſervati, continentur. Verum ne ejuſdem fidei agnoſcatur,

* *

qui

P R Æ F A T I O.

qui hodie sub eo titulo venit, & eidem auctori adscribitur liber, varia objicit. 1. Quod auctore Maimonide antiquum opus sit deperditum; atque adeo à scriptore novitio, qui stilo rabbinico utitur, non potuerit allegari. Ast pace viri Docti repono, id nusquam dixisse Maimonidem: sed tantum observantiam omnium istorum dierum non amplius esse in usu, atque ita leges illas esse abrogatas. Rationem abrogationis dierum lætitiæ addit Lundius, quia tempore templi stantis dies illi, in volumine dicto citati, cum lætitiâ festivitateque celebrari poterant, ob gaudium, quod Judæis ejus temporis suppetebat abunde: jam verò destructo templo, ob luctum Judæis communem isti dies ne quidem à luctu interdicti putantur, exceptis festis Purim & Chanuca dictis, quæ hodiernum etiam à luctu remotissima esse solent. Sanè plurimum differunt, quoad observantiam dierum librum aliquem esse abrogatum, & eundem esse deperditum: quid ni conservarint Judæi librum istum ob usum historicum, in quo rerum, sub templo secundo gestarum, inveniebant diarium. 2. Crediderim quidem ex fragmentis antiquum librum linguâ Aramæâ fuisse conscriptum, & quem nos legimus, quadantenus sapere stilum Rabbinicum: Sed exinde nihil confici potest, nisi quod hodiernum opusculum sit antiqui translatio & foris etiam contractio, monente id quoque Cl. Seldeno. Cumque noster antiquum volumen alleget, & suo auctori attribuat, potius concludendum foret, eum antiquum volumen habuisse ante oculos: neque ullas video tale quid fingendi causas; cum sic imponeret suis tantum contribulibus præter rationem; & dictorum fidem faciat suâ ad antiquissimum scriptorem provocatione. 3. Negat quidem vir doctus hanc allegationem, quâ diem Herodis emortuaalem cum VII mensis Cisleu componit, consistere posse;

AD LECTOREM.

posse; eò quod pro die luctus fuit habitus, ob combustum à Rege Joakimo volumen, quod Baruch conscripserat Jer. 36: 23. Cuiusque simul flere & ridere, lugere & letari non potuerunt Judæi; atque diebus jejunii luctui dicatis se ab omni gaudio abstinere tenebantur iidem, rogat, quomodo hunc diem letum agere potuerint Judæi ob mortem Herodis? Verum nescio quo auctore dicat vir diligentissimus in diem luctus ob combustum Jeremia volumen, à Baruch conscriptum, fuisse impositum VII Cisleu: id sanè eo die factum fuisse non commemorat historia Jeremia: neque ullibi lego Judæos eundem luctum huic diei alligasse. Omnes, qui nobis calendarium Judaicum exhibent, jejunium ob combustum à Rege Jojakimo volumen Jer. 36: 23. ponunt ad diem 28 mensis Cisleu, aut ad ejusdem mensis diem quintum. Hinc Cl. Joh. Meyerus in suâ de festis diatribe pag. 364 scribit: Die 28 (mensis Cisleu) jejunium indictum ob volumen combustum per Jehojakimum. Discrepant Doctores circa diem figendum. In הלכות גדולות ponitur octavus dies. In כל בו quintus dies mensis Cisleu. Procul dubio hæc discrepantia orta est ex literarum ה & ח & כה confusione. Quibus notatis planè corrui, quam movet vir Doctus, difficultas. 4. Quartum, quod contra hunc auctorem movet, dubium, est, quod obtendit Josepho majorem habendam esse fidem, quam huic scriptori; contra ejus fidem allegat Josepho auctore Herodem paulò ante pascha mortuum: quod vel inde colligit, quia Josepho auctore Archelaus statim à finitis diebus luctus templum ingrediens pascha celebraverit: nec ea, quæ à morte Herodis usque ad Pascha Archelaus fecit, longiori egere tempore quam duarum septimanarum asserit. Nos contra statuimus utrumque auctorem facile conciliari posse.

P R Æ F A T I O.

se. Nuspiam dicit Josephus Herodem paulò ante pascha mortuum : neque intervallum temporis desinit ; neque , quæ ab Archelao gesta sunt , ita inter se connectit , ut nullum potuerit intercedere interstitium. Tria notat ab Archelao gesta , primum ad curam funeralium spectat : alterum ad sacra in templo habita sub acclamationibus populi , & ad læta convivia pertinet : tertium ad stragem , inter rebelles editam , primo die azymorum. Jam verò nihil prohibet , quo minus inter absoluta funeralia , & diem apparitionis in templo , ut votivas offerat hostias Archelaus , aliquid temporis intercesserit. Neque diem sacris hostiis celebratum confundi debere cum die stragis , seu primo azymorum , evidens est , ut etiam hic satis amplum temporis interstitium admitti queat , quo Josephus cum allegato scriptore in gratiam redeat.

Nec valet argumentum , quo urget nos , dicens ; ea , quæ à morte Herodis usque ad Pascha Archelaus fecit , intra duas septimanas comprehendi posse : cum à posse ad esse non valeat consequentia. Ad sententiarum conciliationem sufficit , quod etiam plus temporis inter varia gesta intercedere potuerit. Imò vix probabile est sola funeralia intra duas septimanas absolvi potuisse. Attendamus quæso ad apparatus sepulturæ , elationem cadaveris , dies luctus , & epulas ferales , & videbimus illa plus temporis postulasse. Solent apparatus in funeribus regis esse sumptuosi , justumque requirere tempus , quo omnia absolvantur. Fuit sanè iste apparatus majoris moliminis. Postquam indicata fuit mors Regis , congregata fuit in Hierichuntinum amphitheatrum omnis militia , lætæque sunt Herodis literæ in istâ concione (ad milites scriptæ) quibus gratias egit pro fide , & Archelaum filium , regni successorem , commendabat. Dein lectum fuit

AD LECTOREM.

fuit testamentum, & factâ acclamatione milites eandem fidem & operam pollicebantur. Post hæc funus parabatur Regi; Archelao curante, ut exsequiæ patri fierent quam splendidissimæ: & omnem ornatum profेरente, ut in pompâ comitaretur mortuum. Præsertim accersendi erant aliunde Principes & milites quarumcunque nationum: sequebantur enim post cognatos funus milites, per nationum genera distributi; primum satellites, deinde Thraces, post hos Germani, & deinceps Galli, omnes instructi velut ad prælium. Deinde exercitus multitudo armata sub Ducibus ac Centurionibus. Putasne hunc apparatus absolvi posse intra unum septiduum? Sequebatur funeris elatio, deducendi & læticiâ gestandi in castellum Herodium, uti factum est teste Josepho, qui libr. 1. cap. 21. de bello Judaico scribit; corpus per ducenta stadia portatum est in castellum Herodium, ibique secundum ipsius Regis mandata sepultum est: situs autem castelli alibi à Josepho describitur, quod contra montem arabici lateris propugnaculo munitum fuerit. Sanè difficulter se movet tanta hominum multitudo: & decentia elationis, ut lento gradie pergant, qui læticiam gestabant, exigit: proin ducentorum stadiorum via ab eis non nisi plurium dierum ambitu absolvi potuit; quia requies à molesto onere & itinere hinc inde interponenda fuit, & dies singularis humationi concedendus: adde, quod redeuntibus etiam iustum concedendum sit tempus, quo Hierichuntem revertantur: & illud vix intra septiduum perfici potuerit. Secuti sunt septem dies tuclus publici, atque octavus pro epulis feralibus, prolixè populo exhibitis. Hinc colligo solis illis funeralibus mensem plus minus esse triuendum.

Si quoque attendamus ad ea, quæ Archelao obij-

PRÆFATIO.

eiuntur coram Cæsare, evidens est, quod oporteat ea facta esse post funera: obijciunt enim ei, mutatos auctoritate propriâ quosdam duces militiae, & quodque sedisset in regio folio, & tanquam Rex quasdam caussas determinasset, annuissetque postulatis populi. In libr. de bell. Jud. 2. representatur hoc caput accusationis. Ταῦς μὲν λόγοις ἀμφισβητεῖν ἄρτι περὶ βασιλείας Ἀρχέλαου, τοῖς δ' ἔργοις NB. πάλαι γεγονέναι βασιλεῖα &c. quod verbis quidem nunc contenderet de regno, verum re ipsâ NB. jam dudum rex esset factus, & apud aures modo Cæsaris cavillaretur, quem Judicem successionis expectare noluisse: nam post Herodis mortem, quibusdam ut diadema sibi imponerent subornatis, Regis cum more in folio aureo residentem, partim ordines militiae permutasse, partim condonasse promotiones: & insuper omnia annuisse populo, quæ velut à Rege impetranda petiisset. Si vix ante Pascha ex testamento hæres regni fuisset declaratus, non video quomodo dici potuerit, quod πάλαι jam dudum inceperit Regem agere: cum statim Romam abierit festiuitate inhibita, & à Cæsare ab appulsu fuerint exauditi (antequam fama de tumultu à Sabino moto ad aures Cæsaris delata erat) Archelaus & comites.

Præprimis notandum, quod dies comparationis prima in templo (à cuius meridie Zelotarum casum deflentes ad pænas postulabant consilii auctores, unâ cum Pontificis ab Herode creati ex auctoritate) alius fuerit à die cædis illatae, qui differtur à multitudinis accessione ad festum: dicit enim de prioris diei gestis Josephus in libr. de B. J. neque si numero aucti fuissent, ociosi fore videbantur. & libr. de A. J. quod ausuri fuissent aliquid, si major accessisset numerus: ut evidens sit ad prioris querelæ repulsam non ausos fuisse aperto Marte ingredi & invade-

A D L E C T O R E M.

re legatos, sed tunc temporis ociosos abiisse, vindictæ animam in aliud tempus differentes, quando memero aucti forent: quod haud factum antequam major hominum copia, ad festi celebrationem Hierosolymas ingressa fuit. Jam vero fieri potuit, ut inter utriusque terminum plures intercesserint dies, quos in apparatu ad iter Romanum faciendum impendit Archelaus; quæ res etiam suum flagitabat tempus, propter nobile, quodcum Archelao discessit, comitium: nil obstat igitur, quominus quatuor menses integros ante solemnia hæc paschalia animam dederit Herodes.

Porro mihi notandum est dissentire D. Lamy à Shelstratio, quoad eclipsin lunarem, quam uterque factam ait, anno Jul. XLII. die v Septembris. Dissensus est, quoad horam oppositionis, quæ apud priorem ponitur 2: 5. à meridie, apud posteriorem 9: 3: uterque provocat

ad calculum astronomorum, quorum implorant operam. Ut proin inter dissentientes definirem quid mihi amplectendum esset, laborem calculi astronomici in me suscepi, atque mihi plane compertum est, erroneum mathematici calculum Shelstratum fefellisse; quem tamen nimis avidè arripui. Quare, quæ de ecclipsi anno per. Jul. 4710 die quinto Septembris assumpsi, lubens deleo. Sufficit mihi, quod & Doctissimus D. Lamy demonstret nullam eclipsin naturalem huic Josephi testimonio posse applicari, quo lunam defecisse nocte ait, cujus die præcedente aquilæ aureæ raptores panas dederant: ut proin illa obscuratio lunæ inter stupenda Dei opera censeari debeat. Neque ab istâ hypothese nostra pendet sententia, quæ de anno, mense, atque die mortis Herodis quid sit statuendum? satis validis confirmavit argumentis: & cætera ex euangelio demon-

strat-

P R Æ F A T I O

stravit. Hæc in antecessum monenda duxi, ut teneat orbis eruditus, quàm parati simus nostros castigare errores, sicubi aliunde nobis veriora adducantur; quippe hæc unica stat nobis sententia veritati litandum esse: sanè paratus sum melius me docenti minerval dare & ingenuâ retractatione revocare, quæ postmodum demonstrabuntur minus rectè à me esse posita. Imò quæ ipse observavi nimiâ festinatione, à nobis haud ex vero notata, inter errata correxi. Tu igitur B. L. si quid novisti rectius, candidus imperti, si non his utere mecum.

Dordraci ptidiè Cal. Maji
A. D. M. D. CC.

D I S-

DISSERTATIONIS
 CHRONOLOGICÆ
 S A C R Æ

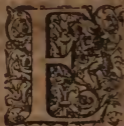
P A R S P R I O R

*De Demonstrationum ad figendam justam nati
 Christi epocham hæctenus allatarum
 insufficientiâ.*

C A P U T I.

*Traditionis, annum Christi natalem desinentis, insuffi-
 cientis.*

S. I.



Tiamsi æra vulgaris (quæ à nato Christo usque in hunc diem annos 1698 præterlapsos computat) à quibusdam ex traditionum quadam veneratione ut satis accurata & vera suscipiatur, & ob ecclesiæ Romanæ auctoritatem (quæ easi suscepit) mordicus defendatur: nihilominus inter ipsos Pontificios invenias, qui eam cum rei veritate minus consentire ingenue agnoscunt. Desideratur sanè in istâ ærà (ut traditionis apostolicæ titulo gaudeat) *requisita antiquitas*: qui enim hanc æram

A

pri-

2 DE ANNO, MENSE, ET DIE

primus introduxit, fuit *Dionysius*, Abbas Romanus, Justiniani ætate circa annum 530 celebris, vix eruditus, atque in circulis paschalibus componendis occupatus; qui primus voluit eliminatâ æræ Diocletianâ innectere cyclis suis æram novam, ab incarnatione Christi æternos numerantem. Audiamus *Bedam* libræ de ratæ temporum cap. 45. *Temporum (inquit) ordinem Græci calculatores à Diocletiani Principis annis observare. Sed Dionysius venerabilis Abbas Romanæ urbis, & utriusque lingue, Græcæ videlicet & latine, inrenabili præditus scientiâ, paschalis scribens circulos, noluit eis, sicuti ipse testatur, memoriam inquit & persecutoris innectere, sed magis elegit ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi annorum tempora prænotari, quatenus exordium sæcæ nostræ notius nobis existeret, & causa reparationis humanæ, id est passio Redemptoris nostri, evidentius eluceret. Qui in primo suo circulo DXXXII dominicæ incarnationis annum in capite ponendo, manifeste docuit secundum circuli annum ipsum esse, quo ejusdem sacrosanctæ incarnationis mysterium caput esse. Hinc ipsa sententiæ ejus novitas, quæpe sexto demum seculo nata, eam rectè suspectam. Adde quod ejus definitio non nisi sero admodum recepta fuerit, atque jam olim ut privati hominis sententiâ relicta, minusque curata. Ante *Carolomanni* tempora non videas adhibitæ istius æræ exemplum publicum, qui seculo octavo imperavit, quippe cujus Synodus demum ætatum initio scribitur coacta anno 742. 11 Kal. Martii. Imo recepta vix dicitur sub *Eugenio IV.* Papâ, qui cepit A. Dom. 1431. Sanè quod, qui tam diu rei principio fuerunt remoti, haud apti hâc in causa fuerint arbitri atque Judices, agnoscendum est.*

§ 2. Neque satis adhuc constat de mente istius hominis

minis, qui nobis aræ istius fuit auctor: aliis volentibus eum natalem Christi posuisse ad diem 25. Decembris anni anterioris (qui aræ Jul. erat XLV.) aliis vero defendentibus illum haud quaquam dedisse nobis nativitatibus, sed incarnationis Christi aram, cujus annus primus etiam comprehendebat tempus conceptionis Domini, æque ac nativitatibus; quippe cujus 25 Martii eum conceperit mater, quem 25 Decembris peperit: ut anno primo hujus aræ ad finem vergente (qui cum XLVI Juliano, *Cajo Cesare & L. Emilio Paulo* cons.) primam demum lucem adspexerit. Hi *Bedam* volunt male perceptæ mentis *Dionysii* causam, atque inde eum accusant. Probant autem hanc *Dionysii* mentem fuisse; quia tunc demum cum anni characteribus eo tempore creditis & assumptis consentanea posuit. 1. Primus ille character est, quod Christum crediderint natum fuisse fer. primâ, ut ex *Hippolyti* fragmento, *Augustino* & *sextâ Synodo* notant viri Docti: cumque dies 25. Decemb. quo natalitia Christi celebrabant, notetur litera B, annus ille quaerendus erat, cui litera B erat dominicalis, quod non convenit cuiquam annorum proxime coherentium, nisi anno Jul. xvi. cuius cyculus solis est 10 lit. Dom. B. 2. Alter ille character anni erat, quod tunc crederetur (ut ex *Chrysothomo* constat) *Zachariam* juxta ephemerum spem sacra fecisse xviii. Septembris luna x. mensis Tisri: quem promissum & conceptum voluit eodem die: ut obtineant Christum conceptum 25 Martii, natum 25 Decembris. Jam vero nullus annus est inter controversos, in quo xviii Septembris concurret cum 10 mensis Tisri Judaici, nisi annus Jul. XLV. quo novissimum accidit xviii Septembris mane, ut ab ejus vespera videri poterit: unde sequitur neomeniam Tisri celebratam

4 DE ANNO, MENSE, ET DIE

XVIII Septembris, atque decimam ejus lunam apponendam diei XXVII ejusdem mensis. Proin oportet, ut ex hac hypothefi Dominus noster anno fequenti Jul. XLVI. & conceptus & natus fuerit. Eam fuiffe tunc Doctiorum mentem ex Fastis confularibus à Cufpiniano edictis patet, cujus auctor ad confulatam *Cafaris & Pauli* fcribit, *Loc confule Chriftus natus eft VIII Kal Januarii*. Ducit autem ille character nos ad annum Jul. XLVI. qui æræ vulgaris primus eft.

§. 3. Hinc merito conjicimus *Dionyfium* illum *Abbatem* annum illum non pofuiffe ex traditione, fed ex calculo fuo; atque fibi perfualiffe, quod ex characteribus receptis invenerit verum annum natalem Domini; aut fi alii ante eum id dixerint ex fimilibus caufis, eum horum fententiam calculo fuo approbaffe: ut non ex traditione, fed ex calculo nata fit illa fententia. Verum, cum traditio de die natali Chrifti, ad 25 Decembris alligando, non fit conftans & fide digna, perit primus ille character, atque annum nati Chrifti designare non potest. Alter vero character etiam falſæ nignitur hypothefi (nempe quod *Zacharias* die magno expiationis ſacra operatus fuerit) uti videbimus poſtea fuo loco: atque adeo inveniendo anno Chrifti natali nihil auxilii adferre potest. Unde concludo ſententiam partim incertis, partim falſis fundamentis ſuperſtructam plane omni auctoritate & fundamento deſtitutam eſſe: atque temere calculo *Dionyfii Chriftum* anno Jul. XLVI natum eſſe credi.

§. 4. Saltem, ſi fides de nato Chriſto anno Jul. XLVI traditioni nitatur, fatendum non univerſalem eſſe eam traditionem, & primæ antiquitati incognitam, atque adeo incertam. Omnes enim, qui quatuor primis ſæculis aliquid de tempore nati Chriſti annotarunt, hanc

æram

xram anticiparunt. 1. Anticipavit eam xram *Justinus Martyr*, qui in sua ad *Antoninum Pium* pro religione Christiana Apologia scribit *πρὸ ἐτῶν ἑκατὸν πεντηκοντα γεγενῆσθαι τὸν χριστὸν ἐπὶ κυρηνίῳ, ante annos 150 Christum natum fuisse sub Quirino*; nisi ejus traditionem ad sera nimis tempora protrahere velimus; Ostendunt enim viri docti hanc apologiam non fuisse secundam, sed primam *Justini*: atque cum martyrium fuisse passum paulo post alteram affirmat *Tatianus*, ejus discipulus. In hac apologia vocat bellum *Adriani* contra *Judæos τὸν ἰὺν γεγενῆμενον πόλεμον*. Ego ad ludos decennales atque seculares, habitos anno v. c. 900 refero (anno *Æ. v. 147* correspondente) quando gentes pro more suo insultabant in Christianos, qui suis apologiis animos Imperatorum in tempore emollire conabantur. 2. Saltem anticipavit hanc xram *Irenæus*, qui libr. 3. cap. 25. scribit *natum esse Dominum nostrum circa annum xli. imperii Augusti*: quocunque modo annos *Augusti* sumas, sive à nece *Cæsaris*, sive à triumphatu *Augusti* inito. 3. Idem fecit *Tertullianus*; qui libr. contra *Judæos* cap. 8. scribit, *quadragesimo primo anno imperii Augusti . . . nascitur Christus, & supervixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, annis quindecim*. 4. *Clemens Alexandrinus* Stromatum libr. 1. scribit. *ἐγεννήθη ὁ κύριος ἡμῶν τῷ ὀγδοῷ καὶ ἑκοστῷ ἐτει. . . ἐπὶ Αὐγύστῳ: natus est dominus noster anno vigesimo octavo, sub Augusto*: qui annus juxta morem Alexandrinorum putandus est ab *Alexandriâ* captâ, atque incepit ab autumno anni *Jul. xliiii*. Hæc illustrantur ex sequentibus, ubi subjungit post pauca. *Γίνονται ἂν ἀφ' ὧ ὁ κύριος ἐγεννήθη ἕως Κομμοδῶν τελευταίης τὰ πάντα ἔτη ἑκατὸν ἐνενήκοντα-τέσσαρα, μὴν εἰς, ἡμέραι γη. Fuerunt itaque ex quo natus est Dominus usque ad Commodi exitum*

6 DE ANNO, MENSE, ET DIE

tum omnes anni 194. *Mensis unus, dies tridecim.*
 Commodum autem in hortis Vestulianis à Narcisso scholēta Romæ strangulatum fuisse pridie Kal. Januarii, ipso v. l. i. & P. Helvidio Pertinace *coff.* anno v. c. 945. Æ. v. 192. confirmat historia: unde patet ex morte Clementis non solum anticipandam esse aram vulgarem integro biennio, sed & mense uno, atque diebus tridecim, ut natalis Christi ponatur anno Jul. 43 13 Kal. Decembris: ita enim invenias demum mensem illum unum cum diebus tridecim justo loco insertum: quod propterea diligentius notandum est, quia vix ullus est, qui ejus mensis, & istorum dierum, in exponendā Clementis sententiā rationem habuit. Si habuisset *Pagius*, vir doctus & diligens temporum scrutator, non dixisset *Clementem* putasse *Christum die sexto Januarii fuisse natum* anno Jul. XLIV quo aliquando Epiphaniæ sacra celebrata sunt in Ægypto: nec dixisset *Basnagius*, vir eruditissimus, *nullum diem Christi natalibus à Clemente certum fuisse constitutum, neque Januarii festum.* Qui retro numerando à morte Commodi seu ultimo Decembr. anni v. c. 945 præter 194 annos auferre jubet mensem unum & 13 dies, illuc etiam jubet auferre Decembriam & ejus Kalendas anticipare dies 13? *illuc ergo certum diem constituit? qui XIIII Kal. Decembris tam evidenter indicat? in anno ante aram commotionem tertio v. c. 751? Æ. Jul. XLIII? 4.* Antiquo quoque aram illam vulgarem sub quarto seculo *Eusebius*, qui in historia sua ecclesiastica libr. 1. cap. 5. annum nati Christi cum annis Augusti juxta duplicem ejus aram dupliciter componit: scribit enim, *ἢ δὲ ἢ ἢ δεῦτερον καὶ τεττακκοσὸν ἔτος τῆς Αὐγύστη βασιλείας, ἢ γυπτῆ δε υποταγῆ κα τελευτῆς Αὐτανῆ κα βασιλείας εἰς ἢ ἢ ἢ ἢ ἢ κατὰ Αἰγυπτου των Πτολεμαων κατῆρα δε*
 νασια,

νασιμα, ὄνδοον ἔτος καὶ εἰσοδὸν, ὀπηνια ὁ Σωτὴρ καὶ κύριος
 ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπὶ τῆς τότε πρώτης ἀπογραφῆς ἡγεμο-
 νεύοντος Κυβερνήτη τῆς Συρίας, ἀκολούθως ταῖς περὶ αὐτὴ προ-
 φητείας, ἐν Βηθλεὴμ γεννᾶται τῆς Ἰουδαίας. *Annus igitur
 nam agebatur secundus & quadragesimus imperii Augu-
 sti, à subactâ autem Aegypto & ab interitu Antonii
 & Cleopatrarum Ptoleus & trigessimus, ad quam ultimam
 quæ Ptoleum fuit Dynastia in Aegypto conti-
 nuavit, quando Salvator & Dominus noster Jesus
 Christus sub primâ descriptione, Syriam administrante
 Quirino, convenienter saticianis de ipso, in civitate
 Judææ Bethlehæm natus est. Videas, ut ille annum
 XLII. Augusti cum anno xxviii. æræ Alexandrinæ
 componat: qui annus ær. Alex. xxviii. concurrat
 partim cum anno Jul. xliiii. partim cum xliiv. Du-
 bitant quidam, num annum Augusti xlii. putet à nece
 Julii Caesaris? & tunc nativitatem Christi collocaret *Eu-
 sebius* inter mensem Augustum exeuntem & ultimum
 Decembris ann. Jul. xliiii. C. *Corn. Lentulo & M.
 Valerio Messalino Coss.* Num verò à consulatu *Hir-
 rii & Pansæ?* & tunc natalem domini poneret inter
 Kalendas Januarii & Augustum exeuntem anni Jul. xliiv.
Augusto xliii. & M. Plauto Coss.? Dum cap. 9.
 libr. 1. H. E. dicit *Eusebius* Augustum regnasse annos
 57. videri possit à nece Julii computare annos Augusti:
 atque tunc natalem Christi poneret ad annum Jul.
 xliiii. Verum cum in *Chronico Augusto* tribuat an-
 nos 56. menses 6. & nativitatem Christi referat ad con-
 sulatum *Augusti xliii. & Plautii*, evidens est cum
 putare annos Augusti ab anno Juliano tertio, cumque
 pro anno Christi natali habuisse annum Jul. xliiv. ut
 proinde & ille, æram vulgarem antevertens, eam satis
 superque excludat. 5. Pergamus ad *Epiphanium*: qui
 libr.*

libr. 2. Her. 51. de nativitate Christi loquens aperis verbis dicit, τὰτα δὲ ἐπραγματεύθη ἐν ἑβραϊαῖς Οὐκταῖς Ἀγγύβη τρισκαίδεκάτου, καὶ Σιλανῶ ὑπάτω. *Hæc facta fuisse sub consulatu Octavii XIII. & Silani Consulis, qui est annus Jul. XLIV. : alibi quoque cum anno Augusti quadragesimo secundo componit. Statuit autem ille, Ægyptios secutus, natum esse Dominum die 6 Januarii : ut proinde etiam ille æram vulgarem antevertat fere biennium, aut triennium pro variâ æræ vulgaris acceptione. 6. Inter eos qui quarto seculo æram vulgarem anticiparunt, etiam numerandus est Sulpitius Severus, diligentissimus priorum temporum historiographus ; qui scripsit H. E. libr. 2. cap. 39. Christum natum fuisse Sabino & Ruffino Coss. ac proinde annò Jul. XLII, prout Fasti consulares indicant : ante æram vulgarem ponens triennium, aut si Christum velis natum ex eunte anno Jul. XLVI quadriennium. Neque ullus est Veterum, qui quatuor prioribus seculis vixerit, atque hujus rei mentionem fecerit, quem non habeat auctor æræ vulgaris sibi contradicentem. Quare pro traditione Apostolicâ haud quaquam agnoscenda est æra illa, quæ nec antiqua, nec universaliter in primitivâ ecclesiâ recepta fuit ; sed potius erit de novo ad calculum revocanda, atque per scripturæ characteres planè infallibiles exploranda.*

§. 5. Sanè, quotquot sunt viri eruditi, qui *Josephum* non planè rejiciunt, atque ex eo *Herodem* ante pascha anni Jul. 45. 43. aut 42 mortuum, nec non *Archelaum* anno Terrarchiæ nono, ante annum æræ cum xxxvii. (quo *Sulpitius Quirinus* omnia ejus filio addicta vendidit, gentemque Judaicam ad censum descripsit) relegatum fuisse credunt ; æram illam, ut manifesto erroneam rejicere coguntur ; imo ut sacræ scripturæ

pturæ contrariam repudiare, quippe quæ affirmat Christum sub diebus Herodis natum, atque ipso die mortis ejusdem Herodis ex Ægypto in patriam revocatum fuisse: quæque initia *Archelai* cum Christi in terram Israël reditu & principio habitationis Nazarethanæ componit? Si enim in principio anni Jul. 45. decessit *Herodes*? falsum est Christum anno isto exeunte, aut anno Jul. 46. die xxv. Decembris natum esse, cum ejus nativitas mortem *Herodis* tantum anteverrat, quantum dies ejus natalis anteverrit diem revocationis ejus ex Ægypto. Multo magis si *Herodem* mortuum statuas anno Jul. 42. Si *Archelaus* relegatus est anno aëtiaco 37. Tetrarchiæ nono, aut pro ætate diversitate decimo (prout æram ejus putaveris, seu à morte *Herodis*, seu à sententiâ Senatus) atque adeo inceperit anno aëtiaco 28, concurrente cum annis Jul. 42. 43. ? falsum quoque est Christum juxta æram vulg. anno 45. aut 46. exeunte natum fuisse: quippe qui nativitate suâ principum regiminis *Archelai* à morte *Herodis* tantum antevertit; quantum ante reditum suum ex Ægypto orbem ingressum fuisse dicendus est. Cum autem inter se non conveniant antiquissimi Patres, atque adeo de eâ re non sit constans traditio; tota res ex ratione judicanda est. Imò Patres de nativitate Christi non adeo ex traditione, quam ex loco *Luc. 3: 23.* statuisse; atque annos illos 30 ætatis Christi inter *Augustum & Tiberium* ex æquo dividendo, quindecim cum præter propter annos ante mortem *Augusti* natum esse dominum conclusisse; res evidens est. Unde, quid illa sic statuendi ratio valeat? suo loco inquirendum erit. Nos, ubi illos omnes à vero aberrasse demonstrabimus, qui post annum Jul. 42. natum ajunt Dominum, simul erroris fontem indicabimus; quod verum exitus *Herodis*

tempus neglexerint, aut non satis examinerint; quo adhuc superstite, & cruentam illam scenam adornante, natum fuisse Christum testatur euangelium: ut omnis labor in eo versari debeat, quod *dato vero anno, mense, & die mortis Herodis*, inquirendum sit, *quantum temporis Herodis excessum antevertat natalis ille Christi, quem desideramus, dies?* qui calculus verum annum Christi natalem indicabit. Sufficit hâc vice ostendisse; quod, cum *Herodes* ante æram vulgarem mortuus sit, per hoc argumentum evicerimus eam erroneam esse, & haud quaquam legitimæ traditionis titulo admittendam.

§. 6. Adjiciamus verba *Petavii* in libr. de doctrinâ temporum XII. c. 7. *Nemo (inquit) ex omni antiquitate repertus est, qui non ut minimum triennio ante (æram vulgarem) natum Christum prodiderit: plerique quadriennio. Qui coff. his, & anno æræ Christianæ primo, Christum natum ederet, ante Bedam, hoc est, septimum ante seculum, repertus est nemo. Sc. Petavius vel ipsam Dionysii Exigui mentem longè aliam fuisse existimat, de quâ re ipse videndus est: ut proin fere universali doctissimorum Chronologorum consensu æra ista vulgaris hodiè rejiciatur.*

CAPUT II.

*Traditionis, mensẽ & diem nati Christi definitis,
insufficiẽtia.*

§. I.



Uti traditiones Patrum & ecclesiæ Romanæ de anno nati Christi pleræque deserunt, atque ex perverſâ interpretatione loci *Luc. 3: 23.* quasdam ortas censent; non tamen propterea omnes traditionem ecclesiæ Romanæ *de die 25. Decembris Christo natali* derelinquunt: imo multi pro eâ tanquam pro aris & focis decertant: quasi certior esset traditio mensis ac diei, quam anni: quod illi maximè velint, qui diei natalis Christi observationem ab ipsis derivare apostolis cupiunt. Nos præter *Pascha & Pentecosten* nulla in primitivâ ecclesiâ festa fuisse celebrata existimamus. Festum autem, quod *Theophania & Epiphania* apud Græcos postmodum audiebat, quodque in memoriam manifestationis Christi in carne fuit celebratum, quarto demum seculo obtinuisse persequimur. Pro antiquitate observationis festi natalitii Christi videas quidem adduci *Theophilum Antiochenum*, sextum ecclesiæ Antiochenæ episcopum, qui ab anno 170 floruit; Hujus adducunt comentarium allegoricum in IV Evangelia, qui latinè extat in tomo I. Bibliothecæ Patrum. Verum quidem est *Hieronymi* tempore comentarium extitisse in Evangelia sub nomine Theophili, ex quo ille nonnulla citat in *Matthæum*. Ast monet idem *Hieronimus* in suo de scriptoribus ecclesiasticis libro, quod ille comentarius nec elegantiam,

tiam, nec stylum *Theophili* referat. Adde versiones latinas sæpè multa interpolare, quæ in textu Græco non extant: quapropter hujus latinæ editionis autoritas tanta non est, ut tuto liceat in eâ acquiescere. Sæpius etiam sub Veterum nominibus talia postmodum efficta & subornata sunt: imo & olim ab hæreticis composita, ut suis hæresibus patrocinium inveniant. Nolim inficiari forte tertio sæculo privatorum zelo (non autem ex universali ecclesiæ decreto) à quibusdam occasionem fuisse quæsitam *Γενέθλια* Christi commemorandi; hoc enim si ex universali ecclesiæ decreto profluxisset, aut Apostolorum instituto, omnes eundem diem ejusdem rei memoriæ addixissent: cum è contra constat inter omnes, ut in ecclesiis Asiaticis, Syris, & Ægyptiis vi Januarii, in ecclesiâ vero Occidentali xxv Decembris in eum finem fuerint observati. Verum à privatis æmulatione gentilium (quibus in more erat *Γενέθλια* Deorum & Heroum celebrare, lætisque prosequi carminibus) tale quid primitus molitum fuisse non dubito: quæ æmulatio Christianos exstimulavit, ut etiam diem aliquem (verum ignorantes) elegerint, sacris laudibusque nati domini impendendum. Hoc, cum certatim sequerentur alii, factum est, ut potius oportunitatem, quam justum tempus elegerint Christiani, ad rei lætissimæ memoriæ colendam. Romani gentiles *Sæturnalibus* multos impendebant dies, & vanitatum claudabant theatra xxiv Decembris, cum die sequenti *Christiani* ejusdem urbis (xxv sc. ejusdem mensis) memoriæ nati domini colere incipiebant: non quod putaverint eo die natum fuisse Dominum, sed quod gentiles ad digniora invirarent incunâbula expendenda: ut opportunum censuerint homines istis nugis infatuatos ad nobiliora transferre spectacula, piâ mente contemplanda; quip-

quippe qui hic spectarent salutis humanæ origines, solidiori tibi sine fultas, & omni receptione dignas. Neque negari potest jam olim Christianos tales cum gentibus agendi quæsiuissent occasiones, ut eos ad fidem allicerent, atque impios idololatrias ad sanio rem mentem transferant. Aut potius dicendum (quod me Eruditorum ἀλφα Cl. Græuius in notis ad *Lactantium* de mortibus persecutorum docuit) Romanos gentiles ad VIII Kal. Januarii celebrasse *solis inuicti natalem*: atque Christianos id arripuisse, ut *solis iustitiæ ortum* commemorarent. Adscribo totam viri maximi animadversionem, quæ in editione Trajectinâ occurrit pag. 185. „ Quæ viri „ doctissimi de natali Constantini, ut ita dicam, Cæ- „ sareo hic notarunt, sunt in promptu. Nolim de illo „ cum eis contendere. Hoc saltem mihi persuadere „ non possum, in Calendario vetere Herwarti, in „ quo VIII. Kal. Jan. adscribitur *Natalis Inuicti*, „ intelligi hunc Constantini natalem; non tantum „ ideo quod cum trium natalium Constantini in illo „ Calendario fiat mentio, semper dicatur *Natalis* „ *Constantini*, non *Inuicti*; sed in primis, quod VIII „ Kal. Jan. vulgo sit appellatus *Natalis Solis*, & *Sol* „ *novus*. Chrysostomus homiliâ de nativitate Joan- „ nis Baptistæ extremâ: *Quod dicunt Solis natalem* „ *esse, est Sol Iustitiæ, de quo Malachias Propheta* „ *dicat, & quæ sequuntur*. Credebant enim hac die „ VIII. Kal. Jan. quam habebant pro Christi natali, „ dierum lucem augeri, noctium tenebras minui, & „ propterea Solem ex Antichtonum hemisphærio ad „ nos remeare incipientem quasi renasci. Eucherius „ Lugdunensis, siue is sit Eusebius, homilia 11 de „ nativitate, *Hodie enim (VIII Kal. Januar.) noctis* „ *damna in diei transeunt lucra. Hodie nox deficien-*

14 DE ANNO, MENSE, ET DIE

22 tibus tenebris minoratur, & dies additus luci (for-
 23 te legendum: addita luce) producitur: ut nascent-
 24 te lucis auctore, omni illa, quæ totum mundum
 25 operuerat & texerat, infidelitatis nocte discussa,
 26 fides nostra velut dies luceat. Inferius: omnium
 27 seculorum antecessor et conditor hanc diem sibi, in
 28 qua nasceretur, elegit: ut sicut proficiebat luce,
 29 proficeret etiam dignitate. Propter quam causam
 30 hæc dies quoque apud gentiles erat in magna di-
 31 gnitate, ut & apud nonnullos Christianos, non so-
 32 lum propter natalem Christi, sed & Solis. Leo
 33 Magnus Sermonc II de nativitate Christi: *In fide,*
 34 *qua fundati estis, permanete, ne idem ille tenta-*
 35 *tor, cuius jam à vobis dominationem Christus exclu-*
 36 *sit, aliquibus vos iterum seducat insidius, et hæc ipsa*
 37 *presentis diei gaudia suæ fallaciæ arte corrumpat,*
 38 *illudens simplicioribus animis, de quorundam persua-*
 39 *sione pestiferà, quibus hæc dies sollempnitatis no-*
 40 *stræ, non tam de nativitate Christi, quam de no-*
 41 *vi, ut dicunt, Solis ortu honorabilis videtur. Quo-*
 42 *rum corda tenebris obvoluta & ab omni incremento*
 43 *veræ lucis aliena sunt; imbuuntur enim adhuc stultif-*
 44 *simæ gentilitatis erroribus.* Dictum autem hunc
 45 diem *Solem novum* Ambrosius Sermonc XVI docet,
 46 & Censorinus de die natali c. 21. *Aliis novo Sole,*
 47 *id est, bruma &c. incipere annus naturalis videtur.*
 48 *Brumam vero in hunc diem incidere, multi veter-*
 49 *um statuerunt. Plinius lib. XIII, c. 25: Omnes*
 50 *ea differentiæ (æquinoctiorum, solstitii, & brum-*
 51 *æ) sunt in octavis partibus signorum. Bruma*
 52 *Capricorni ad VIII Kal. Jan. fere. Servius ad I*
 53 *Virgil. notavit, brumam finiri VIII Kal. Januar.*
 54 *Bruma, inquit, finitur VIII Kalend. Januarii die.*

Hoc

„ Hoc igitur die gentiles natalem Solis, quo Christi-
 „ ani plerique secundo & tertio seculo epochæ Christia-
 „ næ natalem Servatoris nostri celebrabant, quod
 „ etiam nunc faciunt. Hinc in illo veteri Calendario dicitur
 „ *Natalis Inviſti* sc. Solis. Hoc enim perpetuum
 „ ejus epitheton, ut in antiquo lapide, qui penes
 „ me est, *Soli Inviſto, Apollini*. Vide Amplissimum
 „ Cuperum. Hactenus *Grævius*. Hanc sententiam, licet
 in notis ad *Lactant.* non admisisset *Ill. Cuperus*, tamen
 se corrigens, dubiaque sua solvens in *Ep. ad P. Voet
 van Wintſen*, ait „ se nunc nec quicquam causæ vide-
 „ re, cur non sententia *Petavii, Natalem Inviſti* in
 „ antiquo calendario ex orat. iv. Juliani ad Natalem
 „ Solis applicantis, quam etiam *Harduinus* in anthir-
 „ retico amplectitur, sequenda sit: cum dies illa *na-
 „ talis solis* non immerito dicatur, quia sol tunc pri-
 „ mum ad Septentrionem ab Austro cedit, uti *Julia-
 „ anus* ipse orat. iv docet, & arbitrat *Harduinus*,
 „ in hunc diem natalem Christi Romæ primū transla-
 „ tum esse; ut dum gentiles profanis ritibus vacarent,
 „ sacris suis Christiani libere operam darent. Candidè
 sane ab homine Pontificio; ut proin haud inique fe-
 rendum sit, si & nos ex *Petavio* ad orat. iv Juliani,
 & ex *Pagio* ad ann. 306. in eâ sententiâ confirmemur,
 quod viii. Kal. Jan. sub titulo *Natalis inviſti* dies
 fuerit à gentilibus *soli* dicatus; & cum Doctiss. *Harduino*
 concludamus Romanos natalem Christi in hunc diem
 transfuſisse, ut suo scopo oportuiss. Proinde haud
 recte procedunt, qui ex antiquâ istius diei observatione
 conficere conantur, primos ejus institutores credidisse
 Christum eo die natum fuisse, aut constitutionem istius
 diei ex antiquâ aliquâ traditione de Christo, eo die
 nato, profluxisse.

§. 2. Qui Romanam consuetudinem sub traditionis Apostolicæ titulo commendant, & Dominum nostrum Jesum Christum die 25. Decembris natum verè volunt, illi *Clementis Romani*, *Evodii Alexandrinæ* sedis vicarii, & *Hippolyti Thebani* auctoritatem obtinent. 1. Legimus equidem in *Clementis Romani*, ut audiunt, *constitutionibus Apostolicis* libr. 5. cap. 13. præceptum de die isto xxv Decembris memoriam nati Christi observando. Τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν φυλάσσετε, ἀδελφοί, καὶ πρώτῃν γε τὴν γενεθλίον, ἥτις ἡμῶν ἐπιτελεσθῶ εἰκαδὶ πέμπτῃ τῷ ἑννατῷ μηνός. *Dies festos observate, fratres, ac primum quidem diem Domini natalem, qui vobis celebretur vigesimo quinto noni mensis.* Appellat hic mensem, qui Romanis est *Decimus*, atque indè December dicitur, *nonum*, quod ei in hoc opere familiare est: sicuti etiam auctor operis imperfecti ad Matth. 24: 22. *Duodecimi mensis incipiunt paulatim tepescere acres per singulos dies usque ad tertium mensem: & dies fieri noctibus longiores: item ab æquinoctio autumnali mensis septimi incipiunt paulatim iterum frigescere acres per singulos dies, & noctes fieri longiores diebus usque ad mensem nonum*, NB. quando celebratus Christi natalis. Verum harum constitutionum nulla est auctoritas: de *Constitutionibus* (inquit ipse Bellarminus de Script. Eccl.) *idem fere judicium fieri debet, ac de Recognitionum libris. Multa sunt in us utilia & à Grecis veteribus magni fiunt, sed in ecclesiâ latinâ nullum fere nomen habent, & ipsi etiam Græci posteriores in concilio Trullano can. 2. improbant has constitutiones, ut ab hæreticis depravatae.* Prodit se auctor vel interpolator, quando Ver-
num æquinoctium dicit incidere in diem 22 mensis, qui appellatur *δυσπὸς* sive Martius. Cum Christi & Apo-
posto-

postolorum seculo æquinoctium fuerit xxv, non xxi i Martii nisi post Concilium Nicenum. Vide libr. 5: 17. imò & hæc constitutionem sublextæ fidei esse, atque olim in his libris non existisse *Epiphani* temporibus, vel inde colligit Cl. *Beveregius ad codicem Canonum*, quod *Epiphanius* sine ullâ hæsitatione diem epiphaniæ faciat natalem Christi, & sæpius dicat vi Januarii natum fuisse *Jesum*, contra atque ex constitutionibus hodiernis adduci cernimus. *Quis vero* (inquit vir Doctissimus) *ista tam asseveranter locuturum existimaverit fuisse Epiphanius? Si in constitutionibus (quas ipse ut vere ab Apostolis profectæ identidem laudat) invenisset, quod supra expressum legimus, diem Domini natalem xxv mensis noni (id est Decembris) celebrandum; atque epiphaniam post hunc in honore habendam die vi mensis decimi, qui huic auctori est Januarius.*

2. Invenimus quidem apud *Euthymium Zygabenum* ad cap. Joh. 3. & *Nicephorum H. E.* libro 2: 3. *Euodiam* allegari, atque ut Petri in episcopali sede Alexandrinâ Vicarium commendari, qui hoc ipsum in quidam epistola tradiderit, quam *lumen* inscripsisse fertur: ibi autem de Maria verba faciens, scribit epistolæ auctor, *peperit autem mandî ipsius lucem annum agens quinquatum decimum, die Decembris vigesimo quinto.* Verum hæc gettris siculis annumeranda. a) Quis crediderit *Euodii* scriptum fuisse, quod tam sero in lucem protrahitur, nulli Patrum anteriorum ante hos auctores aut visum, aut ullo verbo commemoratum? Cumque similia pteudepigrapta, à Græculis efficta, longo extent catalogo, non sane statim ad auditum nomen *Euodii* assurgendum est: sed ut genuinam esse eam epistolam, genuinum *Euodii* fœtum, quem sic ex angulo

gulo producant, demonstrent oportet, qui a nobis fidem exigunt. Nondum innotuerat hæc epistola *Chrysothomo*, viro maximo, qui sane hujus auctoritatem non neglexisset, si istius argumenti opusculum cognovisset, quippe qui hanc sententiam omnibus viribus propugnare in se susceperat. β.) Si genuina sit ista epistola? dic age cur Ecclesia Alexandrina hujus Præsulis Alexandrini sententiam non fuerit secuta? quæ natalem Christi VI Januarii celebravit, uti ex *Epiphonio* discimus. c.) Omitto jam, quod à criticis notatum, tot absurdis refertari esse istam epistolam, ut forex se suo prodat barritu. Hujus auctoritate si standum sit, multa fabulosa sublesta planè fidei pro veris essent adoptanda.

3. Tandem *Hippolytum Thebanum* ostendant, cujus compendium historico-chronologicum *Emanuel Schelstrate* ex nova MSS. collatione edidit, qui de natali Domini scribit, ἐπὶ Αὐγῶν Βασιλέως γενήθητι ἐν σπηλαίῳ μηνὸς Δεκεμβρίου Κ. Ε. *Sub Augusto Rege natus est*, Dominus nollet, in spelunca a mense Decembri die XXV. Verum, dicant nobis in antecessum, quisnam fuerit ille *Hippolytus Thebanus*? ut ejus auctoritati assurgamus; an *Hippolytus Martyr*? qui tertii seculi fuit doctor, atque *Origenis* dicitur æmulus? an alius? & quomodo probant hæc boni committis esse, ut fidem inveniant: imò ea non potius illi afficta fuisse. Quomodo quæso nihil horum venit in manus *Eusebii*? qui alias talium diligens collector non neglexisset ista adducere & suis inserere historiis. Quomodo ille *Thebanus* mentis appellavit nominibus Romanis, & non Ægyptiacis? Aut si inferioris seculi fuit scriptor, sane nihil valet ejus auctoritas ad traditionem apostolicam probandam. Vir maximus & academix Lugduno-Batavæ

tava quoad viveret decus, *D. Stephanus le Moine* in suis ad varia sacra notis pag. 1080. Hunc *Hippolytum Thebanum*, chronici istius auctorem, seculo demum undecimo scripserit notat: atque animadvertit, quod citet *Gregorium Nicomediensem*, imò & *Georgium Chronologum*, quem vir doctus eundem existimat cum *Georgio Syncello*, chronologo eximio, qui multa, imò fere omnia ex *Julio Africano* descriperat: qui quae ex eunte seculo octavo, Constantinopolitanum Patriarchatum administrante *Tarasio*, vivebat, atque forsitan eius Syncellus erat. Causam absolvit, quod adducat *Simeonem Metaphrasten*, qui non tempore *Theodosii* aut *Heracli*, nec seculo nono, sed demum undecimo vixit, utpote quem oratione funebri prolecutus est *Michael Psellus*, auctor seculi undecimi haud ignobilis. Cujus fuisse *Hippolytum* nostrum contemporaneum probat. Primum qui Thebani Hippolyti fecit mentionem, saltem quod constat (ait porro) fuit *Michael Glycas* annal. par. 3 qui vixit seculo duodecimo. Auctor incertus Chronici, cujus titulus *παράστασις τῶν τομῶν χρονικῶν*, publicatus à Lambecio & Campbellio, qui vixit seculo xii, ingerit etiam Hippolyti mentionem. Idem *Hippolytus Thebanus* laudatur etiam seculi xiv à *Nicephoro Callisto*, sed laedo errore: nam quae sunt hujus *Hippolyti Thebani*, illa turpi anachronismo tribuit *Hippolyto Romano*. Quibus sic notatis ruit omnis illius chronici in rebus antiquissimis auctoritas. *Petavius* in opere de doctrina temporum lib. 12: 7. antiquitatem traditionis probaturus ad *Chrysothomam* provocat, qui in illa homilia, quae est Tomi de diversis N. Testamenti locis trigesima prima, juxta editionem *Frontonis Ducei*, in hunc modum loquitur ἀλλ ἄλλοι, καὶ μὴ ἀπίσκει, ὅτι παρὰ τῶν ἀκριβῶς τὰυτα εἰδόντων, καὶ τὴν

πόλιι δικαίωτων παλαιά φασιν τῆς ἡμετέρας οἱ ἄνθρωποι δὲ δια-
 βοντες ἔρωτες, καὶ ἐκ παλαιῶν παροδοσῶν αὐτῶν ἐπιτιμῶ-
 νες, αὐτοὺς οὐκ αὐτῶν ἡμῶν τῆς ἡμετέρας διέτιμασαν το. *Verum*
audis, neque fidem abroga: quoniam ab eis, qui pro-
be ista norunt, illius urbis habitatoribus diu illum
accepimus. Nam qui tu eā degunt urbe olim, & ex
antiqua traditione solemnem illum diem habentes, non
denum ejus nobis novitium impertierunt. Fatcor, de-
xit ille Romanos olim & ex antiqua traditione diem il-
lum observasse. Sed qua fide hoc accepit? conim qui
hæc probe & accurate norunt? Quid norunt? sc̄ olim
celebratum fuisse diem illum inter Romanos. Credo
etiam, & fere jam a duobus seculis tale quid obtu-
isse inter Romanos. Sed norunt ex antiqua traditione
fuisse diem illum celebratum. Ast undē hoc scire po-
tuerunt? id non ex eorum autoritate, sed ex eorum ar-
gumentis & documentis evincere debuisset Cbrisostomus
contra eos, qui novitatis titulo rejiciebant diem il-
lum: atque cum in finem documenta illa producere &
allegare debuisset. Nihil frequēntius obtinet, quam
si quid à viro alicujus existimationis traditum fuit, aut
confuetudine involvit, id ab eis sequentes absque examine
recipiant: quando autem postmodum rationes exigun-
tur, non sunt in promptu; proclives sunt homines ad
supponendum, magnos viros prædecessores nil frustra
admisisse, sed procul dubio ex majorum traditione si-
mile quid hausisse, quod tradunt.

§ 3. Alii hanc Romanorum constitutionem de natali
 Christi die xxv Decembris celebrando ex inspectis à
 primoribus archivis Romanorum aliisque rei veteris mo-
 numentis derivantes, eam facile sub hoc titulo excipere
 persuaserunt. Creditum est *Titi Imperatoris* tempore
 Romam allatas fuisse ex spolis Judææ atque orientis ti-
 bulo

bulas aliquas publicas, atque inter eas descriptionis œcumenicæ, Augusti edicto celebratæ, ex quibus in Occidente tantundem edisceretur, licet Orientalibus seri-
 rius innotuerit. Hoc argumento in eam sententiam per-
 tractus putatur *Chrysothomus*, & alios etiam pertraxisse
 ex *homiliâ in natalem Christi*. Ex *Euangelista Luca*
Christum primæ descriptionis tempore natum esse liquet;
Et cui veteres historiarum codices, qui Romæ publicè
asseruantur, lectitare libeat, persfacile etiam tempus
hujus descriptionis accurate discere potuerit. Cæterum,
quid hoc ad nos, dicat aliquis, qui illic nec sumus, nec
sumus unquam? ausculta; neque diffidas, si ab illis,
qui exactam hujus rei cognitionem habent, quique ur-
bem illam inhabitant, hunc accepimus diem: nam illi
ipsi, qui illic commorantur, multo ante, & ex anti-
quâ traditione, istam diem celebrantes, ad nos usque
illius notitiam nunc transmiserunt. Neque enim Euan-
gelista simpliciter nobis illud tempus indicavit, sed ita,
ut etiam una hunc diem nobis manifestam redderet &
exploratum. . . Qui dies cum ab exordio istis, qui in
Occidente habitant, cognitus fuerit, nunc ad nos de-
num ante multos annos transmissus, NB. repente
ita increvit, talemque tulit fructum, qualem nunc
cernere licet. Serm. 31. tom. 5. operum Græcorum
dicit Chrysothomus: και ταυτε ητω δεκατη επι ετος εε ε
δραη και γνωριμος ημιν αστη η ημερα γερμεται. Nondum
decimus annus est, ex quo hic ipse dies manifeste nobis
innotuit. Ad hanc causam firmandam lepida fabella est,
quam ex Mss. codice profert Doctissimus Cotelerius
in suis ad Const. Clementis annotationibus, quam ex
ejus versione hic adscribimus. Priori tempore Christiani
uno eodemque die celebrabant Christi nativitatem &
lumina. Scripsit autem Patriarcha Hierosolymitanus

Juvenalis ad Julium Papam Romanum eâ de re non
 possum una die conferre me ad Bethlehem & ad Jeru-
 salem. Etenim Jordanes distat ab urbe Hierusalim ad
 Orientem miliaribus 25. Sancta vero Bethlehem ad
 austrum civitatis miliaribus sex: nec possum eadem
 die duo festa peragere. Rogo itaque sanctitatem tuam,
 Pater, ut scruteris commentarij & des nobis in accu-
 ratâ disquisitione per scriptum tuum (Venerande) ipsius
 rei notitiam, quo die natus sit Christus Dominus? &
 quo die baptizatus? probe enim scimus, commentarij
 ab initio libros ex Hierosolymis Romam delatos fuisse
 per Titum & Vespasianum. His literis acceptis Ju-
 lius Papa Rome investigavit commentarios, invenit-
 que, quod xxv Decembris natus sit Dominus noster Je-
 sus Christus, & post annos 30 a nativitate sua bap-
 tizatus sit a Johanne in Jordane mense vi mensis Janu-
 arii. Juxta hanc ergo investigationem cum patre fe-
 stum divississent, inter multos ortum est murmur. Erant
 autem tunc temporis Constantinopoli Gregorius Theolo-
 gus, nec parum marmurabant circa quasi in eam, que
 festum divisset; dicebantque - Festum divissi, & ad
 Deorum multitudinem nos contempsisti. Ideo Gregorius
 Orationem hanc composuit. Rursus Christum festa ce-
 lebrans prædico, non gratulum mysteria, vana quæque
 sunt & falso consilia, eoque fabulas appello, appella-
 bitque omnis vir prudens. Atque hæc de causa tunc
 temporis Theodorus ita traduxit, manifestam faciens non
 suam solertiam, tum ignorantiam hominum, quod fa-
 bulis & portentis attendere, & umbra deceptentur,
 erroreque suum in gloriam perditurus haberent. Na-
 gæ: notandumque etiam illam latinam homiliam opti-
 mis Chrysostomi latinis insertam non esse Chrysostomi,
 sed auctoris cujusdam latini, ut fatetur Constantinus

Verus *Chrysoſtornus* ; dum dicit nondum eſſe decimum annum à quo dies ille innotuit , nobis argumento eſt, eccleſiam *Athanicam*, quæ *Johannem Euangeliftam* habuit primi ordinis auctorem , aut ſaltem approbatorem, eâ traditione deſtitutam fuiſſe : unde alterum ſtatuentum eſt , aut diem illum *Johanne ſuperſtite* uſque ad *Traiani tempora* in *Aſia* non fuiſſe celebratum , ut nos puramus : aut primitivam eccleſiam ex *Apoſtolorum* institutione alium obſervaiſſe diem , quam *xxv Decembris*. Imo ex *Baſilio Seleuciensis* laudatione *S. Stephani* allegat *Cotelerius* loco citato , a *Juvenali*, *Patriarcha Hieroſolymitano* (qui quinto vixit ſeculo , atque anno *457* mortuus dicitur) *naſtale Dominicum celebrari captum fuiſſe* : quod vir Doctus accipit de obſervatione iſtius diei ſeparata à die *Epiphaniarum*. Quicquid ſit , valde lubricum eſt illud fundamentum , quod de *archivis & tabulis cenſualibus a Julio Papa* (qui ab anno *336* ad annum *352* eccleſiæ Romanæ præfuit) inſpectis fingitur : cum haud credibile ſit tam diu tabulas illas fuiſſe ſuperſtites , aut tantâ cura fuiſſe conſervatas ; cum *Auguſto* ſolum ad commentarios regni conſcribendos inſervierint. Non dubitandum quidem , longus illos nominum profeſſorum catalogos in deſcriptione illâ œcumenicâ conſectos ad uſum fuiſſe revocatos , ut inde *Auguſti rationarium* conficeretur. Verum incertum eſt , an ſinguli ſuis in locis & civitatibus fuerint reſiſti ; ut eorum compendia ſolum (ex ſummariis numeratorum conſtantia) in levamen moleſtioris operis ad *Auguſtum* fuerint miſſa ? nam vero integri ad *Cæſarem* fuerint delati ? aut apogtapha fuerint conſtructa , & in ſingulis locis reſiſta ? *Tertullianus*, de euangeliftarum temporibus ſermonem faciens , dicit *Chriſti* familiam cognosci potuiſſe de recentibus *Auguſtians*

stianis censibus, adhuc tunc fortassis pendentibus. Ad illud fortassis ostendit virum magnum ex conjectura loqui, non ex certa scientia. Qui fingunt ista archiva, istasque tabulas censuales ex Judæa per Titum Romanum fuisse translatas, fingunt plenarias singulorum provinciarum tabulas in unaquaque gente mansisse, & Judæorum postmodum tanquam spoliū amplū à Romanis Domum fuisse deportatas: quasi inveniēte illa chartarum sarcinæ alicuius pretii fuissent habitæ à Romanis. Neque perpendant, in Hierosolymitarum expugnatione omnia ferro & igne sub Martis furoribus hulle excisa & vastata. In specie testatur *Josephus* Romanos *Archivum & Aram, & Curiam, & quæ vocantur Atrium succendisse: ignemque fuisse progressum usque ad Atrienæ regiam, quæ in media erat Aram; nec minus vastatis mortuis plene domusque arse.* Quis credat? in tali rerum perturbatione milites in conspectu cum hostibus occupatos res istiusmodi curasse? an tempus superfuisset ad tantæ chartarum molis compositionem? Aut pone in singulis civitatibus asservatos fuisse civium numeratorum catalogos? dic age, quomodo factum, ut civium *Bethleemicorum* tabule hinc ex tanta clade servatæ, & in pretio habitæ apud *Christiani* nominis hostes? Jam *Sicari & Zeloti* omne civitati sanctæ vicinum territorium a te depopulaverant, de quo *Jesus* aliquis sermone ad *Idumæos* habitos apud *Josephum* conqueritur. Postmodum Romani omnia subvertunt. Verum, si mus liberales, utique concedamus immensas illas sarcinas aut ab initio Romani fuisse miles, aut saltem *Judaicas* tabulas tanquam spoliū fuisse in urbem deportatas; non tamen videantur ab eo mansisse, à quo *capitolium* post *Vespasiani* rellinationem incendio fuit absumptum, quod statim ab ejus morte

fortu-

fortuito casu factum est, sicut & *Domitianus* restituit. Sic *Suetonius* in *Domitiano*. *Plurima & amplissima opera incendio absorpta restituit, in quibus & Capitolium, quod rursus arserat.* Haud multi intercessere anni cum insignem iterum cladem accepit, ut *Paulus Orosius* in rebus *Commodi*. *Flagitia Regis pœna urbis insequitur: nam fulmine capitolium sc̄tum, ex quo facta inflammatio Bibliothecam illam, majorum studio curaque positam, ædesque alias juxta sitas rapaci turbine concremarvit.* Quæ iisdem penè verbis apud *Eusebium* legere est in *Chronico* ab *Hieronymo* translato. Si istæ tabulæ Romæ fuerint servatæ? ubi quæso aliter, quam in capitolio, ejusque tabulariis, talia asseruabatur? Quod si istud pluries fuerit conflagratum, etiam cum Bibliothecâ? quomodo non justa est dubitatio, an istæ tabulæ censuales tam diu remanserint? Quicquid sit; hoc saltem verum est, quod de inventione istarum tabularum nemo auctorum Latinorum quidquam annotarit, aut observarit, qui procul dubio hoc non neglexissent, si *Julio Papæ*, aut cuiquam alteri talis inspectio tabularum contigisset. Imò quid ni istæ tabulæ fuerint à Christianis Romanensibus asservatæ? si hoc seculo, quo Christiani Imperatores Ecclesiam nutriebant, fuissent inventæ; quoniam exinde gentiles de veritate religionis Christianæ convinci poterant. Sed Græcia mendax, & obscurus hominæ auctor, quod operabant, fingeabant, ne auctoritate destituta videatur sententia; quam ex Apostolica traditione derivare non poterant.

§. 4. Veras causas subitanæ propagationis istius dici invenias in argumentis, quæ ferè demonstrationum loco habebantur à Veteribus. Prima recipiendi illum diem & tam avidè arripiendi causa fuit & ratio, quod crederent *Jo-*

bannem de se & Christo testificantem (dicendo *Joh. 3: 30. Oportet eum crescere, me autem minui*) respexisse anni rationem: cumque dies à xxiv Junii, confecto sidere solstitii æstivi, decrescant, & à xxv Decembris sole attingente solstitium hybernum accrescant, huc alluisse Johannem existimantes eum natum dicto Junii, Jesum vero xxv Decembris die colligebant. Hæc perpendens, pudet me eorum, qui tam levibus se incitari passi sunt ratiunculis. Præcaria sane est illa hypothesi, quæ Johannem dicto allegato solstitia respexisse assumit, cujus scopus tantummodo fuit monere, ut tempus instaret, quo ejus opera collecti discipuli propediem in Christi castra transire oporteat, atque ipse, defuncto prodromi munere, cum morte auferendus, omnes Christo colligendos relinqueret: cum è contra Christi disciplina, nullâ arte extinguenda, totum pervaderet orbem. Quis inde vel per millesimam consequentiam eruat, *Johannem* solstitio æstivo, à quo dies decrescunt, *Jesum* autem solstitio hyberno, à quo dies accrescunt, natos fuisse? Qui ex fictis istiusmodi allusionibus quicquam dogmatizare sibi in animum inducit, næ ille capax est, se mille modis decipere, & nescio quid non sibi persuadere.

§. 5. Altera causa erat, quod Veteres crederent *Zachariam*, Joh. Baptistæ genitorem, sacra peregrisse eo die, quo expiatio fiebat pro peccatis universi populi, atque Pontifex cum sanguine expiationis ipsum ingrediebatur adytum: qui cum tantum semel in anno ad decimum *Tisri* compareret, visi sunt viri opimi sibi fundamentum invenisse, quo apodictice demonstrant Jesum mense Decembri natum fuisse. Ita nugantur inter Græcos *Chrysothomus* & *Theophylactus*. Inter Latinos *Ambrosius* & *Hieronimus*. Ast quem non pudet etiam

etiam tantæ in viris optimus ἀβελειάς & ignorantiae ? neminem jam vel ex inimicis subselliis latet, nulli Sacerdoti classico sanctum sanctorum subingredi licuisse, quod unice Pontifici maximo relictum, atque lege Moisaica concessum fuit. Jam verò *Zacharias* nullibi in Pontificum catalogo comparet : imo Lucâ auctore classis Abiæ fuit sacerdos, ad hanc thurificationem sortilegio electus ; atque proinde ut sacerdos gregalis ἐφημερῶν suam ministrans. Quis non videt ? incensi hujus oblationem, quâ fungebatur, quando divinum illud in templo recepit alloquium, nil quicquam ad magnum illum expiationis diem, sed solum ad sacrificium, quod quotidianum postulat incensum, manè & vesperi in auro sanctuarii altari cremandum, spectasse. Ut sententia tam levibus suffulta ratiunculis sponte corruat, quippe auctoritate primitivæ ecclesiæ & rationibus planè destituta.

§. 6. Fuit hæc Romanæ ecclesiæ constitutio jam olim ob novitatem rejecta. Sanè postquam Constantinopoli & alibi in Oriente transmissus ille dies fuit receptus, multi illi contradicebant, novitatem objicientes, quod non dissimulavit ipse *Chrysostomus* in homilia de natali Christi. Πολὺς μὲν περὶ τῆς ἡμέρας ταύτης πανταχῶς λόγος τῶν μὲν αἰτιομένων, ὅτι νέα ἐστὶ, καὶ πρόσφατος, καὶ τῶν ἐπιστηνέκεται. *Multus ubique de hoc die sermo, partim incusantium, quod novus sit & recens, atque nunc demum invehctus.* Videtur sub Gregorii Nazianzeni patriarchatu Constantinopolitano, decem annos ante habitam illam *Chrysostomi* homiliam, ecclesiis Græcis & Asiaticis obtrusus : & sub *Juvenalis* patriarchatu Hierosolymitano! seculo quinto ab ecclesiis isti sedi subjectis receptus : ita tamen ut Ecclesia *Alexandrina* adhuc restiterit ; quippe quæ etiamnum *Cassiani* seculo,

epiphaniæ die, nati Christi memoriam colebat. Sic *Cassianus* collat. 10. cap. 2. *Intra Ægypti regiones mos iste antiquâ traditione servatur, ut peractis Epiphaniarum die, quem provinciæ illius sacerdotes vel dominici baptismi, vel secundum carnem nativitatis esse definiunt; & idcirco utriusque sacramenti solemnitate non bisarie, ut in occiduis provinciis sc. sed sub una die hujus festivitatem concelebrant.* Vixit ille auctor seculo quinto, mortuus circiter anno 448. Qui in sententiæ istius principia inquirunt, non inveniunt ejus ullam mentionem fieri ante *Ambrosium*, sive medium seculi quarti, ut Romana ecclesia eam demum susceperit, à quo *Liberius Marcellinam*, *Ambrosii* sororem, die xxv Decembris velavit: qui ab anno 352 usque ad 366 aut 367 sedem Romanam tenuit: post annum verò 374. *Ambrosius* (serm. 12. 13. 14. 15. nec non 63. 64. 65.) in suâ diœcesi, prout quoque *Damasus* Romæ, & forte *Gregorius Nazianzenus* Constantinopoli eam constitutionem partim propagarunt, partim introduxerunt. Sane ante hoc tempus apud scriptores Ecclesiasticos alium fuit de die xxv Decembris Christo natali silentium. Adducunt in contrarium *acta martyrum* de anno Christi 301, quæ testatur jam tunc Christianos celebrasse festum natalitiorum Christi: & subjungit Doctiss. *Keplerus*, quo alio die? quam VIII. Kal. Jan. quippe eodem, quo & post annos proximos centum, tempore *Chrysothomi*. *Martyrologium* intelligunt, quod notis suis illustravit *Baronius*: nec non *Martyrologium Romanum* à *Rosweydo* editum. Historiam *Martyrologi* latini habent ex *Simeone Metaphrasæ*; aut *Nicephoro*, qui libr. 7. 6. historiam persecutionis *Maximianæ* describens, ejusque principium, monet *Nicomediæ* ad natale *Salvatoris* festum

stum multa millia Christianorum *ἐν κωπιάῳ* convenisse: atque Tyrannum re compertâ januas ecclesiæ occludi, ignem circumcirca parari, tripodemque cum thure ante forçs poni, & per præconem magnâ voce proclamari fecisse, ut qui incendium vellent effugere salvi exirent, sed eâ lege, ut thus adolerent. Verum unâ omnium vocem fuisse, se amore Jesu sui mortem lubentissimè obituros. Quo dicto omnes vivicomburio sublato ait: *eoque die in cælis nasci meruisse, quo Christus pro eorum salute natus fuerat.* Quid hinc concludas? diem illum fuisse VII Kal. Januarii? hoc non dicit historia: & contra monuit *Chrysosthomus* eum diem tunc nondum in oriente cognitum fuisse. Adde jam longè aliter hanc rem enarrare *Lactantium* in libro *de mortibus Persecutorum* cap. XII. qui templum illud magnum Nicomediæ refert non combustum, sed securibus & ferramentis destructum fuisse: neque inventum hominibus refertum, sed fuisse rebus sacris spoliatum: neque id factum ait Anno 301 ad natale Christi, sed anno 303 ad VII Kal. Martias, ipso terminalium die: ita enim se habent ejus verba. *Inquiritur peragenda rei dies aptus & felix, ac potissimum terminalia deliguntur, quæ sunt ad septimum Kalendas Martias, ut quasi terminus imponeretur huic religioni. . . qui dies cum illuxisset, agentibus consulatum senibus ambobus octavarum & septimum repente adhuc dubiâ luce ad ecclesiam profectus, cum ducibus & tribunis & rationalibus venit: & revulsis foribus simulacrum Dei queritur. Scripturæ repertæ incenduntur, datur omnibus præda. Raptur, trepidatur, discurritur. Ipsi vero in speculis (in alto enim constituta ecclesia ex palatio videbatur) du inter se concertabant, utrum ignem potius supponi oporteret.*

Vixit sententiâ Diocletianus, cavens ne magno incendio factô pars aliqua civitatis arderet: nam multæ & magnæ domus ab omni parte cingebant. Veniebant igitur prætoriani acie structâ cum securibus & aliis ferramentis, & immissi undique, tamen illud editissimum paucis horis solo adequarunt. Dicant jam cui potius fidem adhibeant? Nicephoro, qui post elapsâ sex ab eâ persecutione secula demum scripsit? num vero Lactantio, viro prudenti, rei gestæ corvo? & eam rem ex professo recentique memoriâ pertractanti?

§. 7. Sanè non est illa traditio universalis, ab omnibus ecclesiis in primitio recepta. Saltem Clementis Alexandrini ætate ne quidem cognita fuit illa traditio, quia justo in loco ejus ne quidem facit mentionem: & Chrysosthomo auctore haud ita diu demum in oriente innotuit; cum tamen haud credibile, anteriores patres mores & consuetudines ecclesiæ Romanæ non tenuisse. Clemens tantum quinque sententiarum facit mentionem. 1. Curiosiorum quorundam *Stromatum* libr. 1. Sunt (inquit) qui περιεργότερον curiosius natali domini non solum annum, sed etiam diem addunt; quem dicunt xxviii anni Augusti, in xxv πάχων. ἐστὶ δὲ οἱ περιεργότερον τῇ γεννήσει τῆ Σωτήρος ἡμῶν ἢ μόνον τὸ ἔτος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν προσιδεντες, ἣν Φασὶ ἑτῆς κῆ Αὐγύστη ἐν πέμπτῃ πάχων καὶ ἐκάδι. Jam verò constat, quod mensis Pachon Ægyptiorum Romanorum mensis Majo respondet in calendariis: atque dies xxv Pachon responderet xxi (an xx?) Maji, quod dogma tamen ut περιεργότερον rejicit. 2. Altera sententia fuit *Basilidianorum*, quos dicit baptismi diem celebrare xv Mensis Tybi, quoad plurimam partem respondentem Januario. 3. Tertiam sententiam facit eorundem hominum, quos dicit baptismi diem referre ad xi mensis Tybi: quam secuta est

est postea tota fere ecclesia Orientis, dum hunc diem vocat *epiphaniæ*, quo simul nativitatis & baptismi Christi memoriam celebrans, festum agit. *Epiphanius* Tom. 1. libr. 2. *Undiquaque undecima Tybi mensis, hoc est, ante octavum iduum Januarii, quæ est in carne nati- vitas.* 4. Quarta sententia est ejusdem sectæ, de quâ sic *Clemens.* *Quin etiam dicant ex iis aliqui, eum natum esse xxiv vel xxv Pharmuthi, qui mensis Ægyptius pro maximâ sui parte responder Romanorum Aprili.* 5. Quinta vero sententia est ipsius *Alexandri- ni*, quam licet non expressè tradat, tamen suo calculo indicat, dum à nativitate Christi usque ad *Commodi* mortem (in ultimum Decembris incidentem) præter annos 194 putat adhuc mensẽ unum & dies tredecim, unde jam supra confecimus virum illum magnum natalem Christi collocasse ad XIII Kal. Decembris, qui est XVIII Novembris anni Jul. XLIII. 6. Adde *Do- ctiss.* *Huetium* in suis ad *Origeniana* notis ex *Epiphanio* animadvertissè, quosdam veterum VI iduum Novembris. natum Christum statuisse: quod etiam ante cum *Spanhemius* Pater notavit in *dub. Euang* part. 2. Fol. 209. Vide, quantum fuerit in antiquâ ecclesiâ etiam ante cognitam ecclesiæ Romanæ constitutionem sententiarum divortium. Imo in toto Oriente dies *Epiphaniæ* ante receptam Romanam illam constitutionem credebatur esse verus nati Christi dies, qui ex traditione *Jacobi Apostoli & ecclesiæ Hierosolymitanæ* profluxissè censebatur, quod ex *Johannis Archiepiscopi Niceni* quæstione (cujus librum *Combesissus* edidit) constat, qui scrupulum suum animo ejus eximendum ad *Zachariam* mittens, ita scribit. *Και περι ποίας αιτίας ΝΒ. η ἀποστολική διάταξις Ιακώβου τὸ σύγγραμμα Ιανουαρίῳ ε' περιέχου τὸ τέλειν τὴν γέννησιν καὶ τὸ βάπτισμα &c.* *Qua de caus- su*

sã quanquam constitutio apostolica (quæ Jacobi conscriptio est) habeat ut navitas & baptisma celebrentur VI Januarii, nos tamen, mundusque ipse totus, invicem conspiravimus, ut sicuti populi omnes celebremus XXV Decembris. Vide ut diem Epiphaniæ natalem Christi dicat ex traditione Apostolici, & quidem Jacobi, qui episcopus fuit Hierosolymitanus. Imo etiam auctor homiliæ de nativitate Christi, *Chrysothomi* operibus latinis insertæ, satis innuit, non solum ecclesiam Hierosolymitanam natalem Domini celebrasse ante VI I I iduum Januarii: sed & Orientales, qui illi ecclesiæ assentiebantur contendisse nulli ecclesiæ potius fidem adhibendam esse, quam ipsi, ex quâ verbum veritatis exiit (à quâ totum Orientem, & Ægyptum eam constitutionem recepisse censendum est) cum quibus ille suo more disceptat. Addamus etiam, ne receptam quidem fuisse illam consuetudinem à toto occidente: quod satis constat ex glossâ ordinariâ in *Hesth.* 2. ubi legitur de mense *Tebeth*: *is apud Latinos est Januarius, in quo Dominus est incarnatus, à Magis adoratus &c.*

§. 8. Tandem ad eam accedo demonstrationem, quæ ostendet faciem temporis fictæ isti traditioni contradicere, & rigidam illam anni tempestatem haud quamquam admittere; dux sane in enarratione evangelica sunt circumstantiæ, quæ mediam brumam hic à nostrâ historiâ satis excludunt. UNA EST quod *pastores* nobis describantur *pecora sua altâ nocte sub dio credentes*: quodque stabulum, in quod se pariendi causa receperat Maria, inventum fuerit vacuum, atque in partui accommodum, ut infans, bestiis sane non obijciendus, in præsepe reponi potuerit. Hæc non brumam spirant, quæ suis molesta frigoribus, homines jubet se cum grege & jumentis sub tecta recipere, atque adversus

sus aeris injurias umbonem quæreret. Novi quidem vi-
 ros quosdam doctos reponere, quod *pascua & subdi-
 ales pernoctationes quandoquidem in frigidioribus obtri-
 neant oris, sicuti floridi interdum sunt Decembres*, un-
 de hoc multò magis in Palæstinâ fieri potuissè urgent,
 quippe sub clementiori Climate posita terra. Calorem
 conceptum testantur verba *Kepleri*, quando scribit.
 „ Quod vero pascua nobis & subdiales pernoctationes
 „ ex evangelio objiciunt, quasi hæc hyemem non ad-
 „ mittant, ridiculum est: cum ne in Germaniâ qui-
 „ dem desint interdum floridi Decembres, ut Itali-
 „ am, ut solis ardores Romæ mense *Januario* præter-
 „ eam. Imprimis vero in Palæstinâ major plerumque
 „ est serenitas Decembri, quam postea *Februario* &
 „ *Martio*. Ast, præter causam sibi ridendi argumen-
 tum spondet vir Doctus. Non est in quæstione, an
 non aliquando floridi Decembres, & bruma clemen-
 tior sub climate Palæstinæ tolerabilem reddant ærem,
 ut vel subdiales pernoctationes ferre possint pastores?
 Verum dicimus ob brumæ incertitudinem non esse mor-
 ris inter ejusdem climatis gentes, servos & pecora sua
 exponere vicissitudini temporis; cum omnis subita
 mutatio sit periculosa: inconstans est illa anni rem-
 pestas, & in omnes horas mutabilis, ut non soleant
 rustici peculium concedere serenitati brumæ fallaci.
 In ipsa Africâ caulis inclusæ latent pecudes, quando
 circa solstitium versatur hybernus sol à nobis remotior.
 Saltem si *Calphurnius* ut putatur, suas ibi scripsit eclo-
 gas, quas *Nemesiano* Carthaginensi dicat; ille nobis
 testis erit, dum canit

*Sed non ante greges in pascua mittite clausos
 Quam fuerit pacata Pales.*

Virgilius quoque libr. 3. *Georg.*

. . . *Stabulis edico in mollibus herbam*

Carpere oves, dum mox frondosa reducitur aestas.

Columella lib. 8: 3. *Hyeme & vere matutinis temporibus intrâ septa contineantur, dum dies arvis gelicidia detrahit.* Vin scire? quid in Palestinâ obtinuerit? quid moris fuerit inter Judæos? audi R. Judam in Misnâ loquentem tract. Thalm. BEZA F. 40: 1. *Pecora eremi, inquit, prodeunt pastum circa tempora paschatis, & pascuntur in campis, & demum redeunt ad pluviam primam.* Monentque Gemaristæ ad eum locum pluviam illam primam cadere communiter circa finem mensis secundi, qui dicitur *Marchesvan*. Videas ob pluviam in terrâ montosâ, vallibusque refertâ (qui aquarum copiâ implentur & haud salubria præbent pascua) incolas cogi, ut pecora ex campis reducant in caulas, iisque includant. Adde, quod frigora brumæ in terris calidioribus plus damni inferant gregi: licet enim oves præ cæteris omnibus animalibus sint vestitæ, frigoris tamen ob molliorem indolem sunt impatientissimæ: urque aër in Judæâ æstate longè calidior est, quam in Europâ; sic etiam hyeme dum animalium poros subit, sensum sui longè facit actiorem objectu contrarii: aded ut viatores, qui diu sole torrebantur, sæpius, experientiâ teste, noctis inclementiâ torpeant. Sub solstitio hyberno ad omnem aëris mutationem magis metuendum est frigus, quam cum sol ad æquinoctium vernum accedit, quo tamen tempore Pontificis ministros frigori per prunarum coacervationem remedium quæsiuisse legimus. *Joh. 18: 18.*

§. 9. Altera circumstantia, quæ solstitium brumale à tempore natû Christi excludit, est *descriptio illa, tunc vigens:*

vigens : non enim credibile est *Augustum* adeò difficilem nominum professionem à gente liberâ , populoque Romano amicâ exigere voluisse , ut omnes coëgerit fervente brumâ tam rigida suscipere itinera , dum quilibet ex edicto tenebatur in suam proficisci civitatem , ex quâ erat oriundus . Paucis quidem se ab hoc expedire argumento conatur *Keplerus* , dicendo . *Pudeat verò & descriptiones nobis objicere : quæ non aliâ tempestate anni commodius fiunt quam hyeme , cessantibus operibus rusticis .* Quali vero greges & armenta in caulis & stabulis non occuparent rusticos , & non agri venirent pastinandi , aliaque curanda . Verum aliud est , quod perpendere deberent viri docti . Expendant quæso nobiscum terræ rationem , eamque perspiciant perpetuis fere montibus & vallibus consistam ; undè viâ cum primâ pluvîâ itinerantibus reddebantur ineptæ ; quæ quotannis eorum in gratiam veniebant resarciendæ , qui sese ad solennia paschalia celebranda componebant . Hinc inter causas intercalandi anni , ob quas quandoquidem decimum tertium mensem inter *Adar & Nisan* inserebat Synedrium , & hæc numeratur , quod viâ nondum ab aquarum copiâ liberatæ & exsiccatae , propterea nondum potuerint preparari , aut festa petentibus restitui : quâ de re videndus est *Cl. Coccejus* in notis ad *Sanhedrin* . pag. 16. b. Huic incommodo si addas brumæ rigorem , multaque aëris incommoda , cuius ætati aut sexui haud facile perferenda , augebunt difficultatem adeo , ut non tempestivum censerî debeat populum liberum atque clementer habendum , edicto urgere , ad tot difficultates subeundas . Inò , non adeo fuisset ille rigor *Augusti* , quam *Herodis* Regis , & Senatus seu *Synedrii magni* : non enim consentaneum erat , ut hoc edictum executioni mandaretur in regno *Herodis* per

alios, quam per *Herodis* delegatos, accedente Syne-
drii arbitrio, tempora, modum, atque progressum defi-
niente: undè si quid huic executioni duri iubeffet, id
totum potius suis attribuendum esset principibus atque
Regi, quàm Augusto. Quid *Augustus* factum vel-
let, edictum definiebat: at modus & reliquæ circum-
stantiæ una cum opportunitate, quas observare oport-
tebat, ad eorum spectabant curam, qui populo primâ
authoritate præerant. Cum autem nemo in Judæâ *He-
rode Rege* esset superior, atque ille ut *amicus imperii*
haberetur; absurdum esset putare, quod in eâ materiâ
quicquam nisi ex ejus sententiâ fieri potuerit. Quibus
ita positis credendum illam nominum professionem non
nisi oportuno tempore à populo Israëlítico fuisse ex-
actam, quando nec aëris incertitudo, nec viarum ine-
pitudo itinera in hunc finem suscipienda molestiora
reddebant, quam ut commodè ab omnibus suscipi pos-
sent.

§. 10. Adde (quod infra demonstrabimus) *Hero-
dem* ante xxv *Decembris* mortuum fuisse, quippe qui
anno Jul. XLII die xxv *Novembris* fati cessit: atque
Jesu natalem non nisi paucas septimanas mori em *Hero-
dis* anticipasse; quicquid in contrarium velint *Traditi-
onarii*: unde evidenter colligimus, traditionem de xxv
Decembris Christo natali sacris litèris esse contrariam,
atque propterea planè rejiciendam. Ad antecedentis
verò confirmationem spectabit totus noster labor, quem
in parte secundâ & terciâ adhibitum videbit æquus le-
ctor: quem, ut tam diu suspendat judicium suum, do-
nec eas sine ullo præjudicio legerit & excuserit, oro
rogoque.

CAPUT III.

Ex descriptione Augusti œcumenicâ tempus nati Christi præcise definiri haud posse ostenditur.

§. 1. **N**obilissimus fortean foret character, & ad verum nati Christi annum eruendum utilissimus, quem Lucas posuit *Luc. 2: 12.* quando nativitatem Christi cum œcumenicâ Augusti descriptione componit; nisi injuriâ temporum omnis istius descriptionis memoria ex historiâ Romanâ excidisset. Lugent jure merito omnes illud damnum, arque suspicantur non sine peculiari studio id effecisse Christianæ fidei hostes atque inimici. Quæ Cl. *Spanhemius* pater ex *Baronio* de hac re in dubiis suis Evangelicis notavit, lectu sunt dignissima sc.

„ Monumenta illorum temporum ex historiis excidisse.
 „ Dionis historiam à consulatu Antistii & Balbi ad consulatum Messalæ & Cinnæ per decem annorum spatium, quinque ante Christum natum, totidem post,
 „ è commentariis sublatam periisse; & Taciti annales non nisi ab imperio Tiberii incipere deplorat: utique sanè (addit *Spanhemius*) illa ipsa potissimum *Dionis* intercidisse, quæ sub natalem Christi accidere, fraudis suspicione non caret.

§. 2. Damnum illud num refarciri possit ex *Suetonio*, per monumentem Ancyranum illustrato videndum. Agit præstantissimus rerum Romanarum scriptor in *Augusto* cap 27. de Augusti gestis. *Censum populi ter egit, primum ac tertium cum collegâ, medium solus.* Hæc ex monumento Ancyrano lucem accipiunt, ut

unusquisque ad suos revocari annos jam possit. Inscriptionis fragmentum, ad hanc causam faciens, ita refert. *In consulatu sexto censum populi collegâ Agrippâ egi, lustrum post annum alterum & quadragesimum feci, quo lustrum civium Romanorum censita sunt capita quadragens centum millia & sexaginta tria . . . Cum nuper lustrum solus feci Censorino & Asinio coss quo lustrum censa sunt civium Romanorum capita quadragens centum millia & ducenta triginta tria. In consulatu Fi . . . cum nuperrime lustrum collegâ Tiberio, Sext. Pompejo & Sext. Apulejo coss. quo lustrum censa sunt Romanorum capita quadragens centum millia . . . iginta & septem millia legi.* Ex quo fragmento evidenter colligas primum censum fuisse actum anno æræ Jul. 18. ultimum vero anno ejusdem æræ 59. Medium autem, quem solus egi, actum fuisse anno æræ Jul. 38. quo *Censorinus & Asinius* fuere Consules. Facile agnoscunt omnes, primum & ultimum censum nihil ad causam nostram facere, quippe qui nimium remoti cernuntur à tempore, quam ut cum Christi incunabulis componi possent. Relinquitur vero *census ille medius*, quem *solus egi*; quique examinandus, an pro œcumenicâ hâc nostrâ professione nominum haberi possit? quod si admittatur: an nati Christi annum satis exactè definire possit?

Videtur primo intuitu *Tertullianus* ea protulisse, quæ rem absolvere possint; ille enim contra *Marcionem* scribens libr. 4: 9. hæc refert. *Sed & census constat actos sub Augusto nunc in Judæâ per Sentium Saturninum, apud quos genus ejus inquirere potestis.* Ubi *Tertullianus* *Lucæ* descriptionem vocat *census actos*, atque palam est virum magnum respicere censum illum medium, in fragmento ad consulatum *Censorini & Asini* alligatum, ac proinde anno 38. vigentem: additque

per

per Sentium Saturninum in Judæâ actum, qui in factis proconsularibus notatur Syriæ præses ante Varum annis Jul. 38. 39. Audiamus etiam eundem eodem in libro cap. 59. sententiam suam sic exponentem. *Tam distincta fuit à primordio Judæa gens per tribus & populos & familias & domos, ut nemo facile de genere ignorari potuisset, vel de recentibus Augustianis censibus, adhuc tunc fortassis pendentibus:* eo nempe tempore, quo Christus miraculis claruit locis publicis expositis. Putat ergo ille non à vero alienum fuisse, quod censuales tabule, triginta jam annorum ætatem habentes, adhuc sub Tiberio in archivis extiterint præsidum & sacerdotum.

§. 3. Graves tamen præsto sunt rationes, cur *Tertulliani* testimonio stare non ausim. 1. Displicet enim, quod vir alias rerum Romanarum callentissimus, *censum* cum *descriptione* inter se confundat, cum *census* sit pecuniarum exactio, seu nominum ad tributum pendendum instituta professio: *descriptio* verò ad quoscunque alios usus eorundem nominum recensio. Docet nos *Lucas* natum fuisse Dominum sub *æcumenicâ descriptione*, quæ sanè haudquaquam de *æcumenico censu* intelligenda sunt: non enim totus orbis Romanus cogitari potest ad *censum* vocatus, quoniam id à moribus Romanorum fuisset alienum, eo quod plurimæ gentes id jugum haud æquo tulissen: animo: res non ita facilis est universi orbis Romani opes tributi causâ censere, cum istiusmodi census haud rarò graviore in populis concitarint turbas; prout sub censu *Quirini* quoque *Archelao* relegato inter Judæos à *Gaulonite*, eos ad defectionem sollicitante, factum fuisse legimus, eo quod populi libertati derogaret. Vide *Joseph. Ant.* libr. 18: 1. Multæ nationes sub Regibus erant, à senatu concessis,

cessis, aut alio jure dignitatem regiam possidentibus; qui *socii & amici* Cæsaris populi que Romani audiebant, quorum subditi pensâ suis solvebant Regibus; qualis etiam hoc tempore Judæorum fuit ratio, sub Herode Rege proprio degentium, quo Cæsar ut *amico* utebatur & *socio*, quique ipse ea usus est facultate, ut quosdam à tributo sibi aliâs pendendo solverit, ut ex *Josepho* constat. Quod vero Judæi in euangelio censum solvisse leguntur; id demum introductum videtur, à quo post Archelai remotionem ad primorum postularum Judæa provincia facta, & sub Syria censitâ fuit. Ex quibus colligo non ob censum aut tributum pendendum Judæos in œcumenicâ illâ descriptione ad nominum professionem fuisse vocatos: sed tantummodo ad perficiendum illud ab Augusto desideratum *rationarium imperii, quod magistratibus, ac senatui domum accitis tradidisse* dicitur Augustus apud *Suetonium in Augusto* cap. 28. Quo *rationario*, ut ex *Tacito* *annal. libr. 1.* intelligas, *opes publicæ continebantur, quantum civium sociorumque in armis, quot classes, regna, provincia, tributa, aut vectigalia, necessitates item ac largitiones.* 2. Displicet, quod per *Sentium Saturninum* census dicat actos in *Judæâ*, antequam ipsa Judæa provincia facta aut Syriæ adjecta fuerat: non enim videtur, quid potestatis *Saturnino* in Judæam competere, Syriæ præsidii, quamdiu *Herodes* Rex etiamnum erat superstes. Sanè *Herodis* erat provincia suâ in regno Cæsaris editum accipere, atque subditos suos ad nominum suorum professionem evocando, & huic operi homines aptos præficiendo, executioni mandare: sicuti & ipse *omnes Judæos coegisse* dicitur, *ut sibi regi & Augusto suam jure jurando firmarent fidem & benevolentiam*, apud *Joseph. ant. l. 17: 3.* Quo titulo

quæso

quæso ipse Rex ab hoc opere excluderetur, nominis Augusti alias observantissimus, & tanquam amicus & socius Caesaris habitus? 3. Neque video, quomodo in tabulis a Saturnino confectis professa Josephi, Mariæ, & Christi nomina inveniri potuerint, qui non nisi annis Julianis 38. & 39. Syriæ præfuit; Quintilium Varum enim Syriam ejus loco ab anno Jul. 40. seu ut est in nummis Antiochenis ab anno Asiæ receptæ 25. gubernasse, suo ostendemus loco: undè sequitur, aut natalem Christi ad minimum ad annum 39 esse retrotrahendum, aut ejus nomen in Saturnini tabulis scribi non potuisse. Scio equidem esse viros doctos, quibus non adeò absurdum videbitur, si quis Christi natalem in anno Jul. 39 exeunte ponat. Verum si hoc obtineat, oportet ut anno Tiberii xv (Jul. 73.) Jesus non fuerit annorum triginta, sed triginta trium, proximè impleturus trigessimum quartum, quod mihi videtur cum Lucæ verbis Luc. 3: 23. conciliari non posse. Monuisse hic sufficit, quod qui ita statuerit, habeat vel ipsum Tertullianum sibi contradicentem, quippe qui natalem Christi composuit cum anno Augusti quadragesimo primo, seu Jul. 43. ita enim ille in libro contra Judæos cap 8. *Adhuc Cleopatra conregnavit sub Augusto annis xliii. Post Cleopatram Augustus aliis annis xlvi: nam omnes anni imperii Augusti fuerunt anni lvi. Videmus autem quoniam quadragesimo & primo anno imperii Augusti . . . nascitur Christus, & supervixit idem Augustus ex quo nascitur Christus annis xv.* Quod tempus sane cum præfecturâ Saturnini non coheret.

§. 4. Si quis ad emolliendam Tertulliani sententiam dixerit, censum vocari per Saturninum in Judæâ exactum, qui sub ejus præfecturâ incepit, licet postmo-

42 DE ANNO, MENSE, ET DIE

dum demum, quando *Quintilius Varus* præfuit, fuerit consummatus: ille *Tertullianum* excusando simul etiam efficit justum nati Christi annum ex isto charactere demonstrari non posse, dum saltem ex *Tertulliani* sententiâ cogetur descriptionis istius spatium, antequam ad *Bethlehemitas* pervenerit, in quinquennium ad minimum protrahere. Per melicet, ut per *Saturninum* dixerit *census in Judæâ actus*, quatenus Augusti edictum *Saturnini* operâ forte cum *Herode* fuit communicatum; ita ut tabulæ istæ (professâ hominum nomina comprehendentes) ad *Saturninum* aut ejus successorem remittendæ, atque in archivis præsidum *Syriæ* servandæ fuerint; quorum foret curare ut apographum ad Augustum redeat, qui exinde *rationarium imperii* componat. Hoc tantum volo, *Tertullianum*, descriptionem ad *Saturninum* referentem, non posse adduci, ad probandum, quo anno Christus *Bethlehemi* natus fuerit: aut eum sub præfecturâ *Saturnini* in orbem ingressum. An interim probari possit hanc descriptionem tot annos durasse; aut aliquo casu interveniente aliquamdiu intermissam, postea vero circa tempus Christo natale denuo instauratam fuisse, ut *Tertullianus* videatur verum dixisse? dubito: cum nulla sit necessitas statuendi, quod *census* ille Augusti medius, cujus in monumento *Ancyrano* fit mentio, cum *Lucæ descriptione œcumenicâ* ejusdem edicti Augustæi fuerit effectus; quin potius usu & sine toto discrepasse cœlo asserimus, ut ex ante dictis de differentiâ census & descriptionis satis innotescit.

§. 5. Imò posito, quod sciri posset, quo anno edictum Augusti fuerit promulgatum, nondum tamen rem haberes confectam: quoniam res solummodo à *Lucâ* indicatur, quæ plurimum esse potuit annorum: nul-

la enim necessitas est, quæ intra unius tantum anni ambitum istius decreti executionem includere jubeat. Quod causæ responderet, est definitio anni & temporis, quo inter Bethlehemitas vigeat edicti Augustæi executio, nominumque illa celebris professio, quæ Imperatorium illud edictum secuta fuit: ut definito edicti tempore adhuc incerta maneret utriusque distantia, per extremorum differentiam designanda.

CAPUT IV.

Locum Luc. 3: 1. 2. cum vers. 23. initia evangelii cum anno xv Tiberii componentem, rem accurate decidere non posse.

S. I.



Nte omnia, quæ possumus animi attentione temporis annotationem expendamus, quocum initia præconii Johannis necit *Lucas* Evangelista: ac dein altero in loco videamus, ut Christi baptismum cum ministerii Johannis initio fere conjungens, ejus autem utcunq; definit. Prior locus ita se habet. *Εν ετει δε πεντεκαιδεκατω της ηγεμονιας Τιβεριου Καισαρος, ηγεμενου του Ποντιου Πλατου της Ινδλιας, και τετραρχηντος της Γαλιλαιας Ηρωδου, Φιλιππου δε τα αδελφου αυτου τετραρχηντος της Γευραίας και τραχωνιτιδος χωρας, και λυσανιου της Αβιλινης τετραρχηντος, επ' αρχιερεων Αννα και Καϊαφα, εγενετο ρημα θεου επι Ιωαννη τον του Ζαχαριου υιον, εν τη ερημω. Lucas* itaque principium evangelii collocat in vocatione Johannis Baptistæ, ejusque proximè subsequente præconio: estque propter evidentissimum *Lucæ* testimonium de fi-

de, credere, intra eum *Tiberii* annum incidisse Johannis vocationem & primum ejus præconium; qui dici poterat regiminis *Tyberii decimus quintus*; quis enim alius *Lucæ* fuit scopus, quam epocham Christianismi ad principium evangelii alligare, & sic cum ætâ cognitâ *Tiberii* componere? Alter locus extat vers. 23 ubi jam ante descripserat, ut *Christus* à *Johanne* quoque (omnibus pietatis exhibens exemplum, & ministerio *Johannis* præbens testimonium) fuerit baptisatus non solum, sed & signis cælestibus glorificatus. Unde pergens Evangelista conclusionis loco hanc subjungit expositionem, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος, ὧν (ὡς ἐνομίζετο) διδὸς Ἰωσήφ &c. Quæ ego ita vertenda esse existimo, & ille ipse erat isse *Jesus* (quasi annos triginta natus incipiens) existens (ut existimabatur) filius *Joseph* &c. sc. confert evangelista hunc hominem sub baptismo *Johannis* manifestatum, cum eo, quem expectabant ut *Davidis* filium; atque invenit eum ipsum, eundem esse & nullum alium; quippe ille erat, qui jam accedebat ad baptismum ut munus suum quoque incepturus, idque eo jure, quod esset *Davidis* filius & *Dei*. Dixerat *Johannes* sequentium alium, cujus ipse prodromus erat, qui majori se polleret autoritate; dicit vero *Lucas*, ille ipse, qui sic glorificabatur in *Jordane*, erat ὁ Ἰησοῦς *Jesus ipse*: atque sic ætatem *Christi* proximè cum tempore baptismi *Christi* composuit *Lucas*. Licet autem hic locus multum definiat circa tempora evangelii, tamen ad natiuitatis tempus strictè definiendum id efficere non potuit, ut non in multa alia abierint interpretes. Annus quippe *Tiberii* xv ab aliis numeratur non ab imperio *Augustæ*, sed ab imperio ejus proconsulari, quorum terminorum differentia aliis biennium ponitur, alii ad quadrien-

driennium assurgunt : hi enim ipsi adhuc dubii hærent an istius æræ epocha ponenda sit anno 55. 56. an 57. Jul. Qui æram communem retinent, omnes fatentur æram Tiberii à morte Cæsaris esse auspicandam, qui (teste omni historiâ) mortuus *Nole in Campania* xiv Kal. Septembris, horâ diei nonâ, duobus Sextis Pompejo & Apulejo consulibus. Obiit itaque xix Augusti Augustus anno Jul. 59. per. Jul. 4727. Æ. vulg. xiv. A quo ei Tiberius successor datus. Hinc sequitur strictè loquendo cum tantum annum esse Tiberii xv, qui incipit anno per. Jul. 4741. 20 Augusti, atque terminatur in annum per. Jul. 4742. 20 Augusti. Verum, cum historici aliquando annos Romanorum intelligant, atque annus totus æræ Jul. 4741. censeari possit xv Tiberii: aut etiam sequens æræ Jul. 4742. potuerit deinum numerari ut xv. dubium illud integri biennii facit latitudinem, & relinquit hæctenus aliquam incertitudinem, vix ex textu definiendam. Ad alterum locum movetur etiam quæstio, quomodo verba illa, quæ vers. 23. leguntur, ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος, sint accipienda? incertum enim per vocabulam ὡσεὶ relinquitur, an trigessimum tunc impleverit, num vero tantum egerit; imò an non aliquot annos trigessimum excesserit. Audiamus Keplerum in suâ ad Calvisii epistolam datâ responsione. *Omnino credibile est, vocem quasi tantundem esse ac plus minus, ita ut hæc ætas salvæ evangelistæ expressis verbis, vel 27 annorum præcise esse possit, ut auctori æræ nostræ vulgaris placuit, vel triginta duorum aut trium.* Tandem etiam dubium movetur circa connexionem ætatis Christi & regni Tiberii; non enim annus ætatis Christi componitur cum anno Tiberii, sed cum tempore baptismi Christi: ad xv Tiberii annum alligatur tantum initium ministerii Johannis.

nis. Jam certum est aliquid temporis inter initium ministerii Johannis & Christi, ab ejus baptismo numerandi, ponendum esse, quod intervallum tamen nullibi definitum invenias, ut sic nova relinquatur incertitudo.

§. 2. Ne tamen quis putet nos ita faciles esse, ut omnium dubitationes satis validis niti rationibus propterea existimemus, eò quod viri docti litigant; etiam omnium causas examinare hic breviter animus est, ut sic teneamus saltem mentem spiritus sancti, principium evangelii utcumque ad suum tempus referentis. Nimum inserviunt suis hypothésibus, qui æram Tiberii vulgarem immutant, atque nescio quam aliam Proconsularem substituunt, ut sic epocham nati Christi tuto ad anteriora trahere possint. Hujus æræ rationem habendam esse iussit vir summus *Jacobus Ufferius*, quem secutus est vir Doctissimus *Isaacus Vossius*: eandemque sententiam etiam nuper inter Pontificios adoptarunt viri celeberrimi *Antonius Pagi* & *Emmanuel a Schelstrate*: qui urgent in monumento Ancyrano *Tiberium Augusti dici collegam*, quocum tertium condidit lustrum duobus Sextis *coff.* *Tacitus* de elevatione Tiberii ait *annal. libr. 1. Drusoque pridem extincto Nero solus e privignus erat, illuc omnia vergere: filius, collega imperii, consors tribunitiæ potestatis assumitur, omnesque per exercitus ostentatur.* Hinc *Suetonius* auctor est, Augustum eum munivisse proconsulari potestate, quo provincis cum Augusto communiter administraret. Seu ut *Vellejus* loquitur, *æquum jus in omnibus provinciis exercitibusque illi esset, ac Augusto.* Hæc sanè vera sunt, verum quo anno collega imperii factus fuerit? non conveniunt inter se viri docti. *Cl. Ufferius* id factum anno ær. vul. XII. vult. *Germanico Cesare & Fonteyo Capi-*

Capitone *coff.* atque sic æra proconsularis æram Augustæam ad minimum biennium anticiparet. *Pagius* ad annales Baronii hoc factum anno ær. vulg. xi. *M. Emilio Lepido & T. Statilio Tauro* *coff.* ast in dissertatione suâ hypatica hoc factum cum anno ær. vulg. x. *Dolabella & Silano* *coff.* composuerat, quod etiam *Emanuel à Schelstrate* tuctur. Hæc licet vera essent, non tamen assumenda erant ad duplicem regiminis Tiberii æram introducendam. 1. Quia, licet moris fuerit apud Romanos aliquando Tribunicie potestatis annos in principum notare historiis & numismatibus, sciendum tamen quod nunquam id fecerint à Proconsulari autoritate acceptâ: & quamvis *collega imperii* diceretur, nondum tamen illi hinc natum fuerat jus ad successionem imperii: hoc enim si fuisset, ad quid opus erat Augusti testamento, si à Senatu jam decretos illos acceperat honores? hinc denuo Vestalium opera ad senatum deferri Augusti testamentum curaverat Tiberius. Sanè non potuisset Senatus, ut fecit Augustus jam mortuo, de hæc successione deliberare, si sub collega titulo jam hoc jus includeretur. Imo quo titulo potuisset *Tiberius* sub recusantis specie imperii regimen à se amoliri? Hinc patescit cur nusquam in Romanâ historiâ principatus istius ratio habeatur, quotiescunque anni regni Tiberii commemorantur. 2. Nemo patrum verba *Luce* ita intellexit, quasi Evangelista ad talem æram respexerit: sed omnes annum Tiberii xv à morte Augusti esse numerandum praxi suâ confirmant: saltem non *Clemens Alexandrinus*, *Tertullianus*, *Lactantius*, *Eusebius*, *Epiphanius*, & *Cassiodorus*, quos omnes ad partes vocavit doctissimus *Basniagi* in exerc. Hist. Crit. pag. 224. &c. ut nil relictum sit vestigia patris, quod opponatur: qui tamen illam hypo-

thesin in patrum istorum gratiam tam avidè adoptaverant, ut illi censeri possint euangelio non contrarii. 3. Neque purandum *Lucam* aliter putasse annos, ac vulgo inter Romanos & Antiochenos receptum erat, qui ipse itinerum Paulinorum etiam in urbem usque fuerat comes, & styli historici callentissimus: ad quid enim aræ istius insolitæ foret usus? cum historiam suam in orbis Romani composuisse convictionem certum sit. Præsertim notandum *Lucam* in Ecclesiæ Antiochenæ ædificationem euangelium suum conscripsisse; ac proinde aliâ non usum aræ, quam inter Antiochenos receptâ, consentaneum est. Jam vero in Oriente aram Tiberii à morte Augusti fuisse putatam nummi cum Seleucensium tum Antiochenorum invictè probant, quotquot sub *Silano* Præside excusi sunt, in quibus primum Tiberii annum cum aræ actiææ XLV, & tertium ejusdem cum aræ act. XLVII. componi videas.

§. 3. Verum, ut virorum Doctissimorum conjecturis certam opponamus demonstrationem, quâ constet, quicquid sit de arâ proconsulari, *Lucam* saltem eam non respexisse, sed Augustæam, velim ut veritatis amantes connexionem annorum regni Tiberii cum procuratione Pontii Pilati mecum observent. Ex *Josepho* tenemus omne tempus regni *Tiberii* ferè dividi inter duos Judææ Procuratores, *Valerium Gratum*, qui in hac suâ præfecturâ undecim, & *Pontium Pilatum* ejus successorem, qui in eadem decem annos exegisse legitur. *Josephus* ant. libr. 18. 3. Scribit, *Valerius Gratus, Judæorum Præses à Tiberio in Annu Romæ missus est. Hic exactis in Judæâ undecim annis Romam repetiit, cui deinde Pontius Pilatus successer missus est.* Jam inspice, quæ scripsit idem libr. 18. 3. *Vitellius Marcello amico ad procurationem Judææ misso,*
Pila-

Pilatam iussit Romam proficisci, responsurum apud Cæsarem ad objecta per Judæos crimina. Ita ille decem annis exactis in suâ provinciâ cum necesse haberet parere *Vitellio*, ad urbem iter suscepit, quo priusquam pervenerit, vitâ excessit *Tiberius*. Hinc sequitur duos istos Procuratores XXI annos integros in Judæâ populum tenuissè imperante *Tiberio*, qui rebus præfuit à morte Augusti annos 22 mens. 6. d. 26. Dein quantum temporis *Tiberii* imperium horum præfecturam excedit, tantum tribuendum *Annio Ruso*, qui ab Augusto præfectus fuerat, quando cum *Tiberio* collegâ lustrum condidit, & eo mortuo annum cum aliquot mensibus sub *Tiberii* imperio egit. Quicquid sit, saltem *Valerii* initium componi debet cum anno ær. vulg. 16. Jul. 61. & annus undecimus seu ultimus cum ann. Æ. v. 26. Jul. 71. Atque sic *Pilatus* populo præpositus fuit A. Ær. vul. 27. Jul. 72. U. c. 780. *M. Licinio Crasso* & *L. Calpurnio Pisone* coss. Ut ultimus decenni (quod exegit) fuerit annus ær. vul. 36. Jul. 81. U. c. 789. Hæc notent æræ novæ auctores, atque discant, ut ea Lucæ verbis nunquam sit applicanda: quoniam in anno xv æræ proconsularis, undecunque illi epocham recenscant, nunquam invenient *Pontium Pilatum Procuratorem* (quod Lucæ textus tamen exigat) sed *Valerium Gratum*: sive enim æram suam biennium, sive triennium, sive etiam quadriennium faciant anticipare æram Augustæam, atque ita annum xv componant cum anno ær. vulg. 26. 25. à 24., hoc efficient tempus lucrando, ut eo magis ab initio procurationis *Pilati* recedant, cujus præfectura ante annum æræ 27. Jul. 72 poni non potest. Ruit proinde omnis spes, quam in ærâ *Tiberii* proconsulari crexerant viri docti.

50 DE ANNO, MENSE, ET DIE

Ut autem lectori id ipsum evidentius & quasi ad oculum pateat, sequentem, quam subjicio, tabellam inspiciat velim.

An. *ERRE* Vulg. Vera. Jul. per Jul. U. C.

	14	17	59	767	
				Sexto Pompejo	} coll.
				Sexto Apulejo	
<i>Augustus</i>	die Aug.	xix.	mortuus,	<i>Tiberium</i>	habuit in imperio Successorem.
	15	18	60	768	
				Drufo Casare	} coll.
				C. Norbano Flacco.	
<i>Tiberius</i>	annum	egit	1 & 2	atque etiamnum	
<i>Annius Rufus</i>	Procurator	Judææ	fuit.		
	16	19	61	769	
				T. Statilio Sisennâ Tauro	} coll.
				L. Scribonio Libone.	
<i>Tiberius</i>	annum	egit	2 & 3.		
<i>Valerius Gratus</i>	mittitur	in locum	<i>Anni.</i>	<i>Ann.</i>	1.
	17	20	62	770	
				C. Cœlio Rufo	} coll.
				P. Pomp. Flacco.	
<i>Tiberius</i>	3 & 4	anno	præfuit.		
<i>Valerii Grati</i>	annus	2 est.			
	18	21	63	771	
				Tib. Aug. III. . . .	} coll.
				Germanico Cæs. II.	
<i>Tiberii</i>	annus	4 & 5	fuit.		
<i>Valerii Grati</i>	. . . 3.				
	19	22	64	772	
				M. Julio Silano	} coll.
				L. Norbano Balbo.	
				<i>Tibe-</i>	

Tiberii 5 & 6

Valerii Grati . . . 4.

20	23	65	773	
		M. Valerio Messala	}	coff.
		M. Aurelio Cott.		

Tiberii 6 & 7

Valeriu Grati 5.

21	24	66	774	
		Tib. Aug. IV.	}	coff.
		Druso Cæfare II.		

Tiberii 7 & 8

Valerii Grati 6.

22	25	67	775	
		D. Haterio Agrippa	}	coff.
		C. Sulpitio Galbâ.		

Tiberii 8 & 9

Valerii Grati 7.

23	26	68	776	
		C. Asinio Pollione	}	coff.
		C. Antistio Vetere.		

Tiberii 9 & 10

Valerii Grati . . . 8.

24	27	69	777	
		Sex. Corn. Cethego	}	coff.
		L. Vitellio Varrone.		

Tiberii 10 & 11

Valeriu Grati . . . 9.

25	28	70	778	
		Cn. Corn. Lentulo Isaurico	}	coff.
		M. Asinio Agrippa . . .		

Tiberii 11 & 12

Valerii Grati . . . 10.

G 2

26

52 DE ANNO, MENSE, ET DIE

26 29 71 779

L. Corn. Lentulo Getulico }
C. Calvisio Sabino . . . } coll.*Tiberii 12 & 13**Valerii Grati . . . 11. seu ultimo.*

27 30 72 780

M. Licinio Crasso. }
L. Calpurnio Pisone. } coll.*Tiberii 13 & 14**Pontius Pilatus Valerii Grati loco Procurator Judææ. Ann. 1.*

28 31 73 781

M. Junio Silano }
P. Sillio Nerva. } coll.*Tiberii 14 & 15**Pontii Pilati anno . . . 2.*

29 32 74 782

C. Rubellio Gemino }
C. Fusio Gemino. } coll.*Tiberii 15 & 16**Pontii Pilati . . . 3.*

30 33 75 783

M. Vinicio }
L. Cassio Longino. } coll.*Tiberii 16 & 17**Pontii Pilati . . . 4.*

31 34 76 784

Cl. Tiber. Nerone V. }
Ælio Sejano. } coll.*Tiberii 17 & 18**Pontii Pilati . . . 5.*

32 35 77 785

C. Dom. Ahenobarbo }
A. Vitellio. } coll.

Tiberii 18 & 19

Pontii Pilati 6.

33	36	78	786	
		Serg. Sulpitio Galbâ.		} coff.
		L. Sullâ Felice . .		

Tiberii 19 & 20

Pontii Pilati 7.

34	37	79	787	
		Paulo Fabio Perfico		} coff.
		L. Vitellio . .		

Tiberii 20 & 21

Pontii Pilati 8.

35	38	80	788	
		C. Cestio Gallo . .		} coff.
		M. Servilio Noniano		

Tiberii 21 & 22

Pontii Pilati 9.

36	39	81	789	
		Q. Plautio Plautiano		} coff.
		Sex. Papirio Allenio.		

Tiberii 22 & 23

Pontii Pilati 10. seu ultimus finiens in principio anni sequentis

37	40	82	790	
		Cn. Acerronio Proculo		} coff.
		C. Pontio Nigrino.		

Tiberius die 16 Martii mortuus *Cajum* accepit imperio successorem *Pilatus* ex Judæâ redux Romam appulit Tiberio jam mortuo.

§. 4. Dubium tamen est, & haud facile definitu, quâ anni formâ utatur *Lucas*? an *Tiberii* xv numeret ab ipsius electionis die: num verò cum relatione ad an-

nos Judæorum, Macedonum aut Romanorum: quorum primi annos sacros à mense Nisan, civiles à mense Tisri incipiebant: *Macedones* vero seu *Selencide* à solstitio æstivo. *Romani* à Januario. Probabile quidem est, cum Lucas in usum gentium, aut credentium ex gentibus, suum conscripserit euangelium, & quidem in usum ecclesiæ *Antiochene*, ejus annos esse referendos ad formam annorum Syro-Macedonum: at id certo demonstrare, & suo caractere definire nondum potui. Saltem ex hoc dubio fieri posset, ut aliqua pars anni censere: ut anni Tiberii decimi quinti, quia annus in sequentibus, aut aliquot antecedentibus mensibus, cum ejus decimo quinto concurrebat: Non enim solent historici istas minutias curare, contenti annum synchronismi indicasse, & sic juxta communem calculum tempus definitivisse. Hinc quidam Jesum volunt baptizatum, anno æræ vulgaris 28 Jul. 73. U. c. 781. *M. Junio Silano*, & *M. Silio Nervæ* *coff.* atque diem faciunt 25 *Januarii* ut *Lansbergius*. Verum hoc anno à Kal. *Januarii* ad 20 *Augusti* adhuc currebat Tiberii XIV, quod tamen tam præcisè non esse discutiendum dicat, quoniam ille annus ex Romanorum more totus dicebatur decimus quintus Tiberii. Imo quid ni ex eadem lege dici possit, annum XIV æræ vulg. totum *Augusto* adjudicari, ut prius Tiberii demum dies fuerit annus XV æræ vulgaris, atque ita annus Tiberii XV fuerit ab anno æræ vulg. 29. numerandus: & sic Christi baptismus posset isti anno includi, imò eum ad ejus ultimam referri: ut sic anni & ferè bienni relinquatur latitudo: estque longè plurium sententia *dubius geminis coff.* baptizatum esse Christum.

§ 5. Notandum porro, annum Tiberii XV non componi cum xxx annis Christi; sed cum Baptizatum

munus prodromi obcundum vocatione, & ejus præconii initio; ut haudquaquam censeri debeat absurdum esse; si Christi baptismus incidat in partem anni Tiberii decimi sexti: non enim se mutuo evertunt *Johannem* incepisse munus suum anno Tiberii xv, atque eundem recepisse Jesum ad baptismum suum anno Tiberii xvi, modo interstitium temporis inter duo illa extrema tale quid exigit. Relinquitur proinde ab illâ parte quædam latitudo, quæ nisi aliunde restringatur, efficeret, annum Christi natalem non nisi præter propter ex hoc Lucæ testimonio definiri posse: ut sic noster locus sibi soli non sufficiat, quod nobis nunc demonstrandum sumpsimus. Ita rem concepisse videntur, qui æræ vulgaris fuerunt auctores, sc. *Johannem* fuisse ad munus suum vocatum anno æræ suæ 28, & Christum post biennium anno æræ 30, aut triennium anno æræ 31 ad ejus baptismum accedentem munus suum auspicari voluisse, anno sc. Tiberii xvii aut xviii. Qui, nisi ex emortuali *Herodis* anno & die contraria producantur argumenta, hypothesein subvertentia, saltem ex hoc Lucæ textu refutari non possent.

§. 6. Disceptatio, quæ movetur circa sensum verborum Lucæ vers. 23. ὡσεὶ ἐτῶν τετρακοντα ἀρχόμενος tollit quidem etiam magnorum virorum ingenia; verum ita tamen, ut quosdam etiam inservire suis hypotheseibus fatendum sit. Patres, qui ante *Eusebium* & *Hieronymum* vixerunt fere omnes, cum hic legèrent Christum circiter triginta habuisse annos, idque post inceptum annum xv Tiberii, nullâ usi hæsitatione ætatem illam diviserunt inter *Augusti* & Tiberii tempora, ut triginta illud annorum spatium putarint esse componendum ex Augusti annis quindecim, & aliis quindecim Tiberii. Saltem hæc mens fuisse videtur *Clementis*
Alexan-

Alexandrini & Tertulliani, natalem Christi annum cum anno Jul. XLIII. componentium, qui Augusti erat à morte Julii Cæsaris XLII, vel ut alii loquuntur cum anno Afix receptæ 29. Alexandriae occupatæ 28. Hos secuti sunt magno numero alii. *Eusebius*, *Chrysothomus*, *Orosius*, *Jornandes*, *Beda*, nec non *Martyrologii Romani auctor*. Inter hodiernos vero Chronologos disputatur multum, an anni illi Christi, hic designati, intelligendi sint completi? num vero solum currentes? quod vocula *ὡστέι* videtur incertum relinquare. *Keplerus* exponit *plus minus*, & aliquot annos infra illum terminum, vel etiam ultra eundem admitti posse putat: cujus ratio illi videtur, quod *Luce* in historiâ nati Christi definitum *Herodis & Augusti* annum omiserat, & nunc ad ejus baptismum veniens, notato anno Tiberii aetatem Christi coætus fuerit *laxè* indicare, eo quod articuli temporum non lais distincte à beata virgine, Christi D. N. Matre, fuerint indicati, aut scriptori saltem minus curæ, & ejus studio atque inquisitioni non adeo subjecti. Profiteor me inter eos, qui ab illiusmodi cogitationibus abhorrent.

1. Vergit enim in accusationem, quæ virum De tangat præter causam: illi ne articuli temporum incogniti, & minus curæ fuerint? qui se omnem adhibuisse diligentiam in hoc opere testatur. *Luc. 1: 3. 4.* *In hac locum, & lege* *Quoniam*, inquit, *multi conati sunt in ordinem redgere narrationes rerum, de quibus mihi nos plenâ fide, & extra omnem dubitationis vel incertitudinis aleam, liquido constat, sicut tradiderunt vobis, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis, visum est mihi, assecuto omnia à principio, diligenter ex ordine tibi scribere, optime Theophile, ut sermonum, de quibus eruditus es, veritatem & tutam*

certi-

certitudine cognoscas. Nonne tempus nati Christi ita nescit cum imperio *Augusti*, ut cum tempore vigentis ejus inter Bethlehemitas descriptionis proximè componat? Oportet autem ob rei gestæ raritatem & celebritatem eâ ætate notissimum fuisse illud tempus, & quemlibet illud inquirere inter Bethlehemitas potuisse facile, cum respublica Judæorum adhuc perstaret. Qui fieri potest, ut *Lucas* adhuc dubitaverit, num *Iesus* tunc trigessimum attigerit annum? Qui eum sub *Herode* ait natum? Ille ne etiam ignoravit tempus mortis *Herodis*, qui ex *Damasceni* scriptis omnia ejus scire potuit? cuique ille abierit anno *Jul. XLII*, facile erat colligere, etiamsi vix dies aliquot ante mortem *Herodis* natus fuerat *Iesus*, tamen anno xv *Tiberii* (*Iul. LXXIII*) debuisset *Iesum* triginta annorum ætatem adimplevisse: & qui hoc tenuit, quomodo quæso potuit in dubio reliquissè illud *minus*; an non forte *Iesus* fuerit annum unum & alterum infra triginta annos. 2. Qui annorum numerum annotat, sane videri vult in definiendo tempore studium adhibuisse, atque pro viribus rem communicare: quod si *Lucas* ex aliquali incertitudine ita sit locutus, non debuisset tamen illam incertitudinem eum in modum amplificare; sciebat ex *Kepleri* fundamento *Iesum* jam trigessimum implevisse, incertus tantum quot annos, & an aliquot excesserit: adeoque non ei dicendum erat, *Iesum* fuisse *circiter annorum triginta*: sed *plusquam annorum triginta*. Unde ego ferè inferre aulam illam particulam ὅτε hic loci redundare, sicut & *Etymologici* magni author sæpe fieri norat, quando scribit ὅτε ἐπιβήματα παρέλκον, de quâ re in tertiâ dissertationis parte plura.

§. 7. *Illustis Scaliger* è contra putabat *Lucam* adeo exactè justum ætatis Christi tempus definivissè, ut satis

evidenter anni partem priorem determinaverit, volens Lucam menses aliquot priores anni trigesimi primi currentis componere cum ultimis anni xv Tiberii. Hoc ut obtineat vir doctus ad linguam græcam provocat, multisque urget, ἦν ἀρχόμενος dici pro ἤρχετο, & sequentia ellipsin τῆ ὧν postulare, ὧν ὥσει ἐτῶν τριάκοντα. Atque sic Christi ætas, cum baptismum suscipiebat, in initus anni trigesimi primi hæsisset. Verum 1. Alienum videtur atque à sano sermone absonum tempus sic definire & laxare, sane voces ἀρχόμενος & ὥσει sic male cohærent: prior definit anni primam partem, altera laxat & minus certam ponit, qui incepit esse tricenarius in eodem effato id affirmante non potest dici quasi vel circiter annorum triginta. 2. Nec græcæ linguæ elegantia durissimum illud dicendi genus ferre videtur: ut merito similis phrasidis exemplum in græcâ aut latinâ linguâ quidam postulaverint, ubi quis dicatur *quasi incipere esse triginta annorum*, pro eo, quod recte dicimus jam jam complevisse triginta annos, aut jam incipere primum supra trigesimum? Imò cum prius dixerat, erat *Jesus quasi triginta annorum*, quomodo subnectere dictum potuit in significatione temporis ejusdem ætatis? quin videatur se corrigere., & per illud *incipiebat esse* vocem *erat* delere. 3. Nimium sane, quantum ego video, viri optimi voces in textu Lucæ transponunt; verbum substantivum ἦν non cohæret cum annorum Christi descriptione, cum contra copulet vocem proximè sequentem tanquam prædicatum continentem cum suo subjecto, quod articulus sanè evincit; plena enunciatio est, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς, & ille erat Jesus: quis iniquus? super quem viderant in baptismi receptione cælum ita reclusum, quiq; audiebat voce e cælo delatâ *filius Dei: ille, inquam, erat ipse Jesus*, quem

ex Mariâ natum vobis descripsi, *existens, sicut censebatur, filius Joseph* &c. Cæterum verba ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος adjiciuntur, ut intra parenthesis legendâ, atque tempus quando munus incipiebat suum notantia. 4. Male trahitur verbum ἀρχόμενος ad ἦν, aut εἶναι tacitum: cum non dicatur incepisse annum: sed referri debet ad munus Christi propheticum, ceu officium ei competens; ut sensus sit *quasi triginta annorum cum inciperet* officium Christi, quod in baptismo quasi ei erat commendatum. Nec dubium est, quin ea sit verbi ἀρχομαι potestas, cum id jam dudum (ex locis *Act. 1: 1. 10: 37. Luc. 23: 5.*) eviderint alii: atque hic ipse Lucas initium ministerii Christi prophetici eum in modum cum ejus baptismo componit. *Act. 1: 21.* Nullius sane apud me ponderis est exceptio quorundam, quâ ἀρχομαι dicunt tale quid notare, quando contextus de doctrinâ Christi agit, ut in locis allegatis videre est, ubi manifesto ad doctrinam referitur. Verum, quid ni etiam idem hic fieri observant? Nonne proximè voce ex cælo delapsâ toti populo commendabatur ut *doctōr*, quem omnes deceret *audire*? Nonne *munus Prophetæ* ei per spiritus in eum descensum fuit impositum? ut fuerit impositionis manu loco, quâ in Synagogâ doctōres creabantur. An non *Lucas* eum ostendit ut sub ipso baptismo incipientem? quando eum exhibet ut in aditu ad Johannem futurorum sub baptismo conscium, atque adeo se ad muneris inaugurationem suscipiendam sponte offerentem? Ostenderat Lucas, Johannem, ut jam currentem tanquam Prodrumum Christi; quando verò etiam ipse Christus *inceperit* in illo stadio currere, & ea agere, quæ ab ipso expectabantur, commodè monet; & huic loco, eum ad Johannem referenti, eundemque

cum suo prodromo conferenti, inseruit atque subjunxit.

§. 8. Hisce perpenſis planè dicendum eſt, annum Tiberii xv. facere epocham temporis euangelii; cumque proxime concurrere cum iſtius formæ annis, qui à noviluniis æſtivis, vel autumnali primo dies ſuos numerare incipiunt. Dicamus ergo annùm Tiberii xv. fuiſſe æræ ætiacæ LIX: quia primus cum Ær. Act. anno XLV componitur, quod ex nummis Silani novo probatur argumento. Extat unus *Antiochenus*, qui caput refert laureatum, caput inquam Tiberii, cum hâc inſcriptione ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ, quod notat Augustus Augusti Filius. Pars vero nummi averſa intra coronam lauream habet literam A, anni primi ejuſdem Tiberii notam, atque inſcriptionem habet hanc ΕΠΙ ΣΙΛΑΝΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ. E. M. cujus expoſitio eſt. *Sub Silano Antiochenſium Anno XLV*: qui eſt annus Aſiæ receptæ ſeu victoriæ ætiacæ, quam æram in Syriâ receptam fuiſſe jam dudum demonſtratum eſt. Verum extat etiam alius nummus *Seleucenſium* priori ſimilis, cum capite Tiberii: cujus pars averſa etiam exhibet literam A ſuperpoſitam; & verba ΕΠΙ ΣΙΛΑΝΟΥ ΣΕΛΕΥΚΕΩΝ E. M. *Sub Silano Seleucenſium anno XLV*. Uterque ergo nummus annum primum Tiberii colligat cum anno Aſiæ receptæ ſeu æræ ætiacæ quadrageſimo quinto. Verum majoris ſoliditatis gratiâ addamus tertium nummum, etiam *Seleucenſium* cum capite Tiberii, in averſâ parte habens literam Γ ſuperſcriptam, cui ſubjungit ΕΠΙ ΣΙΛΑΝΟΥ ΣΕΛΕΥΚΕΩΝ. Z. M. ſeu *ſub Silano Seleucenſium A. XLVII*, ac proinde tertium Tiberii annum componit cum anno Aſiæ receptæ quadrageſimo ſeptimo: ex quibus invicte probamus in numeris pergendo annum xv Tiberii eſſe contemporaneum.

anno Asiæ receptæ LIX. Cum hæc ærâ annos Tiberii lubentius componimus, quia se mutuo proxime comensurant: nam annus Tiberii incipit à 20 Augusti, æræ actiæ à Septembri: pugna enim actiaca habita fuit ad IV nonas Septembris

Verum lubet etiam hæc cum anno Nabonassaris componere, cujus calendæ circa hæc tempora die Augusti XVI celebrabantur. Canon Ptolomæi, qui nobis hos annos refert, & conservavit, ultimum Augusti annum cum anno hujus æræ 761 conjunxit; primum autem Tiberii cum anno ejusdem æræ 762. Undè nova oritur Synchronismi elucidatio: adeo ut annus XV. Tiberii fuerit æræ Nabonassaris 776.

§. 9. Nunc restaret, ut demonstraretur, cum quo anno utriusque æræ, Christi XXXI sit componendus? quod inquirendum, ut videamus quamdiu à vocatione Johannis ad ejus baptismum excipiendum moratus sit Dominus. Annus XV Tiberii, seu primus Johannis respondet annis Ær. Act. LIX Nabon. 776. Sin annum illum elabi permiserit Dominus, atque proxime sequente accesserit ad Johannem, ejus XXXI erit parallelus Ær. Act. LX. Nab. 777. Quod si biennium cunctatus fuerit prodromum sequi sol justitiæ, annus ejus XXXI erit Ær. act. LXI. Nab. 778. & sic porro. Quæ licet incerta mancant, hoc tamen inde confici potest, textum Lucæ non pati, ut in epochâ Christi figendâ ante annum æræ Actiæ 28 Nabon. 745 assurgamus: quin simul efficias ætatem Christi tempore baptismi excedere ætatem annorum XXXI, quod foret contra annotationem Lucæ. Verum non esse etiam descendendum, infra illum annum act. 28. Nab. 745. ex hoc loco demonstrari non potest, quod tamen ex alio principio nos eadem certitudine alibi demonstrabimus, & quidem ut

62 DE ANNO, MENSE, ET DIE
speramus, ad omnium convictionem. Dein relinquit nos hic locus adhuc de anni tempestate incertos, cujus quæstionis discussio longe aliud quoque requirit fundamentum, in sequentibus revelandum. Ut proin hic locus ad quæstionem nostram quidem multum lucis afferat, sed solus omnem causam non absolvat. Scripsit quidem Magnus ille Scaliger de emendar. temporum libr. 6. *Unus tantum locus in euangelio relictus est, cujus auxilio ætatem Christi & ejus natalis annum colligere datum est: quem ajit in Lucae cap. 3: 1. 33. inveniri.* Veruntamen, nisi alius esset, qui rem strictius definiat, & quasdam in isto testimonio latitudines certiori calculo restringat, fatendum foret cum locum solum quæstioni decidendæ haud parem fore.

CAPUT V.

Calculo ephemeriarum solo etiam nati Christi mensem & diem accuratè definiri non posse.



Quoniam circa diem Christo natalem adeo inconstans est veterum traditio, dum alii eum vigente *brumâ* (sive 25 Decembr. sive 6 Januarii) alii *vernali* tempestate (sive 25 *Pachon* sive *Pharmuthi*) alii tandem sub *autumno* natum voluerint: primus omnium fuit illustris Scaliger, qui in invento anno Christi natali nobis spem fecit adinveniendi quoque ejusdem tempestatem, atque mensem, & præter propter diem, nati Christi memoriæ consonum. Viri acutissimi consilium erat,

erat, id per ephemeriarum sacerdotalium indagare calculum, quo tempus conceptionis Iohannis Baptistæ in lucem protrahatur. Videlicet *Luce* diligentia edocti sumus, quanta sit temporis differentia, quæ Christi conceptionem à conceptione Iohannis dirimebat: legimus enim *Luc. 1: 26.* quod *angelus Gabriel sexto* (à legatione primâ) *in mense a Deo missus fuerit ad civitatem Galilee dictam Nazareth*, denunciaturus Mariæ instantem Christi conceptionem, quæ ex ipsâ nasceretur: & vers. 36 verba Angeli in hunc modum referuntur, quod dixerit, *eum mensẽ Elizabethæ* (quæ sterilis dicta fuerat) *fuisse sextum*: ex quibus nexus resultat huic scopo utilissimus; qui mensẽ primum conceptionis Christi jubet cum sexto mense conceptionis Iohannis componi, vel saltem ex parte facere parallelum: ut invento tempore concepti Iohannis pergendum sit ad sextum mensẽ, quo in tempus concepti Domini incidamus: à quo principio ad ejusdem nativitatem pervenias, si novem menses invento tempori adjicias, quod tempus natura mulieri utero gerenti destinavit vulgo. Spes maxima itaque reposita videbatur in prioris inventionẽ, quæ affulsit in Ephemeriarum calculo: certum enim erat *Zachariam classis Abiæ sacerdotem* gregarium vicem suam administrasse in domo Dei, cum angelus Gabriel eum alloquio dignatus moneret, uxorem ejus sterilem abhinc cognitam, gravidam evasuram, atque prophetam parituram, qui Messie propediem venturi fieret prodromus; undè colligere licuit, proximè ab hac apparitione futurum, ut concipiatur dignissimus iste, & populo Dei exoptatissimus filius, qui Christo viam prepararet: & quamvis res istæ ita connecti haud possint, quin hinc inde aliquot dies interponi queant; hoc exinde erui posse tamen videbatur, ut de mense

menſe & anni tempeſtate non poſſet dubitari amplius.

§. 2. Calculus ille exhemeriarum Sacerdotalium utitur *Cyclo*, quem illuſtris *Scaliger* *Cyclum* appellabat *hieraticum*, ex viginti quatuor hebdomadibus (ſeu quod idem ex 168 diebus, 24 hebdomadas conſicientibus) compoſitum. Nimirum, à quo Rex David, divino impuſus ſpiritu, *Sacerdotum turbam* in 24 diverſerat claſſes, juſſerat eos certâ in ſerie miniſterii vices obire, & ſingulas claſſes ſingulis occupari ſeptimanis. Vide I *Chron.* 24. Hanc *taur* hebdomadariam, ſemel forte definitam, religioſe obſervare tenebantur, qui contra fecerit, ſeque alterius functioni inmiſcere conaretur, *Evoyos tū thavaty* cenſendus erat. Hæ claſſes xxiv, ſingulis Sabbathis-ſtationes mutantes, ab elapſis 24. ſeptimanis in ordinem redibant, qui circulus itaque *Cyclum* illum, quem diximus *hieraticum*, componebat. In hoc cyclo *clafſis Abie* erat Octava, atque adeo octavam cycli iſtius hebdomadam vendicabat ſibi: *quinquageſimo cycli die* ad munus ſuum obcundum ſanctuarium ingrediens, atque illud ipſum munus ejuſdem cycli die *quinquageſimo ſexto* claudens: unde ruruſus manifeſtum eſt, *Zachariam* intra L & LVI cycli iſtius hieratici diem oraculum illud de natiuitate Chriſti prodromo accepiffe, ut proximè ſequenti ſeptimanâ potuerit à cognitâ uxore concipi Johannes.

§. 3. Quod proin incumbere *vice Scaligero*, erat, *cyclum* illum hieraticum cum cujuſvis fortunæ anno connectere, ut in annis *Julianis* vera ephemeriarum tempora ſpectare liceat: dum, quæ in eodem tertio conveniunt, inter ſe convenire æſtimanda ſunt. Ad nexus iſtius manifeſtationem diem aſſumebat vir ſagaciſſimus, quo ab Antiochi contaminationibus templum purificaverat, & ſacra reſtauraverat *Judas Maccha-*

chab. n.
gentis
no Sele
ſis Cij
Magnu
princip
meriam
Jul. 4
meriam
giam ſ
inciden
Dein
nuo à
(id eſt
Temp
ſepho
ſtum r
4711
no Pe
rium
die 1
efflux
349
niſter
ejuſq
ſe co
quinc
nem
nono
Per.
initiu
S.
mine

chabeus, qui dies, suâ solennitate & populi gaudis in gentis historiâ memorabilis, fuerat consignatus in anno *Seleucidarum* seu Græcorum 148. ad diem 25 mensis *Cisleu*. Vide 1 *Macch.* 4: 41. 42. Statuit vir Magnus *Judam* incepisse hanc restaurationem cultus à principe familiâ, quæ erat *Josarib*, atque ejus ephemeriam inivisse munus suum die XXI Nov. anni Per. Jul. 4549. cum anno Græcorum 148. parallelo. Ephemeriam vero octavam, quæ erat *Abiæ*, cepisse liturgiam suam quinquagesimo die orbis seu-cycli hieratici, incidente in 10 Januarii anni sequentis Per. Jul. 4550. Dein assumit, quod nec Ephemeriarum ordo, sic denovo à *Judâ* restitutus ab eo tempore, nec *ενδελεχισμὸς* (id est, jure sacrificium) fuerint interrupti usque ad Templi excidium sub *Vespasiano*: quod etiam ex *Josepho* & *Judæis* probat. Cum vero vir summus Christum natum censeret circa ultimos menses anni Per. Jul. 4711. concludit euangelismum *Zachariæ* contigisse anno Per. Jul. 4710. quo ephemeria *Abiæ* inivit ministerium suum die XXI Julii (nam ab anno Per. Jul. 4550 die 10 Januarii ad annum Per. Jul. 4710. d. XXI Julii effluerunt anni 160, dies 92, qui præcise conficiunt 349 orbis hieraticos) proin die XXV 111 Julii dies ministerii ejus absoluti fuerunt; à quo domum rediit, ejusque uxor concepit: unde concludit *Johannem* fuisse conceptum circa finem *Julii*. Hinc si pergas per quinque menses, conceptionem Domini incidisse in finem *Decembris* ejusdem anni: quo posito *Christus* nono abhinc mense natus circa finem *Septembris* anni Per. Jul. 4711. inhabitationis suæ inter homines cepit initium.

§. 4. Quamvis inventum illud sit tanto ingenii acumine dignum; & contra varias objectiones à viro o-

primo satis superque munitum; nihilominus una superest
 difficultas, quam *Abr. Scultetus*, Exerc. Euang. libr.
 1: 46. & ex eo Theologus dum viveret præstantissimus
Joh. Cloppenburgius adversus eam movet *Disp. de an-
 no mense & die natali Christi*. §. xxv. „ Verum &
 „ hæc (inquit *Scultetus*) sententia fundamento val-
 „ de dubio nititur: supponit enim hoc, cum vices Sa-
 „ cerdotales ab Antiocho interruptæ & à Judâ Mac-
 „ chabæo essent restitutæ, primam in ordine famili-
 „ am primo quoque munus suum inuisse. Atqui po-
 „ tuit initium facere vel illa familia, quam tetigit or-
 „ do, cum interrupti essent cultus: vel illa, quam
 „ tetigisset ordo, si interrupti nunquam fuissent, sup-
 „ putatis sc. vicibus, quæ triennii spacio exactæ vi-
 „ rant. Notandum tamen etiam huic difficultati me-
 „ dicam adhibuisse inanum, qui de alio inveniendâ
 alicuius ephemeræ cum anno Juliano cogitarunt, ut
 cyclorum hieraticorum cum anno Juliano certior eme-
 ruerent coherentiam. Sc. conjungunt Judæi vices pri-
 mæ Classis cum *nono mensis Ab*, in anno excidii tem-
 pli cum primi, tum ultimi (quâ de re vide *part. 3.
 cap. 6*) Cumque nonus mensis *Ab* dies incidat in IV
 Augusti, anno *Æræ Jul. cxv.* (*Ær. vulg. lxx*) quo
 ignis in templum fuit conjectus, quoque cum *Satru-
 tho* ephemeriam suam ingressus est classis *Jojarib*, licet
 ordine retrogrado ex datâ illâ connexionione quam cer-
 tissimè invenire justa qualiscunque ephemeræ in quolibet
 anno anteriori tempora, atque legitimas ministran-
 di vices; modo tot cyclos hieraticos tollamus, quot
 differentia dierum in se comprehendit.

§. 5. Desideratur tamen in hæc demonstratione,
 quod ne quidem anni tempestatem satis certo atque
 præcisè definiat; quia unaquæque classis annuatim bis

nas sac-
 doquid
 sem
 in var.
 eodem
 ligebar
 um ill
 mada
 ne
 è quæ
 sexto
 quatu
 bar
 post
 Chri
 aliter
 pus
 Chri
 hisce
 pus
 luri


nas sacris operandi vices observare debuit; imò quandoquidem ephemeria ter in anno certam tangebatur classem: undè facile est eodem utentibus calculo adhuc in varias abire sententias. *Cl. Samuel Bochartus* ex eodem hoc principio *Jesum mense martio natum* colligebat *Hieroz. l. 2: 44.* In his, inquit, *palmarum illud, quod Zachariae Joh. Bapt. Patri, hebdomadario Sacerdoti* ἐξ ἐφημερίας τῆς ΑΒΙΑ, & in ordine *Abiæ* ἱερατεύοντι apparuit angelus. *Abiæ* porro ἐφημερία eo anno in Decembrem incidit, & *Christus sexto post mense id est Junio conceptus est; unde sequitur natum esse circa Martium.* *Keplerus* indè probat *Johannem Baptistam conceptum anno Jul. 39. post 24. Octobris, natum anno 40 Jul. die 25 Junii: Christus verò ejusdem anni die 25 Decembris.* Alii aliter. Quare calculus Ephemeriarum solus hoc tempus definire non potest, nisi in antecessum annus nati Christi annique tempestas eruatur. Omissis proin hisce fundamentis, omni certitudine destitutis, tempus est, ut ad nova nos conferamus principia, præmissuri inquisitionem in vera Herodis tempora.

PARS ALTERA

In Herodis Magni tempus accuratius inquirens.

CAPUT I.

De duplici regni Herodis EPOCHÆ.

§. 1.  Uoniam ex nostrâ sententiâ unica natalem Christi annum, mensē, atque diem eruendi spes in justâ temporum Herodis definitione relicta est, quibus eam initia vitæ Christi ab Evangelistis componuntur; huic nobis incumbendum accuratius, ut regni Herodiani initia æque finem in lucem protrahamus. Hoc nisi invictè demonstreretur argumentis, frustraneus erit omnis conatus, atque labor, qui ad hujus inquisitionis definitionem impenditur. Proinde ab hujus rei indagatōne auspiciam animus est, nil dubitans, quin omnem circa hanc causam dubitationem sibi solide creptam agnosceret æquus lector, à quo nostram hanc de temporibus Herodis discussionem sine præjudicii expendent.

§. 2. In antecessum tenendum *Herodem* illum, cujus diebus nativitas Christi à duobus Evangelistis alligatur, eundem ipsum esse, quem *Josephus Africanus* vocat, *Antipatri*, Idumæorum principis, filium, atque sub *Antonio & Augusto* ad regiam inter *Judeos*

digol-

dignit
inter
hunc
Herod
to Ga
modo
in ej
HERO
cum r
rex d
robly
liunt
them
2: 1
occu
Judæ
neus
non
lius
filius
caru
Cuj
fieri
evid
fit.

S
mus
plice
à Se
occi
firm
à Se
Juda

dignitatem elevatum fuisse affirmat. Nullus equidem inter Iudæos *Antonii & Augusti* temporibus præter hunc regio imperavit titulo. Fit quidem etiam alterius *Herodis Luc.* 3: 1. mentio, qui ex parentis testamento *Galileam* tenuit atque *Peræam*; verum is tantummodo *Tetracha* audit, cum apud *Lucam*, tum etiam in ejus nummo sub *Cajo* vulgato, in quo legitur ΗΡΩΔΗΣ ΤΕΤΡΑΡΧΗΣ. Ille igitur *Herodes* est, quocum natale Christi tempus componitur, qui *Judæorum rex* dictus toti genti, ac præsertim *Judææ* atque *Hierosolymitanis* præfuit, quique mortuus *Archelaum* filium habuit in *Judæa* imperii successorem, ut *Matthæus* notat *Matth.* 2: 22. De quo etiam *Lucas Luc.* 2: 1. asserit, quod sub diebus regni ejus *Augustus* œcumenicam suam descriptionem exegerit. Rex proin *Judæorum Herodes*, qui *Augusto* fuit contemporaneus, *Archelai & Herodis Tetrarchie* pater, atque non longè post Christi natalem fuit mortuus, nullus alius est, quam *antipatri*, *Judæorum* antehac *Præfecti* filius, cujus vitam & gesta multis profecutus est *Judæicarum* rerum *Historiographus* diligentissimus *Josephus*. Cujus *Herodis* etiam in historiâ *Romanâ* mentionem fieri, sequentia docebunt. Hæc res itaque tantæ est evidentiæ, ut jure, *postulati* loco, à nobis assumi possit.

§. 3. Ut proin hujus regis tempora perspecta habeamus, incipiamus *ab epochâ* regni *Herodis*, quam duplicem invenias apud *Josephum*: quarum una est regni à *Senatu Romano* huic concessi; altera vero regni armis occupati & *Antigoni* regis à *Parthis* creati necesse confirmati. *Prior* regni *Herodiani epocha*, quæ regni est à *Senatu Romano* donati, à *Josepho* describitur *Ant. Jud. libr.* 14: 26. qui studia *Antonii & Cesaris* ad e-

jus euectionem exponens dicit. Συναγαγόντες τὴν βα-
 λην Μεσσαλῆς καὶ μετ' αὐτὸν Ἀτράτιος, παρασημασμένοι του
 Ηρώδην, τὰς τε τὴν πατρὸς αὐτῆ ἐνεργεσίας διέηλεσαν, καὶ ἦν
 αὐτος πρὸς Ρωμαίους εἶχεν εὐνοίαν ὑπερμνησκόν. Κατηγο-
 ρῶντες ἄμα καὶ πολέμων ἀποφάινοντες Ἀντιγονοῦ οὐκ ἔστι
 τὸ πρῶτον προσέκρυσεν αὐτοῖς μόνον, ἀλλ' ἔτι καὶ γὰρ Παρ-
 θῶν τὴν ἀρχὴν λαβοί, Ρωμαίους ὑπεριδῶν. Τῆς δὲ μηδὲς ἐπὶ
 τούτοις παραξημμένης, παρελθὼν Ἀντωνίος ἐδίδασκει αὐτὸς,
 ὡς καὶ πρὸς τὸν κατὰ Παρθῶν πόλεμον. Ηρώδην βασιλευσὶν
 συμφερεῖ καὶ δεῖξαι τὰτο πᾶσι Ψηφίζονται, καὶ τῶτο μέγιστον
 ἦν τῆ Ἀντωνίου περὶ τὸν Ηρώδην σπουδῆς, ὅτι . . . αὐτὸς τῆν
 βασιλευσὶν ἦν ἐλπίσονται περιχοίησάτο. *Quando Antonium
 conuocauerant Messala & deinde Atratimus, Herodem
 productum commendarunt tam patris quam ipsius be-
 neficia & studium erga Romanos commemorantes. Si-
 mulque accusantes, & hostem declarantes Antigonom,
 non solum ob vetera quæ commiserat crimina, verum et-
 iam, quod Romanis contemptis à Parthis accepisset
 imperium. Quibus rebus cum Senatus esset offensus,
 tum Antonium eum edocuit, ut etiam ad Parthicum bel-
 lum plurimum conduceret regnare Herodem. Idque
 mox omnium suffragis approbatum est: atque hoc sum-
 mum fuit Antonii erga Herodem studium, quod illi id
 haudquaquam speranti regnum adeptus fuerit. Videas
 proin Herodi regiam collatam fuisse auctoritatem,
 quando de bello Parthico deliberaret Senatus. Hac-
 tenus Herodes Galilææ tantummodo Tetrarcha fuerat,
 ast Parthis sub ductu Pacori Asiam invadentibus, at-
 que Antigonom, Aristobuli filium in regnum Hieroso-
 lymitanum introducentibus, fugere coactus, Romam
 que petens, ibi Antonium inuenit, nuper ex Oriente
 urbem ingressum, cujus patrocinio regnum Antigoni
 ex Senatus decreto recepit, quod ut occuparet Anti-
 gono*

gono ac simul *Parthis* erat opponendus. Verum, ut accuratus porro, quæ, post pauca interposita, apponit Josephus. Ἀδείσις δὲ τῆς βιβλῆς, μέσον ἔχοντες Ἡρώδην Αντωνίος καὶ Καίσαρ ἐξήσαν, προαγοντων ἅμα ταῖς ἄλλαις ἀρχαῖς τῶν ὑπάτων, θύσοντες τε καὶ τὰ δόγματα καταπιτόμενοι εἰς τὸ καπετώλιον· εἰσία δὲ τὴν πρώτην ἡμέραν Ἡρώδην τῆ βασιλείας Ἀντωνίου· καὶ ὁ μὲν ὕτως τὴν βασιλείαν παραλαμβάνει, τυχῶν αὐτῆς ἐπὶ τῆς ρ καὶ π' καὶ ὀλυμπιάδος, ὑπατεροντος Γα.η Δομετίου Καλβίνου το δευτέρου, καὶ Γα.η Ἀπινίου Πικκωνος. *Caterum dimisso senatu Antonius & Casar medium habentes HERODEM exiverunt, consuli- bus caterisque Magistratibus eos delucentibus: atque adscenderunt Capitolium sacra ibi facturi, & Senatus consulta deposituri. Novusque rex primo regni sui die convivio exceptus est ab Antonio: atque hoc pacto regium adeptus est fastigium CLXXXIV Olympiade. Cajo Domitio Calvino II. & Cajo Asinio Pollione cons.* Horum autem consulatus cum in fastis Romanorum inveniat anno U. c. 714 alligatus (qui æræ Julianæ erat sextus, Periodi autem Jul. 4674) sequitur primam regni Herodis epocham quoque cum hoc eodem anno esse componendam.

§. 4. Hanc temporis annotationem identidem confirmat historia Romana: *Dion* libr. 48 *Herodem* anno U. C. 714 *regem fuisse declaratum* testatur, quo secundum Romanorum fastos consulares, C. *Domitius Calvinus secundum*, & C. *Asinius Pollio* Consules erant. Facile autem annus iste stabilitur sive *Antoni*, sive *Pacori*, Syriam Judæamque invadentis, sive etiam *Ventidu Pacorum* expugnantis rationem habeamus. 1. *Antonium* quod attinet; nemo rerum Romanarum peritus nescit eum anno Juliano tertio v. cal.

Decem-

Decembris cum *Lepido & Casare* triumviratum suscepisse in quinquennium, atque divisione imperii facta, Orientis quas regeret provincias accepisse: anno sequenti (qui *æra Jul. IV*) cum *Casare Cassium & Brutum* delevisse: atque non nisi *quinto Juliano* in *Asiam* transmisisse: quam ingressus statim magnas urbibus pecunias extorsit, *Cleopatram* *Ægypti* reginam in *Ciliciam* ad se vocavit atque recepit, hinc *Paknyrenos* offendit, atque ita *Labieno & Parthis* ansam dedit *Syriam* ante *Æjisdem* anni exitum ingrediendi. *Hybernis* constitutis in *Ægyptum* abiit, ubi *Cleopatra* amore implicatus *brumam* transegit. Jam *Scythas* venit *æra Juliane* annus, quo primo vere *Iyrum* reversus, omnem regionem vicinam vidit à *Parthis* occupatam: interim & *Fulvia* uxoris cum *Octaviano* subnate lites, atque ad ejus aures delatæ, in causa fuerunt, cur *Romam* festinare decerneret: antequam *Italiam* ingreditur *Fulviam* uxorem *Sicyone* mortuam intellexit; inde *Casari Octaviano* jam appulsus sororem ejus *Octaviam* uxorem ducendo se conciliavit; conciliati *Triumviri* *Romam* ingrediuntur, atque *Senatus* consulto bellum *Parthicum* decernunt, quod gerendum *Antonio* committitur. Notandum porro *Antonium*, ut demandatam provinciam promptius curaret, ante *hyemem* cum nova uxore *Athenas* abiisse, atque *brumam* transegisse, quâ præterlapsâ rursus *Asiam* ingressus est. Annus itaque, quo *Romæ* ab *Herode* inventus est *Antonius*, aut suo patrocinio *Herodem* senatui commendavit nullus alius est, quam *U. C. 714 æra Jul. VI* (*Periodi Jul. 4674.*) qui inter utramque intercipitur *hyemem*: quâ primum *Alexandria* cum *Cleopatrá*, postmodum *Athenis* cum *Octavia* *hyemavit*: quo etiam *C. Domitio Calpurno II.* & *C. Antonio* *Pollo-*

Pollione *coff.* læsam ab uxore Fulviâ cum Cæsare amicitiam restituit. Nullo enim alio anno *Herodes* à Parthis expulsum, & Romam ad Antonium confugiens, senatui, tanquam ad bellum Parthicum utilis, commendari potuit.

2. Quod si *Pacori* expeditionem & fata expendamus, docebit nos eadem historia Romana eundem anno *æra Jul.* quinto Syriam ingressum, *septimo* vero ejusdem *æra* à *Ventidio* victum & occisum fuisse. Eodem die, quo Parthi antehac *Crassian* interemerant: quod mense Junio factum monet *Ovidius* *Fastorum* libr. VI. *Jes. phi* narratio ut credamus postulat, *Pacorum* post turbas circa pentecosten motas ab *Antigono* in Iudæam vocatum, ut litis esset arbiter: neque Iudæam reliquit *Herodes*, antequam *Pacori* erga fratrem Phasaëlum observasset perfidiam, cujus fato monitus clanculum in Idumæam concessit, domesticos *Massadæ* castello munitissimo inclusit, atque Arabiâ exclusus *Alexandriam*, & inde porro Romam properavit. Proin *Herodis* fuga in annum *æra Jul.* VI post pentecosten incidit: non ante, quia Parthi ante hyberna ab Antonio constituta (ipso in *Alexandriam* trajiciente) nondum eo usque in Syriam penetraverant. Nec etiam anno sequenti; quia sub finem anni sexti *Ventidius* cæsis ad Taurum montem *Labiæno*, atque ad montem Amanum *Phurnapate*, Ciliciam & Syriæ maximam partem Romanis recuperaverat, cujus rei fama ad Antonium adhuc Athenis hybernantem delata immensum ipsi creavit gaudium. Undè solidè colligimus *Pacorum* jam ante septimum *æra* Iulianæ annum Iudæâ exclusum tantâ post pentecosten autoritate Hierosolymis uti non potuisse. Adde quod mense Junio anni VII *Pacorus* devictus in prælio occubuerit. Sextus proin *æra* Iulianæ fuit annus,

quo Pacorus Antigono regnum inter Iudæos tradidit, atque *Herodes* vix ejus manus elapsus Romam concessit.

3. *Ventidii* tempora hoc ipsum, quod demonstrandum suscepimus, etiam confirmant: quippe qui, cum Saxa Syriae præfectus à Parthis occisus esset, anno æræ Julianæ sexto ab Antonio in Syriam missus, anno sequenti ab eodem Antonio soluta *Samosata* obsidione ad triumphum Romam remissus fuit, postquam triplici prælio victor, quo primum *Labienum*, secundo *Pharnapatem*, & tertio *Pacorum* (profligatis eorum exercitiis) sustulerat, Parthosque retrocedere cogegerat. Hunc triumphum Romæ egisse ex fastis triumphalibus apud Gruterum in inscriptionibus pag. 297 legere est: ubi *Ventidius Procorus* dicitur hoc anno v. Kal. Decembris ex Tauro monte & Parthis triumphasse. Constat autem *Herodem*, regem Iudæorum creatum, ab *Antonia* illico in regnum missum, *Ventidio* fuisse commendatum, ut illi auxilium mitteret; eumque ante ejusdem *Antonia* in Syriam adventum bello adversus *Antigoniem* aliquo usque promotum, & amplius promovendo, jam tum occupatum fuisse (quippe qui *Antonia*, *Samosatam* obsidenti, rebus suis aliquamdiu omissis, cum perditum equitumque copiis auxiliatricibus subvenit) res ipsa testatur. Oportet igitur, ut hæc anno *Herodis* secundo, *Juliano* septimo conveniant, atque ipse anno anteriori rex à Senatu creatus fuerit.

§. 5. Verum notatur etiam apud *Iosephum* altera regni *Herodis* epocha, quæ annos ejusdem ab occupatâ regni Iudaici Metropoli & obruncato *Antigono* numerare jubet; quæque triennium à priori differt. Quamquam *Herodes* regiam ex Senatus-consulto adeptus potestatem, ad regnum occupandum festinato itinere *Palaesti-*

laestinam fuerat ingressus, non tamen ilico regno potiri ei concessum fuit, *Antigono* se ei opponente, Romanisque auxiliis haud candidè cum ipso agentibus. Hinc differre civitatis sanctæ oppugnationem usque ad tertium regni sui annum coactus, devictis jam Parthis, adjunctoque ei *Sofio* cum Romanorum copiis, rem urgere incepit, Hierosolymas expugnavit, atque *Antigonom* captum & vincetum *Sofius* misit ad *Antonium*, eum mortis supplicio plectentem. Quod factum anno Jul. nono (*per Jul. 4677*) U. c. 717. ubi altera figuratur regni *Herodian* epocha. Hanc epocham ex variis, apud *Iosephum* notatis, characteribus ita demonstrare suscipimus.

1. Consulium nomina annum urbis conditæ indicant, quæ *Ant. Jud. libr. 14: 28.* consignantur; dicit enim *Iosephus* hanc Hierosolymarum cladem incidisse in consulatum *M. Agrippæ & Canidi Galli*: jam inspicere factos consulares, atque videbis horum consulatum componi cum anno urbis conditæ 717: qui proinde regni *Herodis* ab occupatâ regni *Metropoli* fuit primus.

2. Addit & alium characterem *Iosephus*, dum loco citato monet eam oppugnationem civitatis sanctæ incidisse in *anthon Sabbathicum*. Horum vero annorum, à mense Judaico *Tisri* incipientium, ratio postulat, ut credamus anni Jul. noni primam partem, à calendis *Ianuariis* ad mensem *Tisri* usque procurrentem, cum anni *Sabbathici* parte ultimâ fuisse compositam, ut hostiles *Herodis* in urbem impetus eam percusserint anno *Sabbathico* nondum finito. Sanè durante *Sofii* proconsulatu, qui anno U. c. 719 *Romæ* triumphum egit, nullus alius annus Iudæis fuit *Sabbathicus*; præter hunc unum, qui à mense *Tisri* in anno U. c. 716. usque ad mensem *Tisri* anni ejusdem æræ 717. fluebat. Undè

iterum evidens est, annos regni Herodis, ab occupatâ civitate sanctâ numerandos, epocham suam invenire in anno U. c. 717.

3. Insignem quoque characterem epochæ isti secundæ præbet annotatio temporis, quo percussus est *Antigonus*, quo usque *Herodes* à rerum potitione fuit impeditus. Utrumque invenias apud *Iosephum*. Ille *Ant. Iud. libr. 15: 1.* scribit *Antigonum*, postquam à Parthorum creatione tres annos & tres menses regnasset, *Antonii* iussu obruncatum fuisse. Et *de bello Iud. libr. 1: 13.* ait *Herodem tertio postquam Romæ Rex declaratus fuerat anno*, cessante hyemis rigore, castra civitati sanctæ admovisse, quo eam occuparet. Qui anno VI *Juliano* decurrente fuit rex creatus, ille immediate post hyemem nullum annum tertium poterat numerare, præter *nonium Julianum*, quo *Hierosolymas* oppugnavit, & post quinque mensium obsidionem in potestatem suam redegit. *Antigoni* initium quoque ad annum *Julianum* sextum, non diu post pentecosten, quo *Parthi Iudæam* ingrediebantur, referendum esse §. 4: 2. vidimus: unde si numeres annos completos tres cum tribus mensibus, incidet in annum *Iul. 1x* circa autumnii initia: ubi proin epocha regni *Herodis secunda* recte à *Iosepho* polita est.

4. Adjiciamus hisce quartum characterem, ex quo *secunda regni Herodis epocha* etiam invictè adstruitur, quem videas in collatione occupationis *Hierosolymarum* à *Sofio* factâ cum duabus aliis; quarum prior *Pompejo*, posterior *Tito Vespasiano* attribuitur. *Ant. Iud. libr. 14: 28.* dicit *Iosephus* occupationem hanc civitatis sanctæ *Solianum* factam post annos 27, à quo *Pompejus* eam subegerat. *Ant. Iud. libr. 20: 6.* vero inter *Sofii* & *Titi* debellationes numerat annos 107.

In quibus locis utrobique notandum, *Josephum* pro more suo annos extremos connumerare, ut illinc videas annorum completorum 26, hinc 106 interstitium. Extra controversiam autem est *Pompejan* Hierosolymis superasse C. *Antonio & M. Trullio Cicerone* *coll.* Anno U. c. 691. *Titum* verò anno U. c. 823. ut ibi sit differentia annorum 132. Undè sequitur annum regni *Herodis* ab occupata Iudæorum metropoli primum, incidentem in annum à *Pompeji* victoriâ xxvii, numerandum esse ab anno U. c. 717: quoniam annus U. c. 691 auctus annis solidis 26 nos ducit ad annum U. c. 717. quod erat demonstrandum. Porro, si annus occupationis *Sofinæ* tempus excidii Hierosolymitani, à *Tito* peracti, anteverrat annos 106 completos; sequitur iterum annum U. c. 717 esse eum, quem indagamus; quia annus 823 (demptis annis 106) nos retrotrahit ad annum U. c. 717. quo occupatis Hierosolymis rerum potitus est *Herodes*.

5. Neque nihili est, quod *Josephus*, in historiâ *Herodis* pergens, annos regni *Herodis* perpetuo à secundâ epochâ numerando, ita cum aliis componat, ut exinde principium regni ab occupatâ urbe hætenus assignatum, etiam solidè confirmetur. (a) Ita annus *Herodis Septimus* cum eo anno componitur, quo ad *Actium* pugnarum est, ut videre licet, *Antiq. Iud.* libr. 15: 7. Juxta *Dion* libr. 51 illam victoriam reportavit *Cæsar* se III & *valerio Messalâ* *coll.* die 2 Septembris. Fasti consulares autem horum consulatum connectunt tum anno U. c. 723. *Iul.* 15. per. *Iul.* 4683. Hinc sequitur, si *Herodis* VII est ær. *Iul.* xv & ær. Act. 1. Quod *Herodis* I sit ær. *Iul.* ix: & sexennium anticipet æram *Actiacam*: adeo ut si Æ. *Actiacæ* addas annos sex completos habeas annos regni *Herodis*

rodus à nece Antigoni ; sin contra ab annis *Herodis* ex secundâ epochâ numeratis auferas sex annos completos, habebis annos æræ Actiæ. (b) Meminit porro *Iosephus Ant. Iud.* libr. 15: 12. anni regni *Herodis* x111. quo fames invalit *Iudæam*, & ut *Herodes* anno sequenti (xiv regni sui) *Ælio Largo*, expeditionem in mare rubrum facienti, copias adstituerit auxiliares ; quod anno *Iul.* xx11 factum : ergo differentia octennii est inter Æram Julianam, & regni *Herodis*: ut *Herodis* primus sit ær. *Iul.* nonus. (c) Videas etiam *Iosephum Ant. Iud.* libr. 15: 14. annum regni *Herodis* xv111. exhibere ut præteritum, quando *Cæsar venit in Syriam*. Dicit vero *Dio* libr. 54. quando *Augustus* erat in *Syriâ*, eundem terram omnem inter *Trachonem* & *Galilæam* dedisse *Herodi Apulejo & Silio* *coff.* anno U. c. 734. qui est ær. *Iul.* xxvi : quod si annus xxvi Julianæ est *Herodis* xv111, sequitur nonum Julianum fuisse *Herodis* primum. Ex quibus, nisi fallor, solidè liquet, constantem esse *Iosephum* in calculo suo figendo, neque locum esse suspicioni, ac si alicubi errorem commiserint amanuenses.

§. 6. *Iosephi* historiam confirmat quoque Romanæ historiæ princeps *Cornelius Tacitus*, qui libro historiarum quinto res Iudaicas describens, seriem rerum gestarum in hunc modum exponit. *Romanorum primus GN, Pompejus* (potentiam Iudæorum) domuit, templumque iure victoriæ ingressus est . . . *Muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit.* Mox bello civili interno, postquam in ditionem *M. Antonii* provinciæ cesserant, rex *Parthorum Pacorus* Iudæâ positus, interfectusque à *P. Ventidio*, & *Parthi* trans *Euphratem* redacti. *Judeos C. Sosius* subegit. Regnum ab *Antonio* *Herodi* datum, victor *Augustus* sanxit. an auxilii?

auxit ? ut alii legunt. Ex his colligere est, Herodi regnum datum traditumque fuisse, à quo *Sosius* *Judeos* *subegerat*. Nemo dubitat *Sosium* *Syriæ* egisse Proconsulem, postquam *Ventidius* *Syriam* ad triumphum de *Parthis* habendum egressus fuerat. Hoc enim facile ex collatione annotationum, in fastis triumphalibus triumpho utriusque tempus adscribentium, conficitur. De triumpho enim *Ventidii* istis in fastis sic legitur. P. VENTIDIUS P. F. PRO COS IX TAURQ MONTE ET PARTHIS V. KAL. DUCEMBRIS AN. DCCXV. De triumpho *Sosii* sequens legitur inscriptio. C. SOSIUM C. F. T. N. PRO COSS. EX JUDEA AN. DCCXIX. III NONAS SEPTEMBRIS. Ab anni 715 sine aut principio 716 igitur *Sosius*, *Ventidii* successor, *Syriæ* præfuit ad usque annum 719. cujus III Non. Septembris cum triumpho urbem ingressus est. Extat quoque nummus *Antonii*, cujus ab una parte caput *Antonii* triumviri refertur: ab alterâ vero trophæum exhibet, infra quod duos videas manibus post terga revinctis captivos, unâ cum inscr. *Sosius Imp.* qui nummus cum fastis collatus memoriam victoriæ *Sosii* à *Judæis* reportatæ, & quidem sub *Antonii* triumviratu, dum ille *Asiaticas* tenebat provincias, conservat. Ex hisce inter se collatis nemo est, qui non sponte colligat, sub *Antonii* in oriente imperantis gubernatione, post *Ventidii* reportatas à *Parthis* victorias *Sosium* proconsulem superasse *Judæos* ante annum U. c. 719. atque regnum illud devictum *Herodi* fuisse ab *Antonio* datum, ut inter *Judæos* regnaret: ita enim sonant verba *Taciti*. *Judæos* C. *Sosius* subegit: regnum ab *Antonio* *Herodi* datum.

§. 7. Ab hoc nostro calculo recedit *Eusebius* in *Chronico*, ubi mortem *Antigoni*, ultimi ex stirpe *Afamo-*

famonarum regis, in eum conjicit annum, quo *L. Censorinus*, & *C. Calvisius* *coff.* fuerunt; qui æræ fuit Julianæ *septimus*, U. c. dccxv. quod sane cum facie temporis haud convenit: nam hoc anno non *Sofius*, sed *Ventidius* Syriam rex, saltem usque ad autumnum: at *Sofius* demum sub anni finem aut proximi initium *Ventidius* successit: nec *Antigoni* mors, nisi ex superatâ Judææ Metropoli ponenda est; verum ex *Iudæâ Sofius* triumphum egit: ut manifestum committat *Eusebius* errorem, verum tempore anticipando biennium. At notandum aliter legi in editione Pontaci, ubi necem *Antigoni* accidisse ait anno Augusti decimo, qui juxta ejus calculum est Jul. xii. videturque æram 37 annorum *Herodis* demum putare ab anno Jul. xiiii. *Cæsare Octaviano* 2. & *L. Volcatio* *coff.* ut obtineat *Herodem* anno Jul. xlix, æræ vul. iv mortuum.

Dion. Cassius libr. 49. mortem *Antigoni* ad annum consulatus *Claudii* & *Norbani* referre videtur, qui fuit æræ Julianæ *octavus*, U. c. dccxvi. quod quidam etiam exinde adstruere conantur, quoniam *Dio* anno sequenti nihil in Syriâ gestum affirmat. Verum hujus viri ignorantia veritati nihil præjudicare potest, cum *Iosephus Antigonom* tres annos atque totidem menses regnum tenuisse, atque abhinc securi percussus fuisse *Antonii* jussu satis clarè innuat: neque ante annum v. c. dccxiv regnum accipere à *Parthis* potuit, qui tunc demum Syriam invadentes *Judæam* submittere suæ authoritati potuerunt; qui character vel solus ad eam sententiam plane rejiciendam sufficit.

Nuper *Harduinus*, vir rei numisinarie peritissimus, ut traditionem ecclesiæ Romanæ in causa nati Christi tueretur, *Iosephi* authoritatem convellere, atque totum hoc opus ut tertio seculo effictum explodere ausus est:

est : qui proin experiri voluit , an non ex antiquissimis numismatibus eum errorum convincere , & nonnulla in hoc opere castigare posset. Historiam *Herodis & Herodiadum* itaque cum nummis & inscriptionibus conferens credi vult , *Sosii* victoriam , civitatis sanctæ occupatione adeptam , male à *Iosepho* ad *Agrippæ & Camidii Galii consulatum* , seu annum v. c. 717 restringi ; cum facti triumphales (ut ipse censet) nos jubeant eandem cum anno sequenti componere : triumphum enim eum ex *Judea* egisse III nonas Septembris anni ab v. c. 719. ibi annotatum invenias : negatque vir doctus triumphum rationem pati , ut victoria plus in anteriora promoveri possit , quam ad annum præcedentem : ut haud moris fuisse existimet , triumphum solennia integrum à partâ victoriâ biennium differre , atque in tantum post prima gaudia protrahere. Verum levius est istud principium , quam ut ex eo opus illud historicum hic erroris convinci possit : triumphus enim *Sosii* usque ad elapsum ejus proconsulatum in *Syriâ* differendus erat , à quo ei ingressus in urbem demum patebat : secundo igitur proconsulatus anno victoriam adeptus , quarto finiente , aut finito , triumphum egit , quia tunc demum *Syriacæ* administrationis tempus elapsum fuit : quâ in re nihil à ratione , aut à moribus antiquis alienum observo.

§. 8. Ut autem nostra indagatio feliciter succedat , utile erit etiam anni tempestatem eruere , in quam primordia regni Herodiani inciderint : neque difficile erit demonstrare utramque epocham initium suum capere ab autumno anni ; quâ tempestate annum regni sui primum auspicatus est Herodes. Saltem hoc circa primam epocham verum esse ex circumstantiis aliquibus colligunt viri docti. 1. Primo examinemus romanam

historiam, & itinera, atque migrationes *Antonii*. Tempus creationis, quo ex Sënatus consulto *Herodes* Rex appellatus est, coincidit cum eo tempore, quo in itâ cum Cæsare conciliatione *Antonius* Romæ commorabatur, propediem *Athenas* migraturus, ubi cum *Octaviâ*, novâ conjugè, hyemavit. Ille Synchronismus vel indè patet, quod *Antonius* Herodem in Sënatu patribus conscriptis commendasse dicitur, tanquam ad bellum Parthicum (modo regnaret) utilem: nec non eundem jam regem creatum unâ cum Cæsare medium deduxisse in Capitolium, atque exinde convivio excepisse. Hinc evidens est, auspiciis regis istius autoritatis in Herodem collatæ, ponendum esse paulo post illos dies, quibus *Antonius* cum Cæsare rediit in gratiam. Verum illa conciliatio facta fuit *L. Cocceji* intercessione, quando *Antonius* Brundisium obfidione incluserat, dum *Agrippa* circa ludos Apollinæ esset occupatus, qui mense Julio celebrabantur. *Herodes* itaque *Brundisium* appulsus, non ibi, sed Romæ invenit *Antonium*, bello civili fœdere extincto. Proin circa æstatis finem, seu autumnii principium *Herodis* facta fuit in eam dignitatem exaltatio. 2. Quod si addamus Judaicam historiam, idem facile eruitur. Mense *Sivan* post pentecostis solennia *Parthorum* auxilii regnum adipiscitur *Antigonus*, atque periculum fugâ evasit *Herodes*, domesticos *Massadæ* inclusit, Arabiam ut ibi lateat frustra petiit; undè festinavit *Alexandriam*: verum cum Romam pergens naufragium pateretur, haud prospero usus est itinere: unde facile constat eum Italiam non fuisse appulsum, quin duos trefve in itinere hoc maritimo menses transegerit, atque etiam sic ducimur ad finem æstatis, aut principia autumnii.

§. 9. Secundæ epochæ initium etiam circa autumnum anni æræ Iulianæ *nom* ponendum esse, facile evincitur ex tempore occupatæ civitatis sanctæ, quocum possessionis regni initium componitur. Notat autem *Josephus* defervente brumâ Herodem demum castra Hierosolymis admovisse, atque cives obsidionem per quinque menses integros tolerasse, antequam debellantibus cedere coacti fuerint. *Josephus de bello Jud.* libr. 1: 13. scribit πέντε μηνί διηνεγμαι τὴν πολιορκίαν: per quinque menses obsidium tolerarunt, & in anterioribus dixerat. Λαφίσαντος δὲ τῷ χειμῶνος, ἤλαυνεν ἐπὶ ἱεροσολύμων, καὶ μέχρι τῷ τείχεος ἀγαγὼν τὴν δύναμιν... πρὸ τῷ ἱερῷ στρατοπεδεύεται. Cessante verò hyemis rigore Hierosolymos repetiit, murisque adnoto exercitū... pro templo castra posuit. Incepit itaque civitatis sanctæ impugnatione circa initia veris, atque quinque mensibus elapsis, circa finem æstatis, aut principium autumnus urbs Herodi cessit. Cum hisce conferantur, quæ idem auctor dicit *Antiq. libr.* 14: 28. Τοῦτο τὸ πάθος συνέβη τῇ ἱεροσολυμιτῶν πόλει, ὑπατεύοντος ἐν Ρώμῃ Μάρκῃ Ἀγρίππῃ καὶ Κανιδίῳ Γαλλῷ, ἐπὶ τῆς ῥπῆ Ὀλυμπιάδος, τῷ γ' μηνί, τῇ ἑορτῇ τῆς νηστείας, ὡσπερ ἐκ περιτροπῆς τῆς γενομένης ἀπὸ Πομπηίου τοῖς Ἰουδαίοις συμφορᾶς, καὶ γὰρ ὅτ' ἐκεῖνη τῇ αὐτῇ ἑάλωσαν ἡμέρα, μετὰ ἑτὴ κζ'. *Ea clades Hierosolymorum civitati evenit, sub consulatu Marci Agrippæ & Camidi Galli, Olympiade cLxxxv, mense tertio, Festo jejunii, tanquam recurrente in idem temporis momentum illatâ Judæis à Pompejo calamitate, nam & ab illo eadem die urbs capta fuerat ante annos viginti septem.* Hic ἑορτὴν τῆς νηστείας non putamus de simplici jejunio sed de magno die expiationis accipi debere, quoniam vox ἑορτῇ solennitatem includit: hic verò dies in x *Tisri* incidit: undè retro numerando ur-

84 DE ANNO, MENSE, ET DIE

bis oppugnatio, quam quinque menses toleraverant, cum mensis ijar initiis inceperit: licet enim *Herodes* post primam brumæ remissionem castra sua è regione templi posuerit; non tamen oppugnationem sentierunt, antequam *Sofius* suis cum legionibus accesserat, intra quos terminos quoque *Herodes* interstitium aliquod temporis consummando conjugio impendit. Dubium movetur circa *tertium illum mensem*. Verum error est in codice, sive legendum sit *tertio anno*, sive error sit in numero: ut legere oporteat *mensē septimo*, qui est mensis Tisri. Causam absolvit, quod *Josephus* dixerit *Antigonum* regnasse *tres annos & tres menses*, qui demum à Parthis Rex creatus fuit post solennia Pentecostes anni Jul. VI. mense *Sivan* decurrente (qui tertius mensis vernalis) adeo ut mense *Sivan* anni Jul. noni triennium impleverit; & mense *Elul* tres menses, quarto currente cum principio mensis Tisri. Quibus positis anni *Herodis* incipiunt cum mense Judaico *Tisri*, qui anni Judaici sacri septimus, verum civilis primus mensis est: ut anni regni *Herodis* satis exacte cum annis Judaicis civilibus concurrant.

CAPUT II.

De anno Herodis ultimo, seu emortuali.

S. I. **D**Emonstratâ duplici regni Herodis epochâ, deliberandum nunc porrò est de anno, quo vitæ simul ac imperio finem imposuit, ut eum inveniamus terminum, quem in assignando nativitatæ Christi tempore transilire haud licet. Hic rursus ad *Josephum* provocamus, qui *Ant. libr. 17: 10.* mortem Herodis describens rationis temporis in hunc morem definit. Ταῦτα πράξας, inquit, ἡμέρα πέμπτη μετ' ὃ Ἀντίπατρον κτείνει τὸν υἱόν, τελευτᾷ βασιλεύσας, μετ' ὃ μὲν ἀνείλει Ἀντίγονον, ἔτη τέσσαρα καὶ τριάκοντα; μετ' ὃ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀπεδείχθη, ἑπτὰ καὶ τριάκοντα. His actis, quinto die postquam *Antipatrum* filium occiderat moritur; cum regnasset, postquam *Antigonum* sustulit, annos triginta quatuor, postquam verò à Romanis regnum obtinuit, septem & triginta. Hi anni, si ad utramque epocham adjiciantur, nos ducunt ad æræ Julianæ annum quadragesimum secundum aut tertium. Si enim annis 37 adjicias annos Julianos quinque ante creationem senatus elapsos, invenies annos 42. aut si annis 34 addas annos octo, efficiet identidem annos 42. Ne quis verò putet hic mensuram latitare in numeris, sciendum, eadem scribere *Josephum de bello Judaico* libr. 1: 21. Μετὰ δὲ τὴν ἀναρεσιν τῆ παιδος, ὑπερβίβει πέντε ἡμέρας, τελευτᾷ, βασιλεύσας ἀφ' ὃν μὲν ἀποκτείνας ἀντίγονον ἐκράτησε τῶν πραγμάτων ἔτη τέσσαρα καὶ τριάκοντα, ἀφ' ὧν δὲ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀπεδείχθη βασιλεὺς, ἑπτὰ καὶ τριάκοντα. *Post interitum*

autem filii quinque diebus exactus moritur; ex quo interfecit Antigonum regno potitus annos triginta quatuor; postquam verò Rex à Romanis declaratus est annos triginta septem. Hæc autem locorum collatio efficit, ut haudquaquam dubitare liceat de mente *Iosephi*. Notandum interim pro historiographi more hæc intelligenda esse, ut cum annorum extremorum connumeratione dicta: adeo ut anni completi, qui inter terminos istos effluerant, censendi sint fuisse hinc triginta tres, quarto currente, illinc triginta sex currente septimo. Proin annus *Herodis* emortalis est annus *ere Jul* 42 (*Period. Jul.* 4710) v. c. 749 a 750 prout variant *Pallia*. Cyclo^o 6. Lit. dom G. *Lun.* 17. Quo anno mensis *Tisri* incepit 21. Septembris: à quo mense annus *Herodis* xxxiv & juxta aliam epocham xxxvii currere incepit.

His addere licet, quod *Iosephus* dicat eum *Septuagenarium* decessisse, id est, cum annos 69 complevisset, atque septuagesimum ageret, jam verò 25 annos impleverat cum Procurator *Galdeæ* (biennium ante æram *Julianam*) crearetur; sic enim legendum esse locum *Iosephi* A. I. l. 14. 17. prudentiores animadverunt. Natus proin fuit annos 27 ante æram *Julianam*, quibus si addas annos 42. incidet in annum, quo *LXX* implevit, ut abhinc *LXX* ageret.

§. 2. Verum, ut calculus accuratius ineatur, notare oportet utramque regni *Herodiani* epocham circa initium autumnii in anno sexto & nono *Juliano* figendam esse; undè forte feliciter annos regni *Herodis* componere liceat cum alius formæ annis, qui ab autumnii principio præter propter menses suos numerare incipiunt; quales sunt anni *Judaici* à mense *Tisri* initium sumentes, aut *Olympiadum*, vel æræ *Nabonassaris*. Anno *Juliano*

liano *sexto* annus *Nab. 709* incepit 2 *Sept.* qui fuit primus regni Herodis, à creatione senatus numerandus : adeo ut post annum 708 *Nab.* completum, numerando annos 37, justus calculus nobis exhibeat annum Nabonassaris 745 (quoniam $708 + 37 = 745$.) quem annum ab autumno anni Juliani 42 currere ad usque autumni anni *Jul. 43* palam est. Sin verò secundam epocham accipiamus, quæ in anno *Jul. nono* invenitur, tenendum hoc anno circa 1 *Septembris* incepisse annum Nabonassaris 712, qui primus fuit epochæ secundæ, ab occupatâ civitate sanctâ, & excidio Antigoni numerantis, à quo Herodi anni tribuuntur 34. qui additi annis 711, ante elapsis, annos faciunt 745. ut supra.

Si quis verò malit annos Herodis componere cum annis Judaicis à mense Tisri incipientibus, is teneat annum Nabonassaris 709 esse æræ Judaicæ 3722. & annum Nabonassaris 712, esse æræ Judaicæ 3725, qui primus est Herodis à nece *Antigoni*, unde anni triginta quatuor numerandi sunt pro Herodis imperio, ut prodeat annus 3158 æræ *Jud.* Quibus ita positis, colligo annum Herodis emortualem non fuisse annum *Nab. 744. æræ Jud. 3757.* quod vult *Kepplerus*, verum demum sequentem; quia annus ille concurrebat tantum cum anno 36 corrente à creatione Senatus, aut 33 corrente à nece *Antigoni*; quos oportet ut ad minimum adimpleverit, antequam decessit. Nec valet exceptio *Keppleri*, arguentis *Josephum* annos incompletos pro completis numerare: quod lubens agnosco: nec tamen inde sequitur, quod vir Doctus censet; qui perpendere debebat, *Josephum* antiquitatum suarum libros in *Judæorum* usum conscripsisse, qui annos sacros à mense *Nisan*, & civiles à mense *Tisri* auspiciantur: quamcunque anni formam eligas, sponte elucet, *Herodem*,

ut Kepplero placet, ante Nisan anni 42 morientem, nullo jure dici posse, quod annum epochæ primæ 37. aut secundæ 34 attigerit. Res evidens est, si annos Judaicos vulgares sumas; moriens enim ante Nisan anni 42 integrum sesquennium, imò forte octo menses deerant ad complementum annorum 36 & 33. Vel si annos sacros respexisse Iosephum velis, ut fragmentum illud anni epocharum à *Nisan & Tisri* adjicias, nondum tamen rem confeceris; quoniam à Nisan annos numerando eum invenies ante *Nisan* anni *Jul.* 42. moriendo nondum implevisse annos 33 à nece Antigoni, aut 36 à creatione senatus.

§. 3. Herodem cernimus juxta calculum Iosephi mortuum anno Nabonassaris 745 sive currente, sive nuper completo: ut tempus ejus emortuale inveniri debeat inter autumnum anni Juliani 42 & autumnum anni Juliani 44. quo annos 35 & 38 complevisset, si unum dñi fuisset superstes, quod cum sit contra Iosephum, oportet Herodem ante autumnum anni Juliani 44 aliquamdiu mortuum fuisse. Verum ut tempus acutius definiamus novus character quærendus, qui tempus hoc amplius restringat. Hoc mihi erit tempus disceptati coram Cæsare testamenti Herodis; quod non ita diu post solennitatem paschalem factum monet *Iosephus*, ut necessè sit Herodem aliquamdiu ante solennia istius paschatis, testamenti disceptationem immediate præcedentis, mortuus fuerit. Inspice lector, quæ historiæ Judaicæ gravissimus auctor enarrat *ant. libr.* 17: 11, & videbis ut *Archelaus* mortuo parente in festo paschatis cum seditiosis, Matthiæ sociorumque ejus cladem deplorantibus, contenderit, & cæsis aliquot millibus Romam profectus sit, ut ex patris testamento apud Cæsarem ageret, atque ejus confirmationem sub-

misit

missè rogaret. Huc cum appulisset, *Augustus* dicitur litis fraternæ judices statuisse, atque in his (verba sunt *Josephi*) *Cajo, filio Agrippæ, & Julię filię suę, à se autem adoptato, primum in confesso tribuisse locum.* Quod si ille confessus ante annum *Julianum* XLIV habitus fuit, necessè est *Herodem* ante solennia paschatis anni Jul. XLIII, atque adeo anno *Nabonnasaris* 745 adhuc quoad primum suum sequennium currente, vitam cum morte commurasse. Probant autem viri Docti hanc sententiam (quæ confessum illum ante annum XLIV habitum fuisse statuit) ex eo, quod *Cajus* ei interfuerit, non *Lucius* ejus frater, cujus hic nulla sit mentio: qui tamen anno Jul. XLIV consularem adeptus est dignitatem, quam *Cajus* anno XLI acceperat. Sanè sub anno Jul. XLIV *Lucius* jam pari cum fratre dignitate insignitus non potuisset ab eo confesso excludi ad evitandam invidiam: proin oportet ante illos *Lucii* honores ea causa disceptata fuerit (id est ante annum XLIV) & per consequens *Herodes* ante festum paschatis anni XLIII discesserit.

§. 4. Ex filiorum, *Herodi* in regimine succedentium, initiis, etiam de *Herodis* exitu quid statuendum sit colligere licet. Inquiramus hæc vice in tempora *Archelai*, quem novennium (aut pro diversitate epochæ decennium) res *Judaicas* administrasse, donec *querculis* adversus eum motis ab *Augusto* in exilium mitteretur, auctor est *Josephus*. Abhinc *Qurinius* anno *Actiaco* XXXVII. venit, opesque *Archelai* fisco addixit. Quod si ab anno *Actiaco* 37 tollas novennium, incidet in annum æræ *Actiacæ* 28, qui cum anno *Nabonnasaris* 745 planè concurrat. Accedit *Dion*, qui *Herodem* *Palastinum* vocat *Archelaum*, dicitque eum in exilium ultra alpes relegatum *Emilio Lepido & Arruntio*

Nepote Coss. quorum consulatus in fastis cum anno Jul. 51. componitur. Quod si ab anno Jul. 42. exeunte numeres annos novem completos, decimo currente, hæc te manucent ad annum Jul. 51. exeuntem. Sin verò novem annos currentes statuas recensendos, incipe ab eo anni Jul. 43. tempore, quo causa testamenti definita est. Nec est, quod viri docti objiciant non satis sibi constare Iosephum, qui uno in loco dixit *nono*, in alio vero *decimo* regiminis sui anno Archelaum fuisse Viennam relegatum: quòniam ista facilè ex duplici regiminis Archelai initio seu epochâ conciliantur: dum primum regiminis initium calculum ducat ab Herodis morte, alterum vero à Senatus decisione ac Testamenti confirmatione. Decennio illud tempus definiens loquutus est cum Iudæis, eam æram agnoscentibus *ant. libr. 17: 15.* Ast quando illi solum novennium adscribit (dicens nono principatus sui anno remotionem illam factam) tunc cum Romanis loquitur ex eorum sententiâ in libris de bello Iudaico *Titi jussu* conscriptis libr. 2: 8. Romani enim nulla alia principatus jura in Archelao agnoverunt, quam quæ ex concessione Cæsaris profluebant, quibus in hoc opere, Romanorum in gratiam composito, se accomodare par erat. Hisce probe animadversis videas adèd validam esse hanc demonstrationem, ut dissentientes cogantur pariter *Dionem & Iosephum* erroris arguere, quod nobis desperatæ causæ est argumentum. Neque prætermittere possum errorem *Strauchii*, qui Herodem dicit mortuum anno Periodi Iulianæ 4713 (*æra Jul. 45.*) ante pascha, & Archelaum ejus successorem relegatum circa annum Per. Jul. 4721 *æra Jul. 53.* Atque nihilominus agnoscit censum Quirinii actum anno ab Acticâ Cæsaris victoriâ 37. qui solum concurrat cum anno

Iul. 51 & 52: nec juvat dicere, Iosephum de ærà Alexandrinâ intelligendum, cujus annus 37 convenit partim cum anno *Iul.* 52 partim cum 53. *Iosephus* enim pugnæ ad Actium facit mentionem, à quo principio æra Alexandrina non numerat. Adde, quod relegatio Archelai facta sit ante censum, imò ante Quirinii missionem in Orientem. Confundit etiam vir doctus rem ipsam: si novennium debetur principatui Archelai, sane non inceptit anno 45 regnare, sed 43: nam 43 ✕ 9 = 52. Proin recte Dion notavit annum 51. (quem excuntem intelligimus) ut 52 ineunte venerit *Quirinus*, quo annus xxxvii Actiacus adhuc currebat usque ad autumnum. Nummus Augusti etiam confirmat anno Actiaco 39 Iudæam fuisse Cæsaris. Videas enim in ejus unâ parte spicam, quod fertilitatis agri Iudaici Symbolum est, cum inscriptione KAICAPOS. In altera parte palmam cum literis ΛΘ id est anno 39 Asiæ receptæ & imperii Augusti. Cumque hic nummus non *Archelai*, sed Cæsaris tantum nomen referat, argumento est *Archelaum* jam tum suâ privatum fuisse Ethnarchiâ. Nec tamen inde constat hunc annum fuisse Archelai ultimum, ut temerè concludit *Harduinus*. Quoniam hic annus alias potuit habere editionis causas: nam ante biennium *Sulpitius Quirinus* jam cum potestate distrahendi opes Archelai, & describendi gentem, Orientem fuerat ingressus anno æræ vulg. vi, non viii. id est ær. *Act.* 37. non 39.

§. 5. Secundus filiorum *Herodis* est *Herodes Antipas*, cui ex parentis testamento tetrarchia Galilææ fuit adjudicata; de quo mentio fit *Luc.* 3:1. Terminus principatus ejus ultimus in *Caji* incidit imperium, qui auditis quæ adversus eundem movebantur querelis, hominem misit in exilium, ut inter Lugdunenses privatam ageret

92 DE ANNO, MENSE, ET DIE

vitam, omni dignitate orbatam, imperans: Si Iosephum audiamus, *Cajum* adierat spe regni impetrandi allectus, ap-
puleratque Italiam *Cajo apud Bajæ* versante, specta-
culis in Campaniâ editis; fuit autem annus, quo specta-
cula ista edebantur, æræ Jul. LXXXIV. Quod pluribus
probavit illustris *Norissus*. Ut proin hoc anno adveni-
rit *Herodes*, & Romam ingressus *Caji quarto* (seu anno
sequenti) *Agrippâ* se ei opponente non solum spe regni
exciderit, sed & principatu privatus exulare coactus fuerit.
Hæc si conferamus cum nummo HERODISTETRAR-
CHÆ res fiet manifesta. Nummus inquam ex ære con-
flatus minoris moduli [nuper à viro docto productus, peri-
tissimorumque virorum examini expositus, atque iudicio
Magliabechii, *Norissii*, *Tomardi*, *Harduini*, *Shel-
stratii*, aliorumque pro genuino habitus, rarus quidem
est, verum etiam à nobis in viri *Ampl. D. de Wilde* the-
sauro locupletissimo pro insigni Viri optimi humanitate
conspectus] totam hanc controversiam decidendo aptus est,
qui annos principatus *Herodis* extendit usque ad annum
regiminis ejus quadragesimum tertium. Inscriptio u-
nius partis intra lauream hæc refert verba. ΠΑΙΩ ΚΑΙΣ.
ΓΕΡ. ΣΕΒΑ. id est, *Cajo Cæsari GERMANICO* Au-
gusto. Aversa autem nummi pars palmæ exhibet ra-
mum, atque hæc appositæ sunt literæ ΗΡΩΔΗΣ ΤΕ-
ΤΡΑΡΧΗΣ Λ. ΜΓ. id est, *Herodis TETRARCHÆ*
anno XLIII. qui nummus inter Iudæos & forte à Ti-
beriensibus fuit editus, quippe sine humano vultu cu-
sus. Hinc jure colligas, *Herodem* principatum suum
tenuisse saltem per annos XLII completos, atque eun-
dem attigisse annum currentum XLIII. Hæc non con-
sistunt nisi cum anno *Herodis* emortuali in anno Jul.
XLII. nam ab anno isto ad annum *Julianum* LXXXIV
finientem aut LXXXV incipientem principatus *Herodis*
annos

annos invenias completos XLII. ut quadragesimum tertium potuerit iniisse non tamen absolvisse. Posito jam *Herodem* numerasse annum Jul. XLIII principatus sui primum, sequitur ante hoc numerandi principium decessisse ejus parentem *Herodem Askalonitam*, quod mihi demonstrandum susceperam. Intercedit, fateor *Harduinus*, hoc agens, ut *Josephi* opus haud genuinum, sed sublestæ fidei figmentum esse probet; illè *Herodem* magnum Galileæ fuisse æque ac Iudææ regem, & *Herodem Galileæ Tetrarcham* ejus fuisse aut filium aut successorem negat, atque ex hoc nummo impugnat; dum exinde probare studet, eundem jam ante Herodis magni mortem Galileæ Tetrarcham seu Principem fuisse, quod anno *Caji* primo (quo nummum hunc excusum fuisse vult) jam XLIII Galileam gubernaret anno. Ast, quò argumento probat vir doctus hunc nummum *anno Caji primo* fuisse editum? certe nullo alio, quam quod nullus *Caji* annus in hoc apponatur, quo in casu semper primum esse intelligendum asserit. Verum lubricum esse illud viri docti fundamentum facile est demonstratu: posito enim non concessio, quod *Josephi* authoritas hic nulla sit, opusque hoc ab homine pessimo sub ejus nomine fuerit confictum: nihilominus vel ex *Corn. Taciti historiarum libr. 5.* edocti sumus, hunc Galileæ Tetrarcham *Herodis & filium & in ditione Galileæ successorem fuisse. Regnem* (inquit ille) *ab Antonio Herodi datum, victor Augustus sanxit* (an auxit?) *post mortem Herodis, nihil expectato Casare, Simon quidam regium nomen invaserat: is à Quintilio Varo obrinente Syriam punitus, & gentem coercitam liberi Herodis tripartito rexere.* Animadvertat hic vir Doctus, quod post mortem *Herodis magni* non unus ejus filius, sed tres nu-

mero gentem Judaicam tripartito rexerint: tripartitum itaque fuit in gentem Judaicam à Varo coërcitam regimen, idque liberorum Herodis. Dic sodes, quinam illi fuerint rectores, inter quos regni Herodis ditiones fuerint divisæ? nisi *Archelao* Iudæam & Samariam regi-
genti addas *Herodem* Galilææ Tetrarcham, & *Philippum* Trachonitidis principem, ex *Litt.* 3: 1. ast illi, quod sepe-
to, apud Tacitum audiunt *Herodis liberi* & gentis Judaicæ rectores, qui post ejus mortem gentem coërcitam inter se partiti *tripartito rexerunt*. Falsum ergò
Herodem Tetrarcham principatus initium ante Herodis mortem numerare potuisse. Corona laurea cum palmæ ramo potius ludi cujusdam celebrioris notam refert, atque ita tempus indicat, quo iste nummus edirus est; quod ad *ludi spectacula in Campaniâ à Cajo* celebrata, & ab aliis alibi, potius referendum est: atque sic annus XLIII tetrarchiæ Herodis potius in hoc nummo nectitur cum isto anno, spectabili satis ludo insigni: qui *Cajo* dedicatus fuit, eo quod ludi istius solennia cum pompâ præpararet, aut jam nuper magno cum ambitu celebrasset. Cæterum hypothesis viri docti, volentis omissionem anni indicare annum *Caji primum*, postulatum est sine solidiori probatione haud admittendum: manet ergo primum principatus Herodis Antipæ annum cum anno Juliano XLIII incipiente, aut XLII finiente esse componendum.

§. 6. Adjiciamus etiam *Philippi* (tertii Herodis filii, & ex parte quoque ejusdem in principatu Trachonitidis ac Batanææ successoris) tempora, prout ea à *Josepho* notantur *Ant. libr. 18: 6.* quæ rite excussâ etiam nos credere jubent, *Herodem* è vivis decessum anno *æra Jul.* XLII. Dicitur *Philippus* suam administrasse Ethnarchiam annos 37, atque eam anno Tiberii

xx morte suâ vacuam fecisse, qui Tiberii annus cum anno Juliano 78 est componendus. Hæc sanè cum nostrâ hypothesi conveniunt; ponamus enim annum XLIII fuisse regiminis sui primum, & addamus anno Herodis emortuali XLII annos completos 36. annus Julianus LXXVIII continere poterit anni XXXVI finem, & XXXVII initium: imò cum annus xx Tiberii etiam contineat septem menses priores anni Juliani LXXIX, potest quoque mors Philippi incidisse in aliquem mensium priorum anni Jul. LXXIX, & simul etiam intra annum Tiberii xx. Contra hunc calculum opponunt viri Docti mendum esse in textu Græco, idque ex *Ruffini* versione colligi, qui in suo codice legit non xx, sed xxII Tiberii, atque id vel exinde confirmari, quod mors Philippi componatur cum tempore adventantis in Judæam *Vitellii*, qui administrationem Syriæ adiit anno *Tiberii* xxII, aræ *Jul.* 80. in principio, quippe qui circa paschalis solennia Hierosolymas appulit. Verum haud valida esse contra communem textus Græci lectionem argumenta, quæ hic à viris Doctis proferuntur, vel inde constat; quod textus originalis semper versioni sit præferendus, si modo constans codicum sit lectio. Sane haud certum est, quod ajunt viri summi, lectionem *Ruffini* ex aliquo profluxisse Græco codice, numeros istos sic referente; cum tales mutationes aliquando interpretum incuriæ, aut præjudiciis originem debeant. Imò fieri potuit, ut amanuensium culpâ iste error codicem *Ruffinæ* interpretationis occupaverit. Nec probat *Ruffini* numeros, quod historia mortis Philippi à *Josepho* conjungitur cum narratione adventus *Vitellii* in orientem: cum ejus conjunctionis alia sit ratio: *Josephus* enim ex occasione mortem Philippi annotat, ut indicaret, quâ occasione *Vitellius* ditionem *Philippi* inven-

venerit principe orbatam, & sub Syriâ recensendam, quia sc. jam ante annum plus minus *Philippus* è vivis decesserat, undè ejus cura *Vitellium* exspectabat. Quid si *Philippus* in principio anni Jul. LXXIX fuerit mortuus; jam ejus mors tantum annum *Vitellii* adventum anticipasse dicendum erit. Verum simus liberales, atque errorem in numeris admittamus: indè nihil ulterius conficias, quam anno Juliano 80 *Philippum* Ethnarchiam tenuisse annos 37, puta in principio anni Tiberii XXII, atque tunc anni *Philippi* putandi sunt ab eo tempore, quo *Augustus* ditionem Herodis magni inter tres ejus filios diviit, atque *Philippo* tetrarchiam Trachonitidis & Batanæa clementer concessit, cujus donationis epocha in æstatem anni Juliani XLIII incidit, unde progrediendo in annorum *Philippi* numeratione trigessimus septimus curret ab æstate anni 79 ad æstatem anni 80, intra quos terminos mors ejus foret comprehendenda.

§. 7. Opponit hic *Cl. Strauchius* contra sententiam *Joh. Kepleri*, Herodis obitum ad annum Jul. 42 referentis, temporum rationem reclamare, Si enim (inquit) ab anno Juliano sexto, quo regium diadema accepit Herodes post pascha, usque ad verum tempus XLII anni Juliani (nam ante pascha Herodes indubitatè mortuus est) numeremus, differentia certè non nisi 35 erit annorum, & aliquot mensium, cum *Iosephus*, quem ducem auctores illi elegerunt, 37 integros annos regno Herodis tribuat. Unde concludit vir Doctus, aut numeris *Iosephi* inherendum non esse, aut prædictam epocham erroneam esse pronunciandam. Fateor, hoc argumentum subvertere sententiam *Kepleri*, qui ante pascha anni Juliani 42 mortuum voluit Herodem; quod nos etiam ad caput sequens subvertere conabimur: verum,

rum, temporum rationi sit satis, si anno XLII Juliano ad finem properante ante pascha anni Iul. XLIII eum ex hac vitâ migrasse statuamus: tunc enim differentia erit annorum 36, & aliquot mensium, adeo ut XXXVII currente Herodes decesserit: neque urgendum, Iosephum 37 integros annos regno Herodis tribuere: cum nihil notius sit quam apud Iosephum annos currentes annumerari, quali completos, ut rotundos ederet numeros. Agnoscant itaque viri optimi nos epocham adoptare in anno Iul. XLII, quæ numeris Iosephi inhæret proximè, & errorem Kepleri corrigit modestè.

Secundo objicit Kepleri antagonista, quod si anno Iul. XLII Herodes satis concessit, Salvator noster anno Iuliano XLI natus esse debuerit. Hinc (ait porro) usque ad annum Iulianum LXXIV (qui ratione temporis vernalis cum XV anno Tiberii concurrit) triginta tres circiter anni intercepti sunt, quot Salvator noster XV Tiberii per hanc hypothèsin fuisset, quod contrariatur S. Lucæ testimonio cap. 3: 1. & 23. Verum ad Lucæ testimonium provocans author perpendere debuisset, quam varie istud accipiatur ab interpretibus, ut illa contrarietas forte tantum sit apparens, quam Keplero objicit, non vera: præsertim, quandò agnoscuntis verba Evangelistæ *ὄσει ἐτῶν τριάκοντα* non præcise definire tempus, sed ei relinquere qualemcunque latitudinem: ad cò ut Lucæ non contradicat, qui statuit anno Tiberii XV Dominum nostrum Iesum triginta annorum ætatem jam retulisse, imò etiam aliquo usque supergressum fuisse. Neque forte etiam verum est Iesu natalem debere ad minimum anno Iul. XLI alligari, si Herodes anno Iul. XLII mortuus est. Verum difficultates circa verum nati Christi annum à nobis erunt expendendæ ad sequentem partem. Nos jam de tempore mortis

Herodis deliberamus, illudque ex suis eruiamus principis aded evidētibus, ut omnia perturbare cogantur, qui hic à Iosephi calculo recedere, ut suis interuiant de tempore nati Christi hypothesibus, ausi fuerunt.

CAPUT III.

De causis turbatae circa annum Herodi emortualis Chronologiae.

Ure meritò queritur vir rei Chronologicae peritissimus Dionysius Petavius in suo de doctrinà temporum vasto opere libr. XI: 1. ab iis, qui post *Iosephum* de rebus Herodis commentati sunt, licet ex eius fontibus reulos suos duxerint, tamerè ab authore ipso recessum fuisse, *ex quo* (ait) *intolerabiles quidam in historiam errores, perturbationesque sunt infusae.* Illius calamitatis historicae fundum esse Eusebium existimat, qui in Herodis temporibus digerendis hallucinatus, reliquis cum fermè sequentibus, largissimè peccandi segetem occasionemque praebuit. Iste *Eusebius* est, qui annos Herodis 37 ex *Iosepho* transfusus, intra annos Iulianos XII & XLIX compingere ausus est: & annum necis *Antigoni* (ad *Augusti* quintum, seu Iuliani septimum ut habet editio Scaligeriana) seu potius ad *Augusti* decimum, *Jad.* XII (ut est in editione Pontaci) reuocat. Aded ut annus Herodis emortualis juxta *Eusebium* sit aerae Iulianae XLVIIII finiens, aut XLIX incipiens. Hanc parationem *Eusebianam* haecenus sequuntur multi viri docti, qui

qui annos Herodis 37 à secundâ Iosephi epochâ numerandos censent, contra expressa Iosephi moni a. *Eusebium* quod attinet, cum paucis perstringit *Petavius*, cujus verba hic apponere animus est. *Absurda*, ait ille, est *Eusebiana illa putatio*, quæ in annum *Iulianum* XLIX mortem Herodis conjicit, cum anno LI *Iuliano Archelaus relegatus fuerit*, quem novem annis imperasse cum *Iosepho* censuit. Præterea quid ἀνισόρητος magis, quam Herodis initium cum *Iosepho* in eum annum includentem, quo *Antigonus* occisus est, eundem annum *Iulianum* duodecimum facere? in quo triennio fallitur: non *Agrippâ & Caninio* cass. Herodes cum *Sosio Antigonem* vicit *Iuliano* nono: ab eoque non 37 anni, sed 34 *Herodis* putantur, *Authore Iosepho*.

§. 2. Qui chronologiæ reformandæ incubuerunt postmodum, admodum gavisi sunt, de invento charactere astronomico, quem ipse *Iosephus* illis suppeditare visus est: quippe qui *Ant. Iud. libr. 17: 8.* eclipses alicujus lunaris, sub ipso Herodis decubitu observatæ, mentionem injicit; quam haud diu ante paschatis cujusdam festivitatem invenendam esse supponunt, aut ex *Iosepho* se observasse sibi persuadent viri optimi. Nemo dubitat astronomicas in disciplinâ chronologicâ rationes solidissima præbere certitudinis documenta, quoniam cælestium corporum revolutiones, nec non eclipses luminarium majorum certissimo nituntur calculo. Verum, cum fieri possit, ut hypothæsis, quam viri docti assument, fallat, atque sic qui computum ineunt, semet decipiant, prudentia adhibenda est, ne assumptio alicubi incertior sit. Dixit *Iosephus Ant. libr. 17: 8.*

Quod Herodes post multatum pontificatu *Matthiam*, seditionis auctores igne concremaverit, additque καὶ ἡ σεληνὴ δὲ τῆ αὐτῆς ἡμέρας ἐξέλιπεν. atque etiam luna eadem

ipsâ nocte defecit Ex hoc caractere astronomico spon-
 dent sibi Josephum ipsum posse corrigi, aut explicari
 viri illi sagacissimi. At in eclipsi illâ assignandâ nec in-
 ter se, nec cum Josephi calculo consentiunt: ut asserere
 ausim viros optimos se per calculum suum eclipticum
 decepisse turpiter. Inspiciamus quæso, quam diversi-
 modè characterem morbi Regis lethiferi, ad hypothe-
 sos suas applicare consueverint: quod verbis *Strauchii*
 ex breviario ejus chronologico hic repræsentare lubet
 „ Primò inquit Laurentius Codomannus in annalibus
 „ sacræ scripturæ pag. 69. de illo lunæ deliquio anno-
 „ tavit sequentia. *Ann. M. 4143. d. 222. h. 6. ferè*
 „ *paulò ante mediam noctem, quæ sequebatur octavam*
 „ *Novembris meridiem, secundo anno Christi, fiebat*
 „ *illa eclipsis Lunæ, cujus meminit Josephus l. 17: 8.*
 „ *Die sequenti, qui fuit nonus Novembris, Herodes*
 „ *Magnus ex gravi diuturnoque morbo decumbens,*
 „ *fert in lecto sententiam, de comburendis 40 scolasti-*
 „ *cis, & duobus eorum præceptoribus, qui deturbave-*
 „ *rant auream aquilam foribus templi præfixam. Ann.*
 „ *4144. d. 7. moritur Herodes M. nam exaëlis diebus*
 „ *septem, quos Archelaus in lugendo patrem con-*
 „ *sumpserat, instabat festum azymorum, cadens in*
 „ *xv primi mensis &c.* Secundò, Thomas Lydiat de
 „ emendatione temporum eclipsin hanc contigisse
 „ ait, circa primam faciem noctis consecutæ vicesimum
 „ diem Februarii anni Juliani L11, ita ut in Judæorum,
 „ propter occisos ab Herode, eodem die adhuc tu-
 „ multuantium (ut inquit Josephus) oculos incurre-
 „ rit, postremo anni Judaici plenilunio, proximoque
 „ ante sequentis anni pascha, celebratum plenilunio
 „ Xantici mensis Syro-macedonici. Inter quæ propè
 „ medio spatio ac fine anni Judaici Herodes ille diem
 „ mor-

„ mortis obierit. Tertiò, *Johannes Keplerus & Dionysius Petavius* eam lunæ eclipsin intelligunt, quæ
 „ accidit anno Juliano XLII Martii d. XIII. Hor. 2.
 „ min. 45. &c. à mediâ nocte. Fuit tunc, referente
 „ *Petavio* de Doct. Temp. libr. XI: I. verus locus
 „ solis in piscium gradu 20. m. 24. Desiit H. 4. M. 9.
 „ Duratio fuit horarum 2. m. 47. ac digitos sex ferè
 „ defecit. Quarto *Johannes Georgius Herwart ab*
 „ *Hohenburgh*, in nova, verâ, & exactè ad calcu-
 „ lum astronomicum revocatâ Chronologiâ, quam vo-
 „ cat cap. 149. pag. 75. eandem eclipsin refert ad an-
 „ num Christi vulgarem septimum, quem vocat, (cun-
 „ demque nos secundum epochæ vulgaris dicimus, Iu-
 „ lianum XLVII, annum urbis Varronianum finientem
 „ 754.) cujus die 20 Febr. sole in 29 gradu, min.
 „ 51 seu sine aquarii versantè, luna Hierosolymis
 „ horâ unâ ferè ante noctis medium defecit digitis
 „ 21 min. 18. Quinto *D. Wilhelmus Langius* libr.
 „ 2. de annis Christi, cap. 18. eam intelligit eclipsin
 „ lunæ, quæ acciderit anno Jul. XLIV. Jan. d. 20, cu-
 „ jus finis Arbelis, visus est, ac in locis orientalibus
 „ medium. Defecit vero luna dig. 7. m. 33. Incepit
 „ deficere Arbelis horâ post meridiem 4. m. 8, finita
 „ est Hor. 5. m. 8. quadrante ferè horæ post solis oc-
 „ casum. Ideoque commodè illic propter refractionem
 „ 33 min. visa fuit. Atque huic eclipsi, quam
 „ eodem tempore contigisse Nicolaus ab Assyriis audi-
 „ verat, effecta illa, graviaque symptomata, quæ He-
 „ rodi contigerunt, tribuit Josephus. Sexto denique
 „ *Josephus Scaliger* libr. 5. de Emend. Temp. pag.
 „ 463. eclipsin Lunæ, à Judaicæ historiæ scriptore an-
 „ notatam, accidisse autumat anno Jul. XLV Jan. VIII
 „ in cyclo emendato, quando anomalia latitudinis me-

„ dia fuit gr. 89. m. 7. sec. 28. Hisce ita conspectis merito cum viro Doctissimo concludimus, sic characterem, à solertissimo scriptore annotatum, ponimus eridos factum, & ipsissimam litis materiam. Imo exinde nos quoque conficimus *solum eclipsin* determinare licet non posse; nisi iste character aliunde magis restringatur. Non sane ex eo, quod cujusdam anni mense primo aut secundo lunæ visa est eclipsis, rectè colligas *Herodem* tunc fuisse mortuum; cum eum characterem videamus plusquam uni competere anno. Si verum fatear, videntur mihi precario assumpsisse viros doctos *eclipsin istam*, à Josepho memoratam, *paschatis alicujus tempus haud diu antegressum* fuisse, quod verum ἀτιμία est; cum Josephus, qui mortem Herodis quidem intra eclipsin quandam præcedentem, & paschatis subsequens solennia collocat, nullibi definitur temporum intercedentium quantitatem. *Eclipsin illam* fateor Herodis mors secuta fuit, mortemque ejus paschalis solennitas, quâ Archelaus necem Zeotarum ab Herode occisorum lugentes, atque eam ob causam tumultuantes coërcuit, etiam strage in populo edita. At non definitur temporis quantitas, quæ aut inter eclipsin & Herodis mortem, aut inter Herodis obitum, & supplicium in paschate tumultuantium intercessit: hinc etiam circa postulas temporum istorum distantias inter se litigant viri eruditissimi *Keplerus & Calvisius*. Imo rationes, quas dissentientes sibi invicem opponunt, tam solidas invenio, ut nulla harum sententiarum meum assensum mihi extorquere potuerit.

§. 3. Qui annum Herodi emortualem cum anno *Juliano* XIIII componunt, mortem Herodis inter plenilunium februarii & Xantici Syromacedonum seu *Nisan* Iudæorum collocantes (quod voluit *Lydiat*, multo
urgens

urgens annos Herodis 37 non esse numerandos à Senatus consulto Romanorum, sed à quo Cæsar cum regno restituit) illi sanè omnem historiam perturbant: præterquam enim quod Iosephum perpetuo corrigant, & textum evidentiss in multis suo arbitrio immutent, etiam Romana inter se miscent. Iam enim *Saturninus*, ejusque in proconsulatu Syriæ successor *Quintilius Varus* non inter *Titium* & *Cajum* erunt collocandi, sed post *Caji* mortem, ut *Herodis* finis, nec non *Archelai* initia cum præfecturâ *Vari* indivulso nexu cohæreant; qui ob *Taciti* auctoritatem separari non poterat. Jam *Quirinus* ad bonorum *Archelai* distractionem Iudæam non fuit ingressus anno æræ Actiæ 37 (quicquid expressè hic scribat *Iosephus*) sed æræ Augusti 37 à sacrosanctæ tribunitiæ potestatis adeptione numerandæ; qui annus simul Augusti fuit ultimus *Sexti Pompeji* & *Sexti Apuleji* *Coss.* & post Actiacam victoriam 44. Jam *M. Ambivius*, & *Amnius Rufus* Iudææ procuratores ab Augusto missi, hoc munere functi sunt sub *Archelao* ante *Quirinum*, id est antequam Judæa à Romanis provincia fuit facta, & sub Syriâ censita. Verum, quid est sibi somnia fingere, si hoc non sit. Nemo est, qui Herodi talem adscribat regni æram, cujus epocha querenda sit anno primo æræ Actiæ, quasi Herodes tunc demum Augustum in Rhodo conveniens, de novo regnum ab eo petiisset. Ast confirmare quenquam in regno non est aliquem de novo regem facere. Jam ante, cum Senatus eum crearet Regem, Augustus æque ac Antonius eum diademate honestatum deduxerat; unde sequitur, quod illi regnum progare, non autem dare potuerit, nec primam creationem rescindere. Si *Herodes* sub *Quintilio Varo* Syriæ præside mortuus est (prout agnoscere cogitur D.

Lydiat) sanè ante *Caji* profectiōem in Orientem *Archelaeus*, ex patris testamento Ethnarcha designatus, Judæorum renipublicam administravit, quippe sub *Vario* Ethnarchiam adiens: turpis enim viri docti est *παλινοσία*, quod nullo auctore *Saturniniani* & *Varium* suis è locis audeat expellere, & ad ea transmittere tempora, quæ *Caji* mortem sunt consecuta, reclamante *Josepho*, ac reclamantibus *Vari* nummis, Syriacam ejus præfecturam cum annis æræ Aetiæ 25. 26. 27. componentibus; ut suo loco indicabimus. Annus Archelai relegati, qui juxta *Josephum* est æræ Aetiæ 37. huic est annus *Herodis* ultimus, qui idem *Archelai* primus. Cumque *Josephus* Archelai principatum protendat ad annum decimum; vir ille doctus solum extendendum jubet ad annum octavum, idque etiam sine auctore.

§. 4. Quæ *Scaligerani* adversus *Kepleri* & *Petavii* sententiam objiciunt, tantum apud me valent, ut eam plane omittendam esse existimem: nam *Eclipsis* illa incidens in XIII. Martii anni *Jul.* XLII. & plenilunium sequentis mensis Nisan, quo festivitas paschalis fuit celebranda, relinquunt solum unius mensis interstitium, quo quicquid inter vicicomburium feditiosorum, & eandem lugentium paschate inflictam gestum fuit, comprehendi debet. Ast augustius est illud 30 dierum tantummodo spatium, quam ut omnia intra illos terminos gesta, intra unius mensis ambitum compingi queant. Primum interstitium, quod elapsum fuit ab eclipsis notatâ usque ad Regis mortem varia comprehendit: ut nempe abhinc Tyrannus morbum expertus fuerit accrescentem, medicos advocarit, quorum remediis nil adjutus ad thermas Callirrhoes fuerit deportatus, imò eas sibi haud clementes sentiens Hierichuntem redierit, atque aliquamdiu cum gravioribus symptomatibus lucta-

luctatus fuerit : ut literas Augusti , & cum iis facultatem statuendi de Antipatro ut vellet acceperit ; atque audito ejus molimine eundem quinque ante mortem dies plecti jufferit . Alterum interstitium , intra Herodis facta , & Archelai litragem inter novè tumultuantes ipso festo editam ponendum , etiam sufficientem postulat temporis quantitatem , impendendam exsequiis , magnam pompæ fustebris adorationem , longamque cadaveris Herodium per 200 stadia portandi deductionem requirentibus : his addendi erant dies VII luctus totam Septimanam absorbentes . Quidam voluit solas exsequias sibi mensem postulasse integrum : dicere enim putant *Josephum* , eos in cadaveris deductione , quotidie non ultra VIII stadiorum dimensum perrexisse , cumque 200 stadiorum via fuerat absolvenda ; 25 dies huic processui soli erant impendendi : cumque etiam tria aut quatuor Sabbatha huic dierum numero essent interponenda ; quis non videt funeris deductionem solam dies 28 , à 29 postulasse . Verum huic calculo minus fidentium puto : quia monente me viro magno Cl. Toynardo error est in Josephi codicibus planè castigandus , ubi ant. l. 17 : 10. legitur *Herodis funus* Hierichunte deductum fuisse Herodium usque *εἰς ἀβύσσον* : cum in loco parallelo , qui extat libr. 1 : 21. de bello Judaico , legamus id factum per ducenta stadia : qui inde natus est , quod 2 numeri octonarii indicem posuerint loco ο' quæ litera ducentarii numeri nota est . Quo posito ruit istius argumenti vis , quod à temporis , funeris deductioni impensæ , desumitur protractione . Nihilominus satis evidens est , intra mensem non poruisse absolvi , quæ à nobis annotata sunt , quod ad causam sufficit .

Præterquam quod illa eclipsis non respondeat , etiam notandum , quod tempus regni Herodis non exhauriat :

si enim statuamus Herodem ante mensē Nisanenſi Jul. XLII, seu Nabonassaris 744 mortuum fuisse, nō poterit ille dici anno regni 37 à decreto senatus, seu 24 à necē Antigoni mortuus; quoniam tunc non dum 21 primā, aut 33 à secundā epūcha impleverat. Quocunque modo annos Judaicos putemus, sive à mensē vernali *Nisan*, sive ab autumnali *Tyri* : manet, quod tantum annis currentibus 36 & 33, non vero 37 & 34, mortuus fuisset. Concurrent autem anni Herodis à creatione xxxvii, à necē Antigoni xxxiv solent & exacte cum anno aræ Nabonassaris 745. aræ Aræolæ seu Asiæ receptæ 28.

§. 5. Proximè ad tempus à Josepho definitam terminaret eclipsis, quam *Langius* eligit, atque *Langsholgius* etiam ad calculum revocavit *Chronologiae* suæ lib. 111: 16. Nisi hic varia obstarent. 1. Quod illa eclipsis incidens in 20 Januarii anni Jul. 44 pertineret ad annum Nabonassaris 746 Asiæ receptæ 29, qui concurrat non cum annis *Herodis* 37 & 34, sed ejus tamen protenderet ad annos 38^o & 35. Quod est contra sententiam Josephi. 2. Quod illa eclipsis non potuerit videri in Judæa, atque adeo nequidem à Judæis illius regionis, qui illud videntur ut portentum interpretari. 3. Quod illa eclipsis non acciderit nocte, sed vesperi circa solis occasum, cum tamen verba Josephi possulent τῆ ἀυτῆ νυκτι defecisse lunam.

§. 6. Restat *Scaligeri* sententia, quæ anno Jul. MCV inter nonum & decimum Januarii diem, paulo post mediam noctem eclipsin invenit, quæ per squibosdam totalis fuit, atque adeo potens omnium oculos ad se rapere. Verum hanc sententiam tam solis oppugnavit argumentis *Keplerus*, ut nullo modo eam à Josepho indicatam aut nobis admittendam existimemus. *Pe-*

terquam enim quod Josephus non dixerit totale fuisse illud lunæ deliquium, nec ab eo certo mensi alligetur, varii sunt characteres historici, cum quibus hanc sententiam nunquam conciliare potuerunt viri doctissimi.

A. Historia *Caji*, in confesso Romano (Herodis testamentum excutiente) præsentis, qui anno Jul. XLIV Orientem adiit, prohibet annum Herodi emortualem ad sequentem, æræ Jul. XLV, protrahere. *Cajus* inquam, Agrippæ ex Julia Augusti filia natus anno Jul. 25 ab avo suo deductus fuit, simulque consul destinatus post quinquennium anno Jul. 41. *Augusto* XII & L. *Corn. Sulla* *coff.* Nata sunt abhinc dissidia Parthorum cum Romanis, & quidem illo biennio, quod inter XII Augusti consulatum & XIII annis nempe Jul. 42. 43. intercessit, hinc anno 44 Jul. *Augusto* XIV, & *Plautio Sylvano* *coff.* *Cajus* occasione motus Parthici in Syriam tanquam *rektor Orientis* missus est. Fuit annus ille Jul. XLIV in historiâ valde nobilis ex Naumachiaë spectaculo, quod exhibuit Augustus. Jam verò, eo tempore, quod Naumachiaë spectaculum sequebatur proximè, *Cajum* abiisse in Orientem patet ex *Ovidio*, libro de arte amandi, eoque carmine, quod in Naumachiaë istius solœmia scripsit, in quo *Cajum*, tanquam in Orientem adversus Parthos proximè profecturum ita celebrat.

*Ecce parat Cæsar, domito quod defuit orbi
Addere, nunc Oriens ultime noster eris.
Auspiciis amissæ patris puer arma movebis,
Et vinces armis auspiciisque patris.*

Hoc idem quoque confirmat *Paterculus*, itineris *Caji* in Orientem ipse quoque comes, qui cum Naumachiaë

spectacula narrasset, subiungit, *breve ab his inter-*
cesserat spatium, cum Cajus casar ante illi promissa
adsidendum obitus, in Syriam missus esset. Iam de no-
 tio notandum loco Cajum ante annum XLV Jul. Asi-
 am fuisse ingressum, quoniam illic *Tiberium* exipiente, ad
 honorem ut superiori exhibuit, quod *Caractes* in huius
 potestate, ad probandum *tribunatus* potestatis digni-
 tatem, cum anno XLIV exeunte *collatam*, quodam
Tiberio fuisse depositam. Audiamus rem ex *Pliniano*
loco citato; *Cajus . . . inquit, in Syriae antio-*
convento prius Tiberio Nerone, NB. cuius consuetudo
habetur ut superiori habuit, tam vario se hi perit, ut non
laudaturum magna, nec vituperaturum modice mater-
ria deficiat. Sane *Tiberius Cajo*, utpote condole desig-
 nato, Rectore Orientis & duce adversus *Partienses*
 nullo titulo tum superior dici poterat, quam quod ad-
 huc *tribunitiâ* gauderet *potestate*, in *quatuordecim*
 acceptâ, & cum anni Jul. XLIV exitu exorata, postquam
 apud *Rhodos* tanquam privatus latitavit. Hinc ergo
 jure colligimus ante anni XLIV Jul. finem *Cajum* in
 Asia fuisse, atque cum *Tiberio*, etiam *tribunitiâ*
potestate ipso superiore, fuisse collocutum. Probatur
 que istâ hypothese, quod *Cajus* ante anni Jul. XLV
 finem *Roma* discesserit, simul demonstravimus *testa-*
mentum Herodis etiam ante illud tempus à *Cajo* in
 consensu *judicum* fuisse expensum: ac per consequens
 etiam *Herodem* ante paschatis ejusdem anni solennem ve-
 tam cum morte commutasse; quoniam qui *testamentum*
 ante pascha fuerant ab *Archelao* celebrata, & *testa-*
menti discussio tum demum fuerit suscepta, quando
Archelaus post pascha illud *Hierosolymis* *directus*
Romam appulerat. Frustra proin *Cajum* latere
Cajus discessum in Orientem differre in *anno XLV Jul.*
 cipi-

ejusque astatem ad finem vergentem, ut circa pentecosten cognomini Herodiana Romæ in consensu prælidere potuerit, volens eum ab illius causæ dijudicatione confestim trajecisse in Orientem. Quæ si vera essent, inter Naumachiaæ spectacula & Caji discessum circiter annus iavaget intercessisset, quod sine breve spatio à Patereulo appellari non potuisset.

B. Tempora *Quintili Vari* etiam non ferunt, ut *Cajus* tam immediate à hinc compertis in Orientem discesserit: quia sic *Cajus* advenit, quo *Rever Oriens* in Syriam venerat, in idem tempus, quo *Archelaus* Indæam apertit, inderet. Alit eo tempore adhuc *Quintilius Varius* res Syriæ administravit, non vero *Cajus*. Sic *J. sephus* monet *Archelaum* à reditu in patriam, decreto confessus munum, à *Vario* non vero à *Cajo* fuisse in suam Ethnarchiam introductum: cum tamen necesse sit, ut ad *Caji*, *Lallique* (juventutis ejus directoris) præsentiam *Quintili Vari* auctoritas cessare debuerit, imo ante hac in urbem revocatus fuerit. Hisce adde *Quintilium Varian* ex nummis inventi Syriæ fuisse prælidem ab anno Asiæ receptæ 25. seu *Jul. 40.* atque durius videatur proconsulare ejus imperium eousque protendere, ut *sexennium* abluat, quod necesse est, si dicamus *Archelaus* causam *Cajo* in consensu prælide post pentecosten anni *Jul. xlv* Romæ fuisse dijudicatam, ut rediens *Quintilium Varum* adhuc invenit Syriam gubernantem.

C. Historia relegationis *Iulæ* etiam non admittit, ut mors *Herodis* ad annum *Iul. 45* prorrahatur. Audiamus *Vellejum Patereulum*, qui hist. l. 2. scribit In urbe eo ipso anno, quo magnificentissimi *L. diatoru* merneris *naumachiaque* spectaculis *D. Augustus*, abhinc annos xxx, se & Gallo *Caro* cass' dedicato mortis

templo, animos oculosque P. R. repleverat, Julia de-
 Etu, memoratque horrenda in ipsas domos tempestat acce-
 pit. Quippe filia ejus Julia, per omnia truci pariter ac
 ac viri immemor, nihil quod fieri vel pariter postu-
 lit femina luxurii & libidine infectis reliquit, magis
 tuel nonque fortune sue periculi libenter persequitur,
 que quid liberet pro licito justificans. Hinc proinde
 etiam, quod Julia, tanquam familie carissima protre-
 pra fuerit, ejusque ita in vitium patri fuisse nomen, ut
 ad omnem & Agrippa & Juliarum mentionem ingemiscens,
 proclamasse feratur ad Ἐφεσον ἀγαπῶν τὴν γυναῖκα,
 ἀγορῆ τ' ἀποδείξει. Nec aliter illos appellasse quatuordecim
 comicas, aut tria carcinomata sua: ut scribit Suet. in
 Aug. cap. 65. Hinc concludo nullo in honore, nul-
 laque in gratia fuisse post revelatum hoc scelus Juliam.
 Oportet igitur, ut quando *Philippus*, jam *Ethiarcha*
 factus, Bethzaidam condidit, atque à filia *Caesaris* Ju-
 lia eam Juliada appellavit, hæc *Julia* adhuc in *hæmorrhoea*
 fuerit, quippe qui Augustum hoc studio demereri in
 animo habebat: id non facturus à quo innotuit ad eius
 mentionem ingemiscere Augustum. Quod si *Philippus*
 ante *Julia* relegationem *Iulias* condidit, jam *Ethi-*
narcha factus, oportet, ut ante annum Jul. xlv, imo
 ante *Naumachiam* anni Jul. xlv jam aliquandiu desce-
 serit *Herodes*, atque *Philippus* ex ejus testamentato prin-
 cipatum istius regionis acceperit.

D. Neque *Antipatri* tempora (quem quibusque anti-
 obitum suum dies *Herodes* occidi jussit) patitur, ut
Herodis excessus ad annum xlv Jul. differatur. Proinde
Syria Saturninus, quando *Antipater* (intra cuius reser-
 rora, *Herodis* fratris, federe paritiam) Romanis
 amicis scripsit, ut curarent se eo vocari, quo abrenu-
 ante discessu munibus sibi devinxit *Saturninus*, ab-

huc Syriam gubernantem, undè sequitur cum anno Iul. 39 *Romam* petiisse, qui *Saturnini* fuit ultimus. Constat scelus fuisse patefactum à morte *Pheroræ*, ita tamen ut per VII integros menses nihil eorum ad aures pervenerit *Antipatri*, donec literis parentis domum vocatus, atque *Cæsaream* appulsus rem intellexit, atque simul vinculis fuit constrictus. *Varo* Syriæ præside tunc forte cum *Herode* in *Judæa* agente, atque roganti, ut ad *Cæsarem* deferatur causâ consentiente, legati mittuntur ad *Cæsarem*, sceleris nuncii, atque puniendi potestatem rogaturi; quos propediem nova lecta est legatio, quando ex interceptis *Antiphili* & *Acme* literis, *Româ* adductis, decretum parricidium adhuc evidentiùs constaret. Horum autem Legatorum reditus componitur à *Iosepho* cum ultimis vitæ *Herodis*, quando prope à morte aberat: undè sequitur à morte *Pheroræ* ad mortem *Antipatri ac Herodis* præter propter anni unius elapsum esse interstitium. Dempto itaque anno, aut ad summum mensibus bis septem relinquitur tempus, quo *Antipater* usque ad mortem *Pheroræ* *Romæ* extra suspicionem commoratus fuit: sc. si *Scaligeri* obtinet sententia ab anno Iul. 39 exeunte ad annum Iul. XLIV. Verum, quis credat tantum scelus tam diu occultari potuisse, ut per integrum quadriennium *Romæ* egerit *Antipater*? Homo spei regni dilatæ impatiens, atque festinandam decreti parricidii executionem omnibus viribus urgens.

§. 7. Erroneam quoque censeo virorum doctorum hypothesin, quâ nullam hic indagandam statuunt *eclipsin*, nisi quæ solennia paschalia tantum unum, duos aut tres menses anticipet, ut mortem *Herodis* prope ad festi solennia admoveant; atque hoc præjudicio viros optimos sibi viam ad veritatem inveniendam infelici-

ter præclusisse asserere haud vereor. 1. Fallantur se-
ne, qui proxime ante pascha elapso fuisse ierum de-
existiment, atque Archelaum inde Hierosolymas abso-
lennia paschalia festinasse ajunt; haud distinguendum
novi ex testamento regis duplicem in urbem sanctam
ingressum; *primus* erat quo populi acclamationes rece-
pit, summoque cum gaudio ab omnibus *benignus*
fuit: *alter* vero, quo sub ipsa paschatis festivitate omnia
invenit turbata, & ad tumultum composita, adeo ut
seditiosos armata manu comprimere, atque cocer-
coactus fuerit. Nec verum est, quod quidam ajunt,
*Archelaum iter ad caesarem proprio motu sistens, ut
paterni testamenti confirmationem reportet.* Licet enim
à paschate Roman concesserit, non tamen nisi curam
ad querelas respondere & accusationes à se moveri
illud suscepit. Scilicet, à quo prima vice Hierosoly-
mis comparuit, se populi acclamationibus Regem sa-
lutari passus, querelae de occupata ante Caesarem confir-
mationem dignitate regia ad Quintilium Varum Syriae
Praesidem delatae fuerunt, qui per tabularium ad Ca-
sarem misit accusatorias contra Archelaum epistolas,
responsumque retulit, ut Archelaum de rebus in Ju-
daea gestis apud Caesarem responderet. Notet itaque
B. L. non sponte sed Vari jussu, nec statim, sed post
accusationes ad *Varium* primo delatas, atque ab *eo*
per tabularium Roman ablegatas, ac postmodum eum
mandato ad eas respondendi ad eum remissae, Romanum
profectum fuisse Archelaum, atque illa omnia ante
primum Archelai, & secundum eorum telum in popu-
lo Hierosolymitano intercessisse, quae sine inter septi-
manam unam aut alteram absolvi non poterant. Con-
cludo igitur tempus exsequiarum, atque luctus, inter
mortem Hierosolymitanae & Archelai ingressum in civitatem
san-

sanctam primum intercedens rite ex calculatum, tempore additum, quo tabellarius Romam adiit atque inde expeditione accepta rediit, non duorum aut trium mensium ambitu absolvi potuisse; ac proinde frustra laborasse viros doctos, qui diem Herodi mortualem tam propè ad paschatis festum admoendum exitimarunt.

2. Confirmat me quoque in eâ sententia *tempestatis ratio*, qui enim Herodis mortem in ultima Ianuarii aut martii conjiciunt, coguntur statuere, haud multis post eclipsin diebus Herodem ad thermas Callirrhoes deductum, spe levaminis acquirendi. Ita Herodes media brumâ aut eâ exeunte usus fuisset *thermis*, quod ab omni lege & prudentiâ medicâ absonum est. Quis enim Medicus parum prudentior homini, jam tum periculose aegroranti, & senectute propemodum confecto, thermas præcepserit, tanto itinere adeundas, brumâ vigente, aut nondum præterlapsâ: quarum usus elementiorum aëris tempericem postulat, ut haud dubitandum videatur Herodem thermis usum fuisse non brumali, sed autumnali aëni tempestate. Sanè poros corporis largiori sudoris profuvio recludere, quando atheris frigidioris prædominium obtinet, atque ita ab usu thermarum attenuatum senis corpusculum ita reclusum iniquiori ambientis aëris rigori exponere, non esse Medicorum indicationibus consentaneum, assentietur mihi credo quilibet rei medicæ peritus.

§. 3. Qualis ergo inquit aliquis, fuit ista eclipsis, aut esse potuit, quam Josephus, cum vivicomburio tumultuani ium adolescentum composuit? aut extraordinariam fuisse lunæ obtenebrationem, aut eam, quæ notatur facta anno Jul. XLII. mense Septembri die v. labente, oportet. Alterutrum eligat lector per me licet.

1. Sunt enim viri docti, qui Josephum mirachlosam

quandam lunæ obtenebrationem indigitasse existimant, quippe qui videtur in animo habuisse portentum aliquod describere, extra verum tempus eclipicum observatum, quo Deus scelus ab Herode commissum in celo abominari visus est. Nemo sanè ordinariam eclipsin jure pro portento habet, aut signo divino, sceleres humanas scelere infectas damnante: sed prodigiata lunæ obscuratio animos in admirationem capere hac interpretatione hominum non foret aliena. Quæ sententiâ admittâ frustra fuerunt, quotquot per calculum eclipicum sibi verum tempus invalescentis morbi Herodis eruendum putarunt: atque exinde sibi extirpationem Iosephi quoad annorum regni Herodis calculum spondent. 2. Quod si tamen quis hand alienum à superstitione vulgi existimet, naturales eclipses etiam portentosas, atque quibusdam hominibus luculentas esse; poterit is esse contentus secunda anni Jul. XIIII eclipsi, quam viri docti in mense septembri inveniunt: quæque aliquot menses paschalem anni Jul. XIIII festivitatem anteverterat. De hac me docuit *Schestratinus* de Ant. Eccl. diss. 1. cap. 2. art. 1. §. 6. Ego, inquit, post accuratissimum calculum, à viro erudito habere reinitum, comperio, duas hoc anno eclipses lunæ contingere: priorem XII Martii (non XIII ut asserit *Petaurus*) horis post meridiem antecedentis diei undecimæ ad meridiana Hierosolymæ circiter $1x \frac{1}{2}$; digitorum præter propter novem. Alteram verò eclipsin lunæ spectari potuisse Hierosolymis die v labente mensis Septembris ejusdem anni, nempe nocte sequente diem quartam, horis post meridiem ejus urbis pariter $1x \frac{1}{2}$ cum similitudine obscuratione digitorum pariter novem. Calculum hunc neganti demonstrandum est, aut tunc nocte eclipsin

psin talem, quæ ab hierichuntinis videri poterat, non accidisse, quod calculus astronomicus dirimere poterit: aut, quod ad sententiam *Codommani* reponerat *Strauchius*, intervallum illud inter quintum Septembris diem & solennitatem paschatis proximo anno sequentis intercedens, nimium poni, eique *Josephi* textum ob stare. Verum, cum vir doctus nil quod obstat ex *Josephi* contextu producat; atque nos illud intervallum aliquot mensibus esse ampliandum jam probaverimus, frustra iterum laborabunt contra hanc eclipsios istius applicationem, à viro sagacissimo adductam, sat scio. Ubi enim illud nimium? Morbus *Herodis* fuit lentus, etiam à quo incepit illi gravis esse doloribus, cui cedunt hujus sententiæ patroni fere tres menses: atque rebus à morte *Herodis* gestis usque ad xv *Nisan*, quo *Archelaus* cum seditiosis (*Matthiæ* & sociorum cladem deplorantibus) in festo paschatis contendit, & cæsis aliquot millibus omnes in sua discedere edixit, dant quatuor menses cum aliquot diebus: dicant igitur, quæso, quodnam intersitium per *Josephi* contextum, aut datos characteres sit contrahendum, idque demonstrent nobis, non ex conjecturis, sed solidâ characterum applicatione. Fortè hoc unicum eos fefellit; quod ipso paschate inveniant mortem *Matthiæ* & sociorum lugentes, atque exindè putent luctus tempus non in tantum à tempore mortis eorum posse removeri. Verum etiam hic errant: nam quocunque se vertant, agnoscere coguntur jam tum elapsos fuisse dies luctus ex morte *Herodis*: multo magis igitur eorum, qui aliquamdiu ante mortem *Herodis* abierant. Non ergo illi ut lugentes, sed ut cladem illam deplorantes censendi sunt, idque ex occasione, dum templum ingredientiæ spectabant aut aquilam auream restitutam, aut

116 DE ANNO, MENSE, ET DIE
dejectæ cicatrices, tristem rei gestæ memoriam reno-
vantes.

CAPUT IV.

De mense & die mortis Herodis, in anno *Assæ* vi-
ptæ xxviii, definiendis.

§. 1. **H**iccat jam nobis, ut satis superque do-
monstratum, assumere, annum *Assæ* A-
ctiæ xxviii, quo cum anno Herodis à nece Antigoni xxxiv, congruunt,
quique partim anno Jul. xlii partim xliiii responder, fuisse vitæ regni-
que Herodis ultimum, intra cuius am-
bitum desideratus ille dies & mensis emortuus quaerendus est: hoc enim duobus capitibus anterioribus adeo solidis nos evicisse argumentis existimamus, ut contradictioni nullus superstit locus, aut ansa. Restat igitur, ut pedetentim ad mensis atque diei definitionem progrediamur, & denuo experiamur, quid ex characteribus, jam in prioribus simul etiam notatis atque confirmatis, ulterius eruere possimus.

§. 2. Characteres nobis indubii, tempus finis Herodis vitæ circumscribentes, atque ad certam anni tempestatem restringentes, hic in antecessum videntur repetendi, ut demonstratio evadat evidentior, atque ita saltem in anno *Assæ* xxviii tempestatem inveniamus, quacum Herodis obitus sit congruendus. Hi characteres quatuor numero in anterioribus posuimus. 1. Quod ante paschatis istius solemus. *Archi-*

Archelaus, ad accusationes apud Cæsarem responsurus, *Vari* iussu ex *Judæa* trajecit in Italiam, Romanique ingressus ex patris testamento causam suam egit) *Herodem oporteat mortuum fuisse*; quoniam ante ista solennia exsequiæ ejus jam erant celebratæ, diesque lectus observati, imo *Archelaus* in acclamationibus populi rex saluratus, & ob admissum ante testamenti patris confirmationem regis titulum apud Cæsarem fuerat accusatus: ut proinde tantum temporis ante illud pascha mortuus fuerit, quantum istæ res ante illud gestæ postulant, necesse sit. 2. Quod illud intervallum, inter mortem *Herodis* & proximè sequens *pascha*, *Iosepho* notatum, res continet, quæ intra duos tresve menses compingi non possint; si illas legitime expendamus, prout præcedente capite quadantenus ostendimus. 3. Quod tempestas brumalis intempestiva fuerit thermarum usui, quibus tamen *Herodes* proximè ante obitum suum usus legitur apud *Iosephum*. 4. Quod mors *Herodis* post eclipsin illam, à *Iosepho* notatam, & in anno *Asiæ* receptæ *xxviii* comprehensam, non ultra duos tresve menses protrahenda sit: quia post eclipsin illam notatur morbus *Herodis*, ut ingravescens, licet lentis doloribus hominem enecans. Hos characteres assumimus etiam, ut extra controversiam positos, aut saltem jam demonstratos; ut nihil aliud restet, quam experiri, quid per eodem ad determinationem temporis mortis *Herodis* arctiorem in anno ætæ *Actiæ* *xxviii* efficere possimus.

§. 3. Per primum illum characterem id saltem efficiamus, ut à tempore mortis *Herodis* exclusæ compareant anni *Æ. A.* *xxviii* tempestates duæ ultimæ, vernalis scilicet & æstiva. In anno jam definito (qui est ætæ *Judaicæ* 3758: incipiens à mense *Tifri*) prima pars mensibus *Tifri*, *Marchesvan*, & *Cisleu* autumnum,

altera mensibus *Tebeth*, *Sebath* & *Adar* hyemem, tercia mensibus *Nisan*, *Ijar* & *Sivan* tempestatem vernam, quarta vero mensibus *Thamus*, *Ab*, & *Ebul* æstatem complectitur: cumque *Nisan* (qui mensis est paschalis) unà cum quinque sequentibus ad tempora spectet, exsequiis Herodis posteriora, sequitur tempus Herodi emortuale intra mensem anni jam dicti primum & septimum, seu mensem *Tisri* & *Nisan* latitare debere, qui tempestatem autumnalem & brumalem comprehendunt; cum vernalem postulet *Archelai* ad Cæsarem profectio, atque æstivam ille confessus Cajo præside Romæ habitus, in quo causâ testamenti Herodis discussâ fuit, nec non *Archelai* cum titulo Etbarchæ reditus accidit: quod ante annum Jul. XLIV. imo æræ Adiacæ XXIX jam factum fuisse in præcedentibus evicimus.

§. 4. Demonstratâ itaque ea restrictione, quæ nos cogit intra semestrem anni Asiæ receptæ XXVII remanere, ejusque terminum non transilire, videndum utra tempestatibus rebus narratis sit convenientior, autumnalis? Num verò brumalis? Jam per secundum characterem cogimur etiam in designando Herodis exitu brumam antevertere, dum quæ inter Herodis mortem, & sequens pascha intervenerunt; plusquam trium mensum spatium exigunt. Incidit autem dies XV mensis *Nisan* (quo festivitas paschalis celebratur) anno Jul. XLIII in ipsas calendas Aprilis, à quibus si retro numerandos tres menses abstuleris, remanebit ante calendas Januarias querendum esse tempus, quo Herodes ad plures abiit. Ne autem sibi in anterioribus circa secundum characterem haud plenè satisfactum esse dicant adversantes: age sparsim dicta recolligamus, aut omne tempus intercedens in duo partiamur segmenta; ultimum à paschali *Archelai* inter Hierosolymitanos præsentia (quæ fuit luctuosa atque

ob stragem inter tumultuantes tam sibi quam populo tristior) usque ad apparitionem inter Hierosolymitanos anteriorem, multoque lætiorem, retro spectatam, quod ad minimum duorum mensium spatium postulasse asserimus: & aliud prius, quod retrocedendo invenias inter latam Archelai ab Hierosolymitanis receptionem, & Herodis decessum, quod plusquam mensem integrum requirere facile demonstratu est; ut proinde Spatium trimestre huic intervallo adimplendo haud faciat satis. Sane à morte Herodis requirebatur tempus in apparatu ad pompam funebrem rege dignam impendendum, cui cedas hebdomadam unam aut alteram. Has sequebantur VII dies luctus, quibus absolutis *Archelaus* demum inter multos applausus civitatem sanctam ingressus fuit: de hoc primo intervalli segmento, in hunc terminum exeunte, sic inquit *Josephus* Ant. libr. 17: 10. *Herodes quidem sic defunctus est. Archelaus autem per VII dies juxta patriam legem luctu parentis celebrato, & in fine luctus funebri epulo multitudini præbito, in templum ascendit, & quæcumque transiret, excipiebatur gratulationibus ac faustis acclamationibus. Tum conscenso suggesto, sublimis in aureo residens solio, accipiebat lætas & gratulatrices voces, favoris indices. Huc usque se porrigebat primum segmentum, ut monuimus aliquot septimanarum spatium exigens. Neque res intra alterum segmentum gestæ facile se intra duorum mensium spatium compingere patiuntur. *Josephus* enim (pergens in historiâ) monet ob invasum ita abique Augusti confirmatione solium, ac receptas populi acclamationes Archelaum fuisse ab æmulis apud *Quirinium Varum*, Syriæ tunc præsidem, atque *Antiochiæ* sedentem, accusatum, dein *Varum* tabellarium misisse in urbem, qui querelas istas & accusationes ad*

Cæsa-

Cæsarem deferret: qui ibi moratus donec responsoria à Cæsare recepisset literas ad *Varum* rediit. Hinc videtur *Varum* ad *Archelaum* misisse mandatum, quo iubetur ad Cæsarem proficisci, ut ad querelas & accusationes Romam delatas respondeat. Quis iam, modo tempestatem expendat brumalem & mare clausum, iter illud terrâ absolvendum non videt eundo & redeundo vel solum requirere duorum mensium spatium, ut caetera non scrupulosè sint expendenda.

§. 5. Per tertium characterem etiam mensis Decembris (quippe brumalem) Herodis mortem anticipasse, atque adeò in tempestatem autumnalem incidisse evincimus: thermarum enim usus, quibus haud diu ante obitum suum usus est *Tyrannus*, non aliam fert tempestatem, quam quæ à brumæ rigoribus libera est, & mediocriter temperatum aërem secum adducit: brumâ itaque ab hâc tempestate exclusâ, sequitur nullam in anno æræ actiæ xxviii relinqui tempestatem, quæ morti Herodis sit consentanea, præter autumnalem.

§. 6. Quod si nunc ad quartum characterem descendamus, notando *eclipsin*, à *Josepho* notatam, à calculo astronomico ad diem v Septembris referri: statim dabitur nobis nova temporis circumscripção, quæ jubet nos tantum ab hoc die ad posteriora removeere diem Herodi emortualem, quantum distabat mors Herodi à morbi ingravescens principio; aut quantum temporis à combustione *Matthiæ* & sociorum ejus decubuit: cumque lentus fuerit morbus, illi mensis unus aut alter dandus est, atque vitam in altum protraxerit autumnum fateantur adversantes necessè est. Verum ut certius de lentore morbi Herodiani statuamus, ex *Josepho* tenendum paulo post missos ad Cæsarem legatos (qui Antipatri crimina ad eum deferrent, ejusque len-

tentiam referrent) in tra morbi Herodiani se manifestasse, eaque vix innotuisse aliis, quin turba Zelotarum, hominis septuagenarii fere morbum fore incurabilem credentium, aquilam auream invaserit, quos flagranti sub delicto comprehensos ad supplicium duci Herodes curavit. Constat porro ex eodem Josepho ante Herodis mortem, postquam ab infelici thermarum Callirhoënsium usu deterior redierat, legatos Româ reverfos cum literis appulisse, quibus parenti in filium statuendi ut vellet plenaria concederetur potestas: undè patet, tam diu fere morbo isto laborasse *Herodem*, quantum temporis in ista ad Cæsarem legatione impenderant isti Herodis emissarii: quod duorum aut trium mensum fuisse ad minimum longinquioris itineris ratio exigit, & difficilior sæpe ad Principes aditus, antequam de rebus alienis quequam definiant. Proin probabiliter nos ducimur ad mensem *Novembriam*, ut Herodi regi emortualem

§. 7. Plura cum ex Josepho colligere non liceat, qui mensem atque diem mortis Herodis non præcise definivit, commodè nobis obvenit locus, in libro Judæorum veteris antiquo conservatus, qui mensem atque diem desideratum planè definit, ut amplius hariolari haud opus sit. Titulus libri est *Thuanth*, quem ex editione Basileënsi possideo, quæ cum unâ cum aliis quibusdam libris rem chronologico-historicam ex mente Judæorum tractantibus (quales sunt *Seder olam rabba*, *Seder olam Souta*, alique) conjunctum impressit. Nusper eundem in linguam Latinam transfosum & notis auctum edidit vir *Cl. D. Meyerus*, in Academiâ Gelro-Velavicâ S. S. Th. Professor eruditissimus. Locum, quem respicimus, apud *Eduardum Livetium* in suâ Chronologia jam ante notatum, vix invenerat *Cl. Uffe-*

rius, quin approbavit eandem calculo suo, atque ex eo transfumpfit *Herodem VII mense Cilleu diem festum obisse*, qui, cum anno Jul. XLII, seu Asia receperit XXVIII incidat in XXV Novembria, propterea 3 vitio rei chronologicae peritissimo, cum illa die anni fulcani praedicti componitur. Habuit quoque vir luminis inter Pontificios sequaces illustrem Noricum Cardinalem, & doctissimum *Shelleratum*. Argumentum libri istius Judaici est per totum annum, singulisque ejus menses, dies non solum notare feriatos, sed & festivitatem, veterisque praeteritarum memorias singulis commemorandas atque sic suo loco monet *idem VII mense Cilleu* suo tempore fuisse diem letitiae, eo letari moram tunc Regis Herodis memoriam, cujus regnum populo Israelitico grave fuerat. Sine hujus libri testimonio si esse-mus, nunquam foret rei tam exigenti necessitate speranda determinatio: ut promissè providam huc consulamur Dei manum, quae nobis hoc Judaeorum conservavit testimonium, rei haereticus indagatae characteribus adeo consentaneum, ut vel huc se maximopere commendet. Habet nam Christiana fides contra Judaeos, incertitudinem in determinando anno nati Christi nobis oblatentes, ubi pedem figat, dum in hoc *Alvim* invenit, cuius ope rem adeo difficilem & implicatam referet atque resolvit.

§. 7. Verum, ut aurum eum locum felicitia viderentis rei satisfacere, age eundem narum huc referentemur ex

תענית ארבעה עשרה ימים, seu פסח טו, ubi dies festi mensis Cilleu recensentur atque componuntur. Verba aut nostram causam facientia ita se habent

בשנת ה'תקנ"ב שנת ה'תקנ"ב שנת ה'תקנ"ב שנת ה'תקנ"ב שנת ה'תקנ"ב

הוא לפני המקום כשחושבים מסתלקין מן
 העולם שנאמר האלהים וגם יד האלהים
 חיתה בם להגם וגו' וכתוב ויהי כאשר תמו
 כל אנשי השלחמה לטור מקרב העם וכתוב
 וידבר האלהים אלי לאמר וכן הוא אומר איש
 טוב זה ואל בשורה טובה יבא ואומר ויצו
 המלך את כנחתו בן ידודע ויפגוע בו וימיתו וגו'.

ובאותו היום שנתה החרום עשאוהו יום
 טוב *Quia verbum illud verificatum. Adeptus hujus die dies
 fit letitia, in quod natus fuerit Herodes, quantum dicitur
 hoc dicitur Herodes Sapienter. gaudium enim est coram do-
 mino, cur ex ore de hant impiorum, quoniam scriptum est
 etenim natus (Sicut) fuit adversus istos, ut interserent
 &c. (sc. de medio eorum). Scriptum quoque est:
 postquam nati sunt universi retulerunt pugnatores &c. Ite-
 rum scriptum est, & locutus est dominus ad me dicens,
 etiam sic dicit ille (Rex David) vir bonus est & in bo-
 nam nunciam venit. Dixit quoque, & praecepit Rex
 (Salomon) Bonaque filio J. J. & irruis in eum, &
 interfecit eum &c. & in eum dicit, quo mortuus est
 Herodes, instituerunt letam dicit. Mors itaque Hero-
 dis, in eum diem incidens, notatur causa fuisse, ob
 quam eum cum festivo gaudio transigant Iudaei; utque
 id recte fieri probent, plura scripturae testimonia, qui-
 bus id comprobetur, apponuntur.*

§. 9. Nequid veru hoc libri testimonium elevare au-
 ste, aut Iudaeis inter fabulas referre, sciendum quo-
 que est ejus tractatus auctorem fuisse infans aucto-
 ritatis vicum; cui nomen R. Eliezer, ben Chitina, fuit

Ezechia, ben Gerau. Ille cum locutus esset *trabimim*
Chamma patris mandavit literis, atque in tempore
 bilique exidium circa ultima Republica *Judaica* con-
 xerit, citati circa illud tempus opusculum hoc compositum
 ut ex ipso libri hujus cap. 12 colligitur: unde con-
 auctorem hujus annotationum *Josepho* fuisse eorum
 poraneum, et proinde testimonium hoc, ex illius
 randæ antiquitatis fonte derivatum, omni modo
 esse. Cf. *Seldenus* in suo de *synedim* opus, tam-
 licet antiqui opera esse *expansionem* probet, si illi ad-
 am traditionis hujus genuinam antiquitatem planius
 asseruit. *libr 3 cap. 13* „ *Nuraim Megillath* „
 „ *anith* obiter citari solet *Rabbinis* codicibus. Atque
 „ ut titulus impressus haud alius est, ita ad calcem ad-
 „ citur *explicat Megillath Thaanith*. Sed non fallor, ille
 „ potius revera est *Midrash*, seu expositio *codicum* „
 „ stioris ejusdem tituli. Etenim in eo aliquoties continetur
 „ nomen illud simplex, ut alterius libri, quam hujus
 „ Etor sequitur, titulus, ut *וכתיב במגלת תענית* „
 „ scriptum habetur in *Megillath Thaanith* ubi cap. 2 &
 „ die 14. *Ijat*, seu *palchate* secundo *agitur* „ & cap.
 „ 11. *כל כתוב במגלה* „ *omne quod scriptum est in*
 „ *Megillath*; circa luctum & jejunium, ad hunc vel
 „ illum modum intelligendum est, quod plane ad *Meg-*
 „ *illath Thaanith* referendum. Atque ad calcem
 „ mentum & dierum eorum festorum adhibetur a quo-
 „ bus, ut authoribus, *Megillath* illa *constituta* „
 „ *וכי כתב מגלת תענית סיעתו של ר* „
 „ *אליהו בן חנינה בן חקיהו בן גרון כתבו* „
 „ *מגלת תענית*. & *quisnam scripsit Megillath*
 „ *Thaanith?* Ceteris *scilicet* *R. Eliszere* „
 „ *Chit* „

„ *Chasidim*, *ben Ezekiah*, *ben Garon scripsere*
 „ *Megillath Thaanith*. Hec sane ex ipso codice satis
 „ indicare videntur, opusculum ipsum confectum fuisse
 „ ex libro alio sic dicto, in quo dies illi denotantur
 „ festi, & ita hoc originis eorum fultus a Thalmudicis
 „ explicaret, atque *in Megillah* velut Rationarii
 „ locum suppleret. Quo quidem, ut argumentum
 „ minime leve, *Speclam*, que in Gemara Hierosoly-
 „ mitana occurrit, de *cessatione*, seu in desuetudi-
 „ neni abitione *in Megillath Thaanith*, quam
 „ tangunt, *R. Gatalah ben Jehia*, & *R. Asarias*
 „ *Edomant*. Sed vero etiam ante tempus Thalmudis
 „ Hierosolymitanum liquet nobilissimum fuisse, tam etiam
 „ in desuetudinem *se* festorum ejusmodi omnium,
 „ seu ullorum, qui illuc (sua) ira conducerentur, ob-
 „ servationem) *et* auctoritate publica evanuisse.
 „ Ubi enim in Gemara illi dies aliquot festi jure su-
 „ perinducto tantum rari tractantur (vide ad tit.
 „ *Thaanith* cap. 2. fol. 66. 1. hal. 13) nec interim
 „ observari tunc dicuntur, adhibetur, disciplinam de
 „ eis amplexandam fuisse, atque obtinuisse עך של
 „ בטלה כגולה תעניות אבל משבטלו
 „ כגילוח תעניות בטלו כל אילו *Quon-*
 „ „ *diu nondum evanuerat aut abolita est Megillath Tha-*
 „ „ *amith: sed a tempore, quo abolita est Megillath*
 „ „ *Thaanith* (auctoritas licet ejus omnimoda; licet
 „ „ ob reverentiam legi soleret, & festos dies aliquot, ut
 „ „ dedicationis, Nicanoris, sortium allude vni. per
 „ „ se retinentes exhiberet) *evanire omnis illi*. Ubi
 „ „ *R. BA. Tamen si abolita sit Megillath Thaanith,*
 „ „ *nihilominus Deo auctoritate festum & illius sortium per-*
 „ „ *petua manserunt.* Tantundem illic, alibique in eâ-

„ Item Gemara (ad tit. *Magillah* cap. 1. *Fab. 10. 3.*
 „ Hal. 6.) sepius ex Gemariconum arte, ut insubri-
 „ tum pronunciat. Unde illud R. Jacobi Bar Abo-
 „ בּטל יום טיריון *Tirianus dies abstinendi* Batagio-
 „ ma autem Gemara מניקרת תענית, ubi ad
 „ tit. *Thaanith* cap. 2, fol. 17. 1. 15. 2. 3. tella re-
 „ tera recenset, non semel citans: inoleverat enim
 „ antiquitas, ut in Hierosolymitana occurrat, dies
 „ Hebræos frequenter inoleverat festos ob bene-
 „ ficia præcellens & miranda innumere accepta, quos
 „ postmodum parili auctoritate in numerum iudicio-
 „ tractiorem, ut in calendaris, redegerunt. Sed
 „ sententia interim apud Hebræos inter sanctas de
 „ servandis prætermittendive festorum illorum, quæ
 „ ex iure imperinducto, nec ex legislativis observantur,
 „ observantur, ut valere et maxime in Gemara Hiero-
 „ solymitanis superius memoratis. Et cum dictis
 „ codicem illum, quo impresso unum, inscriptum est
 „ *Magillah*, sed ejusdem explanationem inscribit.
 Hactenus Seldenus, atque Lita ad nostrum scriptum
 ex quibus concludimus & testimonium auctoritatem esse
 ratam, & Herodem mortuum fuisse anno Jul. 51. 17.
 die mensis Cisleu VII, seu juxta calendarium Roma-
 num xxv Novembris, quod nobis erat demonstrandum.

TERTIA PARS

De vero nati Christi tempore.

P R A E F A T I O.

Quare Euangelista annum Heredis aut Augusti in descriptione nati Christi non apposuerint?

§. I



Notitia, quoniam utramque Evangelium *Matthaeum & Lucam* rei hanc duxisse, ut de natali Christi cum *Herodi Regis* componere, ceterum de alio, mense, & die natiuitatis eius minus solliciti. Vulgatissimus est quatuorvique gentium mos, rerum gestarum historiae, quas describunt, ad tempora Regum & Principum revocare, sub quorum Imperio res gestae sunt: non tamen semper ut curant, ut eorum eorumque annis numeratis componant. Cum *Herodes Heredis* natale Christi tempus indefinitè componeret Evangelista, forte propter dubium (id est, duplicem) regni eius epocham & aetatem haud utile censebant annum regni eius apponere, cum alii numeret *annos* à decreto *Serapis* *Romani*, alii à neco *Antigoni*: ut illam confusionem evitare potius duxerint. Deinde notare oportet, quod *Herodes* *heret* hic notaverit uterque Evangelista, non ad temporis articulum definiendam, sed ad *eventus* adventus Christi indicandam: quod dixerint, nondum defunctus erat *Herodes* *Rex* *Judeorum*, verum

rum

rum adhuc in vivis & superstes erat: quum ad opationem
& in tempore Deus esset filium suum, regni acerbis
præconem, & futurum Regem, ad ejus presentiam
demum postrema Republicæ formæ inveniri in tantis
disperere debuisset.

§. 2. Neque iure quis à *Livii* annotationem anni
imperii *Augusti* exigit: licet cum cap. 3. 1. tantum
xv *Tiberii* notaverit, & cum principio nullatenus *Soloni-*
nis composuerit: non tamen purandam eandem esse
fuisse rationem, nam *Augusti* solum cap. 1. 2. 2.
occasionalia sibi habet mentio: quoniam *Livius* in illa nar-
ratione huius quæquam temporis habuit rationem, sed
occasionaliter voluit exponere, quæ gravidam fugiam
Bethlehemum concedere coegit, ut iusto in loco filium
pareret: quod faciebat ad hanc circumstantiam: *Uxor*
enim *Isaurem* suam ad civitatem *David* spem occidit
deducere volens) describitur *Augusti* ut imperator pro
providentiæ organo usus, cuius edicto, licet nullo
imperatore, vocaretur illa ad locum, narium *Camille*
per prophetam definitum. Quæ autem illi deservit
etiam faciat ad tempore notandam circumstantiam, ut
tantum per accidens sibi censendum est. Hinc ad
genem *Judæam* spectans, quod tempore (ex omnibus
gentium more) cum Principe gentis quæque tempore
componitur: ceterum additur *Augusti* mentio, in qua
tunc ad opationem adventus *Christi* facit, aliter quod
nemo quid amplius iure requirit. Non dicit *Tiberius* quod
annus 27 postmodum inveniri fieri, sicut etiam de
factum, quando *Herodas* dum puerum in *Judæa* de-
lito, illa terra provincia *Caesari* facta ante *Augusti* tempore
erat: cumque summa potestas inter *Judæos* de ad *Caesarem*
devoluta fuerat (qui *Præcepti* generat) per tota
tia, & summa Republicæ *Augusti*, ut *Tiberius* in anno

tempus, quocum principium Evangelii fuerit con-
nexum.

CAPUT I.

De anno, mense & die nati Christi ut erundis.

§. 1. **S**iquidem iam annum, mensam, atque
diem Herodi emortualem ea mi luce col-
locasse nobis videtur, ut extra omnem
ambiguitatis aleam positum sit *Herodem*,
Judaeorum in diebus *Augusti* Regem; vitam cum mor-
te commutasse anno *272* sal. *2212* die Novembris xxv.
Restat jam ut expensum, quomodo ex hoc solo prin-
cipio, cum historia evangelica collata, progredi liceat
ad verum & justum anni Christi tempus erucidum; hoc
enim mihi problema summi examinandum, sique fieri
possibile sit, demonstrandum, ut *Herodis* anno, mense, &
die *Herodi emortuali*, inveniamus verum annum, men-
sam & diem tempus, quo *Jesus ex Maria natus*,
atque ita *hominum generi ut Salvator orbis exhibitus*
fuerit. Quod ut feliciter prestemus, inquirendum in
eos characteres, qui utriusque vitam componunt, &
synchronismum utriusque manifestant.

§. 2. *Hujusmodi evangelica, quae Christi nativitatem*
eiusque infantiam describit, 1. Diem nativitatis Jesu
componit cum diebus regni Herodis. Matth. 2: 1 &
legimus: Τη δε Ημερα του ημετερου βασιλευ του Ηρωδου, ου
ημετερου Ηρωδου του βασιλευ του Ιουδα, και η αληθεια διαπιστω πα-
ρεγενοντο ει Ιεροσολιμα, λεγοντες. Που εστιν ο τεχνης βασι-

R

λευς

constat *Ant.* l. 17. 10. Herodem suū ut finem veteri-
 mentum fœderis iurasse, atque *Herodem* *Antipaterem*
 (quem prioribus tabulis regis successorem designavit)
Gablie & Perze Terrarum constituisse. Nunciam
verò Archelus legitimum fuisse. His legum, & testamēti
ex parentis testamēto Rex constitutus, Nunciam
Herodes oberrat, Regem igitur quodcumq; constitutum
*Regis morte resignatum sibi eius testamēto, & pater-
 nis funal de Herode mortuo, & Archelus Rex constitu-*
it in iudicio. Hunc Tysiphaz, secum fratrem suū in ex-
gressu, regem creatum audit, cui se non minus honorari
trā Jalazam concedit, atque in Galilee (cuius pars
ex testamēto factus erat heres) ducem amittit
petit. Habitatio Jesu in Nazareth prout apud nos
initium componitur cum initio regni Archeli, & inde
consequens etiam cum initio principatus Herodis Antipatri
& quantum hic fuit terminus itineris sedesinitatis a Regno
pto, ut Nazaretham abierint, ibique primum hinc
collocaverint, necesse est, ut regni Archeli primum
fuerit ille ipse dies, quo Tysiphaz à iureisdictione suscep-
pit, ut dies itineris ultimus, quo Nazaretham in ex-
gressu, non plus abierit à prino Archeli regnan-
te, quam iherit ultimus à prino.

§ 3 His characteribus ita perpendis, per quos
 prohibemur cum illa lenire, qui natus est Anno post
 annū Jul. xc. i. diem Navenbris cxy collocandum esse
 statuit; qui tamen plurimorum error est, nullis
 re passandis, quæ tot viros doctos eduxit. *Herodis*
 tempora evertere non tantum, sed & natus inuenire
 curbare. Quæ, scilicet ignoscantur errata vulgaria, & non
 aberrat: est qui ad incertum non alligetur, & ut
 quot necesse, citatum revera Christiani post *Herodem*
 mortem & initium regiminis Archeli datum quodcumq;

fuit,

fuisse, atque in characteres a spiritu sancto datus, hancquamquam observans. Erat *Jacobus Capellus*, cum tantum unum annum *Abam Dionysii* antecederet, atque natalia Christi ad annum Jul. XLIV apponit. Erant patres *Eusebius*, *Clement Alexandrinus*, *Epiphanius*, *Tertullianus*, & *Hieronymus*, qui ex ad. XLII annum Augusti (seu xxv) et subjugare & yyy) referant, hoc est, ad annum ante Jul. XLII (i. ante XLV) sive diei natalis Christi in sui anno tam 15 Decembris componitur, ut plerumque, sive cum 17 Novembri ut *Clement Alexandrinus*, sive cum tantis Octobris ut *Scaliger*, sive cum quinto aut sexto Januarii, ut *Lambertinus* cum *Epiphanius*. Cumque hi omnes per nostram characterem excludamus, nulli alia sententia iam nostra discussione relinquenda poterit eorum, qui epocham nati Christi querunt in anno Jul. XI, ut *Johannes Keplerus* aut XII ut nuper ex nostris *Basilius & Shellhaugius* ex pontificis vel pontus in anno XI I Jul. ut nos exilluminamus. hoc unum contenti haecenus, quod dies aliquis *martem Ferialis* (id est xxv Novembris) antecedens sit tricensilis, qui iustum inter utrumque terminum relinquat spatium, utpote huic axiomati iustus, quod dicitur *Ubi verperatum est post Jesu nativitatem & epur a Magis celebrata adoracione* ab Herode *Astabilis infanticidium*, *coram & diem Christi natalis post mortem Herodis differri non posse*. Quamvis autem temporis epocha Christi anticipare epocham *Archelae*, Herodis in regno *Lucaniorum*, necessario debeat et nobis explicandum erit in progressu. In genere autem natalem Christi incidisse in ultima Herodis tempora, cum post mortem Herodis Christus rediret ex *Aegypto* adhuc in *Arabia* descenderet. *Matth. 2. 20.* que sua apud *Luca* dicitur plerumque de aetate tenera

et p. 24. ubi dicitur de Herodote: Quod hinc videtur quod
 Herodes cum Antipatro inter. Et Christi autem in-
 carnationis tempus ad Magorum adventum sum. anni duo
 et a festo de 2. Epiphania usque ad mortem Herodis filii
 Antipatri anni tres. Hujus caletus inuicemiam quan-
 tumvis postulat inter Christum natum et Herodem e-
 mortuum. Fragmentum aliud ex eadem Bibliotheca
 editum differentiam hinc ferentem. Οὗτος τὸ αὐτοῦ
 Ηρώδης ὁ τῶν ἰουδαίων βασιλεὺς ὡς ἔσται ἰσχυρὸς καὶ
 Μωϋσῆος ἰσχυρὸς ἔστιν Ἡρώδης ὁ ἰσχυρὸς Δαυὶδ τοῦ βασι-
 λεύου βασιλεὺς ἐν τῇ σαρκί. Verum alii contra numerum in-
 nuunt; valentes aliquid advenisse ante diem purifica-
 tionis, utque illos Jesum nuptiis natum transmississe, &
 exilio Aegyptiaco cum Epiphanio sicut i. h. 2. non
 ultra duos annos concedunt. Horum auctoritatem ta-
 men non esse nimiam extolendam vel inde constatur;
 quod antiqui illi patres non conveniant inter se, quod-
 que sint alii non minores traditiones, qui differentiam
 illam valde contraxerunt. Sic *Macchabaeus* infantidium
 Herodis laud longe ab Antipatri exitu ponit, ita ut
 utriusque fama simul ad Augusti vires pervenit, ille
 enim *Saturnalinus* lib. 2. cap. 4. narrat, *Magalibus*,
 cum *Andronicus* inter eos, quos in Syria *Herodes Rex*
Judeorum inter bonorum iussit occidere, filium quoque
 eius occisum, dixisse, *quis est Herodes pater quoniam*
filium esse. Quam quatuor Herodis filium hic praeter
 Antipatrum, quanto ante ejus decessum die occisum,
 intelligere poterit? quod factum fama in Italiam trans-
 volans ita eum infantibus emporit, ut utrumque
 scire cum ea idem tempus extitisse deinceps. Adde etiam
Lulianum H. G. lib. 1. 8. differentiam hanc post He-
 gem infantibus illatum, et insidias filio suo frustra fru-
 ctas, *Herodis Tyranno* devinutus immolatus fuisse pla-
 gam,

gam, que huncem ad excretum aliquo tunc habuit, excrucievit. Græca ita sese habent: *ἡμεῖς οὖν τὸν Σαβῆτον ἡμέραν, καὶ τὸν ἄλλον ἡμέραν ἑτάροισι ἡμεῖς ἀπέχρησεν, καὶ τὸν ἄλλον ἡμέραν ἑτάροισι ἡμεῖς ἀπέχρησεν.* Unde quoque *Epiphanius* illud infantiduum, Magorum adrocorum iudicium fecerunt, proxime cum morbo Herodis excrucievit componere, propediem in ejus mortem committit. In tanto veterum dissensu igitur omnia autem hanc immo optinet, ut nos rationem tantum audiamus, que inquiramus, quid res ipsa iudicium. Qui diem mortis Herodis sexennium antecipiat, illi circa illius anni Jul. xxxvi natiuitatem Christi collocare debent, qui quindecim, in ultima anni xxxvii incidit. Quadrenni differentiam volentes, usque ad annum sibi tantum pro epocha ætæ veræ relinqui volens, sicæ differentia trienni annum xxxix, hincum in, hincum autem xli indicat. Sc. tantum tantum erit tantum regimatis Archelai ponenda est epocha ante Christi, quantum quis attribuit adventui magni de mille Ægyptiaco simul sumptis. Qui autem tempus illud præstatuit, in multis se quoque difficultates præstent.

§. 5. Ut nos itaque ex istis tenebris soluti tepedamus, adhuc quartus addendus erit *clausula*, delatendus ex tempore purificationis, quo infant in templo deo consecratus, Simconis & Hannee laudibus exceptus est. Ex lege de puerperis contra *matrem*, contra sibi peperit, *dies septem impuram sicut dicitur, & alium 33 dies sedere debuisse in linguas purificationis*: adeo in ante elapsis quadraginta dies ei nisi fuerit aut sanctum aliquod attingere, aut ad sanctum accedere: contra vero in elapsis, si ad sanctum conuocanda admitteretur, tenebatur holocaustum adu-

cere, & cum eo ad sacerdotem accedere, qui eam expiet. Vide *Lev. 12: 2 - 6*. Jam verò *Lucas* testatur *Luc. 2: 22*. Quod *Maria* cum dies purgationis ejus impleti essent, adscenderit τῷ δοῦναι θυσίαν ut victimam daret, juxta id, quod dictum erat in lege Domini. Hinc colligo, diem à nato domino fuisse quadragesimum primum, quo *Maria* sacra fecit, atque cum in finem infantem *Jesum* (ob primogenituram quoque sanctificandum) eodem quoque die in templum fuisse introductum, nec non *Simeonis* & *Hannæ* laudibus manifestatum. Hoc autem tempus evangelista proximè connectit cum principio habitationis *Nazarethanæ*; nam ita legimus *Luc. 2: 39*. Καὶ ὡς ἐτέλεξαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὸν νόμον κυρίου, ὑπέβησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν Ναζαρεθ. Cumque omnia perfecissent, que juxta legem domini facienda erant, redierunt in Galileam, ad civitatem eorum Nazareth. Hic rediisse dicuntur in Galilæam, à quâ toto puerperii tempore abfuerant, ut hic demum fuerit reditus ad sua: quando descriptio œcumenica eos Bethlehemem vocaverat, ex Galilæâ adscenderant in Judæam, neque redierant in domum suam, nisi post sacra puerperii peracta. Fuit ille reditus cum pristinæ habitationis continuatione, quia ad suam dicuntur rediisse civitatem, ubi, ut est in sequentibus, excrevit *Jesus statura*. Istius autem renovatæ habitationis initium componitur cum peractis in templo sacris: proin Hierosolymas egressi *Nazaretham* repetunt à puerperio, unde ante partum adscenderant; cumque distantia locorum utriusque urbis vulgo intra triduum absolvatur, oportet, ut præter propter quadragesimo quarto à partu die illam habitationem cum *Jesu* in civitate *Nazareth* inceperint, seseque ad quietam vitam ibi degendam iterum composuerint. Fateor;

esse viros doctos, qui existiment locum euangelistæ non esse intelligendum de immediato reditu in patriam, sed volunt totum tempus exilii Ægyptiaci à fugâ usque ad reditum esse interponendum, volunt enim hæc sacra puerperii tunc peracta fuisse, quando Iosephus fugiebat cum infante, credentes, non in Galilæam rediisse eos, sed in Ægyptum properasse, quancocius debitum deo munus obtulerant. Verum, quantam talis explicatio textui vim inferat, oportet ut ipsi apud animum sentiant, qui eâ utuntur. Non dicit Lucas simpliciter *Et redierunt in Galilæam*, sed *ὡς ἐπέβησαν ὑπέσπεσαν*; quando absoluerant officium facere . . . redierunt: non diu post, sed cum sacra fecerant, atque soluto debito templum atque oppidum illis esset relinquendum. Sanè non aliter loquitur scriptura, quando proximam & immediatam rerum consecutionem & connexionem describere in animo habet. Qui illam expositionem obtrudere vellent sunt τῆ ὑποθέσει δαλεῶντες, dum sinè ullâ auctoritate fugam nectunt cum purificationis sacris, & sacrorum finem cum ulteriori fugæ promotione in Ægyptum: quod merum est figmentum, cuius in euangeliis nec vola extat, nec vestigium. Ac proinde manet quod diximus habitationis Christi in Nazareth primordium esse componendum cum XLIV circiter à nativitate ejus die.

§. 6. Conferamus jam ea, quæ per characterem tertium & quartum eruiamus: tertius me docet primum inhabitationis Christi in Nazareth diem concurrere cum initio regni Archelai, componendo illud quoad primum diem cum die primo itineris, ad reditum ex Ægypto in patriam suscepti: pone verbi gratiâ in isto itinere fuisse insumptos decem dies, sic epocha inhabitationis Galilææ notanda erit ad decimum vel undecimum
Arche-

Archelai diem, seu quod idem est, ad quintum aut sextum Decembris in anno Jul. XLII. quo die per quartum characterem illuxerat XLIV à nativitate Christi dies: quod si ergo à quinto aut sexto Decembris retro numerando demas dies 44. inveniēs verum tempus nati Christi: est autem X Decembris à calendis Januariis 339 — 44 = 295 qui est *Octobris* dies 22. a. Atque ita invenimus annum nati Christi XLII Jul. ejusque mensem *Octobrim*, & præter propter diem.

CAPUT II.

Sacra puerperii die à nato Christo XLI oblata, post mortem Herodis fuisse celebrata ex collatione locorum

Matth. 2: 22. 23. & Luc. 2: 39.
demonstratur.

S. I. **P**endet ergò totius causæ definitio ex hac thesi, quod nos sacra puerperii Hierosolymis in templo oblata fuisse non ante Herodis mortem, sed paulò post eam (quicquid in contrarium velint interpretes) statuamus, atque nobis demonstrandum sumamus: seu quod idem est, non ante fugam in Ægyptum, sed proximè à reditu ex Ægypto sacra illa fuisse celebrata inter egressum ex loco exilii, & ingressum in Galilæam, ejusque civitatem Nazaretham. Hoc exigit locorum *Matth. 2: 22. 23. & Luc. 2: 39.* collatio. Uterque locus agit de *Josephi* cum Mariâ ejusque puero reditu in civitatem suam, & ingressu in urbem *Nazareth* tanquam

quam locum educationi Christi destinatum: atque componitur in priori loco cum reditu ex Ægypto, in posteriori verò cum reditu ex civitate sanctâ, à quo sacra puerperii soluta fuerant. Hæc non aliter conciliari possunt, quam ut concipiamus redeuntes, Microsolymas trajecisse, ut Galilæam peterent, atque ibi sacra fecisse in tempore, ita ut statim destinatum iter in urbem *Nazareth* continuaverint. Repetamus dicta euangeliï, atque eorum sensum expendamus. Legas apud *Matthæum* 2: 22. 23. *Josephum* jam Ægypto egressum, & terram Israël ingressum, imò fortè etiam ipsam civitatem sanctam, *audivisse quod Archelaus regnaret patris loco in Judæâ*, additque eum ex famâ metum concepissem, *ut timeret eo ire*, quo ire destinaverat; putabat enim in Judæâ, & quidem Bethlehemi in civitate Davidis (ubi natus erat infans) eundem educandum fuisse: ut proinde ex quo loco fugerant, in eundem redire cuperet: ast animadvertens *Archelaum* accepisse parentis regnum, metuit illic non satis securum fore infantem, in spem regni, sed dignioris educandum. Dum hæc animo volvit, monetur ab Angelo: ex cujus indicio *secessit in partes Galilææ, atque habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth extra ditionem Archelaï, quod factum monet; ut impleretur, quod per prophetas dictum fuerat, quia Nazarenus diceretur.* Legas apud *Lucam* cap. 2: 39. *Cumque omnia perfecissent, quæ secundum legem domini facienda erant, redierunt in Galilæam, ad civitatem suam Nazareth.* In utriusque loci collatione nota, quod ingressus in Nazaretham à reditu ex Ægypto non possit esse alius, quam qui accidit à reditu ex Judæâ, quoniam supponit ante hoc iter *Josephum* nondum rediisse Nazaretham, saltem non ut ibi Jesum educaret: imò nisi monitus fuisset ab Angelo,

Io, in eâ permanfurum fuiffe ſententiâ, quod in loco nativitatis in civitate Davidis deceret eum educari infantem, aut forte Hieroſolymis in ipſâ civitate ſanctâ: quæ ſanè non conſiſterent, ſi jam ante rediiſſet in urbem Nazaretham, tanquam ad ſua, & ad filii educationem. Et ſi jam ante habitaflet *Nazarethæ*, potuiſſet jam inde *Nazarenus* dici, quid opus ergò fuit apud Matthæum monere, quod Angelus id monendo exegerit, Deusque rem ita direxerit, ut *Nazarenus* audirer. Patet itaque quod in utroque loco de primâ Jeſu in Galilæam deductione agatur, eo ſcopo ſuſceptâ, ut ibi commodè & tutò educaretur. Ergo ſi eadem ſit deductio, quæ connectitur cum egreſſu ex Ægypto, & egreſſu ex Hieroſolymis, oportet, ut uterque egreſſus concipiatur ſerè ejuſdem temporis, ſeu in progreſſu ejuſdem itineris: ut nempe poſt egreſſum ex Ægypto. (viâ eos ducente per civitatem ſanctam in Galilæam, ubi in tranſitu ſacra fecerint) abhinc inhabitationem *Nazarethanam* inceperint.

§. 2. Ut hæc diſtinctius teneamus, aſſumendum nobis eſt, quod ille reditus *Joſephi* in civitatem *Nazareth*, quem *Lucas* deſcribit, acciderit poſt diem à partu *xlii* immediate, quantocijus ſacra puerperii fuerant ſoluta, prout ex *Lucæ* textu jam cap. præcedente demonſtravimus: atque ita confertur cum diſceſſu ex eâ Galilææ civitate ad urbem Davidis, qui ad nomen profeſſionem in Judæam fuerat ſuſceptus, adçò ut intra illam temporis diſtantiam non viderint ſua, quæ jam demum repetunt. Quod ſi ingreſſus in urbem *Nazareth*, quem *Matthæus* deſcribit, non eſſet idem numero cum eo, quem *Lucas* depingit factum immediate à ſolutis puerperii ſacris; oportet ut hunc à *Lucâ* deſcriptum antegreſſus fuerit, vel aliquamdiu poſt ſe-

cutus sit. Non prius, quia apud Lucam ingressus in hanc Galileæ civitatem est reditus à discessu ad nomen professionem, quod verum non esset, si jam ante redissent ad sua: neque brevitatis temporis patitur, ut exilium in Ægyptum ita possit interponi cum aliqua mansione in civitate Nazareth, antequam ad sacra puerperii Hierosolymas adierint. Non posterius, quia uterque cohæret cum educatione Christi in eâ civitate; atque Matthæi in loco *ingressus* connectitur cum divino monitu, docente eam civitatem educationi huius filii esse à Deo destinatum, ac proinde in hunc finem præ aliâ omnieligendam. Imò, qui distinguere vellent, cogèrentur fingere à primâ inhabitatione Nazarethanâ (quam *Lucas* describit factam, ut ad sua reversi suis uterentur) animum mutasse *Josephum*, atque *Bethlehemum* concessisse, locum inhabitationis mutando, ubi *Magi* eum quæsiverint, atque invenerint: undè fugam cæpescendo in Ægyptum abierit *Josephus* cum suis, & quorsum redire ad educationem infantis cum reditu ex Ægypto cogitaverit. Quæ precario fingerentur, extra evangelium: quæque refutabimus ad caput sequens. Nunc notasse sufficit, quod *Lucas*, dum *reditum ad sua* inculcat, & educationem infantis in eâ urbe conjungit cum isto reditu, notet eos ibi locorum mansisse, atque non nisi ad annua sacra Hierosolymas repetere solitos fuisse: quæ satis evidenter fictam illam loci mutationem subvertunt. Proinde duo illa evangelistarum testimonia non conciliantur commodè; nisi intelligantur de eodem aditu & ingressu in Galileam; quo educationis gratiâ infans deportatus est in urbem *Nazareth*; ubi excrevit staturâ & sapientiâ.

§. 3. Dixit forte aliquis propterea non esse componendam habitationem Nazarethanam, de quâ uter-

que

que euangelista agit, in unam; quoniam quæ reditum ex Ægypto consequuta est, *Iosephum* aliunde recepit, non vero ex Judæâ, aut civitate sanctâ accedentem: monet enim *Matthæus* *Matth.* 2: 22: 23. ut *Iosephus* à primo in terram ingressu audiens parentis loco *Archelaum* regnare, metu cohibitus fuerit eo pergere, atque ita secesserit in Galilæam. Sed nos ipsa euangelistæ verba audiamus. Καὶ ἦλθεν εἰς γῆν Ἰσραὴλ. Ἀκούσας δὲ ὅτι Ἀρχέλαος βασιλεύει ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας ἀντὶ Ἡρώδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν. Χρηματισθεὶς δὲ κατ' ὄναρ, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἐλθὼν κατώκησεν εἰς πόλιν λεγομένην Ναζαρεθ· ὅπως πληρωθῆ τὸ ρηθὲν διὰ τῶν προφητῶν, ὅτι Ναζαρεῖος κληθήσεται. *Venitque in terram Israelis. Audiens autem, quod Archelaus regnaret in Iudæâ Herodis patris suo loco, timuit eo ire. Monitus verò in somno, secessit in partes Galilee, & habitavit in civitate, quæ dicebatur Nazareth; ut impletur quod per prophetas dictum fuit, quia Nazarenus diceretur.* Non dicit in illis verbis Euangelista, *Iosephum* ex metu Archelai non perrexisse, iterque suum promoyisse per Judæam, aut Hierosolymas non attigisse: nam nulla alia est ex Ægypto in Galilæam via, quam quæ per Judæam ducebat, quam non solum attingere, sed & mediam trajicere cogebantur: sed dicit tantum, quod metu cohibitus fuerit ἐκεῖ ἀπελθεῖν scilicet *habitatum*, quorsum divergere destinaverat. Putabat *Iosephus* in Judæâ, & forte Bethlehemi sibi fuisse commorandum, ut ibi loci educeretur, ubi natus fuerat. Nunc cum sollicitum reddidit successio *Archelai*, quam forte non intellexit, antequam Hierosolymas fuerat ingressus: unde animo hærens quorsum se verteret, monetur in somno, sibi in Galilæam esse redeundum; atque in civitatem *Nazareth*; idque à solutione sacro-
rum

rum puerperii obiter peractorem quam citò potuit, etiam secutus est. Nihil erat periculi Judæam & sanctam civitatem trajicere, cum in exsequiis parandis erat occupatus *Archelus*: verum haud tutum erat in ejus territorio domicilium figere, atque huic infanti locum educationis despicerè. Est quoque in verbo composito ἀπελευθέρω ista emphasis, quæ est in verbo latinorum *divergere*, quod fama de Archelai successione solum prohibuit.

CAPUT III.

Sacra puerperii (die à nato Christo xli celebrata) post Herodis mortem fuisse Soluta: ex ratione temporis, exilium Ægyptiacum avertentis, etiam demonstratur.

§. I. **V**ix ullus est interpretum, qui *sacra puerperii* (ex præconceptâ opinione de exiliâ Ægyptiaci diuturnitate) non putent ante *Josephi fugam in Ægyptum celebrata fuisse*; ut procul dubio paradoxum judicaturi sint viri docti (quod nobis tamen demonstrandum suscipimus) nempe *sacra puerperii non fuisse à beatâ virgine in templo soluta, nisi post egressum ex Ægypto*, restitutâ jam *Josepho patriam cum suis repetendi facultate*; quando in ipso reditu, imo in transitu, purificationis legi fecerunt satis. Hoc, cum non animadvertierint Theologi, gravissimis se implicarunt difficultatibus; quas evitare aut expedire volentes, alii in alia abierunt, neque sibi mutuo satis facere potuerunt ha-

Ætenus.

ctenus. • Hinc nata disceptatio ; num *sacrificium nativitas* ante Magorum adventum fuerit oblatum ? quod cum Christi manifestatione in templo fuerat susceptum ? an verò ea res demum post Magorum discessum , antequam refugii quærendi gratiâ Ægyptum appulerant , fuerit observata ? Qui velitationes doctissimorum virorum in hâc causâ paulo attentius legit , arque expendit , is mecum observavit , iis hoc effectum esse ; ut jure concludas neutram sententiam esse admittendam : neque cum narrationibus evangelistarum conciliabilem ; adeo se mutuo argumentis ad absurdum urgentibus premunt viri acutissimi. Quæ , Magos post purificationis sacra appulisse statuentibus , objiuntur , sanc insolubilia sunt : neque , quæ opponuntur sacrorum istorum observantiam collocantibus inter Magorum abitum , & pueruli delationem in Ægyptum , minus habent difficultatum. Cumque hætenus ne sagacissima quidem ingenia se satis appositè ex illis extricare poterunt ; quid aliud cogitandum est , inquam , quam neutram sententiam esse admittendam : atque potius concludendum esse ; nullum purificationi Mariæ ante fugam in Ægyptum relinqui locum ; verum ejus præstationem ad illum temporis articulum esse trans ferendam , qui eorundem ex Ægypto reditum immediate consequitur. Ut tamen rem absolvamus , etiam probare conabimur differentiam temporis , quod inter natalem Christi , ejusque in Ægyptum abductionem intercedit , tam parvam esse ; ut tempus purificationis in lege definitum excludat. Hoc autem si evicero , simul obtinebis diem ætatis Christi quadragesimum primum (quo sacra puerperii juxta legem fuerunt soluta) paucos dies emortualem Herodis fuisse consecutum , atque huic differentiæ non plus temporis deberi , quam iter ex

Ægypto in civitatem sanctam postulat: cui per conjecturam unam præter propter jam damus hebdomadam. Invenimus jam ante mortuum fuisse Herodem *anni Jul. XLII* die 329 (qui est xxv Novembris) atque *Iesum* die sequenti à parentibus inceptum reduci ex Ægypto auctoritate nititur divinâ: pone jam septiduum, ut sacra illa in templo fuerint peracta, erit ille dies anni assignati 336, secundus Decembris, nati autem Christi dies quadragesimus primus: quod si igitur à dato numero dies 41 auferas, remanebit tibi numerus 295 dierum à calendis Jan. in anno Jul. XLII elapsorum, respondens 22 Octobris, qui erit Christo natalis. Sanè nihil damus conjecturis, nisi quod differentiam temporis (inter diem primum reditus, & diem appulsus in civitatem sanctam intercedentis) viz ratione tamen habitâ, ex conjecturâ ponamus. Cætera omnia palam sunt. Certum est purificationis sacra *τελειως* juxta legem esse peracta, ac proinde justo tempore à lege præscripto; anteedens enim nititur Lucæ testimonio. Certum quoque nostrâ demonstratione faciem soluta fuisse illa sacra in reditu ex Ægypto in Galilæam, atque ad eò paucis à morte Herodis elapsis diebus. Neq̄ non certum esse dici emortualis Herodis tempus demonstratum dedimus jam ante, ut jam inter postulata indubia retulerimus. Non est igitur, ut quis à nobis amplius quicquam requirat, quam ut invictè probemus ante fugam in Ægyptum non potuisse offerri, aut oblatum censi sacrificium illud *καταρισμοῦ*, tanto cum Christi honore susceptum, & tanta cum solennitate celebratum.

§. 2. Ut autem pateat, *Sacrificium καταρισμοῦ* non convenire omni tempori, sed soli rerum faciei, quæ à reditu ab exilio obtinuit, notandi hic iterum sunt novi
 istius

istius diei characteres. Primus est, quod *Iesus* infans eo modo in templo fuerit susceptus, benedictus, & omnibus piis commendatus, ut non potuerit abhinc res illa Hierosolymis manere occulta, aut ab ullius inquirentis cognitione remota. Alter est, quod puerulum huic commendantes, impræsentiarum suâ professione adeo intrepide egerint, atque eundem natum Christum tantâ animi parthesiâ publice prædicarint, ut nihil periculi, tanquam ejus capiti imminenti, tunc adfuisse existimaverint. *Primus character ex ipsâ Simeonis & Annæ confessione* luce meridianâ evidentior est; fuit enim ille dies, quo *Iesum* non latitare passus est Deus, sed qui quasi ejus patefactioni erat consecratus; à quo enim Sacerdoti offerebatur ad benedictionis receptionem *Iesus*, spiritus dei *Simeonem* incitavit, ut arria dei ingrederetur, atque ei *Christum* revelavit: ejusdemque spiritus ductu supervenit *Anna*: nec habitâ veneratione tacentes redeunt, sed eodem spiritu impellente in publicas Christi laudes erumpunt, deque ejus factis noranda canunt vaticinia. Harum professionum testes auriti erant & oculati, quotquot publicis sacris interesse atque ætiorum custodias observare consueverant, Sacerdotes & Levitæ ephemerias suas observantes, cives Hierosolymitani stationarios agentes; & quotquot aut pietate, aut necessitate solvendi debitum atriæ Dei ingressi fuerant. Nota præpripis verba euangelistæ (*Luo. 2: 38.*) de *Annâ* prophetissâ asserentis, quod ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πάντι τοῖς προσερχομένοις κῦρρον ἐν ἱερουσαλήμ. *Locuta fuerit de ipso cum omnibus redemptionem expectantibus in Hierusalem.* Credendum itaque hoc gaudii argumentum isthœc die non fuisse suppressum, sed cum omnibus piis atque probis communicatum: nec tantum, sed ita in vulgus fuisse sparsum, ut nullus istius ephemeræ cultor, nul-

lus animalium in sacrificia maſtandorum diſtractor, aut
 collybiſta in templo adſuiſſe potuerit, qui rei geſtæ
 manſerit ignarus. Ab hoc tempore igitur facilis fuit
 exquiſitio, *an Chriſtus venerit?* aut *rex Judæorum na-*
tus ſit? quippe res jam ad omnium delata aures. *Alter*
vero character, faciem temporis manifeſtans, eſt,
 quod illud inciderit in articulum temporis, quo nullum
 capiti infantis imminabat periculum, ſaltem manife-
 ſtum: nihilque nomen ejus profitentibus metuendum
 fuit ab Herode, nihil ab ejus militibus arcem Antoniam,
 templo imminentem, cuſtodientibus; ea enim erat
 hominum iſtorum prudentia, is erga Meſſiam amor,
 ut illum hoſti prodere nolentes, ita in promiſcuâ tur-
 bâ non commendaſſent, ſi rem minus tutam & peri-
 culo obnoxiam judicaſſent. Hiſce iterum in hunc mo-
 dum perpensis, dico per *primum characterem* effici,
 ut intervallum prius à nato Chriſto ad Magorum adven-
 tum excludatur, cujus longè alia fuit facies: illis
 enim jam appulſis omnia adhuc latitabant in tenebris;
 rogant illi, civitatem ſanctam ingreſſi, *ubi natus*
eſſet Judæorum Rex? nemo novit *an natus ſit?* nihil
 adhuc fama de nato Chriſto attulerat ad aures *Herodis*,
 nihil ad aulicorum ejus turbam: nihil de eo uſque in
 hunc temporis articulum cognoverat *Synedrium*, alias
 in atriis templi conſidere ſolitum. Imo tota civitas ab
 iſtâ Magorum inquiſitione turbata fuit. Num iſta tem-
 poris facies unquam conſiſtere poſſit cum noſtrâ, quam
 ab oblato *ναβαριμῦς* ſacrificio recepit? quilibet dijudi-
 care poterit. *Per alterum characterem* excludimus ab
 hujus facièi tempore illud interſtitium, quod inter
 Magorum diſceſſum & fugientium in *Ægyptum* in-
 greſſum intercipitur: utpote omni periculo plenum,
 quippe quo Herodes Rex infantis excidium meditaba-
 tur

eum quam turpissimè. Degebat Tyrannus illo temporis articulo in ipsâ civitate sanctâ, ibi expectans quid de re exploratâ ad ipsum referrent Magi, jam patulas erexerat Rex aures ad omnem famam, resciscere cupiens tibi puerulum ad necem quærere atque invenire posset: Videns jam se deceptum à Magis subsignabat mandatum de interficiendis omnibus Bethlehemitarum infantibus, ut inter eos hunc unum tangat. Imò rem ab *Herode*, in vicinâ templo aulâ degente, abscondi potuisse, quæ tantis cum plautibus agebatur, haud possibile videtur: præsertim cum *Josephus* testetur, in quibusvis urbis angulis emissarios habuisse Herodem, qui quid ageretur ad eum referant *Ant. libr. 15: 13*: quique in arce Antoniâ præsidium habuit militum, atque perpetuos speculatores ad ea, quæ in templo agebantur, perpetuo intentos. Notatu enim dignum est, quod *Josephus* notat, eum dum templum condiderat, etiam turrim speculatoribus portæ orientali imposuisse, ad quam per cryptam subterraneam ex arce Antoniâ patebat aditus. Verba *Josephi* sunt *Ant. libr. 15: 14*. *Rex inter alia templi opera etiam cryptam fecit subterraneam, ab Antoniâ ferentem ad orientalem portam templi, cui turrim imposuit, in eam usum, ut occulte illuc posset ascendere, si quid per tumultum contra regem vellet novare populus.* Quis itaque non videt, ut ne minimus quidem motus in atriis à cognitione Regis potuerit abscondi: ut non sit credibile eo tempore modo adeo solemnè Herodis insidias exponere voluisse anime suæ desiderium cum *Simeonem* tum *Annam*: aut inclusum templi custodiis infantem, sic manifestatum, incolumen evadere potuisse. Sane etiam intercessisset *Jesu* proparens *Josephus*, cui studia Herodis jam per angeli monitum erant manifestata.

§. 3. Prout facies temporis sacrificium κατατισμοῦ non patitur ante fugam in Ægyptum oblatum fuisse: ita non ferebat hoc etiam augustia temporis, si modo omnem rem, quæ fugam in Ægyptum antevertit rite excutiamus: nam, inter *Magorum adventum in Bethlehem*, & *eorum abitum* in patriam, non nisi unus dies interponendus: quia *Herodem*, in omnem horam eorum reditum expectantem, evadere tenebantur quotocyus fieri poterat, præsertim divinitus moniti: *primumque fugæ Christi* diem etiam cum *Magorum abitu* esse componendum postulabat moræ periculum: ut eadem nocte & *Magos* & *Josephum* monita divina accepisse, & proximè quoque secutos credendum sit: restat igitur, ut quanto à nativitate Christi temporis intervallo advenerint *Magi* eruamus. Hic multum in diversa abeunt chronologi: dum alii *Jesum* jam ante annum, aut fere ante biennium fuisse, natum ex *Matth. 2: 16.* colligunt: alii proximè à nativitate adfuisse propugnant. Traditio ecclesiæ Romanæ diem adventus *Magorum* ad diem vi Januarii celebrandum jubet: qui calculus sanè non patitur ut purificationis dies legitimus ante diem fugæ inveniri possit. Proximè à nativitate Christi veniunt *Magos* probatur. I. Ex phrasibus, seu *dictis Matthæi & Magorum*: dum participia non præteriti temporis adhibent, sed adristis utuntur. Scribit autem *Matthæus* cap. 2: 1. Τὸ ἦν τὸ γεννηθῆναι (non autem γεννηθῆναι) ἰδὶ Μάγοι παρεγένοντο: quando natus erat *Jesus*. Ubi *Ecce Magi adveniobant*. II. Nec aliter *Magi* cap. 2: 2. dum rogantes, in locum nativitatis ejus inquirunt, nil dubitantes, quia si hoc intelligant, eos infantem hunc ibi inventuros: dicunt enim τὸ ἐστὶν ὁ παρθένος (non ὁ τετευμένος.) βασιλεῖς τῶν Ἰουδαίων. Ubi est ille *genitus rex Judæorum*. Significantes enim

recens ortum, & jam jam genitum: ea sanè monente *Casaubono* aoristi vis est, ut adventus illius celeritatem denotet, atque de paulo ante perfectâ & quasi adhuc pendente actione usurpetur: atque adeo Magorum ap-
 pulsus arctius cum nativitate Christi perfectâ connectit, quam ut tantum temporis intervallum, quale est bien-
 nii, interponi possit: quod hinc Syrus voculâ ܪܘ, il-
 line Arabs voculâ ܢܘܘܝ indicant, quæ per ἄτε non per
 μετὰ τὸ sunt exponenda: qui proin verbis hunc sensum
 adstituunt, *venisse Magos* (non postquam natus esset
 Jesus) sed *quando natus est*.

A. Excipit *Strauchius* diff. de Ægypt. S. N. exilio
 §. 15. *Quod innumera tamen exempla pro contrario*
 ,, usu allegare in facili sit; horum aliquot saltem, quæ
 ,, nunc succurrunt, & ipsissimum vocabulum contro-
 ,, versum concernunt propius, citabimus, ita *Gal. 4:*
 ,, 29. de *Ismaële* (utique non à nativitate statim, sed:
 ,, adulto jam illulfore) legimus; ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς
 ,, ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα. Nec non de *Mose* *Hebr. 11:*
 ,, 23. dicitur Μωσῆς γεννηθεὶς ἐκρύβη τρίμηνον ὑπὸ τῶν πα-
 ,, τέρων αὐτοῦ en tres menses natus nihilominus γεννηθεὶς
 ,, appellatur. Alia exempla brevitatæ studio nunc o-
 ,, mictimus, addentes *B. Glassii* ex opere regio repe-
 ,, ritam observationem, *Phil. S. L. 111. tr. 111. can.*
 ,, 47. *Notum est*, inquit, *Græcis tempus quoddam*
 ,, esse præteritum, quod appellatur χρόνος ἀόριστος hoc est
 ,, indefinitum: sic dictum, quod incerta sit ejus signifi-
 ,, catio, paulone ante, an multò res præterierit? ut
 ,, institut. linguæ Græcæ, operi regio insertis habetur:
 ,, vel ut alii tradunt, quia non habet unam aliquam
 ,, certam ac definitam in omnibus modis significationem,
 ,, cum in indicativo significationem perfecti habeat: in
 ,, reliquis verò modis non tantum præteriti, sed etiam

„ *presentis & futuri &c.* Respondeo. Licet Grammaticis concedamus hæc aliquando locum habere, nihilominus hanc esse proximam verbi aoristi vim asserimus, & ordinariam, ut participium in aoristo tempus proximè consequens in historicâ enarratione (ubi tempora rerum gestarum intenduntur in descriptione) significet: sicuti hic loci obtinet. Nec moror exempla allegata. Primum enim aoristo utitur, non ob temporis rationem, sed ob ingenii definitionem, *homo enim secundum carnem genitus* Paulo est homo naturalis seu carnalis, cui à naturâ illâ perversâ odium illud inest, quo primâ datâ occasione regenitos opprimere laborat. Alterum verò potius pro nobis facit: Moses enim *γεννηθεῖς* dicitur à Paulo, à quo inceperunt eum parentes abscondere, quæ occultatio duravit per sex menses: adeo ut nativitas & occultatio proxime connectantur, quippe qui ab utero fuit ab hominum cognitione remotus. Manet ergo in historicâ rerum consecutione rationes esse dandas, cur loco præteriti perfecti aoristo utatur historiographus.

2. Adde voculam ἰδὲ etiam ad nexum proximum facere, prout ex perpetuo ejus usu colligitur, & atque ex phrasium locorumque collatione facile evincitur: confer. *Gen. 26: 13. 29: 9.* Quasi dicat vix natus prodiit, quin se conspiciendos præbuerunt *Magi*, ut eam veneratione suâ profiteantur adorandum Judæorum Regem.

B. Excipit idem *Strauchius* l. c. „ *Adverbia demonstrandi* (quæ ab usu primario ita appellantur). „ multipliciter res notabiles designare, nec connotare „ semper eventus celeritatem, neque simultaneam cum „ re prius nominatâ existentiam, ita *Matth. 7: 4.* „ legimus: πῶς ἐρεῖς τῷ ἀδελφῷ σου, ἀφεσὶ ἐκβάλλω τὸ κάρ-

„ προς ἀπὸ τῷ ὀφθαλμῷ σου καὶ ἰδὲ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ
 „ σου. Ubi certe non intrudi demum in oculum hypo-
 „ critæ trabem, quandò hic fratrem suum alloquitur,
 „ sed jam dudum adfuisse significatur. Nec aliter
 „ Christus, postquam de impoenitentia Judæorum &
 „ contemptu euangelii dixerat, elapso egregio tempo-
 „ ris spatio, futurum urbis excidium verbis sequenti-
 „ bus prædixit. *Matth. 23: 38.* Ἰδὲ ἀφίεται ὑμῖν ὁ δίκος
 „ ὑμῶν ἐρημος. Similiter Sponsus, utut diuturniorem
 „ moram fecerit, dictum tamen de eodem est ἰδὲ, ὁ
 „ νυμφίος ἔρχεται. *Conf. Matth. 13: 3. Act. 5: 28.*
 Fatemur quoque non unum esse particulæ ἰδὲ usum, &
 quandoquidem admirandam rei singularitatem notare.
 Sed, quando Historicus in eo est, ut proximum re-
 rum nexum describere intendat, tunc significationem
 eam augere animadvertimus, atque in proximâ illâ con-
 secutione notatu dignum esse Dei consilium, res istas
 ita componens. In hâc narratione saltem ut admiran-
 dum describitur, quod, Hierosolymitanis adhuc nil de
 nato Christo resciscitibus, Magi adfuerint, natum
 regem Judæorum denunciantes: adeò ut ex gentilibus
 hic primi sint, qui ante populum Dei, revelatione divi-
 nâ excitati, ad quærendas nati infantis cunas accesserunt.
 Hoc cum in argumento historiæ mirandum sit, admi-
 rationis notam præponit Evangelista: quod nimirum
 tam mature ante omnem rei gestæ famam adfuerint Ma-
 gi, atque ad id rarò signo, divinitus concessò, fue-
 rint cœlitus accersiti.

3. Porro notandum ex *Josepho*, aliisque historiis
 constare, *Herodem* anno Jul. XLII mortuum fuisse:
 quod si elapso à natali Christi die biennio *Magi* de-
 mum venerint, Herode adhuc superstite, quocum illis
 res fuit: sequeretur annum Domini natalem in priora

fuisse retrahendum, & ad minimum cum anno Jul. XL, si non XXXIX, componendum: ultra quam res ipsa patitur. Hinc quidam coguntur novam Tiberii æram confingere, atque annum Tiberii XV (Lucæ autoritate) quadrantenus cum ætate XXX annorum Christi connectendum, à nescio quâ proconsularis imperii epochâ derivare: quod suo loco solide, ut opinor, refutavimus. Imò haud multas hebdomadas ante mortem Herodis natum fuisse Dominum, vel inde constabit, quod alias contra Lucæ fidem anno Tiberii XV plus fuerit, quam triginta annorum.

4. Si biennio post natum Christum demum advenissent Magi; mirum non ante commotam fuisse Hierosolymam, & terrore percussum tyrannum: quoniam rumor de Christo nato jam ante percubisset, non solum ex *Simeonis & Annæ* testimoniis, in medio Hierosolymarum promulgatis: sed etiam in vicino urbi oppidulo *Bethlehemo*, pastoribus præconium angelicum de ipso inter omnes vulgantibus. Ut itaque toram rem absolvamus, hunc novum temporis adventus Magorum characterem nobis assumimus; quod sc. *Magorum adventus & in urbem sanctam ingressus, omnem de nato Christo inter Hierosolymitanos famam atque rumorem anticipaverit*: quod vel inde constat, quoniam rogantes *ubi natus esset Judæorum Rex?* etiam ab ipso Herode Rege adjuti, à nemine responsum ad illam quæstionem retulerint. Nihil adhuc inaudierat de hoc factò. Synedrimum magnum, nihil Herodes, aut quisquam aulicorum: ut diximus. Omnes alto sub ignorantia sopore Hierosolymis dormientes quiescebant: ut tunc primum hæc Magorum inquisitione & affirmatione fuerint excitati, & simul animo turbati. Quo posito concludendum est *Magos* non solum ante publica *Simeonis & Annæ* præconia

conia civitatem sanctam fuisse ingressos, à quibus omnibus in templo ad sacra communia coalitis fuit commendatus: sed etiam, ut ego existimo, ante sparsum inter Hierosolymitanos pastorum rumorem, qui in vicino civitati S. oppido Christi nativatem divulgavit: oportet igitur ut Christi nativitas adhuc in recenti steterit primordio, atque fama præconii pastoralis nondum ad Hierosolymitanorum pervenerit aures. Non ultra duas leucas natale Christi solum ab urbe sanctâ aberat, ut propter insignem illam viciniam, quod ibi promiscue fuerat vulgatum, haud diu ab Hierosolymitanis occultari potuerit. Vigebat tunc temporis in civitate Davidis imperata ab Augusto descriptio, ut quotidie multi à professione redeuntes per hanc gentis Metropolim trajecerint. Situs oppiduli erat juxta viam, Australes in civitatem sanctam ducentem: atque quotidiana erant hominum in urbe hac metropolitica negotia (sive sacra horum, qui sacrificiorum causâ ad templum pergebant, sive forensia aliorum, quorum lites ex synedrii magni decisione pendebant) ob quæ fieri non potuit, quin rarus esset dies, quo non essent, qui territorium Bethlehemiticum trajicientes Hierosolymas ingrederentur. Adde & quotidiana civium Bethlehemiticorum cum Hierosolymitanis commercia. Erat illa gentis metropolis multis hominum millibus referta, qui ex vicino agro Bethlehemitico partim pascuo partim fativo erant alendi: hinc præter fruges & carnes animalium lactinia aliaque ex hoc territorio in urbem quotidie erant convehenda: cumque quotidianum fuerit inter utriusque urbis cives commercium: dic fodes, quo fato fieri potuerit, ut fama, omnes vicos civitatis Davidis adimplens, non statim pervenerit ad cognitionem Hierosolymitanorum, eorumque aures impleverit?

5. Si Magorum adventus purificationis sacra fuit securus, quomodo quæso à Magis inveniri potuit *Bethlehemi*? cum sacris peractis non redierint in civitatem Davidis, sed ad sua, in Galilæam; ejusque oppidulum *Nazareth* repetentes, ibi hunc puerulum educaverint; unde & *Nazarenus* fuit dictus. *Luc. 2: 39.* Oportet igitur ut ante *Josèphi & Mariæ* discessum ex *Bethlehemi* venerint illic Magi, qui eos cum infante *Bethlehemi* invenerunt. Quod argumentum ita urget viros doctos, ut reditum in eam civitatem Davidis extra scripturas, & nescio quas, quamque varias redeundi causas, meris conjecturis nitentes, omnique specie veri destitutas eifingere coacti fuerint. Sane cum *Bethlehemi* essent, tanquam in loco peregrino degebant, in diversorio locum quærentes; & licet à præconio pastorum forsan pii hominis ædibus fuerint suscepti, non tamen propterea cessabat ratio, quin peregrinus esset locus; quodque *sua* tantum agnoverint inter *Nazarenos*, ubi in occulto educari debuit infans: ut Dei fuisse consilium constet illum ab hostium insidiis abscondere: non vero annuo excursu, & visitationibus *Bethlehemiticis* vulgi cognitioni objicere. Præstat itaque talia figmenta, quæ consilio Dei de occultando filio suo contraria sunt, ut à truculenti Regis studiis tutus esset, omittere. Nec obstat huic occultationi triplex adventus Christi notificatio, per pastores primum, dein per Magos, & tandem per Simeonem atque Annam in templo peracta: cum ab illis statim fuerit ablati infans, ut venisse scirent omnes, personam verò locumque commorationis ignorarent.

6. Neque credibile est, *Magos*, à quo intellexerunt se natum regem inventuros, ante iter suscipiendum aliquas fecisse moras: ast ex hypothefi oppugnantium,

tium
rum
Dic
difi
se ce
ado
post
num
» P
» q
» l
» n
» d
» r
» l
» F
» q
» x
» c
» n
» &
» e
» 3
» e
del
gos
nov
tos
nifi
cor
fess
ctar
reb

tium, quantocumque stellam ejus viderunt, eum natum (quod nobis tamen contra videtur) intellexerunt. Dic age, cui bono hoc iter in annum aut biennium distulerint, si rei experimentum illis tanti fuit, ac fuisse compertum est? Si rex illis fuerit auro prior, & adoratione honorandus? Neque expeditio illa tantum postulavit apparatus, ut in eum necesse habuerint annum infumere. Reponit Strauchius 1. „ Minimè o-
 „ pus esse, ut ignaviae cujusdam accusentur *Magi*,
 „ qui annum nativitatem Christi inter & adventum
 „ suum Bethlehemiticum, otio transegerint: alia om-
 „ nia (inquit) de iis suspicamur, atque moram hanc
 „ deliberationibus sapientum & dicundis atque exami-
 „ nandis sententiis, eligendisque legatis, atque simi-
 „ libus negotiis tribuimus. 2. Quemadmodum &
 „ Hierosolymis expectare forsitan eos oportuit, prius-
 „ quam ad Regem admissi, nec non πάντες οἱ ἀρχιερεῖς
 „ καὶ γραμματεῖς τῆ λαῶ congregati ab illo fuerint, item-
 „ que scrutinium institutum, & cum Magis secretissi-
 „ ma consultatio. *Matth. 2: 4.* &c. Ad tanta profe-
 „ cto negotia in aulis Regum & Principum peragenda,
 „ exiguum tempus minimè suffecisse opinamur, cum
 „ alias omnibus notum pervulgatum illud sit; *mores*
 „ *aulæ moræ sunt.* Verum 1. Quid juvat fingere tot
 „ deliberationes & sententiarum examina, ubi Astrolo-
 „ gos supponis, qui regis Judæorum adorandi stellam ag-
 „ noverunt illic? quis dixerit illos fuisse aliorum lega-
 „ tos? nihil de his historia sacra. Imò talis consultatio,
 „ nisi multis disceptationibus & objectionibus fuerit in
 „ controversiam rapta, simul cum legatione, vel unicâ
 „ sessione absolvi potuit. 2. Nec Hierosolymis diu cun-
 „ ctatum fuisse probabile est: non enim *Herodem qua-*
 „ *rebant*, sed famâ urbem pervagante ab eo vocati sunt,

atque adeò statim admittendi. Nec convocatio Synedrîi tantæ molis erat, quin intra paucas horas fieri potuerit. Imò ea convocatio erat festinationis argumentum, cum aliàs Synedrîum magnum quotidie suis sederet horis, ut ne quidem diem sequentem exspectare consultum duxerit Rex, dum senatum convocat: nec responsum ad quæstionem dandum ita à cognitione eruditorum erat remorum, ut non esset in promptu; cum testimonium *Miche* omnibus doctis cognitum esset & intellectum, quod docet nos *Jonathanis* paraphrasis. Consultatio cum Magis nullam postulavit moram, sed potius præcipitem rei executionem, ne suspicio oriretur inter vulgus, & nati regis parentes in tantâ viciniâ morderentur de Regis deliberationibus. Hæccine tanti sunt ut anni integri aut biennii moram exigant?

§. 4. Reclamabunt hic, sat scio, qui Magorum adventum aliquamdiu post purificationis sacra rejiciunt, atque obtendent.

I. Magos non invenisse puerum *ἐν τῷ καταλύματι*, multo minus *ἐν τῇ Φάτνῃ in præsepi*, in quo fuerat natus Mariæ filius: sed in domo (honestiore sc. loco) non vero inter stabuli sordes. Respondeo, indè nihil aliud constare, quam quod à præconio pastorum aliquis fuerit commotus, qui credens huic evangelio, non passus fuerit eum in loco adeo contempto morari; quin ædes suas recipiendo infanti cum matre & Josepho recluserit. Neque verisimile est fieri potuisse, ut Davidis posteri ex pastoribus audierint eum natum, qui fuerat spes una Davidis, & hunc non ex sordibus istis extulerint: proin nihil necesse est, ut cogitemus eum alterâ nocte in loco tantopere dejecto pernoctasse: aut rem nullibi, à quo pastores evangelium tot divinitatis characteribus firmaverunt, fidem invenisse: si fidem invenit eorum euan-

gelium
ne co
reliqu
intra

2.

tante
intra
diem
conf
rit e
Palæ
cum
tis
ctio
solv
non
neat
iter
ven

3.

Ch
quia
que
cur
reg
Ch
eu
cup
ad
mu
eu
ba
un

gelium, quis putet quenquam credentium eum (cui ne cœlum testimonium negabat) ita neglexisse: ut eum reliquerint *in præsepi*, & non honori duxerint, hunc intra suos excipere parietes?

2. Obtendent etiam *Magos* istos ἀπὸ ἀνατολῶν adventantes ex remotiori Orientis regione (qualis est Persia) intra dies lochiorum, ante justum purificationis diem non potuisse adesse, quin plus temporis itineri conficiendo impendendum fuerit. Ast; quis dixerit eos ex Persiâ venisse? Quid ni ex Arabiâ, quæ Palæstinæ fuit ab oriente? aut ex Syriâ Palmyrenâ? cum Magi post Persarum imperium per omnes Orientis nationes invenirentur. Dein supponit illa objectio, *Magos* non nisi nato jam Christo ex patriâ suâ solvisse, atque domo fuisse profectos; quod tamen non video necessario esse concedendum: ut benè moneat *Casaubonus* potuisse *Magos* ita longinquum illud iter temperare divinâ inspiratione, ut vix nato Jesu advenirent, & civitatem sanctam ingressi fuerint.

3. Instabunt forte ex vers. 2. constare, nativitatem Christi cum primâ stellæ apparitione esse combinandam, quia asserunt *natum esse Christum*, ex hæc solâ ratione, quod *viderant stellam ejus in oriente*: unde conficiunt cum primo stellæ ortu observato illos intellexisse *natum regem*, atque eam habuisse pro portento non nascituri Christi, sed jam exhibiti; imò addunt, & *venimus eum adoratum*, persuasi eum adesse, quem honorare cuperent, atque testantes cum eâ persuasione se huc advenisse. Ast nos rem aliter expediendam existimamus. Cum dicunt *vidimus ejus stellam*, & *venimus eum adoratum*, non puto eos uti hoc argumento ad probandum *quod natus sit Christus*; aut ad exponendum *unde hoc sciant*: sed eos causam reddere, cur cupiant
locum

locum scire, *ubi lateat?* se enim ex apparitione stellæ ejus in oriente magnam de eo concepillæ existimationem, quæ eos impulerat ad eum agnoscendum pro vero rege, Judæis dudum expectato: dein etiam *se venisse, ut ei omnem honorem deferant.* Cumque nollent in hoc opere frustra esse, rogant, ut velint secum communicare *locum nativitatis*, cumque ab iis non recondere aut occultare. Metus esse poterat, quod *Judæi* fortean *locum*, ubi eorum Rex jam natus latitabat, nollent gentibus retegere, quippe hominibus incredulis, & idololâtris, fidei Judaicæ hostibus; proin ea allegant, quæ ad fidei professionem & scopi pietatem revelandam facere poterant, quo alacrius exciperentur, & veritatis communicationem quoad locum nativitatis ejus facilius à piis impetrarent. Sin aliter accipias, ratio haud valida videtur, minusque procedere. Pone apparitionem stellæ Christi ipsis fuisse notam certam nativitatis ejus peractæ; cur non ante biennium, quo primum stellam viderant, venerunt ad regem illum adorandum? imò non video, quomodo hoc ex solâ stellæ apparitione solidè demonstrare possent. Putandum itaque diu ante susceptum in Judæam iter eos hoc vidisse portentum, Regis Judæorum instantem prælagiens adventum; Siderum enim portentosa phænomena Chaldæis semper pro rerum imminentium non præsentium signis habebantur: ast postmodum divinitus eos monitos puto, ut Judæam ad debitum Regi honorem præstandum adirent: atque eo animo se venisse, qui stellam ejus viderant, profiterentur, quo se Judæis commendarent, eosque alacres *loci* indices piique propositi promotores, sibi conciliarent. Sufficit autem ad intellectum verborum evangelistæ Sibus illud Christi nascituri fuisse prognosticum. Cumque Dei consilium esset curare, ut recens natum inveniant,

nian
 quar
 adef
 4
 rod
 vic
 à π
 τῶν
 ex
 Her
 min
 ten
 sum
 riti
 der
 mel
 vid
 esse
 cum
 nih
 atti
 tion
 ind
 dic
 ej
 der
 fui
 niu
 tes
 tiu
 bio
 nec
 por

niant, tantum temporis eos ante partum evocavit, quantum iter aggrediendum postulabat, ut in tempore adessent.

4. Provocant porro ad locum *Matth. 2: 16.* ubi Herodes interfecisse dicitur tam in agro, quam in circumvicino Bethlehemi territorio quoscunque infantes NB. ἀπὸ διητῆς καὶ κατατέρω κατὰ τὸν χρόνον, ὃν ἠκριβώσε παρατῶν μάγων: à bimatu & infra, juxta illud tempus, quod ex Magis accuratâ investigatione intellexerat. Statuit Herodes bimulos occidere, & quotquot infra illum terminum nati erant: causa, cur eousque terminum protenderit, erat Magorum de tempore stellæ visæ responsum: cumque nativitas Christi cum primâ stellæ apparitione sit componenda, legitimè sibi concludere videntur jam tum bimulum fuisse Jesum; quodque tamen & infra illam ætatem subsidat Tyrannus, id factum videri posse ob dubium, num nativitas Christi illius esset componenda cum primâ apparitione stellæ, an verò cum Magorum adventu. Hæc, licet speciem habeant, nihilominus requisitâ soliditate carent. *Tempus* quod attinet, accuratâ Herodis inquisitione ex Magis eruption, illud nil præter tempus orientis primum sideris indicare potuit. Respexit fateor Herodes in infanticidio illud ex Magis erutum tempus; aut fieri potuit, ut ejus rationem habens, illud haud parum quoque transcendere: si enim credidisset Herodes & ex Magis edoctus fuisset, jam bimulum esse Christum, utpote ante biennium cum primò stellæ ortu natum? cur quæso infantes infra bimatum omnes quoque occidisset? Ego potius inde colligo, quod Herodes stellæ ortum pro dubio habuerit signo, nati scilicet Christi, aut nascituri? nec ex eorum verbis definire potuisse, an (ut ipsi opponentes agnoscunt) *nativitas Christi componenda es-*

*set cum primâ stellæ apparitione? non verò cum ipsi biennium Magorum adventu? Concedamus itaque apparitionem illius sideris annum aut biennium antè passè tempus decreti infanticidii: sed assumamus eum Herodem per accuratissimam suam inquisitionem non potuisse certo rescire, an cum primo illo ortu jam natus, an postea nascendus esset? atque eum propterea tempus illud latissimè sumpsisse, ne ille, cujus regnum inertebat, elaberetur. Quid ni ergò dicamus ne Magi quidem hoc potuisse definire, atque Regis animo dubium illud eximere. Quomodo ergo inquis, *Magi appulli affirmare poterant, jam tum natum fuisse illum Judæorum Regem, & jam adesse quem adorativis curia quærebant? nonne ipsi dicunt se hoc asserere ex vultu ejus stellæ in oriente? Non puto; sed ex aliquo accepto oraculo, quo jussi sunt in Judæam ire, ut regem Judæorum adorent, credere poterant se non frustra iter istud suscepturos: atque adeo cum huc veniant, ex isto principio affirmare poterant tunc eum natum fuisse, licet præcise non tenerent, quandò natus esset; quia Deus ipsis spem fecerat, quod eum ut ab ipsis adorandum invenirent. Audiamus hic Keplerum, si forte cuiquam ejus sententia magis placeat. „ De biennio „ puerorum (inquit ille) quos occidit Herodes se- „ cundum tempus, quod exquisiverat à Magis, veris- „ sissimæ sunt patrum sententiæ; quidam enim existi- „ mant ex Magorum indicio stellam quidem non ita so- „ dum apparere cepisse; Herodem verò non ita- „ post recessum Magorum, sed longè post demum so- „ tulisse infantes, quos sequitur *Susyga*, qui verò „ euangelium Lucæ tanto magis relinquit in apparen- „ ti diffensione à Matthæo. Ego igitur illos sequor, „ qui existimant jam tunc cum Herodes à Magis re-**

„ pus exquireret, biennium ferè lapsum fuisse à primo
 „ exortu stellæ. Quæras cur ergo nunc demum vene-
 „ rint adorare Regem à stellâ significatum? Quia stel-
 „ la hæc non fuit è numero communium Cometarum
 „ aut novorum siderum, sed accessit illi privatim mira-
 „ culum motus ex inferiori regione aëris. Quamdiu
 „ igitur stellâ visâ est in æthere inter cæteras oriens &
 „ occidens, commovit quidem novitate Chaldæos &
 „ astrologiæ peritos, at de re aliquâ certâ in individuo
 „ non monuit: postquam verò sese in aërem demitte-
 „ re, & sensim occidentem versus progredi cepit, tan-
 „ demque in occidentem recepta disparuit, tum de-
 „ mum Magi consilium sequendi cepere, veneruntque
 „ memoriâ itineris stellæ in Judæam; aut ante disces-
 „ sum è Babylone (aut Arabiâ!) docti fuerunt à Ju-
 „ dæis Babyloniis ex Mose & Daniele, nasciturum ex
 „ Judæis Regem, stellâ præsignificandum, universita-
 „ tis rerum Dominum. Quæ dixi de motu
 „ stellæ, consentanea sunt evangelistæ, & iis, quæ
 „ postea quam Hierosolymis discessum, in hac stellâ
 „ sunt observata. *Ecce enim stella, quam viderant*
 „ *in Oriente* (quæ se illis subduxerat, in occidentem
 „ discessu facto; jam in conspectum rediit, &) *ante-*
 „ *cedebat eos, usque diem veniens staret, ubi erat puer.*
 „ *Videntes autem stellam gavisi sunt gaudio magno,* eo
 „ quod scilicet eam prius amiserant, eamque felici
 „ professionis consilio in Judæam rursum reperissent. Sa-
 „ ne nulla est necessitas credendi, quod quantocumque vide-
 „ rint portentosum illud sidus, statim dignoscere potue-
 „ rint, quid portenderet, quodque esset stella illa præ-
 „ coniatorix Regis Judæorum, aut nati, aut propediem
 „ nascituri: Imò cum *nuper natum* dicant, copse indi-
 „ care videntur se ultimo conspectu talem in eâ stellâ aut

motum, aut characterem observasse, unde colligere *Regis Judæorum* signum fuisse, quem crederent pro nasci, atque se inventuros, aut ejus nativitatem jam moliri Deum.

Hinc colligere etiam liceat, cur Herodes infantes occiderit quotquot intra duos illos terminos statum ferebant: nempe à bimatu juxta tempus primæ parturitionis, & à recenti partu juxta tempus disparitionis: cumque, ut dubio satisfaceret atque hærenti animo, omnes occidisse, quos intra illos terminos natos inveniret Berrii, dum cogitaret cum intra eosdem terminos nasci potuisse.

§. 5. Displicet quoque admodum in eorum sententiâ, qui Magos post sacrificium purificationis *Bethlehemi* appulisse, Jesumque infantem ibi invenisse statunt, quod multa fingere cogantur extra historiam evangelicam. Notissimum est, quod Jesus proxime à matris puerperii solutis non fuerit *Bethlehemi* reductus, sed *Nazaretham* deductus, tanquam in locum ejus educationi destinatum: imò *Josephum* cum puerulo & matre in Galilæam rediisse tanquam ad sua, postquam aliquamdiu domo abesse coactus fuerat. Quod si infans à puerperii sacris non *Bethlehemi*, sed *Nazarethæ* fuit educatus. Dic age, quomodo eam post illud tempus inter *Bethlehemitas* invenerint *Magi*, quos Jesus jam reliquerat? Hic coguntur nescio quas novi itineris hærere causas, quibus *Josephus* cum puerulo & matre ad cives *Bethlehemiticos* invisendos fuerit invitatus. Coguntur tempus nati Christi protrahere in anteriora, ultra quam res ipsa patitur: qui enim *Nazaretham* concesserat, tanquam ad sua locumque educationis Christi, non videbatur statim in locum relictam revocandus; quæ causa est, cur mentionem bimatus tam avide

arripiant. Verum tunc coguntur epocham Christi reducere ad annum Julianum XL: & annum XV Tiberii, quadantenus cum ætate xxx annorum Christi componendum, nescio à quo imperio proconsulari numerare. Præsertim agnoscendum, quod talis expositio nimium à simplicitate euangelii recedat, in quo non ut Bethlehemum post biennium elapsum reductum; sed ut tantum natum in eâ civitate, quando Magi adveniebant, describitur. Quibus omnibus pensatis, concludimus non obstante diutinâ ante hunc diem portentosi sideris apparitione, regis Judaici symbolum & adventus ejus propinquioris prognosticum referentis; Jesum, Mariæ filium (postmodum ad adorandum designatum) cum Magi Hierosolymis agebant, recens natum fuisse: idque etiam credidisse Magos, non ex stellæ apparitione, quam diu ante susceptum iter viderant sine consultatione de hoc itinere suscipiendâ: sed ex monito Dei, ire præeipientis, ut filium suum adorent, eosque excitantis, quando tempestivum erat, in Judæam tendere, quam non appellerent, quin cum natum invenirent.

§. 6. Qui à Magorum discessu sacra puerperii volunt celebrata fuisse cum ipso fugæ principio, tot argumentis, ad absurdum deducentibus, urgentur, ut mirum sit quæquam posse in eâ perstare sententiâ: nam 1. Per præceptum Angeli istas necere moras Josepho non licuit: quippe dixerat ille *Matth. 2: 13.* Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεύγε εἰς Αἴγυπτον. Juber ergo, ut quam primum excitatus esset è somno, nil cunctando suos secum assumeret & fugeret. Non jubet prius sacra facere obiter, & fugiendo pergere, sed sine ambagibus in Ægyptum tendere, atque ut fugientes solent vitæ infantis imminens periculum festinato cursu evadere: imò satis aperte indicavit nullibi terrarum in

regno Herodis tutum se inventurum latibulum: proin extra fines imperii Herodis properandum esse in Ægyptum. Non patiebatur itaque Angeli præceptum retrocedere, & aulam Herodis appropinquare, ibique sacris publicis infantem exponere, atque vel hilum cunctari. 2. Obedientiam Josephi descripturus Evangelista, viri promptitudinem & exactitudinem in obsequio speciatim commendat *Matth. 2: 14.* ὁ δὲ εὐεθέως παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ NB ἡκούσας καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγυπτον. Eadem ipsa nocte, ne die quidem expectato, *surgens puerulum cum matre assumpsit, atque discessit in Ægyptum.* Ad quid quæso nocte usus est? si plenâ diei luce templi atria ingredi, ibique publica sacra facere in animo habuit. Fugam exegerat Angelus: dictum factum: nihil cunctando sine mora surrexit, atque discessit in Ægyptum. Qui civitatem sanctam in transitu trajecisse, ibique sacra peregrisse voluit, statuam oportet Josephum in summa temporis angustia retrogressum, qui compendiosiore via Ægyptum petere potuerat: quod sane dictis euangelii minus confisum est. 3. Nec credibile est *Josephum*, de periculo monitum (dixerat enim Angelus versus 13. ΜΑΛΛΟΝ Ἡρῴδης ζητεῖν τὸ παιδίον τὴ ἀπολεῖσαι αὐτό) ausum fuisse tam charum pignus proprio suo consilio tantis exponere periculis? aut Tyranno Hierosolymis degenti quasi in os objicere? Deumque tentare, cuius ope de periculo monitus fuerat? habebat insidiator prælidium in arce Antonia, speculatores in turri orientali, emissarios in omnibus urbis angulis: atque ex Magis intellexerit *Josephus* ad famam Christi nati totam civitatem perturbatam fuisse quam maxime, ut non nisi summi temeritate hoc moliri potuisset vir pius. 4. Nec passa fuit eam temeritatem divina providentia, quæ non miraculis

sed fugâ infantem ab Herodis insidiis tutum facere voluit : multò minus ipse auctor tantæ publicationis, quæ *Simeonis & Annæ* professionibus facta est, fieri vellet. Talia enim suo consilio de infante occultando & in Ægypto recondendo, prout ab angelo fuerat expositum, non erant consentanea; quoniam sic innotuit in atrio oblatus & decantatus toti turbæ; ut ab *Herodis* cognitione hæc arcere nullum studium, nullaque prudentia laboraverit. 5. Neque capere possum, quomodo matres Bethlehemiticæ piores dicantur consolationem non admisisse, eo quod ipsum ablatum non putarent extare amplius : quid ni enim cognoverint eum, in vicinâ civitate sanctâ hoc die publice laudatum in templo, & salvum indè abductum, Herodis insidias evasisse. 6. Adde, quod à sacris puerperii teste Lucâ non in Ægyptum sed in Galilæam concesserint, atque *Nazaretham* ingressi, tanquam ad sua redierint, quod non est fugientium, sed composito animo decedentium; quæ, quod virorum doctorum pace dictum sit, nunquam conciliabunt viri acutissimi. 7. Præprimis notandum, hujus sententiæ patronos nobiscum statuere, quod *Magi nuper nation invenerint Jesum*; idque in oppidulo Hierosolymis adeo vicino, ut quicquid in unâ ageretur civitate intra duas tresve horas in alterâ cognosci potuerit. Jam, qui sacra puerperii, die *XLI* peragenda, cum primo die fugæ componunt, abitum Magorum eodem vel antecedente die (qui erat à nativitate quadagesimus) peractum fateantur, necesse est; atque die *XXXIX* Magorum inquisitionem Hierosolymas turbasse. Hoc cine istorum hypothésibus est consentaneum? fieri potuit, ut *Jesum*, Bethlehemi natus, à pastoribus per omnes oppiduli vicos prædicatus, atque inter extraneos nomina sua illic loci profitentibus jam cognitus, perintegras

tegras quinque hebdomadas ita latitaverit, ut nihil horum in civitate sanctâ inauditum fuerit? Quomodo quæso fama rei desideratissimæ tam diu intra unius oppiduli ambitum contineri aut includi poterat? præsertim iis diebus, quibus omnes reliquæ domus Davidis nominum professionem edituræ aderant, multique in eum finem accedentes & à solutâ obligatione recedentes quotidie in isto oppidulo conspicerentur lætissimæ famæ procul dubio avidi latores. Aut si Magorum adventus tantam temporis ab epochâ nati Christi dilationem haud patiatur, concludendum ipsis erat nobiscum, primum fugæ diem necessario aliquamdiu anticipasse diem legitimum, in lege ad sacra ista faciendâ præscriptum.

Præter omnem rationem alii affirmant viri Docti, Herodem decretum illud infanticidium aliquamdiu differre voluisse, quod solidè discussit Chronologus eruditus D. *Æg. Strauchius* in diss. de Ægypt. D. n. exilio. §. „ Dum Herodis animum (inquit) cum omnibus „ suis qualitatibus è factis æstimamus, non capimus „ facile, cur sibi ipsi dissimilis Tyrannus distulisset „ tamdiu facinus, quod jam diu meditatus erat, ut „ nimirum non tantum Magis abire peregrè, sed & „ Josepho ad necem quæsitum Regem, in macello præsentem sistere, mox Nazaretham pergere, ibi nuncium cœlestem expectare, & ad iussa ejus in Ægyptum abire, post infinitas propemodum moras licuerit? Bethlehemum, quo scicute Herode abierant „ Magi, parum ab Hierosolymis distabat, vix sex miliaribus Italicis . . . citissime igitur de Magorum fugâ, inquieto & furiis agitato homini, qui noctes insonnes ducere erat solitus, quotiescunque scelus „ quoddam animo suo conceperat, constare potuisset: „ atque nisi maturius aufugissent, quorum vitæ insidiatur „ batur

„ batur potentissimus homicida , jam actum de salute
 „ tam chari pignoris fuisset , quod nullâ aliâ ratione ,
 „ quam exilii ope , eo tempore servandum esse , in ar-
 „ cano Dei consilio erat decretum. 2. Non repetimus
 „ in præsentî , quod præviderat disputantium pars alte-
 „ ra , sed an feliciter declinaverit telum , sub iudice
 „ versari litem censemus : nempe , accuratissimum etiam
 „ in sceleribus Regem verissime post festum (purifi-
 „ cationis) adversus Bethlehemi incolas seviisse , quod
 „ uxor Nazarethana scilicet enixa ibi puerum esset ,
 „ quondam Regi suspectum , à Magis adoratum , Hie-
 „ rosolymis post delationem visum , miro encomio or-
 „ natum , & Nazaretham dimissum. Quasi ita in aurem
 „ sibi locutus Herodes esset. Percant Bethlehemitarum
 „ infantes , bimuli ; quia Mariæ filium , tredecim
 „ dies natum , me sciente & volente informati hospites
 „ ibidem adorarunt , astutiores illi me ipso vulpes , cum
 „ quos ego decipere cogitaveram , me ipsum fefellerint.
 „ Percant (inquit Tyrannus) Bethlehemitarum in-
 „ fantes bimuli , à quibus nil amplius metuo , post-
 „ quam præda , vix duorum mensium ætatem habens ,
 „ in civitate regiâ cum triumpho suscepta , Nazare-
 „ tham abiit. Sed Nazarethani infantes , quos inter
 „ ἀνάθεμα illud certissimè nunc erit , vivant omnes.
 „ Quam inepta quæso hæc fuisset collectio , & astuto
 „ Tyranno indigna profus ! Neque vero illud ignora-
 „ re amplius Herodes potuit , Jesum cum tanto jubilo
 „ in templo exceptum esse , & Nazaretham abiisse . .
 „ Quam facile saltem fuisset huic , cui alioquin nullum
 „ scelus intentatum erat , cruciatibus explorare , quo
 „ Josephus & Maria abierint ?

§. 7. Tot nodos atque tricas insolubiles in eâ sen-
 tentiâ observans Doctissimus Fr. Spanhemius parens ,

in dubiis suis euangelicis aliud quid excogitavit, quod probabile censuit, nimirum ad fugam capescendam tum demum monitum fuisse Josephum, quando Herodes se à Magis delusum putaret: eundemque Tyrannum ad infanticidii decretum non pervenisse, nisi à quo fama ablati in templo cum laudibus Simeonis & Annæ ad ejus aures delata, animum ejus magis exacerbasset, majus sibi indè periculum creatum existimans: unde *Josephum* non Bethlehemi, sed Nazarethæ degentem, de fugâ capescendâ divinum accepisse monitum statuat necesse est. Quærit itaque vir doctus interstitium inter Magorum abitum, & acceptum à Josepho oraculum de effugiendis Herodis insidiis: concipitque diem sacris puerperii definitum intra illos terminos cecidisse. Verum, quam probabile sit illud estugium, videndum. 1. Si fama oblata Christi in templo Herodem exacerbavit, atque ad infanticidium decernendum impulit: quid ni eadem fama Tyrannum edocuit, inter sacra puerperii Regem illum Judæorum fuisse oblatum, atque adedò eum ætatem xli dierum non excessisse? cur itaque respexit potius tempus orti sideris, à Magis indicatum. Cur ad bimulos extendit mandatum de strage inter infantes edendâ? Cur terminis territorii Bethlehemitici incluserit exterminii mandatum? qui jam intellexerat parentes cum filio atria ingressos, Bethlechemo egressos, cæterum haud certus quonam abierint? cur non coëgit Templi urbisque custodes sibi indicare, quorsum in reditu iter instituerint? quid ni tum rescire potuit, ab iis, quibus innotuerant isti homines, illos in Galilæam abiisse? Qui Magos tam accurato subjecerat examini, quid ni ille istius ephemerix *sacerdotes*, necnon *Simeonem & Annam* ad se vocavit, ut in omnia inquireret accuratius. Sin vero audierat eadem famâ horum abiturum

abitum nunciante, in *Galileam* rediisse, cur potius in agros Bethlehemiticos ipsumque oppidulum armatam misit manum, quam in Nazarethanos & Galilæos? imò cur non confestim sicarios misit in *Simeonem & Annam*, uberioris laudis præcones, aut in *Josephum & Mariam*, homines jam cognitos, & vix elapsos, qui eos in viâ assèquantur atque cum puerulo interficiant? Sanè à quo in atriis conspecti fuerant, nullo argumento sibi spem formare poterat Herodes, se cum inter Bethlehemiticæ ditionis infantes interempturum, quem solum sublatum vellet. 2. Neque patitur narratio historica, ut intra istos terminos *tantus ponatur hiatus*: quoniam admonitio angelica apud *Matthæum* proximè componitur cum *Magorum* discessu. Matth. 2: 13.

Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν, ἰδὲ ἄγγελος κυρίου φαίνεται κατ' ὄναρ τῷ Ἰωσήφ: monens eum de fugâ properandâ. *Apparet Angelus Josepho*, dum *Magi*, etiam divinitus moniti, secedebant, aliam viam eligentes. Notent viri docti aoristum participii cum voculâ *ecce*: quæ proximæ connexionis significationem exercent: ut potius eâdem nocte monita divinitus acceperint, atque *Magi* discessum parantes noctu abierunt; proximeque *Josephus* (dum *Magi* clam abirent monitus) paulo post, ante exortam diei auroram etiam effugere festinaverit.

3. Quis etiam non videt, *Matthæi* contextum exigere, ut non *Nazarethæ*, sed *Bethlehemi* ab angelo monitus fuerit *Josephus*, atque fugam incepit; qui electionem habitationis Nazarethanæ demum post reditum ex *Ægypto* introducit: imò in eo erat, ut quæ *Bethlehemi* nuper nato evenerant describeret; ut à *Magis* ibi salutat, donariis honoratus, & abhinc ab *Herode* quæsitus fuerit, cum infanticium ibi comitteretur, periculo haud creptus nisi fugâ, ad angeli

monitum susceptâ. 4. Imò quid attinebat fugam, ut medium evasione ex imminente infanticidii periculo; suadere iis, qui præsens periculum jam anticipaverant: non enim decreverat Herodes in Galilæam, sed in terram Ephrata sicarios mittere, quam jam egressi erant, dum *Nazaretham*, ubi latitare potuerunt postmodum ab Herodiadum furiis, appulerant. Sanè cum inter Ephratæos infantes se inter-enturum credens, à strage istâ existimavit se eum sustulisse, rerum suarum satis securus. 5. Intervertit quoque ista expositio historię ordinem: qui postulat, ut post fugam Herodes demum sentierit se à Magis elusum, atque exacerbatus jussâ dederit ad stragem illam edendam: sanè ita narrationum suarum ordinem non præter causam digessit Evangelista, ut fugam cum abitu Magorum componat, atque indignationis Herodis narrationem ei subjungat: contra ac vir doctus, qui Regis indignationem conceptam, cum reditu Josephi in Galilæam componit, & monitum Angeli postponit. Imò alias finget decreti infanticidii causas, quam quæ Matthæus tradit, qui nullam aliam exacerbati Regis animi & crudelissimi rationem affert, quam quod à Magis delusum se observans exciderit spe singulatim dignoscendi infantem, quem ablatum vellet; atque propterea decrevit in quoscunque irruere, ut inter omnes certius tolleretur, quæ animi sollicitudo cum hominem urebat, & tempus protendit usque ad bimatum, & regionis terminos. Causâ autem illa nova, quam fingunt viri docti, potius valeret ad omne hoc consilium evertendum, cum per famam celebrati in templo infantis potius in omnia alia ire debuisset. 6. Neque per hoc sagacioris ingenii inventum ante motæ difficultates omnes ablatæ sunt: manet enim, famam nati regis non occupasse aulam, neque

quæ viros magni synedrii, nec urbem sanctam, ante Magorum adventum; licet ex virorum doctorum hypothefi tunc fere sex hebdomadas natus fuerat Jesus; quod minimè ferendum esse ad priorem expositionem notavimus. Manet matres præter causam filios lugentes consolationem negasse, eo *quod ille non esset*: quia potius cum gaudio agnoscere debebant, cum jam ante à Josepho fuisset in Galilæam reductum; scire enim poterant diem venisse, qui eos ad sacra puerperii faciunda Hierosolymas vocaverat, nec non Hierosolymis cum honore fuisset acceptos, atque in antiquam sedem dimissos: neque clanculum ante monitum angeli discessisse *Josephum* infalutato hospite credendum, si sine fraudis aut periculi suspitione abierit.

Concludo itaque post Christi in Ægypto peregrinantis solum exilium sacra puerperii soluta fuisse, quæ ante exilii istius initium præstari non poterant, nec propter angustiam, nec propter faciem temporis: depulsi enim ab eorum sententiis, qui interstitium aliquod indicare, rei accommodum sibi videntur, & quidem iis ipsis rationibus, quibus se mutuo oppugnant, gravissimas ab causis asserimus, quodlibet intervallum, inter Christum natum, & in Ægyptum fugientem, interponendum ita esse characterizatum in historiâ euangelicâ, ut illam purificationem tanquam tunc celebratam admittere non possit. Si ante fugam absolutam non fuit tempore receptus, & Simeonis ore laudatus Jesus: oportet, ut post eam ita exceptus sit, siquidem eum ita fuisse in atriis commendatum constet: ast verum est prius, & per inductionem probatum, dum illud tempus in tria intervalla discernentes, omnia tria excussimus, atque huic rei inepta esse evicimus.

§. 8. Antequam ab hoc argumento discedam, nota-

re quoque oportet; ut facies temporis proximè à revocatione filii Dei ex Ægypto nostram sententiam commendet. Credendum, eo die (quo *Simeon & Anna* publicis suis præconiis sine ullo metu ostentarunt Jesum, & ut Christum omnibus promiscuè commendarunt) nihil habuisse metuendum, præsertim ab Herode tam sinistrè in puerum hunc animato. Ex nostrâ sententiâ palam est, ut omnis metus recesserit; jam enim Herodes erat mortuus, & *Archelaus* in exsequiis parandis apud Hierichuntinos occupatus: atque proindè *milites*, aut ad funeris custodiam translati, aut ad *Archelai* (ex testamento regni Judææ hæredis) tutamen eo deducti saltem ab urbe sanctâ fuerint remoti. *Nulla sanè temporis facies* seu ante illud tempus, seu aliquot annos post, occurret tibi, quæ tam liberæ professioni magis fuerit accommoda; jam enim mortui erant, qui pueri vitam quærebant; aut nondum in regimine ita confirmati, ut sibi omnia indulgentius concedant: vel ut licuerit *Simeoni* in publicum prodire, infantem suis in templo excipere ulnis, omnibus ephemeræ istius sacerdotibus & Levitis, una cum viris stationariis, aliisque ad sacra solvenda appullis ostentare, atque sine metu illum publico præconio atque vaticiniis commendare. Idem licuit *Annæ* prophetissæ, longâ pietate spectabili feminae. Unde rursus concludo proximè post mortem Herodis, *Archelao* in exsequiis parandis alibi detento, Jesum in templo exhibitum, & publicis utriusque vatis encomiis celebratum fuisse. Quod erat demonstrandum.

CAPUT IV.

An res Herodis , & Christi intra angustum illud XL dierum spatium compingi queant ? inquiritur.

§. I. **D**Ubitabit fortean aliquis , an cum rebus Herodis , à Josepho commemoratis , atque ad ejus vitæ finem spectantibus , tanta nativitatæ Christi vicinia conciliari possit? Erunt enim , qui spatium illud temporis justo angustius censent , quam ut Herodis ultima intra illud disponi possint. Sanè diuturnior fuit Regis morbus , quocum luctabatur , videturque tamen , quando cum Magis agebat plenâ adhuc fructus sanitate , quippe qui Magis spondebat (modo omnibus accurate inquilitis ad se redeant , atque inventum regem denuncient) *se quoque ad puerulum adorandum eum in lectum profecturum* ; quæ non videntur esse hominis in lecto decumbentis , sed benè sani , sufficientique valetudine gaudentis. Verum , illa conclusio penes nos non procedit : quia descriptionem morbi Herodis (quæ apud *Josephum* est) accurate inspicientes , observavimus morbum ejus in initio lentum fuisse ; qui cum non ita lecto affigebat , quin potuerit è loco in locum proficisci , & legatos audire : neque symptomata quotidie æque gravia fuerunt , ut non nunquam magnam recuperandæ salutis spem conceperit. Proin *Magos* ad se vocare , & lecto non affixus cum iis transigere potuit , nec non aditum quoque ad civitatem Davidis (non longè inde remotam) spondere , qui ex *Hierichunte ad thermas Callirrhoes* se vehi passus est , cum multo propiùs à morte aberat.

§. 2.

§. 2. Verum, ut ratio temporis evidentius constet, nos anni rationem, & quæ de Herode dicuntur, in ordinem redacta conferamus inter se, quo benignus lector facilius animadvertat, quam commode omnia fluant. *Anniratio* mihi non prætermittenda videtur, qui cum ex nostrâ hypothese sit annus Jul. XLII, utilissime spectabitur in collatione cum anno Judaico concurrente. Fuit annus ille æræ Jul. XLII annus periodæ Julianæ 4710, cujus cyclus \odot erat 6. Lunæ 17. Lit. Dom. G. atque Romanis notus consulatu *C. Calvini Sabini & L. Passieni Rufi*, urbis scilicet cond. 749 aut 750. pro differentiâ paliliorum Catonis & Varronis. Hoc anno à xxiv Augusti incepit annus æræ *Nabon. 745.* à iv Non. Septembr. æræ *Actiæ* seu Asiæ receptæ 28. Verum, quoniam res Judæorum evidentius cum formâ anni Judaici componuntur, sciendum *annum Judaicum* sacrum, à mense *Nisan* initium sumentem, atque cum anno Jul. XLII concurrentem, hanc connexionem cum anno Juliano agnoscere.

Typus anni Judaici, cum anno Jul. XLII concurrentis, hic esto.

Nisan	- - - -	28 Martii.
Ijar	- - - -	26 April.
Sivan	- - - -	26 Maji.
Tamus	- - - -	24 Junii.
Ab	- - - -	24 Julii.
Elul	- - - -	22 Augusti.
Tisri	- - - -	21 Septembris.
Marchesvan	- - - -	20 Octobris.
Cisleu	- - - -	19 Novembris.
Teber	- - - -	18 Decembris.
Sebath	- - - -	17 Januarii.
Adar	- - - -	15 Februarii.

In hoc anno duos assumimus terminos, ex scriptoribus Judaicis eruendos: primus est defectus lunaris, qui notandus inter quartum & quintum Septembris, seu inter XIV & XV mensis *Elul*: qui character ex Josepho eruitur. Alter est mortis Herodis, notatæ ab autore libri *Taamith* ad diem VII mensis Cisleu, respondentem in anno XLII Juliano XXV Novembris: qui termini differentiam faciunt mensium duorum cum diebus octodecim. Inter diem enim istius anni à calendis Januariis 247 b & 248 c & diem 329. G. comprehenduntur dies 81 à 82. quibus ea ferè includimus, quæ ad ultima vitæ Herodis spectant.

§. 3. Morbi *Herodis* (qui Regi fuit lethalis) initium ferè ad initia mensis *Elul* collocandum puto; nam vix fama correpti à morbo Herodis ad vulgi aures delata fuerat, quin Tyranni senectutem expendentibus sibi sponderunt fata hominis instare, neque cum ad pristinam sanitatem reversurum; unde juvenes quidam animos sumpserunt (primæ famæ doctoribus juveniles calores inflammantibus) Tyranni quædam facta damnandi, atque præprimis in aquilam auream, quam templo consecraverat, ut opus profanum, atque ex loco sancto auferendum, debauchandi; in quo tantum sibi indulserunt, ut Zelotæ huic operi manus injecerint, atque aquilam illam auream avellendo dejiciendoque destruxerint. Hæc circa morbi Herodis initium (ad primam ejus famam) cum fierent, rei in flagranti delicto capiuntur, atque Hierichuntem in vinculis deportati, *Herodis* jussu confestim ad rigidissimum rapiuntur supplicium; temerarium hunc ausum vivicomburio lucre coacti. Hoc supplicium *Josephus* describens monet eadem nocte lunam deliquium passam fuisse: quæ eclipsis, diem Herodi emortualem proxime antecedens,

per calculum astronomicum invenitur inter quartum & quintum Septembris anni Jul. XLII : horâ noctis fere decimâ ; Feriâ tertiâ : ut dies sumpti supplicii fuerit IV Septembris , qui erat XIV mensis *Elul* , Feriâ secundâ. Eodem tempore *Matthiæ* Pontifici sacerdotium ademit ; quasi ab hoc consilio non alieno , eique *Joazarum* , uxoris suæ fratrem , successorem dedit *Herodes*.

§. 4. *Mensis* sequens (anni naturalis prius , *Tisri* appellatus) cum à multis magnisque solennitatibus esset præclarus , videtur *Herodem* denuo ex *Hierichunte* (quam ad supplicium seditiosis inferendum adierat) in civitatem sanctam revocasse ; præsertim cum è re suâ esse conseret , genti motibus addictæ , atque inter festiva gaudia sæpe nova molienti , fere interesse , & è propinquo , quid ageretur , attendere. Hujus mensis die decimo expiationis sacra celebrabantur in templo , atque abhinc latissimum *Scenopegiæ* festum , cum die lætitiæ legis , qui festiva claudebat gaudia XXI mensis.

§. 5. Mense *Marchesvan* , cum XX die mensis *Octobris* (293 : à cal. Jan. F.) ineunte (cujus calendæ in Sabbatum incidebant) *Herodes* adhuc Hierosolymis detentus , mirum in modum ex famâ nati Christi turbatur , atque tota Hierosolymorum civitas cum ipso ; quoniam ex nostrâ sententiâ , eâ nocte nascitur *Dominus* , quæ inter primum & secundum diem mensis *Judaici* (20 & 21 *Octobris* respondentis) interque Sabbatum & primam feriam intercessit : quâ & *angelus pastoribus* , gregem custodientibus , novum hoc nati Christi evangelium notificavit , toto canentium angelorum exercitu illi applaudente , atque pastores in fide confirmante. Elapsâ felici illâ nocte , cum primus *Septimanæ* , secundus autem mensis *Marchesvan* illuxit

dies, ponamus *Bethlehemi* pastores, *Hierosolymis* autem Magos jam natum Judæorum Regem quærivisse: pastores quidem statim eum invenisse, atque rem ipsam abhinc cum oppiduli civibus & extraneis ad nominum professionem illic commorantibus communicasse. *Magos* vero frustra in locum nati infantis inquirentes ab *Herode* fuisse accersitos, atque ab eodem de loco ex prophetiâ edocto *Bethlehemum* missos, ut re exquisitâ *Herodi* ocyus quid invenerint indicent. Pone jam die mensis tertio, nati Christi secundo, civitatem sanctam egressos, atque oppidulum *Davidis* ingressos hos *Magos*, ibi sub oblatione munerum puerulum adorasse, reliquumque diem illic transegisse, & res omnis erit in tuto. Hic cunctantes, inque rei stupendæ contemplatione hærentes, *Bethlehemi* pernoctant, ac simul in somno momentur ad *Herodem* non redire, verum per aliam viam domum repetere: moneturque eâdem nocte *Josephus* infantem cum matre fugam capescendo in *Ægyptum* portare, atque *Herodis* iracundiæ eripere. Tertio nati Christi & Septimanæ die orto (qui mensis erat *quartus*) ardentibus Regis præcordiis, cum *Magos* non observaret, seque ab iis delusum sentiret, militibus præcipit, ut armatâ manu ditionem *Ephratæ* unâ cum *Bethlehemo* invadant, atque maximâ cum festinatione omnes infantes à bimatu & infra occidant; spe fretus inter occisos se quoque comprehensurum quæsitum illum à Magis Regem Judæorum. Interea Tyrannus *Hierosolymas* deserens iterum *Hierichontem* descendit. Hinc Regi (ut verbis *Josephi* utar) morbus factus gravior, qui pœnam impietatis dedit exigente nomine: & tametsi gravius affligeretur, quam ut videretur posse morbo perferendo sufficere: tamen evasurum se sperabat, accersendis Medicis intentus, & medicamentis conquirendis undique.

§. 6. Medio mensis *Marchesuan* elapso, cum frustra laborare medicos observaret, ad thermas Callirrhoes se advehi curavit; verum statim sentiens earum usum potius corpori suo damnum inferre quam commodum, ocyus se Hierichuntem reduci passus est: ubi atra bile eum stimulante gentis magnates ad se vocari, & cum advenerat hippodromo includi jussit, primâ morte jaculis confodiendos ne ipse sinè luctu abiret. Interim singulis momentis mortem expectans, non nihil ex Legatorum suorum reditu ab Augusto recreabatur, literas Cæsaris tradentium, ex quibus sibi potestatem à Cæsare concessam intellexit statuendi in Antipatrum, quod vellet. Hunc legatorum reditum confero in diem *Marchesuan* ultimum, in feriam primam incidentem.

§. 7. *Mense Cisleu*, ipsis calendis, feriâ secundâ, tanto cum impetu post levem illam recreationem redeunt dolores & cruciatus, ut se ipsum cultro ferire, sibi que vitæ filum abrumpere moliretur Rex, ex desperatione jam furens, idque, nisi quis mature intercedens arreptum jam cultrum ei eripuisset, certo perfecisset: undè ploratus in ædibus obortus ansam rumori dedit, jam extinctum Regem, & Antipatro audaciam de laxandis vinculis transigendi cum custode. Hoc cum postero die, mensis secundo, diceretur Regi, irâ percitus caput verberavit, erectusque in cubitum parricidam filium Antipatrum confestim occidi jussit: quod quinque ante obitum Herodis diebus factum notat *Josephus*. Hunc supplicio affectum in *Hyrcanio* condi curavit, atque mutato testamento *Archelao* regnum, *Antipa* vero & *Philippo* suas legavit tetrarchias: atque septimo ejusdem mensis die, feriâ primâ, miseram evomuit animam: estque hic ille dies, cujus nocte sequente monitus est ab *Angelo Josephus* in somno,

mortuos esse, qui animam pueruli quærebant; atque proin festinandum, ut infantem in terram Israël re-
ducatur.

§. 8. Videant ergo æqui lectores nihil esse in *Josepho*, quod non cum nostra sententiâ conciliari queat; imò omnia tam exacte consentire cum temporis articulis jam à nobis subnotatis, ut ex ipsâ illâ convenientiâ potius maximopere suffulciatur.

§. 9. Dubitabit forte etiam quis adhuc, an differentia temporis XL dierum sufficiens contineat spatium, cui res Christi includi possint: negaturi forte, quod exilium Christi, in Ægypto peregrinantis, intra tam arctos temporis cancellos coarctari possit: cum sic cogamur intra dies XLI compingere natiuitatem Christi, à pastoribus manifestatam, Magorum adventum & discessum, Josephi fugam in Ægyptum, Mansionem in terrâ peregrinâ, & reditum in civitatem sanctam: nec antiquis visum tempori peregrinationis Christi in Ægypto infra biennium tribuendum esse, ut facit *Epiphanius* libr. 1. *Her* 20. Esse, qui cum *Hippolyto Thebano* triennium largiantur: imò *Landulfum* alioquin pro istâ peregrinatione septennium postulare. Verum horum authoritati jam ante *Macrobium* & *Eusebium* opposuimus, atque in quam se prosternant incommoda, indicavimus.

§. 10. Restat tantummodo nobis, ut temporis spatium, quod iusto angustius volunt, rebus peractis satis amplum fuisse demonstremus. Primò quæro expendamus, quantum temporis requirant ea, quæ de Magis narrantur, sc. eorum gesta Hierosolymis uno die absolvi potuerunt facile: vocati enim ab *Herode* intra paucas horas colloquium cum rege habitum absolvere potuerunt, eratque locus Synedrui proxime à Regis

aulâ

aulâ, quippe in australi templi atrio conditus, ubi rogatum fuit de loco, in quo nasci debebat. Christus, ut responsum inde relatum sit: quod etiam intra paucas horas fieri potuit. Ultra diem unum eorum profectiōni in Bethlehemum, atque adorationi pueri dare nefas est, cum iter non ultra duas horas postulare, & reliquum diel satis temporis rebus agendis reliquerit. Imò notandum, quod stellâ duce itinerantes, ejus indicio cum primo appulsu domum non solum solum agnoverint, verum etiam cum veneratione & munerum oblatione ingressi fuerint, dum stellam ducem cernebant supra domum, quæ infantem receperat, consistentem: sequenti nocte monentur de reditu per aliam viam capescendo, quod primo mane etiam observant. Vide igitur, ut Magorum historia ab eorum ingressu in urbem sanctam non nisi ad tertium se porrigat diem; cumque dies reditus eorum cōincidat cum die fugæ Christi (dum censemus eâdem nocte & *Magos* & *Josephum* monitos, ut se ab *Herodis* insidiis caveant) termini isti concurrant necesse est: verum cum ante etiam probaverimus faciem temporis quoquē postulare, ut credamus *Magos* primo die nati Christi in locum nativitatis ejus inquisivisse: sequitur satis evidenter *Josephum* tertio à nativitate die (quo & *Magi* Bethlehemum deseruerunt) primo mane ex eodem oppidulo clam egressum fuisse, atque festinanter *Ægyptum* versus iter suum promovisse.

§. II. Fugæ tempus quod attinet; nihil notius, quam fugientes intra quatrimum, atque adeo ante proximè sequens Sabbathum, eo usque potuisse penetrare in *Ægyptum*, ut cenferi potuerint divino satisfecisse mandato: cumque etiam *Judæi* per totam *Ægyptum* ferè dispersi, Synagogas haberent, in quâcunque ferè civitate poterant tuto proximum Sabbathum quiescen-

do impendere cultui, studiisque sacris, atque die sequenti (qui à nativitate erat *oſtavus*) vacare etiam circumſiſioni infantis, quam cum nominis impositione recepiſſe *Jefum* die octavo juxta legis præſcriptum teſtatur *Lucas*. Quod ſi quis dubitet de rei poſſibilitate, is mecum perpendat viam per *Hebroniem* in *Beërzebam* à Geographis cenſeri χ ι ι leucarum, quam fugientes jumentorum ope facile intra unum diem abſolvunt: fuitque *Beërzebu* in ultimis Judææ confiniis ſira urbs. Inde perrexerint *Raphiam* ſecundo die, atque tertio *Rhinocoruram*, quæ juxta Antonini itinerarium 22 MP. ſeu ſeptem leucas à *Raphiâ* diſtabat: fuitque illa urbs ditionis *Ægyptiacæ*, ubi manere licuiſſet; aut ſi altius penetrandum in *Ægyptum* putes, reſtabat quartus fugæ dies, qui ſeptimane & nati *Chriſti* erat ſextus, qui- que eos *Oſtracenam* ducere poterat, civitatem 26. MP. ſeu novem leucas à *Rhinocorurâ* remotam; ubi Sabbathum, diemque ſequentem circumſiſionis (& ſi quid ratio puerperæ atque infantis ulterius poſtularet) tuto ſatis tranſigere poterant. Si quis urgeat traditiones velle, quod *Heliopolin* uſque perrexerint. Iſte reſponſum referat 1. Traditiones hic valdè incertas jaſtari. *Hippolytus Thebanus* fateor exilii locum dixit *Heliopolin*. *Sozomenus* tamen *Hermopolin* Thèbaidis oppidum. *Burchardus* aſſignat *Matharæam* inter *Memphin* & *Heliopolin* ſitam, nec deſunt qui *Memphin* præeligant. Nulla ergo traditionum eſt authoritas, dum tantopere inter ſe diſſentiunt, neque tantæ antiquitatis ſunt earum teſtes, ut illis tuto credere liceat. 2. Potuerunt etiam Sabbatho poſtulante alicubi in viâ morari, atque ibi plures manere dies reſectionis gratiâ, potuerunt deinde iter reſumere, atque pederentim ulterius pergere in *Ægyptum*. Sic *Rhinocoruræ* aut *Oſtracene*, ſervaverint Sab-

Sabbatum, manserintque ibi ob circumcissionem aliquot dies: an propterea arcentur ab Heliopoli, aliave civitate, ubi maximè habitaverint? Per me licet, ut quam proximè iter suum promoverint in interiora Ægypti, modo agnoscamus à quo fines Judææ egressi fuerunt, non habuisse festinandi aut ulterius fugiendi causas. 3. Sufficiebat ad obsequium divino mandato debitum, si alicubi in Ægypto commorantes tutum invenirent puerulo umbraculum, etiamsi haud longè à Palestina confiniis talem locum occuparent: omnis Ægyptum adeundi ratio, atque scopus fuit, ut extra terminos imperii Herodis confidentes, ibi latitarent, ubi nulla Tyranno jurisdictio. Imò cum quilibet locus in Ægypto huic fini responderet satis, quid attrinet eos in locum provehere, ubi aulæ aut Principum habitaculis iterum forent propinquoires: latebras quærebant, non loca publica; undè oppida minus præclara scopo videntur potiora. 4. Nisi dicere velimus eos nullibi tenuisse in Ægypto fixum domicilium, sed potius pedetentim huc, illucve oberrasse, & majoris securitatis gratiâ perpetuo locum mutasse; ita intra integri mensis spatium *Heliopolim* aliaque oppida & vicus perlustrare potuerunt, & circulum faciendo in confiniis Ægypti tandem expectare, donec revocentur.

§. 12. Vidimus jam nativitatem Domini cum pastorum præconio, nec non Magorum adventum & recessum unâ cum fugientis Josephi primo in Ægyptum appulsu intra quinque aut sex dies absolvi potuisse: ut *septimo* mensis *Marchesvan* die potuerit *Ostracene* in Ægypto à fugæ laboribus & molestiis tuto quiescere: à quo die usque ad VII mensis sequentis *Cisleu* (quo Herodem mortuum vidimus) menssem integrum in Ægypto latitarunt. Neque video quo jure, aut titulo
viri

virī Docti plus temporis huic peregrinationi requirant. 1. Textus enim nullo verbo definit temporis istius quantitatem: monet tantummodo eos juxta præceptum angeli fugā in *Ægyptum* tendisse, eamque feliciter ingressos, ibi ad mortem Herodis usque mansisse. Quamdiu ibi hæserint? haud definitur. 2. Dei consilio & Hosaë vaticinio ab Evangelistâ allegato fit satis, si in *Ægypto* tuti, omnisque periculi expertes fuerint, atque ita Deus filium suum ex furentis Tyranni unguibus eripiendo, eo in loco factum tectum servaverit, qui à Prophetis ad id designatus fuerat. Hoc unicum nobis sufficit, quod historia Evangelica initium fugæ cum infanticidii molimine, & finem exilii cum morte Herodis componat. 3. Ratio exilii unica atque sola cum fuerit insidiarum *Herodis* evasio, cumque *Josepho* præscriptum fuerit ibi tantummodò remanere usque ad mortem *Herodis*: patebat cessante regis vitâ cessare exilii rationem. Jam verò nihil est, quod nos credere jubet vitam Tyranno à perpetrato isto infanticidii scelere diu fuisse prorogatam. Præsertim, si illa verba *Matth. 2: 13. & esto ibi, donec dixerō tibi*: concipiamus ut spem brevioris exilii facientia; atque indicationem oportunitatis redeundi spondentia. Scilicet norum erat *Josepho*, Tyrannum jam altâ senectute cum morbo luctari, lento quidem, sed ex omnium sententiâ lethali: quo supposito, non poterant ipsi longam expectare exilii moram, sed instantem hominis mortem respicere ut oberrationis istius finem. Quod eo magis expectabant, quia omnes homines credebant hominem impium ultricem experiri Dei manum, tot hominum innocuorum sanguinem ab ejus manibus repostulantem. 4. Mover me porrò, ut in unius mensis spatio acquiescam, ipsa Dei clementia ergà filium suum

ejusque parentes. Dicitur ratio *vocationem filii ex Ægypto* beneficii loco fuisse censendam, quæ quo prius fieret, eo majus collatum fuisse beneficium putemus oportet. *Ægyptus* hisce Dei amicis terra peregrinationis facta, illis erat molesta atque onerosa, quippe in quâ homines haud opulenti & ab omnibus vitæ commodis separati non sine majoribus impensis morari poterant: Sanè qui alieno uti cogebantur domicilio & suppellectili, quique peregrino in loco victui lucrando vix erant pares, non poterant non absumi & majoribus in omnia necessaria faciendis impensis depauperari summopere. Fuerint *Magorum* donaria satis ampla, oportune oblata, ut in præsentis exilio haberent, quo subsistant: non tamen in diuturniori peregrinatione necessario erant absorbenda: neque constat tanti fuisse, ut exindè divitias possedisse *Josephum* & *Mariam* censei debeant. Proin divinæ bonitati consentaneum erat, illud exilii tempus non prorogare, atque hostem tollendo amicos suos (homines quippe mundanâ opulentiam destitutos, atque honestè tamen alendos) quam primum ad sua revocare.

§. 13. Restat jam tandem, ut temporis intervallum expendamus, quod inter Herodis mortem atque puerperii sacra interponimus. Fuit Dei consilium filium suum natum secundâ vice glorificare, atque in piorum solatium ita patefacere, ut in spe confirmarentur, qui redemptionem spiritualem expectabant. Prima ejus glorificatio facta erat inter Davidis posteros *Bethlehemi* die nati infantis, primo quidem per testimonium pastorum, secundo vero per venerationem *Magorum*. Ast videri poterat iste natus rex per proximè sequentem in *Ægyptum* fugam, terris tantum ostentatus, sive cum aliis ferro extinctus, sive ob mundi ingratitude in cælum raptus


ptus: undè in solatium lugentium matrum (solatium alias negantium, eo quod *ille non extaret*) iterum erat manifestandus; jam verò satis erat per mensem integrum plorasse dubios animos. Deceverat quoque Deus illam filii sui glorificationem, novamque ab illâ occultatione manifestationem, cum sacris puerperii conjungere, quandò primogenitus ille filius erat Sacerdoti sistendus ad consecrationem: atque in eum finem prophetam virum, ac prophetissam fœminam excitare, & ad testimonium filio suo perhibendum in templum mittere. Hinc admiranda Dei providentia venit exosculanda, q̄ti diem Tyranni intra illos definitivè terminos, ut redeuntes commodè diem sacris puerperii in lege definitum servare possent, modo moras non necerent. Neque alia videtur ratio, cur *Angelus*, Josephum de reditu faciundo monens, eum haud aliter jussit maturare reditum, ac primo fugam festinandam præscripsit: scilicet ex nostrâ hypothese tempus instabat sacris impendendum, quod legitimè observare poterant, si reditum properarent. Huic intervallo concedimus iterum *quatrimum*, supponentes, quod admissâ licet aliquali peregrinatione in Ægypto, *diem* jam tum decumbentis Regis *emortualem* exspectantes in confiniis hæserint; unde facile intra quatrimum, urgente pietatis causâ, Hierosolymas appellere poterant. Pono enim die VIII mensis *Cisleu* primò mane illos reditum incepisse (xxvi Novembris, feria secundâ) atque xii *Cisleu* (seu ultimo Novembris feriâ sextâ) sacra fecisse, die à nato Domino xli currente, seu post quadraginta dies plenos proximè sequente. Ita omnia intra definitum dierum numerum commodissime absolvi potuerunt, quæ peracta dicuntur, quod nobis demonstrandum susceperamus.

§. 14. „ Qui à morte Herodis usque ad Christi re-
 „ ditum, integrum annum elapsum esse opinantur,
 „ quod facit *Baronius*, non assequuntur certe verbo-
 „ rum emphasin, *Matth.* 2 : 19-21. (ut bene urget,
 „ *Strauchius*, cujus verbis ex disp. cit. hic utimur)
 „ dicit enim ille τελευτήσαντος τῷ Ἡρώδῃ, ἰδὲ ἄγγελος κυ-
 „ ρίς κατ' ὄναρ φαίνεται τῷ Ἰωσήφ ἐν Αἴγυπτῳ, λέγων ἐγε-
 „ θεὶς παράλαβε τὸ παιδίον &c. Item ὁ ἐγεθεις παρέλαβε
 „ τὸ παιδίον &c. Et quamvis *Jacobus Saliarius*, qui
 „ in *Annal. Eccl. Tom. vi. A. M. 4055.* opinionem
 „ hanc cum *Baronio* communem habet, illud potissi-
 „ mum urgeat, quod *Josephus*, dum redire in Pala-
 „ stinam intendit, audierit. Ὅτι Ἀρχέλαος βασιλεύει
 „ ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας ἀντὶ Ἡρώδῃ τῷ πατρὸς αὐτῆ, *Matth.* 2 :
 „ 22. quod eò demum tempore dici potuisse *Salianus*
 „ persuasus est, quo *Archelaus*, post gravissimam Ju-
 „ daeorum seditionem, quam mortem parentis secutam
 „ legimus, & aliarum rerum difficillimam compositio-
 „ nem, Romæ comparens, nec non à Judæis multo-
 „ rum scelerum accusatus, *Ethnarcha* tandem ab *Au-*
 „ gusto constitutus est. Quæ omnia, *Saliano* iudice,
 „ multum omninò tempus exegerunt, si animum quis
 „ referat ad infinitas cunctationes & moras, quibus li-
 „ tes, magni præsertim momenti, trahuntur in curiis;
 „ Objectio tamen hæc faciliè ex eo solvitur, quod *Ar-*
 „ *chelaus* Regium axioma statim post *Herodis* mortem
 „ sibi vindicaverit, à Patre nimirum in ultimi testamen-
 „ ti Codicillis *Rex* scriptus, & à cohortibus eò nomi-
 „ ne salutarus, uti prolixissimè *Josephus* exponit. Ni-
 „ si enim de *Archelai* conatibus, & *Parasitorum* quo-
 „ rundam elogio, τὸ βασιλεύειν, cujus *Matthæus* mc-
 „ minit, explicetur, difficilè erit, verba illa *D. Euan-*
 „ *gelistæ* explicare, & ingens ex iidem obortum du-
 „ „ bium

„ bium solvere ; Nunquam enim Romæ Archelaus
 „ Rex dictus , nec usurpavit eum titulum , postquam
 „ ab Octavio non nisi hanc grâtiâ obtinuit , ut Eth-
 „ narcha diceretur , axiomate Regiò ei promissò , *ἐι-*
 „ *περ τὴν εἰς αὐτὴν ἀρετὴν προσέφερετο* , *Josephus* lib. xvi.
 „ Antiqu. c. 10. 11. 12. Vides , quod βασιλεύειν ,
 „ Archelao adscriptum , è testamento Herodis , ne-
 „ quaquam verò ex Augusti decreto explicandum sit.
 „ Invertimus ergò argumentum à *Saliano* usurpatum.
 „ Quo tempore Archelaus Rex dicebatur , eo Christus
 „ ex Ægypto rediit ; atqui statim post Herodis mortem
 „ ex apertis testamenti ejus tabulis , priusquam consta-
 „ bat de Augusti dissensu , Archelaum Regem dixe-
 „ runt subditi : à quo titulo postquam decretum Cæ-
 „ saris innotuit , Judæos abstinuisse certum est. Ergò
 „ statim post Herodis mortem Josephus cum Salvatore
 „ nostro & matre ejusdem in Palæstinam rediit.

CAPUT V.

*Epocha nati Christi. ad annum Jul. XLII. d. Octobr.
XXI. Fer. 1. conciliatur cum Luc. 3: 1. & 23.*

§. I.  X iis, quæ ad primam hujus dissertationis partem cap. 3. discussimus, nos solide evicisse autumamus, annum Tiberii xv, in quem principium prædicationis euangelii cum principio ministerii Johannis confert *Lucas* Evangelista (*Luc. 3: 1.*) fuisse annum xv à morte Augusti: quem è vivis decessisse *duobus sextis coff. xiv Kal. Sept.* ex *Suetonio* adstruximus. Hunc annum *Fasti Consulares* jubent componendum cum anno U. c. 767. Per. Jul. 4727. ær. Jul. 59. Cyclo Θ 23. Lunæ 15. L. Dom. G. Neque dubitandum, quin æra Tiberii incipiat ubi Augusti desinit. *Tacitus* enim *Annal. libr. 1.* affirmat, quod simul excessisse Augustum, & rerum potiri Neronem (qui idem Tiberius) fama eadem tulerit. Hinc porro initia imperii Tiberiani ad eorundem consulum præfecturam refert. *Sextus Pompejus* (inquit eodem in libro) & *Sextus Apulejus coff. primi* in verba Tiberii *Cæsaris* juravere, apudque eos *Sejus Strabo* & *C. Turrianus*, ille prætoriarum cohortium præfectus, hic annonæ: mox senatus, milesque & populus: nam Tiberius cuncta per consules incipiebat. Ostendimus quoque ex *Ptolomæo* & nummis Orientis annum Tiberii primum componi cum anno Nabonassaris 762. æræ Aethiæ seu Asiæ receptæ 45. Imò cum his anni formis proximè consentire. Quod si indè numerare pergamus, donec ad annum xv Tiberii perveniamus, erit ille annus,

nus, in quem inquirimus, U. c. 781. quo consules fuerunt *Appius Junius Silanus*, & *P. Silius Nerva*. ann. per. Jul. 4741. ær. Jul. 73. vulg. seu Dionysianæ 28. Ita tamen, ut præcise loquendo annus Tiberii xv currens initium demum acceperit ab anni istius die qui dicitur xiiii Kal. Septemb. seu xx Augusti. Quare anni *Tiberii* longè convenientiùs componuntur cum annis Nabonassaris, Actiacis, aut Judaicis, qui eos proximè commensurant: ad quem modulum annus Tiberii xv concurrat cum anno Nabonassaris 776: cujus primus mensis *Thoth* incepit ab Augusti die xvi, cum anno vero Actiacø, seu Asiæ receptæ 59.

§. 2. Utile quoque erit annum istum æræ Julianæ 73 conferre, cum anno Judaico, huic parallelo, cujus typus hic sequens esto.

<i>Nisan</i>	incept	15 Martii.
<i>Ijar</i>		13 Aprilis.
<i>Sivan</i>		13 Maji.
<i>Thammus</i>		11 Junii
<i>Ab</i>		11 Julii.
<i>Elul</i>		9 Augusti.
<i>Tisri</i>		8 Septembris.
<i>Marchesvan</i>		7 Octobris.
<i>Cisleu</i>		6 Novembris.
<i>Tebeth</i>		6 Decembris.
<i>Sebath</i>		4 Januarii.
<i>Adar</i>		3 Februarii.

Videas ergo natalem imperii Tiberiani diem hoc anno xv recurrere ad diem xii mensis *Elul*, correspondens xx Augusti, & v mensis Ægypt. *Toth*.

§. 3. Cum autem nostra sententia exigat, ut Christus natus sit anno æræ Jul. xlii. Asiæ receptæ xxviii die 21 Octobris, dicendum sanè Dominum nostrum anno

anno Jul. LXXII. Asiae receptæ LVII die 21 Octobris implevisse annum ætatis trigessimum, atque ab eo tempore fuisse virum triginta annorum, seu quod idem est egisse annum trigessimum primum: atque si progrediamur, eundem anno Jul. LXXIII. Asiae receptæ Lix, qui *Tiberii* (ut diximus) est quintus decimus, die 21 Octobris implevisse annum ætatis trigessimum primum, ut abhinc dici debuerit vir unius supra triginta anni, agens annum suum trigessimum secundum. Verum hoc cum dictis *Lucæ* cap. 3: 23. conciliari non posse obijcient nobis viri Docti, qui annum *Tiberii* xv cum anno Christi trigesimo componit: juxta nostrum calculum serè componendum cum anno Christi trigesimo secundo. Hanc difficultatem ut tollamus, ex iis, quæ in primâ parte cap. 3. disputavimus, in memoriam revocemus. 1. Dubium de annis 30 Christi, an currentibus, num verò completis? ex textu *Lucæ* definiri non posse: patitur enim phrasis, ut annos completos intelligamus: atque tum potius dicendum esset, annum xv *Tiberii* cum anno Christi trigesimo primo currente componi ab *Euangelistâ*, est enim vir triginta annorum, qui trigessimum annum complevit, quamdiu trigessimus primus currit, atque nondum impletus concipitur. Sic *B. Ignatius* *Lucæ* textum intellexit, dicens Christum τρεῖς δεκάδας ἐτῶν πολιτευσάμενον ὑπὸ τῷ Ἰωάννῃ βαπτισθῆναι: qui tres annorum decades ante Christi Baptismum elapsas & completas statuit, priusquam munere suo fungi cœpit; hoc totum tempus vitæ Christi privatæ tribuens.

2. Annum *Tiberii* xv. latè sumptum, nota accipi posse pro eo anno, in quo decimum quintum incepit *Tiberius*; qui est ær. Jul. LXXIII. vulg. xxviii. Atque ita supponi potest, *Johannem Baptistam* hoc anno ad munus vocatum fuisse: mense *Nisan*, *Jesum* vero Baptismum

mum ab eo recepisse *menſe Tiſri*. Cumque etiam in priori parte obſervaverimus nec illud ex Lucæ textu defini-ri poſſe : ſane non contradicit ſententia noſtra dictis *Lucæ*, quæ ſtatuit Jeſum anno Jul. LXXIII ær. vulg. XXVIII à XXI Octobris anni præcedentis, uſque ad XXI Octobris hujus anni currentis, egiſſe annum trigefimum primum : atque facile admittere poteſt *Jeſum* hoc anno ante menſem *Octobrim* à Johanne baptizatum fuiſſe. Saltem nemo apodicticè demonſtrare poterit *Jeſum* poſt menſis Octobris diem vigefimum primum anni æræ vulg. XXVIII. à Johanne fuiſſe baptizatum. 3. Ne ſententia noſtra Lucæ dictis ſit contraria, ſufficit, ſi *Chriſtus* ante diem XXI Octobris anni ær. Jul. LXXIII. ær. vulg. XXVIII ponatur à Johanne baptizatus, atque nihil ſit, quod id prohibeat, in dictis Lucæ. Jam vero in noſtrâ ſententiâ, etiamſi annus xv Tiberii numeretur à xx Auguſti, ſatis relinquitur ſpatii, ut Johannes potuerit dici eo currente vocatus, & Chriſtus ſimul baptizatus ante XXI Octobris; intercedit enim duorum menſium ſpatium; quo ſaltem utrunque comprehendere potuit. Quid ſi concipiamus juxta formam anni Judæici Johannem vocatum munuſque ſuum auſpicatum fuiſſe in fine menſis Elul, aut principio Tiſri, quando anni decimi quinti Tiberii menſis primus currebat: nonne hoc cum dictis Lucæ *Luc 3:1.* conſentiret apprimè? Quid ſi concipiamus quoque Chriſtum eodem Menſe *Tiſri*, in diebus lætitiæ & feſtivitatis tabernaculorum baptiſmo fuiſſe initiatum: nonne ſi tunc inceperit, dicendus eſſet triginta annorum vir? quamdiu trigefimum primum currentem, imo ad finem properantem, nondum impleverat. Ego ſane non video eſſe hic quicquam, quod hæreat; aut cum dictis Lucæ non accuratiſſimè conſentiat. Pone Lucam hoc dicere vo-

בר שנים תלתין quemadmodum filius triginta annorum : ut comparatio ætatis Christi fiat cum ætate viri triginta annorum , quam attigerat cum munus suum auspicaretur. Ratio comparationis tunc erit , ut Christus respiciatur tanquam maturus ad gravissima munia , quæ cum ætate prudentiam postulant , obeunda : erat enim illa ætas virilis , constans , gravis , & muneri capessundo apta : commode igitur proponitur in ordine *tricenarium* cum susciperet prophetæ munus , ne quis suspicetur eum ex juvenili fervore temerario ausu munus istud involasse : sed ex ætatis maturitate potius colligamus maxima in ipso continentia argumenta spectanda esse , quando videas eum in obscuro latitasse , nec in publicum prodisse , usque dum ætatem attigerat , quæ ad munia publica matura censetur. Sic in lege *Sacerdotes* ad munus publicum non ante annum trigésimum adimpletum admittebantur Num. 4: 3. Hæc ætate *Josephus* præfecturæ *Aegypti* , & *David* regno admoti sunt , uterque typus Christi : nec non *Ezechiel* ad munus propheticum vocatus. Vide Gen. 41: 46. 2 Sam. 5: 4. *Ezech.* 1: 1. Vocabatur illa ætas in politicis *legitima*. Sic *Theophilus* I. inst. tit. de libert. §. 4. ἐνομος ηλικία ἢ ὑπὲρ τῶν ἑνιαυτῶν. *Legitima ætas est , quæ trigésimum annum excedit.* *Ulpianus* in fragm. Tit. I. dicit legem *Ulpianam* dictasse , ut *minorem triginta annorum servum manumittere non liceret.* Quid obstat quæso , ut cum *Syro* non cum in sensum dicta *Lucæ* accipiamus , quasi dixerit. *Ille ipse* , qui ita in baptismo *Johannis* fuit glorificatus , erat *Jesus* , non juvenis effrenis , sed cum viro *triginta annorum comparandus* , quando incipiebat ministerium suum aggredi , existens *Adami* & *Dei filius.* Elliptica igitur est phrasis ἐτῶν τριᾶκόντα , supplenda voce ἀνὴρ aut εἶδος. 3. Notandum quoque vo-

culam *ὡσει* etiam componi posse cum verbo *ἀρχόμενος*; in quâ vocum constructione locus vertendus esset, quasi *incipiens*, quod etiam *Setho Calvisio* in mentem venit: quâ versione admissâ sensus erit baptismi susceptionem retulisse speciem susceptionis muneris prophetici, quod Christus tunc videbatur adire, cum se baptizandum sisteret: fiebat sanè sub baptismo Christi ejus quasi in munus Doctoris inauguratio, quando per spiritus in eum descendens, addito divino oraculo, à Deo populo commendatum fuit ut dilectus ejus filius, ac proin ab omnibus audiendus. Huc respiciunt dicta *Act. 1: 22.* ubi *ἀρχόμενος* *ἤνθε* dicitur *ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου*: concipiturque ergo susceptio baptismi ejus, quasi exordium & principium auspiciati muneris. Quamcunque harum expositionum suscipias, sensum invenies voculæ *ὡσει*, nostram sententiam minimè subvertentem; sed potius confirmantem: ut nullo indicio hic doceatur quousque annus ille trigessimus primus aut à suo principio recesserit, aut ad suum terminum accesserit.

§. 5. Hic subsistere potuissim, contentus *Luce locum* ita exposuisse, ut sententiæ nostræ non contradicatur, nec eam ullo modo infringat. Verum, re diligentius perpensâ juvat hunc locum adducere potius ad nostram sententiam amplius confirmandam. Ostensum dedimus cap. 3. part. 1. solo isto loco *Luce* controversiam de anno Christi natali definiri non posse. At nunc si componatur hoc testimonium cum demonstratione anni, mensis, & diei mortis Herodis; ausim dicere, quod tales nobis dentur per utramque positionem termini, qui satis sunt ad eam controversiam quam proximè determinandam: nam 1. per demonstratum annum, & in anno diem mensis, quo *mortuus est Herodes*, omnes illæ sententiæ redarguuntur, qui tempus, Christo

Christo natale assignant post felicem illum diem, quò ecclesiam à Tyranno liberavit Deus. Proin, qui natalem Christi diem post emortualem Herodis (qui fuit dies 25 Novembris anni Jul. XLII) collocant, omnes de ponte dejiciuntur. 2. Per hunc autem Lucæ characterem, *annum trigessimum primum Christi cum xv Tiberii* componentem, omnes illi quoque refutantur, qui Jesum ante xx Augusti diem anni Jul. XLII natum conjecerant: qui enim natalem Christi ad anteriora retrahunt, omnes efficiunt *Jesum* anno Tiberii xv plusquam triginta annorum fuisse. Nec patitur quidem hic character, ut natus dicatur anno *Jul. XLI*, quin dicere cogantur istius sententiæ patroni Jesum anno xv Tiberii egisse annum trigessimum secundum; quoque magis in anteriora retrocedas, ut exempli gratiâ, ad annum *XL* aut *XXXIX*, eo magis recedes à termino Lucæ, atque urgeberis ad annum Tiberii xv componendum non cum *XXXI* Christi currente, sed cum *XXXIV*, vel *XXXV*. Imo hic character Lucæ ne quidem patitur, si rigidè descriptionem temporis sumamus, ut *Jesús* natus censeatur ante calendas anni Nabonallaris 745. aut Asiæ receptæ 28, seu quod idem est, ante anni Jul. XLII diem xx Augusti, ut attendenti satis constat. Relinquitur igitur nativitati Christi tantummodo illud *intervallum*, quod intra duos illos definitos terminos intercedit; nempe inter anni Jul. XLII diem Augusti 20 & Novembris 25, trium tantum mensium spatium complectens. Hoc *interstitium*, quoad quantitatem trimestre continens, quoad temporis qualitatem anni tempestatem referens, ad *autumnium* spectat.

§. 6. Quod si adhuc altiùs ex collatione duorum istorum characterum in temporis restrictionem penetrare lubet, pensitandum, quænam intra hujus trimestris

spatium sint collocanda; huic enim non solum dies Christi natalis, sed quicquid etiam ab eo usque ad finem exilii Ægyptiaci accidit, includi debet, qui cum die emortali Herodis in eundem diem incidit: sicut & pars iusta ejusdem trimestris diei Christi natali præmitti debet, ut ante trigessimum primum Christi annum adimpletum dici posset anno xv. Tiberii baptizatus. Hæc sanè nemo commodè disponere poterit, nisi qui diem purificationis brevi post reditum ex Ægypto observatum nobiscum statuatur. Ita tandem stabili veritas perstat cothurno, æternumque stabit: ut ista rerum collatio jam vim habeat tertii pro sententiâ nostrâ argumenti. Cui hoc *intervallum temporis* justo videtur angustius (licet præter causam) necesse est, ut illam intercapedinem dilaret, seu baptismum Christi ad posteriora rejiciat tempora, seu vocationem Johannis & natalitia Christi ad anteriora retrotrahat. Si priùs velis, efficies *Jesum* post fata Herodis natum, quod est contra euangelium; sin posterius, vide ne effeceris *Johannem* ante xv. Tiberii annum ad muneris exercitium vocatus fuerit, quod foret contra assertionem Lucae. Manet proin, intra xx Augusti & xxv. Novembris anni LXXIII Jul. primò vocatum fuisse Baptistam, haud diu post baptizatum Jesum, post aliquot elapsos dies rediisse diem mnemonicum nati Christi, & intra quadraginta dies indè numerandos secutum fuisse diem festivæ satis lætitiæ, ex memoriâ mortis Herodis Ascalonitæ, hostis pictatis & Christi, celebrandæ.

CAPUT VI.

Epocha nati Christi ad annum Jul. XLII Olf. XXI F.
 1. conciliatur cum calculo Ephemeriarum.

§. 1.



Uti cyclum hieraticum adhibuerunt, ad tempestatem nati Christi inveniondam, hujus calculo non multum effecerunt: atque etiam ad priorem dissertationis nostræ partem ostendimus, quanti sint in hoc invenienda verum tempus nati Christi medio defectus. Ast hujus loci est, ut ostendamus etiam illum calculum quam facillime cum nostrâ sententiâ conciliari posse. In quem finem id nobis agendum est, ut cycli hieratici connexionem cum anno Juliano manifestemus. Nos, ob mota jam ante dubia adversus illustris Scaligeri connexionem (quâ ordinem hieraticum denuo ad diem lustrati à Juda Macchabæo templi ab ovo incepisse credi postulat) ad aliam connexionem computum nostrum convertimus; quam invenimus in anno *Æ. vulg.* 70. Jul. 115. ad diem mensis Loi decimum, seu nonum diem mensis Judaici *Ab*, quo, ministrante primâ classe, quæ erat *roû Fojarib*, ignis in templum coniectus totum dicitur concremasse sanctuarium. Vide nexum, quem didicimus ex *Josephi* de bello Jud. libr. 6: 26. & ex libro *Taanith* ad diem nonum mensis *Ab*: atque confer de hac re *Ligt-footium* in oper. tom. 2. pag. 139. *Cunæum* de Repl. Jud. libr. 2: 15. & *Cl. Mejerum* in suis commentariis ad librum *Taanith*. Quod nobis porrò agendum est huc spectat, ut in anno Jul. 41. inveniamus eundem cycli nexum:

nexum : scilicet Novilunium mensis *Ab* incidit anno *Æ.* vulg. 70 in diem 26 Julii , ut neomenia ejus fuerit celebrata die 27 Julii Lit. c. seu Fer. vi. proin nonus ejusdem mensis crit Augusti quartus, ipso illo Sabbatho, quo classis Jojarib ad ministerium fuerat ingressus. Jam inter annum Jul. 41 & 115 (qui est *Æ. V. 70*) à 1v Augusti prioris ad 1v Augusti posterioris comprehenduntur anni 74, quorum octodecim fuerunt intercalares : hi autem anni constant diebus 27028, in quibus (per 168 divis) invenies cyclos hieraticos 160, una cum diebus superfluis 148. Sequitur hinc die 1v Augusti in anno Jul. 41 cyclum hieraticum pervenisse ad diem 21 (& antequam absolvarur, per dies 148 currere debuisse) unde si numeres ad diem 50, incidet in primum ephemeræ octavæ Classis, qui erit secundus Septembris G. Fer. vii seu Sabbathum : itaque die ejusdem mensis 10. Fer. i. redierit à ministerio Zacharias ad sua, atque conceperit Elizabeth. Hoc anno itaque incepit Classis *Abia 2 Septembris* (qui concurret cum 29 mensis *Ab*) atque ministravit usque ad quintum mensis *Elul* : reditus vero incidit in ejusdem mensis septimum diem ; unde si numeres menses novem, ut venias ad tempus nati Johannis, incidet in mensem *Sivan*, ejusque initia, seu diem à septimo parum remotum ; impleverat enim Elisabeth mensem à conceptione nonum die vii mensis *Sivan* in anno Juliano 42. ipsis calendis *Junii*.

§. 2. In hoc calculo suppono *conceptionem Johannis Baptistæ* factam, à quo Zacharias, adimpletâ suâ ephemerâ, domum redierat : indubium enim mihi est virum pium, à quo ei spes prolis facta erat divinitus, ac quam primum id honestas pateretur, quæsvillè semen Dei : cum de naturâ pietatis sit Deo præcipienti promptum

ptum præstare obsequium : præsertim id fiet promptius , si quando res à Deo commendata boni alicujus specialis spem concitet. Conjugati instinctu quodam naturali semen videre desiderant , præprimis steriles & orbi. Saltem hic noster calidis sæpè precibus & votis legitimum thori fructum à Deo flagitaverat , undè *Deum ejus exaudivisse orationem* dixerat Angelus , *Luc. 1: 13.* Quod tantopere erat in votis (cum nunc ejus spes divinitus facta esset , & quidem *seminis Dei* , quod Christi , dudum exspectati , prodromum ageret) nonne ocyus quæreret vir optimus ? Idque eo magis , quia incredulitatis poenâ modo latâ fidem rei servo suo jam tum extorserat Deus , à quâ etiam liberari cupiebat ; vel saltem credere fas est , quod ejus interventu adactus fuerit ad illum fidei fructum quantocyus promovendum. Neque etiam ab alterâ parte dubitandum est , quin homo probus hæc juxta Dei promissionem & præceptum quærens , invenerit , quod eum in modum quærebat ; sicuti enim promissio Dei non potest esse frustra , ita dubium esse nequit , quin *Zacharias* ad primum actum consuetudinis cum uxore expertus fuerit concursum Dei ad probrosæ sterilitatis ablationem efficacem. Quibus politis , cum virum optimum unâ cum uxore in montanis Judæ habitasse dicatur ; atque ita in civitate *Hebron* suum habuisse domicilium credatur ; quæ ut ex Josuâ constat , civitas sacerdotalis fuit : cumque ea civitas à civitate sanctâ non ultra diatam abfuerit : sequitur conceptionem illam commodissime eâ nocte fieri potuisse , quæ proximè diem reditus consecuta fuit : die nempe cycli hieratici quinquagesimò octavo , seu *mensis Elul* anni *Jul. 41 die septimo*. Neque terminum illum esse prætergrediendum existimo ; nisi velimus aut Zachariam non promptum præstitisse

obsequium : aut Deum non ilico respondisse hominibus juxta ejus verbum quod promiserat piè quærentibus.

§. 3. Cognito jam tempore concepti, & præterpropter nati Johannis Baptistæ: indagandum nunc porro erit tempus conceptionis Domini nostri *Jesu Christi*. Lucam si denuo audiamus, utcunque etiam invenire licet differentiam temporis, inter utriusque conceptionem intercedentis: dicitur enim *Luc. 1: 26. Angelum Gabrielem sexto mense à Deo ad civitatem Galileæ, dictam Nazareth, fuisse missum, qui isthic loci de conceptione Christi jam futurâ Mariam monuit, additurque vers. 36. angelum Mariæ dixisse, hunc mensem fuisse Elizabethæ nepti ejus (quæ sterilis dicta fuerat) sextum.* Sicut itaque mensis *Elul* fuit imprægnationis primus, ita mensis *Sebeth* fuit à conceptione *sextus*. Verum, quantum istius mensis fuerit elapsum? non certo constat. Hoc saltem mihi probatu facile est, differentiæ istius temporis, quam indagamus, non dandum esse mensem integrum; quoniam Maria, per *tres integros menses* apud cognatam commorata, non tamen Johannem natum vidit; ut liquet ex inspectione vers. 56: oportet itaque ut huic mensi sexto aliquid temporis detrahamus: & ad minimum tantum, quantum inter *Mariæ* imprægnationem miraculosam ejusque in domum cognatæ ingressum, nec non inter *Mariæ* reditum & cognatæ partum intercessit. *Nazareth* à montanis Judæ ad minimum quinque diætas aberat, ut eundo & redeundo decem impensè sint dies: cui adde aliquid temporis etiam à concepto Christo ad iter susceptum dandum esse deliberationibus & præparationibus. Cumque regressus etiam aliquamdiu diem partus *Elizabethæ* anticipaverit; probabile mihi est admodum, diem visitationis angelicæ, proximum cum Christi conceptione

ceptione nexum habentem, initio sexti mensis esse alligandum. Adierit proin *Maria*, jam gravida ex spiritu sancto, cognatam suam, cum jam proximè à quinque mensium occultatione in publicum prodire inceperat *Elizabetha*, quod dicitur *Luc. 1: 24. 25.* Sanè textui *Lucæ* fiet satis. Hinc sequitur conceptionem Domini cum Mense *Sebath* (qui à mense *Elul* sextus est) componi debere: neque quicquam prohibere, quominus circa ejus initia conceperit *Maria* Dominum. Ita etiam *ill. Scaliger. A. conceptione Johannis, ad conceptionem Domini, menses sunt quinque absoluti* Μετὰ δὲ ταύτας ἡμέρας συνέλαβεν ἐλισάβετ ἡ γυνὴ αὐτῆς, καὶ περιέκρυβεν ἑαυτὴν μῆνας πέντε. *Quinque menses solidos à conceptu occultavit sese. Itaque sexto ineunte contigit ἀγγελισμὸς Μαρίας. Ἐν δὲ μηνὶ τῷ ἑκτῷ ἀπεσάλλη Ἄγγελος: sine ullis ambagibus ostendit sextum illum mensum inivisse à conceptu Johannis: & ita clare sequentibus confirmatur, ut locus non sit pertinaciæ. Καὶ οὗτος ὁ μὴν ἕκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλεσμένῃ σειρά. Sextus mensis à 1111 Augusti anni 4710 inivertit à 1111 Januarii anni 4711: & circiter illud tempus incidit ἀγγελισμὸς Μαρίας & delegatio Angeli Gabriel. Proinde natalē Domini incidit circiter Octobrem ineuntem, plus minus. Diem enim definire unius Dei est, non hominis. In hoc autem deferimus Scaligerum, quod natalem Christi ad annum per. Jul. 4711 ponat, quem nos ad annum anteriorem periodi Jul. 4710 invenimus: ut duos cyclos ejus calculum anticipemus. Dein, quod nexum cyclorum cum anno Juliano à anno & die ex-cidii templi retrò numerando repetiverim. Cæterum hoc assumimus; differentiam conceptionis utriusque statuendam solum quinque mensium solidorum, & Angeli eu-angelium cum principio sexti mensis esse componendum.*

§. 4. Progrediamur jam à tempore conceptionis Christi ad tempus nativitatis ejus, & facile patebit tempus à nobis definitum non abhorrere à calculo hieratico, quin cum eo possit redire in gratiam. Sit mensis *Sevath* primus, quo concepit *Christum* Maria: mensis *Marchesvan*, quo natum eum credimus, abhinc decimus est; ut tempus novem mensium completorum fuerit adimpletum circa ejus initium. Neque dicat aliquis nos tempus parturitionis hoc calculo novem definire mensibus lunaribus; quales sunt menses Judaici: cum id nobiscum faciant Medicorum plurimi, atque etiam experientia comprobet pro variâ muliercularum indole magnam quoque inveniri eâ in re varietatem: ut partus, octo menses excedens, atque curren- te nono accidens, pro partu plenariò habeatur. Scilicet in anno Jul. 41. diem conceptionis Johannis ponentes ad diem *decimum Septembris*, adjicimus XIV lunationes ad tempus nati Christi (quæ comprehendunt dies 413) atque ita ducimur ad diem 28 *Octobris* anni Jul. 42. unde conficimus mensem octavum fuisse adimpletum die 28 *Septembris*, atque mensem currentem nonum cum fuisse, qui inter 28 *Septembris*, & 28 *Octobris* in anno Jul. 42. intercedit: intra quod curriculum serius ocyus natalis Christi accidere potuit, quem nos cum 21 *Octobris* composuimus. Verum age, sumamus menses solares XIV, atque à *decimo Septembris* anni Jul. 41. eos numeremus usque ad *decimum Novembris* in anno Jul. 42. Hinc sequitur mensem nonum concepti Domini cum esse, qui inter *decimum Octobris*, & *decimum Novembris* intercipitur; ut proinde satis commode mense nono à conceptione natus dici potuerit, quem die *Octobris vigesimo primo* natum posuimus. Sin verò quis diem nati Christi ad

28 *Octobris*, Fer. 1. protrahere malit, per nos licet; erit enim unius septimanæ differentia, quæ spatium inter reditum ex Ægypto, & diem purificationis unâ amplificabit hebdomadâ, atque efficiet, ut *Josephus* vel ex ipso Ægypti meditullio adduci poterit, & in tempore Hierosolymas ad sacra puerperii celebranda appellere: diem enim ita præcise definire dico cum Scaligero, solius Dei esse. Ego tamen cum *Herodis* ante obitum gestis magis convenire putabam, si natalis Christi per unam hebdomadam promoveatur in anteriora, atque cum 21 *Octobris* F. 1. componatur.

Concludo itaque calculum ephemeriarum non modo sententiam nostram haudquaquam convellere, sed potius confirmare, atque ei multum ponderis adjicere; modo cum reliquis characteribus conferatur: nam, non posse nos aliam Abiæ ephemeriam admittere vel indè constat, quod *Ephemeria* posterior natalem Christi propelleret ad tempora, *Herodis* mortem sequentia, quod est contra indubiam hypothesin: adde enim cyculum 168 dierum, & ita promovebis diem nati Christi à 21 *Octobris* anni 42, ad diem *Aprilis septimum* in anno Jul. 43. Sin vero ephemeriam Abiæ anteriorem eligas, natalis Christi promovendus esset in anteriora dies 168, seu à 21 *Octobris* ad sextum *Maji* in anno Jul. 42. Quo admissò, Christus anno xv *Tiberii* baptizatus, fuisset non annorum triginta, sed unius ultra triginta: ut proindè intra terminos mansuri, aliam Abiæ ephemeriam præter hanc eligere nequeant, quæ nos cogit natalem Christi diem in mensem *Octobrem* anni Jul. 42 ultra medium vergentem, conferre: quod nobis erat demonstrandum.

CAPUT VII.

Epocha nati Christi ad annum Jul. XLII Octobr. XXI.
 Fer. 1. conciliatur cum antiquitate.

§. 1.



Uod nobis fortassis adhuc amolien-
 dum restat, erit accusatio novitatis:
 neque credibile multis videbitur, u-
 niversam antiquitatem adeo fuisse ve-
 ritatis ignaram, ut nullibi relicta sint
 ejus rudera aut minima vestigia: proin vel ob solam
 novitatem hanc nostram sententiam non esse admitten-
 dam judicabunt. Age igitur, & hunc campum ingre-
 diamur; ut etiam à tali nostram sententiam liberemus
 præjudicio, atque Patrum antiquissimorum legamus ve-
 stigia; ea collecturi, quæ cum quoad annum, tum
 quoad anni tempestatem faciunt, atque nostram senten-
 tiam plane confirmant.

§. 2. Est autem annus, in quem nos nativitatem
 Christi contulimus, per Jul. 4710. Jul. 42. U. C.
 750. C. Calvisio Sabino & L. Passieno Ruso coff. Ve-
 rum cum ille ortus ad mensem Octobrem spectet, ad
 alias anni formas etiam nos utiliter convertimus, dici-
 musque eundem annum primum Christi invenire suam
 epocham anno aræ actiæ 28. Alexandrinæ 27. Nabo-
 nassaris 745. Regni Herodis à nece Antigoni 34. No-
 strum characterem per designationem consulum confir-
 mat Historiæ Ecclesiasticæ scriptor diligentissimus, *Sul-
 picius Severus*, qui circa annum Ar. vulg. 400 vixit,
 atque libr. 2. cap. 39 in hæc verba scribit. *Christus
 natus est Sabino & Russino Coff.* Horum consulatus
 in fa-

in fastis Consularibus refertur ad annum V. C. Varronianum 750. adeoque is scriptor plane nostram corroborat sententiam quoad annum : cumque vir fuerit rebus historicis & chronologicis intentus , credendum est eum auctores habuisse , quos ipse secutus fuerit ; neque *Eusebium* præter causam deseruisse purandum est , ut proinde veterum quosdam fuisse ex quibus hanc traditionem acceperit , necesse sit : Ille solus proinde mihi sufficit , ut id obrineam scilicet inter variantes veterum traditiones unam adhuc tunc temporis fuisse superstitem , quæ Christi natalem cum horum prædictorum consulum administratione componebat. Imo , cum nemo antiquorum patrum hoc tempus ad certos consules referat (nisi quod *Eusebius* in Chronico & *Epiphanius* nectant cum consulatu *Octaviani XIII & M. Plautii*) atque reliqui mentionem consulum , ut ipsis minus faventem , omittant , mihi verisimile redditur horum consulum , quos *Sulp. Severus* memorat , memoriam fuisse in antiquâ traditione , sed ab iis præteritam , qui eam cum suis hypothesebus conciliare non poterant.

§. 3. Inter antiquissimos Patrum , qui annorum numerum incunt , est *Justinus Martyr* in suâ ad *Antoninum Pium* apologiâ (quæ vulgo audit secunda , sed ob gravissimas rationes censetur prima) ubi innuit $\pi\rho\delta$ ἐτῶν ἑκατὸν πενήκοντα γεγενῆσθαι τὸν Χριστὸν ἐπὶ Κυρηνίᾳ. *Ante annos 150 Christum natum fuisse sub Quirino.* Verum incertus manet ille Justinii character , donec demonstraretur quoto *Antonini* anno fuerit tradita ista apologia. Sunt qui exhibitam fuisse istam apologiam Imperatori velint Ann. Antonini I. Æ. V. 138. *Petavius* Antonini 2. Æ. V. 139. *Fiencius* ejusdem anno 3. Æ. V. 140. *Calvisius & Helvicus* anno Antonini 13. Æ. V.

Æ. V. 150. Quid si ex *Pagio* assumamus, Christianos in more habuisse, cum sub decennialibus insolentiores à gentibus paterentur insultus, suas quibus Imperatorum animos emolliant instruere apologias; atque ita hanc editam fuisse anno Antonini decimo Æ. V. 147. U. C. 900. quo etiam ludi seculares cum Imperatoris decennialibus coincidebant? hoc posito, demptis annis 150 Christus poneretur natus anno V. C. 750. ante æram vulgarem triennium, & quod excurrit, quæ nostro calculo planè consentiunt. Saltem *Marcionitarum mentio*, quam in hâc apologi facit *Justinus*, cujus auctor *Marcion* demum sub *Pio Papâ* innotuit, nos credere jubet, non traditam fuisse eam apologiam ante annum Æ. V. 142, quo *Pius* curam episcopalem demum suscepit; imò eam aliquamdiu post ejus initia fuisse recitatam, quia *Marcion* non statim sub initiis ejus Romæ innotuit, nec ilico sectam fecisse dicendus est. Hinc bene monet *Ruinartus*. *Hanc apologiam ad Pii Papæ initia referri non posse, quia in eâ Marcionitarum fit mentio, qui sub Pii initiis nondum sectam fecerant.* Neque post annum 147 fuisse conscriptam, à quo *Marcus* & *Lucius* tribunitiâ potestate acceptâ *Antonino Pio*, tanquam consortes imperii facti, conregnarunt, vel inde constat, quod *Justinus* in titulo apologiæ eorum nomina sine ullo digniori titulo commemoret; contra procul dubio facturus, si jam tunc eos in consortium imperii adscivisset *Pius*. Quibus ritè perpenfis annus 147 ante datos hisce Cæsaribus tribunitiæ potestatis honores videtur confirmari, ut huic apologiæ faciendæ præ omnibus aliis oportunos.

§. 4. Sunt quoque inter Veteres, qui nativitatem Christi per annos *Augusti* definiunt: primus hoc egit *Irenæus*, Polycarpi discipulus, secundi seculi doctor, qui

qui circa annum æræ vulgaris 170. sub Marco Antonino Philosopho ecclesiæ Lugdunensi in Galliâ præerat ; ille enim in operum libr. 3 : cap. 25. scribit : *natum esse Dominum nostrum circa annum xli. imperii Augusti.* Quod si hos annos *Augusti* (uti fieri apud *Josephum* videas) putemus à morte Julii, erit ille annus æræ Jul. XLII. atque sic haberemus & *Irenæum* consentientem. Neque memini me quicquam in *Irenæo* legisse, quod nos prohibeat epocham annorum Augusti cum in modum accipere, atque dictis *Irenæi* applicare.

Tertullianus contra Judæos quidem annum Christi natalem etiam anno *Augusti* xli alligat, sed ita exponit, ut videas eum annorum Augusti epocham collocare ad annum Jul. 3. quo Triumviratum suscepit *Augustus* : Relege enim *Tertulliani* verba in libro contra Judæos cap. 8. *Adhuc Cleopatra conregnavit sub Augusto annis XIII. Post Cleopatram Augustus alius annis XLIII : nam omnes anni imperii Augusti fuerunt anni LVI. Videmus autem, quomam quadragesimo & primo anno imperii Augusti, quo (lege qui) post mortem Cleopatræ imperavit, nascitur Christus, & supervixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, annis quindecim.* Nota Augustum ex mente *Tertulliani* regnasse 43 annos post Cleopatram, & 15 post natum Christum, cumque mortuum anno Jul. 59 : hinc sequitur annum Christi natalem coincidere *Tertulliano* cum anno Jul. XLIII & anno xxviii post Cleopatram. Verum hos errores peperit dubia Augusti epocha : fuerit ex traditione Jesus natus anno *Augusti* xli, ut video apud *Irenæum* ; idque ex oriente haustum ; qui hoc exposuerunt juxta æram Augusti secundam, id ipsum male contra mentem auctorum traditionis acceperunt, calculum atque Æram suæ gentis scuti : non at-

tendentes se tunc diem nati Christi ultra diem Herodis emortualem protrahere, hoc uno contenti, quod triginta annos Christi apud Lucam dividentes, effecerint, ut quindecim effluerint sub Augusto, & quindecim ultimi concurrant cum Ærâ Tiberii, ad annum ejus xv usque. Sic remanent adhuc vestigia antiquæ veritatis, licet per erroneam quorundam interpretationem non nihil inflexa.

§. 5. Sunt etiam, qui annum Domini natalem cum anno Augusti 28. componant; annos Augusti numerantes à devicto Antonio: verum etiam hic relinquitur dubium, ex diverso numerandi principio: in Asiâ & Syriâ cum calculum incipiunt à victoriâ Actiacâ, quam Augustus reportabat anno Jul. xv. iv. nonas Septembris: in Ægypto verò & Africâ ab occupatâ Alexandriâ, atque Antonii simul & Cleopatrx exitu, quæ anno Jul. xvi facta sunt, circa finem Augusti: atque sic annus 28 ær. Act. est 27 ær. Alex. *Clemens Alexandrinus* pro gentis more trahit annum Augusti 28 (quo natus ferebatur Christus) ad annum ær. Alex., atque idem faciunt *Eusebius* & *Epiphanius*, licet in die non consentiant; ille enim eam anni partem indicat, quæ cum anno Jul. 43 cohæret; duo posteriores vero ultimam anni xxviii partem assumunt, quæ cum anno Jul. 44 concurrebat, ut ex consulibus, cum apud Eusebium in Chronico, tum apud Epiphanium Hæc. 51 indicatis constat; qui sunt *Octavianus xiiii* & *Plautius Sylvanus*. Verum, si notassent viri optimi, annum Augusti xxviii juxta ær. Actiacam, exacte respondere anno regni Herodis à Senatusconsulto xxxvii, à nece Antigoni xxxiv, qui illi ultimus vitæ fuit: nunquam ad annum xxviii ær. Alex. (qui Actiacus xxix est) natalem Domini transtulissent; ut fons aberrationis iterum sit æra-

ærarum confusio, pravaque acceptio, interpretando annum 28 in traditione designatum de anno æræ Alexandrinæ, qui accipiendus erat secundum æram Asiaticam; quos oportebat esse memores ex Asia seu Palæstinâ traditionem profluxisse, ubi æra Asiatica obtinebat, non Alexandrina. Cui rei ansam dedit, quod nimis fuerint solliciti de conciliando Lucæ testimonio *Luc. 3: 33.* cum anno Augusti in traditione memorato: atque interim nihil solliciti de æris Herodis; ubi *Eusebius* & *Epiphanius* omnia subvertunt, & secum coherentia non dicunt: atque revera natalem Christi post Herodis e-mortuale trajiciunt: quæ aperta contra euangelium contradictio est. Ausi quoque sunt *Eusebius* & *Epiphanius* contra *Irenæi* traditionem, & *Tertulliani*, natalem Christi cum anno Augusti XLII componere, quem illi ad annum ejus XLI. posuerant: ita & secundâ vice traditionem violantes, atque ad præconceptas suas opiniones inflectentes.

§. 6. Verum dicat aliquis, de anno quidem constare, quod etiam inter Veteres quidam annum Asiæ receptæ 28. cum Jul. XLII concurrentem agnoverint, Christo fuisse natalem: Sed neminem Veterum diem & mensem conjecisse in autumnum: esse hoc inventum *Beroaldinum*, quod perplacuit *Scaligero*, atque ex viri famâ auctoritatem accepit. Nos tamen etiam in hâc causâ veritatis vestigia legimus in observantiâ Veterum, qui natalem *Johannis* diem mediò vere celebrabant: undè sequitur natalem *Christi* respondere debere autumno. Legant viri docti *Cyrilli Alexandrini* homiliam in natalem Joh. Baptistæ, observentque, ut moneat *Ecclésiastam Alexandrinam* solere *Johannis Baptistæ natalem* celebrare die 28 *Pharmuthi*. Qui respondens mensi *Aprilii* Juliano exigit, ut ejus auctores crediderint

Dominum nostrum mense *Septembri aut Octobri* natum fuisse. Adde *Clementem Alexandrinum Stromaticum* libr. I. inter natalem Christi diem, & emortualem *Commodi*, qui ultimo Decembris strangulatus occubuit annos numerare 194, *mensē unum, & dies tredecim*: unde evidenter ex sententiā *Clementis* sequitur natalem Christi anticipasse Kalendas Januarii mensē usum, & dies tredecim, seu incidisse in mensis *Novembris* diem XVII: qui proinde etiam tempus *autumni* eligit, cui natalem Christi affigat: ut ex *Clementis* definitione *Christus* natus sit anno *Iul. XLIII*, die XVII *Novembris*. Ast viri magni error exindē oritur, quod annum XXVII Augusti juxta æram Alexandrinam interpretatus fuerit, qui juxta æram Aëtiacam erat accipiendus; quodque mensē Judaicum, & formam anni Judaicam minus recte cum anno Juliano contulerit. Sufficit tamen nobis ex antiquorum dissensu patefcere, quod non satis certi fuerint patres de anni tempestate, mense atque die nati Christi, & inter illos etiam fuisse, qui eum diem ad autumnum retulerint.

§. 7. Quoniam itaque nostram sententiam ita firmavimus, & cum omnibus characteribus, & postulatis conciliavimus, ut ne quidem novitatis titulo respui, aut rejici possit: restat solum ut L. B. oremus nostrum laborem æqui bonique consulant, & quæ ad sententiæ nostræ adstructionem adduximus æquâ lance expendant, hoc unum servantes, ut liceat nobis ἀληθευειν ἐν ἀγάπῃ.

A D D E N D A.

Pag. 53 ante §. 4. Hisce adversus *Æram Tiberii proconsularem* allatis addere licet, argumentum à *falsitate principii* desumptum, ex quo viri docti hanc *æram* derivarunt. Videbant Patrum quorundam assertionem, quam *traditionis loco* habendam censent, qua *D. N. Jesium duobus Geminis Coss. crucifixum* VI Kal. Aprilis affirmant. Hoc cum dixisset *Tertullianus contra Judeos*, secuti sunt *Laëtantius* (qui tamen id factum dicit ante diem decimum Kalendarum Aprilium in Instit. & Post diem decimum Kal. Aprilium in libro de moribus Persecut.) *Sulpicius Severus* & *Augustinus*. Horum auctoritati cedentes *Prosper Aquitanus*, & *Victorius* in canone Paschali, cedunt & illi, volentes annum Christi *σαυρώσιμον* propter annotationem consulum fuisse U. C. 782. *Per. Jul. 4742. Æ. vulg. 29.* Hæc propter plura in euangeliiis numerata durante Christi ministerio paschata suâ absurditate corruerent, nisi annum *Tiberii xv: Luc. 3:1*, alias anno *Æ. Vulg. 28* parallelum, ex aliâ quâdam *arâ*, quam proconsularem vocant, triennium aut quadriennium in anteriora promoverent. Verum cessante causâ cessat effectus. Jam dudum est, quod alii viri rerum chronologicarum peritissimi Mathematicè demonstrarint inter annum *Æ. Vulg. 28 & 33.* nullum dici posse Christi *σαυρώσιμον* præter illum ultimum U. C. 786. *Per. Jul. 4746. Æ. vulg. 33. Galbâ & Sullâ Coss.* idque propter characterem euangelicum, qui postulat, ut luna xiv mensis *Nisan* pro varietate numerationis alligetur Feriæ quintæ aut sextæ, & dies Festi primus, lunæ xv, Feriæ

Sextæ aut Sabbatho, *Crucifixus* enim est Dominus *Feriâ sextâ*, qui vesperâ præcedente agnum comederat, quem vesperâ diei crucifixionis ederent Sacerdotes. Hunc characterem calculus Astronomicus in nullo annorum controversorum invenit, præterquam in anno Æ. Vul. 33. jam allegato: atque idem ille calculus quoquè ostendit, quam imperitè illi patres emortualem Christi diem anno Æ. Vulg. 29 conjiciant in VI II aut X. Kal. Aprilis, id est in 23 aut 25. Martii. Audiamus raræ eruditionis virum *Cl. Toinardum*, harum literarum peritissimum, in notis ad *Lactantium* ita exoptulantem.

„ Quis, inquit, Philolaus vel Ptolomæus? Quis
 „ Copernicus vel Tycho, in illo 29. Æræ vulg. an-
 „ no reperiet characteres, dici passionis Christi con-
 „ gruentes? Feriam inquam sextam, cum die pascha-
 „ tis congruentem? & tamen ille ipse *Lactantius* est,
 „ qui cum similibus auctoribus, id est Chronologiæ &
 „ Evangelicæ historiæ æquè incuriosis, *obtruditur* ab
 „ iis, qui negant Christum Ær. Vulg. anno 33 &
 „ quidem mensis Nisan XIIV, sive mensis Aprilis tertio
 „ cruci fuisse affixum. Verum absit, ut indè quic-
 „ quam detractum velim *Lactantii*, aliorumque Ec-
 „ clesiasticorum Scriptorum auctoritati. Id unum con-
 „ tendo, eis, quantò magis ob vetustatem prædicantur,
 „ tantò minus in rebus Chronologicis habendum
 „ esse fidei: cum enim unum Christum scirent & do-
 „ cerent, cumque crucifixum, rerum gestarum ordi-
 „ nem non ita accuratè servabant. Cumque *Hardui-
 „ nus* in suo Antirrhethico eam patrum sententiam de-
 „ fensus dixerat *Judeorum ritus, & astronomicas ta-
 „ bulas in eum annum consentire*; reponerat vir Maxi-
 „ mus, se equidem nescire, quid ab *Harduino* stabilien-
 „ dæ huic sententiæ proferri possit, addens, *neque enim*
 „ *Judai-*

*Judaicorum rituum planè suam rudis, neque porro astronomi-
 cæ ex tabulis ullâ machina eruentur F. VI, ac
 paschatis dies, in quibus conjunctim anno Æ. V. 29
 passus sit Christus. Sanè conjunctionem luminarium in
 anno Æ. V. 29. inveniri juxta tabulas astronomicas die
 2 Apr. à meridie H. 9. 30 F. 1. Sole in ariete gr. 10:
 16. experientur, quotquot rei periti calculum ineunt.
 Proin phasis ante vesperam dici sequentis haberi non
 potuit. Hinc manifesto sequitur eo anno Neomeniam à
 Judæis sanctificatam fuisse die 4 Aprilis. F. 3. atque XIV
 Nisan incidisse in diem 17 Aprilis. F. 2. ac XV ejusdem
 mensis in 18 Aprilis F. 3. Tantum abest, ut 25.
 Martii huc spectet (qui incidit quoque eo anno non
 in F. 6. sed in Sabbathum) ut pertinaces hic brachia
 contra torrentem nitantur, atque se omnibus Mathe-
 maticis propter frustraneos conatus ridendos præbeant.
 Imò ipsè prænominatus *Hardumus*, hæc diligentius
 expendens, tandem resipuit, caussamque illam ut deplora-
 ratam deserens in *Chronologiâ V. T.* pag. 273. in hunc
 modum scribit. *Passio Christi D. die 3 Aprilis anno
 Æ. Chr. 33. lit. Dom. D. feriâ sexta accidit, urget-
 que (pag. 279) nullo præter istum trigesimum tertium
 anno decimum quintum diem lune à conjunctime incide-
 re in feriam sextam, & à primo lune conspectu in diem
 magnum Sabbathi.**

Nec solum ille annus ob minus consentientem charac-
 terem excluditur, verum etiam sequentes tres Æ. v.
 30. 31. 32. eandem ob causam: excluditur inquam
 annus Æ. V. 30. qua conjunctio luminarium, incidens
 in 22. Martii à meridie H. 9. 21. F. 4. Sole in piscibus
 gr. 29. 30 phasin demum exhibuit sequentis dici vespe-
 ræ, & neomeniam constituit in 24. Martii F. 6. Proin
 XIV Nisan incidit in F. 5. non sextam, & XV Nisan in
 Sex-

Sextam, non in Sabbathum. Excluditur etiam annus *Æ. V. 31.* quia tunc lunarium congressus invenitur 12. *Martii* horâ à mediâ nocte 1:43. *Sole in pisc. gr. 26:46.* F. 2. ut neomenia celebrata fuerit die sequenti F. 3. ergo luna xiv inciderebat in F. 2. 26 *Martii*, & luna xv in F. 3. 27. *Martii.* Nec tertius annus, qui est *Æ. vulg. 32.* huc facit, quia conjunctio lunarium istius anni incidit in 29 *Mart* à meridie. H. 11. F. 7. *Sole in ariete. gr. 6:47.* ut juxta phasin neomenia sanctificanda fuerit 31 *Mart.* F. 2. atque luna quarta decima inciderit in 13 *Aprilis.* F. 1. quinta decima in 14. *April.* F. 2. qui character adhuc à desiderato planè differt. Verum, solum annum *Æ. C. 33.* respondere characteri euangelico constabit, si quis per calculum astronomicum nobiscum inveniatur, eo anno conjunctio lunarium contigisse 19 *Martii* F. 5. à meridie H. 1:31. *Sole in piscibus gr. 26. 28.* quo neomenia ex calculo potuit sanctificari 20 *Martii* F. 6. juxta phasin verò debuit differri ad 21 *Martii* F. 7. undè sequitur lunam decimam quartam à conjunctioe incidisse in 2 *Aprilis* F. 5. quo die Christus agnum comedit; atque à phasi incidisse in 3 *Aprilis* F. 6. quo die Christus crucifixus est: ut rectè dixerint viri doctissimi, hunc annum solum, & nullum ex præcedentibus alium, characteri euangelico consentire.

Hoc itaque ex Mathematicâ demonstratione assumpto, annus xv *Tiberii*, quem *Lucas* ponit, & cum principio ministerii Christi connectit, non potest dici positus ex arâ proconsulari nuper effictâ; sed ex arâ imperii *Augustæ*: incidit enim pascha Christo emortuale in annum *Tiberii* à morte *Augusti* 19 (cum anno 33 *Æ. V.* ex parte concurrentem) undè si quinque paschata, in euangelio à variis notata, retro numeraveris, erit

erit annus primus ministerii Christi, Tiberii 15, à morte Augusti numerandus; non verò æræ istius proconsularis, hanc æram triennium aut quadriennium anticipantis; alias statuendum foret durante Christi ministerio cum octo vel novem celebrasse paschata, quod suâ absurditate corrui. Desinant ergo tandem viri optimi æram proconsularem Tiberii amplius inculcare, aut saltem Lucæ textui applicare, quæ tantum abest ut harmoniam euangelicam promoveat, ut potius eam turbet, & tempora Christi verigati haud consentanea lectoribus obtrudat.

Pag. 81. post lineam 25. Verum ut quis adhuc clarius perspiciat, à moribus Romanorum non fuisse alienum, triumphum differe in annum, aut biennium, & si casus intercedens ita postulet, in quamcunque oportunitatem; attendamus ad Augusti triumphos, quos egit anno U. C. 725 ex victoria ad Actium IV. Non Sept. anni U. C. 723 partâ, & ex debellatâ Ægypto mense sextili anni U. C. 724. perfectâ: hos enim triumphos mense sextili se quintum & sexto Apulejo Coss. egit, qui anno U. C. 725 consulatum gerebant. Adde Tiberii ex Pannoniis & Dalmatis triumphum: de quo Vellejus Paterculus lib. 2: 121. sic scribit. *Tiberius, in urbem reversus, jam pridem debitum, sed continuatione bellorum dilationem, ex Pannoniis Dalmatisque egit triumphum.*


Pag. 94. ad finem §. 5. Imo ex nummo Silani, anno Asiæ receptæ XLV edito contrarium patet; signat enim ille nummus notâ literali A annum Tiberii primum, atque cum anno XLV Actiaco connectit. Ipse Harduinus in Chron. V. T. pag. 263 id in pluribus nummis fieri observavit, quorum unus ex palmâ, Judææ symbolo, ab ipso censetur in Judæâ cufus; ubi intra lauream legas

TI. ΚΑΙΣΑΡ, in parte averſā IOΥΔΙΑ L. A. Alter est *Antiochenus* apud *Tristanum*, exhibens *Tiberii caput laureatum* cum verbis TI. ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΑΡΧΙΕΡ. ΜΕΓ. *Tiberius Caesar Augustus Pont. Maximus*: in parte averſā legitur ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΟΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΣ Α. quod ipse vir doctus exponit *Sacrorum principatum* apud se *ANTIOCHENI* Tiberio deferunt anno ejus primo. Quis non hinc mecum agnoscat, non fuisse morem in Oriente, in nummis magis omittere primum Augustorum annum, quam reliquorum numeros, quoniam primum Tiberii in tribus nummis consignatum cernimus.

A P P E N D I X

P R I M A

Aliquot nummos cum eorundem expositione referens.

§. I.  Xhibet tabula nostra prima nummos Præsidum Syriæ novem, quorum tres priores sub *Quintilio Varo*, quinque sequentes sub *Silvano*, cusi sunt, atque ultimus seu nonus sub Flacco. Hi omnes æram cum Antiochenarum Seleuciensem in annis signatis referentes, ostendunt eas civitates (circa Christi tempora & post) æram aëtiacam assumpsisse, atque annos suos ab Asiâ receptâ putasse: cujus æræ annus primus concurrat cum anno *Nabonassaris* 718. *Olymp.* 187: 2. Scilicet à IV Non Sept.

Sept. anni U. C. 723. Per Jul. 4683. Jul. 15. Oclaviano III & Messalâ Coff.

§. 2. Tres priores, quos repræsentamus, nummi, omnes ab Antiochenis sub *Quintilio Vard* Syriæ Præsidente editi sunt, annis Asiæ receptæ EM. 2 M. & ZM. id est. 25. 26. & 27. Primus & secundus extant in *thesauro Regio*, secundus & tertius in cimelio *D. Foucault*, teste *Harduino*. Em. Card. Norisius diff. 3. de Epochis Syromacedonum, dicit priorem etiam Florentiæ servari in scriniis ill. March. Franc. Riccardi: alterum possidere dicit Franciscum *Dron* Parisiis S. Thomæ ad Luparam canonicum: Tertium ab semet visum in Cimeliis Mediceis.

§. 3. Omnes ab unâ parte conspiciendum præbent caput *Jovis laureatum*, qualem etiam *Prudentius* notat, ita canens hymno x de Romano Antiochiæ martyrium passo.

*Ars seminandi efficax erroribus,
Barbam rigentem dum Jovis circumplicat.*

Antiochenos *Jovem Philium* adorasse testis est *Julianus* in *Misopogone*, atque celebre erat Antiochiæ templum *Jovis Philii*: hic videas ejus simulacrum.

§. 4. Omnes quoque in averâ parte *Deam*, vel *Antiochiæ imaginem turritam*, rupi seu monticulis insidentem referunt, dextrâ quod tenet *Harduinus* dicit *spicas* esse, ut notet Antiochiæ agrum frugibus uberem, aut *Norisius ramum palmæ* esse, atque Syriæ symbolum affirmat: ad pedes fluvius sub viri effigie emergit, designans *Orontem* amnem, quo urbs alluitur. Eadem in singulis epigraphe ANTIQXEQN EPI OYAPOY Sed annorum numerus, ut dixi, variat.

§. 5. Horum numerum operâ effectum est, ut observatus fuerit virorum Doctissimorum error, qui antehâc *Saturnini* in Syriâ præfecturam extenderunt ad annum æræ Jul. 41. ei *Varum* Successorem concedentes anno Jul. 42. Hinc *Casaubonus* tempus illud notat fuisse U. C. 750: addens de tempore adventus Vari in Syriam ex tempore mortis Herodis omnino statui debere, atque ad extrema vitæ Herodis tempora eum Syriam rexisse ex *Josepho* notat. Verum, à quo hi producti sunt Q. Vari nummi, sententiâ mutare coacti sunt viri docti, atque credere, eum jam anno Jul. 40 Syriam administrasse, atque tempora *Herodis* eorum opè multum esse restituenda, prout in hoc opere etiam demonstravimus. Jam tenendum *Antipatrum*, post fratrum necem se Romam recipientem, ante annum Jul. 40. Asiæ receptæ 25. iter suscepisse; quia discedens *Saturninum* muneribus placavit: & per consequens mortem *Herodis* non esse ultra annum Jul. 42. facile protrahendam.

§. 6. Sequuntur quinque nummi *Sub Silano* scalpti, notati literis numeralibus BM. GM. DM. EM. & ZM. id est annis 42. 43. 44. 45. & 47. in tribus prioribus cernitur etiam *Jovis Philii caput* sine inscriptione, eodem modo ac in nummis sub *Varo* editis: in parte vero aversâ aries capite circumflexo, pedibus anterioribus ad saltum sublevatis, supra signum stellæ referens. Inscriptio habet ANTIOXEON EPI ΣΙΛΑΝΟΥ, infra ventrem videas BM in primo, GM in secundo, DM in tertio. Verum duo posteriores, nempe quartus Antiochenium, & quintus Seleucensium caput referunt *Tiberii laureatum*, cum inscr. ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ CAESAR AUGUSTUS *Augusti filius*. Pars aversa utriusque intra Lauream exhibet verba hęc

ΕΠΙ ΣΙΛΑΝΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ, illinc ΕΠΙ ΣΙΛΑΝΟΥ ΣΕΛΕΥΚΕΩΝ. Prior supra hanc inscriptionem exhibet literam numeralem A, infra EM, alter supra Γ, infra ZM.

§. 7. Fuit hic *Q. Cecilius Metellus Creticus Silanus*, qui cum *A. Licinio Nervâ* ad U. C. 760 consul fuit: is notante *Tacito* cum Germanico affinitatem contraxerat, quia *Silani filia Neroni vetustissimo liberorum Germanici pacta erat*. Hujus præfectura in Syriâ se ad annum U. C. 770. *C. cælio Rufo & L. Pomponio Flacco* *coff.* porrigebat: dicit enim *Tacitus* Ann. L. 2. ad hunc annum. *Sed Tiberius dimoverat Syriâ Creticium Silanum, per adfinitatem connexum Germanico*. Nummi ostendunt annos Syriacæ administrationis, quam *Creticus Silanus* tenuit; scilicet triennium ante mortem *Augusti*, & triennium sub *Tiberio*. Cumque annus Asiæ receptæ 42 respondeat partim an. U. C. 764. partim 765. Videtur ab Anno U. C. 765 Syriæ *Augusto* auctore præfectus: duravit autem ex nummis ad annum Asiæ receptæ 47. qui ab autumno anni 769 incipiens terminatur in autumnum 770, quo anno *Tacitus* monet cum ab administratione Syriæ fuisse remotum. Videtur hic *P. Sulpicii Quirini*, Syriæ Præsidis (cujus annus concurrebat cum anno U. C. 760) in istâ præfecturâ successor.

§. 8. Primum extare dicit *Norisii* in scrinio *Bassetti* & in cimeliarcho comitis de *Lazarâ*: secundi & tertii typi plura inveniri numismata in gazâ *Mediceâ*. Quartus eodem teste in museo *Mediceo* ex collectione *Cardinalis Leopoldi*, & *Mediolani* in cimeliis *Septalianis*: imò indicante *Harduino* unus primæ molis in *Thesauro Regio* & similis ex are mediocri apud *D. Foucault*. Quintus, qui fuit *Seleucensium*, extat in *Cimeliis Bignonii* ex indicio *Norisii*: & in *Gazâ regiâ* teste *Harduino*.

§. 9. Duorum ultimorum usus est, quod æram Tiberii cum annis Æ. Actiacæ seu Asiæ receptæ componat, primum nempe cum anno Actiaco 45. & tertium Tiberii annum cum anno Actiaco 47. *Equidem* (dicit *Norisius*) *nisi contentiosus, ac vitiligandi cupidus, negare possit illis literis A in nummo Antiochenorum, ac Γ in alio Seleucensium, annum primum ac tertium Tiberii significari: res enim ex convenientiâ cum historiâ temporis evidentior est, quam ut in litem vocari possit.* Hinc confecimus in Oriente nequaquam, & speciatim non inter Antiochenos & Seleucenses in usu fuisse æram Tiberii Proconsularem; sed *Augustæam*, à morte Augusti annos imperii Tiberiani numerantem, quam non potuit non respexisse *Lucas* euangelista, qui ad *Theophilum* Antiochenum historiam suam misisse cernitur in prologo.

§. 10. Tandem vides nummum, in tabulâ primâ nummum, quem *Vallantius* possidet; in cujus unâ parte laureatâ conspicitur *Tiberii imago* cum epigraphe TIBERIOS SEBASTOS, aversâ ut in cætypo intra lauream legendum præbet ΕΠΙ ΦΛΑΚΚΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ. ΕΤ ΒΙΠ. *Sub Flacco Antiochenorum anno LXXXII.* Erat hic *L. Pomponius Flaccus*, qui anno U. C. 770 consulatum gessit, & in magistratu in Syriâ obiit anno U. C. 786. *Suspicio Galbæ & Cornelio Sullæ* cons. Notandum hic in hoc nummo aliam occurrere æram Antiochenorum, quam *Pompejanam* vocat *Norisius*, annos ab anno U. C. 705 numerantem: undè sequitur Flaccum attigisse annum U. C. 786 (nam 704 + 82 = 786.) qui huic fuit emortualis, atque concurrat cum anno Æ. vulg. 33. Christo domino nostro etiam emortuali.

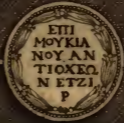
§. 11. Pergimus jam ad nummos *seconde tabule*, in quâ exhibemus cætypa numismatum septem: ubi qua-



NUMMI PRASIDVM SYRIÆ CVM ARA ANTIOCHENA.
 A PVGNA ACTIACA SEV ANNO ANTE A RAMVVLGARE POCX.



NUMMI HERODIS ANTIPAE ET PRÆSIDVM SYRIÆ.





quatuor sunt adhuc Præsidum Syriæ : unus *Antiochenorum* ; duo *Herodis Ethnarchæ*.

§. 12. Præ primis hic exhibemus nummum *Herodis Tetrarchæ*, ejusdemque duplex cætypon, primum est ejus, quem in museo D. Rigordi patricii Massiliensis servari testatur *Noristus*; alterum est nummi, quem ipsi vidimus inter cimelia ampl. D. de Wilde, quique pro suâ humanitate ejus delineationem misit ad me. Pars antica *Rigordi* intra lauream legendum præbet ΓΑΙΩ ΚΑΙΣΑ. ΓΕΡΜ. ΣΕΒ. alterius, ΓΑΙΩ ΚΑΙΣΑ. Γ. . . M. cætera sunt abraza. Pars postica utriusque sibi invicem similis, nisi quod quædam literæ in nummo D. de Wilde sint extritæ, *ramus palme* tamen in utroque est spectabilis, unâ cum notis literalibus L. MF, ut in istis nummis quam evidentissimè annus Tetrarchiæ Herodis xlii signatus conspiciatur. Quem usum iste nummus in definiendo anno emortuali Herodis præstet, suo loco diximus, atque epistola Emin. Cardinalis Norisii ad Antonium Pagium comprobatur.

§. 13. Vides etiam hic nummum *Antiochenum* Tiberio pontificatus Principatum deferens anno ZK id est 27. qui in nummo Seleucensium sub Varo componitur cum anno Tiberii tertio : qui ob elegantiam, & æram ætiacam inter Antiochenos sub Tiberio obtinentem, saltem in ejusdem imperii initio, hic apponitur.

§. 14. Ex nummo *Flacci* videmus Antiochenos illam æram ætiacam relinquere, & Pompejanam reassumere, quod ipsum sub Claudio adhuc sequi Antiochenos nummi *Petronii & Cassii* probant.

1. *Petronii* cernitur in Gazâ Regiâ & Musæo Mauroceno, ejusque pars antica refert caput Claudii cum inscr. latinâ IMP. TI. CLAUDIUS AUG. GER. Postica intra lauream exhibet verba ΕΠΙ ΠΕΤΡΩΝΙΙ ANTI-

ANTIOXEΩN. id est. *Sub Petronio Antiochenorum*, anno 90 qui est juxta æram Pompejanam U. C. cum primo Claudii concurrens.

2. *Cassii* latet in Museo *Bassetti*, & *D. Foucault*, cujus antica pars plane similis ac *Petronii*, exhibens caput Claudii cum inscriptione latinâ; postica intra lauream scribit EΠΙ ΚΑΣΣΙΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΕΤ 96 id est 96, qui Urbis conditæ juxta æram Pompejanam est 800, atque ab ejus autumno incipit. Fuerat ille *C. Cassius Longinus* anno U. C. 783. consul suffectus.

§. 15. Sequitur Præsidium Syriæ in hâc tabulâ nummus tertius, *Quadrati* administrationem Syriacam cum anno ΔΡ id est 104 componens, servaturque in cinellis *Mediceis*. Antica pars caput *Antiochiæ* *torritum* exhibet cum inscriptione ANTIOXEΩN. Postica arietem cum sidere intra lunam bicornem, quæ obvia sunt *Antiochiæ* symbola, adjicitur EΠΙ ΚΟΥΑΔΡΑΤΟΥ ΕΤ. ΔΡ. Hæc ara iterum est Pompejana, atque annus ille 104 ab autumno U. C. 808 cœpit, seu quod idem est à secundo anno *Neronis* III id. Octobris. Fuit ille *C. Ummidius C. F. Terentinus Durmius Quadratus*, qui consulatu suffectus functus est, à Claudio in Syriam missus *C. Cassio* successor datus est anno V. C. 803 ex *Tacito*. In istâ provinciâ moritur anno U. C. 813.

§. 16. Accedo ad nummum ultimum in tabulâ nostrâ secundâ, qui in Gazâ Regiâ extat, in quo legitur *Muciani* nomen. Fuit ille *Publius Licinius Mucianus*. Antica pars caput *Galbæ* exhibet laureatum, cum inscriptione latina, quam *Novius* non repræsentat; *Harduinus* verò notat fuisse IMP. SER. SUL GALBÆ. Pars postica in laurea legit EΠΙ ΜΟΥΚΙΑΝΟΥ *sub Muciano*

piano præfide Syria. ANTIOXEON ET ZIP anno 117 scilicet tertiam æram, quam Cæsarianam vocant, atque pro. epochâ habet annum U. C. 707; quâ Julius Cæsar libertatem à *Pompejo* concessam Antiochenis restituit, aut confirmavit; atque incidit in annum 822, Æ. V. 69. ab ejus autumno. Ita triplicem Antiochenorum æram evicinus.

A P P E N D I X

S E C U N D A.

*Gesta Herodis ad annalium formam
revocans.*

C A P U T I.

Res & gesta Herodis sub J. Casare & Antonio.

§. 1. Nno P. J. 4667. U. C. 707 *Caleno &*



Vatino coff.

Deiçtâ Alexandria *Antipater* ob navatam Cæsari operam Judææ fuit præfctus, atque *Hircanus* in pontificatu aliisque dignitatibus confirmatus, cujus legitimem notans *Antipater Phasaelum*, filium suum natu majorem, ducem Judææ, *Herodem*, natu secundum, ducem Galilææ constituit, à quo in Syriam Cæsarem deduxerat. Erat tunc HE-

RODES xxv annorum juvenis, virtute & consiliis præstans, qui statum ac Galilæa ipsi committeretur, *Ezechiam*, latronum ducem, cepit, atque provinciæ suæ securitatem reddidit. Quo factò *Sexto Cæsari*, Syriam tenenti, ita innotuit, ut eum totius Cœlesyriæ ducem crearet. *Doridem*, fæminam Idumæam, ex quâ *Antipatrum* filium primogenitum susceperat, in matrimonio habuit.

§. 2. Anno P. J. 4668. U. C. 708. *Cæsare III & Lepido cons.*

Julio Cæsare bellum Africanum contra Scipionem & Catonem præparante, *Hyrcanus* per legatos fœderis & amicitia confirmationem rogavit & accepit. Interim Judæorum quorundam incitationibus in jus vocatur *Herodes*, eo quod *Ezekiam* (Synedrii judicium non expectans) ipse ex suâ sententiâ supplicio affecerat: vocatus comparuit, peractâque apologiâ ad *Hyrcani* monitum fugâ sibi consuluit, atque *Damascum* secedens Sextum Cæsarem adiit, qui eum acceptâ pecuniâ Cœlesyriæ militiæ præfecit. Neque illatam injuriam concoquere potens exercitum in Hierosolymas duxit, se vindicturus, atque ab iis, qui mali contra eum fuerant auctores, vindictam sumpturus, nisi patris & fratris occursum atque precibus fuisset cohibitus.

§. 3. Anno P. J. 4669. U. C. 709. *Cæsare IV eoque solo consule. Jul. 1.*

Magni in Syriâ oborti sunt tumultus. *Cecilius Bassus*, ex Pompejanis unus, interfecto per insidias *Sexto Cæsare*, ipse cum legionibus provinciam ferè occupavit: *Apamiam* obsidet, circa quam (Cæsarianis ducibus cum copiis tam equestribus, quam pedestribus adversus eum venientibus) magnum ortum est bellum, quo durante *Antipater* Cæsarianis auxilia misit.

§. 4. Anno P. J. 4670. U. C. 710. *Cæsare v & Antonio coff. Jul. 2.*

Julius Cæsar idibus Martii à *Cassio & Bruto* turpicæde tollitur. *Marcus* loco *Sexti Cæsaris* in Syriam Legatus bellum contra *Cecilium Bassum* continuat, donec *Cassius* à cæde confectâ in Syriam venit, exercitum circa *Apameam* castrametantem occupaturus, qui solutâ obsidione tam *Murcum* quam *Bassum* in suas pertraxit partes. Abhinc *Cassius*, bellum civile propagare meditans, plus quam 700 argenti talenta à Judæis exigit, quando *Herodes* ex Galilæâ quantum ipsi imperatum erat, promptè attulit, qui istâ prudentiâ & promptitudine eo usque sibi *Cassium* devinxit, ut coæcto exercitu *Herodem* iterum Cœlesyriæ ducem constituerit, attributis ei navalibus, equestribus & pedestribus copiis, etiam *Murco* consentiente post finitum bellum civile ei regnum pollicitus. Interim *Malichus* per insidias patrem *Herodis Antipatrum* veneno sustulit, quo ab *Herode* intellecto, ipse cum militibus festo instante urbem sanctam ingreditur, & impetratâ à *Cassio* veniâ rursus *Malichum* dolo interfici curat, ita mortem patris vindicans.

§. 5. Anno P. J. 4671. U. C. 711. *Pansâ & Hirtio coff. Jul. 3.*

Cassio ex Syriâ cum exercitu & pecuniâ in Asiam & Græciam movente, inter Judæos tumultus oritur, dum *Felix*, *Malichi* frater, *Phasaëlum* petebat, multaque castella occupabat: quo audito *Herodes* ad *Fabium*, Damasci Prælidem, profectus est, ut fratri suppetias ferret: ast morbo impeditus, audit interim *Felicem* à *Phasaëlo* superatum; atque ipse à morbo restitutus omnia castella *Felici* denuò eripuit.

§. 6. Anno P. J. 4672. U. C. 712. *Lepido & Planco coff. Jul. 4.*

Antigonus, conciliato sibi per pecuniam *Fabio*, & comparato exercitu, aliquid contra *Hyrcanum* fratrem moliturus, *Galileam* invadit. Interim *Hyrcanus* desponsat *Herodi* suam ex filiâ neptem *Mariammem*, ex *Alexandro Aristobuli* & *Alexandrâ Hyrcani* natam, cumque hoc medio in familiam suam adscivit, quo honore *Herodes* alacrior *Antigonum* invasit, ex *Galilæâ* expulit, victorque rediens cum ab *Hyrcano*, tum à populo coronis honoratur. Hoc anno prælio circa *Philippos* commisso *Cassius* & *Brutus* cæli sunt.

§. 7. Anno P. J. 4673. U. C. 713. P. sero. *Vatid Isaurico*. 11. & *L. Antonio* *Coss.* Jul. 5.

Hoc anno rebus in *Macedoniâ* & *Græciâ* compositis *Antonius* in *Asiam* trajecit, *Bithyniam* ingressus, quarumcunque gentium legationes habuit obviam. *Judæorum* verò *Primates*, *Phasaelum* & *Herodem* accusaturi, quod raptâ ad se potestate *Hyrcano* nil præter speciem regni relinquerent, non admittuntur, ab *Herode* præventi, qui ingentem pecuniæ summam obtulerat. *Ephesi* à legatis *Hyrcani* auream accepit *Antonius* coronam, qui petenti, ut à *Cassio* abductis libertas, atque deprædatis agrorum restitutio adjudicaretur, quod postulabat concessit. *Syriam* ingressus apud *Daphnem* accusationes *Judæorum*, & *Phasaeli ac Herodis* apologiam audivit, accusatos absolvit, & ambos *Tetrarchas* denunciat, utrique *Judæorum* gubernacula committens. Huc forte nummus ille referendus, cujus mentio apud *Harduinum*, quique anticâ parte *uvam* refert, agri vini feracis *Symbolum*, cum inscriptione *HPΩΔΟΥ*: posticâ verò *storem rubentis lilii*, alii *galileam* dicunt, cum voce *ΕΘΝΑΡΧΟΥ*.

§. 8. Anno P. J. 4674. U. C. 714. Cn. *Domit. Calvino* 11 & *Asinio Pollione* *coff.* Jul. 6. *Herodis* 2.

Syriam

Syriam *Saxâ Antonii* in eâ provinciâ Legato occiso *Pacorus*, Parthorum Regis filius, subito subegit, atque ab *Antigono* litis inter se & *Hyrceanum* arbiter electus, sed reverâ antea pecuniâ corruptus, *Phasaëlium* decepit, cumque & *Hyrceanum* vinculis constrinxit, *Herodi* quoque insidias struens, ast ille astum præsentiens fugâ elapsus est, à quò tempore *Antigonus* Rex Judæorum constituitur à Parthis. *Herodes* jam ante se feliciter *Antigoni* & Judæorum machinationibus opposuerat, atque circa *Pentecosten* quandam inanum prælio prope urbem sanctam devicerat, nunc verò pugnando recedens Idumæam petit, domesticos suos *Massadæ* castello munitissimo includit, atque Arabiâ præter expectationem exclusus in Ægyptum & quidem Alexandriam concedens Romam properat, *Antonium* quæsiturus. Multis infortuniis iter retardatum tandem absolvit & Italianam appulit, *Romæ* oportunè *Antonium* cum *Oëtavianio* conciliatum, Senatūque de bello Parthico deliberantem invenit; cui tanquam ad bellum Parthicum utilis futurus, si Rex crearetur, commendatus, placuit: quare ipse Senatus consulto *Rex* denunciatur, atque *Antigonus* ut hostis Republicæ proscribitur.

Hiscè peractis *Ventidius* statim in Orientem mittitur: & *Herodes* ad suos properat: dumque *Ventidius*, Asiā ingressus, feliciter agit contra Parthos, *Herodes* etiam se masculè gessit, quippe *Ptolemaida* appulsus *Gallæos* subito in partes suas pertraxit, collectoque exercitu *Joppen* cepit; *Massadæ* obsidionem solvit, *Resfun* castellum subegit, atque *Hierosolymas* adiens metum omnibus incussit, quanquam admissus non fuit.

§. 9. Anno P. J. 4675. U. C. 715. L. M. Censorio & C. Calvisio Sabino coss. Jul. 7. *Herodis* 1/2

Ventidio adhuc contra Parthos prosperè agente, *Herodes*

contra Latrones, Galilæam infestantes, arma movet, atque in speluncis eorum expugnandis felix, provinciæ suæ securitatem restituit. Postmodum anno regni secundo incunte, ad expugnationem *Samosatæ* promovendam, *Antonium* cum copiis auxiliaribus adiit, undè res suas contra *Antigonem* promoverè haud potuit. *Ventidius* interim Roman ab *Antonio* ad triumphum ex Parthis agendum missus, *Sosium* habuit in præfecturâ Syriæ successorem; atque v Kal. Decembris triumphum egit.

§. 10. Anno P. J. 4676. U. C. 716. *App. Cl. Pulchro & C. Norbano Flacco Coss. Jul. 8. Herodis* $\frac{2}{3}$

Sosio imperatore *Herodes* bellum contra *Antigonum* instauravit: qui rediens omnia invenerat profligata, *Josephum* fratrem suum interemptum, & exercitum solum ac dissipatum. Proin octingentis ex Libano monte assumptis viris, receptaque unâ Romanorum legione, castra movit, atque *Ptolemaida* & *Galilæam* ingressus occurrentes illi hostes profligavit, in castellum compulit, & alterâ legione, ei ab *Antonio* in auxilium missâ, superveniente, perterriti hostes castellum noctu deseruerunt. Hinc recuperatâ *Galilæâ* *Hierichuntem* properat, desertam occupat, & quinque oppida debellat, interfectis bis mille præfidiariis. Tandem præclium cum *Pappo*, *Antigoni* duce, committens, cæsis his, fugatis aliis, *Pappum*, fratris occisorem, capite truncat, multisque tumultuariâ fugâ *Hierosolymas* petentibus, atque *Antigono* fugam meditante, urbem cepisset, si victoriam suam profecurus fuisset. Incipiebat hoc anno à mense *Tisri* annus *Sabbathicus*, æræ Judaicæ 3724, regni *Herodis*, à quo Senatus cum Regem renunciaverat, tertius.

§. 11. Anno Per. J. 4677. U. C. 717. *M. Vips. Agrippâ*

grippâ & L. Can. Gallo. coff. Jul. 9. Herodis $\frac{11}{4} \frac{10}{1}$

Herodes, à quo hyems defæviit adversus Hierosolymas castra movit, quæ ipse, dum *Sofsi* copias auxiliares expectat, è regione civitatis posuit. Interim *Mariammen* sibi jam ante desponsatam, Samariæ commorantem, uxorem ducit: absolutis nuptiis, & acceptis Romanorum copiis, expugnationem urbis, durante adhuc anno Sabbathico, per quinque menses promovet, tandemque die jejunii festo eam occupat. *Antigonus* à *Sofso* captus & ad *Antonium* missus in vinculis morte plectitur, cum tres annos & tres menses regnum à Parthis datum tenuisset. Hic altera regni *Herodis* epocha statuitur, quæ annorum numerum ab occupatâ gentis Metropoli & truncato *Antigono* init.

§. 12. Anno P. J. 4678. U. C. 718. *L. Gellio Poplicolâ & M. Coccejo Nervâ coff. Jul. 10. Herodis $\frac{2}{7} \frac{1}{1} \frac{2}{2}$*

Hyrchanum ut remittat *Parthorum* Rex, tunc Babylone degentem, per Legatum rogat *Herodes*, atque acquirit, quem reducem blandè recipit. *Ananelum* ex Babylone anno præcedente accitum, creat Pontificem. *Aristobulum*, annum xvi agentem, à matre *Cleopatrx* commendatum, atque ab *Antonio*, ut ad ipsum mittatur, rogatum, prudenter domi retinet, atque de causâ æquitate *Antonium* persuadet.

§. 13. Anno P. J. 4679 U. C. 719. *Sext. Pompejo M. F. & L. Cornificio coff. Jul. 11. Herodis $\frac{1}{6} \frac{1}{1} \frac{2}{3}$*

Herodes, precibus *Mariammes* expugnatus, *Ananelum* à Pontificatu removet, & *Aristobulum* affinem suum ei substituit, qui *Scenopegix* festo nimis populi acclamationibus salutatus in *Herodis* invidiam incidit, atque haud diu abhinc in piscinâ, inter natantium lusus, submergitur, cum vix annum ætatis xvii impleverat.

Hero-

Herodes, ob hoc crimen ab Alexandrà apud Cleopatram delatus, & per eam apud *Antonium*, Laodiceæ causam dicit, atque *Antonium* muneribus placat: quod factum *Antonio* à bello Parthico & Armenico redeunte. *Herodes*, domum reversus, omnia invenit intestinis dissidiis plena, & *Alexandram* socrum in vincula conjicit.

§. 14. Anno P. J. 4680. U. C. 720. *M. Antonio II.*
 & *L. Scribonio Libone* *coff.* Jul. 12. *Herodis* $\frac{613}{714}$

Antonius contra Armenios proficiscens, Cleopatram habuit ad Euphratem usque sequacem: undè rediens, quas illi extorserat regiones perspexit, Herodem quoque invisit, cui partem Arabiæ & reditus agrì Hierichuntini locavit, ejusdemque concubitu frustra tentato, reducta est ab *Herode* usque ad terminos Ægypti. Sub anni finem *Armeniorum* Regem, dolo captum, Alexandriæ in triumpho duxit *Antigonus*. *Aretas* locata Herodi tributa spontè persolvit.

§. 15. Anno P. J. 4681. U. C. 721. *C. Cæs. Octaviano II* & *L. Volcatio Tullio* *coff.* Jul. 13. *Herodis* $\frac{714}{813}$

Arabs adhuc in pendendo *Herodi* tributo perseverat; quod Cleopatra ei locaverat.

§. 16. Anno P. J. 4682. U. C. 722. *Cn. Dom. Ahenobarbo* & *C. Sosio* *coff.* Julu. 14. *Herodis* $\frac{813}{913}$


Simultates inter Antonium & Octavianum in publicas erumpunt accusationes. *Antonius* queritur, quod *Cæsar* proprio suo arbitrio *Lepidum* magistratu depulerit, provincias & exercitum cum *Lepidi* tum *Sexeti* sibi vendicavit, dimidiam horum omnium partem postulans, nec non militum, quos *Cæsar* ex Italiâ, utriusque communi delegerat. *Cæsar* offensus erat, quod *Antonius* contra fidem conjugalem sororem suam, quam conjugem duxerat, omittens, in Cleopatraz amplexibus hæreret.

He-

Herodes, Arabibus tributum elocatum amplius pendere negantibus, cum veniâ *Antonii & Cleopatræ* bellum indixit, atque eos post acerrimum conflictum cum iisdem habitum superavit: cumque magna pars Arabum de novo ad *Canam*, locum *Cœlesyriæ*, conflueret, instructâ acie in hostes progressus, Arabes fugavit, actumque fuisset de iis, nisi *Atheno* *Cleopatræ* dux *Herodem* ejusque exercitum invalisset, qui festos adortus inter *Judeos* magnam stragem edidit. *Arabes* quoque regressi fugientes trucidant, & castra capiunt. Abhinc hyeme instante *Herodes* excursionibus in *Arabiam* factis eos vexat, & castris in montibus positis, ut prælium committerent sui cavet: ita suos labori assuefaciens continuis exercitiis præparabat ad ignominiam abolendam.

CAPUT II.

Gesta Herodis per octennium à bello Actiaco usque ad Agrippæ adventum.

S. 1.  Nno P. J. 4683. U. C. 723. C. Cæs. O. *Etaviano* III. & *M. Val. Messalâ* *Corv.* *coff.* Jul. 15. *Herodis* ^{9.16}/_{10.17}

Bellum civile *Antonium* inter & *Cæsarem* exarsit; magnique hinc indè fiebant apparatus bellici; pugna navalis ad *Actium* habita iv Non. Septembris, quâ *Cæsar* classem *Antonii* superavit, *Parthis*que per legatos suos fugatis universam *Asiam* recepit: Hinc *era actiaca*, quæ etiam *Asia recepta* dicitur, ab autumno an-

nos numeratis, introducta est, cujus annus primus, regni Herodis ab occiso Antigono septimus, æræ Judaicæ 3731, fuit Judæis *Sabbathicus*.

Herodes anno regni sexto bellum continuavit contra *Aretham*, seu Arabes. Sub veris initio magnus terræ motus Judæam concussit, atque infinita quidem pecorum, triginta verò hominum millia peremit, exercitu, quâ sub dio erat, manente incolumi. Hinc Arabes insolentiores legatis Judæorum interemptis in Judæam irrumpunt denuò. Milites sibi mala ex hoc portento ominantes Herodes oratione erigit, atque cum exercitu Jordanem transgressus Philadelphicæ castra ponit; cunq̄ instructis aciebus hostes congredi nolent, vallum eorum castrense aggreditur, disturbat, atque ita coactos confusis ordinibus pugnare eos urget; ubi verò terga dederunt hostes multi à Judæis, multi verò à commilitonibus conculcati perierunt, quinque millia in fugâ ceciderunt, cæteraque multitudo intra vallum compulsâ, statim circumsepta obsidionem passâ est, atque tandem pars ad deditionem coacta fuit, pars deleta. Atque ita finitum est bellum illud.

Anno verò regni septimo cum *Antonium* intelligeret superatum nova ipsum corripuit sollicitudo, videns amicum & confœderatum suum Cæsaris armis victum, atque Legatos mitti ad omnem Orientem occupandum; inter quos *Q. Didius* fuit, cui *Syriam* mandaverat Cæsar. Hinc ut se periculis eripiat, decrevit Cæsarem adire, atque occiso *Hyrçano*, quia fugam meditabatur, Rhodum transfudit, ibique se coram Cæsare, ut virum magnanimum decet, stitit; à quo etiam generosè excipitur, atque pactâ amicitia in regno suo confirmatur, maximo cum gaudio rediens ad suos.

§. 2. Anno P. J. 4684. U. C. 724. C. Cæs. Octavianò

viano IV. & M. Licinio Crasso coff. Jul. 16. Herodis

$\frac{1017}{1118}$

Cæsar hoc anno victoriam prosequens, *Ægyptum* ingreditur, *Alexandriam* capit, & cum interitu tam *Antonii* quam *Cleopatrx* mense sextili bello civili finem imposuit. Rediens per *Syriam*, ubi moratus est, *Parthica Tyridatem* inter & *Phraortem* negotia composuit, à quo in *Asiam* concessit, ibique hyemavit. *Augustus* loco *Didii Messalæ* sub fata *Antonii* legatum miserat in *Syriam*, qui hoc anno & sequenti *Syriam* rexit, anno verò U. C. 726 contra *Gallos* missus (à quibus victor triumphavit) locum *Varroni* cessit.

Herodes, à quo *Cæsari* opem satis fidelem navasset, cum sibi amicum expertus est, qui huic nostro partem non solum *Judææ* à *Cleopatrá* surreptam restituit, verum etiam plurima *Judææ* contermina oppida regno ejus adjecit.

§. 3. Anno P. J. 4685. U. C. 725. C. Cæs. Octavianus V. & Sexto Apulejo coff. Jul. 17. Herodis $\frac{1118}{1119}$

Cæsar tantâ victoriâ illustrior, mense sextili Romam ingrediens, continuo triduo tres egit triumphos *Dalmaticum*, *Adiacum*, & *Alexandrinum*. Norissimum est *Cæsarem* consulatum hunc quintum in *Samo* iniisse, atque ætate ex *Asiâ* in *Græciam*, atque hinc in *Italiam* transmisisse. Aram victoria v Kal. Septembris dedicavit.

§. 4. Anno P. J. 4686. U. C. 726. C. Cæs. Octavianus VI & M. Vips. Agrippa II. coff. Jul. 18. Herodis

$\frac{1119}{1110}$

Varro loco *Messalæ* in *Syriam* mittitur Præfes.

Mariamme, *Herodis* uxor, ex *Assamonæâ* gente nobilis foemina, quinque liberorum mater, trium filiorum & duarum filiarum, veneni contra mariti vitam pa-

rati à *Salome* accusata, morte plectitur. Propediem Regem facti pœnituit, qui ex dolore in morbum incidit gravissimum: ex quo convalescens, atque intelligens *Alexandram*, Mariamnes matrem, nova molitandum decumberet, eam quoque occidi iussit. Planè restitutus *Salomen* recepit, divortio à *Costobaro* marito facto ad eum confugientem, quæ conjurationem mariti in fratrem patefaciens ita incitavit in eum regem, ut *Costobarum* cum omnibus conjuratis, nec non *Babæ* liberos ab eo occultatos, unà cum totâ *Hyrçani* cognitione exciderit.

§. 5. Anno P. J. 4687. U. C. 727. C. *Octav. Casare VIII* & *M. Vips. Agrippa III* *coff. Jul.* 19. *Herodis*

¹³₁₄ ¹⁰₁₁

Casar, ante xvi Kal. Februarii hujus anni in senatu tanquam sanctius & venerabilius nomen accipiens *Augustus* dictus fuit. Mense Majo urbem egressus ad expeditionem Britannicam, in *Galliis* manlit, res Gallicas componens, quia legatos Britannorum accepit. Hoc anno primum *actiada* celebrarunt.

Herodes, sublatis omnibus, quorum dignitas excelebat, nil sibi metuendum ratus, quotidie magis magisque ad peregrina studia defecit: certamen athleticum, quinto quoque anno in honorem *Cæsaris* celebrandum, instituit, theatro in ipsa civitate sanctâ & amphitheatro in suburbiis constructis, athletas, ludiones & fera usdique conquisivit, atque ludus maximâ cum celebritate habitus est. Videtur autem *actiacæ* victoriæ memoriam respiciens *actiada* egisse, in quibus heroica *Cæsaris* gesta erant celebranda, cujus quinquennialia in hujus anni mensem Septembrim incidebant.

Hæc *Herodis* studia tantoperè Judæos offendebant,

ut

ut quorundam conjuratio ejus vitam petiisset, nisi maturè innovisset. Hos conjuratos non solum sustulit Rex, sed etiam in auctores severius inquisivit & animadvertit.

Abhinc rebus suis consulens, ut minaces inter Judæos refranaret, consilium cepit de munimentis condendis, quibus tales coerceat. Ante omnia *Samaritam* condi jussit, eique nomen *Sebaste* destinavit, in memoriam nominis *Augusti*, quod hoc anno Cæsari datum fuit.

§. 6. Anno P. J. 4788. U. C. 728. *Augusto VIII*
& *T. Statilio Tauro II* *coff.* Jul. 20. *Herodis* $\frac{11}{11}$ $\frac{11}{11}$

Augustus, *Narbone* in *Galliâ Tarraconem* in *Hispaniâ* profectus, arma ipse adversus *Cantabros* movit. *Ægypti* in præfecturâ loco *Cornelii Galli*, primi in eâ provinciâ Cæsaris nomine Procuratoris, fuit *Ælius Galus* (an *Largus*?) ad bellum Arabicum missus.

Post primum actiada, qui ludus anni præcedentis autumnno videtur habitus, *Damasceni* ad *Varronem* *Syriæ* Præsidem, sicuti ille ad *Cæsarem* per literas, querelas miserant contra *Zenodorum*, latrones excurrere in fines *Damascenos* clanculum facientem; ille enim *Lysania* ditionem conduxerat: rescripsit autem *Cæsar Varroni* expugnanda esse latronum receptacula, atque ditionem illam regno *Herodis* esse adjiciendam; atque ita *Trachon*, *Batanæa* & *Auranitis* regno *Herodis* accesserunt.

§. 7. Anno P. J. 4689. U. C. 729. *Augusto IX*
& *M. Junio Silano* *coff.* Jul. 21. *Herodis* $\frac{11}{10}$ $\frac{12}{11}$

Ælius expeditionem contra *Arabes* suscipiens, quingentos ex *Herodis* satellitio suscepit auxiliares, quos cum exercitu ad mare rubrum duxit: cujus expeditionis æque apud *Strabonem* ac *Josephum* fit mentio. Circa anni medium *Petromius*, bellum contra *Æthiopes* ge-

rens, videtur constitutus tertius Ægypti à morte Antonii Præfectus.

Josephus monet eodem tempore *Herodem* Samariam condidisse, id est, absolvisse, & dedicasse, quo Ælio copias auxiliares misit, ut quidem res incepta fuerit ante sesquennium, nunc verò consummata.

Anno *Herodis* XIII maximæ Judæam irruerunt calamitates, primò enim diuturna obtinuit siccitas, inde insecuta est sterilitas, per inopiam mutatâ victus ratione secuta est pestis. Nec amplæ erant Herodi facultates, absumptâ in ædificationem urbium veterè pecuniâ, & fraudato agrorum redditibus. Pópulare in Regem odium efficiebat, ut ipse calamitatum causa diceretur. Ille igitur remedium quærens, quicquid erat regiæ suppellectilis tam auræ quam argentææ torum concidit; & inde consecrâtam pecuniam mittit in Ægyptum, quam *Petronius* obtinebat pro Cæsare. Ille privatim Herodi amicus subditos ejus servatos cupiebat, atque amico facultatem exportandi frumentum non concessit tantum, verum & in emendo & evehendo operam navavit. Hoc annonæ beneficium Herodi populi denuo conciliavit benevolentiam. Maxima ejus fuit quoque in distribuendo prudentia & munificentia. Adversus hyemis adspertatem etiam providit, ne pauperes vestium inopia periclitarentur. Distribuit etiam ad sementem faciendam fruges, quod sane ipsi fuit commodum, terræ innox uberem referente gratiam, ut omnibus alimentis suppeteret.

§. 8. Anno P. J. 4690. U. C. 730. *Augusto* X & C. *Norbano Flacco* *coff.* Jul. 22. Herodis ¹⁶¹¹₁₇₁₄

Augustus medio circiter anno consecrô bello Hispanico Romam rediit.

Cum jam messis tempus adesset, segetesque messi matu-

maturæ factæ essent L. M. hominum , quos ipse *Herodes* aluerat , dimisit per agros , atque res poenè perditas suâ restituit diligentia : etiam finitimis sublevatis.


Rebus in pristinam felicitatem restitutis , regiam in superiore urbis parte , superbè exstructis ædibus , ædificavit. Conjugem *Simonis Boëthi* filiam duxit , ipsum verò patrem loco *Jesu Phabetis* filii exauctorati pontificem creavit : peractis nuptiis *Herodium* castellum LX stadiis à civitate sanctâ condidit.

Zenodorus , partim invidia partim dolore ademptæ possessionis permotus , ad *Herodem* accusandum Romam profectus nihil efficere potuit : quod ad hunc annum refero ; quia Augustus ab anno 727 post mensem Majum , usque ad annum 730 præsentem , ejusque ætatem , extra urbem , partim in Gallia , partim in Hispaniâ fuit.

Mariammes filii , ut Cæsarem salutarerent , Romam missi , & ab Augusto summâ humanitate excepti , etiam ante hoc tempus dici non possunt ab Herode dimissi ; quia ante hoc tempus non poterat *Augustus* dici Romam rediisse , à quo tantâ humanitate excipiantur : regnumque Herodis concipitur , ut jam *Lysaniæ* ditio-
ne auctum.

CAPUT III.

Gesta Herodis sub decennio tribunitiæ potestatis Agrippæ.

§. 1.  Nno P. J. 4691. U. C. 731. C. Cæf. Augusto XI. & Cn. Calp. Pisone coff. Jul. 23. Herodis ^{271 24}/_{18 171}

Agrippa in Asiam venit Orientis Re-
tor, qui in Lesbo manens Orientem gubernavit per legatos. Senatus Augusto Consulatum (quem trimestrem gessit) deponenti hos decrevit honores, ut tribunus plebis perpetuus esset, ut proconsulare imperium semper haberet, neque id in urbem intrans deponeret. Id factum v Kal. Apriles.

Herodes, quam primum advenerat *Agrippa*, cum salutatum adiit, atque Mitylenem appulsus eum invenit. Gadarenses quoque eum adeunt Herodem accusaturi, quos ille ne auditos quidem ad Regem victos remisit.

§. 2. Anno P. J. 4692. U. C. 732 M. Cl. Marc. *Æsevinino* & L. *Aruntio* coff. Jul. 24. Herodis ^{281 25}/_{19 175}

Augustus hoc anno exeunte Româ profectus est, ut provincias constitueret, egitque in Sicilia, atque *Agrippam* in urbem revocavit, ut Rempubicam curaret. *Tiberium* misit ut *Artabazem* regno pelleret, *Tigranem* que *Armenia* præficeret.

§. 3. Anno P. J. 4693. U. C. 733. Q. *Emilio Lepido* & M. *Lollio* coff. Jul. 25. Herodis ^{291 26}/_{20 177}

Augustus ex Sicilia in Græciam & postea in Samum navigavit, ibique hyemem transegit. *Agrippa Juliam*

liam Augusti filiam duxit uxorem : atque Galliis fuit Præfectus.

S. 4. Anno P. J. 4694. U. C. 734. M. Epulejo Nepote & P. Silio Nervâ coff. Jul. 26. Herodis

$\frac{20}{21} \frac{17}{118}$

Augustus in constituendis provinciis pergens Asiam ingreditur, atque in Syriam penetravit, quod sub his consulibus factum Dio notat, Josephus id anno Herodis xviiii factum refert. Hujus præsentia Partho terrore fuit, Phraates enim, qui pactis Anno U. C. 731 non steterat, jam bellum inferendum veritus signa Romana & captivos Augusto remisit, quæ trophæa à Crassi clade & ab Antonio abstulerant. Ex Dione colligere est, hanc signorum restitutionem, & Tigranis inter Armenios inaugurationem circa ætatem hujus anni factam fuisse. Huc spectant nummi cum inscr. *Civibus & signis Militaribus à parthis Restitutis. Agrippa* hoc anno Cantabros in Hispaniâ subegit.

Coram Augusto, Syriam vix ingressò, Gadavenses à Zenodoro impulsî Herodem, sed denuò frustra, accusant. Augusto hic commorante Zenodorus ex sanguinis profluvio apud Antiochiam Syriæ periit, cujus ditionem Augustus Herodi addit, quæ Galiliæam inter & Trachonem sita, comprehendebat Vlatham, Pancadem, & agros finitimos. imò etiam Herodem Rectoribus Syriæ adjunxit, mandavitque ut omnia ex ejus sententiâ fierent. Pheroræ fratri suo etiam Tetrarchiam impetravit, ut res ejus si quando fati cederet, essent in tuto, nec filiorum suorum subesset imperio.

Deducto inde ad mare Cæsare, in sua reversuro, ipse Herodes quoque in regnum suum reversus splendidissimum ex marmore propè Panium in Cæsaris honorem templum condidit. Obmurmurantem autem populum

remissione tertix tributorum partis placare conabatur: vetitis per urbem conventiculis occasiones sermonum abrupit, missisque ubique speculatoribus in pertinaces animadvertit, tandem jurejurando sacramentum fidei Cæsari & sibi præstandæ exegit.

§ 5. Anno P. J. 4695. U. C. 735. *Q. Sent. Saturnino & Q. Lucr. Vespillone coss. Jul. 27. Herodis*

²¹18

²²19

Augustus (juxta *Dionem*) hoc anno à constituendis provinciis Romam rediit, 14. id. Octobris, aramque Fortunæ Reduci condidit: abhinc triennium in urbe mansit. *Agrippa* contra Pannonios bellum gessit.

Herodes anno regni sui xviii, oratione ad populum habitâ templi restaurationem spondit; atque in apparatu faciundo, materiâque cum advehendâ, tum præparandâ multum laboratum fuisse videtur.

Abhinc videtur *Herodes* Romam profectus, atque inde rediens filios Mariammes secum reduxisse in patriam. Ita *Josephus*. Per idem tempus navigavit in Italiam, salutatum Cæsarem, & ad invisendum Romæ suos liberos. Ibi Cæsar humanissimè tractato filios domum reducendos reddidit, satis jam instructos disciplinis liberalibus. Reducti ad quorundam invidiam magnis multitudinis studiis excipiuntur. Duos reduxit, quia tertius natu minimus Romæ in studiis mortuus erat.

§ 6. Anno P. J. 4696. U. C. 736. *P. Corn. Lentulo & Cn. Corn. Lentulo coss. Jul. 28. Herodis*

²²19

²³20

Verisimile est hoc anno templum inceptum fuisse condi: testaturque *Josephus* quod ambitum & exteriora intra octennium & adyta intra sexquennium absolverint: ut anno Herodis xxix omnia fuerint absoluta, quinquennium ante Regis mortem. Huc multi referunt

runt

runt dictum in Evangelio, *Job.* 2: 10. annos 46 condidisse templum, quod anno Jul. 73 (id est 27 ✕ 46 = 73) dictum purant.

§. 7. Anno P. J. 4697. U. C. 437. C. Furnio & C. Junio Silvano *coff.* Jul. 29. Herodis $\frac{23}{24} \frac{120}{121}$

Licet Mariammes filii magnis peterentur calumniis, nondum tamen frigescente paternâ pietate, Rex nihil mali suspicans, eo quo par erat honore illos habuit, & quod jam essent adulti, uxores iis dedit, *Aristobulus Salomes filiam Bernicen*, & *Alexandro Archelai Cappadocum Regis filiam Glaphyram*.

§. 8. Anno P. J. 4698. U. C. 438. L. Dom. Abenobarbo & P. Corn. Scipione *coff.* Jul. 30 Herodis $\frac{24}{25} \frac{121}{122}$

Agrippa in Asiam remissus est hoc anno juxta *Dionem*, quem iterum salutatum adiit *Herodes*, atque in regnum suum invitavit.

§. 9. Anno P. J. 4699. U. C. 739. L. Livio Druso & L. Calp. Pisone *coff.* Jul. 31. Herodis $\frac{25}{26} \frac{122}{123}$

Agrippa in regnum *Herodis* venit, ubi ille venientem omnibus obsequiis & studiis demeretur, & abeuntem prosequitur.


§. 10. Anno P. J. 4700. U. C. 740. L. Lent. Augure & M. Licimo Crasso *coff.* Jul. 32. Herodis $\frac{26}{27} \frac{123}{124}$

Herodes, exactâ hyeme, quando *Agrippa* expeditionem in Bosphorum suscepit, quam Dio ad hunc annum refert, cum rursus adiit, cum classe in Ponto hærentem invenit, per totam expeditionem fuit comitatus, eâque peractâ cum eo terrâ rediit in Joniam: Judæis vero in Asiâ dispersis libertatem vivendi juxta legem suam ab *Agrippâ* impetravit. Hh 2 Do-

Domum rediens omnia invenit adversâ & perturbata; traducuntur *Aristobulus & Alexander* principes à Pherorâ & Salome, ac si enecatæ Matris vindictam meditarentur: quodque Archelaus rex ipsis spem fecerat se eos ad Cæsarem ducturum. His auditis *Herodes* decrevit ad ferociam juvenum reprimendam *Antipatrum* ex Doride natum, qui hætenus ut privatus vixerat, accersere, & honoribus evehere. Quoque magis illud indignabantur principes, eo majoribus Rex *Antipatrum* honoribus cumulavit; cujus precibus postremo victus, & matrem ejus, ante repudiatam, in regiam induxit. Sæpe etiam Cæsari scribens *Antipatrum* commendabat.

CAPUT IV.

Herodis gesta sub ultimo regni sui decennio.

§. 1.  Nno P. J. 4701. U. C. 741. *Tib. Cl. Nerone & Quint. Varo* *coff. Jul. 33.*
Herodis $\frac{27}{29} \frac{24}{25}$

Agrippâ, elapso Tribunitiæ potestatis decennio ex Oriente in urbem regresso, *Marcus Titius* Syriam administravit. Lepido P. M. demortuo *Augustus* eam dignitatem suscepit pridie Nonas Martias.

Agrippam decessurum ut salutaret *Herodes* ad eum navigavit, atque solum ex filiis *Antipatrum* secum duxit, quem ei cum multis muneribus tradidit Romam ducendum, & in Cæsaris amicitiam recipiendum; ut jam omnia viderentur per hunc agi, protrusis à principatu *Mariammes* filiiis.

§. 2. Anno P. J. 4702. U. C. 742. *Sulp. Quirino & M. Valer. Messalâ* *coff. Jul. 34. Herodis* $\frac{281^{25}}{29^{126}}$

Agrippa in Campaniâ moritur, & *Tiberius* ejus vi-
duam *Juliam* ducit uxorem.

Antipater Romæ amicis omnibus *Herodis* commen-
datus illustris factus est, atque ea peregrinatio illi ad
honorem & primatum regio inter liberos non medio-
criter profuit.

§. 3. Anno P. J. 4703. U. C. 743. *P. Fabio Maxi-
mo & Q. Ælio Tuberone* *coff. Jul. 35. Herodis* $\frac{291^{26}}{30^{127}}$

Antipater, qui Romæ omnibus potiebatur hono-
ribus, hoc unum molestè ferebat, quod non poterat
fratres suos continuis vexare calumniis, veritus ne pa-
rentis animus mutatus se æquiores præberet erga Ma-
riammes filios: quare absens literis *Herodem* perpetuo
in eos exacerbavit, quasi de ejus incolumitate sollici-
tus, atque ad tantam eum perduxit iram, ut tandem
inimicus esset adolescentibus.

§. 4. Anno P. J. 4704. U. C. 744. *Julio Antonio
& Q. Fabio Africano* *coff. Jul. 36. Herodis* $\frac{301^{27}}{31^{128}}$

Herodes unâ cum filiis *Mariammes*, eos accusaturus,
Romam profectus, cum *Augustum* intelligeret in Gal-
liis degere, eum *Aquilejæ* invenit, qui utrâque parte au-
ditâ litis arbiter factus, parentem filiis suis conciliat:
Romam reversi, sibi id haud displicere simulans *Anti-
pater*, iis gratulatur, atque cum parente etiam rediit
in Patriam.

Statim ac rediit Rex advocatâ in templum concione
orationem habuit, quâ aulicos & cæteros ad concor-
diam hortatur, pronuncians filios post se regnatos, pri-
mum *Antipatrum*, deinde ex *Mariamme* natos *Alex-
andrum & Aristobulum*.

Per idem tempus Cæsaræâ consummatâ eam urbem dedicavit *Herodes* Olympiade cxcii: 3. In quâ dedicatione maxima fuit celebritas, & certamen, Cæsaris in honorem, per singula quinquennja instaurandum, instituit.

Abhinc sepulchrum Davidis, spe pecuniæ inveniendæ, tentavit, sed divino portento territus vacuus rediit. Machinationes contra Mariammes filios renovatæ sunt, & recruduit vulnus, quod optimis adolescentibus ferale fuit.

§. 5. Anno P. J. 4705. U. C. 745. *Cl. Druso Nerone & T. Crispino* *coff. Jul. 37. Herodis* $\frac{31128}{21129}$

Alexander malorum artibus in vincula conjicitur; sed *Archelaus*, Cappadocum Rex superveniens singulari dexteritate eum iterum Herodi conciliavit: panguntque, quod *Herodes*, qui jam ad *Augustum* eâ de re literas dederat, Romam proficisceretur: redeuntem usque ad Antiochiam deduxit *Herodes*, ibique *Archelaum Titto* Syria Præsidi reconciliavit.

Hoc anno Encœnia templi Hierosolymitani, die regni Herodis natali, quem Herodes anniversariâ hilaritate colere solebat, celebrata fuerunt.

§. 6. Anno P. J. 4706. U. C. 746. *C. Marc. Censorino & C. Asinio Gallo* *coff. Jul. 38. Herodis* $\frac{32129}{31130}$

Hoc anno *Augustus* lustrum condidit, & censum solus egit.

Romam proficiscens *Herodes*, in Achajâ apud *Elidenfes*, cum Olympiaca sumptuum defectu deficere videret, ea restituit, atque perpetuis in eum usum pecuniarum redditus dedit, ipse certaminis agonotheta factus eo lustro, quo Romam navigavit. *Herode* in Italiâ & Græciâ hærente, Trachones terram latrocinii infestant
à Syl-

à *Syllæo* Arabe suscepti. Reversus *Syllæum* apud *Saturninum* accusat, qui pactis non stans Romam abiit, interim cum veniâ Saturnini contra refractarios arma sumens latronum munimentum cepit & diruit, Nacebum Arabum Regem ei occurrentem in fugam compulit, & Idumæorum tria millia in Trachonem deduxit.

Properatis Romam nunciis *Syllæo* relata sunt omnia, qui hæc in accusationem Herodis vertit apud *Augustum*: ille hinc offensus scribit *Herodi*, se hæctenus illo usum ut amico, posthac habiturum eum pro subdito.

§. 7. Anno P. J. 4707. U. C. 747. *Tiberio Cl. Nerone & Cn. Calp. Pisone* *coff. Jul.* 39. *Herodis* $\frac{33}{34} \frac{130}{131}$

Tiberius hoc anno ineunte triumphum egit, ast insurgentibus iterum Germanis, haud diu post novam in eos expeditionem suscepit.

Herodes, ut diluantur accusationes *Syllæi*, videns *Arabes & Trachonitas* à quo iram *Augusti* intellexerant protervè insultare, nec ijs resistere audens, quia legationem unam & alteram non admiserat *Augustus*, tandem *Nicolæum Damascenum* misit, cujus oratione auditâ, *Syllæus* capitis damnatus, remissus est in provinciam, ut postquam creditoribus satisfecisset, daret supplicium.

Interim malevolorum suggestionibus filii *Mariammes* in carcerem conjecti sunt, & *Olympus ac Volumnius* cum literis Romam mittuntur, potestatem occidendi eos rogaturi: hi adsunt cum *Herodes* jam jam *Nicolæi* oratione defensus *Augustum* iterum haberet placatum. *Augustus* lætis literis scribit se ei potestatem permittere in parridas, ast tuum consilium esse, indicto concilio apud *Berytum* rem examinari permittat. *Ocyus* re istâ intellectâ juxta *Cæsaris* consilium apud *Berytum*
con-

concilium convocat, in quo coram *Saturnino* filios accusat, qui ex plurium votis damnantur. Soluta concilio *Tyrum* regressus ibi commode invenit *Nicolaum*, à legatione obitâ reversum, qui omnia Herodi exponit, nec non amicorum de filiis coërcendis sententiam aperit; hic navigio cum Herode Cæsaream petiit, undè rex *Sebasten* tendit, atque ut ambo filii strangulentur, curavit.

Antipater post deplorandum fratrum excidium, quotidie magis magisque in odium incurrens, sibi que conjugationis in vitam parentis conscius, à patre, istius sceleris ignaro, Romam abeundi veniam acquirit, atque eodem navigio, quo *Syllæus* Romam pœnas daturus mittebatur, navigabat, *Saturnino* magnis muneribus ante sibi conciliato. Sola *Saturnini* mentio efficit, ut post hunc annum illud *Antipatri* iter collocari haud possit, quoniam ex *Vari* nummis jam constat *Saturnini* administrationem Syriacam ultra hunc annum non fuisse prorogatam. Inter fratrum mortem & *Antipatri* abitum tantum præcisè temporis intercessit, quantum *Syllæo* datum, ut creditoribus satisficiat, quippe quocum Romam abiit *Antipater*.

§. 8. Anno P. Jul. 4708. U. C. 748. D. *Lelio Balbo*, & C. *Antistio Vetere* Coss. Jul. 40. Herodis ³⁴¹³¹₃₅₁₃₂

Augustus Caji & Lucii repressurus audaciam, tributariam potestatem in quinquennium *Tiberio* dedit, eique *Armeniam* mandavit: verum is proficiscens in Rhodum secessit, ibique privignorum suorum offensionem veritus, per septennium delituit. *Quintilius Varus* Syriæ administrationem suscepit loco *Saturnini*, ut ex nummis probavimus.

Pherora cum uxore, postquam *Herodis* jussu & edicto aulam excesserat, in suâ vixit Tetrarchiâ, jurejurando obstr-

obstrictus, unum sibi exilii finem fore mortem *Herodis*, neque ad eum se reversurum, dum ille vixisset. Hinc ad *Herodem* decumbentem, quamvis sæpius invitatus ad hoc, venire negavit. *Herodes* interim, ex morbo convalescens, à conjuratorum insidiis (Deo scelus perpetrandi occasionem avertente) salvus remansit. Dum *Pheroras* ejus frater in Tetrarchiâ suâ, *Antipater* verò ejus filius Romæ commorabatur, & uterque cum remotior esset ab aulâ, neuter vitæ *Herodis* damnum inferre valuit.

§. 9. Anno Per. Jul. 4709. U. C. 749. C. *Cesare Augusto* XII. & *Cornelio Sullâ* Coss. Jul. 41. *Herodis*

351 32
361 33

Augustus hoc anno *Cajum* filium in forum deduxit, atque eum in finem consulatum XII suscepit. *Tiberius* in insulâ *Rhodo* tanquam in exilio mansit, aut fortè hoc anno demum in hanc insulam se recepit: narrat enim *Vellejus Patereulus* *Tiberium* demum *Rhodum* fuisse profectum, cum *Cajus Cesar* virilem jam sumpsisset togam: nec obstat, quod secundum alios anno præcedente dicatur Romam egressus; quia acceptâ in quinquennium Tribunitiâ potestate, simul etiam accepit mandatum de *Armeniâ*, quæ defecerat, reducendâ: quod à *Tigranis* obitu factum *Zonaras* testatur. Videtur itaque, quod *Tiberii* iter primum fuerit in partes orientis, eaque regio ad solam famam adventus *Tiberii* ex liberis *Tigranis* regem receperit. Postea autem intelligens *Tiberius* liberorum ferociam, consultum duxit *Rhodum* abire, ibique latebras quærere, quò æmulationem effugiat.

Quintilius Varus, *Syriæ* præses, alterum egit præfecturæ suæ annum, qui respondet *Æræ Actiacæ* XXVI & XXVII: uterque enim annus in nummis ejus est designatus.

Pheroras subito ab assumpto cibo (cui amatorij vice clam venenum immixtum fuerat) morbo correptus intra paucos dies extinguitur; *Herode* frustra fratris sanitatem curante, quem amabat. Ante obitum *Pheroras*, fratris Regis officiis motus, pœnitentiâ proposui tangitur, uxorem ad se vocat, atque venenum ab Antipatro relictum adducere, seque inspiciente igni tradere iussit; quod ex parte factum. Mortuus vero *Herodis* iussu & sumptibus Hierosolymas translatus, magnâ cum pompâ sepelitur, ac publico gentis luctu honoratur. Hisce vix absolutis, indicato à libertis *Pheroræ* eum lugentibus mortis genere, inquiri *Herodes* in criminis auctores, atque ex ancillâ sub torturâ gemente fortè aliud quid audit, ex quo in cognitionem conjurationis adversus vitam suam pervenit. *Doridem* Antipatri matrem, ut consiliorum consciam, omni ornatu spoliata ex aulâ eiecit. Pontificis filiam, alteram ejus uxorem, etiam accusatam, expulit, filiumque ejus ex testamento suo, ubi Antipatri successor fuerat destinatus, delevit; nec non socerum Pontificem (qui erat *Simon Boëthi filius*) eâ dignitate exiit: in cujus locum surrogatus est *Matthias Theophili filius*. Hæc verò incidisse ante diem expiationis, & serè gesta fuisse mense Elul exindè conficimus, quod de *Matthia* jam Pontifice moneat *Josephus*, eum die expiationis ob contractam in somno contaminationem sacra non fecisse, sed ea à *Josepho Ellemi filio*, Pontificis vicario & cognato, fuisse peracta. Cumque ille *Matthias* ante sacra expiationis sequentis anni etiam fuerit exauكتورatus, necesse est ut initia Pontificatus ejus hoc anno diem illum publicum anticipaverint.

Dum illa agitantur in Judæâ *Antipater*, conjurationis faber & caput, Romæ degens, & nescius istarum

rerum, vanâ adhuc spe sese lætat. Iurante per amicorum literas, *Archelaum* & *Philipponem* fratres inſimulaverat apud Patrem, ut parum cum affectos, propterque *Alexandri* & *Ariſtobuli* cædem moroſos, ac iis effecerat ut in patriam fuerint revocati, qui hæcenus Romæ institutionis gratiâ educati fuerant.

Nunc verò id curat *Herodes*, ut nullo modo intelligat, quid contra eum moliretur: quod ad eò feliciter effectum eſt, ut per ſeptem meſes elapſos nihil eorum reſciverit *Antipater*: quò ejus reditum in patriam promoveat, & in juſtas pœnas præter opinionem incidat.

§. 10. Anno Per. Jul. 4710 U. C. 750. *C. Calpurnio* 11. & *L. Paſſieno Ruſo* Coſſ. Jul. 42. *Herodis*

261¹³

37¹⁴

Quintilio Varo, tertio anno Syriæ Præſide, *Cæſaris* in iſtis oris Procurator fuit *Sabinus*, non verò *Sulpitius Quirinus*, ut quidam erroneæ exiſtimant.

Res Romanæ magis internis infeſtabantur malis, quam externis: nam, *Tiberius* in inſulâ Rhodo altero anno clandestinum vitæ genũs agens, abſuit à Republicâ. *Cajus* verò & *Lucius* delicatius non modo vivebant, ſed etiam inſuper ex *Tiberii* deceſſu ferocire haud deſierunt. Bellane geſta fuerint cum hoſtibus minus conſtat; tacente aut deſiciente historiâ? hoc ſaltem conſtat, ſi Germani pacem non coluerint, & Armenii ab omni motu ſe non abſtinuerint; ſaltem minus ea curaffe Romanos, & expeditiones bellicas alicujus momenti ob iſtas cauſas non ſuſcepiffe, antequam *Cajus* in Orientem fuit miſſus, ut bellum Parthicum cum imperio proconſulari gereret, atque Armeniam recuperaret. Num verò hoc anno Jani tem-

plum clusum erit? in controversiam vocat amicus noster, *Blondinus* sententiam adstructurus, *D. Job. Mason*, eruditè de disertatione de Jani templo Christo nascente reserato, quæ hoc ipso anno in publicum prodit. Ego me adhuc dubitare profiteor.

Res Judaicæ multo turbatiores ob *Antipatri* detectum parricidium fuerunt, qui Regis literis domum revocatus, circa veris initia mari non amplius clauso Româ discessit. *Tarenti* hærens demum ex literis allatis non sine animi concussione *Pherore* mortem intellexit: Ciliciam appulsus matris auditivè ignominiam, atque lectâ parentis epistolâ iram sub mollioribus dictis obvelante, de itinere promovendo dubitare cœpit, aliis eventum expectare suadentibus, aliis verò sine morâ domum properandum esse ad suspicionem amoliendam urgentibus. Ille posteriorum secutus consilium navigio se committit denuò, & *Cæsaream* ad portum *Sebastum* appulsus alienos à se omnium sentit animos: hinc *Hierosolymas* ingressus, parentemque adiens ab ejus complexibus arceatur; dieque sequenti coram *Quintilio Varo* *Syria* Præsidente, tunc fortè in civitate sanctâ cum Rege de rebus agendis consulente, accusatur, reus peragitur, atque in carcerem conjicitur, ibi detinendus donec ex missis ad *Cæsarem* Legatis Rex ejus sententiam intelligeret.

Facta itaque fuit legatio cum litteris ad *Cæsarem* deferendis, insque accusatoriis: & haud diu post, ex interceptis hinc *Antiphili* illinc *Acmes* literis, cum pleniùs evaderet turpissimum parricidii decretum, nova secuta est, quæ omnem causam pleniùs exponat *Cæsari*. Legatis vero Romam sic itinerantibus Rex morbo corripitur, ob propectam ejus ætatem mortem præfagiente: ad cujus famam insignis obortus est tumultus: duo enim præstantissimi legis doctores, *Judas*

Sari-

Sari-
curab
rea
dejed
in m
arqu
Her-
batur
nem
indu
fuit
cessi
diat
luna
fedit
vico
I
quo
lenn
van
rod
cher
tum
voc
essi
bat
sub
nur
ven
que
ran
præ
diur

Sariphæi & Matthias Margolothi, morbum Regis incurabilem præsumentes, discipulos suos ad aquilæ aureæ (supra portam templi majorem à Rege constitutæ) dejectionem incitant. Incitati rem aggrediuntur, illique in flagranti delicto unâ cum auctoribus facti capiuntur, atque in vinculis Hierichuntem deducuntur. Abhinc *Herodes*, concione congregatâ, ex lecticâ, quâ gestabatur, de crimine perpetrato querulum habet sermonem, atque *Matthiam Theophili filium* Pontificem ob indulgentiam, quâ se raptoribus non opposuerat, deposuit, eiquè *Joazarum* pontificiæ dignitatis dedit successorem: quæ mutatio aquilæ aureæ raptum immediatè secuta est. Hisce ita statutis eo die, cujus nocte luna istam stupendam obscurationem passa est, in reos seditionis & violatæ aquilæ aureæ tanquam sacrilegos vivicomburii supplicio animadverti jussit.

Inter Hierosolymitanos degens, toto mense Tifri, quo præter expiationis diem sacra tabernaculorum solennitas celebraretur, & circa initia mensis Marchesvân, morbo haud decrescente, quæsit remedia Herodes, sed frustra; donec in initio mensis secundi Marchesvân unâ cum totâ civitate turbatur à Magis, in natum Judæorum Regem inquirentibus; quos Rex ad se vocat, & ex synedrii responso intelligens Bethlehemum esse locum, ubi juxta Michæ prophetiam nasci oportebat Christum, eosdem in istud oppidulum ablegat, eâ sub conditione, ut invento puerulo de re compertâ nuncium referant, spondens se quoque puerulum inventum adoraturum. *Magi* autem iter prosequentes, quem quærebant recenter natum inveniunt, & adorant: sed per aliam redire viam divinitus jussi, *Herodem* prætereunt: qui se suo excidisse scopo sentiens, infanticidium præcepit, sperans inter istos parvulos occisum iri

quoque Christum natum. Milites vero mandatis regiis obsequentes horrendam in oppidulo & regione contemina infantum stragem edentes nihilominus Christum non attigerunt, Deo filium suum ex isto percundi periculo eripiente, & per fugam, in somno imperatam, malum illud prævertente; *Joseph* enim, iussus cum matre & infante salutis gratiâ in *Aegyptum* aufugere, periculum tempestivè evasit.

Herodes morbum, gravissimis symptomatibus incrementem, medicamentis haud cedere videns, ex aliorum Medicorum consilio ad thermas *Callirrhœos* se vehi præcepit, quæ ultra *Jordaneni* sitæ erant; quarum usu se tamen pejus habuit, atque redux *Hierichuntem* ingreditur: neque mors ejus sine luctu transiret nobiles *Judæorum* convocat, circo includi jubet, & quam primum animam daret statim quoque occidi. Interim Legati, quos *Romam* ire jusserat, ut *Cæsaris* sententiam de filio suo parricidâ reducerent, redeunt, & ipse literis *Augusti*, *Antipatrium* ejus arbitrio tradentibus, non nihil recreatur. Ast redcuntibus confestim doloribus desperandus, semet cultro ferire, & miseram abruptere vitam tentavit: idque effecisset, nisi aliquis, molimen animadvertens, intercessisset: undè oborto ploratu rumor detulit Regem jam tum decedere. Hæc fama maturandæ necis *Antipatri* causâ fuit: ille enim audito rumore, extinctum jam Regem ratus, cum carceris custode de laxandis vinculis agere ausus est; quod dum custos ad Regem defert, eum ita exacerbavit, ut parricidam statim occidi, & sine pompâ in *Hyrchanio* castello condi jussit; atque ita *Antipater*, tantarum turbarum in familiâ *Herodis* auctor, quinto ante *Herodis* obitum die miserè periit, & promeritas infandis criminibus poenas tulit.

Su
mut
Ant
tun
terit
deco
tequ
qual
quer
tur
phil
ter
fuit
rege
tur.
H
laus
quer
unive
catur
facie
est
sibi
rat,
chun
regio
pum
que

Sublato Parricidâ *Herodes* testamentum suum denuò mutavit, atque *Archelao* regnum Judææ & Samariæ, *Antipæ* verò & *Philippo* Tetrarchias adscripsit, totumque illud Augusti approbationi subjecit: undè præteritis à morte Antipatri diebus quinque, ipse etiam decessit, die mensis *Cisleu* VII. Novembris XXV. Antequam Regis mors innotesceret *Salomé* & *Alexas*, quasi Rex ita juberet, circo inclusos nobiles domum quemque suam dimiserunt. Deindè (sequenti ut videtur die) indicato Regis obitu congregata fuit in amphitheatrum Hierichuntinum omnis militia, cui præter Regis ad milites literas ejus etiam testamentum fuit prælectum; ex quo omnes *Archelaum* audiunt regem destinatum, eique acclamantes fidem pollicentur.

His ita peractis omnem suam curam convertit *Archelaus*, ut exsequiæ Regis forent splendidissimæ, in quem finem omnia ad decus facientia conquiruntur, & universus regni exercitus ex omnibus partibus convocatur, qui funus deducat; quæ omnia, ad apparatus facientia justum dierum numerum postulasse credere fas est. Abhinceductio cadaveris *Herodium* usque (ubi sibi monumentum paraverat Rex, atque sepeliri jusserrat, secuta fuit) in locum, ducenta stadia ab Hierichunte remotum; quorsum lecticâ portatum fuit funus regio splendore ornatum, atque cognatorum, principum, totiusque exercitus comitio deducendum. Atque hic fuit vitæ rerumque *Herodis*

F I N I S.

I N-

I N D E X
L O C O R U M
S C R I P T U R Æ
I L L U S T R A T O R U M.

- Levit.* 12: 2-6. pag. 137.
Matth. 2: 1. p. 129.
13. p. 165.
14. p. 166.
16. p. 134. 161.
22. 23. Coll. cum *Luc.* 3: 39. p. 139.
140.
Luc. 1: 26. p. 63. 202.
36. p. 202.
2: 22. p. 137. "
38. p. 147.
39. p. 137.
3: 1. 2. p. 43. 97. 190-196.
21. p. 44.
23. p. 97. 190-196.
Job. 3: 30. p. 26.
Act. 1: 22. p. 196.

INDEX RERUM.

A.



Adyventus Magorum quando acciderit ? non biennium post natum Christum. Pag.

153. &c. nec post purificationem Mariz, sed ante eam. p. 154-156. quod defenditur. p. 158. &c. imò proximè à nato Christo. p. 150. &c. adventus ille conjungitur cum die nati Christi primo: abitus verò in patriam cum tertio. p. 181: 182.

Era Christi nati vulgaris auctorem habuit Dionysium Abbatem. p. 2. Dubia ob dissensum de mente auctoris, an nativitatìs, num conceptionis rationem habuerit, natumque putaverit 25 Decembris anni Jul. 45 ? an 46 ? p. 3. 4. Non ante octavum seculum admissa. p. 2. Non ex traditione accepta, sed ex falsis calculi suppositionibus. p. 4. Eam patres omnes anticipant. p. 5-8. Vera ut habeatur, vulgaris anticipanda non solum unum annum. p. 133. aut biennium, sed ad minimum triennium, quod ex

anno mense, & die mortis Herodis evincitur. Ibid.

Altiaca cum anno VII Herodis connexa. p. 77. etiam cum aliis æris componitur. Ibid.

Juliana cum annis Herodis nectitur. p. 78.

Tiberii proconsularis refutatur pluribus. p. 46-53. 213. &c.

Etas Christi baptizati fuit, cum annos 30 compleverat, anno trigesimo primo currente, & ad finem vergente. p. 191 &c.

Annus Julianus XLII collatus cum anno Judaico. p. 176.

Tiberii decimus quintus, quis ? p. 60.

Sabbaticus Judæorum à Tisri incipiebat anni U. C. 716, & se porrigebat ad Tisri A. U. C. 717. exclusivè p. 75. Herodis emortualis, vide Herodes

Anni Imperatorum primi etiam in nummis signati. p. 217.

Antigonus regnum à Parthis accipit, & quando ei fuerit datum ? p. 82. quamdiu duraverit ? p. 76. Quo anno signandus sit ejus exitus ? p. 79. 80.

Kk

Anti-

Amipater sub finem Saturnini
Syriz Præfidis ultimâ vice
Roman profectus. p. 110. 111.
indè abiit post vii à Phero-
ræ morte elapsos menses. ibid.
Reus convicitur patricidii. p.
180 & dies quinque ante pa-
tris mortem ob scelus occidi-
tur. p. 180.

Antipas, Tetrarcha Galileæ,
quandiu eam dignitatem te-
nuerit? p. 91. 92. Non præ-
fuit Galileæ, nisi à morte
patris: contra Harduinum. p.

93. 94. ejus nummus. p. 223.
Antimis triumviratus & fors im-
perii in Oriente, unâ cum
historiâ gestorum ab anno Ju-
liano IV ad VI inclusivè. p.
71. 72. Ejus conciliatio cum
Cæsare, quandò facta? p.
82.

Archelaus, quo sensu dicatur no-
vennium, & alibi decennium
regnasse. p. 89. 90. Quo
anno fuerit in exilium missus,
Ibid. ejus regni initium pau-
cos dies anticipat Christi in-
habitationem Nazarethanam.
p. 131.

Antiquus cum dicitur Christus,
describitur non anni sed mu-
neris Christi initium. p. 59.

B.

B *Apistha* conceptio, statim post
reditum Zachariæ patris
ab officio in domum suam, po-

uenda. p. 200 &c. An. Jul.
41. die x Septembr. nativitas
circa initium mensis Sivan an-
ni 42. p. 201.

Baronius moram Christi in Agy-
pto protrahens, refutatur. p.
188.

Bethlehemum post ingressum in ci-
vitatem Nazareth iterum fuisse
reductum Jesum signum est,
omni probabilitate destitu-
tum. p. 164 Quantum ea civitas
abesset Hierosolymis. p. 155.

C.

C *Ajus* arbiter testamenti He-
rododis fuit An. Jul. 43.
p. 89. quandò Rector Orien-
tis creatus Româ discesserit?
p. 107.

Capelli error circa æram nati Chri-
sti. p. 133.

Cassii nummi p. 224.

Census Augusti secundus, in quod
tempus incidere? p. 37. non
confundendus cum descriptio-
ne Oecumenicâ. p. 59. &c.
Saturnini non definit annum
Christi natalem. p. 41-43.

Clemens Alexandrinus natum Chri-
stum voluit anno Jul. 43. Ær.
Alexandrinæ 28. p. 57. ejus
mens exponitur, & fons erro-
ris detegitur. p. 210. Diem
nati Christi ponit 25. No-
vembri. p. 31.

Conceptio Baptistæ p. 200 &c.
Christi p. 204.

Crucifixio Christi facta An. Ær.
 Vulg. 33. die 3 Aprilis. p.
 213. &c.

D.

Dies nati Christi ex traditio-
 ne Romanâ 25 Decem-
 bris alligatus apud gentiles
 fuit dies solis invicti p. 13-16.
 Assentientibus Petavio, Pa-
 gio & Harduino. p. 15. Tra-
 ditio illa Clementis Alexan-
 drini tempore nondum cogni-
 ta. p. 30. Invaluit deum
 Ambrosii ætate. p. 28. Ex
 falso calculo minis solidè ad-
 structa. p. 25. Refutatur ex
 tempestate hybernâ, chara-
 cteribus evangelicis non con-
 sentiente. p. 32-36.

Verus tantum ante diem e-
mortualem Herodis statuend-
us, quantum temporis sibi
postulant Magorum mora in
Judæâ & exilium Jesu Ægy-
ptiacum, simul sumpta. p.
 136.

Mortis Herodis cum ultimo exi-
lii Christi Ægyptiaci concur-
rit. p. 130. 131. In diem v11
mensis Cisleu incidit. p. 121-
126. quantum temporis post
natum Christum vixerit ? p.
 133. 134.

Purificationis Mariæ fuit
 41 à nato Christo p. 136.
 137. ponendus post Magorum
 adventum & post fugam in

Ægyptum, non verò inter
Magorum discessum & fugam
in Ægyptum. p. 165. inter
reditum Christi ex Ægypto,
& deductionem in urbem Na-
zareth. p. 137-139. Post
mortem Herodis, quod pro-
batur. p. 157. &c. præter
propter quatrduum ante in-
gressum. in urbem Nazareth.
 p. 137.

Dionysius Abbas auctor primus Æ-
rx vulgaris nati Christi p. 2.
de ejus mente disceptatio. p.
 3. 4.

Dionis Cassii error in consignan-
do anno interitus Antigoni.
 p. 80.

E.

Eclipsis lunaris juxta Josephum
 diena secuta, quo aquilæ
 aureæ raptores pœnas dede-
 runt, non definit annum He-
 rodis emortualem p. 99. di-
 versimodè trahitur. p. 100.
 101. ad eam non pertinet e-
 clipsis, quæ accidit 9 Jan-
 anni Jul. 45. contra Scaligerum
 p. 106. &c. nec ea fuit, quæ
 accidit 20 Jan. anni Jul. 44.
 contra Langium & Lansber-
 gium. p. 106. nec quæ inci-
 dit in 13 Martii An. Jul. 42
 contra Keplerum. p. 104. 106.
 Haud rectè ponitur proximè
 ante pascha. p. 111. &c. Qua-
 lis fuerit ? p. 113. 134. Re-

vocamus sententiam, quam
ex Schelstratio admiseramus.
in præfatione.

Ephemeriarum calculus ad definiendum tempus nati Christi, quomodo Scaligero digestus? p. 63. &c. Quid in eo desiderent viri doctissimi. p. 65. 66. ut variis hypothefibus in servire possit? p. 67. Reformatur ille calculus, & ne ctitur cum annis Julianis. p. 199. Cum nostrâ de tempore nati Christi sententiâ conciliatur. p. 199. &c. imò & nostra sententia exinde confirmatur. p. 205.

Epiphanus, quid de epochâ nati Christi sentiat? p. 7. 8.

Epocha regni Herodis duplex. p. 68. 84.

Euangelista cur annos regni Augusti & Herodis non apponant? p. 127 &c.

Eusebius Cæsariensis, quid sentierit de anno nati Christi? p. 6. 7. Auctor turbata Chronologia rerum Herodis. p. 98. 99. ejus error circa annum regni Herodis, à victo & cæso Antigono suscepti. p. 79. 80.

F.

Flacci nummi p. 223.
Fuga Christi in Egyptum componitur cum die ab ejus natiuitate tertio. p. 182. absolvi

potuisse intra triduum aut quatrimum ostenditur. p. 183.

G.

Gregorius hyemali tempestate non in pascuis sub dio pernoctasse in Oriente ostenditur. p. 34. à Judæis stabulis inclusos ad primam pluviam, quæ incidebat in mensem Marchesvan. Ibid.

H.

Harduini error, in rejectione auctoritatis Josephi, ut alios pepererit: & refutatur p. 80. 81. 93. 94. nec non in præfatione.

Herodes magnus, Rex sub quo natus est Christus, fuit Ascalonita. p. 68. 69. juvenis 25 annorum Galilææ præficitur. p. 225. Tetrarcha creatur. p. 228. Rex à senatu declaratur, quandò Pacori insidias elapsus Romam appulit. An. U. C. 714. p. 69-74. Regnum obtinuit ab Antigoni nece. An. U. C. 717. p. 74-79. Ejus gesta ad annales revocata. p. 225. ejus ultima in ordinem digesta. p. 177-180. infanticidium non diu ante mortem perpetratum p. 195. 136.

Mors ejus ad verum tempus revocata, omnes sententias, quæ

R E R U M.

quæ annum nati Christi post annum æræ act. 28. ponunt, confundit. p. 8. 9.

Annus ejus emortualis eruitur p. 85. 98. cum annis alterius formæ componitur. 86. 87.

Tempestas anni, quæ mortuus est excludit vernalem & æstivam. p. 116-118. nec non hybernâ p. 118-120. undè concluditur eum sub autumnum mortuum. ibid.

Mensis & dies ex codice de juvenis eruitur, ubi VII mensis Cisleu dicitur mortuus. p. 121-126. Dies antevertit paschalia anni Jul. 43. p. 88. &c.

Hierosolymis; quandò illa urbs à Sotio & Herode fuerit occupata? p. 83.

I.

Infranticidium Bethlebemiticum paulò ante Herodis mortem perpetratum crediderunt *Macrobius & Eusebius*. p. 135. 136.

Initium in habitationis Christi Nazarethanz & regni Archelai paucos tantum dies differunt. p. 131. &c.

Josephus in operibus niendæ correctæ p. 86. 105.

Irenæus annum nati Christi cum 41 Augusti componit. p. 5. ejus sententia exponitur & cum nostrâ conciliatur. p. 208. 209.

Judæa à Sotio subacta ex Tacito & Fastis triumphalibus asseritur. p. 78. 79.

Julia ablegatio in exilium facta An. Jul. 44. p. 109. &c. ante hanc Philippus Juliada condidit. p. 110.

Justinus Martyr anticipat æram nati Christi vulgarem p. 5. ejus sententia exponitur & cum nostrâ conciliatur. p. 207.

K.

Keplerus adducitur, ejusque error circa mensem emortualem Herodis detegitur. p. 87. item, circa eclipticam lunarem Josepho memoratam. p. 104. &c. malè defendit diem Christi natalem ad 25 Decembris ponendam. p. 35. 36.

L.

Locus, ubi Christus in exilio Ægyptiaco latitavit, incertus, atque sufficit ut fuerit Judææ proximus. p. 183. &c.

Lucas evangelista non censendus est ignorasse præcisum tempus ætatis Christi: contra Keplerum. p. 56. ejus testimonium cap. 3: 1. 21. uti vulgò urgetur, haud definit annum Christi natalem. p. 44. &c.

Lucius, Caji frater minorennis, ad honores publicos elatus An. Jul. 44. p. 89.

Lydiati sententia de anno Herodis emortuali refellitur. p. 102. 103.

M.

M *Agorum* adventus proximè à die nati Christi ponendus p. 150. &c. imo ipso primo, *Visitatio* Christi secundo, & *abitus* tertio nati Christi die. p. 181.

Martyrologium Romanum ex *Lactantio* erroris convictum. p. 28.

Megillath Thaänith, liber *Judaicus*, mensẽm & diẽm mortis *Herodis* indicat p. 121. 126. ejus fides contra *Lamijum* defensa in præfatione.

Mors Herodis indagata quoad annum. p. 85-98. anni tempestatem. p. 116-120. Mensẽm & diẽm p. 121-126.

Muciani nummi p. 224. 225.

N.

N *Atalis Christi* indagatur quoad annum, mensẽm & diẽm ex temporis quantitate, quã antevertit diẽm mortis *Herodis*: & *Tempestatem* *hybernam* non fert. p. 32-36.

Nativitas Christi componitur ab *euangelistis* cum diebus regni *Herodis*. p. 129. 130.

Nazareth urbs *Galilee*, ejus distantia à civitate sanctã. *Inhabitari* cæpta à *Christo* circa initia *Tetrarchie* *Hero-*

dis Antipæ. p. 132. & regni *Archelai*. p. 131. 132.

Nicomedia persecutio *Diocletiani*, ecclesiam destruens orta, non An. 301 die 25 Decembris, sed An. 303 ad VII Kal. martias. p. 28. 29.

Nummi exponuntur *Quint. Vari* p. 219. 220. *Silani*. p. 220. 221. *Antipæ Tetrarchæ*. p. 223. *Flacci & Petronii*. p. 223. *Cassii*. p. 224. *Quadrati*, *ibid*, *Muciani*. p. 224. 225.

P.

P *Acorus* cum *Parthico* exercitu *Syriam* & *Judæam* invadens anno. U. C. 714. Iterum superatur: ratioque temporum demonstratur. p. 73.

Patres omnes in consignatione anni nati *Christi* æram *Dionysianam* anticipant p. 5-8. ad annum 28 Ær. *Alexandrinæ* referentes ex tempore mortis *Herodis* refutantur p. 9. 133.

Petronii nummi p. 223.

Philippus Tetrarcha, quandiu populum suum rexerit? p. 94 &c.

Q.

Q *Uadrati nummi* p. 224. *Quintilius Varus* Præfes *Syriæ*, ejus notantur tempora. p. 109. & repræsentantur *nummi*. p. 219. 220.

Quirinus, quo anno Præfes *Syriæ*

riæ factus? & Archelai opes ab eo fisco addictæ sint? p. 89.

S.

S *Alianus*, moram Christi in Ægypto protrahens, refutatur. p. 188. 189.

Saturnini, Præsidis Syriæ, præfectura non extendenda ultra an. 39 Julianum. p. 41.

Scaligeri errores circa calculum hieraticum. p. 65. 66. & circa eclipsin lunarem, à Josepho memoratam. p. 106. &c.

Sententia nostræ de tempore nati Christi conciliata cum Lucæ 3: 1. & 23. p. 190-196. cum calculo hieratico. p. 199 &c. cum antiquitate p. 206. &c.

Silani nummi p. 220. 221.

Sofii, Præsidis Syriæ, tempora & gesta. p. 76. 77.

Spanhemius pater; ejus sententia de fugâ infantis ad reditum in Bethlehemum ponendâ, refutatur p. 169-173.

Stella nova, Magis orta, quando primum apparuerit? p. 157. & 161 &c.

Strauchius: ejus error circa annum Herodis emortualem notatur. p. 90. &c. 96-98.

Sulpitius Severus, quid sentiat de anno Christi natali? p. 8. Ejus sententia admittitur. p. 206.

T.

T *Empus exilii Christi Ægyptiaci* ultra mensem non potulat. p. 184. &c.

Terra Sancta hyeme ob vias pluviis corruptas difficulter permeabilis. p. 35.

Tertullianus Christum natum dixit An. 41 Augusti. p. 5. ejus mens exponitur. p. 209.

Thermarum usus tempestati brumali haud consentaneus p. 113. Ejus annus xv quomodo putandus? p. 192. &c.

Tiberius Augusti Successor: ejus æra proconsularis refutatur. p. 46-53.

Triumphus, Ventidii quando celebratus? p. 75. Sofii quando? p. 79.

Aliquando dilatus. p. 217.

Traditio eccl. Romanæ de anno nati Christi nullâ fide digna. p. 1-10. de die ejusdem nati minimè apostolica p. 11-36. Spuriis nititur testimoniis p. 16-19. nec ex Romanorum archivis hausta p. 20-25. ob novitatem jam seculo quarto à quibusdam rejecta p. 27. Ambrosii tempore demum accepta in urbe. p. 28. Clementis Alexandrini tempore in Oriente nondum cognita p. 30.

V.

V.

V *Entidis* tempora & gesta in
Syriâ p. 74.
Vna ex Bethleheмо in Ægyptum
p. 138.

Z.

Z *Acharias*, Joh. Baptistæ pa-
rens, in opere thurifi-

cationis egit sacerdotem gre-
galem, non Pontificem p.
26.

Quasi particula annum ætatis
Christi apud Lucam an defini-
at? p. 55-60. quomodò acci-
pi possit? p. 144-146.

ERRATA GRAVIORA.

P. 80. Loco DCXIV. lege DCXV. P. 88. l. 3. pro *Sesquennium* scri-
be *integ Semestris* & P. 89. l. 8. quoque *Semestrem*, nec non p. 145. l.
1. & 145. l. 19. & 31. pro *paratam* scribe *paratam*: ac p. 153. l. 1.
lege *ipso*. p. 219. l. 5. In nummis Vari loco EM. & M.
& ZM scribe EK. & K. & ZK. Error mnemonicus est p. 222. l. 11.
ubi loco ZK scribe ZM & l. 22. pro *VARO* scribe *VARO*.

TYPOGRAPHICA LEVIORA.

Delenda p. 30. l. 4. per. Jul. p. 75. l. 11. comma. p. 117. l. 6. in
& p. 182. l. 9. *solum*. *Legenda*. p. 7. l. 23. *Plautio*. p. 14: 6. *fecit*
lorum. p. 16: 8. in memoriam p. 18: 10. V.) p. 18: 19. *hi*. *Et* p.
20: 8. *notitiam*. p. 21: 16. *istum*. p. 21: 19. *manifestum*. p. 22: 5.
milliaribus. p. 27: 1. *optimis* p. 34: 2. *educo* p. 37: 4. 1. 2. p. 37:
25. *monumentum*. p. 40: 21. aut. p. 43: 6. *Avaria* p. 44: 16. *exi-*
stimabatur. p. 44: 14. 15. *Per. Jul.* p. 47: 16. Si sc. p. 44: 15.
Synchronismos. p. 57: 1. *certitudinem* p. 58: 5. *proximum*. p. 60:
7. *numerare*. p. 63: 14. *sexto*. l. 28. *prodromus*. p. 64: 2. *Ephe-*
meriarum. p. 67: 15. *Christum*. l. 20. *Conferamus* p. 69: 6. *Tetrarcha*.
p. 71: 25. *atque* ibi. p. 77: 27. *Valerio*. p. 85: 16. *instulit*.
p. 92: 30. *currentem*. p. 98. 12. *rivulos*. p. 103: 24. *querenda*. p.
104: 7. *reclamante*. l. 24. *angustius*. p. 107: 15. XIII. p. 116: 13.
capitibus. p. 117: 27. *æra*. p. 118: 23. *mensium*. p. 119: 4. *mini-*
um. p. 125: 5. *ut*. p. 134: 8. *Nazarethanz*. p. 141: 30. *Mat-*
thæus. p. 144. *putem*. p. 150: 3. *angustia* p. 152: 15. *tres*. p. 157:
17. *admissi* p. 170: 6. *oblati*. p. 171: 32. *committerent*. p. 172: 2.
infanticidii. l. 19. *figit*. p. 173: 15. *pergrinantes*. p. 179: 29. *ut*.
l. 32. *figit*. p. 183: 26. *Memphim*. p. 192: 5. LVIII. p. 201: 17.
hoc. p. 215: 5. *juxta*. l. 18. *resipuit*. p. 221: 10. *Cœlio*. p. 222: 2.
componant.

CATALOGUS LIBRORUM

Præcipuorum, quos
JORDANUS LUCHTMANS

Typis edidit.

- A** R N T S Commentarius Novus in Historiam Tentationis Christi à Diabolo illatæ, in Locum Matth. 4: 1--12. in octavo.
- Admiranda Retum admirabilium economia, sive diferta & amœna Pallas. cum fig. 18.
- ARS** MAGNA & Admirabilis, speciminibus variis confirmata, qua Paudectarum Titoli, Eorumque præcipuæ materiæ, Ope figurarum Emblematicarum, Brevissimè Jucunde, & renaciter, memoriæ impitimi, firmiter Contineri, & Opportunè in usum transferri possunt: in maximè commodum Legum Studiofis. 8.
- BLANCARDI** (STEPHANI) ANATOMIA NOVISSIMA REFORMATA, sive CONCINNA CORPORIS HUMANI dissecio, ad Neoterisiorum mentem adornata plurimisque Tabulis Chalcographicis illustrata, accedit ejusdem Authoris de BALSAMATIONE nova methodus à nemine antehac hoc modo descripta. 8.
- Lexicon Novum Medicum Græco-Latinum. 8.
- Opera Medica, Theoretica, practica & Chirurgica. 2 voll. in quarto. cum fig.
- Anatomia practica Rationalis Sive Rariorum Cadaverum Morbis Denatorum Anat. inspectio. duodecimo.
- *Traité de la verole* in octavo.
- BONTEKOE** fundamenta Medica sive de Alcali & Acido, in octavo.
- BARTHOLINI** (THOME) ANATOMIA, ex omnium Veterum Recentiorumque observationibus, inprimis Institutionibus B. M. parentis CASPARI BARTHOLINI ad Circulationem Harvejanam & vasa Lymphatica quædam Renovata cum Iconibus Novis & indicibus. 8.
- BOCHARTI** (SAMUELIS) Opera Omnia, hoc est Phaleg, Canaan & Hietozoicon; Accedunt variz Dissertationes Philologicæ, Geographicæ, Chronologicæ, Historicæ, &c. Antehac ineditæ. 2 voll. fol.
- BURTORFII** Epitome Grammaticæ Hebræ ex Edit. J. Leusden. 8.
- BEN. BROECKHUYSEN** Oeconomia Corporis Animalis sive Cogitationes succinctæ, de Mente, Corpore, & utriusque conjunctione, juxta Methodum philosophicæ Cartesianæ Deducta. in quarto.
- Rationes Philosophico-Medicæ Theoretico-practice. in quarto.
- GISS.** Cocogis Hobbessianismi Anatomie, qua innumctis Assertionibus ex tractatibus de Homine, Cive, Leviathan juxta seriem Locorum Theologicæ Christianæ Philosophi illius à Religione Christianâ Apostasiâ Demonstratur, & refutatur. in octavo.
- BERG:** (CLEM:) Introductio in Doctrinam Politicam, secundum meliora Politicorum Recentiorum Principia, ad usum Academicarum adornata. 12.
- JOH: JACOB: CRAMERUS** de Ara Exteriore Templi secundi exercitationes Philologicæ, ubi ea ex antiquioribus Hebræis exponitur, & cum Gentium Artis conferatur, denique ad Christianorum Altaria tum externa, tum Mysticum, applicatur. 4.
- THEODORI CRAANEN** Animadversiones Medicæ Theoretico-Practice, in Henrici Regii Praxi Medicam, quibus editio prior ejusdem emendatur ex editione Joh: Brocn. 4.
- GUALTERRI CHARLETONI** Inquisitiones Medico-Physicæ de causis catameniorum, sive fluxus menstrui, nec non uteri Rheumatismo sive fluore albo. In qua etiam nervosè probatur sanguinem in animali fermentescere nunquam. 12.

CATALOGUS LIBRORUM.

FREDERICI DEKKERS Medicinæ Doctoris, & Professoris exercitationes Prædicæ, circa medendi methodum, Auctoritatè, Ratione, Observationibus plurimis confirmatæ, ac Medicamentorum Iudice. Editio altera priori duplo auctior. 4.

Deliciæ quorundam Poëtarum Danorum, collectæ, & in II Tomis divisæ, à Frederico Rossgaard. 12.

ESSAYS D'ANATOMIE, ou l'on explique clairement la construction des Organes & leurs opérations mécaniques selon les Nouvelles Hypothèses, par Mr. BEDEVOLS Docteur en Médecine, seconde Edition revûe & corrigée. 12.

Die gesantschapsen an die Keyser van Japan sol. mit Kupffer.

JOAN. ACIDIUS EUTH. Med. Doct. Anatomie Umbilici curiosa, ad Calcem Carmina in Reges, Principes, & alios sunt adjecta. in octavo.

Eurotorum per signa temporum Investigatio, qua Universæ Historiæ & Prophetiæ filum apte perrexitur, Mosique, cæterisque à Samuele Prophetis tecta, Apocalypsi relecta &c. in 4.

GORTIUM. GROTIUS Viri Juris Consultorum quorum in Pandectis existant Nomina Conscripta. in quarto.

LILII GREGORII GYRALDI ferrariensis Opera Omnia, duobus tomis distincta, Compendentia Historiarum de Deis gentium, Musis & Hercule, Rem pauticam, Sepulcraria, & varios sepeliendi ritus, Historiam Poëtarum Græcorum & Latinorum, Calendarium Romanum & Græcum, cum libello de anni, mensibus, ac insuper alia. Quæ omnia partim tabulis æneis & nummis, partim commentario JOHANNIS FAES, & animadversionibus hæctenus in editis PAULI COLOMBESII, nec non iudicibus emendationibus ac locupletioribus Illustrata exhibet JOHANNES JENSTOS. in Folio.

JACOBI GRONOVII Exercitationes Academicæ de perniciè & casu JUDÆ TOY ΠΡΟΔΟΥΤΟΥ Habitæ autumno anni 1693 c. LXXXII, in quibus ostenditur & tempus & ipsam ejus perniciem, quæ sub variis doctorum hominum conjecturis hæctenus fluctaverunt, clare ab ipsis Evangelistis esse indicata. in quarto.

--- Dissertationes de Origine Romuli. in octavo.

--- Oratio de Ratione Studiorum suorum. in octavo.

BERN. VAN HERENKHUYSEN de *Wet der Schaduwen aangande den Tabernakel der Getuygenisse, der selfs Gewijde Dienaars, en Plegetijke vyer-dagen, wy de Woorden Gods, en de Insettingen der Zonden opgeheldert, tot de afgebeelde Genade over gebracht, en tot offeninge van Geloof en Heyligmakinge toegepast.* in quarto.

HENRICI GROENEWIGEN *Oeffeningen over den Heydelbergsen Catechismus.* in quarto.

JOH. JACOBI HOYMANNI SS. Th. Profess. Histor. & Græc. Ling. in Academ. Basl. Lexicon Universale, Historiam Sacram & Profanam omnis ævi, omniumque Gentium, Chronologiam ad hæc usque tempora; Geographiam & Veteris & Nov. Orbis; Principum per omnes terras familiarum ab omni memoria repetitam Genealogiam; tum Mythologiam, Ritus, Cærimonias, Omnemque Veterum Antiquitatem, ex Philologicis fontibus haustam; Virorum, ingenio atque eruditione Celebratum enarrationem copiosissimam; præterea Animalium, Plantarum, Metallorum, Lapidum, Gemmarum, Nomina, Naturas, Viros, explens Editio Absolutissima. 4 voll. in Folio.

GEORG. HORNII, historia Ecclesiastica, Illustrata Notis & Observationibus, quibus Fœces Historiæ Antiquitatis aperitur. Accedit L. Capelli hist. Judaicæ Compendium & continuatio ad A. usque MDCCLXXXVII. M. Leydecker edidit. in Duodecimo.

ABRAH. HEIDANI Corpus Theologicæ Christianæ in quindecim Locos divisum. 2 vol. 4.

HEN. GER. HERFELT Philosophicum hominis sive de Corporis humani machina. in octavo.

HAMERSTEDE Triumphus Ecclesiæ de BABYLONE, oppositus Calviniano convicto THOMÆ LEONARDE. in quarto.

HENRICI HOLSII verba Ithiel, Ucha, & Lemuel seu in ultima Paræmiasta Salomonis Commentarius

CATALOGUS LIBRORUM.

- mentarius Propheticus. in quarto.
- Systema Theologiae & quam signat Molitio Opus & Sabbathum Dei. in octavo.
- Jura Guilielmi Tertii, Restauratoris & Magni, in Regna Angliæ, Scotiæ, Hiberniæ, &c. ex fonte Naturali & Divino Asserta, Justi voluminis compendio. in quarto.
- de Principio credendi, Libri Duo. in duodecimo.
- HOUTYN Monarchia Ebraeorum. 24.
- HORNII Epigrammata. in octavo.
- HUGENII [CHRIST.] Astrocopia Compendiaria tubi Optici Molimine liberata, cum fig. 4.
- Index Titulorum ordine Alphabetico.
- KNIBBS [DAVID] over den Sendbrief des Apostels Pauli aan de Colossensen, 2 deelen, in quarto.
- de Leere der Gereformeerde Kerk, volgens de orde van de Heydelbergse Katechismus verhaand, bevestigt, en tot Oeffening der Godsalighejd toegepast, vermeerderd, en voor yder Sondag een Oulde-
dende Tafel, en een kort Onderwijs, om een Predicatie met order te hooren, en te behaalen. in quarto.
- Katechisatie over het Kort Begriip der Gereformeerde Religie, getrokken nyt den Heydelbergse
Katechismus, dienstig tot dagelijckse Huijs-oeffening, Onderwijs van de Jeugd, ende alle die haer ten
H. Avondmaal wille begeven, den agtsten Druk, Verbeterd, en nu de Lessen na de Sondagen van de
grooten Katechismus verdeelt. in octavo.
- de Hand Gods wysgestrekt in het Oordeelen en Bewaren van sijn Kerk, aangewesen in de Uytley-
ding van L. eerste Petri IV: vers. 17, 18, 19. II. Jesaias Cap. IV. III. Psalm. XLVI. Nevens
eenige Aenspelstoffen over verscheyde Texten der H. Schriftuur. Hier nevens is ook by gedaan de
Wederlegging van de Dwalingen der Schorillen, of soo genaamde Hebreer. 4.
- Israels Raambedrijf over de Doot van Josua van de Kapelle. in octavo.
- KNIBBS Manuductio ad Oratoriam Sacram, Doctrinam præceptis, exemplis perpetuis & Con-
cionibus quibusdam paradigmaticis Concinnata &c. illustrata in usum S. S. Theologiae
Studioforum, Editio sexta prioribus emendatior. in octavo.
- Manuductio ad Oratoriam Sacram pars Altera, Continens Conciones Paradigmatias
in Prophetæ Jesaiæ Cap. vigesimum sextum & quadragesimum, in usum S. S. Theol. Stu-
dioforum. in octavo.
- in JOH. HOORNBEEKII Socinianismi Confutati Compendium ipsissimi Cl. Autoris ver-
bis Concinnatum, in usum S. S. Theologiae Studioforum. in octavo.
- MATTH. LARROUWANI Adversariorum Sacrorum libri tres. item Diatriba de Legione fal-
minatica, in octavo.
- LUD. LAVATERUS de Spectris Lemnibus Magis variisque præsigitionibus Tract. vetu au-
tens. cum fig. 12.
- JOH. LEUSDEN Philologus Hebraeo Græcus. in quarto.
- Compendium Biblicum Veteris Testamenti. editio tertia. in octavo.
- Compendium Novi Test. Græcum. editio quarta, cui verborum formæ & tempora
sunt adjecta. in octavo.
- Onomasticum Sacrum. in fine additamentum de vasis, pecuniaz, & ponderibus sacris. 8.
- Philologus Hebraeus, Continens quæstiones Hebraicas, quæ circa Vetus Testam. He-
bræum fore moveri solent. quarto.
- Philologus Hebraeo-Mixtus, una cum Spicilegio Philologico continente decem quæstio-
num & positionum præcipue Philologico-Hebraicarum & Judaicarum centurias, cum fig. 4.
- Manuale Hebraicum & Chaldaicum, continens omnes voces N. T. primitivas & de-
rivatas, cum versione Latina & Belgica. 12.
- מלך רב Liber Psalmorum. 12.
- JAC. LI MORTII fundamenta Nova-Antiquæ Theoriæ Medicæ ad Naturæ operas Restorata.
Superstructa fluido Corporum exercitio, Humanam Michinam Afficitati Chymiz Nobi-
liorij, Hoc est, Physicæ Antiquæ experientia Suffulta. in octavo.

CATALOGUS LIBRORUM.

- JOH. MARKII Analysis Exegetica Capitis LIII. Jesaiæ, in octavo.
 ----- Exercitationes juveniles sive Select. Disput. Textualium, in octavo.
 W. MOMMA *Belekeninge over de Heydelbergische Catechismus.* in octavo.
 P. MOLINÆ Vates de Præcognitione futurorum, & bonis malisque Prophetis Libri V. 8.
 POMPONII MELÆ Libri Tres de Situ ORBIS nummis antiquis & Notis illustrati ab JACOBO GRONOVIO. JULII HONORII Oratoris Excerpta COSMOGRAPHIÆ ab eodem huic primùm ex MS. edita, COSMOGRAPHIA, falso ÆTHICUM auctorem præferens. cum variis Lexionibus è MS. RAVENNAS Geographus MS. Lugdunensi suppletus. in octavo.
 ANT. NUCK Sialographia & Ductuum Aquosorum Anatomia Nova. 8.
 ----- Adenographia curiosa & uteri foeminei Anatomia Nova, cum Epist. de Invent. Novis. 8.
 POLYMI SIrategematum libr. octo Justo vultorio interprete cum notis J. Casuboni Pancretus Maalvicus Recensuit, Gr. Lat. 8.
 SALMASII [CLAUDII] PLINIUM Exercitationes in CASI JULII SOLINI polyhistor. Casi Julii Solini polyhistor. ex veteribus Libris Emendatus. Accesserunt huic Editioni, de HONONYMIS HYLES JATRICÆ Exercitationes antehac ineditæ, nec non de MANNA, &c. SACCHARO. Fol. 2 voll.
 SCYLACIS Geographica antiqua, sive periplus maris mediterranei. Anonymi periplus Mæotidis paludis & Pontus Euxini. Agathemeri Hypotyposis Geographiæ; omnia Græco-Latina. Anonymi expositio totius Mundi Latina. Cum Notis Isaci Vossii, Jac. Palmerii, Sam. Tennulii. Edente JACOBO GRONOVIO, cujus accedunt emendationes. in quarto.
 JOHANNIS SAUBERTI F. de SACRIFICIIS VETARUM Collectanea Historico-Philologica, & Miscella Critica, quibus accedit Ejusdem de SACERDOTIIBUS & Sacris Hebræorum Perfectionis Commentarius singularis. Quæ Thomas Crevus recensuit, emendavit, & præfatione, notis, ac plenioribus indicibus auxit. in octavo.
 WOLFERDI SENGUERTII, A. F. Philosophia Naturalis, quatuor partibus Primariæ Corporum Species, affectiones, differentias, productiones, mutationes, & interitus exhibens. Editio secunda priorè Auctior. in quarto.
 SCULTETI Armeniarum Chyrurgicum Editio Nova. in octavo.
 C. SCHAEF Opus Arameum, complectens Grammaticam Chaldaico-Syriacam: selecta Tatgumin, cum versione Latina & Annotationibus. Lexicon Chaldaicum. in octavo.
 FRIEDERICI SPANHEMII Opera Historica, quibus Antiquitas Sacra & Ecclesiastica traditur, illustratur, & vindicatur. Item Geographia Sacra, cum Tabulis Geographicis, accuratissimis tom. 1. Sub prælo sunt: reliqua ejus opera, nempe Miscellanea Sacræ Antiquitatis, tom. 2. opera Theologica Selecta, tom. 3. in folio.
 JOAN. BAPT. VERLE Anatomia Artificialis Oculi Humani, cum fig. 12.
 The voyages de Mr. de Moncoys, v. voll. avec fig: 12.
 TACITI [CORNELII] OPERA quæ existant ex recensione & cum Animadversionibus & Notis THEODORI RYCKII. 2 voll. in Duodecimo.
 ANT. VORSTER לכתובים הורה das is Weg-gewijzer voor de Troosters, of Krank-Besochters Onderwijs. Voordragende de voornaamste gevallen die haar by de Kranken voorkomen, en hoe men ieder na gelegenheid van saaken, en na sijn klagten, diend te ondervissen. Den tweeden Druk, en vermeerderd met vertoog hoe men sig diend te dragen in Pestilentielle Tijden, en entrent Quaad-docuders, die door 't Wereldlijk Gerecht ter Dood veroordeeld zijn. in octavo.
 PHIL. REINK. VITRIARIÆ Institutiones Juris Naturæ & Gentium, in usum Serenissimi Principis Christiani Ludovici Marchionis Brandenburgici &c. &c. ad Meth. H. Grotii. 8.
 --- Univerfum Jus Civile privatum ad Methodum Institutionum Justiniani Compulsurum. 4.
 WALLERII Euchitidium Religionis Reformatæ. in duodecimo.

PRIVILEGIE.



e Staten van Holland ende West Vriesland. Doen te weeten. Alzo Ons vertoont is by Jordaan Luchtmans Burger en Bockverkoper binnen de Stad Leyden, dat hy Suppliant onder de Pers had met drukken Salomonis van Til *Floosphorus Propheticus* met desselfs vervolg, behelsende een Commentarie over 't Lied Mosis, Deut. 32. over de Prophetie van Habakuk, een Dissertatie *de Anno Mense & Die Nati Christi*, en een Commentarie over de Prophetie van Malachjas, met een aanhangsel van eenige Dissertatiën, alles in 't Latijn, begrepen in twee Stukken in Quarto, alwaar reets excessivo onkosten en grooten arbeyt in was gedaan, en tot volvoeringe der selve, noch een groote somme van penningen souden moeten hasardeeren, soo was den Suppliant bekomert, dat de selve Wercken in 't geheel ofte ten deelen, ofte eenige van dien in 't bysonder, in 't groot ofte in 't kleyn, ofte ook in andere Taal of Taalen, hier of elders door eenige baatszoekende menschen hem mochten werden nagedrukt, en den Suppliant daaf door van sijne excessive onkosten en arbeyt tot seer merkelyke schade soude werden gefrustreert: over sulx, soo keerde den Suppliant hem aan Ons, ootmoedelyk verzoekende hem Suppliant met seclusie van allen anderen te verleenē Oñtroy en Privilegie voor den tijd van vijftien achter een volgende Jaaren, om de voorsz. Werken alleen te moogen drukken, doen drukken, uytgeven, en verkoopen in 's groot ofte in 't kleyn, in 't geheel, ofte ten deelen, 't zy met' ofte sonder Nooten, en dat voorts in al sulke Taal, of Taalen, als hy Suppliant bevinden sal oorbaarlyk te zyn, sonder dat ymand de voorsz. Werken of in 't geheel of ten deele onder pretext van veimeerdere, of met Nooten, ofte onder een gefingeerde Naam soude vermoogen na te drukken, in wat Taal het ook soude mooge weelen, en in kas bevonde mogt worden deselve elders buyten Onse Provincie mogte werden nagedrukt, dat deselve in deese Onse Landen dan niet soude mogen werden ingevoerd, en dat op sekere poene by Ons te stellen; dog dewijle hy Suppliant wist, dat hy het voorsz. Privilegie van Ons niet konde bekomen, dan door Onse bysondere gunste, was derhalve te raade geworden hem tot Ons te keeren, ootmoediglyk verzoekende, dat Wy hem het voorgemelde Privilegie voor dien tijd van vijftien Jaren in Amplissima forma geliefde te verleenē. **SOO IS 'T.** Dat Wy de zake ende 't verzoek voorsz. overgemaakt hebbende, ende genegen wesende ter beede van den Suppliant uyt Onse rechte wetschap, Souveraine macht en Authorityt, den selven Suppliant geconsenteert, geaccordeert ende geoñtroycert hebben, consenteren, accorderen, Oñtroijeren hem mits desen, dat hy gedurende den tijd van vijftien achter een volgende Jaren, de voorsz. Werken genaamt

**Salomonis van Til Phosphorus Propheticus* met desselfs vervolg, behel-
sende een Commentarie over 't Lied Moïsis, Deut. 32. over de Pro-
phetie van Habakuk, een Dissertatie de Anno Mensis & die Nati-
Christi, en een Commentarie over de Prophetie van Malachias,
met een aanhangsel van eenige Dissertatiën, alles in 't Latijn,
begreepen in twee stukken in Quarto, binnen de voorsz. On-
se Lande alleen sal mogen drukken, doen drukken, uitgeven en-
de verkoopen: Verbievende daarom allen, ende een eygelijken de
voorsz. Werken in 't groot, ofte in 't kleyn, in 't geheel, ofte ten
deelen, 't zy met ofte sonder Nooten, en dat voorts in al sulke Taal,
of Taalen, als den Suppliant bevinden sal oorbaarlijk te zijn, na te
drukken, ofte elders nagedrukt binnen den selven Onse Lande te bren-
gen, uyt te geven, ofte te verkoopen, op verbeurte van alle de na-
gedrukte, ingebragte ofte verkogte exemplaren, ende een boec van
drie hondert guldens daar en boven te verbeuren, te appliceren een
derde part voor den Officier, die de kalange doen sal, een derde part
voor den Armen der plaats daar het casus voorvallen sal, en het re-
sterende derde part voor den Suppliant, alles in dien verstande, dat
Wy den Suppliant met desen Onsen Oðroye alleen willende gratifi-
cieren, tot verhoedinge van sijne schade, door het nadrukken van de
voorsz. Werken, daar door in genigen deele verstaan den inhouden
van dien te autoriseren, ofte te advoueren, en veel min deselve on-
der Onse proteclite en bescherminge eenig meerder Credit, aansien of-
te reputatie te geven; nemaal den Suppliant in kas daar inne iets on-
behoorlijk soude influeren, alle het selve tot sijnen laste sal gehouden
wesen te verandwoorde, tot dien eynde wel expresselijk begerende,
dat by aldien hy desen Onsen Oðroye voor de selve Werken sal wil-
len stellen daar van geen geabreviceerde ofte gecontraherde mentie
sal mogen maken, nemaal gehouden wesen het selve Oðroy in 't ge-
heel ende sonder eenige omisse daar voor te drukken, ofte te doot
drukken, ende dat hy gehouden sal zijn een exemplaar van de voorsz.
Wercken gebonden en wel geconditionert te brengen inde Biblio-
theek van Onse Universteit tot Leyden, ende daar van behoorlijk te
doen blijken, alles op penne van het effect van dien te verliefsen; En-
de ten eynde den Suppliant desen Onsen consente ende Oðroye mo-
ge getiëren als na behoren. Lasten wy allen ende eenen eygelijken,
die 't aangaan mag, dat sy den Suppliant van den inhouden van desen
doen, laten ende gedogen, rustelijk, vredelijk, ende volkomenlijk
genieten en gebruyken, cesserende alle belets ter contrarie. Gedaan
in den Hage onder Onsen groten Zegel hier aangehangen op den
achsten Julij, in 't Jaar ons Heeren en Saligmakers seventien-hon-
dert.

A. HEINSIUS VI.

Tot Ordonnantie van de Staten.

SIMON VAN BEAUMONT.

INTRO-





160
L
20

